

ગુર્જર બ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રંકર્ણભિઃ શૃણુયામદેવાઃ । મદ્રંપદ્યમેમાહ્નમિર્યજઞ્નાઃ । સ્થિરૈરક્તૈ-
સ્તુપ્રવા ૫ સસ્તનૂમિઃ । વ્યશેમદેવહિતં યદાયુઃ ॥ તદાત્મનિનિરતે
યઉપનિપત્તુધર્માસ્તેમયિ સન્તુતેમયિસન્તુ ॥ ઉપનિપત્તુ

શબ્દાર્થઃ—હે દેવો ! અમે કનોવડે કલ્યાણને માંગીએ, નેત્રાવડે કલ્યાણને જોઈએ,
ને દૃઢ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલ આયુષ પામીએ. તે આત્મમાં પ્રીતિ-
વાળા મારામાં ઉપનિપત્તમાં કહેલા ધર્મો હો. તે મારામાં હો.

વર્ષ ૨, અંક ૧.

[માસિક.]

આપાદ. સંવત ૧૯૬૬.

પ્રભુ પ્રાર્થના.

સચૈયા એકત્રીસા.

આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ માસિકનું વર્ષ બિહુ બીએ આ વાર,
કર જોડી પ્રણામી પ્રભુ તમને કરિયે વિનતિ જગત સુખનાર !
ધ્યાન વિષે તે ધરી કૃપા કરિ અભિવાંછિત દેવા અવિનાશ,
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ માસિકનો, વિગ્રેમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૧
આજસ અગેથી ત્યાગે ને સંભાળે નિજનો અટકર્મ,
જૂલેસો પથ બાળે સત્વર ને ધારે નિજનો શુભ ધર્મ;
તેમ થવા અત્યંત જવા, દેખાવા અસલ તણો સુવિકાસ,
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ માસિકનો વિગ્રેમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૨
નિજ સ્થિતિ કેવી થઈ છે કળિમાં કેમ અધોગતિ થઈ ગઈ આમ,
દેખે તે દીવા જેવું, બાળે નિજ જીવ વિચારી કામ;
એમ થવા સંભાળે વિચરવા જોવા ઉત્કર્ષનો ઉભાસ,
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ માસિકનો વિગ્રેમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૩

તજે અધમતા બજે અહને આહવાણનામ કરે નિજ સાર્ય,
 સમજે તત્ત્વસુ 'તત્ત્વમસિ' તણું પ્રેરાયે કરવા સુપરાર્ય;
 હોવા એવું જોવા જેવું સજ્જનમાં હોવા સાખાશ,
 આ ગુર્જર આહવાણ માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૪

ટળે તિમિર અગ્નિ તણું વિજ્ઞાન તેજ વ્યાપે ઉરમાંહિ,
 ભાસે બહું થવાનું અંતર કલેશ લેશ દોસે નહિ અંધારિ;
 થાવા ઉત્પત્તિ આપ તણી ને અવનતિનો હોવા ઝટ નાશ,
 આ ગુર્જર આહવાણ માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૫

આવિ અધમતા ખાય ખતા બહુ તોપણ સમજે નહિ અગ્નિ,
 વહે વેદ શ્રદ્ધાદિકની પણ અંતરમાં કુળનું અભિમાન;
 તેવા પશુ જેવા વૃષભોનો નાત વિષેથી ટળવા ત્રાસ,
 આ ગુર્જર આહવાણ માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૬

ખાલું એજ ખડ સમજે પછિ લયે યાઓ જન અન્ય ખુવાર,
 સાડીમાં પરણે કાઠીમાં જવા સમે અતિદુષ્ટ ગુમાર;
 પગણી રંડાવે પારકિ જણી એવાને કરવા જ નિરાશ,
 આ ગુર્જર આહવાણ માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૭

હોય નિરક્ષર તોય બદે ખર હિયે અમે અહ્યાના ખાળ,
 વિસ વિના ઉપવીત ખતાવી અહ્યાને ખવરાવે ગાળ;
 તેવાને અતિ લાજ ઉપજવા, કેખાવા શરોના દામ,
 આ ગુર્જર આહવાણ માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૮

આપો લેખકમાં બજ એવું જેની લેખિની જગકર્તાદિ,
 આહવાણને સન્માર્ગે સુઝાડી કુખની ઝાડી કસાવે પાર;
 અદક આ ગણપત રચિ હે પ્રભુ, માગે છે એવું તુજ પાસ,
 આ ગુર્જર આહવાણ માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૯

સ્તવન.

જય જય માત કમ્બરી. (૨)

જતુની શંકરી, શાંતિ સુખકરી...જય જય.

નિજ રસ કસ પરિપોષિત સંતતિ, લક્ષ્મી યશ કરી...જય જય.
 રિખત ચાડ તુજ વદન પ્રકાશે, ચિશુ આનંદ કરી.....જય જય.
 મધુર સુધાકર સમ ભક્તિ તુજ, કુખ હરસ્નેહ ભરી...જય જય.
 તુજ ભક્તિથી શ્રેય સધાયે, ભવચિંહુને તરી.....જય જય.
 લસિત તનુજ અતિ ઉત્પત્તિ ખામે, આનંદ લાવ જગ ધરી...જય જય.

પ્રથમ વર્ષનું દિગ્દર્શન.

પ્રિય બંધુઓ ! ગુર્જર બ્રાહ્મણનું પ્રથમ વર્ષ પુરૂ થયું છે, અને દ્વિતીય વર્ષનો આરંભ થયો છે. એક વર્ષની ટુંક સુદતમાં અચાન અને વિસ્તૃત સમાજમાં સંઘીન કામ શી રીતે થઈ શકે. તો પણ આ નહાના એ ફરમાના બાલ માસિક, એક વર્ષના ટુંક સમયમાં જે સેવા બજાવી છે તેનું આપણે દિગ્દર્શન કરીએ.

પ્રથમ તો ગુજરાતના બ્રાહ્મણ સમાજને ગાઢ તમસમાંથી જગાડી તેમનામાં સામાજિક કલ્યાણની લાગણી અને સામાજિક એક્યની જરૂરીઆતનું બાન કરાવવાના આ અમારા માસિક કારાના પ્રયાસમાં અમારા મિત્ર વર્ગ તરફથી આમને જે સહાય મળી છે, તેમનો અમારે ઉપકાર માનવો જોઈએ. અત્યંત દરેક સંપ્રદયોમાં ઈશ્વરનો જ હાથ હોય છે, અને તેની પ્રેરણાથી જ આનાં કામ બને છે. મનુષ્ય શું કરી શકે એમ છે એ બાવના આપણું આર્ય હૃદયમાં હમેશાં રમ્યા કરે છે. આપણું કર્તવ્ય કરવાનું કામ છે; રક્ષસિદ્ધિ ઈશ્વરના પ્રસાદ ઉપર જ છે. તો તે પ્રમાણે કોનો ઉપકાર માનવો અને કોણ ઉપકાર માને ? કર્તા અન્ય અને યત્ર પ્રમાણે કાર્ય કરનારા આવો આભાસ થાય છે. પરંતુ બ્યાવહારિક દૃષ્ટિ આપી જુદી જ હોય છે. તો તે દૃષ્ટિ અનુસાર અમારા સહાયકોનો અમારે ઉપકાર માનવો એ અમે અમારા ધર્મ માનીએ છીએ.

માસિક કાદવાની શરૂઆતની વખતે પત્ર દ્વારાએ જાણીતા બ્રાહ્મણ સદગૃહસ્થોનાં નામ મુખાઈથી અમારા મિત્ર રા. સા. પ્રાણગોવિંદ લાલબાઈએ મોકલ્યાં હતાં. તેમજ બહુચથી રા. રા. મોહનલાલ જગજીવન, રા. રા. રા. બાપાલાલ કશ્યાસંકર દ્વારા. આમોદથી રા. રા. ડૉ. સુનીલાલ પરજીરામ વાસ, વીરમગામથી ઔદિચ્ય મિત્રના તંત્રી, કચ્છ ભુજથી રા. રા. ધનજી રતનેશ્વર ભટ્ટ, દેનેજથી રા. રા. હરિલાલ અંબાશંકર ત્રિપાઠી, રા. રા. મોદ બાલજીના તંત્રી જગન્નાથ દામોદરલાલ ત્રિપાઠી, અહમદનગરથી રા. રા. શાબારામ હામતરામ વડીલ, સુરતથી રા. રા. શાસ્ત્રી મણીસંકર હરિજીજી તથા અન્ય સદગૃહસ્થોએ પણ આદેશોનાં નામ મોકલી અમને સહાય આપી હતી. કાઠિયાવાડના સારા સારા બ્રાહ્મણોના નામનું લીસ્ટ અમને જામનગરથી સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈ હરિશંકરે મોકલી આપ્યું હતું. આ પ્રમાણે અમને માહકોના નામનું એક સારું લીસ્ટ મળી, સમૃં હતું. શરૂઆત ૧૦૦૦ બ્રાહ્મણોની કરી હતી પરંતુ બ્રાહ્મણોમાં વાંચનના શોખનો અભાવ હોતાં તેમજ તેમનામાં સામાજિક કલ્યાણની લાગણી પ્રદિષ્ટ થઈ નહોતાં વર્ષને આખરે. ફક્ત ૫૦૦ બ્રાહ્મણ રજાં હતાં. આ પછી બીજો ઉપકાર અમારે અમારા લેખકોનો માનવાનો છે. માસિકનો આધાર તેના વિચાર બળ ઉપર છે. અને આ વિચારો ઉત્તમ વિદ્યાથી, વિજ્ઞાન જ્ઞાનથી અને હૃદયની લાગણીથી સારી બાવામાં લખનાર લેખકો જે કે અમને પુરતા પ્રમાણમાં મળ્યા નથી, તોપણ અમારી ખાત્રી છે કે અમે એક વર્ષના ટુંક સમયમાં, લાગણીવાળા વિદ્વાન લેખકોની સહાય મેળવી શક્યા છીએ. લેખો ઉપરાંત અમને અમારા વિદ્વાન સુપ્રસિદ્ધ મિત્ર કવિ શ્રી ગણપતરામ રાજરામ ભટ્ટ, રા. રા. ભારતર પુરુષોત્તમ હરિજીજી પુરાણી બી. એ. તથા જાણીતા લેખક અને સમાચારક જેવા એક ગુજરાતી સાહિત્યના ઉત્તમ ત્રિમાસિકના તંત્રી રા. રા.

મણીલાલ છપારામ બંદ તથા રા. રા. મહાનંદ બંદ તરફથી વારંવાર ઉત્તમ સલાહો તથા સહાયો મળી છે માટે તેમનો પણ અમે અને ઉપકાર માનીએ છીએ. આ પછી અમારી સાથે પત્ર વ્યવહાર કરી કેટલીક સલાહો આપી તથા ચર્ચાઓ કરી અમને કાર્યમાં ઉત્સાહ આપ્યો છે એવા બંધુ, રા. રા. ડૉ. શિવવાય રામનાથ બ્રાસ એલ. એમ. એન્ડ એસ. રા. રા. વકીલ ઇશ્વરલાલ દેવશંકર રા. રા. ચતુર્ભુજ માણુકેશ્વર બંદ, રા. રા. રવિશંકર મણીશંકર બંદ બી. એ. મ. રા. જયશંકર પીતાંબર ત્રિવેદી એલ. સી. ઇ. રા. રા. ભોગીલાલ જયશંકર બ્રાહ્મ. રા. સા. શાસ્ત્રીજી મણુપતરામ ગૌરીશંકર રા. રા. છોટાલાલ નરભેરામ તથા અન્ય બંધુઓનો અમે અમારા અંતઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ. તેમજ અમને અમારા માસિક ખર્ચ ને બંધુઓ તેમની સત્પ્રવૃત્તિની જાણ થવા તેમનાં માસિકો મોકલે છે તેમનો પણ અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. છેવટે અમારા સરખેજના શાંતિ અબ્યુદય ઇન્સ્ટીટ્યુટ અને તેમાં મહાન આનંદ લેનાર અમારા બંધુ રા. રા. લક્ષ્મીરામ ઇશ્વર તથા અમારા વ્યવસ્થાપકને તેના વ્યવસાય જીવનમાં માસિકો બીડવામાં તથા સરનામાં વગેરે કરવામાં સહાય કરનાર સરખેજના યુવકો તથા અમારાં ધર્મપતિ તથા પુત્રવધૂઓનો પણ અમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

ઉપર પ્રમાણે અમારા સહાયકોનો ઉપકાર માન્યા પછી હવે માસિકની પ્રથમ વર્ષમાં આર્થિક સ્થિતિ કેવી છે તે જોઈએ. અમે માસિકના પ્રથમ અંકના પ્રથમ આપેલી વિજ્ઞાપનામાં જ જણાવેલું હતું કે “માસિક વણિક વૃત્તિથી લાભ હાનીના વિચારથી કાદવામાં આવ્યું નથી. કંઈ પણ કાર્ય થવાનીજ વૃત્તિથી હાલમાં ધનનો ભોગ આપવો પડેતો આપવામાં આવશે અને જો માસિકનાં ગ્રાહક વધશે અને જો માસિકની આધિક સ્થિતિ સારી હશે તો દ્રવ્યનો વિનિમય સમાજનાં અબ્યુદય અર્થે કરવામાં આવશે.” પ્રથમ વર્ષમાં આર્થિક સ્થિતિ કોઈ પણ રીતે સારી છે એમ તો નજ કહી શકાય કારણ કે સમાજ ધણોજ વિસ્તૃત છે પરંતુ અમે સમાજની સ્થિતિનો વિચાર કરીને જ “ધનનો ભોગ આપવો પડે તો આપવામાં આવશે” એમ લખેલું હતું. પરંતુ અમને એક રીતે સંતોષ થાય છે કે અમે ધાર્યો હતો તેટલો બધો ભોગ આપવો પડે એવો વખત આવ્યો નહિ. દરેક માસમાં લવાજમની પહોંચ આપવામાં આવી છે. તે પ્રમાણે તેનો એકંદર સરવાળો કરતાં તથા તેમાં આમાસમાં આવેલા રૂપૈયા તથા વી. પી. ના ટપાલ કમીશનના રૂ. ૧૪-૯-૦ ઉમેરતાં આવક કુલ રૂ. ૪૨૪-૧૩-૦ થઈ હતી. ખર્ચ રૂ. ૨૫-૦-૦ તેર અંકના કાગળ તથા છપામણી મુદ્રાંત ગ્રેસને આપવા પડ્યા છે. રૂ. ૧-૮-૦ ટાઇટલનું બીચુ કરામણુ. રૂ. ૧-૦-૦ એરીસના બોર્ડ કરાવવામાં રંગની ડબ્બીનો રૂ. ૧૮૫-૩-૬ માસિકો બીડવામાં તથા પત્ર વ્યવહાર કરવામાં વી. પી. મળી ટીકીટોના થયા હતા, રૂ. ૬-૦-૦ અમદાવાદ તથા સરખેજમાં માસિકો વહેંચનારને આપવામાં આવ્યા હતા અને રૂ. ૬-૧૪-૬ એરીસમાં કાર્ડ, કવર વગેરે ખર્ચમાં વપરાયા હતા ઉપર પ્રમાણે એકંદર ખર્ચ રૂ. ૪૭૫-૫-૦ થયું છે. આવક અને જવકના આક્રાંક્ષા સરખાવતાં રૂ. ૫૦-૧૨-૦ ખુટ છે. અમદાવાદ તથા સરખેજના રથાનિક ગ્રાહકોની ઉધરાણી રૂ. ૬૧-૦-૦ની માફી છે જેમાંથી કેટલા વસુલ થશે તે કહી શકાય નહિ. આ પ્રમાણે પ્રથમ વર્ષની માસિકની આર્થિક સ્થિતિ છે. આપણા દેશમાં ધણાં ખરાં માસિકો ખોટથીજ કામ કરે છે, કારણ કે દેશમાં નિર્ધનના ઘણી છે અને સામાજિક લાગણી ટેળવણીના

અભાવને લીધે બરોબર ખીલી શકી નથી. તેથી- માસિક આદિ દ્વારા વિચાર ફેલાવનારા બંધુઓ કર્તવ્ય બાવથી આત્મભોગ આપીનેજ આવાં કામ કરે છે. પાશ્ચાત્ય દેશોની પેઠે આપણા દેશમાં પણ બારે માસિકો પ્રેમથી ઉદ્યોગનું સ્થાન યદ્યપિ પડશે ત્યારેજ કાંઈ સંગીન કામ યદ્યપિ શકશે.

ઉપર પ્રમાણે આર્થિક સ્થિતિનું દિગ્દર્શન કર્યા પછી આપણા માસિકથી શું કાર્ય થયું તે જોઈએ. અમે આમાય માસિકના પ્રથમ અંકમાં હેતુના મથાળા તળે લખાવલા લેખમાં જણાવ્યું છે કે:—“માટે આપણે આર્થિકવર્તના એક ભાગમાં વસેલા તથા એકજ શુર્જર માત્ર બાપા બોલતો સર્વે બ્રાહ્મણ બંધુઓમાં સામાજિક ઐક્ય તથા બંધુ ભાવ ઉત્પન્ન થાય, અને તે થયા પછી પૂર્વકાળમાં જેમ બ્રાહ્મણો અન્ય સર્વે વર્ણનું કલ્યાણ કરવા પોતે જ્ઞાન મેળવી ધર્મ પથે ચાલી આત્મભોગ આપતા તેજ પ્રમાણે હાલમાં પણ સ્વામય તથા સ્વાર્થથી શુર્જરાતના બ્રાહ્મણો ઐક્ય સાધી એક યદ્યપિ આખા શુર્જરાતમાં વસતા અન્ય સર્વે બંધુઓનું કલ્યાણ કરવા પ્રયાસ કરે એવી શક્તિવાળા તથા તેજવાળા કેમ થાય એજ અમારો હેતુ આ માસિક દાઢવાનો છે.” આવો મહાન હેતુ એક માસિકદ્વારા એક વર્ષમાં સિદ્ધ થાય એ બતવું અશક્યજ લાગે કારણ કે સમાજની વસ્તુસ્થિતિ બેતાં આ કામ મહાભારત જેવું લાગે છે પરંતુ આગ્રહી સાધક અને યોગ્ય સમય પછી એ કામ સિદ્ધ થાય એવું અમને લાગે છે. એક બંધુએ અમને એક પત્રમાં લખ્યું હતું કે આપ સમસ્ત બ્રાહ્મણોમાં ભોજન બ્યવહાર અને કન્યાવ્યવહારની છુટ કરવા માગો છો પરંતુ બંધાં કુળા કુળ, તહેતડ તથા વ્યક્તિએ વ્યક્તિમાં ઐક્ય સંધાતું નથી તો આ કેમ યદ્યપિ શકશે? આવા આવા વિચારો ઘણાના મનમાં આવે છે. પણ આનો ઉત્તર ‘હિતુ’ નો પારખાઈ વાંચનારને સ્પષ્ટ સમજશે. લક્ષ અને ભોજન શિવાય ઐક્ય યામજ નહિ એમ અમે માનતાં નથી. સામાજિક ઐક્યને માટે હૃદયની લાગણીજ જોઈએ છીએ. તે ઉત્પન્ન થયા પછી અને તે સમાજમાં બલવત્તર થયા પછી સમાજને ભોજન બ્યવહાર તથા લક્ષ બ્યવહાર ઐક્યને પુષ્ટિ આપનારાં સાધન જણાય તો આગળ ઉપર તેમ ભલે કરે એમાં કાંઈ બતતો વાંધો નથી. પણ અત્યારે અમારા કાર્યક્રમમાં એ વિષય પ્રવાનતા નથી ભોગવતો એતો એતો એક ગૌણ વિષય છે. ત્યારે, હવે આપણે જોઈએ કે આ માસિક ઉપરના હેતુને કેટલો અંશ આ એક વર્ષમાં સિદ્ધ થશે? આ પ્રથમ વર્ષમાં સમાજમાં જે લોકોને સામાજિક કલ્યાણની લાગણી યદ્યપિ છે અને જેમને પોતાની સ્થિતિનું બાન થયું છે એવા બંધુઓનું સામાન્ય ઐક્ય આ માસિક કરી શક્યું છે. એક વર્ષની મુદતમાં આ કામ કંઈ ચોક્કસ છે એમ અમે માનતાં નથી. આ શિવાય જે પેટા જાતિઓના કાર્યવાહકો છે તેમના મનમાં પણ માસિકદ્વારા અમે એમ દસાવી શક્યા છીએ કે સંગીન કામ કરવાને વિચારણ જેતની જરૂર છે અને તેવો પ્રયાસ થાય તો તે લોભ આ પ્રવાહમાં ભળવા તૈયાર છે. બ્રાહ્મણોમાં બન્ધુતા અને કર્તવ્યનું બાન જન્યુત કનું એ મહા મુરકેલ છે કારણ કે વિદ્યા વિના બુદ્ધિ ખીલતી નથી અને બુદ્ધિ વિના સ્થિતિનું બાન થતું નથી અને વિવેક પૂર્વક કર્તવ્યની દિશા સૂઝતી પણ નથી. આ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામાં જોઈતા પ્રયાસો કરવા પણ બ્રાહ્મણોને સૂઝતા નથી, કારણ કે ઘણા કાળથી પરાવલંબી થઈ ગયા હોવાથી સ્વાત્માવલંબી થઈ અથાગ ઉદ્યોગ કરવાની હિંમુકતા તેમ નોમાં આવતી નથી અને બ્રાહ્મણ શરિરો અસત્ પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલાં દ્રવ્યના વિનિમ્બ

યથી અનાર્થ તથા આસુરી તત્વો ભરેલાં અન્નાદિકથી પોપાયલાં તથા વૃદ્ધિગત થયેલાં હોવાથી ઉત્તત સત્પ્રવૃત્તિ તરફ પ્રયાણ કરવાને અયોગ્ય થઈ ગયાં છે. જેમ યોગાભ્યાસ કરનાર તથા મનનો નિગ્રહ કરનાર મનુષ્યને સાર્વિક તત્વોથી પોતાનું શરીર પોપવાનું ગુરુદ્વારા કહેવામાં આવે છે તેમજ બ્રાહ્મણોને બ્રહ્મત્વ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો તેમાં પણ અમુક વસ્તુઓ જે આચારે તેમના જીવનના આધારરૂપ થઈ પડી છે તે ત્યાગ્ય કરવાની છે અને કેટલીક નવિન પ્રવૃત્તિઓ આજી કરવાની છે. આ જે કરવામાં નહિ આવે તો જેમ નકામું થયેલું જીર્ણ શરીર કામના બળથી નવું બનવાને વિમ્બિજન થઈ જાય છે મૃત્યુને વશ બની જાય છે તેમજ પ્રજાની સેવા બળવવાને જે બ્રાહ્મણ સમાજ યોગ્ય નહિ રહે અને રહેલી સત્તા તે પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસમાં નહિ વાપરવામાં આવે તો તે બ્રાહ્મણ વર્ગનો નાશ થશે અને પ્રજાનું બ્રાહ્મણપણું કરવાને અન્ય નવિન બળવાળો તથા નવિન લોહીવાળો વર્ગ તૈયાર થશે. આથી વિશેષ કામ આ વર્ષમાં થઈ શક્યું નથી. માસિક પ્રજા સમક્ષ વિચારે રજુ કરી શકે પરંતુ આ વિચારોને આચારમાં મુકવા એ પ્રજાનું, સમાજનું જ દર્તન્ય છે. સામાજિક સુધારાના, ધર્મજીવન ગાળવાના વિવિધ વિચારો તથા તે આચારમાં કેમ મુકવા આવા આવા ધણા ઉચ્ચ વિચારો સમાજ સમક્ષ માસિકદ્વારા મુકવામાં આવ્યા છે, પરંતુ તેમાંના એકે રિચાર આચારમાં યથાર્થિત મુકવામાં આવ્યા નથી. આ વિચારો પ્રમાણે જ્યાં સુધી આચાર ન થાય ત્યાં સુધી સામાજનો સંગીન ઉત્કર્ષ કોઈ પણ રીતે થઈ શકે એમ નથી. આદિતિય વર્ષમાં કોઈ આવા કાર્યનો આરંભ થાય એ જોવા અમે ઇચ્છીએ છીએ. આત્મભોગ આપનારા જ્ઞાનવાન બ્રાહ્મણ સહાયકો જોઈએ છીએ. આ જોળવાનો પ્રયાસ ચાલે છે. તેવા સહાયકો મળ્યા પછી કોઈ સંગીન પ્રયાસ આરંભવાની અમારી અભિલાષા છે. આ બધા પ્રયાસ કરવામાં માસિકને સંગીન બનાવવું એ ખાસ જરૂરનું છે. માસિકનું કદ વધારવાનો આધાર આર્થિક સ્થિતિ ઉપર છે. પરંતુ તેનો વિચાર ન કરતાં ધણાક બંધુઓની માગણી જાણતાં લવાજમમાં કોઈ પણ વધારો કર્યા શિવાય માસીકના કદમાં એક ધર્માનો વધારો કરી ત્રણ ધર્માનું કર્યું છે, કારણ કે ધણા સારા લેખો પડી રહેતા હતા માટે જે આ વપ દરેક આદક એકેકે આદક વધારે જે સહેલથી થઈ શકે એમ છે તો આ વર્ષમાં ખોટ ન આવતાં બીજા કામ પણ માસિક દૃઢ થયા પછી આરંભી શકીએ. આ બધા કામમાં અમારા બંધુઓ સહાય કરશે અને તે દ્વારા ઈશ્વર આપણા સમાજનો ઉત્કર્ષ કરવામાં આપણને સહાયજૂત થશેજોએવી દૃઢ અદ્વા રાખી અમે આ દિગ્દર્શન પૂર્ક કરીએ છીએ.

[ગુર્જર બ્રાહ્મણ ઑફિસ.]

બ્રાહ્મણ.

(અનુસન્ધાન પ્રષ્ઠ ૧૮૪ ગયા વર્ષના.)

આગળ ઉપર નજીવી ગયા તે પ્રમાણે બ્રાહ્મણે સ્વકર્મ કરી સ્વધર્મ પરાયણ થઈ પોતાની ઉત્તતિ કરવાનો પ્રયાસ કરવો તથા તે સાથે પોતાની જાતિનો પણ અબ્યુઝ સિદ્ધ થાય તેવા ઉપાયો શોધી કાઢવા. હવે આ ઉદ્દેશ સાધવાને શાં શાં સાધનો અદ્ય કરવાં

તેનો સહજ વિચાર કરીએ. મનુષ્ય વ્યક્તિની ખીલવણી એટલે કે હેતુમાં જે જે શક્તિ છે તેનો આવિર્ભાવ કરવો તેજ ઉન્નતિનો અર્થ તથા નિશાન છે.

મનુષ્ય વ્યક્તિમાં ત્રણ વસ્તુ માલૂમ પડે છે. ૧ દેહપીંડ (પંચ કર્મેન્દ્રિય તથા પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય સહિત) ૨ મન ૩ આત્મા.

અજ્ઞાનના આવરણથી જોડેનું સ્વરૂપ તિરોહિત થયેલું છે એવા આત્માનો અવિર્ભાવ કરવો એજ ઉન્નતિનો ઉદ્દેશ છે અને જેમ જેમ તેનો અવિર્ભાવ થાય તેમ તેમ ઉન્નતિના માર્ગમાં આગળ વધતા ગણાઈએ. સર્વાત્મભાવની પ્રાપ્તિ થવી, જગત્કર્તા તેજ આપણો આત્મા છે એ સાક્ષાત્કાર થવો, એજ ઉન્નતિની પરાકાષ્ટા છે.

આ ઉદ્દેશ સાધવાનાં મુખ્ય સાધન દેહ તથા મન છે. માટે તેની સંપૂર્ણ રીતે ખીલવણી કરવી જોઈએ. દેહની ખીલવણીનાં સાધન કસરત, બ્રહ્મચર્ય, સ્વચ્છ સાદો પૌષ્ટિક ખોરાક મિતાહાર, અને શારીરિક પવિત્રતા તથા સુચરતા છે. દેહની મજબુતાઈનો કેટલોક આધાર માતા પિતા ઉપર પણ છે, ચિંતા, શરીર રક્ષણમાં પ્રમાદ વિગેરે જે બાબતો દેહને નુકશાન કરે છે એવી બાબતોથી દૂર રહેવું.

મન સંકલ્પ વિકલ્પનું સ્થાન છે, જ્ઞાનેન્દ્રિયોએ મેળવેલું જ્ઞાન સઘરી રાખવાનું દેહાણું છે, શારી તથા માહી લાગણીઓ સમજવાનું તથા તેવીજ લાગણીઓ અન્ય તરફ દોરવાનું ક્ષય છે, વિચાર, એકાગ્રતા, પ્રયત્ન ઈચ્છા શક્તિ, સમજ અને નિશ્ચયાત્મ બુદ્ધિનું મથક છે. મનમાં અગાધ શક્તિ છે તેનો વેગ અકલિત છે. જેનું મન તેના કમળમાં આવ્યું છે તે સર્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, માટે મનની ખીલવણી ઉપર જેટલું ધ્યાન આપીએ એટલું જોઈ છે. તેને યોગ્ય રીતે કળવવું જોઈએ. અને તેની શક્તિમાં વધારો કરવો જોઈએ. તેને ઉપયોગી જ્ઞાનથી ભરપૂર કરવું જોઈએ; તેની શુદ્ધતા, સ્થિરતા અને એકાગ્રતા સંપાદન કરવી, કુદ સંકલ્પો તરફ જતાં તેને અટકાવવું, ખરાબ લાગણીઓને વશ થવા દેવું નહિ. સારી લાગણીઓનું પ્રાધાન્ય કરવું. દૈવી ગુણો પ્રાપ્ત કરવા કારણ કે દૈવી ગુણો ઉચ્ચે ચઢાવનારા છે અને આસુરી ગુણો અધોગતિમાં લઈ જતા છે. શાસ્ત્રાભ્યાસ, આત્મનિરીક્ષણ, અવલોકન તથા સત્સંગ ખરેખર જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનાં, પ્રયત્ન માનસિક શક્તિ ખિલવવાનાં તથા નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ પેદા કરી સત્યનું દર્શન કરાવી આત્મિક પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધન છે.

ઉપલાં સાધનોથી જ્યારે મન આડું અવશું જોડેલું બંધ થાય છે અને તેમાં શુદ્ધ સત્ત્વગુણની વૃદ્ધિ થવાથી શાંત હોય છે ત્યારે આત્માની જ્યોતિ સ્ફુરે છે. આત્માની ઝાંખી થતાં સર્વ હુંખ નાશ પામે છે. પોતાની અગાધશક્તિ પ્રતીત થાય છે.

મનુષ્યે આત્માવલંબન કરી, મન દૃઢ રાખી, પોતાના દેહ ઉપર કાબુ રાખી નિઃસ્પૃહ રીતે કર્તવ્ય કર્મ કરી આત્મોન્નતિના માર્ગમાં આગળ વધવું.

મનની શુદ્ધતા તથા નિશ્ચયને વળગી રહેવાની દૃઢતા તેજ અબ્યુદયની કુંઘી છે. દૃઢ મન શરીરને પશુ કાણુમાં રાખી ખીલવી શકે છે. દેહ તથા મન બેઉ કાણુમાં આવતાં તથા સંપૂર્ણ રીતે ખીલતાં સઘળા ઔદિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આત્મજ્ઞાન સ્ફુરે છે. રિદ્ધિ સિદ્ધિ પગ આગળ આવી ખડી થાય છે. પણ તે ધીર પુરુષ આથી આકર્ષીતો નથી પણ આગળ વધી જ્ઞાનાવસ્થામાં સ્થિત મર્ધ આત્મિક સુખ મેળવવા પ્રયાસ કરે છે. પંચે.

પકારમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. કર્મ કરવાં જોઈએ માટે કરે છે. સદૃશજો તેના અલંકાર રૂપ થઈ રહે છે. જીવતાંજ મોક્ષની દશા જોગવે છે. લોકોને સૂચે રૂપ થાય છે મનુષ્યોને પોતાની વચમાં ઈશ્વરની હાજરી માલૂમ પડે છે. અને દરેક પુરૂષ તેને માનસહિત પૂજે છે

આવી રીતે દરેક માણસ ઉત્તરિને પામે તો ભારત વર્ષ ઈશ્વરી માણસોથી ભરપૂર થાય. પરમાત્મા આપણી વચ્ચે આવી નિવાસ કરે. શાંતિ, સુખ તથા આનંદની સીમા રહે નહિ.

સઘળાં મનુષ્યને લાગુ પડે એવા ઉત્તરિના માર્ગનું ઉપર રહેજ દર્શન કરી આહ્વાણોને માટે મહર્ષિઓએ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવેલા ઉત્તરિના માર્ગનું ક્રમશઃ અવલોકન કરીશું.

જન્મ અને સંસ્કાર:—

સર્વ મનુષ્યો સરખી રીતે પેદા થાય છે. પિતાના શુક્ર અને માતાના રજનો મંયોગ થતાં બાળક માતાના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને યોગ્ય વખતે આ દુનિયામાં જન્મ ધરે છે. આર્ય, અનાર્ય કે મ્લેચ્છ સઘળા ગેક રીતે જન્મ પામે છે માટે માત્ર જન્મને લીધેજ એકને આહ્વાણ કહેવો અને બીજાને શુદ્ધ કહેવો, એકને આર્ય કહેવો અને બીજાને અનાર્ય કહેવો એ શબ્દનો મિથ્યા ઉપયોગ કરવા જેવું છે.

જન્મના રૂપાવેતે શૂદ્ર: સંસ્કારા દ્વિજ ઉચ્ચતે ।

આ રીતે ખરું જોઈએ તો માણસ જન્મથી તો 'શુદ્ધ જન્મે છે પણ સંસ્કારથી દ્વિજ થાય છે. સંસ્કારથી જ માણસ પોતાના યોગ્ય દરજ્જાને પ્રાપ્ત કરે છે.

આપણા મહર્ષિઓએ સંસ્કારની એટલી બધી અગત્યતા ગણી છે કે ગર્ભાધાનથીજ સંસ્કારોની આગા કરી છે. ગર્ભાધાનથી પરિણમન પર્વેત સોળ સંસ્કારો કરવાની આવશ્યકતા તેઓએ જૂદે જૂદે રચેજે દર્શાવી છે. તે સંસ્કારોમાના કેટલાક તો દ્વિજસ્તવના પાયારૂપ છે. આ બધા સંસ્કારો મનુષ્યને ખરું મનુષ્યત્વ આપે છે. સંસ્કાર શિવાયનો મનુષ્ય માત્ર પશુતુલ્ય છે. સંસ્કાર માણસને અધમમાંથી ઉત્તમ બનાવે છે અને તેને ઈશ્વર તરફ લઈ જાય છે. જે વ્યક્તિઓ પોતાના દુર્ભાગ્યે આ સંસ્કારોને યથા યોગ્ય પ્રાપ્ત ન થઈ હોય તેઓ દ્વિજ નથી.

આ સંસ્કારો તેમનું રહસ્ય સમજી કરવા જોઈએ. માત્ર દ્વારસ તરીકે કે ખોટા આહ-બર કે ઢોંગ તરીકે તે ન કરવા. તેમ તદ્દન ન કરવાથી તો અત્યંત તુકશાન થાય છે. સંસ્કાર વગરનો મનુષ્ય કોઈ પણ કર્મ કરવાને લાયક ગણાતો નથી. ઉત્તમ ગુણિમાં જન્મેલા માણસોના બાલકો જરૂરના સંસ્કારના અભાવે અત્યંત પતિત તથા ક્ષુદ્ર થઈ જવાનો સમ્ભવ છે. હિંદુ શિવાયના બીજા લોકોને પણ કેટલાક સંસ્કારોમાંથી પસાર થવું પડે છે. બેપ્તી-ક્રમની ક્રિયા થયા વગર ખ્રિસ્તિ માણસનું બાલક ક્રિષ્ચિયન ગણાતું નથી. મુસલમાનોને સુન્નત કલાવતી પડે છે. પારસીઓને કર્તી અને સદરા ધારણ કરવાં પડે છે. અદ્રમેસ છે કે આર્યવર્તના બાલકોમાંનાં ધણાખરાઓને બીલકુલ ઉપનયન સંસ્કાર કરવામાં આવતો નથી અને તેમ છતાં પણ તેમને ઉચ્ચ ક્રમના હિંદુ-આર્ય-અથવા દ્વિજ કહેવામાં આવે છે. આ દેશના દુર્દૈવે જે વખતે ઉપનયન સંસ્કાર અથવા જોઈએ તે પહેલાં તો લગ્ન

નો દારૂ બજારમાં આવે છે અને ઉછરતા આસાં ભરેલા છોકરાઓ અને કોમળ નિર્દોષ બાળકીઓને દુઃખના ખાંડમાં ઉધાડીઓએ ફેંકી દેવામાં આવે છે.

સંસ્કારની બાબત પર સમગ્ર પુરુષોએ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. સંસ્કારોનું રક્ષણ તથા તેમની અગત્યતા બરોબર સમજવી જોઈએ. બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ જાતિ દિવ કહેવાય છે. તેઓમાં યોગ્ય કાલે યોગ્ય સંસ્કાર યથાવિધિ થવા જોઈએ. બ્રહ્મ બધું-ઓના ખરા અવ્યુદયનું મૂલ્ય સંસ્કારમાં જ છે. હે બ્રહ્મબંધુઓ! યોગ્ય સંસ્કાર કરી તમારા ઉપર ચઢેલી લાંબા વખતની મલીનતા દૂર કરી તમારું ખરું તેજ પ્રાપ્ત કરો.

(અપૂર્ણ.)

પુરુષોત્તમ હરિકૃષ્ણ પુરાણી.

ધર્મ શું? અને તે ક્યાં છે ?

આપણા શોદા સાધારણ રીતે એમ સમજે છે કે, 'આપણા જેવો ધર્મ કોઈ પાળતું અને માનવું નથી.' અલબત્ત અધરપરનાં જ્ઞાન બધાં સુધી લોકના મોટા ભાગમાં પ્રવર્તે છે ત્યાં સુધી તો તેમનું આ માનવું વાસ્તવિક કહેવાય, પરંતુ જમને સારી કેળવણી મળી છે તેવા માણસો પણ બ્યારે ધર્મનું 'ખરું' સ્વરૂપ પ્રાચીન સાહિત્યમાં શું છે તે સમજવાનો કે સમજાવવાનો યત્ન ન કરતાં ગાડરીઆ પ્રવાહે આપ્યા જાય ત્યારે એ દિલગીર થવા જેવુંજ કહે-વાય. ધર્મમાં કોઈ એવી મોટી મોહિની અને શ્રદ્ધા રહેલી છે કે, સામાન્ય લોકમંડળ અચુક માણસ ધર્મી છે એમ જાણતાં જ તેનાં વખાણ કરવા વળગી જાય છે, તેને બળે છે અને તેને ધ્રુવરની પણ ઉપરનું પદ આપી દે છે. અલબત્ત ધર્મને ધ્રુવરના કરતાં પણ મોટું પદ ધટે છે અને શ્રી ભગવાને પોતે બ્રાહ્મણને પોતાના કરતાં પણ વધારે મોટા ગણ્યા અને ગણાવ્યા છે તે આ કારણને લીધે જ પરંતુ 'ધર્મ' મથાર્ય ધર્મનો પાલક છે કે ઢોંગી છે તેની તપાસ કરવી અને સત્યનું શોધન કરવું એ દરેક માણસનું પહેલું કર્તવ્ય છે. કોઈ-એ 'સોનું' કહ્યું એટલે તેને સોનું જ માની બેસી રહેવું એ મનુષ્યને માટે યોગ્ય નથી તેમ એ મનુષ્યનો ધર્મ પણ નથી. સદસદ્વિવેકબુદ્ધિવાળા તેમજ મથાર્ય પરીક્ષારાળા દૃષ્ટિએ વસ્તુની કસોટી કરી પછી તેને તે વસ્તુ તરીકે માન્ય રાખવી એ પણ મનુષ્યને અપાયેલી બુદ્ધિનું સાર્થક અને એક બહુ જ અગત્યનું કર્તવ્ય પણ કહેવાય છે. અચુક પ્રકારનું વર્તન માત્ર જ કઈ ધર્મ નથી. ધર્મ બહુ બહોળો અર્થ પોતામાં સમાવે છે અને વિદ્વાનોએ તેને ઘણું ઘણું કેશણે આપણને સમજાવ્યો. મનુસ્મૃતિમાં બીજા ધર્મશાસ્ત્રોમાં અને વિદ્વાનનાં પુસ્તકોમાં તેની બહુ બારીક વ્યાખ્યાઓ કરેલી છે તથા તેની ઉપર મોટાં મોટાં વિવેચનો પણ થયેલાં છે અર્થાત્ ધર્મ કાને કહેવો એ સમજાવવાનું વિદ્વાનોએ બાકી રાખેલું નથી માત્ર એટલું જ કે આપણે તેને જાણતા નથી અથવા જાણવાની તંજવીજ કરતાં નથી અને જમને માથે આપણને ધર્મ સમજાવવાની દ્રવજ નખાવેલી છે તેઓ આપણી-અરે-આપણી સ્થિતિના કરતાં પણ વધારે અધતમ સ્થિતિમાં સળડે છે અને આપણે યોદ્ધા દેખતાં થવા છતાં પણ એમના અજાનને આંખ મીચામણીમાં ચલાવે જઈએ છીએ. બે આંધું જ 'અધેકી હાર' ના જેવું આલશે તો આપણે કદી પણ આ અધમ સ્થિતિમાંથી ઉપર આવવા પામીશું નહિ અને ધર્મ એ શું તથા તે ક્યાં રહેશે છે તે પણ જાણી શકીશું નહિ

માટે આપણી દ્રવ્ય છે કે આપણે પોતે ધર્મને સમજવાનો મત કરવો અને જેમને માથે આપણને સમજવવાની દ્રવ્ય છે તેમને તેનો બરોબર અભ્યાસ કરી આપવા આપણે દ્રવ્ય પાડવી કે જેથી આપણી પછી ચનારી પ્રજાને ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ તેઓ સમજવી શકે. 'બ્રાહ્મણોએ દેશને હુબાબો' એમ લોકો સામાન્ય રીતે કહે છે તે ખોટું નથી. આપણે બ્રાહ્મણોએ આપણી ઉપરનો આ દોષારોપ દૂર કરવાને તત્પર થવું જ ઘટે છે. જ્યાં ધર્મ નથી ત્યાં ઉત્પત્તિ નથી અને જ્યાં વિદ્વાન બ્રાહ્મણ નથી ત્યાં ધર્મ પણ નથી. પ્રાણીઓથી વિશેષ જો કંઈ પણ હોય તો તે મનુષ્યોમાં માત્ર એક ધર્મ છે અને મનુષ્યોમાં બ્રાહ્મણો અગ્રણી છે તો તેમણે યથાર્થ ધર્મ જાણવો જ જોઈએ.

જેના અનુદાનથી ઈચ્છિત જ્ઞાની પ્રાપ્તિ થાય, દુઃખનો નાશ થાય, અને જેને સારા કહેવાતા માણસો પાળતા અને અનુસરતા હોય તે ધર્મ કહેવાય છે. જેણે કરી જીવનનું ધારણ થાય, જેણે કરીને દુઃખનો નાશ અને સુખની પ્રાપ્તિ થાય અને જેણે કરીને સમાજની સ્થિતિ સુખરૂપ ચાલતાં સર્વને યથાધિકાર કર્તવ્ય પ્રાપ્ત થાય એવી જે વ્યવસ્થા તે ધર્મ કહેવાય. ધર્મનું આવું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લઈ આપણા ઋષિમુનિઓએ મનુષ્યના જીવનને આર આશ્રમમાં વહેંચી નાંખી ધર્મનાં જુદાં જુદાં કર્તવ્યોને તેમાં ગોઠવ્યાં છે. એક દિવસમાં, એકાદ મંથના અભ્યાસમાં, એકાદ વ્યવહારના જાણવામાં કે અમુક અનુભવ મેળવવામાં કેંવા ઈશ્વર સંબંધી અમુક વિચાર બાંધવામાં અથવા અમુક આચારે આચરવામાં કંઈ ધર્મ આવી જતો નથી, તે બહુ વિશાળ અને દરેક કાર્યમાં રહેલો છે અને તેને વળી દેશ કાળ અને વસ્તુ સ્થિતિને અનુસારે સ્થિતિરચાપક બતાવવો પડે છે. બુદ્ધિ તથા જ્ઞાન વૃદ્ધિની અનુભવી કુચીઓથી તેનો આર્ગ સામાન્ય માણસોને માટે હંમેશા ખુલ્લો થતો રહે છે. ધર્મ જેનો આવો મોટો અને બહોળો અર્થ તેમજ ઉપયોગ છે અને જેના વગર મનુષ્યને ચાલી શકતું નથી તેનું શિક્ષણ અને તેનો ઉપદેશ જ્ઞાનીઓએ વિસારી દીધેલો નથી. મનુષ્યોને ધર્મની ખુચો રોજને રોજ બતાવવા માટે તેમણે બ્રાહ્મણોની અર્થાત્ વર્ણની વ્યવસ્થા કરેલી છે, અને તેથી કરીને આપણો ધર્મ વર્ણ અને આશ્રમમાં વહેચાઈ આખા જીવનમાં અને જીવનની દરેક દિલચાસોમાં વ્યોતપ્રોત સધળેજ રહેલો છે. જ્યારે દરેક કામ કાજમાં અને દિલચાસમાં ધર્મ રહેલો છે ત્યારે તે ઈશ્વરને લગતીજ એકલી એકદેશી વાત છે એમ કહેવાય નહિ. આપણે જેને અનુસરતા હોઈએ તેજ ધર્મ અને તેનું અનુદાન કરનારનેજ ઈશ્વરનું ધામ સુલભ એમ કહી શકાય નહિ અને એમ કહેલું પણ નથી. જે અલૌકિક બુદ્ધિના ઋષિ મુનિઓ આપણમાં ઘઈ ગયાં છે અને જેમણે આખાં જીવનનાં જીવન મનુષ્ય માત્રના નિઃશ્રેયસમાં ગાળ્યાં છે તેમણે ધર્મનો લગાર સંકુચિત અર્થ કયો નથી. બહુ મોટા સ્વરૂપમાં તેમણે એને માન્યો છે અને મનુષ્ય માત્રને જ્ઞાન અને આચરણને અનુસરતાં તેનાં અધિકારી જણાવ્યાં છે. પ્રવૃત્તિ અથવા કર્મ વગર માણસ રહી શકતું નથી અને સર્વ મનુષ્યો એકજ દિશાએ પ્રવૃત્તિ કરી પણ ચક્રતાં નથી તેથી વર્ણ વ્યવસ્થા કરી મનુષ્યોને જુદી જુદી જાતની પ્રવૃત્તિ સોંપાઈ છે. આપણી વર્ણ વ્યવસ્થામાં પણ ત્રણ વર્ણોને ઘણી પ્રવૃત્તિ સોંપાયેલી છે જ્યારે તેમની ધર્મને લગતી પ્રવૃત્તિના તેના બ્રાહ્મણોને બતાવ્યા છે. ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્રના ધર્મચાર માટે બ્રાહ્મણો જોખમદાર છે. આ દ્રવ્ય બ્રાહ્મણોએ બતાવી નહિ અને જે પ્રવૃત્તિ તેમને માટે અધર્મ તરીકે ગણાય તેમાં તેમણે પ્રવૃત્તિ

કરવા માંડી તેથી તેમનો પોતાનો અને તેમને આશ્રયે રહેલા ત્રિવર્ણનો અધઃપાત થયો. આ વાત જનમંડળમાંની સ્થિતિ ઉપરથી અને ઇતિહાસથી એની મેળેજ પુરવાર થાય છે. હિંદની હાલની હાલત જેને હિંદુઓ ધર્મવાળી માને છે તે બીલકુલ ધર્મવાળી નથી માત્ર અમુક જાતના આચારો જેને તેઓ અધ પરપરાથી ધર્મ તરીકે માની બેઠા છે તેના આચરણ નેટલોજ ધર્મ તેમનામાં છે. આચાર પ્રથમો ધર્મઃ એ વાત ખરી પરંતુ તે આચાર કશો કે જેને ધર્મ એવું મોટું નામ આપી શકાય. દેશકાળ અને વસ્તુસ્થિતિ ઉપર બુદ્ધિ પુરઃસર વિચાર કરી તથા ધણાઓના અભિપ્રાય અને અનુભવ મેળવી સમયને જોઈ મહા-પુરુષોએ નક્કી કરેલો અમુક આચાર તે તેની જાતનાં દેશકાળ અને પરિસ્થિતિ હોય ત્યાં સુધીજ ધર્મ ગણાય પછી નહિ. વસ્તુસ્થિતિ ફરી ગયા પછી અમુક આચાર જે ધર્મ ગણાતો હોય તે અધર્મ થઈ જાય છે માટેજ ધર્મનું યથાયથા કાળે સ્વરૂપ બતાવવાને બ્રાહ્મણોની યોજના કરાયેલી છે, અમુક બાબતમાં 'આને ધર્મ કહેવો' એવું સૂત્ર હમ્મેશને માટે હોતું નથી અને હોઈ શકે પણ નહિ, જે વાત બાળકને માટે ધર્મ હોય તે મોટાને માટે ધર્મ ન હોય, જે બ્રાહ્મણને માટે ધર્મ હોય તે ક્ષત્રિય વૈશ્યને માટે ધર્મ ન હોય, જે વાત અમુક કાળને માટે ધર્મ હોય તે વાત બીજે કાળે ધર્મ ન હેય, આવી સ્થિતિ જનમંડળની અનેકાનેક વસ્તુઓમાં અને વાતોમાં રહેલી છે એટલે વાગ્વાર ધર્મનું સ્વરૂપ નક્કી કરવું પડે છે અને એવી શુભવશુ સ્વાભાવિક રીતેજ સંસારીઓને વારંવાર આવવાનો સંભવ હોવાથી ઋષિ મુનિઓએ તેનો નિર્ણય કરવાને તથા લોકમંડળને યથાર્થે માર્ગ બતાવવાને બ્રાહ્મણ વર્ણની યોજના કરેલી છે.

આપણે બ્રાહ્મણો અત્યારે ધર્મ શું ? તે બરોબર સમજતા નથી અને આપણી અસ-મજ્જને લીધે લોકો પણ ધર્મ એ શું તે સમજતા નથી એટલે અમુક આચારો જે એકકાળે ધર્મ હતા પરંતુ હાલ નથી તેમ છતાં પણ તેનું અનુવર્તન એ ધર્મ મનાય છે અને એવો અધર્મ ધર્મ મનાતો અને પળાતો રહેવાથી આપણે આપણા શિષ્ય વર્ગની સાથે નીચે અને નીચે પાતા જમ્મએ છીએ. સર્વ શાસ્ત્રકારો અને વિચારશીલ વિદ્વાનો કહે છે અને કહેતા આવ્યા છે કે દેશકાળ અને પરિસ્થિતિને યોગ્ય ધર્મ વખતો વખત ધડાવો જોઈએ. ધર્મનું આતું સ્વરૂપ ધડવાને બુદ્ધિશાળી અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણોની જરૂર છે. જ્યાં સુધી આપણે બ્રાહ્મણો બીજી બધી પ્રજાઓને દૂર દેંડી દઈ અભ્યાસથી આપણાં મનને ઉન્નત બનાવી ધર્મનો વિચાર કરીશું નહિ ત્યાં સુધી ધર્મ સુધરવાનો નથી અને ધર્મ સુધરશે નહિ ત્યાં સુધી જનમંડળ પણ સુધરશે નહિ. નહારો કાપડો હોય ત્યાં નહારો આચરણ ચાલે અને લોકમંડળે તેમને તેમાં સખડયા કરે એમાં શી નવાઈ ? લોકમંડળને સુધારવાને માટે પ્રથમ કાપડાને સુધારવો જોઈએ તેમજ સામાન્ય લોકમંડળને સુધારવાને માટે આપણા ધર્મને સંસ્કાર આપવો જોઈએ અને અમે બેધડક રીતે કહીશું કે ધર્મને સંસ્કાર આપવાનો કાળ હવે આવી પહોંચેલો છે. સુધરેલાં, અર્ધ સુધરેલાં અને જંગલી તમામ માણસોમાં ધર્મ આત્મામાંથી સ્ફુરે છે. જેમ અંગારો પોતાનું તેજ સ્ફુરાવ્યા કરે તેમ મનુષ્યમાં રહેલો આત્મા ચૈતન્ય હમ્મેશાં ધર્મનું સ્ફુરણ કરી જાય છે. પશ્ચિમ તરફના વિદ્વાનો જેમણે પશુઓમાંથી મનુષ્યનું વિકસન પુરવાર કરવાને મોટી મોટી શોધો કરેલી છે તેઓ પણ કહે છે કે 'ધર્મ છે એજ મનુષ્યપણું છે' આપણા શાસ્ત્રકારો પણ કહે છે કે, ધર્મો વિશેષાંદ નમ્ય રાજન ધર્મ છે એજ પશુઓ કરતાં વિશેષ લક્ષણ મનુષ્યનું છે. જેને આપણે ખરો ધર્મ કહીએ તે અત્યારે આપણે સમજતા નથી અને એવો ખરો ધર્મ અત્યારે આચારમાં પણ

નથી અને જ્યારે ખરો ધર્મ નથી ત્યારે અધર્મ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત રહ્યા કરવું એ માત્ર અદ્વા જડતા જ કહેવાય. ધર્મ ઉરાડી મૂકવો કિંવા મિથ્યા નારતિકતાનો ઉપદેશ કરવો એ આમાં તાત્પર્ય નથી પરંતુ ધર્મ જેને ખરી રીતે ધર્મ કહી શકાય તેની આવશ્યકતા સોજેસોજ આના સ્વીકારી તેનું અનુવર્તન અને પાલન પ્રજામાં હોવું જ જોઈએ એમ દર્શાવવાનો ઉદ્દેશ છે. વર્ણ પ્રમાણે, કામ પ્રમાણે, વય પ્રમાણે, દેશ પ્રમાણે અને આસપાસના સંજોગો પ્રમાણે ધર્મ યથા ન્યાય જેવો પ્રાપ્ત થતો હોય તે મનુષ્યોએ પોતાના અને પરના કલ્યાણને માટે અવશ્ય પાળવો જ જોઈએ. જે પ્રાપ્ત અને યોગ્ય ધર્મ મનુષ્યો ન પાળે તો સામાજિક, ધાર્મિક, કે રાજકીય કોઈ સ્થિતિમાં તેઓ પોતાના મનુષ્યત્વનો નિર્વાહ કરી શકે નહિ. ધર્મ શું તેની આપણે વારંવાર જણાવ્યું તેમ સપૂર્ણ સમજ નથી અને જેને સમજવાળો યથાર્થ ધર્મ કહીએ તે આપણામાં રહેલો નથી તેથીજ આપણે પોતા છીએ. ધર્મને મરફત આપી પોતાનો અને પોતાની સાથે આર્ય પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવો એ બ્રાહ્મણોનું પહેલું અને અતિ અગત્યનું કર્તવ્ય છે જે તરફ ધર્મ આજીવનની મુદ્દિને પ્રેરે અને તેમની વર્તમાન જાગૃતિ ધર્મને સુધારી તેમની અને લોકની જાતને સુધારે એજ અમીષ છે.

મણીલાલ છપારામ.

આઘ શંકરાચાર્ય જયંતિ મહોત્સવ સમારંભ. (સુરત.)

મણીશંકર હરિપૂજ્ય શાસ્ત્રીના પ્રયાસથી સ્થાપન થયેલી 'શ્રીશંકર સમાજ' આજ ૭ વર્ષથી સુરતમાં શ્રીશંકરાચાર્ય જયંતિ ઉજવે છે. તેમાં આ ૧૯૧૬ ના વૈશાખ શુકલ પંચમીની જયંતિ એક નમુનારૂપ નિવડી છે. આ જયંતિને આવું મોટું સ્વરૂપ લાવનાર અને મળેલી વૈષ્ણવ પરિપદ છે. વૈષ્ણવ પરિપદે શું કાર્ય કર્યું છે, તેનો હેવાલ કેટલાક પેપરોમાં આવી ગયો છે. તેણે માત્ર શંકરાચાર્ય અને તેના અનુયાયીઓની નિંદા કરવા શિવાય અન્ય કાર્ય કર્યું નથી, એ સર્વને સુવિદિતજ છે. વૈષ્ણવોના આવા અરચાનીય જલ્પનથી શંકરાચાર્ય શ્રીમન્માધવતીર્થ તથા તેમના અનુયાયીઓ કદિ પણ ડરે એમ નથી. કારણ કે જ્યાં સુધી આ બ્રહ્માંડ રહેશે ત્યાં સુધી શ્રીશંકર સિદ્ધાંતને લેશ પણ ફેગવી શકે એવો કોઈ સપુત ઉત્પન્ન થયો પણ નથી અને કદિ થવાનો પણ નથી.

આ છટ્ટો જયંતિ સમારંભ અત્રેના બાવાજીના મંદીરમાં ઉજવાયો હતો, મંદિરના ભવ્ય સ્થાનને ધ્વજ પતાકા તોરણો વિગેરેથી સજ્જમારવામાં આવ્યું હતું, અને આઘશંકરાચાર્યની ચાર શિષ્યો સાથની જમીને હાટ તોગથી અલંકૃત કરી હતી. પ્રાતઃકાળે વિધિપૂર્વક શિવપૂજન સાથે લઘુરૂઢાનુષ્ઠાન તથા શ્રીબાલાજી માહારાજનું પૂજન કરવામાં આવ્યું હતું. સાંજના બરાબર પાંચ વાગે સમાનું કામ શરૂ થતાં પહેલાં શ્રોતાઓથી સમારંભના ચીકાર ચર્ચા ગયું હતું. શ્રીઓને માટેની બેઠક જુદી એલાયદી ગખવામાં આવી હતી, શ્રોતાઓની સંખ્યા આમરે પંદરોથી બે દસની જણાતી હતી. જયંતિને પ્રોગ્રામ ત્રણ દીવસનો રાખ્યો હતો, છતાં વક્તાઓના બાબ્યાન નહિ પૂરાં થવાથી બે દિવસ વધારવા પડ્યા હતા એટલે એકંદરે પાંચ દિવસનો સમારંભ થયો હતો. આ જયંતિ મહોત્સવમાં બામ લેવા અમદાવાદ,

વડોદરા, ભરૂચ, પેટલાદ અને મુંબઈના શ્રદ્ધસ્થો પધાર્યા હતા. તેમાં અમદાવાદ મેલ ટ્રેનીંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ રા. બા. કમળાશંકર પ્રાણશંકર, વડોદરાવાળા જ્ઞાનમહાધીશ પંડિત છોદુમહારાજ, વ્યાખ્યાકોવિદ-શાસ્ત્રી નારાયણ ગીરધર, તથા વિદ્વાન વક્તા દિરાલાલ મનભૂ-અણ્ણદાસ શ્રાદ્ધ અને ડભોઈવાળા પંડિત દિગ્મતલાલ પ્રાણજીવન મુખ્ય હતા. આ વિદ્વાનોએ ખાસ જ્યોતિને માટે સુરત પધારી સુરતની પ્રજાને જે લાંબ આપ્યો છે, તે કદિ પણ વિસ્મરણ થાય એમ નથી. એમણે સુરતની પ્રજામાં જે શુભ સંસ્કારો નાખ્યા છે, તે યાદ જીવંતી ખસે એમ નથી.

૧ લો દિવસ—સમાનું કાર્ય આરંભ થતાં અત્રેના વનિતા વિશ્રામની બાળાઓએ શિવમાનસિક પૂજના શ્લોકોથી મંગલાચરણ કર્યું હતું તેમની એક શિવભક્તે શંકરના કેટલાંક ભજન ગાયાં હતાં. બાદ અત્રેના મુદ્રસિદ્ધ નાગરીક સદર્ભ ભારકર ચંદ્રશંકર ભીમાનંદની દરખાસ્તથી પ્રમુખસ્થાન રા. બા. કમળાશંકરને આપવામાં આવ્યું હતું.

પ્રમુખે પહેલો ઠરાવ સાતમા એડવર્ડના મરણ માટે શોક દર્શાવનારો કરીને સમાના કામનો આરંભ કરતાં જણાવ્યું કે, આપણે આજે જે કાર્યને માટે મળ્યા છીએ તે કાર્ય એવી રીતે પાર પાડવું કે કોઈ પણ વ્યક્તિને કંઈ પણ બેલવાનું અગર આપણા કાર્ય માટે આક્ષેપ કરવાનું રહે નહિ. આપણે કોઈના કાર્યને ખંડન મંડન કરવા મળ્યા નથી. તેમ આપણે તે કરવું પણ નથી. ખંડનવાળાનું ખંડન અને મંડનવાળાનું મંડન સ્વતઃસિદ્ધ છે, તો પછી ફાકટ વફૂપ્રલાપથી શું? આવી રીતનો પ્રથમ ઠરાવ થયા પછી શંકર સમાજના પ્રમુખ-શાસ્ત્રી મણીચંકર દરિદ્રજી સમાજ સંબંધી જાણનાત્રેગ હેવાલ કહી બતાવી, શીશંકરાચાર્યના જન્મનો શું હેતુ હતો, કેવા કટાકટીના સમયમાં એમણે જન્મ લીધો હતો, અને જગતપર એમણે કેટલો ઉપકાર કર્યો છે? એ વિષે ટુંક વ્યાખ્યાન કર્યું હતું.

પછી કાફીઆવાડના માજી એન્જીકેશન ઈન્સ્પેક્ટર રા. બા. ગણુપતરામ અનુપરામે આવી જ્યોતિની ખાસ જરૂર વિષે કેટલુંક બોલી આ શીશંકરાચાર્યની જ્યોતિ, આજ છ વર્ષથી ઉજવવા માટે સુરત શંકરસમાજને ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

ત્યારબાદ રા. રા. અતિસુખંશંકર કમળાશંકર એમ. એ. એલ.એલ બી. એમણે 'પદ્ધર્શનનો અર્થસરકારક નિબંધ વાંચ્યો હતો, અને તેમાં શંકરાચાર્યના અદ્વૈત સિદ્ધાંત સંબંધી અદ્વૈત દર્શનપર ધણુંજ ઉત્તમ વિવેચન કર્યું હતું.

પછી મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે એમ. એ. એલ.એલ. બી. એમણે શંકરાચાર્યના 'માયાવાદ' વિષે નિબંધ વાંચ્યો હતો. તેમાં અન્ય સપ્રદાય વાળાઓએ માયાવાદનો જે અયોગ્ય અર્થ કર્યો હતો, તેનું નિરાકરણ કરી શંકરાચાર્યના માયાવાદનું એક છે, અને વિદ્વાનોને તેજ આજ છે એમ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું.

ત્યારપછી રા. રા. વસનજી દયાળજી ગણાનાએ શંકરાચાર્યના સમયનું ચિત્ર એવી રીતે વર્ણવી બતાવ્યું કે જાણે અત્યારે શંકરાચાર્યનો સમય નજર આગળ તરતો જણાતો હતો, અને શંકરાચાર્યના અદ્વૈત સિદ્ધાંતને એવી તો સરળ બાપમાં વર્ણવ્યો હતો કે શ્રોતાઓને

તક્ષીન કરી સર્વના હૃદયપર અપૂર્વ છાપ બેસાડી હતી. બાદ વાઘ સાથે શકરસ્તવને અને મંત્રપુષ્પાન્તલી થયા પછી પ્રથમ દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

૨ ને દિવસ—બીજા દિવસે પણ પ્રમુખસ્થાન ગા રા કમળાશંકરને આપવામાં આવ્યું હતું. આરબમા શકરના ભજન થયા બાદ રા રા કમળાશંકરે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું તે લગભગ બે કલાક સુધી ચાલ્યું હતું એમના વ્યાખ્યાનમાં પરદર્શનની સપૂર્ણ હકીકત જણાવી હતી તેમજ શંકરના ‘માયાવાદ’ નું ચથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવ્યું હતું. વ્યાસ-જીના બ્રહ્મસૂત્રો અને શકરાચાર્યનું શારીરક બાધ્ય આપણને શુ શિખવે છે? અને તે જણવાની આપણે કેટલી જરૂર છે? તેનું ઉત્તરોત્તર વિવેચન કરી શકરાચાર્યના જ સિદ્ધાંતો ઉત્તરમાધિકારીઓને ગ્રાહ્ય છે એમ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું.

ત્યાર બાદ અત્રેના ડીપ્રીક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ સાહેબ ના બા. મણીલાલ અજીતરાયે શકરા-ચાર્યની જયંતિની અગત્યતા વિષે કેટલુંક વિવેચન કરી હાલના વણાશ્રમ ધર્મમા જ ન્યૂનતા છે તે દર્શાવી હાનના બ્રહ્મત્વથી બ્રહ્મ થયેલા બ્રહ્મણો અને આશ્રમધર્મ નહિ જાણના સંન્યાસીઓની કદંગી સ્થિતિ ઉપર ઘણું અસરકારક વિવેચન કર્યું હતું બાદ શકરસ્તવન તથા મંત્ર પુષ્પાન્તલી થયા પછી બીજા દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

૩ ને દિવસ—ત્રીજા દિવસે વડોદગવાળા જ્ઞાનમહાધીશ વે શા સ. પડિત છોટુ મહારાજને પ્રમુખસ્થાન આપ્યું હતું એમણે પ્રમુખસ્થાન ભેટા શકરાચાર્યની સ્તુતિ કરી, પ્રખર શબ્દોમા શકરાચાર્યના સિદ્ધાંત પૂર્વક આચાર્યનું ચરિત્ર દુકમા કહી સભાગવ્યું હતું.

પછી નૌસારીવાળા પડિત બાનકૃષ્ણ ઃધેનાબાઈએ ‘ધૈર્યસિદ્ધિ’ વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, જે એવા શબ્દોમાં ગોઠવ્યું હતું કે મને એવો નારિતક હોય તો તે પણ આરિત અને !

ત્યાર પછી કમોઝવાળા સુપ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાકોવિદ વે શા સ. પડિત હિમ્મતલાલ પ્રાણજીવને પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કરતા જણાવ્યું કે સુખને મેળવવા અને દુખને દૂર કરવા દરેક પ્રાણી માત્ર પ્રયાસ કરે છે, પણ સુખ મળતું નથી અને દુખ દૂર થતું નથી. જગત્તા યાવદ્ વિપયો જે સુખ આપતા હોય તો તે માત્ર ભ્રાંતિજ છે વસ્તુતઃ વિપયોમા સુખ જનકત્વ હેજ નહિ માટે સુખ પ્રાપ્તિ અને દુખ નિવૃત્તિ દુસ્પાદ્ય હોવાથી હાલનો ઘણો ખરો જનસમૂહ દેવજ દુખનોજ અનુભવ કરે છે આ દુખનું ખરૂં કારણ એજ છે કે અજ્ઞાનને લીધે ભ્રમ જગતને અને તદ્દગત વિપયોને સત્યમાને છે આ જગત સત્યત્વની ભ્રાંતિ શકરાચાર્યના સિદ્ધાંત સેવનથીજ મટે છે, કારણ કે એ ભ્રાંતિ નિવારણ કરવાને સમાર રોગ નિવર્તક મિત્રદૂર્વ પગ કારણીક વેદ વ્યાસે ‘બ્રહ્મસૂત્રો’ ન્યા, કે જે ઉત્તર મિમાસાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે આ બ્રહ્મસૂત્રો અતિ સક્ષિપ્ત અને ગંભીરાર્થ હોવાથી તેને સુવબતાથી સમજવાને શ્રીમત્ શકરાચાર્ય ‘શારીરક’ નામનું બાધ્ય ન્યુ અને એ બાધ્યના ઉપર ‘ભામતિ’ ‘પરિમળ’ ‘રત્નપ્રભા’ વિગેરે અને ટીકાઓ થઈ છે આ બાધ્યકારની પરપગએ જે નિબંધો લખ્યા છે, અને બાધ્યમારે પોતે પોતાની ૩૦ વર્ષની વયમા જે કાર્ય કર્યું છે, તેનું કાર્ય આ ભાગ્યભૂમિમા કોણએ કર્યું પણ નથી, અને કોઈ કંઈ પણ નહિ, એજ બાધ્યકારની આજે આપણે જ્યોતિ જળવીએ છીએ એમ કહી બાધ્યકાર

તેના બાપ્તની સમજ આપી હતી, તથા સર્વ દર્શનકારોના જુદા જુદા મતમતાંતરો કહી છેવટે સર્વનો અદ્વૈતમાં સમુચ્ચય કર્યો હતો. એકંદરે રા. હિમ્મતલાલનું વ્યાખ્યાન ઘણુંજ સરળ અને સુખોદક હતું. ત્યાર પછી પ્રમુખસ્થાનાપત્ત છોટુ મહારાજે શંકરાચાર્યના કેટલાક સિદ્ધાંતો સમજાવ્યા હતા. બાદ શંકરસ્તવન થયા પછી ૩૦ દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

૪ થો દિવસ—ચોથા દિવસે પ્રમુખસ્થાન વે. શા. સં. પંડિત છોટુ મહારાજને આપ્યું હતું. આરંભમાં શંકરસ્તવન થયા પછી શાસ્ત્રી મણીશંકર હરિકૃષ્ણે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું તેમાં તેમણે સિદ્ધ કર્યું હતું કે આચાર્યત્વ અને જગદ્ગુરુત્વ શંકરાચાર્ય અને તેની પરંપરામાંજ પૂર્ણપણે રહ્યાં છે. જો જગદ્ગુરુત્વનો દાવો ખીજ કોઈ સ્વયંમન્ય આચાર્યો કરતાં હોય તો તે આકાશકુસુમવત્ વ્યર્થ છે. જેમ ક્ષીટીયા સામ્રાજ્યની પદવી ખીજ કોઈ ખંડીયા રાજાઓ ઈચ્છે તો તે પદવીને તેમને કોઈ કાળે પણ મળે એમ નથી, તેમ જગદ્ગુરુની પદવી કદિ કોઈ અન્ય મતાવલંખી પુરૂષો ઈચ્છે તો તે કદાપિ મળી શકે એમ નથી, ચક્રવર્તી રાજ્યની સર્વ રાજાઓ ઈચ્છા કરે છે, પણ ચક્રવર્તીત્વ એકને છોડી ખીજને મળતું નથી, જો ખંડાજ ચક્રવર્તી યાચ તો પછી ચક્રવર્તી કહેવાય કાણુ ? માટે ચક્રવર્તી તુલ્ય જગદ્ગુરુત્વ અને આચાર્યત્વ શ્રી શંકરાચાર્ય અને તેની પરંપરાને છોડી અન્ય વ્યક્તિમાં કદાપિ સંભવતીત થયા પણ નથી, અને યશો પણ નહિ.

ત્યાર પછી યોગવાસિષ્ઠ રામાયણ, પંચદશી અને આત્મપુરાણ એ અંથો વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના નથી, એમ ચોથી વૈષ્ણવ પરિપદે જાહેર કરેલું હોવાથી, તેનો યથાર્થ ઉત્તર આપતાં પંચદશીના કર્તા વિદ્યારણ્યસ્વામીનું જીવનચરિત્ર અને વિદ્યારણ્યસ્વામીકૃત અનેક અંથોનું વિવેચન કરી બતાવ્યું હતું. તેમજ યોગવાસિષ્ઠ, પંચદશી, અને આત્મપુરાણની કેટલી યોગ્યતા છે, અને સિદ્ધ પુરૂષો આ અંથોને કેટલી બધી માનની નજરથી જુએ છે, તે વિષેનું ઉત્તમ વિવેચન કરી, નામના વૈષ્ણવો આવા અંથોને વખોડે એમાં કંઈ નવાઈ નથી, એમ કેટલાક કારણો બતાવી સાબીત કર્યું હતું; આ પ્રમાણે મણીશંકર શાસ્ત્રીનું ભાષણ સમાપ્ત વ્યાખ્યાકાવિદ વે. શા. સ. નારાયણ ગીરધર શાસ્ત્રીએ 'શંકરાચાર્ય થયા પછી વડોદરાવાળા અને તેની પરંપરા' વિષે એક અસરકારક નિબંધ વાંચ્યો હતો.

ત્યાર પછી ગુર્જરશૃંગીના એક દિસરૂપ સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન વક્તા રા. રા. દિરાલાલ મજૂમદાસે શ્રેષ્ઠ વ્યાખ્યાન કરવા ઉભા થતાં તેમને હરહર મહાદેવની પ્રચંડ. ગર્જનાથી વધાવી લીધા હતા. તેમણે શંકરાચાર્યનો ભાષાવાદ, બ્રહ્મસત્, અને શારીરિક ભાષ્ય એ શી વસ્તુ છે અને તે જાણવાની આપણે કેટલી આવશ્યકતા છે, તથા તે જાણવાથી આપણું ઐહિક આસુખિક કેવી રીતે સુધરે છે, તે વિષે સરળ અને સુખોદક ભાષામાં ઘણુંજ અસરકારક વિવેચન કર્યું હતું. તેમજ વૈષ્ણવ પરિપદે કરેલા આક્ષેપોનું શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી નિરાકરણ કર્યું હતું.

ત્યાર પછી અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ વકીલ રા. રા. સુભાષદાસે આજી સાલની જ્યોતિનો સર્વ પર્ય આપવાની માંગણી કરી હતી, પ્રમુખ તરફથી તેનો સ્વીકાર કરતાં જાણવાવામાં આવ્યું હતું કે, આવી ધાર્મિક જ્યોતિ હાલમાં માટે નિજે તે સાડે એક ફૂટ કરવા અત્રેના ગૃહસ્થોને વિનંતિ કરી હતી. અને ઈશ્વર પાસે યાચના કરી હતી કે આવા જ્યોતિ જેવા શુભકાર્યો દેશમાં સર્વત્ર પ્રસરે. બાદ શંકર સ્તવન થયા પછી ચોથા દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

પ મો દિવસ—પાંચમાં દિવસે પ્રમુખસ્થાન છોડ મહાગજને આપવામાં આવ્યું હતું. આરંભમાં શંકરના ભજન થયા બાદ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ નાગરીક સદ્ગર્મ ભારકર ચંદ્રશંકર ભીમાનંદે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું. જેમાં તેમણે ઉપનિષદોના પ્રમાણથી ભસ્મ રૂદ્રાક્ષની યોગ્યતા અને તેની ખાસ જરૂર વિષે ઉત્તમ વિવેચન કર્યું હતું. તેમજ બ્રાહ્મણોને ભસ્મ રૂદ્રાક્ષ શિવાય કોઈ પણ શ્રોત સ્માર્ત કર્મનો અધિકાર નથી એ શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી સિદ્ધ કર્યું હતું. તેમજ સુરતના વૈષ્ણવો તે કોરા વૈષ્ણવ નથી, પણ શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંતને માનનારા છે, અને કામ પટે ત્યારે શંકરાચાર્યના શાસ્ત્રાર્થનેજ સ્વીકારે છે એમ કહી વૈષ્ણવ પરિપક્વના દરેક દરાવના યોગ્ય ઉત્તરો આપ્યા હતા.

ઉપલા વ્યાખ્યાન ઉપર વિવેચન કરતાં રબોઈવાળા પંડિત હિમ્મતલાલ પ્રાણજીવને ભસ્મ રૂદ્રાક્ષની યોગ્યતા વિષે શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી કરાવ્યું હતું કે, વૈષ્ણવો વધુભાગ્યાર્થોને અત્રીનો અવતાર માને છે, તો પછી અગ્નિથી ઉત્પન્ન થયેલી ભસ્મને નિંદે તો તેમને વૈષ્ણવ કોણ કહે? પોતાના ગુરૂત્તરવરૂપ ભસ્મને નિંદનારમાં વૈષ્ણવતા ક્યાંથી સંભવે? એમ કહી વૈષ્ણવોને પણ ભસ્મ ગૃહણ કરવીજોઈએ એમ શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી સાબીત કીધું હતું.

ત્યાર પછી પંડિતવર્ય મહાત્મા શ્રી છોટુમહારાજે શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંત, ક્રમ, ઉપાસના અને જ્ઞાન વિષે ઉત્તમ વ્યાખ્યાન આપી ઉત્સવની સમાપ્તિ કરી હતી.

બાદ રા. ગ. ચંદ્રશંકર ભીમાનંદે આ ઉત્સવને માટે બહાર ગામથી આવેલા શ્રી છોટુ મહારાજ, દિરાલાલ શ્રાદ્ધ, પંડિત હિમ્મતલાલ નારાયણ શાસ્ત્રી, તથા રા. બા. કમળાશંકર વિગેરેએ પાંચ દિવસ સુધી અમ લઈ પોતાના ઉત્તમ વ્યાખ્યાનો શ્રવણ કરાવ્યાં તેને માટે શંકર સમાજ તરફથી ઉપકાર માન્યો હતો.

છેવટે લોકમાન્ય વસનંતજી દયાળજી ગણાત્રાએ આ ઉત્સવને માટે ખાસ રચેલી કવિતાઓ ગાઈ સંભળાવી હતી, જેથી શ્રોતાઓને ઘણોજ આનંદ થયો હતો.

સુરતમાં થયેલા આ શંકરાચાર્ય ન્યતિના પદ્મ વર્ષની સક્ષિપ્ત હકીકત વાંચકો સમક્ષ મુકી છે. આ ન્યતિનો અક્ષરશઃ હેવાલ મુંબઈ સમાચાર વિગેરે ખત્રોમાં આવી ગયો છે. મુંબઈના ગુજરાતી પેપરમાં પણ હેવાલ આવે છે, જેમને અક્ષરશઃ જાણવાની ઈચ્છા હોય તેમણે ઉપલા પેપરો વાંચી લેવા.

પ્રેક્ષક.

ઉનેવાળ બ્રાહ્મણોની બીજી કેનફરન્સ.

ઉનેવાળ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ.

સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા ૬૦૦૦૦ (માઠે હજાર) રૂપિ મુનિઓએ શંકરનું ઉગ્ર તપ કરી શંકર પાસે સ્વર્ગ પદની માગણી કરી ત્યારે શંકરે સ્વર્ગ પદ કરતાં મૃત્યુ લોકમાં રહેવું એ જ યોગ્ય છે, એમ સમજાવ્યું.—“ તમે જ્ઞાતી યદને સ્વર્ગને કેમ ઉત્તમ માનો છો? સ્વર્ગમાંથી તો પુણ્ય ક્ષિણ યતાં પાછું મૃત્યુ લોકમાં પડાય છે. આવું દુઃખ પરાયણ સ્વર્ગ હોવાથી ઠાણા માણસો તેને ઈચ્છતા નથી. હે રૂપિઓ તમે મૃત્યુ લોકમાં જ રૂંદે તમને એક રમણીય સહેર આપું તેમાં વાસ કરી રહો. તે શહેરમાં તમે દેવતાઓનું, પિતાઓનું, અતિથિઓનું પૂજન કરો, અને વેદના અધ્યયનમાં નિમગ્ન રહો. ”

આ આગાને અનુસરીને રૂપિ મુનિઓએ મૃત્યુ લોકમાં રહેવા વિચાર કર્યો, અને શંકર પાસે પોતાને રહેવા સાર એક નગર આપવાની, અને શંકરે પોતાનો વાસ તે શહેરમાં કરવો એવી માગણી કરી. શંકરે રૂપિ મુનિઓને રહેવા સાર વિશ્વકર્મા પાસે ઉત્તર શહેર વસાવ્યું અને તેનું રક્ષણ કરવાનું વરદાન આપ્યું.^૧

આ પ્રમાણે શંકરની સ્તુતિથી ઉત્તરિપુર પ્રાપ્ત કર્યું. ઉત્તરિપુરના અપભ્રંશ સબ્દ ઉના ઉમરથી તે બ્રાહ્મણો પછી ઉનેવાળ કહેવાયા.^૨

સોલંકી રાજાઓના વખતમાં આ પ્રદેશમાં વસતા બ્રાહ્મણોને ઉના અને દેવવાડાના બે મહાલ દાનમાં મળ્યા હતા.^૩

હાલમાં જયો, વસ્તી વગેરે.

ઉનેવાળ જ્ઞાતિ હાલમાં ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં બે જગ્યાએ ઉનેવાળ અને વ ઉનેવાળ એ પ્રમાણે વહેંચાયેલી છે.

ગુજરાતમાં ઉનેવાળ જ્ઞાતિ નવ જોરામાં છે. નવ જોરાનાં નામ ૧ રબાલ, ૨ ચરોતર (ચારોતર) ૩ દંડાપ ૪ સુરત ૫ સિદ્ધપુર ૬ શુક્લતીર્થ ૭ વાંતરસા ૮ ઉતરાજ ૯ સોમપડા. સૌરાષ્ટ્રમાં આઠ જોરા છે. ૧ કોડિનાર, ૨ છારા, ૩ સરખડી, ૪ દેલવાડા, ૫ આખા, ૬ લોદવા, ૭ શીખર, ૮ ઓલાપરી કાંઠો. આ પ્રમણે ઉનેવાળ જ્ઞાતિ ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં યથાને ૧૭ જોરામાં વહેંચાયેલી છે. ગુજરાતમાં ઉનેવાળ જ્ઞાતિની વસ્તી ૧૩૦૦ માણસની અને સૌરાષ્ટ્રમાં ૨૨૦૦ માણસની છે. આ આંકડા આશરો પડતા છે, પણ ખરો તકાવત નથી. ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા ઉનેવાળ બ્રાહ્મણો જુદી જ્ઞાતિના પ્રમાણે જુદા જોવા છે કન્યા વ્યવહાર એક બીજા કરતા નથી.

વિદ્યા તથા દ્રવ્ય સ્થિતિ.

આ જ્ઞાતિ વિદ્યામાં ઘણી જ પછાત છે. એકાદ એન્જિન્યેર, ફોટો મેટ્રિક અને વીસેક મહેતાજીઓ છે. આ સિવાય ફોટો માણસો તલાટી, અને બીજા પચીસેક માણસો રેલવે લાઇનમાં જોડાયેલા છે. સિદ્ધપુર, શુક્લતીર્થ, કોડિનાર અને દેલવાડામાં કેટલાક સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રવીણ માણસો છે દ્રવ્ય સ્થિતિ સુરત, સિદ્ધપુર, શુક્લતીર્થ, કોડિનાર, ખંભાત વગેરે સ્થળે વસતા ઉનેવાળ બ્રાહ્મણોની સારી છે. બાલ, ચરોતર વગેરેમાં સામાન્ય સ્થિતિ છે, અને કેટલાક જોરા બહુ જ દીનાવસ્થામાં છે. ઉનેવાળ જ્ઞાતિની પ્રથમ કોન્ફરન્સ જમાનાને ઓ-

૧ પ્રથમની હકીકત જ્યોતિર્વિદ હરિદ્રષ્ટુ વેંકટેરામના બનાવેલા બ્રાહ્મણોત્પત્તિ માર્ત-ગાંધ્યાયમાંથી લીધી છે. (પદ્મ પુરાણમાં પણ આ હકીકત છે.)

૨ રાજ્ય પ્રાપ્ત થવાની બીજી હકીકત સોરઠના ઇતિહાસમાં છે.

૩ આ બ્રાહ્મણો પંચદ્રવિડની શાખા છે.

૪ અમુક પ્રદેશમાં વસતા જ્યાંને જોરો મણે છે. * ધોળકાપી ધધુકા સુધીનો પ્રદેશ શુક્લતીર્થ, વાંતરસા, ઉતરાજ અને સોમપડા આ ચાર જોરા કાનમમાં છે. કાનમ ભર્ય જીવાની પૂર્વ તરફનો પ્રદેશ.

૫ કોન્ફરન્સનો જન્મ આપનાર સાત મહંતીરા ૧ મણિશંકર શિવશંકર પંડ્યા ૨ અમ્ર-તલાલ નાયજી ઠાકર ૩ મોતીલાલ ધનેશ્વર જોષી ૪ મગનલાલ નારાયણજી જોષી ૫ મહા-શંકર આદિતરામ ભટ્ટ ૬ મોતીલાલ કર્ણાશંકર ભટ્ટ ૭ બહેચર ગોવિંદરામ પંડ્યા.

૫ મો દિવસ—પાંચમાં દિવસે પ્રમુખસ્થાન છોડી મહારાજને આપવામાં આવ્યું હતું. આરંભમાં ચંકરના ભજન થયા બાદ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ નાગરીક સદર્મ ભાસ્કર ચંદ્રચંકર ભીમાનંદે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું. જેમાં તેમણે ઉપનિષદોના પ્રમાણથી ભસ્મ રૂદ્રાક્ષની યોગ્યતા અને તેની ખાસ જરૂર વિષે ઉત્તમ વિવેચન કર્યું હતું. તેમજ બ્રાહ્મણોને ભસ્મ રૂદ્રાક્ષ શિવાય કોઇ પણ શ્રોત સ્માત્ કર્મનો અધિકાર નથી એ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું હતું. તેમજ સુરતના વૈષ્ણવો તે કોરા વૈષ્ણવ નથી, પણ શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંતને માનનારા છે, અને કામ પડે ત્યારે શંકરાચાર્યના શાસ્ત્રાર્થનેજ સ્વીકારે છે એમ કહી વૈષ્ણવ પરિવ્રજાના દરેક ઠરાવના યોગ્ય ઉત્તરો આપ્યા હતા.

ઉપલા વ્યાખ્યાન ઉપર વિવેચન કરતાં રબોઈચાળા પંડિત હિમ્મતલાલ પ્રાણજીવને ભસ્મ રૂદ્રાક્ષની યોગ્યતા વિષે શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી ઠરાવ્યું હતું કે, વૈષ્ણવો વલ્લભાચાર્યોને અત્રીનો અવતાર માને છે, તો પછી અત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલી ભસ્મને નિંદે તો તેમને વૈષ્ણવ કોણ કહે? પોતાના ગુરુતત્ત્વ ભસ્મને નિંદનાગમાં વૈષ્ણવતા ક્યાંથી સંભવે? એમ કહી વૈષ્ણવોને પણ ભસ્મ ગૃહણ કરવીજોઈએ એમ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સાબીત કરી દીધું હતું.

ત્યાર પછી પંડિતવર્ય મહાત્મા શ્રી છોટુમહારાજે શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંત, ક્રમ, ઉપાસના અને જ્ઞાન વિષે ઉત્તમ વ્યાખ્યાન આપી ઉત્સવની સમાપ્તિ કરી હતી.

બાદ રા. ગ. ચંદ્રચંકર ભીમાનંદે આ ઉત્સવને માટે બહાર ગામથી આવેલા શ્રી છોટુ મહારાજ, દિરાલાલ આદિ, પંડિત હિમ્મતલાલ નારાયણ શાસ્ત્રી, તથા રા. બા. કમળાચંકર વિગેરેએ પાંચ દિવસ સુધી શ્રમ લઈ પોતાના ઉત્તમ વ્યાખ્યાનો શ્રવણ કરાવ્યાં તેને માટે ચંકર સમાજ તરફથી ઉપકાર માન્યો હતો.

છેવટે લોકમાન્ય વસનજી દયાળજી ગણપત્રાએ આ ઉત્સવને માટે ખાસ રચેલી કવિતાઓ ગાઈ સંભળાવી હતી, જેથી શ્રોતાઓને ધણોજ આનંદ થયો હતો.

સુરતમાં થયેલા આ શંકરાચાર્ય જ્યોતિના પદ્મ વર્ષની સંક્ષિપ્ત હકીકત વાંચકો સમક્ષ મુકી છે. આ જ્યોતિનો અક્ષરશ હેવાલ ખુબઈ સમાચાર વિગેરે પત્રોમાં આવી ગયો છે. મુંબઈના ગુજરાતી પેપરમાં પણ હેવાલ આવે છે, જેમને અક્ષરશઃ જાણવાની ઈચ્છા હોય તેમણે ઉપલા પેપરો વાંચી લેવા.

ઉનેવાળ બ્રાહ્મણોની બીજી કોનફરન્સ.

ઉનેવાળ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ.

સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા ૬૦૦૦૦ (સાઠ હજાર) રિપુનિઓએ ચંકરનું ઉચ તપ કરી ચંકર પાસે સ્વર્ગ પદની માગણી કરી ત્યારે ચંકરે સ્વર્ગ પદ કરતાં મૃત્યુ લોકમાં રહેવું એ જ યોગ્ય છે, એમ સમજાવ્યું—“ તમે જ્ઞાની થઈને સ્વર્ગને કેમ ઉત્તમ માનો છો? સ્વર્ગમાંથી તો મુલ્ય શિષ્ય થતાં પાછું મૃત્યુ લોકમાં પડાય છે. આવું દુઃખ પરાયણ સ્વર્ગ હોવાથી તમારા માણસો તેને ઈચ્છતા નથી. હે રિપુઓ તમે મૃત્યુ લોકમાં જ રહે તમને એક રમણીય શહેર આપું તેમાં વાસ કરી રહો. તે શહેરમાં તમે દેવતાઓનું, પિતૃઓનું, અતિથિઓનું પૂજન કરો, અને વેદના અધ્યયનમાં નિમગ્ન રહો. ”

આ આગને અનુસરીને રૂપિ મુનિઓએ મૃત્યુ લોકમાં રહેવા વિચાર કર્યો, અને શંકર પાસે પોતાને રહેવા સાર એક નગર આપવાની, અને શંકરે પોતાનો વાસ તે શહેરમાં કરવો એવી માગણી કરી. શંકરે રૂપિ મુનિઓને રહેવા સાર વિશ્વકર્મા પાસે ઉત્તર શહેર વસાવ્યું અને તેનું રક્ષણ કરવાનું વરદાન આપ્યું.^૧

આ પ્રમાણે શંકરની સ્તુતિથી ઉત્તરપુર પ્રાપ્ત કર્યું. ઉત્તરપુરના અપભ્રંશ શબ્દ ઉના ઉમરથી તે આહરણો પછી ઉનેવાળ કહેવાયા.^૨

સોલંકી ગણઓના વખતમાં આ પ્રદેશમાં વસતા આહરણોને ઉના અને દેવવાડાના બે મહાલ દાનમાં મળ્યા હતા.^૩

હાલમાં જયો, વસ્તી વગેરે.

ઉનેવાળ ગાતિ હાલમાં ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં બે જગ્યાએ ઉનેવાળ અને વે ઉનેવાળ એ પ્રમાણે વહેંચાયેલી છે.

ગુજરાતમાં ઉનેવાળ ગાતિ નવ ચોરામાં છે. નવ ચોરાનાં નામ ૧ જાલ, ૨ ચરેતર (ચારતર) ૩ દંડાય ૪ સુરત ૫ સિદ્ધપુર ૬ શુક્લતીર્થ ૭ વાંતરસા ૮ ઉતરાજ ૯ સોખડા. સૌરાષ્ટ્રમાં આઠ ચોરા છે. ૧ કોઠિનાર, ૨ ઊરા, ૩ સરખડી, ૪ દેલવાડા, ૫ આખા, ૬ લોદવા, ૭ શીખર, ૮ ઝોલાપરી કડિા. આ પ્રમાણે ઉનેવાળ ગાતિ ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં ચક્રને ૧૭ ચોરામાં વહેંચાયેલી છે. ગુજરાતમાં ઉનેવાળ ગાતિની વસ્તી ૧૩૦૦ માણસની અને સૌરાષ્ટ્રમાં ૨૨૦૦ માણસની છે. આ આંકડા આશરે પડતા છે, પણ ઝાઝો તફાવત નથી. ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા ઉનેવાળ આહરણો જુદી ગાતિના પ્રમાણે જુદા જેવા છે કન્યા વ્યવહાર એક ખીજ કરતા નથી.

વિદ્યા તથા દ્રવ્ય સ્થિતિ.

આ ગાતિ વિદ્યામાં ઘણી જ પજાત છે. એકાદ ઐજ્યુએટ, દશેક મેટ્રિક અને વીસેક મહેતાશ્રમી છે. આ સિવાય દશેક માણસો તલાટી, અને ખીજ પચીસેક માણસો રેલવે લાઇનમાં જોડાયેલા છે. સિદ્ધપુર, શુક્લતીર્થ, કોઠિનાર અને દેલવાડામાં કેટલાક સંસ્કૃત બાધામાં પ્રવીણ માણસો છે દ્રવ્ય સ્થિતિ-સુરત, સિદ્ધપુર, શુક્લતીર્થ, કોઠિનાર, ખંભાત વગેરે સ્થળે વસતા ઉનેવાળ આહરણોની સારી છે. જાલ, ચરેતર વગેરેમાં સામાન્ય સ્થિતિ છે, અને કેટલાક ચોરા ખુબ જ દીનાવરયામાં છે. ઉનેવાળ ગાતિની પ્રથમ પેઢાન્ફરન્સ જમાનાને ઓ-

૧ પ્રથમની હકીકત જ્યોતિર્વિદ હરિદૃષ્ટ વેકંટશ્રમના બનાવેલા આહરણોત્પત્તિ માર્ત-ગધ્યાયમયિ લીધી છે. (પદ્મ પુરાણમાં પણ આ હકીકત છે.)

૨ રાજ્ય પ્રાપ્ત થયાની ખીજ હકીકત સોરઠના ઇતિહાસમાં છે.

૩ આ આહરણો પંચદ્રવિડની શાખા છે.

૪ આમુક પ્રદેશમાં વસતા જ્યાં ચોરા ગણે છે. * ધોળકાથી ધંધુકા સુધીનો પ્રદેશ શુક્લતીર્થ, વાંતરસા, ઉતરાજ અને સોખડા આ ચાર ચોરા કાનમમાં છે. કાનમ ભર્ય જીજ્ઞાની પૂર્વ તરફનો પ્રદેશ.

૫ કોન્ફરન્સનો જન્મ આપનાર સાત મહાનીરા ૧ મણિશંકર શિવશંકર પંડ્યા ૨ અમ્ર-તલાલ નાથજી હાકર ૩ મોતીલાલ ધનેશ્વર જોષી ૪ મગનલાલ નારાયણજી જોષી ૫ મહા-શંકર આદિતરામ ભટ્ટ ૬ મોતીલાલ કર્ણાદશંકર ભટ્ટ ૭ બહેચર ગોવિંદરામ પંડ્યા.

જખી ગમેલા સાતેક માણસોના ઉત્સાહથી અમદાવાદ રથજે પ્રસિદ્ધ શેઠ લાલભાઈના બંગલામાં (મિરંજાપુરની ચોટી સામે) બસવામાં આવી હતી.

માસિકની ઉત્પત્તિ પણ ત્યારથીજ ચર્ચા હતી. માસિક ચલાવવામાં મણિશંકર શિવશંકર પંડ્યા, અમ્રતલાલ નાથજી ઠાકર, અને મોતીલાલ ધનેશ્વર જોષીનો અથાક શ્રમ હતો. માસિકના તંત્રી તરીકે મોહનલાલ લલ્લુભાઈ જોષીનું નામ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. પહેલી કોન્ફરન્સમાં વિદ્યા સંબંધી હકીકત બધા બધુઓએ લક્ષમાં લઈ વિદ્યાને માટે દ્રવ્ય એકઠું કરવાનો પ્રયાસ કેમ કરવો, તેનો વિચાર કર્યો હતો. અને છેવટે દરેક ચોરાવાર દ્રવ્ય એકઠું કરી પછી જનરલ ડ્રંડ કરવું, એ ઠરાવ પાસ કર્યો હતો, ૨ દરેક ચોરામાં શુભ અને અશુભ પ્રસંગે શક્તિ પ્રમાણે ડ્રંડમાં વધારો થાય તે સારૂ અમુક રકમ લેવી, (આ પ્રમાણે માગણી કરનારની એક કમિટી નીમી હતી.) આવો જીતે ઠરાવ પાસ કર્યો હતો. આ બેજ ઠરાવ પ્રથમ કોન્ફરન્સમાં થયા હતા. આ બે ઠરાવ પ્રમાણે આજ સુધીમાં નાના પ્રમાણમાં દરેક ચોરાવાર ડ્રંડ ઉત્પન્ન થયાં છે અને તે ડ્રંડમાં દરેક ગણિતના દરેક ગૃહસ્થને ધેર શુભાશુભ પ્રસંગે મરજી અને શક્તિને અનુસરી યાચના કરી ડ્રંડમાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

માસિકમાં પ્રથમ વરસે ૧૫૦ ગ્રાહક થયાં હતા બીજા વર્ષે માસિકનું કામ ઉત્સાહ ધરાવતા મુંબઈ નિવાસી લલ્લુભાઈ શંકરભાઈ બટ અને પ્રહલાદજી દલસુખરામ ભટ્ટે માથે લીધું છે. આ સમયે ગ્રાહકો ૪૦૦ થી ૫૦૦ થવા સંભવ છે.

ગાંગડમાં મળેલી બીજી કોન્ફરન્સની વિગત.

વૈશાખ સુદ પ્રથમ તેરચને રોજ આવનાર ડેલીગેટોને લઈ જવા સારૂ બેસવાનાં સાધન (બજારની ગાડીઓ) રાખ્યાં હતાં, અને રાત્રિનો છેલ્લો ટાઈમ જોયા પછી આવનાર ડેલીગેટોને મોજાન કરાવી રાત્રિના બાર વાગે ગાંગડ તરફ બેસવાના સાધનો રવાના કર્યાં હતાં. સવારમાં ગાંગડ મુકામે પહોંચ્યા પછી તેઓને સન્માન સાથે ઠાકોર સાહેબના બંગલામાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. આ બંગલો ધ્વજ પતાકાથી શણગારેલો હતો સમાસ્થાને ગયા પછી પ્રથમ સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખે નીચેના શબ્દોમાં ભાષણ કર્યું હતું.

સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખે જણાવ્યું હતું કે—મને આ કામ મારા બધુઓએ સોંપ્યું છે, તેથી હું તેમનો ધણો જ ઉપકાર માનું છું. મારે ચર્ચવાના વિષયનાં હું કેટલાંક પેટાં પાડીને તે દરેકને આપની આગળ યથાશક્તિ રજીશ.

૧ ગણિત હિતના કાર્યમાં પ્રગટેલી અભિલાષા ૨ આપણે શું કરી શક્યા છીએ ? ૩ દરેક મનુષ્યમાં ત્રણ પ્રકારની લાગણી (ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ) આ લાગણી ધરાવતા મનુષ્યોએ નીચેની બે બાબતો લક્ષમાં રાખવી ૧ કર્મ એ જ મનુષ્યનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ વિચાર નહિ. ૨ આરંભેલા કાર્યમાં ગમે તેટલી મુશીબતો આવે તો પણ તે કાર્ય કર્યા જ કરવું. ૪ દરેક કોમનો સામાન્ય વિચાર ૫ ઉત્સાહ અને ખર્ચ ૬ “ ડાસ કરીશું ” નો સામાન્ય દોષ ૭ ત્રણ અવસ્થા (બાલ્યા, મધ્યા અને જૃદ્ધા) ૮ ઉનેવાળ ગણિતની આવતી સ્થિતિનો ટૂંક હેવાલ ૯ બાલના ઉર્મગમાં મહત્તા ૧૦ સમયના વખતમાં સમયનું કાર્ય કરવું ૧૧ સ્થિતિ સેવા એ જ ઉત્તમ છે. ૧૨ બાલનું ગૌરવ આ દરેક બાગની હકીકત સંપૂર્ણ સમજવી હતી, અને છેવટે નીચેના શબ્દોમાં સમાપ્તિ કરી હતી.

આપ બંધુઓને આ આવકાર તે મારી જાતિ તરફથી નથી, પણ મારી બાલ બ્રૂમિના બંધુઓ તરફથી છે, તેથી હું સમસ્ત બાલ બ્રૂમિના ઉનેવાળ બ્રાહ્મણો તરફથી અંતઃકરણ પૂર્વક આવકાર આપી કહું છું કે આપના આ કાર્યમાં આપ શ્વેદ પામો અને આપના હાથે જ ઉનેવાળ પ્રજા દશે દિશામાં ગાજી રહે.

આ પ્રમાણે સ્વાગત કમિટિના પ્રમુખનું બાપણ પુરૂં થયા પછી પ્રમુખ પદવી રા. રા. ચણિચંકર શિવચંકર પંડ્યાને આપવામાં આવી હતી. તેઓએ પ્રમુખ પદવી લીધા પછી સઘળી સભાને ઉપકાર માન્યો હતો, અને સર્વેએ ખતથી મને મદદ કરવી એમ જણાવ્યું હતું. આ કાર્ય પછી તરત જ વિચાર કરનારી કમિટિ નીમાઈ હતી. આ વિચાર કરનાર કમિટિની રજાથી વિપર્યે બોલવામાં નીચેના માણસોએ ભાગ લીધો હતો:—

૧ વિદ્યા અમૃતલાલ નાયજી ઠાકર ૨ બાળલક્ષ્મ મોતીલાલ કશ્યાપચંકર બટ ૩ સંપ મગનલાલ નારાયણજી જોષી, મોતીલાલ ધનેશ્વર જોષી અને લલ્લુભાઈ શંકરભાઈ બટ ૪ કન્યાવિકલ્પ બાલુભાઈ રતનચંદ, અને બાળાશંકર ગૌરીશંકર બટ ૫ બ્રાહ્મણની દુરજ બાંગા-શંકર ગૌરીશંકર બટ આ દરેક માણસોએ પોતાનો પાઠ સારી રીતે ભજવી બજાવ્યો હતો, પણ તેમાં અમૃતલાલ નાયજી ઠાકર લલ્લુભાઈ શંકરભાઈ બટ બાલાશંકર ગૌરીશંકર બટ અને બાલુભાઈ રતનચંદે શ્રોતાઓ ઉપર ઘણી જ અસર કરી હતી.

છેવટે પ્રમુખે સર્વના સાર રૂપે બાપણ આપ્યું હતું.

આ કોન્ફરન્સમાં નીચે પ્રમાણે દસઘોં થયા છે.

૧ વિદ્યા ક્ષેત્રમાં જેમ બને તેમ વધારે ઉત્સાહ રાખવો.

૨ બાળલક્ષ્મ આટકાવવાં—કન્યાની ઉમ્મર બાર વારસની અને પુત્રની ઉમ્મર સોળ વરસની રાખવી.

૩ કન્યાવિકલ્પ બંધ કરવો (વરોહી નિમિત્ત કવ્ય લેવું પણ તે ખર્ચ જેટલું જ.)

૪ અન્ય બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ સાથે મળી જવાનો અને અન્ય બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિને મળી જવાનો બોધ કરવો.

૫ શુભાશુભ પ્રસંગે જેમ બને તેમ ખર્ચ આણં કરવાં.

૬ વીસ વરસની ઉમ્મર સુધીના સ્ત્રી અને પુરુષના મરણ પાછળ ફક્ત ક્રિયા કરવામાં જ ખર્ચ કરવું જ્ઞાતિ ભોજન કરવું નહિ શ્રીમંત વગેરે શાસ્ત્ર બાધક વરા બંધ કરવા.

૭ બાર વરસની ઉમ્મર થાય તે પછી દરેક છોકરાઓને સંખ્યાવદન કરવાની દુરજ પાડવી.

૮ જ્ઞાતિભોજન ન આપે તે બદલ ડોઈ પણ જ્ઞાતિજનને જ્ઞાતિ બહાર મુકવો નહિ.

૯ દીકરીઓને ભણાવવાની કાળજી રાખવી.

આ પ્રમાણે દસઘોં પસાર થયાં હતાં, અને તે દસઘોં જોર જુલમથી નહિ પળાવતાં આગેવાનોએ સમજાવીને પળાવવા થત દરવો એ બાબતનું પ્રમુખે સારી રીતે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું હતું છેવટે ઇશ્વરની રતુતિ કોન્ફરન્સનું કાર્ય નિર્વિધને પૂર્ણ થયું તેથી કરી કાર્યની સમાપ્તિ કરી હતી.

પ્રમુખને પ્રમુખ પદવી આપ્યા પછી નામદાર શહેનશાહેના મરણની દીલગીરીનો તાર મુકવાનો પ્રથમ દસઘ યથો હતો.

અમૃતલાલ નાયજી. ઠાકર.

પ્રાદ્યુભાસમાં થતી હિલચાલો.

ગાંગડમાં ઉનેવાળ પ્રાદ્યુભાસની બીજી કોન્ફરન્સ ગયા વૈશાક માસમાં બરાઈ હતી. કોન્ફરન્સની વિગત અને તેમની ઉત્પત્તિ, વસ્તી, વિધા તથા હાલતને ઉનેવાળ કોન્ફરન્સ. લગતી હકીકત આગળ આપવામાં આવેલી છે તે જોવી. ગુજરાતમાં સૌ ઉપરાંત જાતિના પ્રાદ્યુભાસ વસે છે. ધણીક ન્યાતો

એક બીજાની સાથે જન્મે છે પરંતુ કોઈ ટેકાણે સંપ, વિધા કે ધન નથી. કેટલીક જાતિ-ઓએ પોતાપોતાની જાતિની ઉત્પત્તિ માટે ચોપાનીયાં દાદયાં છે અને કોન્ફરન્સો વગેરે બરવાની હિલચાલો ચલાવી છે. પ્રાદ્યુભાસ, બધી વર્ણમાં અગ્રેસર જાતિ છે તેમ છતાં હમણાં તેઓ સહની પાછળ પડી ગયેલા છે જે અત્યંત દિલગીરી બર્ણુ છે; છતાં જોઈને આનંદ થાય છે કે, હમણાં હમણાંમાં પ્રાદ્યુભાસ પણ કૃષિક દેશકાળને ઓળખતા થવા માંડ્યા છે અને આવી તેવી હિલચાલો કરવા લાગ્યા છે. આવાં કોન્ફરન્સોમાં જાતિમાં એકમ કરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવે છે પરંતુ તેનો કેવો અને કેટલો અમલ થાય છે તે જણાવવામાં આવતું નથી. અરુ, એકમનો ઠરાવ કરવામાં આવે છે એટલું પણ શરૂઆતને માટે ઓછું નથી. કોન્ફરન્સોએ હવે બીજું એક પગલું આગળ બરી એવો પણ ઠરાવ કરવો ઘટે છે કે, જે જાતિ-ઓની સાથે બોજન વ્યવહાર હોય તે જાતિઓ માથે પણ આપણે એકમ અને બંધુત્વ વધારવું જોઈએ. ઉનેવાળોની આ કોન્ફરન્સે બોજનવ્યવહારવાળી જાતિઓ સાથે પણ એકમ કરવાનો વિચાર અને ઠરાવ પોતાના મંડળમાં રજૂ કરી એક દાખલો આપ્યો છે જેને માટે અમે કોન્ફરન્સના નેતાઓને અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ઠરાવનો અમલ થાય કે ન થાય તો પણ એટલો ઉદ્દગાર, ન્યાતીય અભિમાનમાં રૂચીપચી ગયેલાના કાનપર પાડવાની જરૂર છે એમ ઉનેવાળ કોન્ફરન્સે બીજી જાતિઓને બતાવી આપ્યું છે. વાત સંભળાયા પછી લોકો સ્વાભાવિક રીતે જ તેનો અમલ કરવો કે ન કરવો તેનો વિચાર કરશે, માટે હાલ તુરત ક્ષણ દેખાય કે ન દેખાય તો પણ દરેક જાતિવાળાઓએ પોતાપોતાની કોન્ફરન્સોમાં ઉનેવાળોની મારફત આવો એક ઠરાવ રજૂ કરવો એ હવે બહુ અગત્યની બાબત છે એમ અમારે બાર દબને જણાવતું જ જોઈએ છીએ.

સરખેજમાં અમારા તરફથી ઉધાડવામાં આવેલા સંધ્યા ક્લાસને રા. રા. મોહનલાલ જગજીવન ત્રિપાઠી તરફથી આર્પિતકની પાંચ નર્કલ આપવામાં આવેલી છે તેનો સ્વિકાર કરતાં અમને આનંદ થાય છે. અમે ગયા વર્ષના વૈશાખના અષ્ટમી મહોત્સવાદથી રા. ઉમયાજીરે તરફથી મળેલી રૂ. ૨) ની મદદની પહેલ આપી હતી. આ રૂપયામાંથી છોકરાઓને સંધ્યા શીખવવા માટે પંચપાત્ર, તરબાણી, આગમની, લોટો તથા આર્ધચંદ્ર લેવામાં આવ્યું છે. અને તેનો ઉપયોગ સંધ્યા ક્લાસમાં જ કરવામાં આવે છે. દેવગઢવારીઆથી સંધ્યા ક્લાસ તથા મસિક સંબંધમાં કેટલીક અમુલ્ય મુચનાઓ. રા. રા. નારણજી નંદલાલ પો. સુ. તરફથી કરવામાં આવી છે તે માટે અમે તે બંધુને ઉપકાર માનીએ છીએ. આ બંધુએ ચાલાક વિદ્યાર્થીઓને સુવેના નમસ્કાર શીખવા જવા

માટે બાહુ પશુ આપવાનું કષ્ટ હવું જે માટે અમે તેમને અધિક ઉપકાર માનીએ છીએ. સર્વ નમસ્કારના સંબંધમાં તેઓ લખે છે કે “ સર્વિન્ય લખવાનું કે અંક ૧૨ વંચતાં સર-
ખેજમાં વેદશાળા કાઢી તેમાં સર્વ નમસ્કારાત્મક ઉપાસના દાખલ. કર્યાનું જાણી અતિવ-
ઉદ્દાસ પ્રકટ થયો છે. દૃષ્ટ અને અદૃષ્ટ ઉભય દુઃખ એ ઉપાસનામાં હોવાથી અન્ય ઉપા-
સના કરતાં આ સમયમાં આ ઉપાસના ખાસ શ્રેષ્ઠ ભોગવે છે અને ભોગવશે. મેં જેટલા
સર્વ નમસ્કાર નિત્ય નાંખવાવાળા દક્ષણી વગેરે જોયા છે તેમનાં શરીર પુષ્ટ, અવયવો મુદર,
રનાયુ મજબુત અને વધુ કૌંતિવંત હતાં. જોતાંવેંત બારવકરે પાડવામાં શરીરની કૌંતિ
મુખ્ય ભાગ લે છે. પંજબી, શીખ, પુરવીઓ કિંવા એવેજ એકાદ દેહિપ્રમાન કાઢી જ-
આએ ધક્કા ખાતો નથી. રેલવેમાં ખેડેલા પેસેન્જરો સ્વાભાવિક અન્યને પ્રવેશ કરતાં ઉપેક્ષા
કરે છે, પરંતુ ઉક્તજનોને આદર આપી તેમને હાથે પોતાનું ક્વચિત અપમાન ભોગવી એસે
છે. આનું નામ દૃષ્ટ દુઃખ. પીત્તું દૃષ્ટ દુઃખ સર્વ નમસ્કાર કરનારને વ્યાધિ વળગતા નથી આરોગ્ય
માદકારા દૌરજેત. ત્રીજું દૃષ્ટ દુઃખ વિદ્વાન નરમાં એજ પુરુષ અમ ગણ્ય સાખિત થાય છે.
આવાં આવાં અનેક દૃષ્ટ દુઃખો જેમાં સમાએલાં છે તે ઉપાસનાનો આરંભ વાંચી હું આ-
પને અને અન્ય ઉપાદેશને અભિનંદન કરું છું.” આ ઉપરાંત માસિકના સંબંધમાં પશુ
કેટલીક ઉત્તમ સુચનાઓ તેમણે કરી છે. જે સ્થળ સંકોચને લીધે અત્રે અમે જણાવતા
નથી. આવા લાગણીવાળા બ્રાહ્મણો એકત્ર થઈ કોઈ પશુ કાર્યનો આરંભ કરે તો નક્કી
ફલ સિદ્ધિ સત્વર થાય.

સરખેજમાં હાલ મોટા બ્રાહ્મણના બાટ કૃષ્ણરામ જે હાંગરાના ઉપનામથી ઓળખાય
છે તેમની પધરામણી થઈ છે. ગુજરાતના કેટલાક બ્રાહ્મણોમાં તેમનો
સખેજમાં હાંગરો- ઈતિહાસ ન્યાયવાને બાટ રાખવાનો જુનો રિવાજ હજુ પશુ ચાલુ
(બાટ.) છે. કાળના પ્રવાહ સામે આ રિવાજ ક્યાં સુધી ટકી શકશે એ કહી
શકાતું નથી. પરંતુ આ બાટ લોકો પશુ જે કાળ પ્રમાણે પોતે પશુ
સારી કેળવણી લઈ યોગ્ય યઈ જાય તો જન સમાજ તેમની ઉપયોગિતા જોઈ ચાલુ
પરંપરા કાયમ રાખે. સરખેજના બંધુઓ બારોટનો લાભ લઈ પોતાના પૂર્વજોનો ઈતિહાસ
જાણી કાંઈક તૈવા ચવાને સંગીન પ્રયાસઆરંભશે તોજ અમે તો બારોટના આવાગમનને
ફલિત થયું સમજીશું.

માસિકના કાર્યની શરૂઆતથી આજ દિન સુધીમાં જુદા જુદા સ્થળોના જુદા જુદા
લેખકોના લેખો અને ચર્ચા પત્રોદ્વારા જણાય છે, કે દરેક બાબતમાં
કોડીનારથી રા. આપણે પડતી સ્થિતિમાં છીએ. આ સત્યને વધારે પૂરાવાની જરૂર
રા. હુલેલરામ નથી. આવી સ્થિતિમાં હોવાનાં ઘણાં કારણો છે, પશુ તે પૈકી મોટામાં
જયરામ પાઠકનો મોટું અને સર્વનાં મૂળ રૂપ એવું એક કારણ આપણા રિત રિવાજો છે. આ
પત્ર. માન્યતામાં ખે મત હોય એમ લાગતું નથી; ઉલટું, તેના પૂરાવામાં એક
અવાજે સર્વત્ર સંભળાય છે કે, “ બાળકોનોએ બાળી મૂક્યા, કન્યા વિક્રયે તો કુંડોખોને જડ
મૂળથી ઉખેડી નાખ્યાં, ન્યાત વરાઓએ પાવમાલ કરી નાખ્યા અને મરણ પછીનાં મિથા-
નેએ આસુરી તત્વો રંગે રંગમાં રેડી ધર્મનો લોપ કરી બ્રહ્મત્વને દૂર-વિદૂર કરી નાખ્યું

છે. " આ પ્રમાણે આપણા અનિદ્રાનું મૂળ આપણા રીત રિવાજો છે, અને તેમાં સમયાનુસાર ઘટતો સુધારો કરવો એ ધર્મજન જરૂર છે. એવું આપે સમજીને, સર્વત્ર શુદ્ધ આત્મજોનું હિત ઇચ્છતા, આપે ગયા આપાદ માસથી " શુદ્ધ આત્મ " નામનું માસિક પ્રગટ કરવાનું શરૂ કર્યું છે. મારા વાંચવામાં બધાજ અટકા આવ્યા છે. સંખ્યાબંધ શુદ્ધ બંધુઓ આહક યઈ તેનો લાભ લે છે. એ ધર્મ સંતોષકારક છે; પણ સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા આપણા શુદ્ધ બંધુઓ તેનો જોઈએ તેટલો લાભ લેતા નથી, એ ધર્મજન ખેદજનક છે. સર્વત્ર શુદ્ધ આત્મજોની જ્ઞાતિની ઉન્નતિ માટે આપ પ્રયાસ કરો છો, પણ મારા અનુમાન પ્રમાણે સૌરાષ્ટ્રમાં આપણા દશ પંદરેક જ્ઞાતિ બંધુઓ આ માસિકનો લાભ લેતા હશે. તો તેઓ બંધુઓને વિનંતી કરવાની કે બાધઓ. આપણી આત્મજો જ્ઞાતિ બીજી જ્ઞાતિઓ કરતાં ધર્મ ઉચ્ચસ્થાન ધરાવે છે, છતાં, બીજી જ્ઞાતિઓ કરતાં આપણી જ્ઞાતિમાં કેટલાક ખરાબ રીવાજો દાખલ થયેલા છે, તે રીવાજો મોટું કલંક લગાડનાર છે. તો તેવા રિવાજો દૂર કરી સમસ્ત શુદ્ધ આત્મજો હિતાયે પૈસા વાપરવાથી તેનો ઘટતો ઉપયોગ કર્યો એમ સમજીશો. છેવટ એટલીજ પ્રાર્થના છે કે માસિકનું કદ કાંઈક મોટું કરી, (અને લવાજમમાં પણ રૂપિયા એકની જગ્યાએ દોઢ રૂપિયા કરવો ઉચિત લાગે તો તે પણ કરી) વિગે લખાણ સમાય એમ ગોઠવણ કરો તો વિશેષ લાભ થશે.

પ્રજ્ઞા ! સર્વત્ર શુદ્ધ આત્મજોની ઉન્નતિ કરો ! એજ પ્રાર્થના સાથે હાલનો આટલેથી અંત કરું છું.

આ નામના અમદાવાદના મંડળનો નવમો વાર્ષિક મહોત્સવ ભારે ઉમંગ તથા ધામધુમથી અમદાવાદમાં દોલતખાનામાં આવેલી ઐદિએની વાડીમાં ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ મંડળનો મહોત્સવ મંડળના એક જીવનરૂપ મંડળનો નવમો બંધુ રા. રા. અંબાલાલ બાપાલાલ મહેતા બી. એ. યુરોપથી આવવાના હોવાથી મુકરર તારીખ કરતા મોડો જીવવામાં આવ્યો હતો આ મેળાવડામાં બે દર્પ સાથે દેવનાં દર્શન એક તો મંડળની વાર્ષિક તિથિની ધામધુમ કરવાની હતી અને બીજું વ્યાપાર અર્થે મંડળના એક મયેલા બંધુ ને રવરેશમાં આવતા પ્રસંગે આવકાર આપવાનો હતો. આવાં આવાં મંડળો જ્ઞાતિબંધુઓ તરફથી મહાપત્તા અભાવે જોઈએ તેવાં ગંગીન કામો નથી કરી શકતા એ ખરૂં છે તો પણ તેઓની ઉપયોગીતા અને તેમની જરૂર કેટલી બધી છે તે તેવાં મંડળના કાર્યના રીપોર્ટ વાંચનાર તથા સાંભળનારને જણાયા વિના રહેજ નહિં આ પ્રમાણે નવ વર્ષથી આ મંડળ એક શ્રદ્ધાથી શ્રી ધૃષ્ટ્ય પરમાત્માના ઉપરેશ કર્મચે વાધિકારેણ । મા ફલેણ વદાવન ॥ અનુસાર કાર્ય કર્યા કરે છે એ ખરેખર તેમને ધન્યવાદ આપવા જેવું છે. અને જો કે તેમને જ્ઞાતિના આગેવાનો તરફથી જોઈએ તેવી સહાય મળતી નથી તો પણ તેઓ ઉભાદ મુકતા નથી તેમજ જ્ઞાતિમાં કલેશ ઉત્પન્ન કરવાના પ્રયાસો કરતા નથી પણ શાંતપણે પોતાના હેતુ પુરસ્સર કાર્ય કર્યા જાય છે તેને માટે અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આત્મજોમાં આવાં અનેક મંડળો યાય એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. માત્ર તેઓ એક બીજામાં બેદન ઉત્પન્ન કરતાં અંકુષ ઉત્પન્ન કરે તેજ આત્મમાં ગમતું જોઈએ. ન. અંબાલાલ યુરોપમાં જઈ રવેગતતા વ્યાપારનો અનુભવ લઈ જાતિ અને દેશનું કલ્યાણ કરશે એમ

અમે આશા રાખીએ છીએ. અને જ્ઞાતિમાં આદર પામ્યા છે અને તેમની ઉત્તરિમાં જ્ઞાતિ આડ ખીલી ન નાંખતાં સંહારક યદ્ય છે એ જોઈએ અમે રા. અખાલાલને તેમજ ઔદીચ્ય ગા- તિને અભિનંદન આપીએ છીએ.

વીરમગામ એ વહેવારનું મથક છે. કાઠીયાવાડ અને ગુજરાતને આ શહેર સાંધે છે અને તેમાં ઘણા ઉદ્યોગો નવા પાયા ઉપર ચાલે છે. આ શહેરમાં અમર્યા વ્યવસ્થા. ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણોની વસ્તી સારી છે અને ત્યાંથી ઔદિચ્ય મિત્ર ના- પકની વીરમગા- મનું માસિક પશુ નીકળે છે. આ જ્ઞાતિમાં રા. ઇશ્વરલાલ દેવસંકર મની મુલાકાત. વકીલ એ એક પ્રતિષ્ઠિત સાધન સંપત્તિ ગૃહસ્થ છે અને તેમનામાં સમાજની લાગણી પશુ સામાન્ય કરતાં વિશેષ પ્રમાણમાં જણાય છે. આમને વ્યવસ્થાપકની વીરમગામની મુલાકાત આ બ્રાહ્મણ બંધુને મળી તેમની સાથે કેટ- લીક ચર્ચા કરવાના તેમજ ઔદિચ્ય મિત્રના તંત્રીને મળી કેટલીક વિગતો જાણવાના હેતુ- વાળી હોતાં તે સંબંધી જે નેવામાં આવ્યું તે સર્વ બંધુઓની સમક્ષ મુકવામાં આવે છે. ઇશ્વરલાલબાઈ એક સાધન સંપત્તિ તથા લાગણીવાળા ગૃહસ્થ છે. તેઓ જે પોતાની ઉત્ત- રાવસ્થાનો કેટલોક સમય અન્ય આત્મભોગ સાથે આપી પોતાના જેવા અન્ય બંધુઓને એકત્ર કરી કોઈ પ્રયાસ કરે તો આમરી ખાત્રી છે કે તેઓ ગુજરાતમાં બ્રાહ્મણોને માટે કોઈક સાઈ સંગીન કાર્ય કરી શકે. ઔદિચ્ય મિત્ર માસિક એક લાગણીવાળા બંધુએ અમ- દાવાદના માસિકના બંધ પડ્યા પછી કેટલેક વર્ષે કાઠ્યું હતું. અને થોડાક વખત તેના કાર્યવાહકોને તેથી સંતોષ પશુ ઉપજ્યો હતો. પણ થોડા વખતમાંજ બ્રાહ્મણોના રનાલાનિક સ્વભાવ પ્રમાણે અમદાવાદમાં ઔદિચ્યોનાં ખીન્ન એ માસિકો નીકળવાથી આ માસિકના કાર્યવાહકોમાં કોઈક પોતાના કર્તવ્ય લાગણીના રજમાં વિચિત્રતા માત્રમ પડવાથી નિરા- શાની લાગણી ઉત્પન્ન થયેલી જણાય છે. આશા છે કે તેઓ પોતાના કામમાં ઉત્સાહ રા- ખશે અને સામિકતાથી પોતાનું કામ ચલાવશે અને ઉવટે તેમને ઇશ્વર જયજ આપશે બ્રાહ્મણોના પેટાવિભાગમાં પશુ સામાજિક એક ચર્ચ શકતું નથી અને ભેદભય સૃષ્ટિ વધતી જાય છે એ જોઈ ખરેખર ખેદજ ઉત્પન્ન થાય છે । । ।

આ પછી આમને વ્યવસ્થાપકે કડવા વિજયના તંત્રીની અને કડવા વિજયની ઓશી- સની મુલાકાત લીધી હતી. આ બાઈને પોતાના કાર્યમાં ઉત્સાહથી મહેલા જોઈ ધણોજ આનંદ થયો હતો. અને જે સમાજમાં આવા અગ્ર થકા તથા હાંમતવાળા માણસો સામાજિક કસ્યાણના કાર્યમાં ઉત્સાહ લે તે સમાજમાં કાર્ય ન થાય એ સંભવેજ કેમ. આ- પણુ દેશમાં જે દેશકસ્યાણની લાગણી જન્મ પામી છે તે લાગણીએ પાટીદાર જ્ઞાતિઓમાં પ્રવેશ કર્યો છે એ જોઈ અમને ધણોજ આનંદ થાય છે. અને જે કે આવા આવા પ્ર- યાસ કરનારઓને તો જ્ઞાતિ કે સાંસારિક શુખ હેતુ નથી તેમજ તેમને પોતાના કામનો પુરો સંતોષ પશુ હોતો નથી પરંતુ તેમના કાર્યની અસર હમેશને માટે રહે છે અને તેજ આપણા ઉદ્યતું સુચિન્દ છે. બ્રાહ્મણો પોતાનો ઉત્કર્ષ કરી આવા આવા પ્રયાસોમાં અધ્યાગ પ્રયત્ન કરતા અન્ય બંધુઓને સહાય આપી તેમનું કામ બળવત્તર કરે તો દેશનો ઉદ્ય કેટલો ત્વરિત થાય તે સહજ જોઈ શકાય એવું છે. અમે રા. પુરપોત્તમ લલુભાઈને તે- મનાં કાર્ય માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે તેઓ તેમના કામમાં વા-

ધારે ને વધારે ઉત્સાહથીજ મંડ્યા રહેશે અને ઇશ્વર તેમને તેમના કામમાં ત્વરિત ગતિ અને સિદ્ધિ આપશે. ! ! !

અમને અમારા એક લાગણીવાળા બંધુ તરફથી અખર મળી છે કે ચાતુર્વેદી મોઢ બ્રાહ્મણમાં પીઢીજના એક ગૃહસ્થે પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન છત્રપતના જ્ઞાતિ બંધનની જગ્યાના એક ગૃહસ્થના પુત્ર વેરે કર્યાં. આ ઉપરથી પીઢીજના જ-અધમતા. થાના આગેવાનોએ આશાપુરામાં એકત્ર થઈ મદનદુ બાઈને રૂ. ૧૦૫૧) દંડ કર્યો છે. પોતાનીજ નાતના એક જુદા જગ્યામાં આપી પોતાની પુત્રીનો ભવ ન બાળે તેને માથે આવેા દંડ આ કેવી અધમતા કહેવાય. આવાં બંધનવાળી જ્ઞાતિ એ ભર્તૃહરિ કહે છે એવી અભિરૂપજ કે નહિ. ! ! ! આ બ્રાહ્મણોમાં જા-નનો વામો ક્યારે યશે ? આવી પેટા જ્ઞાતિઓ પણ એક નહિ થાય તો પછી આખા દેશની પ્રજા એક થાય એ કેમ સંભવે ? આવા દાખવા બને છે એ ખરેખર આપણી અધમ દશાજ સુચવે છે.

અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ શેઠ શ્રી ચીતુભાઈ માધુભાઈ સી. આઈ. ઈ. ને સરકાર તર-ફથી સર નાઇટનો ઇલકાબ આપવામાં આવ્યો છે. આજ્ઞાથી મમરત સર, ચીતુભાઈ ગુર્જર પ્રજા આનંદિત થશે. અને માટે અમે શ્રી શેઠજીને તેમજ શેઠને ધન્યવાદ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સમાજને અભિનંદન આપીએ છીએ. અને જોડેને આવા આવા અનેક માનો મળેા એમ ઇશ્વર પાસે હમેશ માગીએ છીએ.

મિસાનદેહિ.

ગત વર્ષમાં આ માસિકમાં એક ચર્ચાપત્ર દ્વારા સમસ્ત બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીઓ માટે અમદાવાદમાં એક બોર્ડિંગ સ્થાપવાને નમ્ર વિનંતિ પત્ર મેં વાંચેલ પરંતુ તેનો કાંઈ પણ અમલ કે શરૂઆત થયેલ હોય એમ જણાતું નથી. એટલું જ નહી પણ નાતવાજ નાની નાની બોર્ડિંગો પણ એક પણ ઉધાડવામાં આવી નથી. આ સર્વ જાતિના નેતા થવાને ઉત્સુક બ્રાહ્મણોને કર્તવ્ય જુદિતું ટેટલું બાન છે તે જતાવી આપે છે. શુ હજુ ઘોર નીંદામાં જ પડી રહેલું ! અજગરપૃત્તિ ગખવામાં જ કર્તવ્યની સીમા આવી રહે છે. બંધુઓ ! જાગો, નમ્ર યાચના ધ્યાનમાં લ્યો. આસપાસ આંખ ઉઘાડી, વંસ્ય બોર્ડિંગ, જૈન બોર્ડિંગ, કપોળ બોર્ડિંગ વગેરે જુઓ. કાલકે કર્તવ્ય પરાયણ થાઓ, અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ દાન જે વિદ્યાદાન તે દાન કરવું શરૂ કરો. બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીઓની સ્થિતિ જુવો. તેમની બહાર શ્રીમંત બ્રાહ્મણ બાઈઓ ધાઓ ને જુદા જુદા નાના નાના વાડા ન કરતાં મમરત બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીઓ માટે એક બોર્ડિંગ ખોલો એ જ નમ્ર પ્રાર્થના (યાચના) છે.

પ્રભુ તમને આ માટે પ્રેરણા દરી કર્તવ્ય પરાયણ લવાને હીમ્મત આપે. એજ પ્રભુ પ્રાર્થના,
 ‘વિદ્યાર્થી.’

પ્રથમ વર્ષના લવાજમની પહેાંચ.

૧. રા. શાસ્ત્રી પ્રેમાનંદજી કેશવલાલ.	ખરસાં	૧-૦-૦
„ ગણાશકર ધર્મિ	સરખેજ.	„
„ બી. જે. શાસ્ત્રી એમ. એ.	મુંનાઈ.	„
„ અંબાલાલ માધવલાલ.	ગોધરા	„
„ ગોવિંદનાથ પ્રાણીનન.	સાયપર	„
„ અમૃતલાલ મહાશંકર દવે.	હાડય	„
„ લખુભાઈ વળેરામ	સરખેજ	„
„ અમૃતલાલ નાથજી ઠાકર	નીકોત.	૦-૬-૦
„ શ્રીમન્ બાલ યોગિન્.	વગો	„

આગ્રુ વર્ષના લવાજમની પહેાંચ.

૧. રા. શ્રીમન્ બાલ યોગિન્	વસો	૧-૦-૦
„ શ્રી ગુરુજી મજમરામ વધમરામ.	જપપુર	„
„ મગનલાલ જેઠાલાલ શુક્લ	વીરમગામ	„
„ ધર્મિરમાલ દયારાંજી દવે	„	„

વિજ્ઞાપના.

આ માસિક ગુજનતમા વસતા બ્રાહ્મણોમાં ઐશ્વર્યી જ્ઞાતનો વધારો થાય અને તે હાલ તેમનો તથા આનુર્વર્ષ સમાજનો ઉત્કર્ષ થાય એ અભિનાયાથી જ કાઢનામા આનુ છે. માટે તેમા સર્વે બ્રાહ્મણો તેમ જ ઈતર વર્ણના જ્ઞાતવાન પુરુષોને હરેક પ્રકારે સહાય આપવાની વિનંતિ કરનામા આવે છે. માસિક આ વખતે શુદ્ધ જ્ઞાતનો કરવામા આનુ છે, તેમ છતાં યનાજમમાં કાઈ પણ વધારો કરવામા અવગો નથી આશા છે કે બ્રાહ્મણો વધારે થશે અને તેમા લાગણીવાળા બધુઓ સહાય આપશે. આ માસિકના નિયાનો જેમ બહોળો ફેલાવો થાય તેમ આપણા સમાજને ફાયદો થાય તેમ છે, માટે તે તન્દ પણ વાચક વર્ગનું ધ્યાન ખેંચવામા આવે છે. માસિકમા આખી આર્થ પ્રત્નને લાગુ પડે એવા માસિક તથા ધાર્મિક વિષયો મારા વિદ્વાનોને હાથે ચર્ચાએ જેવી વ્યવસ્થા કરવામા આવી છે. માટે આ માસિકના માહક થવાથી બ્રાહ્મણ સિવાય ઈતર વર્ણના બધુઓ પણ લાભ મેળવી શકશે.

‘વ્યવસ્થાપક.’

જાહેર ખખર.

અમારા તરફથી ‘શ્રીમન્દગ્ધિ કૃત વૈરાગ્યશતક અને બ્રહ્મગાન’ નામનું પુસ્તક છપાણું છે જેની કીમત રૂ ૧ નખવામા આવી છે. શુદ્ધે બ્રાહ્મણના બ્રાહ્મણને તે પુસ્તક ૦-૧૨-૦ આપનામાં આવશે આ પુસ્તક વ્યવસ્થાપક અમદાવાદને પત્ર લખી મંગાવના તરફ વિનંતિ છે.

નિયમો.

૧. વગર સહીના અને તન્નીલી સહીના લેખો માટે તન્ની જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે.

૨. માસિકમા હરકોઈ વિષયના લેખો મોકલવાની શુદ્ધગતી પ્રજાને છુટ છે. વ્યક્તિગત ચર્ચા લેવામા આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમા નહિ લેવામા આવે તો તે અમે પાછો મોકલવા બધાતા નથી. લેખ કાગળની એક જ બાજુએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઈએ મહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામા આવશે નહિ.

૩. નવા ગ્રાહક થનારે લવાજમ અમારુથી મોકલવુ, અને ગ્રાહકોએ વર્ષ પુર થતામા લવાજમ મોકલી દેવુ. મનીઓડર તન્ની ઉપર સરખેજ મોકલવો પત્ર વ્યવહાર અમદાવાદને સરનામે કરવો. માસિકનો નમુનાનો ચંક એક આનાની ટીકીટ મોકલે મોકલવામા આવશે.

૪. માસિક દરેક મામની અગાવારના સુધીમા ન મળે તો બંધરથાપકને પત્રથી જણાવવુ. મિરનામાના ફેરફારથી બંધરથાપકને વાકેફ કરવા નહિ તો માસિક ગેરવહે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી. માસિકના સગનામા ઉપરનો નળર લખવા કૃપા કરી.

૫. લવાજમ મોકલ્યા પછી એક બે મહીને માસિકમા પહોચ આવી ન હોય તો પત્રથી પુછાવવુ.

વિજ્ઞાપના.

શુદ્ધગતના સમસ્ત બ્રાહ્મણોમા સામાજિક એકતાની લાગણી પ્રદિષ્ટ કરી, સમસ્ત ગાંધીના પ્રધાનમંત્રી ધર્મ, સમાજ આદિમા બ્રાહ્મણો ઉન્નત થાય એવા હેતુથી જ આ માસિક છેલ્લા બે વર્ષથી કાઢવામા આવ્યું છે, અને ઘણી અડગણો વેદી ચલાવવામા આવે છે. આ માસિક એક વ્યક્તિનું કે એક ગાંધીનું નથી. પણ સમસ્ત શુદ્ધગતના બ્રાહ્મણોનું એટલે સમસ્ત શુદ્ધગતની હિંદુ પ્રજાનું છે. માટે શુદ્ધગતના દરેક મનતા ધર્મવ્યવસ્થા બાબત, બહેનને અને ખમ કરીને દરેક બ્રાહ્મણ કુટુંબને આ કાર્યમા મનથી, તનથી તથા ધનથી મદાય આપવાની વિનંતિ હવામા આવે છે. દરેક ગ્રાહકે આમાના વિષયો વાંચવાની તેમ જ તેમા જણાવેલા ચલા દરેક કાર્યમા સહાય આપવાની અને તેમાંની વાનો બ્રાહ્મણોમા દેવાની માહક વધાવવાની પોતાની જગ્યા છે એમ સમજવુ જ જોઈએ.

ગુર્જર બ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રંકર્ણેભિઃ ધૃણુયામદેવાઃ । મદ્રંપદ્યેમાઘ્યભિર્યજન્નાઃ । સ્થિરૈરક્ષે
સ્તુદ્ધવા ૫ સસ્ત્રુભિઃ । વ્યશોમદેવાહિતં યદાયુઃ ॥ તદાત્મનિનિસ્તે
યડપતિપત્સુધર્માસ્તેમાયિ સન્તુ તેમયિસન્તુ ॥ ઉપનિષત.

સંપ્રદાયઃ—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને સાંભળીએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ,
તે દૃઢ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા ભારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે ભારામાં હો.

વર્ષ ૩, અંક ૧.

[માસિક.]

આપાઠ. સંવત ૧૯૬૭.

ઈશ્વરનો સ્તુતિ.

દાહરો.

આ માસિકનું હે પ્રભો! જીગ્ધું ત્રીજું વર્ષ;

કમળ છે એમાં વિશે, લખવા દિનઉત્કર્ષ. ૧

ઉપનિષતિ પુત્ર.

ઉત્કર્ષ આ વર્ષ વિશે સુ થાવા,

લેખો રૂડા માસિકમાં લખાવા;

આપો અમેને જગ જુદી કેર,

પિતા પ્રભો મે'ર તથા સુમેર. ૨

દાપાવિશે ઉચ્ચ તં અમારો,

લેખાવિશે સળંગમાંદિ સારો;

તેથી જ પામી સહાર સારો,

મયો સુ આ માસિકનો પ્રસારો. ૩

તારી કૃપાથી વિષ્ણુ વિશ્વનાથ,
ચહે સુચિંતામણિ રંક હાથ;
આનંદ આનંદ સદૈવ બાસે,
કુસંપ કંથેશદિક દૂર નાસે. ૪

જો મેં હોયે જગદીશ તારી,
તો અર્થ ચારેય શકાય સારી;
સુસંપ વાધે નવ કોઈ બાધે,
કાર્યો સુકલ્યાં જન સર્વ સાધે. ૫

તારે પ્રતાપે કરિ હે પ્રતાપી,
વિશ્વ રહે સૂર્ય પ્રકાશ વ્યાપી;
મનુષ્યમાં તેમ જ જ્ઞાનબાનુ
ઉદે કરે તું નયિ છેક છાનું. ૬

તેથી ખસે અંતરઅધકાર,
ને ઉન્નતિ-માર્ગે મુઝે જ સાર;
ખોદું ખડું સ્પષ્ટ જણાય આંખે,
બહું ચવાનું જન તર્તે અંખે. ૭

આંખા ચયા તોય ન વિપ્ર લાજે,
હાલા ધણશ બહુ અત્ર ગાજે;
ચદ્રાદિની ઉન્નતિ સ્પષ્ટ દેખે,
પોતાનિ છે કેમ ન તેહ પેખે. ૮

માટે બહું ગુર્જર બ્રાહ્મણોનું,
ચવા તમારા સુખનામ ગણોનું,
હે વિષ્ણુ ! જીર્મિ ઉર માંડિ લાવો,
ને વિપ્રમાં જ્ઞાન-રવિ ઉગાવો. ૯

ગણપતરામ રાજારામ ભટ્ટ.

ઈશ્વર સ્તવન.

ગીતિ.

જય જય જય જગજાતા,
જય પિતૃ માતા કૃપા તમે કરજો;
શુભર આજ્ઞા સૌનો,
દુઃખ દયાળું દયા કરી દરજો. ૧

પૂરણ વર્ષ થયાં બે,
શુભર આજ્ઞા માસિકને આજે;
ત્રીજું સુખકર વીતે,
એ કામે પ્રભુ પ્રસન્ન તું થાજો. ૨

સત્ય દયાને શાન્તી,
વિધ વિધ વિદ્યા સ્થિર કરીને રથાપો;
શુભર આજ્ઞા સૌને,
પુરુષારથ તો આરે પ્રભુ આપો. ૩

ધાન્ય ને ધનના ઢગલા,
દીર્ઘાયુ પશુ ને પુત્રો દેજો;
શુર પદ સૌને આપી,
સંકટમાં સંભાગ પ્રભુ લેજો. ૪

બાળ લગત બળવંતા,
બંધ કરાવો બાળક દુઃખ પામે;
સોળે સુંદરી પરણે,
જગપતિ જગમાં તેનાં જય જામે. ૫

વરકન્યાનો વિકલ,
બંધ કરાવો વર પ્રભુ એ માયું;
મરણ તણ્યાં મિથ્યાનો,
કાઠી નાખો પાપ પ્રભુ લાયું. ૬

શાત વિતાની લલના,
શોકે કામળ છાતીને બાજે;
નાસ ત્રિશુવન ત્રાતા,
દાળો વરવો વેવ ઘણો લાજે. ૭

સરકલ નાનાં બાંધી,
મમતે મરતાં ગોળ કરી ઘેલાં;
સુમતિ દો પ્રભુ તેને,
આગેવાનો મનના જે મેલા. ૮

વિધવાનાં દુઃખ દેખી,
સુમળનેનું અંતર અતિ દાઝે;
તેને ધરમે વાળો,
ત્રિભુવન પતિ હું વિનવું છું આજે. ૯

અનાચારમાં ડૂબ્યા,
ખટ કરમોમાં ધ્યાન નથી ધરતા;
તેવા યુવકો દેરાં,
અંતર નિરમળ કરજો જગકરતા. ૧૦

શાસ્ત્રી જેવી પુરાણી,
પુરોહિતોને આચાર્ય સરવે;
સત્ત બોધ દે સૌને,
એ વર દો પ્રભુ મુજને આપરવે. ૧૧

રાજનગરમાં રહું,
શુન્દરઆલોક્ય મહામંડલ રચાપો;
વિદ્યાર્થીની વીચી,
રચાપન કરવા પ્રભુ શુભ મતિ આપો. ૧૨

ત્રીજ વર્ષની અરજી,
હરજી હરમાં આનદે ધરજો;
સૌ શુન્દરઆલોક્યમાં,
સુખ શાંતિ સન્મતિ પ્રભુ મરજો. ૧૩

અષાઢ શુદ ૧ સંવત ૧૯૬૭—સરખેજ.

દ્વિતીય વર્ષનું દિગ્દર્શન.

પ્રિય બંધુઓ! ગુર્જર પ્રાક્ષણનું દ્વિતીય વર્ષ પૂર્ણ થયું છે. અને ત્રીજા વર્ષનો આરંભ થાય છે. સાધકે ક્ષણે ક્ષણે આત્મનિરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને તે જ પ્રમાણે આપણે પણ આ ક્ષણે આપણા કાર્યનું દિગ્દર્શન કરીએ; નથી આ વર્ષમાં કેટલું કાર્ય થયું છે, કેટલું કાર્ય કરવાનું આપણે ધાર્યું હતું, અને હવે આવતે વર્ષે શું શું કામ હદ કરવું અને નવું શું કાર્ય આરંભવું તેના વિચાર કરી શકાય. વળી આ વર્ષમાં આપણે જે જે અગામને લીધે ભૂલો કરી હોય તે પણ દેશકાળના માનને લીધે સુધારી શકાય અને આપણાથી આપણાં કરેલાં કાર્યોને સુદૃઢ બનાવવામાં તેમ જ નવાં કાર્યો સારી વ્યવસ્થિત રીતે આરંભવામાં એક પગલું આગળ વધી શકાય.

અમે પ્રથમ વર્ષના દિગ્દર્શનમાં પણ જણાવ્યું હતું, અને આ વખતે પણ જણાવીએ છીએ કે આ કાર્ય જે હેતુ દ્વિતિ કરવાને આરંભવામાં આવ્યું છે તે હેતુ એટલો મહાન છે, અને દેશકાળની વસ્તુસ્થિતિ જેતાં એટલો દુષ્કર છે, કે કેટલાંક વર્ષોના સાત્ત્વિક ઉચ્ચ પ્રકારના સાધકો દ્વારા તે દ્વિતિ કરવાનાં સાધનો મેળવવાના તથા કર્તવ્ય કરવાના પ્રયાસ પછી તે કર્તવ્યો ભારે ઈશ્વરકૃપા રૂપી પ્રસાદથી વિભૂષિત થાય ત્યારે જ આપણે આ હેતુનો કાંઈક અંશ દ્વિતિ થયો દેખી શકીએ. સાધન ચતુષ્પત્તી સંપત્તિ મુમુક્ષુ યોગમાર્ગ દ્વારા જીવનમુક્તિના દાર સમીપ અવી પહોંચ્યો હોય તો પણ અંદર પ્રવેશ પામતા પહેલાં ઈશ્વરપ્રસાદરૂપી જલ પ્રેક્ષણ કે પ્રબળદિત્તિની અપેક્ષા રહે છે, તે જ પ્રમાણે આપણો હેતુ દ્વિતિ થવામાં પણ સાધક, સાધન, અને સાધ્યનું સામ્ય યર્થ ગયા પછી પણ ઈશ્વરકૃપા રૂપી પ્રસાદની જરૂર રહે છે. માટે આપણે આપણા દરેક કાર્યમાં જોગ ઈશ્વરસદાય આપે છે, તેમ જ આપ્યા કરે એવી તે પરમ દવાળુ કૃપાનિધાન પ્રજ્ઞાની પ્રાર્થના કરી આપણા લઘુ એ વર્ષના બોબડા તોતડા શબ્દ બોલી શકે એવા બાલકાર્યનું નિરીક્ષણ કરીએ.

સાહિત્ય એ શબ્દનો જો સંકુચિત ક્ષેત્રમાં અર્થ કરવામાં આવે તો તો અલબત્ત આપણા માસિકની સાથે તેને જાઓ સંબંધ નથી અને આપણા કાર્ય ક્ષેત્રમાં તેને પ્રાધાન્ય આપવાનું નથી; પરંતુ સાહિત્યનો જો વિશાળ અર્થ આપણે લઈએ તો તો આપણું માસિક તે ક્ષેત્રમાં પણ સ્થાન મેળવી જ શકે. પરંતુ આપણા માસિકનો આ ક્ષેત્રમાં એટલો જ હેતુ છે કે, ગુર્જરગિરા બોલતી હોંડુ આલમમાં ધર્મ અને સમાજ જીવનના વિષયમાં આ માસિક દ્વારા આપણે એક નવીન વિચારશ્રેણી મુકી શકીએ, અને તે વિચારશ્રેણી દ્વારા આપણા એક નહાના સમાજ જીવનમાં કાંઈ ફેરફાર કરી જે આવું ઋષિ મુનિઓએ સમાજનો વિભાગ પાડી તે વિભાગમાં આખા સમાજની ઉપયોગિતા માટે આપણાં જે કર્તવ્યો સમાજ સેવા માટે નિર્ણય કર્યાં, અને જે કર્તવ્યો અને હેતુ આપણે ઘણા સમયથી લંગભંગ ત્યાજ્ય કર્યાં છે, તે પુનઃ આપણે ગ્રહણ કરીએ અને આપણાં સનાતન વેદધર્મોના પુનરુદ્ધાર કરી બાહ્યજીવન ઉન્નત બનાવી જગતનાં કલ્યાણ પંથમાં જીવન ગાળેલા સંમર્થ થઈએ, તો જ આપણાં પ્રયત્ન દ્વિતિ થયો ગણાય, અને તે જ આપણું સાહિત્ય ક્ષેત્ર છે. આ સાહિત્ય ક્ષેત્રનું આપણું દલિબિંદુ પણ ધણું જ વિસ્તીર્ણ છે. ગુજરાતમાં જન્મ પામેલા ધર્મ વિમુખ

સંસાર સુધારાના પ્રવાહને તેર વર્ષની અદ્વિતીય લેખિની દ્વારા તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રખર લેખો દ્વારા અભેદનો ઝુંડો ઉઠાવી મુર્જરાશ્રુના સંસારસુધારાના પ્રવાહને ધર્મ દિશામાં વાળી ધર્મના પાયા ઉપર દૃઢ કરી જનાર પ્રથમ દૃષ્ટા અને અભેદમાર્ગ પ્રવાસી સાક્ષરની દિશામાં તેના જીવું કાંઈક આ માસિક દ્વારા આપણે કરી શકીએ, તો જ આપણે સમાજની સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સેવા બજાવી શકેલાય. અને આ હેતુ ફક્ત કરવા પ્રયાસ કરવો એ જ આપણું સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં કર્તવ્ય છે. પ્રથમ વર્ષ કરતાં આ માસિક દ્વિતીય વર્ષમાં ઉચ્ચ શ્રેણીના લેખો મેળવી શક્યું છે, અને તે પ્રકારની સેવા માસિક પ્રથમ વર્ષ કરતાં ઉચ્ચ પ્રકારે બજાવી શક્યું છે. માસિક દ્વારા આ વર્ષમાં બે કાર્યોનાં બીજ રોપાયાં છે. જેમાંથી આ ત્રીજ વર્ષમાં વખતે સંગીત કાર્ય થઈ શકશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. પ્રથમ “ગુર્જર બ્રહ્મ મંડળ” ની રાજનગરમાં સ્થાપના અને ખીલું ગુર્જર બ્રાહ્મણ ભોડીંગ હાઉસ ફંડની શરૂઆત. લેખો ઉપરાંત ફંડની શરૂઆત પણ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ એ તરફ સમાજનું નેપથ્યે તેટલા પ્રમાણમાં હજી લક્ષ ન હોવાથી, અને નહાના નહાના વર્તુલમાં વિશાળ ક્ષેત્ર કરતાં મમત્વ વધારે હોવાથી તેવા એક વિશાળ ભોડીંગ હાઉસની ઉચ્ચ ઉપયોગિતા આપણામાંના ધણા સમજી શક્યા નથી; પરંતુ આ કાર્યમાં પણ આનંદની વાત છે કે નહાના નહાના વર્તુલમાં આ વિચારો દ્વારા બળ આવ્યું છે. અને તે વર્તુલોમાં આ દિશા તરફ પ્રયાસો થાય છે અને કાર્ય આરંભાય છે. નહાના નહાના વર્તુલો સુદૃઢ થયા પછી એકીકરણ કરતાં વિલખ નહિ લાગે એમ અમારું ધારણું છે. એટલે કોઈક એવી પણ આવશે ત્યારે આ નહાના નહાના વર્તુલોના પ્રયાસો ધણા જ ઉપયોગી થઈ પડશે, ગુર્જર બ્રહ્મ મંડળ પ્રથમ હતું તેનાથી કાંઈક ફેરફાર સાથે પુનઃ સ્થાપિત થયું છે, અને તેને વિસ્તીર્ણ તથા સુદૃઢ કરવા માટે આ વર્ષમાં પ્રયત્ન થશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

આ પછી માસિકની આર્થિક સ્થિતિ તરફ આપણે આપણી દૃષ્ટિ ફેરવીએ. આર્થિક સ્થિતિ વિશે વિચાર કરવાની બ્રાહ્મણોને પહેલાં વિશેષ જરૂર રહેતી નહિ; પરંતુ હાલમાં તો આર્થિક યુગ જ ચાલે છે, અને આપણે પણ આ બાબતમાં પગપલંગી થવાથી ઘણું સોરયું છે, માટે હવે સ્વાસ્થ્ય થવાને માટે આપણે આપણા જીવનમાંથી અર્ધને કાઢી નાંખવો કે ગૌણ ગણવો એ હિચિત નથી. આ વર્ષે પણ પ્રથમ વર્ષ પ્રમાણે માસિકની આર્થિક સ્થિતિ નેપથ્યે તેવી નથી. ગયા વર્ષના પ્રથમ અંકમાં અમે આલોકને એકેક આલોક વધારવાની વિનંતિ કરી હતી, પરંતુ અમારા આલોક બંધુઓને એ બાબત પુરતા ધ્યાનમાં આવી નહિ હોય જ્યો તે તરફ તેમણે પ્રયાસ કર્યો જ નજીવો નથી. આ વર્ષે પણ તેમને વિનંતિ કરવામાં આવે છે, કે જે દરેક આલોક એકેક આલોક વધારવાનો પ્રયાસ કરે તો વર્ષને અંતે સારી આલોકની સંખ્યા થાય અને કાંઈક બીજા કાર્યની શરૂઆત કરી શકાય. માસિકના ખર્ચ આવકનો હિસાબ માસિકના છેલ્લા પ્રજ પર આપવામાં આવ્યો છે. ત્રણ વર્ષ સુધી અમે જોટ જોડવાને બધામલા છીએ માટે આ વર્ષે પણ તે પ્રમાણે કરવામાં આવશે. પ્રથમ વર્ષને અંતે જોટ આવવા છતાં પણ બીજા વર્ષે માસિકનો એક ફરમો વધારવામાં આવશે દતો. આ વર્ષે માસિક કેટલીક લાઇબ્રેરીઓ, શુદ્ધ ‘જુદાં’ ગાંતિ મંડળો તથા યુવક મંડળો, અને વેદશાળા તથા પાઠશાળામાં મોકલવાની યોજના કરવામાં આવશે. માટે જે બંધુઓ નામ મોકલશે તેનો ચોગ્ય સત્કાર કરવામાં આવશે. અંતમાં અમે અમારા જુદી જુદી ગાંતિના

બ્રાહ્મણ બધુઓને વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓ પોતપોતાની માતિના ઐશ્વર્યોટો, સુશિક્ષિત બ્રાહ્મણો તથા સદ્ગુહસ્થોનાં નામ તથા સરનામાંનાં લીસટ કરી મોકલશે તો તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવશે.

અંતમાં પ્રભુ અમારી આ કાર્યમાં જે અપૂર્ણતાઓ છે તે દૂર કરી આ કાર્યને આગળ વધવામાં વેગ આપો એ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે, અને આ કાર્યમાં અમારા જેટલો જ ઉત્સાહ બતાવનાર અને તેટલીજ સહાય આપનાર અમારા મિત્રવર્ધ કવિ શ્રી ગણપતરામ રામરામ ભટ્ટ અને સાક્ષર શ્રીયુત મણીલાલ હજારામ ભટ્ટનો અંતઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માની આ દિગ્દર્શન અમે પુરૂ કરીએ છીએ. શાંતિઃ । શાંતિઃ । શાંતિઃ ।

ધર્મ.

મનુષ્ય માત્ર ઐહિકામુખિક સુખની પ્રાપ્તિને અર્થે પોતાની સમજ અનુસાર યાવજ-જીવ સતત પ્રયત્ન કરે જાય છે. પણ તે પ્રયત્ન સન્માર્ગરૂઢ સુતીતિ વગર ફલીજૂત થતા નથી. તેમજ હાલસાદીક દુર્વાસનાઓ મનને કુનીતિએ દોરવા એવી તો બળવત્તર યઈ પડે છે, કે જનમંડળ તથા રાજ્યસભાના ઉપાયો સુનીતિએ જળવવા અશક્ત યઈ પડે છે ત્યારે ધાર્મિક બોધ કેટલેક અંશે અસરકારક બેવામાં આવે છે.

હાલ જગતમાં જે જે ધર્મો પ્રવર્તે છે તેઓમાં સર્વથી જુનો સુનીતિના અનુપમ સૂત્ર પરીપૂર્ણ આર્ય ધર્મ છે. અને તે ધર્મ નષ્ટ કરવા પરધર્મી ધર્મોધોના જનુની અને કૂર પ્રયત્નો સેંકડો વર્ષો સુધી જારી રહ્યા છતાં આર્ય ધર્મ તેના મૂળ સ્વરૂપના સિદ્ધાંતોમાં વિકાર પામ્યા વગર હાલના આકારમાં પ્રવર્તે છે. અને અગર જે સદરહુ પ્રયત્નોને લીધે કેટલાએક ઉમદા સિદ્ધાંતો બ્રજતાઝાદિત થવાથી પાશ્વિમાત્મ વિદ્યા અને બોધના યોગે આર્ય-ધર્મ પ્રત્યે અનાસ્થા હાલ જન્મ પામવા લાગી છે તથાપી હાલના પાશ્વિમાત્મ સુર પડીતોને પણ આર્ય ધર્મની મહત્તા અને શ્રેષ્ઠતાનાં વખાણુ કર્યા વગર ચાલતું નથી.

આવા આર્ય ધર્મ ઉપર આર્ય પ્રજાએ સંપૂર્ણ અને અનન્ય આસ્થા રાખવી અવશ્યની છે એટલું જ નહીં પણ અર્વાચીન વિચારનિત અનાસ્થા દૂર રાખવાના પ્રયત્ન કરવા એ તેમનું બુદ્ધિ રૂપ કર્તવ્ય છે.

આ હેતુ પ્રશસનીય છે. તથા સવળા ધાર્મિક શ્રદ્ધાળુ આર્યોએ તેને પુષ્ટિ તથા સહાનુમતિ આપવી જોઈએ. આપણે જાણને અજર છે કે આર્ય ધર્મ ઉપર આક્રોશ આવી છે. અને નાણાની તથા સહાનુમતિની ખામીને લીધે તેની સત્તા કમી થતી જાય છે, તેટલા માટે આપણા રાજપુત્રો તથા સુખીઓ આર્યોએ નિઃસ્વાર્થ કાર્ય કરનારને ધાર્મિક કામમાં પોતાનો વરદહસ્ત પસારીને ઉત્તેજન આપતું અપ્રતિમ ઇચ્છત છે. એ એક સાધારણ અનુભવની વાત છે કે અગર જે જે પંથો આજ સુધી અંધપાણુવિ સાખીત થયા છે તેવા અનેક પંથો સ્થાપીને આર્ય ધર્મ હાખી દેવાના અનેક પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે, તથાપી તે બધા પંથોનો લય થયા છતાં આર્ય ધર્મ કોયમ રહ્યો છે અને જે કે દરેક ધર્મની માફક કોઈ

કેઇ વાર કેટલાક ઉમદા સિદ્ધાંતો નહિ થયા છે અને તેને દાખે બ્રહ્મતાએ પ્રવેશ કર્યો છે તો પણ સર્વ આદિ વિચાર કરતાં આર્ય ધર્મની અંદર એટલી બધી કલ્યાણકારી સત્તા સમાવેલી છે કે તે ધર્મને આદીન દરેક જણ રહેલો સાખીત થાય છે તેને અનુસાર સિદ્ધાંત શાસ્ત્રોના નિયમોમાં આત્મયજ્ઞ, તન, મન, અને ધન અથવા યજ્ઞ કરવાની આજ્ઞા છે, તે સનાતન ધર્મ તરફ સર્વ આર્ય પ્રજાએ લક્ષ આપવું જોઇએ. જડ પદાર્થો પણ પોતાના સનાતન ધર્મ પ્રમાણે ચાલે છે. તે વિષે નીચેના છાંપાથી મમજશે.

ધર્મ વિષે છાંપા.

ધર્મ વિષે છે મર્મ, કર્મ પણ ધર્મ વિષે છે;
ધર્મ વિષે છે શર્મ, જર્મ પણ ધર્મ વિષે છે;
ધર્મ લાભ છે ધર્મ, મર્મનો મારગ મોટો;
ધર્મી ધર્મ થાય, અધર્મ આવે ટોટો;
છે ધર્મરાજ આ જગતમાં જેતા જડ ચૈતન વિષે;
તે વિચારીને જીવ્યો તમે ગોમા આભાવિક દોસે ૧

ધરા ધરે છે બાર, ફરે આકાશે આપે;
ધાણી ફરે બેલ, જેમ કુંડાળું માપે,
દૈનિક ગતિ તે કરે, કરે ગતિ વાર્ષિક સાથે;
ચકર ચકર તે ફરે, નહિ અટકે કો વાતે;
એ સખદ સ્પર્શ નમ રૂપને, મધ ધર્મ ધરે ખરો;
તે મહા જનો વિચારીને અંતરમાં નિશ્ચય કરો. ૨

ચંદ્ર અધઃ આકાશ, વળી અવનીમાં આવે,
ધરે વાયુનું રૂપ વળી જડ જાતે આવે;
પ્રવાહી પગમાં થાય, જડ અવની તળ માંહે;
ધગ ધગ ધરણી ધબે, કરે ચીતળ જઈ ત્યાં એ,
એ સખદ સ્પર્શ રસ રૂપનો ધર્મ ધરી વિચરે સદા;
પણ પાણી જીવ્યો ચળે નહિ સ્વધર્મથી તે તો દૃઢ. ૩

જીવ્યો સર્વિતા દેવ, એજ તેજસ્વી આવે,
તિમિર ટાળાને તોહ, કદ સહિનાં કાપે,
ફરે સદા આકાશ, નહિ શ્રમ ઉરમાં આવે;
ચીતળતા ટાળાને, ઉચ્ચતા રે તે ટાળે;
છે સખદ સ્પર્શ તે રૂપનો ધર્મ રૂપિમાં રોજતો;
વદુ વાત બધી એ વિચારીને તે ધર્મ બ્રહ્મ કદિ ના થતો. ૪

દાંડણુ ધરણી તણું, યદ્ય શરતો ચોખાસે,
પવન દેવ છે નામ રૂપ તેનું નવ બાસે;
શ્વાસ ઉચાસે સદા, શાણીમાં ખસરે તે તો,

વનસ્પતિમાં વસે, સુદૃઢ રૂપે થઇ એતો,
વળી શબ્દ સ્પર્શનો ધર્મ પણ વાયુમાં વાસો વસે;
કદિ પોતા તણા સ્વધર્મથી વાયુદેવ પણ નવ ખસે. ૫

ગંભીર ગુણ ગાય, નામ આકાશ કહાવે,
કોટી કોટી બ્રહ્માંડ સમાઇ જેમાં જાવે,
કો નવ પામે પાર, અનંત મહંત ગણાવે;
નહીં રૂપ કે-રંગ, લક્ષ્મી કિમિત આવે,
છે શબ્દ ધર્મ તેમાં ખરો, આદ્ય રહ્યો અંતર વશી;
એ ધર્મ ધરે આકાશ તે, જાય ન મર્મ થકી. ૬

વિદ્વાન બ્રાહ્મણ બંધુઓને એક ખુલ્લો પત્ર.

નવી સુધરેલી નાત ઉભી કરો.

પ્રિય બ્રાહ્મણ બંધુઓ,

આપણે બધા બ્રાહ્મણો, જે ખુબી રીતે એક બીજાની સાથે જામીએ છીએ તે, આ-
પણી જુદી જુદી-આદીત્ય, મોડ, મેવાડ, થીમાળી-વગેરે નાતોમાં શા માટે બંધાઈ રહ્યા
છીએ, એવો દરેક માણસે પોતાને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ. સંસારના ચારિત્રના સામાન્ય આચાર
વિચાર અને વ્યવહારના સુવર્તન માટે આપણા બાપદાદાઓએ નાતો રૂપી બંધન બાંધ્યાં હતાં.
આજથી પચાસ વર્ષ પહેલાં સુધી, એ મંડળાત્મક બંધનો તેના હેતુ પુરસ્કાર આવતાં હતાં;
અર્થાત્ દરેક નાત, પોતામાંના કોઈને, સંસારના, ચારિત્રના, આચારવિચારના કે વ્યવહારના
અસહવર્તન માટે પૂછતી અને જરૂર હોય તો શાસન પણ કરી શકતી હતી. હાલ નાતોની એ
સત્તા રહી નથી, એટલે, જો જાહેર કરીએ તો નાતના મેમ્બરોના શાસન માટે બધાએકું નાત
રૂપી મંડળ, તેની શાસન સત્તા જતી રહેતાં નિરર્થક થઈ પડ્યું છે. કોઈ પણ નાત, હાલ
પોતામાંના કોઈ અસહવર્તનવાળા મેમ્બરને પૂછી શકતી નથી અને શાસન પણ કરી શકતી નથી.
જો તમે એમ કહેતા હો કે, નાત હજી સત્તા ચલાવે છે તો હું તમને પૂછીશ કે દરેક
નાતોમાં હાલ જે ડામીસો, ચોર, લુચ્ચા ચારિત્ર બ્રાહ્મણ અને અજ્ઞા ઉપર જુલમ કરનારા

કસાઇઓ છે તેમને કથી નાતે શું શાશન કર્યું તે જાતાવે ? દરેક નાતમાં હજારો આમદ-વર્તનવાળા માણસો છે, અનેક અસાની જુલમી અને જેનામાં બ્રાહ્મણ શીક્ષનો અર્થ ન હોય એવા માણસો ખુશી રીતે વહેવારમાં ચાલુ રહેલા છે અને નાતો તેમને કંઈ પણ કરી શકતી નથી. નાતોથી જ્યારે આવા માણસોને શાશન થતું નથી ત્યારે તેનું શું પ્રયોજન છે ? ગાંડું માણસ પણ જેનાથી કંઈ ફાયદો ન હોય તેવી વસ્તુ રાખતું નથી તો પછી આપણે નાતોને જે અનેક જાતના કલેમનું, અદેખાઈનું અને દીકાનું ધામ ધર્મ રહેલીઓ તે તેને શા માટે નીભાવ્યા કરવી, એ સમજવું મુશ્કેલ છે. અક્ષયત, નાત રૂપી બંધન જ્યારે બંધાયાં ત્યારે મરવા લાભ માટે જ બંધાયાં હતાં. અત્યારે તેને તોડીને નાત વગરના ધર્મ જવાનો આ ઉપદેશ નથી પરંતુ વખતના ફરવા માથે વખતને અનુકૂળ નવું મંડળ ઉભું કરી સર્વનો લાભ અને શ્રેય સાધી લેવાનો આ ઉપદેશ છે.

આપણામાંનો કોઈ પણ માણસ પોતાની નાતના સારાપણા માટે ગાળને બોલે એમ નથી. બધી નાતોમાં અનેક જાતની બદીઓએ ઘર ઘાડ્યાં છે ને આપણે તેને માટે કંઈ કરી શકતા નથી, બધુંજ મુંઝે મોટે સહન કર્યા કરીએ છીએ. આપણે ભણ્યું ન ભણ્યું કરીએ છીએ, જ્ઞાની ધર્મ નાતની આગળ અજ્ઞાની બનીએ છીએ અને દેશની ઉત્તરિની તથા સુધારાની વાતો કરના હોવા છતાં દેશને પ્રતિ દિવસ અવનતિ તરફ ખેંચી જઈએ છીએ. વળી સુધારાને ખલે ઉઠાડો કુચારો કરીએ છીએ. જેઓ સમજતા ન હતા તેઓ આમ ચાલતા નહિ, જ્યારે સમજવા છતાં નાતના બંધનને વળગી રહેવા જતાં ઉઘાડો આંખે અને ઘોળે દિવસે આપણે કુચારો પડીએ છીએ. આપણી આ વર્તણૂક તો અણસમજ્યોની વર્તણૂક કરતાં બહુ જ વધારે હપકાને પાત્ર અને આપણને નીચું જોવશવનારી છે.

દાસની નાતના બંધનને આ પ્રમાણે વળગી રહેવાથી આપણે આપણને, નાતના બીજા બંધુઓને કે કોઈને સુધારી શકવાના નથી. આમ થવાનું કારણ એ છે કે, દરેક નાતોમાં અણસમજ્યુ અમણ ને જુના વિચારના, માણસોની સંખ્યા બહુ મોટી છે. એકાદ નાતમાંથી બે ચાર જણ સાથે શિક્ષણ પામીને સુધાર્યા પણ તેઓને રાત દિવસ રહેવાનું વર્તવાનું અને કામ કરવાનું કાની સાથે હોય છે. તે જુઓ કે સુશિક્ષિતોની મા, બાપ, ભાઈ, બેન, મામી, માસી, વહુ, કુટુંબી અને નાત, તેનાથી તદ્દન જુદી જાતનો હોય છે. પેલા સુશિક્ષિતના વિચારોને એકે બાબતથી ટેકા મળતો નથી પણ સામું તેના વિચારોને ધિક્કારી કાઢવામાં આવે છે અને એમ કરતાં કરતાં તે સુશિક્ષિત પાછો જંગલી જેવો જંગલીજ બની જાય છે. આમ થાય એ સ્વાભાવીક છે. જંગલીની માથે એ તે જંગલી ન થાય તો તેનાથી નીભાયજ નહિ. આમ થતું રહેવાથી જ દાસ સુશિક્ષણ મળતું હોવા છતાં પણ આપણાં મંડળો જંગલી :લાં છે ને એકનું બેઈ બીજો અને બીજાનું બેઈ ત્રીજો એના એ જુનાં ગરીબમાં પલ્લો મળે છે. આમ થાય છે અને થાય એ આગળ જણાવ્યું તેમ સ્વાભાવીક છે.

ઉદાહરણ માટે આપણે એકાદ દાખવો લઈએ. ધારો કે અમદાવાદ અથવા અમદાવા-

હની આસપાસનો બ્રાહ્મણ કુટુંબનો એક વિદ્યાર્થી તેના બાપિ બળે સાર શિક્ષણ લેવા પામ્યો. અમદાવાદમાં શિક્ષણ પુર થયું એટલે મુખ્ય કં પુને જઈ ગયા. જુદી જુદી નાત જાતના વિદ્યાર્થીઓમાં વસતાં અને હંચા પ્રકારની કેળવણી લેતાં તેને હંચી જાતના સંસ્કાર થયા. અભ્યાસ પુરો થયો અને બીજા આશ્રમની શરૂઆત થઈ. (ઘણે ભાગે તો તે મેટ્રીક થયો ન હોય ત્યારથી જ સંસાર શરૂ થઈ ગયેલો હોય છે.) આ પુરુષ ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલો અને તેની સ્ત્રી કાળા અક્ષરને કૂટી મારે એવી. વળી મા, બેન, ભાઈ, બેનભાઈ અને બધું મંડળ જેની સાથે તેને નિરંતર રહેવાનું અને વ્યવહાર કરવાનો તે પણ તેનાથી જુદું. પેલો એકલો પેલાને કંઈક સુધારે તે પહેલાં તો તેમનો ધણીનો સહવાસ તેને વધારે બગાડે એ સ્વાભાવિક છે. પ્રાણી માત્ર જેવી સોખમતામાં રહે તેવું થાય. સાકરનો કાંકરો કરીઆતાના હાંકામાં રાખ્યો હોય તો તે કરીઆતાને ગળપણ આપી શકતો નથી પણ પોતે કહવો એર થઈ જાય છે, એ પ્રમાણે પેલા સુશિક્ષિતની સ્થિતિ થાય છે. એ સ્ત્રી પુરુષનું જોડું તો નરગંડીના જોડા જેવું જોડું કહીએ તોપણ ચાલે. પુરુષને તે સ્ત્રીની સાથે કે સ્ત્રીને એવા અતડા આસપાસના પુરુષો કરતાં અને પુરુષની જે ભાવના તેણે પંદર સોળ વર્ષ થતા સુધી બાંધી હોય તેનાથી તદ્દન જુદી જાતના પુરુષ સાથે કેટલાંક વર્ષ સુધી તેને એકભાવ-સ્વરૂપ થતું નથી. અણુગમાનો ન છૂટકનો સંસાર ચાલે છે અને તેમાંથી હીણભાગી નબળી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાંક વર્ષ પછી તો પેલો સાકરનો કાંકરો આસપાસના કરીઆતાના પાસથી કરીઆતા રૂપ થઈ જઈ બધું શિક્ષણ એજે જાય છે. આમ થવાને લીધે નાતોમાંના કેટલાંક છોકરાઓ અને છોકરીઓ સુશિક્ષણ લેવા છતાં પણ કેટલેક વખતે પાછાં હતાં તેવાં ને તેવાં જ થઈ જાય છે. સહવાસ અને સમ ગુણુચારવિચાર જ મનુષ્યને હંચી સ્થિતિએ પહોંચાડે છે અને તે ત્યારે આપણે કેમ પ્રાપ્ત કરવાં તેનો વિચાર હવે દરેક સુશિક્ષિતજને કરવાનો છે. ચાલુ મીઠામાં (ગરીબમાં) ચાલ્યા કરીશું તો તો પાર આવવાનો છે જ નહિ. ચાર કાંકરા વીણીએ ત્યાર પહેલાં આઠ કાંકરા નવા આવીને બળે, એ ઘઉં ક્યારે ચોખ્ખા થાય? આવી સ્થિતિ હાલ આપણી છે. મોટી હોદ્દા ન થાય, ગળજ થયો એવો લોકપોકાર ન પડે અને ધર્મ કે શાસ્ત્રનો બાધ આવે નહિ એવો માર્ગ આને માટે જોઈએ.

આ સુગમ માર્ગ તે એ છે કે, જ બ્રાહ્મણ નાતોની વચ્ચે છૂટથી ખાવા પીવાનો વ્યવહાર હોય તેવી નાતોના સુધરેલા અને બળેલા ગણેલાઓએ પોતાનું એક સુધરેલું મંડળ ઉછેર કરવું અને તેમાં બધી વહેવાર કરવા માંડવો. આમ કરતાં પોતાના જુના સાથીઓથી ડરવું નહિ તેમ તેમનો તિરસ્કાર પણ કરવો નહિ; પણ તેમને કહેવું કે ' તમે અમારા જેવા ચાઓ તો અમારા જ છો.' આ વચનથી કેટલાક કુમારો પરંતુ ઘણા તેમાંથી બાધ લઈ સુધરવાનો યત્ન કરશે. કંકુનો ચાંણ દરેક માણસને ગમે છે-સારા અને સુખી થવાને દરેક માણસ પોતાથી થાય તેટલી સ્પર્ધા કરે છે અને તેમાંથી જન મંડળો ઉચ્ચ ઉચ્ચ સ્થિતિએ ચડતાં જાય છે. નાગરો, ક્ષત્રિયો, કાયસ્થો, અને પારસીઓ, બીજાઓ કરતાં કેમ સારી સ્થિતિમાં છે? તેઓમાં એક બીજાથી ચઢિઆતા થવાની સ્પર્ધા છે અને બધો વર્ગ સારો હોઈ સારો સહવાસ તેમનાં કુટુંબોને રહે છે. એકાદ જણ સારો હોય અને તેની આસપાસનું મંડળ તેના જેવું ન હોય ત્યારે તે કાટી જાય છે, કો નિરાશ થાય છે અથવા પરિણામે આપણે આગળ જણાવ્યું તેમ તેને પણ પેલાઓના જેવું થઈ જવું પડે છે. ધારો કે-અમ.

દાવાદ જેવાં ચહેરનાં ભોજન વ્યવહારવાળી નાતોના બધા ગ્રેન્ડ્યુએટો એક યધ પોતાનું એક મંડળ ઉભું કરે અને બધે વ્યવહાર પોતાનામાં કરવા માટે તે મંડળ અથવા નવી નાત કેવી થાય ? જે ગ્રેન્ડ્યુએટો, પોતાની નાતમાં ઉજડ ગામમાં એરડો પ્રધાન જેવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત થઈ જતા હોય તે આ મંડળમાં ફાટી જાય નહિ; કારણ કે તેમને ટપી પડે તેવા બીજાઓ મંડળમાં હોય. અભ્યાસમાં, વિદ્યામાં, નોકરીમાં, સારે હોઈ ચઢવામાં અને બીજા સાંસારિક તેમજ વ્યાવહારિક વ્યવસાયોમાં એ મંડળનો ગ્રેન્ડ્યુએટ પોતાને પોતાની મહાનતાવાળા સાથે સરખાવતો આગળ વધે. તેનાં બેરોં છોકરાં તેમના ધરની, તેમના સુખની, તેમના બજુતરની, તેમની રહેણી કઠણીની અને બીજા બધાં વર્તેનોની સરખામણી પોતાના જેવાં પોતાથી ચઢતાં થવાને મથનારોની સાથે કરે અને દરેક બાબતમાં ઉત્તતિના વિચારો ઉપર જાય. ગ્રેન્ડ્યુએટની પુત્રી તેના પિતાની ઉચ્ચ સ્થિતિની બધી ભાવનાઓ લઈ ઉછરતાં સારી ઉછરી હોય અને બહુ ગણી હોય તેને સાસર મળે તો તે વળી તેના કરતાં ચઢિઆતું મળે; એટલે કે સાસરો ગ્રેન્ડ્યુએટ હોય પતિ ગ્રેન્ડ્યુએટ થયો હોય કે યવાનો હોય. નહુંદો હોય તે પોતા જેટલું બહુલી સુધરેલી અને સમાનતામાં રહે તેવી હોય; એ જ પ્રમાણે નણ્દો, બનેલી અને બીજા મિત્રાદિક મળીઓ પણ બહુલા ગણેલા, સુધરેલાં, સારે ઠેકાણે પડેલા ખાતા પીતા અને ઉત્તત સ્થિતિએ ચઢતા જવામાં જ કાંઈ ય સમજનારાં હોય. કાકાના, મામાના, પિતરાઈના, અને સામરાના સગાઓ વિનીત, ઉચ્ચ કેળવણી પામેલા, ઉચ્ચ દરજ્જે ચઢેલા અને સુધરેલાં મનવાળા હોય હાં એક છોકરાને કે છોકરીને ન બજુવું કે અપમાન સ્થિતિમાં પડ્યું રહેવું ગમે જ નહિ; અર્થાત્ ગ્રેન્ડ્યુએટોની એ નવી નાત એક દસકામાં પોતાને ઉપર ગણાવેલી ઉચ્ચ નાતોમાં ગણાવાને સમર્થ થાય અને તેમના ઉપર ગણોની (દેશથી) પરતાળ પાડવા છતાં પણ તેમના અસલ સાથીઓ સપાટાબધ તેમની સ્પર્ધા કરવા લાગે અને એક નવી ઉચ્ચ નાત ઉભી થાય.

આવી જાતનો સુધારો કરવાનો વખત હવે આવી પહોંચ્યો છે, વિલંબ માત્ર આપણી યોગિક નિર્મળતા અને આગસનો જ છે. ભોજન વ્યવહારવાળી નાતોના ગ્રેન્ડ્યુએટો અને સુધરેલાઓ ને એક આપુ મંડળ ઉભું કરે તો તેમને બહુ મોટો ટેકો મળે અને ઘણા થોડાં વર્ષમાં તેઓ એક ઇર્ષ્યા કરવા જેવી નવી નાત બ્રાહ્મણોની વચ્ચે ઉભી કરી શકે; ખાવા પીવાનો જેમની વચ્ચે વ્યવહાર છે એવા માણસો એકઠા થાય તેની સામે લોકોથી કરો વાધો લેવાય નહિ. એવા સંમેલનને નથી ધર્મનો વાધો આવે એમ કે નથી વ્યવહારનો વાધો આવે એમ, અને કદી આવે તો તે એક બેબોહ જવાબોથી પતાવી દેવાય. અમુક નાત એમ ધારતી હોય કે અમે અમારામાંજ સુધરીશું તો તે આપણા ખોટી છે. એક ને એક નાતમાં થી આવા સુધરેલા અને બહુલા મળી આવનાર નથી અને નાતનું મિથ્યાભિમાન તે મંડળમાં રહેલા ઇચ્છનારાઓથી સુકાવાનું પણ નથી માટે સાગમાં સારો માર્ગ એજ છે કે જુદી જુદી નાતોના સમાન આચારવિચારવાળા ગ્રેન્ડ્યુએટો અથવા બહુલાઓએ એકઠા થઈ પોતાનું એક નવું સુધરેલું મંડળ ઉભું કરવું. ધર્માતર કરવા જેવું, પુનર્વિવાહ કરવા જેવું, અમક્ષાબક્ષ કરવા જેવું કે વ્યવહારની મર્યાદા ઉપર પગ દેવા જેવું કશું સાદસ આ સુધારા માં નથી. જો એ બહુલા છે તેમણે હવે આ સુધારો કરવા જેટલું બળ દેખાડવાની હિંમત તો કરવીજ પડે છે. ઉચ્ચ કેળવણી લીધા પછી અને શું જોઈ છે. તે સમજ્યા પછી

જુનામાં અગાનીની માંદક મુંગે માંડે ચાંદ્યા કરવું અને સંસારની દુઃખમય સ્થિતિને સુધારવાનો કે ઉજળાં થવાનો મત ન કરવો; એ કેળવણી મામેલાઓને શોભતું નથી. હું અમદાવાદનાં સુશિક્ષિત જુધાનીઓએને આમંત્રણ દેઉં છું કે તેમણે એક સુશિક્ષિત બ્રાહ્મણ મંડળે અથવા કલબ કાઢીને આ સુધારાનું પગરણું કરવાને બહાર આવી પોતાનાં મોંને સંકુપયોગે કરવો. આશા છે કે વિદ્વાન ગૃહસ્થો આ આમંત્રણને સંમત થઈ તેને અનુકૂલ દિલ્લચોલ કરવાને ઉભા થશે. આ વિચારની ઉપર વાદવિવાદ ચલાવવાને સર્વે બંધુઓને બીજું આમંત્રણ છે. કારણ કે વાદમાંથી કેમ કરવું તે નીકળી આવશે; આ પ્રશ્નને લગતા બંધા વાંધા એને લોભો ઉપર ગુર્જર બ્રાહ્મણો અર્થા ચલાવવામાં આવશે તોપણ હું માનીશ કે મારા સુશિક્ષિત બંધુઓ કંઈક કરવાનો વિચાર કરતાં શીખ્યા છે.

મણિલાલ છપ્પારામ.

સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસની જગહ્વીલા ને તેમની કાંઈક પ્રસાદી.

ભરતભૂમિની આર્યતાનું જ્ઞાન કરાવતી એક બ્રાહ્મણ-સ્ત્રીને પેટ આ મહાત્માએ ૨૦-૨-૧૮૭૩ને દિને જન્મ લીધો. આ બાળક દોઢ અનન્ય સાધારણ જન્મ ને બ્રાહ્મણ-પુત્ર તરીકે એમ ન્દાનપણથી જ દેખાઈ આવતું હતું. વસ્થા.

તે કાળનો સપ્તમ્ય હાલની પેઠે પૈસા લઈ જ્ઞાન આપવાનો નહતો; તે સમયમાં શિક્ષકો અધિકાર જોઈ જ્ઞાન-દાન કરતા. આ જ્ઞાન-દાન કરનાર પુરુષોનો નિર્વાહ શાળામાં વિદ્યા-એમને શુભ વા માંડે પ્રસન્ને આમંત્રવામાં આવે તે વખતે ચર્ચવામાં આવતા જ્ઞાન-વિષય પરથી દેખાઈ આવતી વિદ્વાતામાંથી થતો. જ્ઞાન વિષયને આત્મ-સંતોષને બદલે ઉદર-પોષણનું આવી રીતે સાધનાખનનું બાલ-અભ્યાસીએ પ્રત્યક્ષ જોયું. એ જોઈ સકામ જ્ઞાન ઉપર તિરસ્કાર આવતાં તુતન-અભ્યાસી મટ્યો. બાલ્યાવસ્થામાં જ ઉદ્ભવેલાં પિતા-મરણ પછી બ્યારે જ્યેષ્ઠ બંધુ અભ્યાસાચે કલકત્તે લઈ ગયા ત્યારે ત્યાં પણ ત્યાંના શિક્ષણનો આર્થિક-પ્રાપ્તિ વગર અન્ય ઉચ્ચતર ઉદ્દેશ ન જણાવાથી, અભ્યાસ પર વૃત્તિ ન ચોંટવાથી શાળા જવું છોડી દીધું.

નિર્ધનતા, પિતા-મરણ-ને શાળા-ત્યાગ, નિર્વાહ લોકાપવાદને સકામ પ્રીતિ પરના ધિઃકારનો તિરસ્કાર કરી, રામકૃષ્ણ, કલકત્તાના એક હોટરાંનું પુજારી અધ્યાત્મિક-જ્ઞાન પદ સ્વીકાર્યું. પ્રત્યેક સ્થવાર સાંજ પૂજા કરતાં એક દિવસ તેમને પ્રશ્ન પ્રાપ્ત્યર્થે તપ. ઉઠ્યો 'આ દુઃસ્વ મૂર્તિ કાંઈક મૂઢ સત્યનું પ્રતિબિંબ છે તે સત્ય શું?' માનસિક તરંગના રૂપમાં ચુરેલી જિજ્ઞાસા હતી નહતી ન થઈ જતાં.

જર્વન-શંખની પ્રવૃત્તિ-ગ્રેરેક શક્તિનું બીજ નીવડી. જિજ્ઞાસા-બળ વધતાં એટલું તો વાધ્યું કે સ્વીકૃત ધર્મમાં દીલ ને ચૂકે ઉભય થવા લાગ્યાં. આત્મા-પરીક્ષકથી આ જ્ઞાન સ્થવાયું તેથી જિજ્ઞાસાદ્ભૂત વ્યગ્રતા શોભાવા પાસેના જગલમાં આશ્રય લીધો. અહોનિશ ધણાક દિવસ સૂધી આ ધાડી ઝાડીમાં ટાઢ, તડડો, બૂખ, તરસ વગેરે શારીરિક ઉપાધિને વિસારી મૂકી

સત્યની શોધમાં, દેવીનું ચિંતન કરતા, અહીં તહીં ભટક્યાં—રહ્યા કોઈક વાર અતુષ્ટ છતાંસા અધીરાધ આમની સ્વામીને ઉન્મત આચરણમાં પણ પ્રેરતી જેવાં કે જમીન સાથે માથું કટવું, ધસવું વિગેરે. સંધ્યા સમયે આરાત્રિક-સ્વરો કાનમાં જતાં સ્વામી નિરાશ થઈ બોલતા 'ક્ષણિક જીવનનો આ દિવસ પણ ફેકટ ગયો અને દેવી તહીં પધાર્યાં નહીં. સત્ય જણાયું નહીં. સૃષ્ટિ-જનની મને દર્શન આપ. તું જોય છે કે મ્હારે તહારા શિવાય અન્ય કંઈ જોયતું નથી.' કેટલેક દિવસે પ્રકૃતિનાં ગૂઢ તત્ત્વોનાં તાળાં ઉઘડી ગયાં ને સ્વામીને અલૌકિક દેખાવો દેખાવા લાગ્યા. થોડા દિવસમાં, વિદ્યામાં સાક્ષાત્ સરસ્વતી જેવી એ શુભાંગના તે જગલમાં આવી પહોંચી. સ્વામીને જોતાં જ ગાંડછાનું કારણ ને સ્વરૂપ તે પૂર્ણ રીતે કળી ગઈ. દેવી પોતે જ બકતને રસો દેખાડવા પધાર્યાં છે જાણી સ્વામી પણ એને જોતા જ બોલ્યા શિષ્યસ્તેહં શાપિ મા ત્વાં પ્રવચન્મ ને તે પ્રમાણે વત્તી. આ વિદુષી બાઈએ ત્યાં કેટલાંક વર્ષ રહી, હિન્દુસ્તાનના ધર્મોની વિધિ અને યોગનું જ્ઞાન સ્વામીને આપ્યું. આ પછી એક વેદાંત-ઉપદેશક સાધુ ત્યાં પધાર્યા જેમણે સ્વામીને સંપરત આપ્યું. ભિન્ન ભિન્ન ધર્મોનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાની ઉત્કંઠા થવાથી ત્યાર બાદ સ્વામી એક કાછના એલા થઈ મસીદમાં રહ્યા એ કાછના કલા પ્રમાણે ધર્મ નિયંત્રણા પાળવાથી પરિણામમાં હિન્દુ ધર્મમાં ને એમાં કંઈ ભિન્નતા બાસતી નહીં. ભિન્ન ભિન્ન ધર્મોનો અભ્યાસ કરતાં, દરેકને નમીને આલવાનો ધર્મ સર્વ સામાન્ય બારયો; બાસતાં જ હલકામાં હલકા ગણાતા થકોનાં હોમની મરજી વિરૂદ્ધ ધરજાડી જનસમાજની પણ એક શરૂ પેઢે સેવા કરી પોતાની નમ્રતા વ્યવહારમાં મૂકી. 'કામિની કંચન'નો વિચાર માત્ર નહ ત થાય ત્યાં સુધી પોતાની પૂર્ણતામાં ખામી લાગવાથી હવે તે તરફ પ્રયત્ન આદ્યો, કંચનનો ત્યાગ તો ક્યા'રનો થઈ ગયો હશે; જીવનના પશ્ચિમ ભાગમાં એ ત્યાગનું એટલું તો સામાન્ય થઈ ગયેલું કે સ્વામીને પૈસાનો સ્પર્શ માત્ર મૂર્છાવશ કરી દેતો. અભેદનય સૃષ્ટિ જોઈ શકવાને, સ્ત્રી પુરુષની લક્ષ્ય ભિન્નતાને મનમાંથી જડમૂળથી ઉખેડી તેને બદલે અલક્ષ્ય એક જ સ્થાપવાને કેટલાંક વર્ષ સુધી સ્ત્રીનો પહેરવેશ ધારણ કરી સ્ત્રી પ્રમાણે બોલવાથી, ને ઉચ્ચ કુટુંબના સ્ત્રી-વર્ગ સાથે કેટલેક વખત રહેવાથી એ પ્રયત્ન પણ જયવંત નીવડ્યો, જીવનનો પોણો ભાગ આવાં જોમાં વ્યતીત કરનારથી અધ્યાત્મિક જ્ઞાન વેગળું ક્યાંથી રહે ?

પૂર્વોક્ત અધ્યાત્મિક ગાંડછા ન સમજનાર વ્યવહાર દૃષ્ટિએ કુટુંબને સ્વામીનું લક્ષ સંક્રાડ્યું. લક્ષ થયું. સ્વામીશ્રીએ ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવાની તત્પરતા રક્ષ અને ધર્મપત્ની. દેખાડતાં, પોતાનો આધ્યાત્મિક અભિલાષ પણ સૂચવ્યો. સંસ્કારી સ્ત્રીએ સંસાર સુખ અનિત્ય ગણી સાથે રહી, સ્વામી-સેવા કરવાનું રક્ષાન માગી લીધું, ને ધર્મપત્ની કિંકરી થઈ રહી.

સ્વામી રક્ષ પર અધ્યાત્મિક-જ્ઞાન રૂપી ફળ પકવ થયેલું જોઈ તેનો સ્વાદ આખવા નિરાશ અને કામી સર્વ લોકો ઉભરાવા લાગ્યા. સ્વસુખનો તિરસ્કાર જન-સેવા. કરી, તથાપ્યતને પણ ભોગે, અભ્યાગતોને તેમની કુરસદે જીવનપર્યંત થયેલું આસ્વાદન દરાવ્યું. એ કરાવતાં "ફલતું કારણ રક્ષ-માનુષી મહં-નયા પણ દેવી મહ છે; રક્ષ તો અજ્ઞાન મનુષ્યોને અધ્યાસથી ફલના આધાર ટેકા રૂપ બાસે છે" એમ શ્રોતાજનો આગમ સ્વામીની નિરાભિમાનતા બોલતી.

હવે એ મહાત્માની પ્રસાદી એમનાં જ શબ્દોમાં કથી વીરમશું * “ જ્ઞાન-જ્ઞાન કરવાં
અધીરા યાવમં. પ્રથમ જ્ઞાન સંપાદન કરો. ઇશ્વરનાં રૂપને શુદ્ધતા
પ્રશાદી , ચિત્તવશતાદર્શા ન પડો. ઇશ્વરને બળે; તેના મ્હોડા આગળ લદમારું
હૃદય ખોલો. એટલે દેવી પ્રકાશ લદમને પાવન કરશે. મતમતાંતરો
દેવળ વા દહેરાંની જાઝી દરકાર ન કરો. એની કાંઈ કીમત નથી. કીમતી વસ્તુ તો મનુ
ષ્યનાં સતત્વ તરવ છે. જે પ્રમાણમાં માણસ તે મેળવી શકે તે પ્રમાણમાં તે સારો થાય.
પ્રથમ તે સંપાદન કરો. કાઢની ટીકા ના કરતા કારણ દરેક મતમતાંતરોમાં કંઈક સાઈ
તે હોય છે જ, ધર્મ એટલે રૂકત શબ્દ, વા નામો, વા ભિન્ન મતોનાં તકાં નથી
પણ અધ્યાત્મિક-સ્થિતિ સંપાદન છે એ લદમારો જીવન પરથી બતાવી આપો. ”

રહેર, ૧૨-૫-૧૧.

(મગનવાલ નરભેરામ પાઠકની વાડી)

વામન.

એસનગરના સ્તંભનો લેખ.

તેમાંથી મળતો શુધારો કરવાનો બોધ.

આપણો હિંદુ ધર્મ હાલ જોયો સંકુચિત-જનમત: હિંદુત્વને માનનારો યદ્ય ગયો છે
તેવો તે પૂર્વે નહતો. અસહના આર્ય લોકોએ હિંદુસ્થાનના હજારો અને લાખો મૂળવત-
નીઓ-દર્યુને પેતાના ધર્મમાં સ્થિતિ મેળવી સાથે આવો સંચયકાર ચલાવ્યો હતો.
મનુષ્ય વંશ વિજ્ઞાનના વિચારકો જણાવે છે તેમ હિંદની હાલની વસ્તી આર્યો અને
દર્યુઓના મિશ્રણની બહુ મોટી ભાગે સર્વત્ર જોવામાં આવે છે, તે નિઃશંકપ ખરીજ વાત
છે. હિંદુ માને પેટ જનમ્યો હોય તેજ હિંદુ બીજો કોઈ હિંદુ યદ્ય શકે નહિ તેમ હિંદુ
ધર્મમાં આવી પણ શકે નહિ, એવો જે પ્રચલિત આવે છે તે બહુ આધુનિક છે. આપણમાં
જ નહિ પરંતુ પારસીઓમાં પણ એવો પ્રચલિત પડેલો છે ને એ પ્રચલિત લીધેજ તેમનામાં
વારંવાર ‘ બુદ્ધિન ’ ઝપડો ચાલ્યા કરે છે. બહુ અસહના વાદમાં લોકો આવા આચરી
કે સંકુચિત વિચારના નહતા તેઓ ઉદાર અંતઃકરણે મનુષ્ય જાતને સર્વને સમાન ગણતા
અને સર્વત્ર બંધુતા પ્રવર્તવારી એ તેમનો ઉદ્દેશ્ય હતો. જ્ઞાનમાં, અધિકારમાં અને બીજી
ખસ અગત્યની બાબતોમાંજ યોગ્યતાને લઈ ભેદ માનતો એવો વિભેદ હોય અથવા
રોવો જોઈએ એ અભ્યારે પણ બુદ્ધિ કચુલ કરે છે. સામાન્ય વ્યવહારમાં સર્વ મનુષ્યો સ-
માન અને બંધુ સમાન મનાતા હતા. હિંદુઓ પારસીઓ અને ગ્રીક યવનોની સાથે ખાવા
પીવાનો, પરણવાનો અને બીજો વ્યવહાર આર્યો રાખતા હતા. યવનોને હિંદુઓનો ધર્મ
સ્વીકારતાં અને તેમાં પ્રવર્તતાં પણ વધી આવતો નહિ. યવન રાજ્યો સુદાં હિંદુ ધર્મને

* His message to the modern world is “ Do not care for doctrines do not
care for dogmas, or sects or churches or temples; they count for little com-
pared with the essence of existence in each man which is spirituality and
the more this is developed in man, the more powerful is he for good. For
that first, acquire that and criticise no one for all doctrines and creeds have
some good in them. Show by your lives that religion does not mean words

મનતા અને પાળતા હતા. બૌદ્ધોએ અનેક પરદેશી યવનો અને મ્લેચ્છોને પોતાના ધર્મનો ઉપદેશ આપી બાહ્ય બનાવ્યા હતા. માળવાના મહાન યકવર્તિ રાજા વિક્રમાદિત્યે શક અને ક્ષત્રી લોકને હુનરી પુનઃ ક્ષત્રિય ગણ્યની સ્થાપના કરી તે પહેલાં પન્નબમાં અને મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં ગ્રીક યવન નગરો નગ્ન કરતા હતા અને તેઓમાંના કેટલાક તો વૈષ્ણવ ધર્મ પણ પાળતા હતા. આનો એક ખાતરી લાયક પુરાવો બેસનગરના પ્રાચીન ધાતુસ્તંભના લેખ ઉપરથી હાલ મળી આવ્યો છે.

હિંદુસ્તાનના આર્કિઓલોજિકલ ખાતાનો વડો મિ. માર્શલ ગયે વર્ષે જ્વાલિયરના બિલસા શહેર આગળ બેસનગર ખાતે ગયો હતો. બેસનગરમાં એક પ્રાચીન ધાતુસ્તંભ છે જેને લોકો સિન્દુર ચઢાવી પૂજે છે. કેનિંગહામ સાહેબે એ સ્તંભ જોયેલો પરંતુ આહ્વાનોએ તેને તપાસવા દીધેલો નહિ. મિ. માર્શલ ગયે વર્ષે યા ગયો ત્યારે પણ આહ્વાન પૂજારીએ આનાકાની તો કરી પરંતુ આખરે તપાસ કરવા દીધી. સ્તંભ ઉપર સિન્દુરના લેપડા હતા તે ઉપાડી નાખવામાં આવતા તેની ઉપર કૌતરવામાં આવેલા લેખો જણાયા. એ લેખોની નકલ ઉતારી લેવામાં આવી. ડૉ. બ્લેક અને ડૉ. ફ્લીટને એ લેખો બેસાડવા ને વાંચવા મોકલવામાં આવ્યા હતા. ૧૯૦૦ ના અક્ટોબરના સંક્રાંતિના રોજ એશિયાટીક સોમાર્ષટીના જનરલમાં એ લેખ અને તેનું ભાષાન્તર આવ્યું હતું જે નીચે પ્રમાણે છે —

દેવદેવમ વા(સુદે)વમ મહુદધ્વજે અવ કારિતે ઇ(અ) હેલિમોદોરણ મારગવતેમ દિવાસ પુત્રેન તલ્લસિલ કૈન યોન દૂનેન આગતેન મહારાજસઅત્તાલિકૈતસ ઉપતા સકાસ રજો (કો) સીપુનમ (મા) મગદ્રન ત્રાતારસ તાસિના (મહારે) સે નર્દ્રાજે નવધમા (નુસા) (સનાય)

લેખમાંની આ ભવા સરકૃત પણ નથી તેમ પાકૃત પણ નથી પરંતુ સરકૃતઓની પ્રાકૃત ભાષા છે, અને તેનું ભાષાન્તર આ પ્રમાણે થઈ શકે — “મધ્ય દેશમાંના બિરાજ્યમાં રહેનાર, મહારાજ અત્યંતિક્રિતા પાસેથી રાજા ત્રાતાકાસીપુત્ર ભગબદ્રની પાસે આવેલો જે યવન મતિનો વકીલ (એલચી) મૂલ તક્ષશિવાનો રહેનારો દિવાનો પુત્ર એવો જે ભાગવત ધર્મથી હેલિમોદોર—તેણે કેવળ દેવ વાસુદેવનો મહુદધ્વજ અર્ધો નવીન ધર્મના ઉપદેશ માટે ઉભો કરાવેલો છે. આ સ્તંભ વાસુદેવના મંદિરની સામે ઉભો કરાયેલો હશે એટલું જ નહિ પરંતુ તેની ઉપર મહુદધ્વજ પ્રતિમા મોઢવેલી પણ હશે. Diogen દિઓનો પુત્ર Iliodorus હેલીમોદોર એ નામો ગ્રીક છે અને તેણે ભાગવત ધર્મના ઉપદેશ માટે આ સ્તંભ કરાવેલો જણાય છે. હેલીમોદોર ગ્રીક રાજાનો કોઈ એલચી હોય એવું સમજાય છે અને તેને યવન કહેવામાં આવ્યો છે તેથી અપ્રત્યય છે કે પૂર્વે ગ્રીકોને યવન કહેવામાં આવતા હતા. અત્યંતિક્રિતા એવું જે નામ લેખમાં છે તે રાજાનો અમલ પન્નબમાં હતો કારણ કે પન્નબમાંથી Antialkidas ના સિલ્લાઓ મળી આવે છે. માળવા અથવા મધ્ય દેશમાં તે સમયે ભાગબદ્ર નામનો રાજા ગણ્ય કરતો હતો અને અત્યંતિક્રિતાસનો યવન એલચી તેને લાં ગયો હતો જે ભાગવત વૈષ્ણવ ધર્મ પાળતો હતો અને તેણે આ સ્તંભ ઉભો કરાવ્યો હતો એમ અનુમાન નીકળે છે અત્યંતિક્રિતાદાસ તક્ષશિવામાં અમલ કરતો હતો. મહાન સિકંદરની સ્વારી પગી ઉત્તરમાં ગીમ્નો અમલ ચાલુ રહેતા હતા અને તેઓ ના સખાઓ જેઓ પાશ્વર્થી રાજાઓ થયા હતા તેઓએ હિંદુ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો અને હિંદુઓ તથા તેમની વચ્ચે ખાવા પીવાનો તથા કન્યા આપવા લેવાનો પણ વ્યવહાર ચાલુ થયો હતો. એ લોકો હિંદુઓનો રમ પણ પાળતા હતા હિંદુએ બીન્દઓને પોતાના

ધર્મમાં લેતા અને તેની સાથે બધી જાતનો વ્યવહાર કરતા હતા એ બ્રાહ્મ ધર્મનો અને બીજા પરદેશી ઇતિહાસ જોતાં જણાય છે. આગળના હિંદુઓના વિચાર હાલના જેવા સાંકડા નહતા તે આવી બાબતો ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. જેમના આચાર વિચારો સારા છે અને જેઓ સમાન વ્યવહાર કરવાને સમાન સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયેલા છે તેમની વચ્ચે ધર્મ કિંવા જાતીય ભેદ આવીને તેમની મૈત્રીને કિંવા તેમના અન્યોઅન્યના સંબંધને અટકાવે એવું પૂર્વે નહતું. મુસલમાન રાજ્ય કાળમાં મોટા મોટા રાજાઓએ પોતાની કન્યાઓ પાદશાહોને દીધી હતી અને અસારે પંથુ રાજા રાણાઓ અને ખાનદાન કુટુંબો એવો વ્યવહાર રાખે છે તો શા માટે કેલવણી લઈ દેખતા થયેલા લોકોએ સમાન સ્થિતિ વાળાઓ સાથે બધી જાતનો વ્યવહાર નહિ ઉઘાડવો ?

મણિલાલ છબારામ.

બ્રાહ્મણોમાં થતી હીલચાલો.

આઠમી બ્રહ્મસમાજના દરબ મુજબ તા. ૨૮-૬-૧૯૧૧ ને રાજ બાડીઆમાં આવેલી કવિશ્વરની પોળમાં “ શ્રી ઐદિત્ય વિદ્યાર્થિ ગૃહ ” ખુલ્લું મુકવાની અમદાવાદ. ક્રિયા પૂર્વપાદ શ્રીમન્ મહારા શ્રી નયુરામશર્માને હાથે કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે યોગ્ય ક્રિયા થયા પછી મહારાજશ્રીએ વિદ્યાર્થિ ગૃહની વ્યવસ્થાપક કમીટીના મેમ્બરોને એક ઉપયોગી ઉપદેશ આપ્યો હતો. આગળ ઉપર તેને યોગ્ય દ્રુલો મળેથી ચોર્ચાશી જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણ બાળકોને માટે પશુ વિસ્તારવાની સૂચના કરી હતી. આ પ્રસંગે અમારા તરફથી ગુર્જર બ્રાહ્મણ બોર્ડીંગ હાઉસ સંબંધમાં આ માસિકમા જે ચર્ચા થઈ હતી તથા ફંડ ઉઘાડવામાં આવ્યું હતું, તેની માહિતી મહારાજશ્રીને આપવામાં આવી હતી. અને મહારાજશ્રી આ બોર્ડીંગ વિસ્તારે તો તેમને એ ફંડ હસ્તગત કરવાની પશુ વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. મહારાજશ્રીએ આ બાબતની ચર્ચા માસિકમાં કરવાનું કહ્યું હતું. અને સચવ્યું હતું કે તમારા માસિકદ્વારા જે ફંડ થશે, તો તે ફંડના પ્રમાણમાં અમે તમારા તરફના વિદ્યાર્થિઓને સમીપ્યું. ઉપર પ્રમાણે અમદાવાદમાં ઉદિત્ય બાળકોને માટે બોર્ડીંગ હાઉસ સ્થપાયું છે, જે ખરેખર એક ઉત્તમ કાર્ય થયું છે. હવે એ બોર્ડીંગનો વિદ્યાર્થિઓ યોગ્ય પ્રમાણમાં લાભ લે એવું યાચ એવી પ્રભુને પ્રાર્થના છે.

સરખેજ વનિતા વિશ્રામનો હીસાબ આ અંકમાં આપવામાં આવ્યો છે. આગળ એક અંકમાં આ સંસ્થાદ્વારા શિક્ષણ લેનાર બહેનોનાં નામ આપવામાં આવ્યાં હતાં. તે પછી તેમાંની કેટલીક બાળાઓને સાસરે જવાનું થતાં તથા બીજાં કેટલાંક કારણોને લીધે શિક્ષણ આપવાનું તથા લેવાનું કામ બંધ થયું છે. શક્ત યુધવાર તથા રવિવારે કન્યાશાળાનાં હેડ મીસ્ટ્રેસ અ. સૌ. સાંકળી બહેન વનિતા વિશ્રામ ખાતે ભાગિની ભુપણનું પાચન કરે છે, જેના શ્રવણમાં કેટલીક બાળકો આવે છે આ સંસ્થા થયા પછી ગામમાં ગવાતાં લગ્ન પ્રસંગનાં ગીતોમાં યોગ્ય ફેરફાર

થઈ ગયો છે, અને કેટલેક પ્રસંગે સેવા કુટવાનું પણ ઘણું કરી થઈ ગયું છે. વિશેષ આ સંસ્થાદ્વારા બહાર ગામની સજારીઓ અને આવી ગામની સ્ત્રીઓને ધર્મ નીતિનો સફળોધ આપે છે. ગયા માસમાં અમદાવાદના વનિતા વિશ્રામની ઘણી સજારીઓએ અને પધારી ગામને તેમનો લાભ આપ્યો હતો ગામમાં આવેલા માતાના મંદિરમાં કેટલાંક સ્ત્રીઓ ગાયાં કરતાં તથા ખેતર રૂઢમણી ખાઈ તથા સુલોચના ખેતરે ઉપદેશ પણ આપ્યો હતો. સરખેજના સભાવિત સદ્ગૃહસ્થો તેમજ શ્રીમાન અને શિક્ષિત બ્રાહ્મણોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેમણે આ સંસ્થાનું કામ ઉપાડી લેવું જોઈએ. અને ગામની સઘવાઓ તથા વિધવાઓમાં ધર્મ નીતિ અને વ્યવહારનું જ્ઞાન વધે તેવા પ્રયાસો કરવાની તેમણે પોતાની રૂઝ સમજ આ કાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લેવો જોઈએ.

આગળ કેટલાંક અંગ્રેજા સરખેજ સંખ્યા કલાસની કેટલીક વીગત આપવામાં આવી છે. આ સંખ્યા કલાસ ગયા બાદપદ માસમાં શાસ્ત્રી પ્રેમાનંદજીને સોંપવામાં આવ્યો હતો. કેટલાક સમય મુધી તેમણે કેટલાક છોકરાઓ નિત્ય કર્મ શીખતા હતા, પરંતુ હાલમાં તેમની પાસે પરમામના આવેલા વિદ્યાર્થીઓ ન શીખતા હોય તેમ માલુમ પડે છે. તેમનો લાભ ગામના વિદ્યાર્થીઓ લેતા જણાતા નથી. અમારી પાસે આ સંસ્થાનું કેટલુંક ફંડ છે જેનો હીસાબ આ અંકમાં આગળ આપેલો છે. સરખેજની શાળાના ફંડની વ્યવસ્થામાં કમીટીનું આ વિષય તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે. સરખેજ સાગવેદી બ્રાહ્મણોનું સ્થાન છે, અને સામવેદ ગાદે પ્રખ્યાત છે, જેથી કવિશ્વર દલપતરામભાઈના પિતા પણ સન્યાસ ક્ષીણ, પછી સરખેજમાં ઘણો સમય રહ્યા હતા. તે ગામમાં બ્રાહ્મણો કર્મકાંડ શીખે અને પોતાના વેદનું સાદું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. ઉપરોક્ત કમીટીના મેમ્બરો આ બાબત ધ્યાનમાં લેશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

અત્રેના મુખસિદ્ધ વજીલ સાક્ષર શ્રીયુત્તમ ત્રિકમશાલ દામોદરદાસ ત્રિવેદી એમણે તા.

૩૧-૫-૧૧ ને રોજ મોદ બ્રાહ્મણોની ધર્મશાળામાં આવેલા મોદ

કપડવંજ ગાયત્રી મિત્ર મંડળ સભા સ્થાનમાં મોદ બ્રાહ્મણ ગણિતા કેટલાક ઉત્સુક દેવીના મહા મંચના સુવાર્નાની વિનંતિ ઉપરથી, દિવેનું પરમ દેવન ગાયત્રીમંત્રના અર્ચનના રહસ્ય સંગ્રહે એક વિદ્વાત બહુ ઉત્તમ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. વ્યાખ્યાનનો વિચાર એકએક, ચતુર્થી સંધ્યાઓના જાણવામાં

ન આવ્યાને લીધે, જેમાં જે કેટલી જ્ઞાતાઓની સંખ્યા હાજર નહોતી.

તથાપિ આ વિષયમાં ઉત્સુકતા તથા ઉત્સાહ ધરાવનાર લગભગ ૫૦ ને આશરે સદ્ગૃહસ્થો હાજર હતા. હાલમાં અત્રે રિયતિ કરી રહેલા મુનિ મંદારાજ કુટસ્થ સ્વામીને આ પ્રસંગે પધારવા આમંત્રણ કરતાં તેઓ પધાર્યા હતા, અને પોતે જાન રહેતા હોવાથી તેમના તરફથી શ્રીયુત્તમ અખાલાજ દામોદરદાસ વજીલ વ્યાખ્યાન સંગ્રહે ઉપસંહાર કરે એવી યોજના કરી સ્વામીજીને પ્રમુખ પદ આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યાર બાદ વ્યાખ્યાન શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રથમ પરબલંતી સ્તુતિ રૂપ મંગલાચરણ કરી બાદ સંખ્યા વિષે વિવેચન કરતાં સંજો યત્ક્રિયતે इति સંખ્યા सम्पद् ग्यायते इति સંખ્યા એ પ્રમાણે સ્પર્શાર્થ કર્યો હતો. ઘડનો દાણો ડુબે એટલું પાણી જમણા હાથની હથેળીમાં લઈ તેને ડાબા હાથની તર્જનીનો સ્પર્શ કરી

આચમન કરવું જોઈએ. ત્યાર બાદ સંધ્યાનાં જુદાં જુદાં અંગ ગણાવતાં પ્રાણાયામ સંબંધે ૧૪,૨ અથવા ૧,૧,૧ એમ ગાયત્રી મંત્રથી પૂરક, કુંભક તથા રેચક કરવો જોઈએ એમ જણાવ્યું. માર્જનમાં વરુણદેવની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. મંત્રના બાહ્ય અર્થ ઉપરથી એમ જણાવું નથી પણ એનો ઉદ્દેશ એ છે. પ્રાણાયામ, અર્ધ્ય અને ઉવટે સૂર્યાપરચાન આવે છે. સૂર્ય સામી દષ્ટિ કરી સૂર્યમાં રહેલા વિદ્યુત તરવણું પોતાનામાં આકર્ષણ કરવું જેથી પોતાની શક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય એવો ઉપરચાનનો હેતુ છે. સંધ્યા એ જ ગાયત્રી છે એમાં બેઠ નથી. ત્રણ કાળમાં સૂર્યનારાયણ ત્રણ અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાતઃકાળમાં બ્રહ્મા રૂપે, મધ્યાને-રુદ્રરૂપે, તથા સાંયકાળે વિષ્ણુ રૂપે રચિત હોય છે. તદ્વત્સારે ત્રણ કાળની સંધ્યાઓમાં એ ત્રણ નામોના જુદાં જુદાં પ્રયોગો કરવામાં આવે છે. સાતકોટી મંત્રોમાં ગાયત્રીનો મંત્ર એ મોટામાં મોટો મંત્ર છે. વેદ પુરાણ તથા ઇતર સર્વ શાસ્ત્રોમાં ગાયત્રીની ઘણી જ મહત્તા જણાવી છે તથા ઘણી પ્રશંસા કરેલી છે પ્રસ્થ અને વ્યાહંતિ બાદ કરતાં ગાયત્રીના ૨૪ અક્ષર થાય છે. એ ચોવીસ અક્ષરોની એવી ઉત્તમ પ્રકારની રચના કરવામાં આવેલી છે કે તેવી રચના તથા ચોજના બીજા કોઈપણ પશુ ચર્ધ શકે નહિ. એ દરેક અક્ષર માતૃકા એટલે શક્તિ કહેવાય છે. મનુષ્યના હૃદયનાં અંદર પદ્મ ચક્ર રહેલાં છે. ગુદા અને લિંગના મધ્ય દેશમાં આધર ચક્ર છે. લિંગ મૂળમાં સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર છે. નાભિ આગળ મણિપૂર ચક્ર છે. હૃદયમાં અનાહત ચક્ર છે. ત્રિકુટિ રચાત આગળ આજ્ઞા ચક્ર છે, અને બ્રહ્મરંધ્રમાં અજનામર ચક્ર છે, સ્વરચ્ચંજનના ૫૦ અક્ષરો આ છ ચક્રમાં ગોઠવાયલા છે. નાભિની નીચે આવેલી સર્પાકાર કુંડલિનીને ગાયત્રીનું સ્વરૂપ કહેલું છે. યજ્ઞી ગાયત્રીને ર્વ મગવતી સાક્ષાત્ શંકરાર્ધ (વર્ણવ) સ્વરૂપિણી કહેલી છે. ગાયત્રીના અક્ષરોના ઉચ્ચાર કરતાં અનાયાસે સ્વાભાવિક રીતે તે તે અક્ષરોના રચાત રૂપ ચક્રોનાં ક્રમોની પાંખડીઓને ચોક્કસ પ્રકારની ગતિ મળે છે જે ગતિ શરીરના ગળાનો ત્યાગ કરાવી ચિત્તની શુદ્ધિ તેમ જ શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થવામાં પરમ સહાયરૂપ થાય છે. તેથી ગાયત્રીમંત્રનો અર્થ ન જાણનાર પણ બેરોબર ઉચ્ચાર કરી જપ કરે તો તેને અવશ્ય લાભ થાય છે તેમાં કોઈ સંશય જ નથી. ગાયત્રીના પ્રત્યેક અક્ષરમાં અગાધ માહાત્મ્ય રહેલું છે તે પ્રત્યેક અક્ષરનું માહાત્મ્ય સમજવા ઋષિઓએ પુરસ્કરણ કરેલાં છે. ગાયત્રીમાં બધા મંત્રોની મૂર્તિ છે. ઉચ્ચારનાં અંગ સ્પૃશ્ દૃષ્ટિથી ૫ છે. ૧. અ કાર, ૨. ડ કાર, ૩. મ કાર, ૪. અર્ધમાત્રા અને ૫ મો બિંદુ. પ્રણવમાંથી વેદ પણ થયા છે વસ્ય નિશ્ચિત વેદાઃ પાંચ અંગના અનુક્રમે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર, મહેશ્વર તથા સરસ્વતી એ દેવતા છે. પ્રણવમાંથી સઘળું જગત્ નિર્મિત થયું છે. પ્રણવ એ ગાયત્રીની પણ માતા છે. ગાયત્રીનો જપ કરતાં ઉચ્ચારથી હે ગાયત્રી દેવી તું પ્રણવાત્મક એટલે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ છે તું પૃથ્વી, અંતરિક્ષ, અને સ્વર્ગ તથા તેના દેવતાઓનું સ્વરૂપ છે તું મવ, શર્વ, રુદ્ર, પશુપતિ, હંમ્ર, મીમ અને રૂદ્રાન એ આઠ રૂપ છે. તું સાત લોકને પ્રકાશ કરનારી છે એમ સ્તુતિ કરવી. મર્મો નો અર્થ મોતિ માસયતે લોકાન્ રેતિરંજયતે. પ્રજાન્ ગેતિ આગચ્છતેડજસમ્ મર્મો મર્મ ઉચ્ચતે એવો છે. શ્વતિયુક્તસ્ય દેવસ્ય એવા સૂર્યદેવનું યોગ્ય એટલે ઉપાસના કરવા યોગ્ય એવું મર્મ જે તેજ તે તમારું અવ્યક્ત સ્વરૂપ છે. તમારા વડે સૂર્ય પ્રગટે છે એમ ચિંતન કરવું. એવા તેજનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ. સત્ય જ્ઞાનમનંતં વ્રક્ષા એવું એ સ્વરૂપ છે તેમ જ દિગ્મયેન વાત્રેજ સત્યસ્ય વિદિતં મુક્તં સૂર્યમાં જે બળ છે તે ગાયત્રીમાં છે. યોગસાધિત્યઃ પુરુષઃ સોસાવદં એમ

ચિત્તવન કરવું થિય ય ન એટલે જે સૂર્યમા રહેલું જે ભર્ગ તે અમારી યુદ્ધિને ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષને વિષે પ્રેરે. આ ગાયત્રીને સ્થુળ વિનતિ કરવાની છે એ ઉપરાંત ખીજી સૂક્ષ્મ વિનતિ પણ છે ગાયત્ર નરકપતનાત્ ત્રાયતેતિ ગાયત્રી એવું એનું માહાત્મ્ય છે ગાયત્રી દેવી એ પરા શક્તિ છે અશક્તિ દેખાતી નથી પણ સ્થુળ પદાર્થનું વ્યવધાન લેવાથી સૂક્ષ્મનું જ્ઞાન થાય છે. અગ્નિ જળ વગેરે લેવા માટે ખીજી સ્થુળ વસ્તુ જેઠાએ જ્ઞાનની પ્રતીતિ કરવા માટે જ્ઞાનના પદાર્થનું પૃથક્કરણ કરી જેવું અથવા તેમ ન બને તો શાસ્ત્રને માનીને ચાલવું પૃથક્કરણ કરવાથી શક્તિ જણાય છે પ્રત્યેક વસ્તુમા ગાયત્રીની પરશક્તિ રહેલી છે. દરેક પદાર્થમા અનેક પ્રકારની ગતિઓ અને શક્તિઓ રહેલી છે પૃથ્વી એ મોટા લોહચુબક છે અને સામ્યાવસ્થામા છે તેથી જણાતું નથી જોબ થાય ત્યારે જણાય છે ગાયત્રીનો જપ અનાયાસે પણ પ્રાણી માનમા શ્વાસોશ્વાસ રૂપે થાય છે હકારેણ સંહિવાંતિ સકારેણ પ્રવેદનમ્ એ પ્રમાણે સોહ, હસ એવો અજપાજપ અખડ થયાં જમ છે. આ પ્રમાણે શ્રીયુત્ત્રિકમલાલભાઈએ વ્યાખ્યાન કર્યું હતું

ત્યાર બાદ શ્રીયુત્ત્ર અબાલાલ દામોદરદાસ વડીલે તે વ્યાખ્યાનનો પ્રમુખશ્રી કૃટસ્થ મહાનજની વતી ઉપસહાર કર્યો હતો તેઓએ બતાવ્યું હતું કે સધ્યા ગાયત્રી, જપ, પ્રાણાયામ વગેરે ક્રિયાઓથી ચતુર્વર્ગની મિદ્ધિ તથા આયુષ્ય અને આરોગ્યમા વૃદ્ધિ થાય છે દેશકાગ્રને અનુસરીને આપણે આપણી ઉન્નતિને અથ ધર્મ અને વિદ્યા ઉભયમાં આગળ વધવું જેઠાએ વિધેતાથી ન ડરતા આપણે આપણા શુભ કાર્યમા દૃઢતાથી વલ્લા જવું જેઠાએ ઔદિક તથા આમુખિક સર્વ લાભ ગાયત્રી મંત્રના જપથી થાય છે એ નિસર્થ છે દરરોજ ૩૨૪ ગાયત્રી જપ કરવા જેઠાએ પ્રાંત કાળે વહેલા ઉઠી સધ્યા કરવાથી તન, મન, અને ધન સબધે અતિશય લાભ થાય છે

ત્યાર બાદ પ્રમુખ કૃટસ્થ મહારાજ જેઓ મૌન વ્રત પાળનાર છે તેમણે પોતાના વિચાર રહેટમા લખીને નીચે પ્રમાણે બતાવ્યા હતા

જે કહ્યું છે તે ઉત્તમ છે, શ્રેષ્ઠ છે, તેમા કંઈ વિશેષ કહેવાનું જે જ નહિ વર્તનમા મુકાય તો વધારે સાચું ત્રિકમલાલજીની સુવર્ણ રૂપે વસ્તુ, અબાલાલજીનો સુગંધ રૂપે ઉમે રેલો ભાગ ઉભય વાર્તા મસ્કારી જીવો ચહણ કરે તો અત્યુત્તમ ગણાય કપડવણજીમા એક રત્ન રૂપે યર્ષ પડે

ત્યાર બાદ શ્રીયુત્ત્ર મણિલાલ છોટાલાલ ત્રિવેદીએ શ્રીયુત્ત્ર ત્રિકમલાલ ભાઈ, તથા અબાલાલભાઈ તથા કૃટસ્થ સ્વામીએ સવ લીધેલા શ્રમ બદલે તેઓનો ઉપકાર માનવાની દગ્ધાસ્ત કરી હતી તે મર્વાનુમતે પચાગ કરી સભા બરખાસ્ત યર્ષ હતી

શ્રી કેળવણી સંબંધી પ્રશ્નોમા ઉત્તર.

શ્રી કેળવણીનો પ્રશ્ન હાલમા સમસ્ત દેશમા ચર્ચાય છે, અને ચાલતી કેળવણી પુગતી સંતોષકારક નહોતા જુદી પ્રકારની સંસ્થાઓ પણ ધણે સ્થળે સ્વતંત્ર સાદસથી ઉભા કવામા આવતી આપણે જેઠાએ છીએ ગુજરાતમા પણ આ બાબતની ચર્ચા પહેલા મર્દુમ દી બા મણીભાઈ જસભાઈએ તેઓ શ્રી વડોદરાના દીવાન હતા ત્યારે અને ત્યાથી રીટાપર્ટ યર્ષ કચ્છમા પધારેલા ત્યારે ઉપાડી હતી, પગ્નુ તે ચર્ચા હાલમા કાઈ

જુદા જ રૂપમાં સુબાઇની સેવાસદન અને સુરત તથા અમદાવાદનાં 'વનિતા વિશ્રામ' સ્થાપનાથી ફરીથી ચર્ચાતી આપણે જોઈએ છીએ. મહુમ દીવાન બહાદુર દાલમાં વસન્તના વિદ્વાન તંત્રીશ્રીએ જેવી યોજના કરવાની જણાવી છે તેવી જ યોજના ઝનાના કલાસના નામથી કરી હતી. અને તેનો હેતુ સ્ત્રીઓ બપોરે એકત્ર થઈ જ્ઞાનમાં વધારો કરે તેવો જ હતો. આ યોજનામાં ઘેર બેઠે સ્ત્રીઓને પુસ્તકો તથા ઉપદેશ જ્ઞાનવાન સ્ત્રીઓ દ્વારા મળે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તે સંસ્થાએ કોઈક સ્થાઈ રૂપ પકડે તેટલામાં તો એઓ શ્રી વિદેહ થઈ ગયા આ યોજના તેઓશ્રીએ કચ્છમાં દાખલ કરવાનું ધાર્યું હતું અને તેમાં અમારી સામેલગીરી હોતાં તેની માહિતી અમને હતી. તેઓશ્રીએ તે વખતે જ યોજના ધોલી હતી તથા વિચારેલી હતી તેના કામગીરી કચ્છના નરેશ પાસે હશે એમ અમારું માનવું છે, અને તે મહુમ દીવાન બહાદુરના પુત્ર હીરાભાઈ સાહેબ જોએ હાલ કચ્છ સ્ટેટમાં મંત્રી તરીકે કામ કરે છે તેમની મારફત મંગાવવાથી તે વિષે કોઈક વધારે જણવાનું મળી શકે એમ અમારું ધારવું છે. વસન્તના વિદ્વાન તંત્રીને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે કે તેઓશ્રી જો આ પત્રો મંગાવી જોશે તો તેમની ધારેલી યોજનામાં તેમાંના વિચાર વખતે તેમને ઉપયોગી થઈ પડશે.

સ્ત્રીઓની કેળવણીનો પ્રશ્ન હાલમાં ઘણો વિચારાયેલો છે સંસ્થાઓને વ્યવસ્થિત રૂપમાં મુકવાને, વિશાળ ફંડો અને ચોગ્ય કાર્યદક્ષ કર્તાઓની ખોટ જણાય છે. સ્ત્રીઓને આપણે કેવી બનાવવી છે તેનો નિર્ણય કર્યા પછી, તેની યોજનાઓ ધડી તેમને વિવિધ વિષયમાં જોઈએ તેવું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર છે. ગુજરાતી ભાષામાં હાલમાં સ્ત્રી ઉપયોગી જે સાહિત્ય મળી આવે છે, તે આવા કોઈ હેતુથી લખાયેલું હોય એમ અમે ધારતા નથી. નૃસિંહાચાર્યનાં બામિનિભૂષણ અદિ પુસ્તકો, સતીમળ, વેંધરાજ જટારાકંઠનાં કેટલાંક પુસ્તકો અને રા. પદીયારનાં પુસ્તકો કોઈક પથુ સ્ત્રી હૃદય કેળવવાના હેતુથી લખાયેલાં છે, તે સિવાયનાં સ્ત્રીઓને માટે વપરાતાં પુસ્તકો આવા હેતુથી લખાયેલાં અમે જણતા નથી. આ ઉપરાંત સ્ત્રી ઉપયોગી જે વાંચન સામગ્રી આપણે જોઈએ છીએ તે એવી છુટી છવાઈ તથા યોગ્ય પ્રમાણમાં છે કે સ્ત્રીઓને જે જે જાણતો જ્ઞાન આવશ્યક છે તેના વિભાગ પાડી તે તે વિષયનાં પુસ્તકો છુટાં પાડી આપણે એક સાથે લીસ્ટ બાંધે જ કરી શકીએ. આટલા માટે અમારું તો નમ્ર મત એવું છે કે શિક્ષણને તેમજ વાંચનને માટે હેતુ પુરઃ સર લખાયેલાં નવાં પુસ્તકો તૈયાર થવાં જોઈએ.

૨. સુંદરીસુખેષના વિદ્વાન તંત્રીએ એક લીસ્ટ તેમના માસિકમાં આપેલું છે, અને અમે એમ ધારીએ છીએ એ લીસ્ટ ઉપરાંત બાંધે જ જીજ્ઞા પુસ્તકો આપણને મળી આવે.

૩. હાલનું સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્ય વધારવા માટે ત્રણ પ્રકારનાં પુસ્તકોની જરૂર અમને લાગે છે (૧) બાળાઓના ઉપયોગને માટે (૨) યુવાન મૃદીશીઓના ઉપયોગને માટે અને (૩) વિધવા સ્ત્રીઓને માટે.

અમે સરખેજમાં કેટલીક બાળાઓને શિખવવા માટે સંસ્કૃત પુસ્તકો માટે જામનગરના વિદ્વાન યાત્રીજી દાસીભાઈને પુછાવેલું ત્યારે તેઓશ્રીનું કહેવું એવું હતું કે આવા દૃષ્ટિબીદુથી લખેલાં સંસ્કૃત પુસ્તકો નથી. અને અમારું પથુ નમ્ર માનવું એવું છે કે સંસ્કૃત સાહિત્ય એક

મહાસાગર રૂપ છે, તેમાંથી ભાષાંતર કરતાં પુસ્તકને માટે ખીજ રૂપે અનેક દૃષ્ટાંતો તથા વિચારો લેઈ તેના ઉપર સ્વતંત્ર યોજના ઘડવામાં આવે તો તેવાં પુસ્તકો અત્યારના સંયોગો જોતાં ભાષાંતર કરતાં વધારે ઉપયોગી થઈ શકે.

અંગ્રેજી સાહિત્યમાંનાં ઘણાં કલા, વિજ્ઞાન, વૈદિક આદિ વિષયનાં પુસ્તકોનાં ભાષાંતરો ઉપયોગી થઈ પડશે. આ ઉપરાંત અમારું એમ માનવું છે કે આપણે આપણા દેશના નારાડી તથા બંગાળી સાહિત્યને વિસરી જવું જોઈએ નહિ. દેશમાં જુદા જુદા હેતુથી જુદા જુદા પ્રાંતમાં જે સ્ત્રી કેળવણીની સંસ્થાઓ ચાલતી હોય તેનું અવલોકન, ત્યાંનાં શિક્ષણના તથા વાચનનાં પુસ્તકો આદિનું નિરીક્ષણ આ કાર્યમાં ઘણું જ ઉપકારક થઈ પડે એમ અમારું ધારવું છે, અને અમારું તો એવું માનવું છે કે સ્ત્રી ઉપયોગી વાચન સામગ્રીમાં આપણને સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી ભાષાના સાહિત્ય કરતાં બંગાળી ભાષાનું સાહિત્ય વધારે ઉપકારક થઈ પડે અને માટે બંગાળી સાહિત્ય પરિપક્વતા જનગણ સેક્રેટરીની પુણવવાથી વધારે જાણવાનું મળશે એમ અમે ધારીએ છીએ.

ઉપર પ્રમાણે અમાગ વિચારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે, અને અમે હમ્મીએ છીએ કે કે સ્ત્રી કેળવણીની જે યોજના વસન્તના વિદ્વાન તત્ત્વીએ વડી છે તેમાં સમાજ સદાયક થાય.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય કાળકારેવી અુખર્થ.

આ સંસ્થાની નોંધ અમે એક વખત લીધેલી છે. હાલમાં આ મંસ્થા તન્દ્રથી વિવિધ શ્રમમાળાની જે યોજના કાઢવામાં આવી છે તેમાં ગ્રાહકોની મંપ્યા ખાસ વધારવાની જરૂર હોતાં અમે અમાગ ગ્રાહકોને તે મંસ્થા સખધી વધુ માહિતી આપીએ છીએ. આપણા દેશમાં લોકો ઘણા નિર્ધન છે. તેમને સારા પુસ્તકોનું વાચન સસ્તી કીમતે મળી શકે એવા આશયી આ સંસ્થા કામ લઈ રહે છે કેટલાક પુસ્તકો છપાવ્યા પછી આ સંસ્થાના ઉચ્ચાધિકારી પગેપકાગ પરાયણ કાર્ય વાઢકોને એક મામિકની યોજના કન્વી ઘણી જ આવશ્યક જણાતા તેઓએ નવ મામધી તે યોજના અમથમાં મુકી છે માસિકના મણકા જોતાં સામાન્ય વર્ગને તેમનું વાચન ઘણું જ ઉપકરક જણાય છે, પરંતુ આપણે સામાન્ય વર્ગ અગ્રાહ અને બિન કેળવાએલો હોતાં ધાર્યા પ્રમાણમાં ગ્રાહકો ન હોવાથી મંડળનું બંડેલ પણ આ મામિકની યોજનામાં ખપી જાય એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે દરેક દેશ હિતેષિ સજ્જનનું એ કર્તવ્ય છે કે તેમણે આવી સંસ્થાઓને સારા પાયા ઉપર લાવી સુદૃઢ બનાવવી. માટે અમે અમાગ ગ્રાહકમાના શુદ્ધચેતને આ સંસ્થા દ્વારા નીકળતા માસિકના ગ્રાહક થવાને વિનંતિ કરીએ છીએ આ યોજના પ્રમાણે માસિકના ગ્રાહકોના ૪ વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે ૧ વર્ગનાં ગ્રાહકોને સુંદર પુસ્તાવણું માસિક આપવામાં આવે છે, અને તેની ખદલ વાર્ષિક રૂ ૧૨ લેવામાં આવે છે. બીજા વર્ગના ગ્રાહકો પાસેથી રૂ. ૬ અને ત્રીજા વર્ગવાળા પાસેથી રૂ. ૩ લેવામાં આવે છે. દલકા કાગળ અને કાચી ખાંધણીનાં માસિકો ચોથા ગ્રાહકોને આપવામાં આવે છે અને તેમની પાસેથી રૂ. ૧-૮-૦ લેવામાં આવે છે આ પ્રમાણે શુદ્ધચેતને પ્રથમ દિતિય યા તો ત્રિતિય વર્ગમાં દાખલ થઈ જોઈએ, અને સામાન્ય વર્ગના ચોથા વર્ગમાં દાખલ થશે તો તેમને ઉત્તમ વાચન મળશે આશા છે કે કેટલા ગ્રાહકો આ સંસ્થાને સદાય દર્શો જ.

માસિકનો હિસાબ.

પ્રથમ વર્ષનો.

જ	ઉ
૫૦-૧૨-૦ ગમે વર્ષે માસિકની ખોટપેટે	૩૨-૫-૦ પ્રથમ વર્ષના આહકોનું લવાજમ
ધરમાંથી આપેલા	ખાકી રહેલું તેમાંથી વસુલ થયા
	જેની પહેલેથી ૨ જ વર્ષના અંક
	૧,૨,૩,૪,૫,૬,૭,૮,૯,૦ તથા ૧૧
	માં આપી છે
	૧૮-૭-૦ પ્રથમ વર્ષની ખોટ

દ્વિતીય વર્ષ.

જ	ઉ
૪-૦-૦ આપાદમાં લવાજમ	૧૧-૬-૬ આપાદ આશિસ ખર્ચ તથા
૮-૧-૦ આવણુ	દીકરી
૧૧-૦-૦ ભાદ્રપદ	૮-૧૪-૬ આવણુ
૧૨-૦-૦ આશ્વિન	૮-૦-૦ ભાદ્રપદ
૧૪-૨-૦ કાર્તિક	૮૦-૧૩-૦ આશ્વિન તથા કાર્તિક પ્રેસના
૨૧-૭-૦ માર્ગશિર્ષ	નણુ માસના આપ્યા
૮-૦-૦ પોષ	૧૩-૧૪-૦ માર્ગશિર્ષ
૧૨-૦-૦ માઘ	૮-૫-૦ પોષ
૮-૦-૦ ફાલ્ગુન	૭-૧૪-૦ માઘ
૨૬-૬-૦ ચૈત્ર	૮-૮-૬ ફાલ્ગુન
૫-૦-૦ વૈશાખ	૩૧-૪-૦ ચૈત્ર
૭૨-૪-૦ જેઠ	૧૯૬-૦-૦ વૈશાખ તથા જેઠ પ્રેસના નવ
૧૨૫-૬-૦ આપાદ વર્ષ ૩ જી	માસનો સંહિત
૧૧-૮-૦ જાહેર ખર્ચના	
	૩૭૫-૧૪-૬ કુલ ખર્ચ
૩૪૫-૫-૦ કુલ આવક	કેટલીક વિધારણો ખાકી છે, જેમાંથી આવે
૩૦-૮-૬ ધરમાંથી આપ્યા	ઉમેરવામાં આવશે.
૩૭૫-૧૪-૬ કલ	

સંઘ્યા કલાસ ફંડ

સંવત ૧૯૬૬ ના ચૈત્રથી સંવત ૧૯૬૭ ના જ્યેષ્ઠ સુધીનો હિસાબ.

જ

ઉ

- ૨-૦-૦-૦ ત્રવાડી મણીલાલ દામોદરદાસના
લગ્ન પ્રસંગે તેમના સસરા ઉમ-
યાશંકર તરફથી મહેમદાવાદ
- ૫-૦-૦-૦ ત્રવાડી અમૃતલાલ અબેરામના
સ્મરણાર્થે તેમના પુત્ર જોદાલાલ
તરફથી
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી દલપતરામ જગજીવન ત
રફથી મી. રામકૃષ્ણના ઉપવિત
પ્રસંગે
- ૫-૦-૦-૦ ત્રવાડી લક્ષ્મીરામ હથર તરફથી
મી. ધીરજના સ્વર્ગવાસને પ્રસંગે
- ૧-૦-૦-૦ દવે કચ્છાશંકર કાળીદાસ ત
રફથી કુધરેજ
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી દેવશંકર હગનલાલના
પિતાની સરવજીમાં
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી ગણુજી કાળીદાસ માતુ-
શ્રીની સરવજીમાં
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી દલપતરામ જગજીવન
બહેન જમળાના લગ્ન પ્રસંગે
- ૨-૦-૦-૦ અ. મી. ડાહી હરિશંકર તરફ-
થી તેમનાં માતૃથી મહાકોરના
કલ્યાણાર્થે
- ૫-૦-૦-૦ ત્રવાડી ગીરધર હરનારાયણ ત
રફથી મી. બળદેવતા લગ્ન પ્રસંગે
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી કચ્છાશંકર ગણુપતરામ
તેમની પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે
-
- ૨૫-૦-૦-૦ કુલ આવક
- ૭-૬-૦-૦ કુલ ખર્ચ
-
- ૧૭-૧૦-૦-૦ સિલક અમારી પામે.

સરખેજ મનિતા વિશ્રામ.

સંવત ૧૯૬૬ ના ચૈત્રથી સંવત ૧૯૬૭ ના જેઠ મુધીના હિસાબ.

જ	ઉ
૨૫—૦—૦ ન. લક્ષ્મીદામ કમ્પર તરફથી	૦—૫—૬ પત્યરખેનો
• ધીરજના સમજીયે	૦—૮—૩ કાગળ
૪—૦—૦ ન. દેવશંકર છગનલાલ તરફથી	૦—૩—૦ સીસાપેનો
તેમના પિતાની સરવણીમાં	૦—૭—૦ નોટો
૧૬—૪—૦ પંડિતા ગંગાબાઈના ઉપદેશથી	૨૭—૨૪—૦ લાખજેરીમાં પુરતકો
ની. મુ.	૧—૧૩—૩ એક વિધવાને કપડું
૧—૦—૦ બાઈ રેવા ધનેશ્વર	૩—૧૨—૮ ઉપદેશક સ્ત્રીઓની સરમરા
૧—૦—૦ „ જડી ચુનીલાલ	૨૬—૬—૩ લાખજેરી માટે કપાટ મજૂરી
૦—૮—૦ „ જડી અબેરામ	સહીત
૨—૦—૦ „ સાંકળી બહેન	૧—૦—૦ કન્યાશાળામાં પતાસાં
૧—૦—૦ „ ઉજ્જમ ગંગારામ	૦—૧૦—૬ બાઈઓને માટે વીજળી તથા
૨—૦—૦ „ મણી મોહનલાલ	માળાઓ
૫—૦—૦ „ કાચી કાકરામ	૦—૧૦—૦ રસેટો
૧—૦—૦ „ કાચી રણછોડ	—————
૦—૮—૦ „ ઝવેર ધરણીધર	૧૩—૧૧—૬
૦—૮—૦ „ સાંકળી	
૪—૧૨—૦ બાઈ બાપાલાલ ક-	
રણાશંકર તરફથી	
પુરતકો	
૧૯—૪—૦	
૧—૦—૦ તવાડી રણછોડ કાળીદાસ તે-	
મની માતૃશ્રીની સરવણીમાં	
૧—૦—૦ તવાડી દલપતરામ જગજીવન	
બહેન કમળાના લગ્નમાં	
૩૨—૪—૦ તવાડી હરિશંકર હરજીવને બી.	
એ. માં પાસ ચવાયા હનામ-	
ની રકમો આ સંરચાને ભેટ	
૨—૮—૦ કવિ ગણપતરામ રાજરામ ત-	
રફથી પુરતકો ભેટ	
૧૩—૦—૦ બાઈ મહાકોરના સમજીયે હ-	
તવાડી દયાશંકર કચ્છાશંકર	
તથા સો. ઝાહી હરિશંકર	

- ૪-૮-૦ એક મુંબાઈના મૈત્ર્યુએટ ગૃહસ્થ
તરફથી પુસ્તકો
- ૧૦-૦-૦ ત્રવાડી ગીરધર હરનાગાયણ
તરફથી ચી. બળદેવના લગ્ન
પ્રસંગે
- ૧-૦-૦ ત્રવાડી કર્ણાશંકર ગણપતરાણ
તરફથી પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે
- ૫-૦-૦ ત્રવાડી લક્ષ્મીરામ ધર્મર ચી
નાથાલાલના લગ્ન પ્રસંગે
- ૫-૦-૦ ત્રવાડી રામશંકર હરજીવન ચી
બાબુના સ્મરણર્થે
- ૫-૦-૦ મણીલાલ હરગોવિંદદાસ કપ.
હવણના તરફથી બેટ
- ૦-૬-૦ વૈદ્યરાજ જટાશંકર લીલાધર
તરફથી પુસ્તકો

૧૨૮-૧૪-૦

૬૩-૧૧-૬ ખર્ચ

૬૫-૨-૬ સિદ્ધક અમારી પાસે

ગયા વર્ષના લવાજમની પહેંચ.

ગ. રા. શ્રી હાલાભાઈ પુરોહિત. એમ.	રા. રા. દેવે કેવળરામ ભાવજી બી. એ.
એ. એલ. એલ. બી. વડોદ-૧.	એલ. એલ. બી. "
" અંબાલાલ વિશ્વનાથ વઘી ન	" નર્મદાશંકર લાધાભાઈ "
" ખંડુભાઈ નાગજી દેસાઈ.	" કિતમલાલ કેશવવાત. "
" ડૉ. વીરજી ત્રીણભાઈ. નમનગર.	" ગણુજીતરામ વાવાભાઈ મહેતાબી એ. ભાવનગર
" રામચંદ્ર ઇન્દિરામ વ્યાસ. "	" લવજીભાઈ ધર્મરભાઈ ભટ્ટ. "
" ડૉ. મણીશંકર હાથીગમ. "	" ગિરિભાઈશંકર વજેશંકર દેસાઈ. "
" ધો. પટ્ટણાચ વેવજી દરે. "	" દેવશંકર ત્રિભુવન દરે. "
" હમનવાવ હડિયાન પંડ્યા. જુનાગઢ.	" ગૌરીશંકર જડુરામ ભટ્ટ. "
" ગૌરીશંકર લક્ષ્મીશંકર પંડ્યા. રાજકોટ.	" મણીશંકર જવાનંદ ભટ્ટ બી. એ. "
" નાનાલાલ દલપતરામ કવિ એમ. એ. "	" ડૉ. શિવનાથ ગમનાથ વ્યાગ એવ
" શુક્લદેવપતરામ ભગવાનજી બી. એ. લો. "	એમ. એન્ડ એમ. "
" મોજા ચતુર્ચંન મીઠારાવ. "	" મણીશંકર પીનામદાસ. "

રા. રા. જટાશંકર હરજીવનદાસ જાની. "
 " જાની ઉમયશંકર એમ. "
 " ધનેશ્વર પરમાનંદ. રાવજ.
 " દેવે લવજી કામેશ્વર. દીઓર.
 " દામજી મોતજી. નેસડાધુનડા.
 " પ્રો. રામપ્રસાદ મગનલાલ મહેતા બી. જેતશસર.
 " એ. એલ. એલ. બી. લખતર.
 " મોહનલાલ લક્ષ્મીરામ. લખતર.
 " મહેતા તલકશી બેચર. "
 " મહેતા રાયચંદ જેઠાપતજી. "
 " જીવરામ ધર્મશર્મા બટ. ધોળા.
 " ગિરધરલાલ વિઠ્ઠલજી બટ. સુડા.
 " કેશવલાલ પોપટભાઈ વેધરાજ. "
 " મણીશંકર ભીમજીમ ઈત્રિપાદી. પાલીતાણા.
 " ત્રિજીવન ગોકળભાઈ દેવે. "
 " કેશવલાલ દુર્ગાશંકર જેવી. વડવાણ.
 " નાગજી કલ્યાણજી ઉપાધ્યાય. સુત્રાપાડા.
 " ભાઈશંકર ધનજીભાઈ શિહો.
 " રવાળા. ખંભાળીયા.
 " આસ શંભુભાઈ પ્રભાશંકર. દ્રોળ.
 " ડૉ. પુરુષોત્તમ નારાયણજી. "
 " વિશ્વનાથ લક્ષ્મીધર. ખાખરા.
 " મણીશંકર વિઠ્ઠલ. બડીયાદ.
 " શુક્લ મોહનલાલ ડાહ્યાભાઈ સરસવણી.
 " રામગમ હીરજીભાઈ ત્રિવેદી. માંગલોર.
 " રણજોડભાઈ ઉદયરામ. મહુધા.
 " અમૃતલાલ નાનકેશ્વર બટ. ઉમરેક.
 " ડૉ. કેશવલાલ રોયતરામ ત્રિવેદી. વાડા.
 " બટ રામચંદ દરિયાંકર. ગ્રીચન.
 " ડૉ. નારજી અમરજી આચાર્ય. કરાંચી.
 " રેવાશંકર ગણપતરામ બટ. "
 " પ્રાણશંકર બવાનિયાંકર દેવે. નડિયાદ.
 " કર્ણાશંકર જયશંકર પાઠક. ધર્મજ.
 " સુગજીભાઈ દેવશંકર. ધડી.
 " નરજોરામ મંછારામ. બોરસદ.
 " મણીલાલ હરગોવિંદદાસ. હરકુલી.

રા. રા. મંદુલાલ પુરુષોત્તદાસ. દાહોદ.
 " મુળશંકર જેઠાભાઈ ત્રિવેદી. ધોળકા.
 " અંબાલાલ દામોદરદાસ જેવી. કપડવણજ.
 " જયંતીલાલ મગસુખરાંગ જોડા. ધોધા.
 " દુર્ગાશંકર ભાઈશંકર રાવજ. વાલમ.
 " મોતીરામ તુળજરામ. રણજ.
 " શ્રી અગીવાસજી મોઢ શુભેચ્છક મંડળ. પીપળાવ.
 " નરભેશંકર કેશવજી અધિકારી. કલકતા.
 " શ્રી તપોધન બ્રહ્મણ વિદ્યોત્તેજક મંડળ. ખંભાત.
 " મોતીલાલ છોટલાલ બી. એ. ખી. એ. લા. મરોડ.
 " ત્રિવેદી જયશંકર પીતાંબરદાસ એલ. સી. ઈ. નાસિક.
 " ડાહ્યારામ મયારામ રાવજ. જેઠાણા.
 " શંકરલાલ ભાણુભાઈ. પાટણ.
 " નારાયણ ઘેલીદાસ. ધીણાજ.
 " છોટલાલ પૃથિરાજ. "
 " જેઠાલાલ શંકર મારતર. આજેડ.
 " મોતીલાલ કર્ણાશંકર બટ. ચીખોદા.
 " ગોપાળજી ગોવિંદજી મારતર. પલસાણા.
 " દેવરાંકર વજ્રેશમ. સુરત.
 " વકીલ પુંગ્લભાઈ સોમેશ્વર. ખેડ.
 " ગિરિનંદકર મયારામ બટ. કુતીયાણા.
 " નરોત્તમદાસ વલ્લભરામ. સારંગ.
 " નાગવણજી યગેશ્વર. સુરંદા.
 " નાગરદાસ નરસિંહરામ વ્યાસ. ઉમરાવતી.
 " કાળીદાસ દેવદત્ત. બીલોળા.
 " દેવચંકર દત્તસુખરામ આસ. સામેરા.
 " સાંકેશ્વર કરસન રાવજ. મતવાસણા.
 " ત્રિભોવન દયારામ જેવી. અહમદનગર.
 " જેવી નરજોરામ મંછારામ બી.એ જયસર.
 " બાળકૃષ્ણ કાશીરામ ઉરોવ.
 રા. રા. મણીલાલ અંબારામ મુંબાઈ ૧-૧-૦
 " જગનભાઈ નાથાભાઈ

„ ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પડયા બી એ, ,	„ ગણપતરામ જીભાધ
„ રામચંદ્ર ઈશ્વરલાલ વ્યાસ દાગડા.	„ નાથાભાધ જીભાધ
„ પ્રભાશંકર ત્રિભોવન ત્રવાડી મુંબઈ	„ નાગેશ્વર ભવાનીશંકર
„ રતનલાલ સદાશિવ બટ્ટ ઘાટકોટપર	„ અમૃતલાલ રઘુનાથજી
„ અર્જુનલાલ જમીઅતરામ મહેતા કરાચી.	„ મુળજીભાધ કૃપાશંકર
„ પ્રાણજીવન કલ્યાણજી દવે રાણપુર.	„ જ્ઞેશંકર રામચંદ્ર
„ નર્મદાશંકર શુભાશ્રય ત્રિપાઠી મેવરાજ.	„ ગણપતરામ હીમતગમ
„ જયકૃષ્ણ ઈન્દ્રજી પોરબંદર.	રા. સા. મોગરજી નાતજી અધ્યાર
„ ડૉ. ત્રીકમલાલ મગનલાલ અમદાવાદ	ન. ગ. નાથુભાધ અંબારામ ગોર
„ મણીલાલ શામળભાધ હીવેરી એમ. એ. „	„ મગનલાલ તાપીશંકર
„ મણીકલાલ લીવાધર „	„ રતનરામ અમરતગમ
અમૃતલાલ ડાલાભાધ „	„ ઇશ્વરલાલ અનોપગમ

ત્રીજી વર્ષના લવાજમની પહેાંચ.

(આમાના કેટલાક નામની બીજી વર્ષમા આપેલી પહેાંચ ફરીથી આપવામા આવે છે)

૧ પગમહંશ સ્વામી શ્રી એ. ટી. કૂટરય	કપડવંત ૧-૦-૦
૨ ગ. સા. ગણપતરામ અનુપરામ ત્રવાડી	સુન્દત „
૩ ગ. રા. દયાશંકર સ્વામજી ત્રિપાઠી	લાકડીયા
૪ „ કાનજી નથુરામ દવે.	„ „
૫ „ મણીલાલ શામળભાધ હીવેરી એમ. એ અમદાવાદ	„ „
૬ „ પડયા દયાશંકર અમદારામ	„ „

संस्तु साहित्य वर्षक मित्रमंडलं तस्मिन् अयं नियंभीत योजना.

(विविध ग्रंथभाषा भाषिक.)

એટલે દર માસે સવાસો પૃષ્ઠ નું અઢેક પુસ્તક મળીને

ହର ପରସି ଶାନ୍ତେଇର ପୁଅ ଶେଫା

ଭାରତୀୟ ପୁରତତ୍ତ୍ୱ.

પાછેજ સાથે માત્ર રૂ. ૧૫૫ માં આપવાની થોજના.

કે જે ગયા કર્તકથી સાર થઈને પુષ્કળ આહારે થઈ ચૂક્યા છે.

નાત્ર ૫૦૦ આલ્ફોન અધુરાં છે. તે પછી પાછલાં પુસ્તકો નહિ મળે.

આહુ વર્ષમાં આ અંશસાળાનાં નીકળેલાં તથા નીકળનારાં બાર પુરતેકા.

૧-૬. બ્ર. ભારતકંઠુ | આર્યધર્મ નીતિ તથા સાજ્ઞાક્ય નીતિસાર એમાં પ્રખ્યાત ધર્મ
૨-૭. ભાગવત | મું કંઠાકા પુષ્કળ ઉત્તમ શ્લોકોનો સંગ્રહ આર્ય સાથે કી. ૦) ૧
૩-૮. પોશનુ-અખખા હાતીપંજુ સ્ત્રીયોની હાતીની સ્થિતિ અને તેના ઉપાયો કી. ૦) ૨
૪-૯. માધનુ-સ્વામીરાતીર્થનુ જીવન અને તેમના ઉપદેશ ભાગ પહેલો. કી. ૦) ૩
૫-૧૦. કામજનુ | સ્વામીરાતીર્થના ઉપદેશો ભાગ-૨-૩ એમાં અદ્વૈત આરંભક, ભારતકંઠુ
૬-૧૧. એતનુ | ભવિષ્ય, રાષ્ટ્રધર્મ, ઉત્તર અને ચતુરુ રસ્ય ઇ. વિષયો છે. કી. ૦) ૪
૭-૧૨. વંદાખટ-સહુદેષ સંગ્રહ ભાગ પહેલો એમાં ધીઓસોશીના ચાર ઉત્તમ લેખો છે. કી. ૦) ૫
૮-૧૩. જ્ઞેનુ સંસારમાં ખડું સુખ કયાં છે ? તામ પ્રજાલેખ ઉપયોગી પુસ્તક છે. કી. ૦) ૬
૯-૧૪. જ્ઞાન-તત્વાર્થની વાતો. (વેદ અમૃતસાગર મું. પરીપર રચિત) નવીન છે વાતો. કી. ૦) ૭
૧૦-૧૫. તથા ૧૬ માં પુસ્તકો હામચ અનુક્રમતા પ્રમાણે એકાદ સોની નવસ કંથા, ધર્મ
પુસ્તકો શ્રીમં કોર્મ સારાં પુસ્તકો નીકળશે.

મુચેનાં—ઉપલા પુસ્તકોમાંથી આ હેડીંગ ને, માસમાં મળેલ્યાં મુધીનાં પુસ્તકો

પડી શ્રદ્ધા સમજવાં અને તવા આલક યનાંરને પશુ શીતક હશે ત્યાં સુધી તે મંજરીન.

ये पुस्तको जहार नहि पड्यां होय तेनी पसंद्गीभां देरशार करवानो न्यवरथाकने दक रह्यो.

संस्तु साहित्ये वर्षिक कार्यालय ठे. ॥ संभादेरी राठ दाधीबिदलीगे सुभा

પાંચનાર બંધુ! આ દેશપ્રીતને ત્યાં કેશી નં દેતાં બીજાંઆને આપવા તરફી સેમા ।

महाराजधिराज पांयमा ज्योत्स्ना राज्ञे

मा त्वाहर्पमुन्तरेधि ध्रुवास्तिष्ठाविचाक्षुभिः ।

मिशस्त्या सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्राप्नोमधिन्नशत् ॥ १ ॥

इहेवेधि गापं प्योष्टाः पर्वत इगर्गिवाचलि ।

इन्द्र इहेह ध्रुवस्तिष्ठेह राप्नुं धारय ॥ २ ॥

इममिन्द्रो मदोधरष्टुव ध्रुवेण हविषा ।

तस्मै सोमो अधिव्रवत्तस्मा त ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥

ध्रुवा यौधुवा पृथिवी ध्रुवाः पर्वता इमे ।

ध्रुवं विश्वमिदं जगच्छ्रुवो राजा विनामयम् ॥ ४ ॥

ध्रुव ते राजा वरुणो ध्रुव देवो बृहस्पतिः ।

ध्रुव त इन्द्रश्चाग्निश्च राष्ट्र धारयता ध्रुम् ॥ ५ ॥

ध्रुव ध्रुवेण हविषामिमोमं पशामसि ।

अयो त इन्द्र केवलीविशो बलिहर्ताकृत ॥ ६ ॥

ગુર્જર બ્રાહ્મણ.

સંગજ્ઞાં સંધદ્યું સંઘો મનાંસિજાનતામ । સમાનો મંદ્રસ્તીમીતિ સ્સમાનો
જામન સ્સદ્ જિત્તમેવામ ॥ સમાનં મન્દ્રમ્મિ મન્દ્રયેવઃ । સમાનીહ આકૃતિ
સ્સમાના હંદયાનિવઃ ॥ સમાનમસ્તુ યો મનોયર્થાણ્સ્તુ હાસતિ ॥ જગદે.

આવાર્થ:—મંદુઓ! એક યાઓ; વાણીમાં, વિચારમાં, અને કર્મમાં એકતા રાખો.
તમારા સમાજનું કલેષ અને કાર્ય સમાન હો, તમારા હેતુ સમાન હો, તમારા વિચાર
સમાન હો, તમારી ગુણ હોય દક્ષતા સમાન હો, એમ તમારી શિક્ષા છે, તમારી ક્ષમણો
સમાન હો, તમારા હૃદયો એક યાઓ, તમારા મન એક, તમારી તમારામાં
માટે એકતા થાય. હો! અમિદેવ અમારી આ ક્ષમણ તૃપ્ત છે.

વર્ષ ૩, એક ૧.

[માસિક.]

આપણુ, સંવત ૧૯૬૭.

તત્ત્વી—હરજીવન ત્રિજીવન ત્રિપાદી. સરખેજ.

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામશંકર હરજીવન ત્રિપાદી—અમદાવાદ.

વર્ષાદ માટે પ્રાર્થના. (રા. રા. ગો. ગ. ભદ્ર. ખી. એ.)

૫૬.

નીતિની કેળવણી. (રા. રા. મણીલાલ છપારા ભદ્ર.)

૨૫

આપણું પ્રાચીન અર્વાચીન સાહિત્ય.

૨૬

કરજીઆત કેળવણી.

૨૮

કાર્યા કાર્ય વિચારનેજ ચાલતું નેમજે.

૩૧

ધર્મમૂર્તિ રાણે.

૩૩

આપણા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ.

૩૫

બ્રાહ્મણોની સમાજ અને અંડો. (રા. રા. વાસીક.)

૩૭

આપણી બોર્ડિંગ હાઉસો કેવાં હોવાં નેમજે.

૪૦

રા. રા. મણીલાલ છપારામ ભદ્રો વિદ્વાન બ્રાહ્મણ મંદુઓને એક પ્રશ્નો પૂ.

૪૨

(એક બ્રાહ્મણ શુભચિંતક.)

૪૪

મામવ ધર્મોદ્ધા આપણામ મેતા.

૪૫

વર્ષાદ માટે પ્રાર્થના. (રા. રા. કવિ ગણપતરામ રામરામ.)

૪૬

પત્ર વ્યવહાર-વ્યવસ્થાપક 'ગુર્જર બ્રાહ્મણ' બોર્ડિસ. પખાશીની પોળ—અમદાવાદ.

વાર્ષિક લેવાનમ ટપાલ ખર્ચ સુદાંત ૩-૧. અગાઉથી.

અમદાવાદ-ધી યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમાં—મેતીલાલ રામજીસે બાપું.

લવાજમની પહોચ.

ખીજ વર્ષના લવાજમના પુરા પૈમા આબ્યા પછી સામટી પહોચ આપવામા આવશે

ત્રીજા વર્ષનું લવાજમ.

ગ. રા છોટાલાલ પ્રાણશુકર વહોર	૧-૦-૦	અમદાવાદ
„ લાનશંકર ગીરધંધાલ ત્રવાડી	„	„
„ જોશવાલ આપ્તગમ વૈદ્ય	„	વિરમગામ
„ પ્રાણુગોવિંદ લાલભાઈ પટેલ	„	મુબાઈ
„ ત્રિભુવન વિકૃતજી દવે	„	ખીલખા
„ મહાનંદ ભાઈશંકર ભટ્ટ.	„	અમદાવાદ.

નિયમો.

૧ વગર સહીના અને તન્ત્રીની સહીના લેખો માટે તન્ત્રી જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે

૨ માસિકમા હન્કોઈ વિષયના લેખો મોકલવાની ગુજગતી પ્રગતને છુટ છે વ્યક્તિ ગત ચર્ચા લેવામા આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમા નહિ લેવામા આવે તો તે અમે પાછો મોકલના બધાતા નથી લેખ કાગળની એક જ ખાતુએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઈએ સહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામા આવશે નહિ

૩ નવા ગ્રાહક થનારે લવાજમ અગાઉથી મોકલવુ, અને ગ્રાહકએ વર્ષ પુર થતામ લવાજમ મોકલી દેવુ મનીઓઈર તન્ત્રી ઉપર સંખેજ મોકલવો. પત્ર વ્યવહાર અમદાવ દને સન્નામે કરવો માસિકનો નમુનાનો ચાક એક આનાની નીકીટ મોકલે મોકલવામા આવશે

૪. માસિક દરેક માસની અમાવાસ્યા સુધીમા ન મળે તો બચવાપકને પત્રથી જ જ્ઞાવવુ સરનામાના ફેરફારથી બચવાપકને વાપ્ત્ર કરવા નહિ તો માસિક ગેરવચ્ચે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી માસિકના સરનામા ઉપનો નર્જર લખવા કૃપા કરી

૫ લવાજમ મોખ્યા પછી એમ જે મહીને માસિકમા પહોચ આવી ન હોય તો પત્રથી પ્રધાવવુ

“ શ્રી શંકરાચાર્ય ચરિત્ર. ”

(ગાયકવાડ સરખ ના કેવળજી ખત્તાએ ધરામ માટે મળુર કરેલુ)

સનાતન વૈદિક ધર્મના ઉદ્ધાર, દેવવંશકૈલના સરથાપક, બૌદ્ધાદિ અનેક પાખ્ય મતના ઉઠેદ અને પ્રચલનવચના લાખખર આચ તત્ત્વચાર્યનું જન્મથી કૈલાચ ગમન પર્યંતનુ ગવિસ્તર વર્ણન આ ગ્રંથમા છે આગ્રમના ૨૬ પ્રકરણમા ઉત્તમ ધર્મો રેલ અને અધ્યાત્મ વિધાના મુખ્ય તત્ત્વોનુ મંપુલ બાન થાય છે. ૨૫૦ પૃષ્ઠકિ ૩. ૧ નિચેને રચે કર્તા પામેથી મળશે મજીશકર હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી હરીપુરા—મુરત

ગુર્જર વ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રંકર્ણભિઃ ધૃણુવામદેવાઃ । મદ્રંપદ્યેમાશ્વમિર્યજન્વાઃ । સ્થિરૈરક્ષૈ
સ્તુદુવા & સસ્તનૂભિઃ । વ્યશેમદેવહિતં યદાયુઃ ॥ તદાત્માનિનિરતે
યજ્ઞપતિપત્ન્યુધર્મોસ્તેમાયિ સન્તુ તેમયિસન્તુ ॥ યજ્ઞપતિ.

શબ્દાર્થઃ—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને સાંભળાએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ, ને દૃઢ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-વાળા મારામાં યજ્ઞપતિપદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

વર્ષ ૩, અંક ૨.

[માસિક.]

શ્રાવણ. સંવત ૧૯૬૭.

વર્ષાદ માટે ઈશ્વર પ્રાર્થના.

ચંદ્રાવળા.

શુદ્ધિ ને સદિનો વેરી, દૃષ્ટિને દુઃખ આપી,
વ્યથિમાં સમદિ જતાવા, હલદયો છે પાપી;
હલદયો છે એ પાપી જોરે, સિદ્ધ નાથ કરવાને તોરે,
આશા વાળ નાથે વેરી, શુદ્ધિ ને સદિનો વેરી: ૧

ગાંડી નદીના પૂરનો પેટે, ઘુમવે એ આકાશો,
શોક તુધારણ શબ્દ સ્થળી જન ચિંતવે ઘણે આસે;
ચિંતવે ઘણે આસે સહકા, તાથે દેડોશી કરિ ટહુકા,
જકડી જાડને નાથે હેઠે, ગાંડી નદીના પૂરનો પેટે. ૨

પ્રાતઃકાળે કોણું વાળ, દે છે નમને હાઈ,
મધ્યાહને ઉઠનાટ અતીરો, જાથે જીવ મુઝાઈ;
જાથે જીવ મુઝાઈ બાઈ, તથા અપરોક્ત અરે મુખદાઈ,
રાત્રિ દીસે તારાનું રંગ, પ્રાતઃકાળે કોણું વાળ;

ફફડાવે નહિ, ચકલી પાંખો, ને ધૂળમાં નવ નાચ,
એકે દિશ સુએ નહિ આંહી, ખેડૂતો અકળાય;
ખેડૂતો અકળાયે મનમાં, ભેડે છે અગ્નિ આ તનમાં.
લાગે એ'રા સૌનો ઝાંખો, ધરડાવે નહિ ચકલી પાંખો. ૪

કર્તા તું સંહર્તા યાતાં, કરવી કોને વિદિ ?
ધાર્યુ નામ સદાશિવ તો, તું સંહારીશ શું સદિ ?
સંહારીશ શું સદિ ત્રાતા ? પાલક હે જગના પ્રખ્યાતા,
રહશે શું સહુનાં મુખરાતાં ? કર્તા તું સંહર્તા યાતાં ૫

કરવું આમ ઘટે નહિ તમને, ભક્તવત્સલ ભગવાન,
ત્રેરીને પર્વત્ય પ્રભો, હવે અટકાવો અવસાન;
અટકાવો અવસાન દયાળુ, ખોલો જગત છવનવું તાળું,
વૃદ્ધિ વિના નવ રાખો અમને, કરવું આમ ઘટે નહિ તમને. ૬

નીતિની કેળવણી.

મનુષ્યના ચારિત્રને જેમ અને તેમ નીતિને માર્ગે ઉત્તમ બનાવવા તરફ યુરોપિયનોત્તું હાલ લક્ષ આપી રહેલું છે. કેટલાંક વર્ષ પયાં આ પ્રશ્ન તેમની વચ્ચે ચર્ચા છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં તેની ઉપર કેટલાક પુસ્તકો લખાયાં છે તથા કેટલેક ઠેકાણે શાળાઓમાં પણ તેનું શિક્ષણ આપવા માંડ્યું છે; તેમ છતાં ૧૯૦૮ ની સાલમાં લંડન યુનિવર્સિટી તરફથી પ્રજા પ્રજાઓ વચ્ચેના સંબંધને વધારવાના આશયવાળી જે કોનગ્રેસ ભરવામાં આવી હતી તે પછી આ પ્રશ્ન બહુ સારા સ્વરૂપમાં ચર્ચાવા માંડ્યો છે અને સને ૧૯૧૨ માં હેગ ખાતે મળનારી એ કોનગ્રેસના ખીજા સંમેલનમાં તેને લગતી વધુ વિગતો રજૂ કરવામાં આવનાર છે. મુખ્યત્વે ઈલાકાની કેળવણીના સ્તંભ જેવા ડૉ. બોડરકર, સર નારણરાવ ચંદાવરકર અને મિ. પીટ ફોક્સ તરફથી એક આભંચણ પત્રિકા બહાર પડાઈ નૈતિક કેળવણી કેમ આપવી, તે સંબંધી જાહેર પ્રજામાંથી અભિપ્રાયો મગાવવામાં આવ્યા છે. નૈતિક કેળવણીનો પ્રસાર કરવાને મુખ્યત્વે એક સભાની સ્થાપના થઈ છે અને પ્રાંતોમાં સત્વર જ તેની શાખાઓ ઉભી કરવામાં આવે એવો પણ સંબધ છે.

નૈતિક કેળવણીનો પ્રશ્ન મુખ્યત્વે સરકારે પણ ઉપાડી લીધો છે. ગઈ સાલમાં નામદાર ગવર્નર સર જ્યોર્જ કલાકેને પ્રમુખપદે મુખ્યત્વે એક કોનગ્રેસ ભરવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં બહુ સારી રીતે તત્સંબંધી વાદવિવાદ ચલાવવામાં આવ્યો હતો. ગયા મહીનામાં તેની તરફથી બહાર પાડવામાં આવેલી (ગ્રેસ નોટ) વતેમાનપત્રોને વસ્તુસ્થિતિ જણાવનારી

પત્રિકાથી ઉપરથી જણાય છે કે, મિ. ઈ. યોવને નૈતિક કેળવણી કેવી રીતે આપવી, તેની સમજ પાડનારાં એ પુસ્તકો કેળવણી ખાતાના મહેતાજીઓને માટે તૈયાર કર્યાં છે. એક પુસ્તકમાં પ્રાયમિક કેળવણીની શાળાઓમાં કેમ નૈતિક કેળવણી આપવી તે બાબત છે અને બીજા પુસ્તકમાં હાઈસ્કૂલોમાં કેમ નૈતિક કેળવણી આપવી તે બાબત છે. નૈતિક કેળવણીના પાકો લખાય અને છાત્રાઓમાં તે ચલાવાય તેના કરતાં શિક્ષકોના વાચનમાળાના અધિક પાકો શીખવાડતાં તેને અંગે જે કંઈ નૈતિક કેળવણીની અસરકારક છાપ છાત્રાઓ ઉપર પડે એવું પૈદાશ્લિક, અને ઐતિહાસિક શિક્ષણ ઉદાહરણોની સાથે આપે તે વધારે સારું છે, એમ સમજવામાં આવ્યું છે. નૈતિક કેળવણી કેમ આપવી એ પ્રશ્નની શુંચવણ બહુ મોટી અને વિવાદાત્મક-હોઈ યુરોપમાં પણ હજી તેનો નિર્ણય થયો નથી.

હુનીઆમાં જેમ બીજાં માગે પ્રગતિ થતી જાય છે તેમ પ્રવૃત્તિવાળું જીવન બગડતું જાય છે ને તેણે જ લોકકલ્યાણ ઇચ્છનારા મહાત્માઓનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. જંગલી અથવા અર્ધ સુધરેલી રિયતિમાં મનુષ્યનું સદાચારી જીવન જેવું સાઈ હવું તેવું હાલ, કેળવણીના સુધારાના અને અતિ વ્યવસાયવાળા પ્રવૃત્તિમય કાળમાં નથી એ દીલગીર થવા જેવું છે. સદાચારી જીવન, એ મનુષ્યને માટે જ્યાંમાં જ્યો શુભ કે અધિકાર છે, એમાંથી જેટલો પાત તેટલી અધમતા જ ગણાય, માટે સદાચારી જીવનનું શિક્ષણ આપવું બહુ જરૂર છે. અસહના આર્યોમાં હાલની સુધારણામાં કંઈ પણ ન હોય, તોપણ સદાચારી જીવનની ચોગ્યતા તો સહુથી મોટી હતી એવું પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્ય ઉપરથી જણાય છે. આર્યોએ ધર્મના કરનાં પણ આચારને મોટાપણું આપેલું છે. આચાર બ્રહ્મને માટે પ્રાચીન આર્યોમાં કોઈ રથાન જ ન હતું. પ્રાચીન સાહિત્યમાં સદાચારી જીવન ગુમ્હરવાની બાર દઈ દબને સખત આચારો કરેલી છે અને પૈદાશ્લિક કથાઓમાં, કાવ્યોમાં, નાટકોમાં અને ઇતિહાસિક સાહિત્યમાં રચે રચે તેનાં ઉદાહરણોવાળાં વ્યાખ્યાનો અને શ્લોકો આપેલા છે. પ્રાચીન સાહિત્યમાં પંચતંત્ર દિવોપદેશ અને બીજાં નીતિની કેળવણીને લગતાં પુસ્તકો પણ છે. રમતિઓમાં કાવદાને રૂપે પણ સદાચારને આગળ પડતો રાખેલો છે અને તેના ભંગની સખતમાં સખત શિક્ષાઓ કરાવેલી છે. પ્રજાનું સદાચારી જીવન એ બધું હોવા છતાં બગડી ગયું છે કેટલાક વિદ્વાનો એવી દલીલ લાવે છે કે, ધર્મના પાયા ઉપર ચઢેલી નીતિની ઇમારત, જ્યાં હેતુવાદ ઉપર કેળવણી જાય છે ત્યાં બાગી પડે છે પ્રો. પરાંજપે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોએ કરેલા મઘ નિષેધનો દાખલો આપી જણાવે છે કે, જ્યાં સુધી શ્રદ્ધા અને પરંપરાનું બળ હોય ત્યાં સુધી એ નિષેધ ચાલે છે પરંતુ જ્યાં બુદ્ધિથી વિચાર કરી (હેતુ) સત્યાસત્ય શોધન શરૂ થાય છે ત્યાં એ નિષેધ ટકી શકતો નથી માટે ધર્મ ઉપર નહિ પરંતુ સર્વમાન્ય થાય ને હેતુ જેને સ્વીકારે એવા મનુષ્યુત પાયા ઉપર નીતિનું શિક્ષણ મૂકવું જોઈએ. ધર્મદ્વારા અપાયેલું નીતિનું શિક્ષણ અથવા સદાચાર તથા નીતિનો ઉપદેશ પોથીમાંના રિગણાં જેવો થઈ મડે છે, માટે શાળાઓમાં નીતિ શિક્ષણ દાખલ કરી લોકનું સદાચારી જીવન સુધારવાનો યત્ન કરવાની જરૂર છે, પરંતુ નીતિની કેળવણી કેવી રીતે આપવી તેની ખરેખરી કુચી હજી હાથ આવી નથી એટલે જુદી જુદી જે રીતે તેને લગતા પ્રયત્નો થાય તે અધાય હાલ તો આવકારદાયક લેખાવા જોઈએ. શાળાઓમાં નીતિની કેળવણી અપામ એ બહુ સારી વાત છે, તોપણ એ તો ના પાડી શકાય તેવું છે જ નહિ કે, નીતિની કેળવણીનું ખરેખરે રથાન તો નિશાળ નહિ પરંતુ

ધર છે. મગજને નીતિનો અભ્યાસ કરાવતો નથી પરંતુ આસપાસના સંજોગોથી તેની ઉપર છાપ પડાય છે અને એ છાપ સ્વાભાવિક રીતે જ તેનાં વર્તનોને સદાચારને માર્ગે ચલાવે છે. આગળ શુદ્ધ એવા ધોરણ ઉપર ચલાવાતું કે જેમાંથી ઉછરીને બહાર પડતાં છોકરાં સદાચારીજ થતાં. હાલ પણ ધરને સદાચારી બનાવવામાં આવે તે બહુજ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

આપણું પ્રાચીન અર્વાચીન સાહિત્ય.

(એક ૧૧ ના ૨૫૨ મા પાનાથી ચાલુ.)

શુભરાતી ભાષા બ્યારથી શરૂ થઈ હશે ત્યારથી તે દ્વારાજ કવિ મરણુ પ્રામ્યા ત્યાં સુધીનું પ્રાચીન સાહિત્ય, આપણે આગળ જણાવ્યું તેમ, ગમે તેવું સારૂ હોવા છતાં તેની ઉપર નવા સાહિત્યની ઈમારત ઉભી કરાય તેમ નથી, કારણ કે, તે વખતે શુભરાતી ભાષાનું શિક્ષણ અપાતું ન હતું અને સાહિત્યનું પરિચીલન પણ થતું ન હતું. કેવળણી લેનારાઓ કે બાલુનારાઓ સંસ્કૃત અને શરસી બણતા હતા અને શુભરાતી તો ખોલતાં ખોલતાં આવડતી અથવા વેપારીઓ, ઉપર વર્ણવી ગયા તેવી નિશાળોમાં ચોપડામાં લખવા જેટલી બણતા. શુભરાતી ભાષા બણાવાય છે, શુભરાતી ભાષાનાં કેળવણી આપવાનાં કંઈ પુસ્તકો છે શુભરાતી બણેલાનું કંઈ માન છે કે શુભરાતી બણતાર વિદ્વાનમાં ખપે છે, એવું કશું પણ તે સમયે ન હતું એટલે શુભરાતી તો એક માતૃભાષા તરીકે ખોલતાં અને કવિઓએ કંઈક કવિતાઓ અને પદો કરવા માંડ્યાં હતાં તે ગાતાં ગાતાં જેટલી આવડતી હતી તેજ તેનું શિક્ષણ સ્વરૂપ હતું. કોઈને શુભરાતી બણવાની કે નેમાં વિદ્વાન થવાની વૃત્તિ જ થતી નહિ કારણ કે તેનું માન ન હતું. વિદ્વાન સંસ્કૃતમાં અને શરસીમાં થવાનું અને તેમાંથી જ માન અને આજીવિકા ઉત્પન્ન કરી શકતાં હતાં. અંગ્રેજ સરકારનું ગભ્ય થયું અને આજથી સાઠ પોણેસો વર્ષ ઉપર વાંચવા લખવાની અને ચાલુ ભાષા જણવાની શુભરાતમાં અગત્ય ઉત્પન્ન થઈ ત્યારે પ્રથમ મુંબાઈમાં પારસીઓએ શુભરાતી ભાષાને બણવા, લખવા ને છાપવાનો ચલ શરૂ કર્યો. અંગ્રેજોના સહવાસને લીધે તેમની ભાષા જણતાં અને બણતાં સ્વભાષામાં પણ તેમ થવું જોઈએ એવી સ્વાભાવિક વૃત્તિ પારસીઓમાં પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ અને મિશનરીઓએ પોતાના ધર્મના પ્રસાર માટે કેળવણીદારા લોકને ઉપદેશ આપવાનો ચલ કરવા માંડ્યો જેથી તેમના ધર્મના રહસ્યવાળાં શુભરાતી વાચન લોકને આપવાની જરૂર જણાઈ. તેમણે પોતાનાં છાપખાનાંમાંથી તેવાં શુભરાતી ચોપાનીઆં અને ચોપડીઓ કાઢવા માંડી અને ખીજ તરફથી પારસીઓએ પણ અંગ્રેજી બજી બજીને તેનાં શુભરાતીમાં ભાષાન્તરે કરવા માંડ્યાં. અંગ્રેજ વર્તમાનપત્ર નીકળતું હતું તેના અનુકરણ રૂપે શુભરાતીમાં પણ તેમણે પહેલ વહેલાં વર્તમાનપત્ર અને ચોપાનીઆંની શરૂઆત કરી તે પછી અને શુભરાતીભાષાને કંઈક સ્વરૂપમાં મૂકવાની જરૂર ઉભી થયેલી શુભરાતીઓને જણાઈ. મુંબાઈમાં અને પછી સુરત અમદાવાદ વગેરે સહેરોમાં છાપખાનાં નીકળ્યાં અને સાહિત્યને વેચવાનો નવો ધંધો શરૂ થયો. જુના

વખતમાં બ્યારે છાપખાનાં ન હતાં ત્યારે ચોપડીઓ વેચવાનો ધંધો પણ ન હતો. સુધરેલા જમાનાની ખીજ કેટલીક નવી પ્રવૃત્તિઓની માફક મુસ્તક વેચવાનો ઉદ્યોગ પણ આપણામં નવોજ છે. ધંધાને યોગે દેશમાં ચોપડી ચોપાનીયાં અને વર્તમાનપત્રો દેશમાં છપાવા અને ફેલાવા લાગ્યાં અને ગુજરાતી ભાષામાં જ કંઈ ન હતું તે થવા માંડ્યું. શિક્ષાછાપનાં પ્રાચીન કવિઓનાં કાવ્યો પણ વેપારને લીધે ચોપડીના રૂપમાં છપાઈને વેચાવા માંડ્યાં.

આ પ્રમાણે ગુજરાતી ભાષામાં જીવ આવવા માંડ્યો હતો એટલામાં સરકારે કેળવણી ખાતુ કાઢ્યું અને બળવા પછી ગુજરાતી ભાષાની ચોપડીઓ નીકળી ત્યારથી ખરેખરી રીતે ગુજરાતી ભાષાના અર્વાચીન સાહિત્યનો આરંભ થયો. 'ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી' ની જુખીલી, એ ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્યની જુખીલી ખરેખર જ છે અને છેલ્લાં સાઠ વર્ષના અરસામાં કેવું સાહિત્ય ઉત્તું થયું છે તેનું અવલોકન સોસાયટીએ કરાવરાખ્યું છે. આપણે છેલ્લાં સાઠ વર્ષના સાહિત્યનું સામટું અવલોકન કરીએ એ આવા ચોપાનીયાના વિષયમાં બની શકે નહિ એટલે માત્ર એટલાથી જ સંતોષ લઈશું કે છેલ્લાં સાઠ વર્ષમાં ગુજરાતે ઘણું અને જુદી જુદી વિદ્યાની લગભગ દરેક શાખાનું સાહિત્ય બહાર પાડ્યું છે. જુના વખતમાં કવિતા મિવાય ખીજું સાહિત્ય ન હતું બ્યારે આજ કવિતા ઉપરાંત ખીજી જુદી જુદી ધુણી બાજતોતું ઘણું સાહિત્ય બહાર પડેલું છે. રાજાખાતાએ, વર્તમાનપત્રો વાળાઓએ, છાપખાનાવાળાઓએ અને ચોપડીઓ વેચનારાઓએ કેળવાતા લોકની જેમ જેમ માગણી થતી ગઈ તેમ તેમ જુદી જુદી જાતનું ઘણું સાહિત્ય બહાર પાડ્યું છે. એજેજમાં જેને અંતઃકચ્છના ઉત્સાહની મહેનત કહે છે એવી મહેનત અને એવી લાગણીથી આ સાહિત્યમાં ઘણું થોડું લખાણ લખાયું છે એ ક્યુજ કરવા છતાં પણ ગુજરાતી ભાષામાં ઉત્તું થએલું વાંચન્ય ખીજી ભાષાઓ કરતાં ઉતરતું નથી. છેલ્લાં સાઠ વર્ષમાં આ બધું સાહિત્ય ઉત્તું થયું છે અને તેના ત્રણ ભાગ પાડી શકાય છે.

પ્રથમ વીસ વર્ષોના આ ત્રણ ભાગોમાં ત્રણમું વર્ષથી બોલાતી ગુજરાતી ભાષા ખરેખરા સાહિત્યમાં ઉતરી છે સાઠ વર્ષ પહેલાં તે બોલાતી અને ગવાતીજ હતી. તેનું લખાણ કંઈ માલવાણું ન હતું તેમજ લખાણનું લોકમાં મહત્વ પણ ન હતું. લખાણ એક રીતે વંચાતું. ખીજી રીતે અને કદી વંચાતુ એક રીતે તો લખ તુ ખીજી રીતે. બોલાતા, ગવાતા, લખાતા કે વંચાતા લખાણ વચ્ચે એક રાખવાની કોઈ દરકાર કરતું નહિ. કનડ લખ્યું હોય તે ખુશીથી કાનડ અને કાનડી એમ વાંચી શકાતું. આ બધી બાબતને છાંટી નાંખી શરૂઆતના વિદ્વાનોએ એકડે એકથી જ આરંભ કરે તેમ કયું; પરંતુ માણસને પોતાના ઉદ્દાપણનું બહુ અભિમાન હોયછે, તેમ બીજાઓએ આરંભ કરનારાઓને પોતાના ઉદ્દાપણથી ગાંઠ્યા નહિ અને પેલા એની પેઠે પણ થયું કે ગડિ સુધરે પણ દાધારેજ સુધરે નહિ તેમ લોક જે પોતાને ગુજરાતી ભાષા માતૃભાષા તરીકે બોલવાનું અભિમાન રાખતા હતા તેમણે આરંભ કરનારાઓને ગાંઠ્યા નહિ વળી એમ પણ થયું કે સાહિત્યની તરગ વધી અને સંધારાને માટે તે ખોટી થાય એમ હતું નહિ એટલે જેમ કાવ્યનું તેમ સ્વચ્છંદી નદીની માફક તે તો કાળે હબી કરેલી અમત્યના વેગે આગળને આગળ જ વધે ગયું. સારા ભણેલા અને સાધારણ ભણેલા બંધાય પોતાથી જેમ લખાય તેમ ચાલુ વેગમાં લખવા લાગ્યા અને પારસીઓ જેઓ

ગુજરાતીને માતૃભાષા તરીકે બોલતા આવ્યા છે તેઓ તો તેને હરાવીને સ્વરૂપમાં મૂકવા જેટલી વિલબ્ધને સહન કરી શકે તેમ હતું જ નહિ, એટલે તેમણે તો હિંદુભાષાઓને ઉઠને ઘોંઘરવું રહેવા દઈ સ્વામી આગળ ચલાવી. વર્તમાનપત્રો, ચોપાનીઆ અને ચોપડીઓ-વાર્તાઓની) તેમણે બહાર પાડવા માંડી. લોક સ્વભાવ તો બજારમાં જે મળે તે વાપરે એવો સ્વાભાવિક રીતે હોય છે તેમ લોકોએ તો જે લખ્યું તેનો ઉપયોગ કરવા માડ્યો. બળવા પછી સરકારે કેળવણીની શાળાઓ વધારવા માંડી અને શાળા માટે પુસ્તકોની જરૂર પડી જે સરકારે ચોપડીઓ રચીને બાપાનું કંઈક ધોરણ બાંધ્યું, તે ન બધાયું હોત તો ગુજરાતી બાપાની અત્યારે કેવી સ્થિતિ હોત તે કહી શકાતું નથી. રાજદારી બાબતમાં હિંદને માટે સ્વરાજ્ય માગનારાઓને લોઈ મોર્દાઈએ કહ્યું હતું તેમ સરકારે જે પોતાની ચોપડીઓ કરી તેમાં એક સરખું ધોરણ સાચવ્યું ન હોત તો ગુજરાતી સાહિત્યનું નાવ કાષ્ટએ કિનારે ન હોત. કાષ્ટ એમ કહે કે ના, એમ ન ચાત તો તેને જોડણીનો હવાલો આપવો બસ છે છેલ્લા વિશેષ વર્ષ થયા આપણે જોડણીનો પ્રશ્ન ઉપાડ્યોએ અને માસિકોમાં સાપ્તાહિકોમાં ને બાપ જોમાં તેની ઉપર લખાવામાં અને બોલાવામાં કશું બાકી રહ્યું નથી છતાં કાષ્ટ અમુક એક મત ઉપર આવ્યું નથી, સામ્ય પાર્ટીઓ પડી એક બીજાની મામે જરી ત્રણ ચા-જાતની જોડણીઓ બાપામાં પેટી ગઈ છે અને મીઆને ચાદે ચાદે કરનારા ફેટલાકો પોત પોતાના ઇશની જોડણી પ્રમાણે લખ્યે જાય છે હોપ વાચનમાળા ન બની હોત તો બાપાની આથી પછુ વધારે ખરાબ અને ડામાડોળ સ્થિતિ થઈ ગઈ હોત હોપ વાચનમાળા તૈયાર કરવાને કેળવણી ખાતાએ એક સારી કમિટી નીમી અને તેમાં ગુજરાતના મહાભાગે ધીંગ અને ગભીર પુરુષોની યોગના થઈ એટલે તેમણે શાસ્ત્રો રૂઢિ અને હિંદુ, પારસી મુમલમાન વગેરેની ઉપર નજર રાખી સર્વમાન્ય થાય એ. એક ધોરણ નહીં કહ્યું અને મને ૧૮૫૯ માં સાત ચોપડીઓ રચી છપાવીને પ્રકટ કરી. મુંબાઈથી આવ્યું અને દારકાથી દોહદની વચ્ચે બધે સગદરી ચોપડીઓ પ્રમાણે ગુજરાતી બાપાની રાજાણી આપવા. આરંભ થયો એટલે વિદ્વાનોના મતભેદને, કે પ્રાતિક બાપાના મતભેદને કુસ્તી કરનાનો અવકાશ જ રચ્યો નહિ.

આ પ્રમાણે ગુજરાતી બાપાનું સાહિત્ય સરકારના અંકુશ નીચે ખીલવા પામ્યું છે અને સરકાર અથવા તો એવીજ કેળવણીને લગતી કાંઈ મોટી સત્તાના શાસનમંજૂર તે હજી વધારે ખીલી શકશે. તેની જેટલી જેટલી બાબતો જાહેરને માટે ખુલ્લી મુકાઈ તેટલેટલી બધી બાબતો અપૂર્ણ અને ડામાડોળ સ્થિતિમાં ગઈ. પ્રજાના મોટા સમૂહને જેમ નિયામકમત્તાની જરૂર છે તેમ બાપાની બવરથા થવાને પણ સત્તાની જરૂર છે અને તેથી એવો અભિપ્રાય દર્શાવીએ તો તે ખોટો નથી કે ગુજરાતી બાપામાં જે વીણામણ રહી ગઈ છે તે કેળવણી ખાતાએ પોતાની સત્તાદાગજ વીણી નાંખવું જોઈએ છીએ. સાહિત્યને મારી બવરથાત્મક સ્થિતિએ મૂકવા ચલાનારાઓએ માહિલ પરિપક્વમાં એવી ખુલ્લી માગણી પણ કરવી જોઈએ કે નામદાર સગદારે વિદ્વાનોની કમિટી મારફતે વ્યાકરણ, જોડણી અને ખીજા જે જે પ્રશ્નો અદબદ નહેતા છે તે નક્કી કરી એવો સરકારી કાલેવો જોઈએ કે નહીં કરવામાં આવેલા નિયમો પ્રમાણે લખાવું સાહિત્ય જ માન્ય ગણાયે અને વર્તમાનપત્રો તથા છાપખાનાવાગાઓએ પણ તેજ પ્રમાણે લખવું જોઈશે. જે આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો છેલ્લાં સાઠ વર્ષમાં જે સ્વરૂપ બાપા અને સાહિત્યે લીધું નથી તે પાંચ વર્ષ જેટલા ટુંકા વખતમાં તેને પ્રાપ્ત થશે.

જો આપણે સાહિત્યને સ્વરૂપ નહીં આપણું હોય તો યોદ્ધા કે ખડ્ડ વખત પ્રમાણે જેવું. બધાય તેવું એક ધોરણ બાંધી તે પ્રમાણે લખવું જોઈએ. એક જથ્થા આમ લખે બીજો તેમ લખે અને ત્રીજો વળી પોતાને ગોઠીને ત્રીજેજ માર્ગે ગમે તેમ લખે, એમ થવું જોઈએ નહિ. અત્યારે તો સુકાન વગરના વહાણની મારફત સાહિત્યમાં જેમ ગોઠી તેમ લખાય છે. આવા લખાણથી તેના આગલા જમાનામાં ઐતિહાસિક કીમત પણ યશ નહિ. જો એક રૂઢિ અને એકજ ધોરણે તે લખાયું હશે અને તે નહિ યોગ્ય લાગતાં અમુક વર્ષો પછી માછો ફેરફાર થઈ તે પ્રમાણે લખાયું હશે તો ભાષાનો ઇતિહાસ લખનારાઓને પણ તેનાં કાળ કાળનાં વળાંક સ્પષ્ટ જુદાં જુદાં જથ્થામાં આવશે. આ બધી ઉદાહરણોને દ્વિતીય અને વસ્તવ્ય એ છે કે, આપણા વિદ્વાનોએ એકમત થઈ અમુક રીતે અને અમુક ધોરણે લખવાનું નક્કી કરવું. સરકારી કેળવણી ખાતા મારફતે ફરજિયાત તોગ કરાવવું અને વર્ષો વીત્યા પછી પાછું સુધારો કરવાનું યોગ્ય લાગે તો તેમ કરવું, પરંતુ મગજ મગજના ફાંદા પ્રમાણે જેમ ને તેમ લખાતું અટકાવવું. જ્યના સહિત્ય ઉપર આનો પાયા આપ એમ નથી તેમ એકલા સંસ્કૃત ઉપર એકલા પ્રાકૃત ઉપર કે એકલા અમુક શાસ્ત્રીય કે લૅન્ડિક ધોરણ ઉપર પણ યુજરાતી ભાષાના નિયમો બની શકે તેમ નથી માટે જુનું અને નવું બધું સાહિત્ય જોઈ જઈ શાસ્ત્ર ઉપર અને ભોક્ષ ઉપર લક્ષ રાખી, યુજરાતના વાતાવરણમાં ભાષાનું જે સ્વરૂપ ઐતિહાસિક બરેલું હોય તે સ્વરૂપને સંપૂર્ણ વિચારમાં લઈ વિદ્વાનોએ સમયને યોગ્ય નિયમોથી ભાષાનું અમુક એક ધોરણ બાંધી દેવું જોઈએ. કેળવણી વધતી જાય છે, ભાષાઓના મૂળ સંબંધી અને ઇતિહાસ સંબંધી નવી નવી શોધો થતી જાય છે અને નવા નવા શબ્દો નવા નવા વિષયો અને નવી નવી આબતો સાહિત્ય ઉમેરાતી જાય છે એવા કાળના વેગમાં અમુક એકજ-ન દરે એવું ધોરણ આપણે હમણાં બાંધી શકવાના નથી. વળી ઇતિહાસ ઉપરથી પણ જથ્થાપ છે કે, કોઈ વાત હંમેશના એક ધોરણે ચાલુ રહેતીજ નથી; જે કંઈ બંધારણ બંધાય તે હંમેશ સમયને પુરતુંજ હોય છે માટે યુજરાતી ભાષાને પણ સમયને માટે એક ધોરણ ઉપર મૂકવાની અમુક જરૂર છે. અમુક આમ આમ યશ ત્યારે તેનું બંધારણ બંધાશે એવું માની લાલ જેમ ચાલતું હોય એમ ચંચાલી લેવું, એ વિદ્વાનોને માટે શાભાપ્રદ ગણાય નહિ. જેમાં હંમેશ ફેરફાર થતોજ રહેવાનો છે એવી એક વસ્તુને હંમેશને માટે બાંધી શકવાની છે જ નહિ, બાટે કાળપુરતું બંધન બાંધવું જોઈએ. જેમ તેમ ગમે લખાય તેના કરતાં સુધારાનો અવકાશ રહે અને યોદ્ધા કે ખડ્ડ પણ બધુંજ-સર્વત્ર સર્વ લેખકોથી એક સરખે ધોરણે લખાય એ બધી રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

ફરજિયાત કેળવણી.

જોન. મિ. ગોખલેએ હિંદી સરકારની વડી ધારા સંભામાં ફરજિયાત કેળવણી દેશમાં લખાઈ કરવાનું એક 'બીલ' રજુ કર્યું છે અને ઠેક ઠેકાણેથી ભોક્ષા તેને અનુમોદન આપવા લાગ્યા છે. મુબાઈના બાટીઆઓએ એને અનુમોદન આપતાં જણાવ્યું છે કે, તેમણે પોતાની નાતમાં ફરજિયાત કેળવણીની કંઈક અજમાશ કરવા માંડી છે. આ ઉપરથી

અમને આજ્ઞા મંડળને એવી સચતા કરવાની ઇચ્છા થઈ છે કે, શા માટે આજ્ઞા નાતોએ પોતાની નાત રૂપી સત્તાની મારફતે ફરજિયાત કેળવણી પોતામાં ન દાખલ કરવી ? આજ્ઞાની પરંપરાની ફરજ બજાવું અને બજાવવું છે તથા તેમનું આજ્ઞા નામ બજાવે એવી સતલક્ષ ધરાવે છે તો શા માટે આજ્ઞા અમણ રહેશે નોંધએ, અને અમણ હોય તેને તેની નાતે શા માટે પોતામાંનો આજ્ઞા માનવો પણ નોંધએ ? અમુક અમુક ધંધાએ ને અંજો ન નાતો બંધાયેલી છે. લોહું ઘડનારા તે લુહાર અને હળમત કરનારા તે હળમ. લુહારને લોહું ઘડતાં અને હળમને હળમત કરતાં આવડેલી નોંધએ, એવી પરંપરા ચાલે છે અને તે તે નાતોએ હજી પોતાની એ ફરજ છોડી દીધી નથી; માત્ર આજ્ઞા કામજ એવી છે કે જેણે પોતાની બજાવ બજાવવાની ફરજ છોડી દીધી છે. હળમત કરતાં ન આવડે તે હળમ ન કહેવાય નહિ તેમ બજાવતાં આવડે નહિ તે આજ્ઞા ન કહેવાય નહિ, તેમ છતાં અસારે આજ્ઞામાં લાખોની સંખ્યાએ પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ સાવ અમણ છે. એ લોકોને આજ્ઞા કહેવામાં આવે મોટું પાપ કરીએ છીએ. અસ્તુ અલથવાર સુધી જે થયું તે થયું પણ હવે જૂથા ત્યાંથી ફરીને ગણવા જેવું શા માટે ન કરવું ? શા માટે આજ્ઞાની નાતોએ પોતપોતાનાં પંચ બરીને એવા ઇરાવ ના કરવા કે-શાળામાં જવાને યોગ્ય ઉંમરનાં બાળકો (સ્ત્રી કે પુરૂષ) ને જે માળાપો શાળામાં નહિ મોકલે અને અમુક વર્ષ સુધી તેમ કરવાનું આજ્ઞા નહિ રાખે ત્યાં સુધી તેમનું જહાજ નાતરૂં બંધ રહેશે. આજ્ઞા નાતોની આંખ ઉઘડી હોય અને જો તેમને સન્માર્ગ દેખાશે હોય તો તેમણે આ કાયદો પોતાની રાષ્ટ્રીય સત્તાની મારફતે અમલમાં મૂકવાને તત્પર થવું નોંધએ. આ ઇરાવ કરવામાં આવે અને તેને જો ચીવટથી અમલમાં મૂકવામાં આવે તો અમે માનીએ છીએ કે માત્ર એક જ દસકામાં આપણે આપણા આજ્ઞા નામને શોભાવતા થઈએ.

અમુક સત્તાના દાખ સિવાય જન મંડળોમાં કેટલાક સુધારા દાખલ થતા નથી અને બધા સુધરેલા દેશોમાં હાલ કાયદાઓની મારફતેજ લોક કલ્યાણની બાબતોમાં અમુક માર્ગ લોકોને પ્રવર્તીવવામાં આવે છે. આપણી નાતોનો મુખ્ય હેતુ પોતાના મંડળોમાં સત્તાના દબથી સુધારા દાખલ કરવાનો છે અને તેથી સરકારની મારફતે આપણને અમુક ફરજ પાડવામાં આવે તેની પહેલાં નાતોએજ તે બાબત ઉપાડી લેવી નોંધએ. બજાવું બજાવવું એ આજ્ઞાનો અનાદિકાળનો ધર્મ છે અને અમારે તે મુખ્ય ધર્મને આજ્ઞાએ છોડી દીધો છે ત્યારેજ તેઓને ફરજ પાડવાની સત્તા નાતના સમજી માણસોએ ચલાવવાની છે. આજ્ઞાની નાતોમાં નમાલી અનેક બાબતોની ચર્ચા થાય છે અને તેમાંથી મોટા મોટા કલેશો ઉત્પન્ન થાય છે તેના કરતાં આવી સારી બાબત તેઓ ઉપાડી લે તો તેના કલેશ પણ સારા ફળનો આપનારો થાય. આજ્ઞાની જુદી જુદી નાતોએ પોતામાં ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરવાની બાબત નાતની સત્તા મારફતે અર્જમાવી લેવા જેવી છે અને અમને ખાતરી છે કે જો અંતઃકરણ પૂર્વક એ બાબત નાતો મન ઉપર લે તો આજ્ઞામાં કેળવણીનો ઝટ પ્રસાર થાય. નાતોમાં આ પ્રશ્ન ઉપડે તે પહેલાં નાતોનાં મંડળોએ ઝોત. મિ. ગોખલેના બીલને અનુમોદન આપવાના ઇરાવો પણ કરવા થઈ છે.

કાર્યોકાર્ય વિચારને જાણ ચાલવું જોઈએ.

અમુક કરવા થોડું છે અમુક કરવા થોડું નથી. 'વગેરે સંબંધી જે વિચાર તે કાર્યોકાર્ય વિચાર. જીવવાની સંસ્થામાં મનુષ્ય જ એક એવું પ્રાણી છે કે જેને આવો વિચાર થાય છે. મનુષ્યેતર પ્રાણીમાં વિચાર કરીને ઈશવ ઉપર આવતાની શક્તિ નથી તોપણ કેટલીક સ્વાભાવિક પ્રેરણાઓને લીધે તે અમુક કાર્ય કરે છે અને અમુક કાર્ય કરતાં નથી. આહાર નિદ્રા ભય અને મૈથુન્યને લગતી પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રાણીઓ પણ કંઈક કર્તવ્યકર્તવ્ય વિચારતાં હોય એવું સમજાય છે. મનુષ્યેતર પ્રાણીઓમાં આ શક્તિ ખીલેલી જણાતી નથી તોપણ તેઓ સ્વાર્થને લઈ અમુક વખતને માટે કાર્ય પુરતો પણ કંઈક વિચાર કરતાં અથવા તેમનામાં જે પ્રેરણા શક્તિ છે તેને અનુસરી ચાલતાં જાય છે. મનુષ્યમાં તે સુધરેલું હો કે જંગલી પરંતુ વિચાર કરીને કાર્યોકાર્ય નક્કી કરવાની શક્તિ છે, વળી મનુષ્ય પાછલા વખતના જીવનને યાદ કરવાની શક્તિ પણ વિશેષ ધરાવે છે તેથી તે પોતાના પૂર્વજોના અનુભવનો પણ લાભ મેળવી શકે છે. પોતાની શુદ્ધિથી બીજાના અનુભવના જ્ઞાનથી અને કાર્યોકાર્ય નક્કી કરવાના પ્રશ્ન સાથે જોડાયેલા બીજા સંયોગોના લાભાલાભ ઉપર નજર પહોંચાડી મનુષ્ય અમુક કાર્ય છે અને અમુક અકાર્ય છે એવો ઈશવ કરી શકે છે. દરેક મનુષ્યમાં આ શક્તિ છે તોપણ જીવનના વ્યવસાયમાં આવતા અનેક કાર્યોકાર્ય વિચારના પ્રશ્નો દરેક ધડી નક્કી કરવાને બનતું નથી તેથી અનુભવીઓ અને જ્ઞાનીઓએ વિચાર કરી એક મોટા સમુદાયને કેવી રીતે પ્રવૃત્તિ ચલું-અથવા-ચાલવું તે નક્કી કરેલું હોય છે અને કાર્યોકાર્ય વિચાર કરી નક્કી કરેલું એ જે કંઈ પ્રવૃત્તિ નિયામક ધોરણે તે શાસ્ત્ર કહેવાય છે. આ ધર્મશાસ્ત્રમાં રીતભાત, આચાર વિચાર, ચાલ ચલગત અને એકંદરે તમામ પ્રવૃત્તિના અમુક દેશકાળ અને પ્રજાના સ્વરૂપાનુસાર નિયમો આપેલા હોય છે. જે પ્રજા પોતાના એ ધર્મશાસ્ત્રને અનુસરે છે તે ઉત્તરિને શિખરે ચઢે છે અને જે તેને અનુસરતી નથી અથવા તેનાથી ઉતરી રીતે ચાલે છે તે નાશ પામે છે. આગળના આપો જે ઉત્તરવર્યા ભોગવતા હતા તે તેમના ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર આચરણને આભારી હતું અને પશ્ચિમ તરફની જે પ્રજાઓ હાલ ઉત્તરિ ભોગવે છે તે પણ તેમના વ્યવહાર અને ચારિત્ર્ય નિયામક શાસ્ત્રને આભારી છે. દરેક પ્રજામાં આવા પ્રવૃત્તિ નિયામક નિયમો હોય છે અને જે પ્રજા તેને બરાબર અનુસરે છે તે, તેના એ નિયમો સુધરેલી પ્રજાના નિયમો સાથે સરખાવતાં ગમે તેટલા કનિષ્ઠ હોવા છતાં પણ ઉત્તરિને પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ ઉચી પ્રતિભા હો કે નહીં સામાન્ય હલકી પ્રતિભા હો પરંતુ પોતાના લોકમાં પ્રચલિત નિયમોને અનુસરીને ચાલનારા લોકો ચઢે છે. સારા નિયમો હોય પરંતુ તે બરાબર પળાતા ન હોય તેના કરતાં કનિષ્ઠ નિયમો હોય પરંતુ સારી રીતે ચીવટથી પળાતા હોય તો તેમાંથી લાભ થાય છે. વળી પોતાના નિયમોને અનુસરવાનો આગ્રહ રાખ્યા છતાં પણ દરેક મનુષ્યની એ તો જરૂર જ છે કે તેણે દેશકાળ અને પરિસ્થિતિને યોગ્ય કાર્યોકાર્ય વિચાર કરીને જ પોતાનો માર્ગ લેવો. પોતાની પ્રજામાં પ્રવર્તતા નિયમો પાળવાની જોઈએ જરૂર છે તેટલી જ બલકે તેથી પણ વધારે જરૂર એ પણ છે કે તેને અંધ શ્રદ્ધાવાળા થઇને અનુસરવું નહિ. આપણે હિંદુઓ

અને આગળ વધીને કહીએ તો આપણે એશિયાટિકો કંઈક કાર્યાકાર્ય વિવેક શત્રુ અંધ શત્રુને લીધે પણ માતને ભોગ મડયા છીએ એમ કહી શકાય.

પ્રજાએની પ્રવૃત્તિને માટે જન્મણે નિયમો બાંધ્યા છે તેમણે કોઈ ઠેકાણે તેને વજ્રસેપ વળગી રહેવાનું કહ્યું નથી, અને પ્રજાની સુખ પ્રવૃત્તિ ઈચ્છનારા એવું કહે એમ પણ માની શકાતું નથી. 'તકે ન કરવા' એવું શાસ્ત્રકારોએ એક ઠેકાણે કહ્યું છે તેની મતલબ એવી નથી કે, કાર્યાકાર્ય વિચાર કરવો જ નહિ, એની મતલબ તો એવી છે કે બહુ દોઢ ડહાપણ કરવું નહિ. 'બુદ્ધિને નહિ પણ શાસ્ત્રને વળગી રહેવું' એમ કહ્યું છે તેથી પણ બુદ્ધિ ચલાવવાનો નિષેધ સમજવાનો નથી પરંતુ બુદ્ધિ આપલ ન કરવું એવો અર્થ સમજવાનો છે. કાર્યાકાર્ય વિવેક કરવાની એવાં વચનોથી મનાઈ કરવામાં આવી છે એમ સમજવું નહિ. કાર્યાકાર્ય વિવેક કરવાનો પ્રભંગ આપ્યો હોય ત્યાં શાસ્ત્રને તેમજ બુદ્ધિને અનુસરીને નિર્ણય કે વાતુજ કહેલું છે. કાર્યાકાર્ય વિવેક ન કરવો અને માર શાસ્ત્રનેજ વળગી રહેવું એ તો જડતા છે. મનુષ્ય જેવા બુદ્ધિશાળી પ્રાણીને તે શોભા આપનારું હોય એમ કદી પણ કહી શકાય તેવું નથી. 'કદી પણ વજ્રનો ત્યાગ કરવો નહિ' એવો શાસ્ત્રાદેશ ઠંઈ બગી મરવાના હેતુભાગો નથી. શરીર ઉપરનું વસ્ત્ર અગ્નિએ ઝડપાયું એટલે સત્ત્વા ત્યાગને યોગ્યજ બન્યું કહેવાય, ત્યાં કાર્યાકાર્ય વિવેક કર્યા વગર એકલા શાસ્ત્રને વળગી રહી જઈ મરત નહિ. એ તો પછી જડતાજ કહેવાય, માટે વિચાર કરીને કાર્યાકાર્ય નક્કી કરીને ચાલવું એજ મનુષ્યને શોભા આપનારું છે. આપણે કોઈ બાબતનો વિવેક કરતા નથી અને જડની મારક માત્ર દિવાળેનેજ વળગી રહીએ છીએ તેથી બીજી પ્રજાએને મુકાબલે આપણે વધારે પ્રાચીન-કાળથી સુધરેલા હોવા છતાં પણ પડી ગયા છીએ. ધર્મશાસ્ત્રોમાં અને નીતિ વિષયક લેખોમાં આપણું આર્ય ડહાપણ બીજી કોઈ પણ પ્રજાના કરતાં ઉંચી જાતનું છે પરંતુ આપણે દેશ-શકાળ અને પરિસ્થિતિને યોગ્ય તેનો વિવેક કરી શક્યા નહિ તેને કીધે આવી અધમ અવસ્થાએ પહોંચ્યા છીએ.

કાર્યાકાર્ય વિવેક કરી જોઈએ તો અત્યારે ઉપસ્થિત યએલા સુધારાના કેટલાક પ્રશ્ન એની મેળેજ ઉઠાવી જાય છે. 'પરદેશ ગમન' નો પ્રશ્ન કાર્યાકાર્ય વિવેક કરીએતાં અત્યારે અકર્ણ્ય છે એમ કપી સંસ્કારી બુદ્ધિ નહી કદી શકે? આર્યો જે જુદા જુદા દેશોમાં ફરતા ફરતા આ દેશમાં આવેલા છે તે બીજા દેશમાં જવાની યોતાના સત્તાનોને મનાઈ કરે એ માનીજ કેમ શકાય? વળી આયણા વેદ્યાં માંડીને પુરાણ સુધીના ગ્રંથોમાં ઠેક ઠેકાણે સમુદ્ર પયાન અને પરદેશ ગમનની વાતો છે તે શું દેખાડી આપે છે? શામળ ભટ્ટની અને જુનો વાર્તાઓ તથા કહેતીઓમાં આજ સુધી કહેવાતું આવ્યું છે કે 'જે જાય જવા' વગેરે. આફ્રિકાની સોનાની ખાણવાળા પ્રદેશનો તપાસ કરનારોએ ત્યાં આગળ જે જુનો ખંડેર જાણ્યો છે તે મદ્રાસ ઇલાકા તરફના હિંદુઓના પૂર્વજોએ કરેલાં હોય એવું સાબીત થાય છે. જવામાં અને જવાની આસપાસના ખેડોમાં હિંદુ આર્યોની વસ્તી હતી અને 'હિંદુ મંદિરો તથા હિંદુ દેવોની પૂજા ત્યાંના શેઠા કરતા અને અદ્યાપિ કરે છે. ટીબેટ, ચીન, જાપાન અને આખો પૂર્વ તરફનો પ્રદેશ, આર્ય વિચાર, આર્યધર્મ અને આર્ય રહેણી કરણી વાળો જાણીય છે તે શું આર્યોના લાંબા વગર? અર્થાત્ આગળના આર્યોએ પરદેશ ગમનની શંકી કરેલી નહતી. તેઓ વેપારને માટે તેમજ નવાં નવાં સંસ્થાનો વસાવવાને માટે

પરદેશ જતા ત્યાંની કન્યાઓ પરણતા અને ત્યાંના લોકોને પોતાના શિક્ષણને લાભ આપી પોતાની સાથે ભેળવી દેતા હતા. રાણી નંદકુંવરબાના ગો પરિક્રમણના પુસ્તકમાં જણાવ્યું છે કે જાપાનની સ્ત્રીઓની બધી રીતબ્રાત હિંદુ સંસારની સ્ત્રીઓને મળતી આવે છે અને મનુષ્યમિતના ધોરણે જ ત્યાં સ્ત્રી જાતિની જવસ્થા થઈ હોય તેમ જણાય છે. પશ્ચિમ તરફના યુરોપિયનો જોયો પૂર્વ આવ્યા હતા તેમની સાથે પણ હિંદુસ્તાનના આદ્યો બધા સંબંધ રાખના હતા. લગ્ન સંબંધ પણ તેઓ વચ્ચે થતા. સિંદ્દરની સવારી પછી ગ્રીક યુરોપિયનો અને હિંદુઓ એક બીજાના બહુજ નિકટ સંબંધમાં આવ્યા હતા એમ આપણા સંસ્કૃત અને બૌદ્ધ સાહિત્ય ઉપરથી જણાય છે. વળી સિક્કાઓ અને લેખો ઉપરથી પણ એમ પુરવાર થાય છે કે હિંદુઓ અને પરદેશીઓ નાત જાતના કર્યા પણ વાંધા વગર એક બીજાની સાથે ભેળાતા હતા. આ પ્રમાણેનાં પૂર્વ જૂત અને હાલ પ્રાપ્ત થયેલી સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરીને કાર્યકાર્ય વિવેકથી જોઈએ તો પરદેશ ગમન સામે કશો પણ વાંધો રહેતો નથી. દિતાનું દરેક કાર્ય કરવું, ગણેશની પાસેથી પણ અમુક અમુક મુજો લેવા એવો શાસ્ત્રનો આ દેશ છે તો પછી બીજી પ્રજાઓ જે આપણામાંની જ છે અને આપણે તેમનામાંથી ધણું શીખવાનું છે તે પ્રજાઓના દેશમાં શા માટે ન જવું તથા શા માટે તેના નિકટ સંબંધમાં જતાં જુના અજ્ઞાનજન્ય અશાસ્ત્રીય ભેદ રિવાજને વળગી રહેવું ? કાર્યકાર્ય વિવેક શત્યતાનુંજ આ પરિણામ છે. જાતિ બંધનનો ભાગ લક્ષનો અને બીજા અનેક દુઃખદેશુ રિવાજોના પ્રશ્નો કાર્યકાર્ય વિવેક વિચારથી આપણે તપાસીએ તો તે ટકી રાકતા નથી. હાલ એવો કાળ આવ્યો છે કે ભારે આપણે બુદ્ધિનું ચરણ લઈ કાર્યકાર્ય વિવેક કરી આપણી ઉન્નતિ સાધી લેવી જોઈએ. જડ કે અજ્ઞાની મનુષ્યની મારફત પાડેલે ગરીબે આંખો મિચીને ચાલ્યા જવું એ હવે આપણને શોભા આપતું નથી. આગળ જણાવ્યું છે તેમ પરુઓ અને પંખીઓ પણ દેશકાળને યોગ્ય કાર્યકાર્ય વિવેક કરીને વર્તે છે તો આપણે મનુષ્ય જેવા મનુષ્ય થઈ, કાળે ઉનાળે ધાનજાઓ પહેરી કરીએ તે શોભતું નથી. દરેક માણસે દરેક પ્રસંગે શું કાર્ય અને શું અકાર્ય છે તેનો વિવેક કરીને જ વર્તવું જોઈએ અને આપણે હવે જુની અજ્ઞાન અંધાર પછેડીને ઉશોરી ઈર્ષ ઉન્નવળ કાળ સામું જોઈને કાર્ય હોય તે કરવાને તમરતા બતાવવી જોઈએ.

ધર્મમૂર્તિ રાણે.

ને તલ્લેખના ઉદ્યોગ શુદ્ધની સુલાકાતઃ—

છાયાવન્તો ગતવ્યાલાઃ સ્વારોહાઃ ફલદાયિનઃ

માર્ગદ્રુમા મહાન્તથ પરેષામેવ મૂતયે ॥

હજો બધા અધેરીને રોશને ઉતર્યા ને ત્યાંથી જુવા વા જુહ-ગામના બોમીઆને.

લીધો આગ્રને તાડના કાનનો નો રમણીય માર્ગ વટાવી નાવદારા ખાડી ઓળંગી—જુવે ગયા. રાણે સાહેબનું ઘર તરતજ જડી આવ્યું; માણસની સાથે વરદી પહોંચાડી કે ઘોડી વારમાં એક મધ્યમ કદનો, મજબુત બાંધનો, કેશરહિત ઉઘાડાં માયાંથી શ્વેત વસ્ત્ર ને સુંદર ચાખડીથી, કોષ્ટ મહાન યોગીના જેવો દેખાતો પુરુષ આવ્યો—પછી જણાવું કે આ ઉદ્યોગ ગૃહના માલીક મી. રાણે પોતેજ હતો. આવા વરસાદમાં કેમ આવ્યા ? કોણ કો ? ક્યાંથી આવ્યા ? શું ધધો કરોછો—વીગેરે જાણી લેઈ ઉદ્યોગ ગૃહ બતાવવા માંડ્યું.

આ લાકડાંની તરવાર છે,—આવેજ બાલો છે. હમો દીંગ થઈ પૂછ્યું કે શું આ લાકડાંની છે; આવી સુંદર ! હા એ જર્મનીમાં ઘણી ખપેછે. આ ચિત્ર છે જેને માટે અમને સુવર્ણ ચાંદ બક્ષીસ મળેશે છે. બીજાં કેટલાંક ચિત્ર બતાવી હમને ઉપર લઈ ગયા ત્યાં એક ઓરડામાં વાંસને સાગમાંથી બનાવેલી ચીજો જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. વાંસની મળામાંથી બનાવેલો સુંદર પકોટો, સાગના ખાલાપર એક ઝાડની સુંદર છાલ મ્હોડવાથી અધિકતર સુંદર થયેલો ખાલો જોઈ, રાણે સાહેબની અજૂત પ્રશંસા કંતા કરતા બીજા ઓરડામાં ગયા. ત્યાં આપણા જેવા અદ્વાન પુરુષ કચરો કાઢી ફેંકી દે છે એવી વસ્તુ ગાથી બનાવેલા મનોહર પદાર્થો નિદાણી હમો સ્તબ્ધજ અર્થ ગયા દાખલા તરીકે નાળાં-ઓરની ત્રયા ને તેનીજ કાચલીમાંથી બનાવેલ અનેક ચીજો, કુમળાં નાળાંઓરમાંથી કોરી કાઢેલી મનુષ્યાકૃતિઓ, બટનો વીગેરે. હમોને વળી સ્તબ્ધ થયેલા જોઈ રાણે સાહેબે કહ્યું “ આ એમાં શું છે ! જુઓ આ એક ઝાડની છાલ છે તેનીપર જરા આ લાકડાંની પટ્ટીઓ ચોટીછે. વળી આ અહીં બે ચાર એવીજ લગાવશે કે એક લેડી (ની આકૃતિ) થઈ જેની દીંમત જોઈએ એટલી મજે છે. કામ કરો તો પૈસા મજે તમે લોક આજસુ છો કામજ નથી કરત ” એમ બેલતા બોલતા નીચે ઉતર્યા ને જે ઓરડામાં બાર દીવસ પર્વત પેટીએ તાળું દઈ સીજ કરી પોતાના સમાધિરચ દેહને રાખવામાં આવ્યો હતો, જેના દર્શન કરવા મ્હોટા મ્હોટા ધણા પુરૂષો લા ગયા હતા, તે ઓરડો દેખાડ્યો. યોગ કોષ્ટને શીખવે હોય તો શીખવે છે કે કેમ એમ હમારામાંથી એકે પૂછ્યું “ હા એની કાંઈ હજી મના થઈ નથી ” જવાબ મળ્યો. ત્યાંજ વિવિધ તરેહના પતંગીઆની પેટીઓ,—જે એકેકની બે થી ચાર ગીની સુધી દીંમત મેળવી શકાય છે,—કેટલાંક ઈંડાઓ કૃત્રિમ ધોંછી વીગેરે એવાં બીજાં પ્રાણીઓ જેવાં એની પાસેના ખડમાં કેળના રેસામાંથી તાંતણા,—જે તાંતણાના વસ્ત્ર લેમજ મજબુત દોરડાં બને છે—કાઢવાનું ધેત્ર હતું. હેમાંથી તાંતણા કાઢવાની સુલભ સુક્તિ ને તેના પ્રમાણમાં નજીવી દીંમત જોઈહમો અચ્ચો પામ્યા. બીજા ઓરડામાં ગયા ત્યાં રેશમ કઢાડવાનો સચો, ખેતીને ઉપયોગી થઈ પડે એવાં ઓ-નરો વીગેરે જેવાં. ત્યારબાદ ૧૪ શીટ લાંબો અજગર ને જાપાનના સંદેશો લઈ જનાર કબૂતરો, કેટલીક જાતના યુવેર, જેમાંના એકમાંની કેટલીક મેગવણીથી કૃત્રિમ હાથી દાંત બનાવી શકાય છે, તે બતાવવામાં આવ્યું. છેવટ પોતાના ઘરની નોતોત જમિવાળી ભીતિને પણ, કેટલીક જેવા લાયક મુદ્રાઓની પેઠે, ચિત્રોથી કેવી સુશોભિત કાઢી છે તે જોયું.

આ પછી રાણે સાહેબને પૂછતાં માલમ પડ્યું કે એમના હાથ નીચે ૩૬૭ માણસો કામ કરેછે, જેમાંના ધણાજરાની યાપણ ૩૧. ૧૦૦૦ ઉપર બેંકમાં છે એમને એમના કામો

માટે ૫૮ ચાંદો મળેલા છે. દીલ્હી દરબાર શણુગારવાનું કામ એમને સોંપવામાં આવ્યું છે. દેશ પરદેશથી માલ મંગાવવાના ઓરડરો આવેલા છે જે અમે પ્રત્યક્ષ જોયા. એ પુરૂષ જ્યોતિષને વૈદ્ય વિદ્યા વીગેરે જાણે છે. આ બધું શીખવી દેવા એ મહા પુરૂષ તત્પર છે. છેવટે આ મહાપુરૂષ—યોગીને—નમન કરી હમોએ રજા લીધી.

ૐ નમઃ શિવાય.

આપણા સમાજ ની આર્થિક સ્થિતિ.

આપણા સમાજ હાલ બ્રાહ્મણ ને નામે ઓળખાય છે તે સમાજની આર્થિક સ્થિતિ કેવી છે, અને તે સુધારવાને આપણામાં કેવા ગુણો અને કેવાં કર્તવ્યોની આવશ્યકતા છે તેનો આપણે વિચાર કરીએ.

હાલમાં એવો મુગ ચાલે છે કે સમસ્ત જાતની પ્રજાઓ પોત પોતાની આર્થિક સ્થિતિ ઉચ્ચતર કંદવાને મથે છે, અને પ્રજાઓની મદત તોમની આર્થિક સ્થિતિથી અંકાતી આપણે જોઈએ છીએ. આ સ્થિતિમાં આપણે આપણી પ્રાચીન ઉચ્ચ બાવનાઓ ને અવલંબી આપણી આર્થિક સ્થિતિ તરફ દૃઢ નજર રહેવું એ કાંઈ પણ રીતે ઉચિત નથી. કાળ ફરે છે તે પ્રમાણે સ્થિતિ, ધર્મ, નિયમો વ્યવસ્થા બધામાં ફેરફાર થાય છે, તે પ્રમાણે જ સમાજને ફેરફાર કરે છે તે જગતમાં ટકી શકે છે, અને જે પ્રજાઓ તે પ્રમાણે ફેરફાર કરતી નથી તેને કાળ એકે પ્રવાહમાં ધસડે છે અને છેવટે ફેંકી દે છે.

પ્રાચીન સમયમાં આ દેશમાં વસતી યોડી હતી, અને વન તથા ઉપવન ધણું હતાં. ઇતર પ્રજાઓ સયે આવજાને વ્યવહાર માર્ગે પુલ્કે નહિ થયેલા હોવાથી ધન, ધાન્યની અત્ર રેલછેલ જોવામાં આવતી હતી અને રજા ફૂલ વગેરે પુષ્કળ મળતાં હતાં. વળી ગોધન પુષ્કળ હોવાથી થી દૂધ આદિ ઉત્તમ પદાર્થો પણ પુષ્કળ અલ્પ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થઈ શકતા હતા. આસ્થિતિમાં વળી બ્રાહ્મણ સમાજ ઉચ્ચ ગણાતો હોવાથી તથા તેમના તરફ રાજા પ્રજાનો પુણ્ય બાવ હોવાથી તે સમાજ ને જાહ કે અલ્પ પણ સંચય કરવાની જરૂર રહેતી નહિ. નિર્વન બ્રાહ્મણ વિદ્યા સંપાદન કરી કાંઈ રાજાને ત્યાં યજ્ઞાદિક કર્મમાં અથવા સભામાં વિદ્વાતા જતાવી પોતે અમુક સ્થાન પ્રાપ્ત કરતા આપણે ધણી કથાઓમાં જોઈએ છીએ. આ ઉપરથી આપણને માલુમ પડે છે કે પ્રાચીન સમયને હાલના સમયમાં ધણોજ ફેરફાર થઈ ગયો છે. અને તેથી તે સમયની સ્થિતિ હાલમાં રાખી શકાય તેમ નથી તેમજ તે ઇચ્છવા યોગ્ય પણ જણાતી નથી. હાલમાં તો જગતની સમગ્ર પ્રજાઓ એક બીજાની સાથે એકમેક યદ્ય રહી છે. જગતના સમગ્ર દેશમાં ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓની આપણે યદ્ય શકે છે, અને તેની ખરીદમાં ધનાઢ્ય પ્રજા ફાવે છે તેવી સ્થિતિ છે. આપણા દેશમાં પણ ગ્રાહકી પરંપરા પ્રમાણે અપાતી કેળવણી લઈ પડિતોની કક્ષામાં ગણનારા યુનિવર્સિટીમાં

થી નીકળનારા ગ્રેજ્યુએટોને પણ એ જી સી શીખતાજ વિદ્યા પાઠ્ય કેટલો બધો દ્રવ્ય નોંધ્ય કરવો પડે છે તે કોને અજ્ઞપ્યુ છે ? તો ચાલતા મમયમા આપણા સમાજે પણ પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાને પ્રયત્નવાન થવુજ જોઈએ આટલો વિચાર કર્યા પછી હવે આપણે જોઈએ કે આપણી આર્થિક સ્થિતિ હાલ કેવી છે, અને તે સુધારવાને કેવા પ્રયત્નની આવશ્યકતા છે એ વાતતો નિર્વિવાદ છે કે આપણા હોંદુ સમાજમા ઉચ્ચ ગણતી માતિઓમા જાહાણુમાતિ પ્રમાણુમા ધણીજ નિર્વન છે, આ માસિક દ્વાન અનેક લેખમા આપણે જોયુ છે કે જાહાણુનાં પણ હાન ધણાવર્ગ પાડી શકાય પરંતુ તે બધામા વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી પોપણુ કરનારાનો સમાજ ઘણો થોડો છે, અને તે મધ્યામા ઘટાડો થતો જાય છે, પરંતુ ખીજે જે ભાગ રક્ત બીજા માગીને કે દ્રેવળ પાણી પાવાના રાધવાના એવા હલકા ઉદ્યોગો કરીને પોતાનો નિર્વહ ચલાવનારા છે તે વર્ગની સમ્યામા આપણે દિનપરદિન વધારો થતો જતો જોઈએ છીએ જાહાણુ સમાજ ને હવે પરાવલ ખી રહેવુ ચોગ્ય નથી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવી અને તે પણ પોતાના વ્યવહાર ઉચોગી રૂપ પ્રાપ્ત કરવામા આપણને સ્વાચ્છરી બનાવે તેવી પ્રાપ્ત કરની તે ત કે આજે નક્ષ આપવુ જોઈએ હાલમા નોકરીનોજ યુગ ચાલે છે માટે નજીની ઉચ્ચ નોકરીઓ તેમજ પ્રથમ અથવા દ્વિતિય પકતિનો વ્યાપાર આ મે રસ્તાજ આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાના નજરે પડે છે અત્રે કેટલુક જ્ઞાન મેળવી પરદેશમા જઈ ત્યાના અત્રે નહાના પાયા ઉપર ચલાવી શકાય તેવા ઉદ્યોગોને અત્રે ખોલવા તેમજ અત્રેની અપાતી કેળવણીમા ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી સરકારની ઉત્તમ નોકરીઓમા આગળ પડવુ આ બે રસ્તા આપણા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ સુધારનાના હાલમાતો લબ્ય જણાય છે આ સિવાય ખીજા ઉંચા સુએ તેમ નથી સેવા એ કનિષ્ઠ ગણાય છે તે વાત ખરી છે પરંતુ કાશી જેવા ક્ષેત્રમા બાગ વાં રહી સારો અભ્યાસ કરી મરકૃતમ ઉચ્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ માસિક ૩૦ કે ચાલીસ રૂપૈયા પણ પ્રાપ્ત કરતા ધણી મુશ્કેલી પડે એવી જ્યા જાહાણુની સ્થિતિ છે ત્યા એવા તે પણ ઉચ્ચ પ્રકારની શુ કામ અધમ ગણુની તે મમજી શકાય એમ નથી આ બધામા એમલે અર્થ પ્રાપ્તિના વિચારમા આપણે એક બાજત તરફ ખામ લક્ષ આપવુ જોઈએ, અને તે એકે આપણે મતુ મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉદર પોપણુ માટે ગમે તે ધધો પસદ કર્યો હોય પરંતુ આપણે આપણું જાહાણુતવ આપણાથી અગ્રથુન ધાય તે ધ્યાનમા ગખવુ જોઈએ આ જાહાણુતવશુ તે અનેક પ્રસંગે હલેવાઈ ગયુ છે સત્ય દમ, પ્રમાણિકપણુ, અસ્તેય, ધૈર્યાર્પણુ શ્રુદ્ધિ, નિંદરતા, ધૈર્ય, તિતિજ્ઞા આદિ જે જે ઉચ્ચ ગુણો જાગવી રાખવાનુ આપણને આપણા ઋષિમુનિયો કહી ગયા છે તે આપણે પ્રાણાને પણ છોડવા ન જોઈએ તેના પાયા ઉપર સ્થિર રહી આપણે આપણી ઈમારત ગમે તેટલી ઉંચી બનાવીશુ તો પણ તેને કોઈ પણ પ્રકારનો વિનાશનો બચ રહેશે નહિ, અને તે પાયા વિના જો આપણે કુદીશુ તો અવશ્ય આપણે ઉંચે જઈજ નશકી એ તેવી અવ દશાને પ્રાપ્ત થઈશુ માટે સમયને માન આપીને આપણે કેટલાક આચાર વિચારમા ફેરફાર કરવો પડે તો તે કરવો તેમાં ધર્મનો કદી પણ બાધ આવતો નથી, પરંતુ આપણા જાહાણુ જીવનનો આધાર જે વસ્તુ ઉપર છે તે આપણું જ્ઞાનમય અને તપો મય જીવન કદી પણ આપણે ગમે ને સ્થિતિમા, ગમે તે સમયમા અને ગમે તે દેશમા ત્યાગ કરવુ નહિ

આર્થિક સ્થિતિ અથવા સમસ્ત સામાજિક સ્થિતિ ઉચ્ચ થવાનો મુખ્ય આધાર કેળવણી ઉપર છે; પરંતુ ચાલતી કેળવણીમાં એકદમ જોડતો ફેરફાર થઈ શકે એમ જણાતું નથી. માટે આ લેખમાં આપણે ચાલતી સ્થિતિમાં કોઈ જાતનો અસાધારણ ફેરફાર કર્યા વિના આપણા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ કેમ સુધારી શકીએ તે તરતજ લક્ષ આપું છે. આમાં ખતાવેલા વિચારો ઉપરાંત આપણે આપણામાં ક્ષીમે ક્ષીમે સહાયક જળ પ્રાપ્તિ જોઈએ, આપણાં ગૃહોમાં મંડુઓમાં મંડુઓમાં ગાતિઓમાં, સંપત્તિવાથી તથા અન્યોન્ય સહાય મળવાનો અવકાશ તહેવાથી આપણને આપણી સ્થિતિ સુધારવામાં મળી શકતો નરે છે. તે અડચણોને દૂર કરવાને આપણે સહાયક જળ ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ. વળી સાદમ, પ્રગટમ, ઉદ્યોગ, સહન શિલતા, ચપલતા, વ્યવહાર ક્ષમતા આદિ અનેક ગુણો આપણે ખીલવવાની જરૂર છે, કારણ કે તે વિના આપણે ચાલતી રપદામાં ટકી શકીએ એમ નથી.

આ ઉપરાંત આપણા ચાલતા આવેલા કચ, કીર્તન, કર્મકાંડ આદિ ઉદ્યોગોમાં પણ થતા ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે.

ગોર તથા ધુરોહિતોએ સમયને અતુકજ્ઞ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. વિદ્વાન પશ્ચિમની કેળવણી પ્રાપ્ત કરેલા યજમાનોનાં મનને કેવી રીતે રીઝવવાં, તેમના મનમાં ઉક્તા અનેક સંશયો અને ત નિ બુદ્ધિવાદથી કેવીરીતે દૂર કરવા, પોતે પોતાના જ્ઞાનથી તથા ઉચ્ચ ચારિત્રથી તેમના ઉપર કેવી ઉત્તમ છાપ બેસાડવી વગેરેનો વિચાર કરવો જોઈએ. અને ઉત્તમ વિદ્વાન બ્રાહ્મણો તેમજ બ્રાહ્મણ ગ્રેજ્યુએટોએ કયા કીર્તન આદિ આપણા પ્રાચીન ધંધાઓને નવા જમાનાના વિચારોથી પુષ્ટ કરવા જોઈએ એવી તે દારા અમાને નવીન કેળવણી પામેલા હોદ્દાઓને પણ ધાર્મિક શિક્ષણ મુકી દે છે, અથવા તો ફક્ત નામતું જ ટકાવી રાખી શકીએ. પ્રાસંગિક ને

બ્રાહ્મણોએ પોતાના ઉચ્ચ જ્ઞાનમાં લેતાં આપણને માલુમ પડી આવે છે કે હરકોઈ મંડળ નામાં જ ખોટા વિચારોને કાંઈ પણ કામ કરવાને અસમર્થ હોય છે. ગુજરાતના મંડળોનો એ અભાવત પોતઅને જુઓ કે આ મંડળોએ આજ દિન સુધી કાંઈ કામ કર્યું છે? આર્થિક સ્થિતિ સુધારું ઉપર દર્શાવેલાં કાર્યો કરવા મંડળ સમર્થ હોય તો જ્યાં સુધી ગાતિના માવેશ કરી સાં રહેશે ત્યાં સુધી કાંઈ કામ કરી શકશે નહિ. પરંતુ રા. મણિલાલ જ્યારામ ઉણ રહે નહિમાંસિકના આગતા અંકમાં લખેલા પત્ર પ્રમાણે સમગ્ર બ્રાહ્મણ ગાતિઓમાંનાં ઉચ્ચ ચારિત્ર પ્રેસરોતું એક મંડળ ઉભું કરવામાં આવે અને અંદરસ પરસ કન્યાનો અંધ લે દિશાની સ્થિતિદ્વાર બાંધવામાં આવે તો જ ગુજરાતના પાછળ પડેલા બ્રાહ્મણોમાં કાંઈક ત્વ વધારો એ આવશે, નહિ તો તેમની સામાજિક સ્થિતિમાં કાંઈ પણ ઉત્તરિ થવી તે હમે.

અસંભવિત રહેશે.

આપણું બોડીંગ હાઉસો કેવાં હોવાં જોઈએ.

હાલમાં દરેક જ્ઞાતિ મહોદ્ધ શહેરોમાં પોતાની જ્ઞાતિના નિરાધાર બાળકોને માટે બોડીંગ હાઉસો ઉઘાડતી આપણે જોઈએ છીએ. હજમ જેવી જ્ઞાતિઓ પણ કોન્ક્રેટ મેળવે છે, અને પોતાની જ્ઞાતિના પરગામના છોકરાઓને અમદાવાદ જેવા શહેરમાં ભણી શકે તેને માટે રહેવાની અને ખાવા પીવાની સગવડો કરી આપવાના ઠરાવો પસાર કરે છે, અને ખનતા પ્રયત્ને તેવા બોડીંગ હાઉસો ઉઘાડે છે પણ ખરા. આવાં બોડીંગ હાઉસોથી સમાજની સ્થિતિ કેટલે સુધી સુધરી શકે અને આપણું બ્રાહ્મણ વસતિ, ગૃહો કેવાં હોવાં જોઈએ તે મંબંધી આપણે વિચાર કરીએ.

સમાજની સ્થિતિ સુધારવાને ચાલતી કેળવણી દરેક વ્યક્તિને આપવી જોઈએ. અને તે પ્રકારની કેળવણી દરેક બાળકોને મળે તે પ્રકારની વ્યવસ્થા સમાજ તરફથી થવી જોઈએ. આ હેતુ આવા બોડીંગ હાઉસોથી કેટલેક દરજ્જે ફલિત થાય છે. પરગામમાં રહેનાર તથા શહેરમાં ભણવા રહેનાર બાળકોને સારી દેખરેખની તથા સંભાળની જરૂર રહે છે, તેમ જ કેટલાક ગરીબ બાળકોને હાલની વિદ્યા પુષ્કળ ધન વિના પ્રાપ્ત થાય તેવી નહોતાં, પુસ્તકો, શ્રી વગેરેની સહાયની પણ જરૂર હોય છે. માટે આવાં બોડીંગ હાઉસોથી આપણે એક સાઈ ફંડ કરી સમાજની ત્રણ પ્રકારની સેવા બજાવી શકીએ.

૧. સમાજના પરગામના બાળકો જેમને તેમના માબાપની દેખરેખ તળે રહીને અભ્યાસ કરવાની વ્યવસ્થા ન હોય તેમને શહેરની જ્ઞાતિના આગેવાન સુધરેલા સજ્જનોની દેખરેખ તથા સંભાળ તલે રાખી શકાય.

૨. પરગામના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને આછે ખર્ચે સાઈ રહેવાનું તથા ખાવાનું મળે એવી વ્યવસ્થા કરી શકાય.

૩. જે સાધન વિનાના જ્ઞાતિ બાળકો હોય તેમના બાળકોને સાધન પુરાં પાડી આવાં બોડીંગ હાઉસમાં ગંખી વિદ્યા આપવાની સગવડ કરી આપી શકાય.

આ ત્રણ પ્રકારથી બીજા કોઈ પણ પ્રકારની સેવા આપણે બજાવી શકીએ એવું આ પ્રકારનાં બોડીંગ હાઉસોમાં સંભવિત નથી.

હવે આપણે જોઈએ કે આપણાં બોડીંગ હાઉસો કેવા પ્રકારની જરૂરીઆતો પૂરી પાડી શકે તેવાં જોઈએ, અને તે જ જરૂરીઆતો કેવી રીતે પૂરી પાડી શકાય. હાલમાં ઉપર આપણે જોઈ ગયા તેવી જરૂરીઆતો પૂરી પાડનાર મંથાઓની પણ આપણને ઘણી જ જરૂર છે, પરંતુ સામાન્ય જ્ઞાતિઓનાં બોડીંગ હાઉસો કરતાં આપણા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનાં બોડીંગ હાઉસોનો હેતુ ઉચ્ચ હોવો જોઈએ. હાલની કેળવણીમાં જે જે ખામીઓ છે. તેમાંની કંઈક પૂરી પાડવી એ આપણાં બોડીંગ હાઉસોનો હેતુ હોવો જોઈએ. ઇંગ્લાંડ આદિ કેળવાયલા દેશોમાં ઇન્ટર, ડિગ્રી આદિ રથે જેવી બોર્ડ સ્કૂલ્સ હોય છે. તેવા પાયા ઉપર બ્યારે આપણાં બોડીંગ હાઉસો કામ કરે સારે જ આપણે કંઈક મંચીન ફેરફાર આપણા સમાજમાં જોઈએ. એટલે કે આપણાં બોડીંગ હાઉસોમાં ત્રણ બાજતોનો સમાવેશ થવો જોઈએ.

૧. બ્રાહ્મણપણું જળવાય તેવી ખાસ ગોઠવણ કરવામાં આવવી જોઈએ. એટલે કે હાલની ચાલતી કેળવણીની પદ્ધતિમાં જે ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ મળી શકે ન

તે આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસોમાં આપવું જોઈએ, તેમજ બ્રાહ્મણપણું જળવાઈ રહે અને બ્રાહ્મણપણાના ગુણોમાં વધારો થાય એવી યોજનાઓ આચાર વિચાર વગેરેની કરવી જોઈએ અને એક આ રીતેનો યોગ્ય વ્યવસ્થાપક બોર્ડિંગમાં રહેવો જોઈએ, જેની દેખ-રેખ તથા બ્રાહ્મણ બાળકો પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન તેમના ચાલતા અભ્યાસમાં કોઈ પણ જાતનો વાંધો ન આવે તેવી રીતે મેળવી શકે.

૨. આ પછી બીજી બાબત એ છે કે હાલમાં વધતી જતી છવન સ્પર્ધાને લીધે જે માઆપો ઉદ્યમમાંથી પોતાનાં બાળકોની યોગ્ય સંભાળ લેવાનો સમય ન મેળવી શકે તેઓ આ બોર્ડિંગમાં તેમનાં બાળકોને સુકવાથી તે ખોટ પુરી થતી જોઈ શકે. એટલે કે જેને ગૃહશિક્ષણ (home education) કહેવામાં આવે છે, અને જે હાલમાં બેરો-બર આપવામાં આવતું નથી તે શિક્ષણ આ શાળાઓમાં બાળકોને મળે એવી ગોઠવણ દરેક માતિના બોર્ડિંગ હાઉસના વ્યવસ્થાપકોએ કરવી જોઈએ. અને ઘરમાં ઉત્તમ વ્યવસ્થા હોતાં જે ગુણો બાળકોમાં કેળવાય છે, તેવા ઉત્તમ ગુણો અત્રે કેળવાય એવું નૈતિક શિક્ષણ મળે તેવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ.

૩. અને ત્રીજી ગોઠવણ બાળકોને સારી શરીર સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય તેને માટે કરવી. જોઈએ. હાલમાં હાઉસમાનજનું (physical) સ્થૂલ શરીર દિનપ્રતિદિન બળમાં ઘટતું જતું જણાય છે, માટે બોર્ડિંગમાં શરીર સુદૃઢ મજબૂત અને યદ, તટકા, હાડમારી વેઠી શકે એવું બનાવવાની ખાસ કાળજીતી જરૂર છે. આને માટે હવા ખોરાક, પ્રમાણમાં મહે-નત આદિનો વિચાર તથા વૈદક સંબંધી જ્ઞાનની સહાય આ અગવડોની પણ ખાસ જરૂર છે.

ઉપર આપણે આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસો કેવાં જોઈએ તેનું કાંઈકે દિગ્દર્શન કર્યું. હવે આપણે તે કેવી રીતે યદ શકે તેનો વિચાર કરી જોઈએ. આપણે હાલમાં જોઈએ છીએ કે જુના સમયમાં જેમ રાજાઓ તથા ધનાઢ્ય વ્યાપારીઓ બ્રાહ્મણોની દ્રવ્યા-દિકની જરૂઆતો પુરી પાડતા તેમ હાલમાં કોઈ પાડે તેમ નથી. આપણા ઉપરની થંદા દિન પ્રતિદિન ઓછી થતી જાય છે. આપણે સ્વાત્રથી બનવાની પણ ધણીજ જરૂર જણાતી જાય છે, તો તેવા સમયમાં આપણે બીજા ઉપર આધાર રાખવો એ ખરે-ખરે મૌખ્યજ કહેવાય. આટલા માટે આપણે આપણા સમાજની અંદરથીજ પોતાની ઉન્નતિ માટે જોઈતાં સાધનો એકત્ર કરવાં જોઈએ.

આ માસિકમાં અમે એક ઠરતાં વધારે વખત જણાવી ગયા છીએ કે. બ્રાહ્મણ સમાજ એવા નહાના નહાના વર્તુલોમાં વહેંચાઈ ગયો છે, અને આ નહાના નહાના વર્તુ-લોમાં એટલા બધા અંતઃકલેશો આપણને માણસ પડે છે કે આપણે આ નહાના મમ-તથી દૂર રહીને કોઈ હલ્ય વિશાળ કરીને કાર્ય આરંભીયું તોજ આપણે વિજ્ય મેળવી શકીયું, અને કોઈક સંગીન કાર્ય કરી શકીયું. માટે આપણે આપણું ક્ષેત્ર વિશાળ કરી આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસોને માટે ધીમે ધીમે પણ સંગીનપણે ફંડ એકત્ર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને કાર્ય ઉત્તમ બને તેમ તેમ તેનું ક્ષેત્ર વિશાળ થતું જાય અને સાધનો વધતાં જાય આવા કાંઈકે રસ્તા ઉપર કાર્ય કર્યો કરવું. સ્વજ સંકોચને લીધે આ વિષય વિસ્તા-રથી ચર્ચાયા નથી, પરંતુ અન્ય બંધુઓ આ વિષયની ચર્ચામાં ભાગ લેશે તો સમાજ ઉપર ઉપકાર થશે, કારણ કે કાર્ય યવા પહેલાં આવા વિષયો વિવિધ દષ્ટિબિંદુથી વિચા-રવાથી સમાજને ઘણા ઉપકારકે યદ પડે છે.

રા. રા. મણિલાલ છબારામ ભટ્ટનો વિદ્વાન બ્રાહ્મણ બંધુઓને એક ખુલ્લો પત્ર."

આ માસિકના ગયા અકમાં. અમદાવાદના વિદ્વાન બ્રાહ્મણને રા. રા. મણિલાલ છબારામ ભટ્ટે એક ખુલ્લો પત્ર દ્વારા વિનિત કરી હતી અને તેને માટે ચર્ચા કરવાનું પણ આમંત્રણ આપ્યું હતું. ચર્ચાનો વિષય એક નવી નાત ઉભી કરવાનો છે. હવે આ વિષય આપણે તપાસીએ અને તેની સમાયોચના કરીએ. રા. મણિલાલ પ્રથમ ખતાવે છે કે જાતિઓ કોઈ ઉચ્ચ આચાર વિચારના હેતુથી બધાએલી હતી. આ વાત મલ જ જણાય છે; કારણ કે મનુષ્ય માત્ર એકલુ તો રહી જશે કે નહિ, તેને અવલબનની જરૂર છે. Man is a social being એ સત્ય છે. માટે જાતિની જરૂરીઆત તો દરેક માણસને હોય છે. ન્યાં જાતિઓ નથી ત્યા કલબો, મંડલો, સોમાઈટીઓ, ક્લાસો એવા વિભાગમાં સમાજ વહેંચાયેલો હોય છે. પૂર્વ કે પશ્ચિમમાં દરેક સ્થળે મનુષ્ય આવા ટોળાં બાંધીને જ મુખ્ય મેળવતા આપણે જોઈએ છીએ. સારે જાતિની જરૂરીઆત તો છે જ તે આપણે જોઈએ, અને તે જરૂરીઆત પુરી પાડવાને માટે જ જાતિઓ બંધાએલી એ પણ સ્પષ્ટ છે. સારે જાતિઓ કુદરતી છે, અને જેટલું કુદરતી એટલું મુખાવહ જ હોય એ સ્વાભાવિક છે. હવે સારે આપણે જોઈએ કે હાલની જે જાતિઓ છે, તે આ કુદરતી બધાગણથી ક્યાં વિરુદ્ધ છે, અને તે વિરુદ્ધતા દૂર કરવાને ગ મણિલાલે ખતાવેલા વિચારો યોગ્ય છે કે નહિ.

અસારની જાતિઓમાં બે પ્રકારના કુટુંબો જણાય છે, કેળવાએલા અને બિન કેળવાએલાં. આમાંના પ્રથમ પ્રકારનાં કુટુંબો યોગ્ય હોય છે, અને તેમને જૂના ગરીબમાં ચાલતાં અચાન કુટુંબોની સાથે ખેંચાવું પડે છે આથી કરીને અમતોષ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી મસારમાં મુખને રચાને દુઃખ વિગેષ જણાય છે. આ પ્રકારે જાતિબદ્ધતાથી માંકળ તેમને નડે છે, અને તેને દૂર કરવાને તેઓ પ્રયાસ કરે છે, અને ન કાવવાથી નિરાશ થાય છે. ખીજા વર્ગના મનુષ્યો ચાલતા કાળને અને પ્રવાહને જાણી પણ શકતા નથી, તેઓ આગળ વધતાં કુટુંબોને દેખથી ખમી શકતા નથી અને તેથી રહેલી સત્તાથી તેમને ત્રાસ આપવા પ્રયત્ન કરે છે. આ પ્રકારનાં જાતિબદ્ધ આપણે શુનરાતમાં ખાસ કરીને જોઈએ છીએ. અને તે ખરેખર કુદરતથી વિરુદ્ધ હોતાં હાનિકારક છે, માટે દૂર થવાં જોઈએ. આ બંધનોથી થતી હરકતો દૂર કરવાના ઉપાયમાં રા. મણિલાલ કેળવાએલાની જુદી નાત ઉભી કરવાનું સાહમ ખતાવે છે. આ વિચાર હાલ તુરતમાં આચારમાં આવી શકે એમ નથી એટલું જ નહિ, પરંતુ એવી જાતિ ઉભી કરવાથી પણ આપણો સમસ્ત સમાજનો ઉત્કર્ષક કરવાનો જે હેતુ જે તે ક્ષિતિ યશે એમ માની શકતા નથી. કારણ કે તેમ કરવાથી દ્વાચને તેમણે ખતાવી છે તેવી નાગર ક્ષત્રીઓ જેવી બ્રાહ્મણોની પણ એક નાત ઉભી થાય અને બ્રાહ્મણ સમાજના કેળવાએલાં કુટુંબો સુખોત્પાદક મંડળ બનાવી શકે એ બને ખરૂં. પણ તેવાં મંડલો તો આપણમાં છે જ, છતાં તેમાં પણ આપણે ધમ્મીએ તેવી સ્વાભાવિકતા જણાતી નથી. દાખલા તરીકે રામકવાળ બ્રાહ્મણો ખીજા બ્રાહ્મણો કરતા સંસ્કૃત વિદ્યામાં આગળ પડતા છે. ખેડવાળ બ્રાહ્મણો ધનમાં આગળ પડતા છે. ટોળકીઆ સામાન્ય રિધિતિમાં

આગળ પડતા છે, તો તેમ આ નવી નાત પણ અમુક બાબતમાં આગળ પડતી થઈ એક નવું “બાર બૈયા ને તેર ચોકા” જેવું મંડળ ઉભું કરે.

માટે રા. મણિલાલના ખતાવેલા વિચારો ઉપર જણાવ્યાં પ્રમાણે કુશળ વૈદ્યના ઔષધ પ્રમાણે ઉપકારક થઈ પડે એમ નથી.

આટલું જોઈ હવે આપણે કેવા પ્રકારે આપણા સમાજનાં દુઃખો દૂર થઈ શકે એમ છે તેનો જરા વિચાર કરીએ. અમારું નમ્ર મત તો એવું છે કે, દરેક જ્ઞાતિ છે તેમને તેમ હાલમાં તો રહેવા દેવી અને તે પોતપોતાના નહાના નહાના વર્તુલમાં કોઈ જનજીતિથી કાર્ય કરે એવા પ્રયત્નો કરવા. આની સાથે સમસ્ત જ્ઞાતિઓના આગેવાન વિચારકો અને વિદ્વાન તેમ જ ઉચ્ચ ગણતા અગ્રણીઓએ એક મંડળ દ્વારા એક બીજાના વધારે નિકટ પરિચયમાં આવવું. અને આ પરિચયમાંથી અન્યોન્ય જે વ્યવહાર બંધારો તે સ્વાભાવિક અને શ્રેયસ્કર થશે. અને તે વ્યવહાર આગળ ઉપર વધતાં વધતાં સંગીન થશે અને પરસ્પર સહાયથી અનેક રીતે ઉપકારક થઈ સમસ્ત સમાજનો ઉત્કર્ષ સાધી શકશે અને પુનઃ બ્રાહ્મણ-પણું પ્રાપ્ત કરાવશે.

લી.

એક બ્રાહ્મણ શુભ ચિંતક.

માધવ ધર્માદા ઔષધાલય મોતા. (સુરત)

ઉપરના ઔષધાલયનો રીપોર્ટ અમને એક સંજ્ઞન તરફથી મોકલવામાં આવ્યો છે, તેની સમાલોચના કરતાં અમને ઘણો આનંદ થાય છે. મોતા ગામ મોતાળા બ્રાહ્મણોથી જન્યુરું છે. અને મોતાળા બ્રાહ્મણો હજુ પણ મોતામાં જ વિશેષ કરીને જોવામાં આવે છે. સિવાય સરસ્વ અને એરપાડ નામનાં સુરત જીલ્લાનાં ગામોમાં તેમની વસ્તી છે. ગુજરાતમાં બીજા ક્યાંય પણ તેમની જાતિ નથી. આ બ્રાહ્મણોની કેટલીક હકીકત અમે અમારા માસિકના પ્રથમ વર્ષના આશ્વિન માસના એકમાં આપી છે. આ જ્ઞાતિના એક સદ્ગુહસ્થ નામે રા. રા. રામચંદ્ર માધવરામને આજુબાજુની સ્થિતિ જોઈ એક ઔષધાલય કાઢવાની ઇચ્છા થઈ અને તેમણે રૂ. ૧૦,૦૦૦ ની રકમ તે કામને માટે કાઢી. અને તેનું ટ્રસ્ટ ડીડ કરી આ ઔષધાલય ચલાવવામાં આવે છે. આ ફંડમાં બીજા સંજ્ઞનો તરફથી પણ ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. ગુજરાતમાં પ્રાચીન વૈદક વિદ્યાનો પ્રચાર હાલમાં સુરત જીલ્લામાં વિશેષ જોવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે આયુર્વેદિક ડોક્ટ્રીનાં પાસ થયેલ વૈદ્યરાજ રા. રા. રામચંદ્ર શ્રીપાદ જોરવણકરની નીમણુક લાં કરવામાં આવી છે. રીપોર્ટ પરથી આ ઔષધાલયનો લાભ જણાય છે કે લગભગ ૨૬૦૨૭ દરદીઓએ ૩૧-૧૨-૧૯૦૮ થી ૩૯-૬-૧૯૧૧ સુધીમાં લીધા છે. આ ઉપરથી ટ્રસ્ટીઓ, વૈદ્યરાજ તથા ફંડ જોતાં કાર્ય ધણું જ ઉત્તમ જણાય છે, વીડીટર્સની બચવસા પણ સારી કરવામાં આવી છે. આશા છે કે ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણ અંધુઓનું ધ્યાન આ બાબત તરફ ખાસ ખેંચાશે, અંતમાં અમે રા. રામચંદ્ર માધવરામ ભટ્ટને ધન્યવાદ આપી આ સમાલોચના પુરી કરીએ છીએ.

વર્ષાદ માટે પ્રભુપ્રાર્થના.

દોહરા.

હરજી અરજી ધ્યાનમાં, જો નહિ હ્યો ભગવંત !
વિશ્વવાહિ વેરાન થઇ, અખિલ પામશે અત. ૧
વારવાર વિનવ્યા કયે, જો કરશે નિઃશ્વાસ,
‘તો તું છે મન એહવો, ક્યમ રહેશે વિશ્વાસ ? ! ૨

શાદ્દૃક્ષવિકીરિતં વૃત્ત.

વિશ્વાસે વસિ લોક શોકસમયે, આશા ધરે તાહરી,
ત્રાસે છે તવ એમ કેંક ઉચરે, “વારે ચઢો માહરી;”
સંકલ્પે મદદે થવા જગ જનો, આતૂર દોષે વ્યુએ,
ભક્તો ભાવ ધરી કરી સ્થિર મને, વેળા સ્તુતિમાં ખુએ. ૧
આ વર્ષે વરસાદ સાદ સુશુતા, જો ધીસ ના મોકલો,
તો આ ક્ષેશ ભરેલ દેશ દુખથી યાશે નહો મોકલો,
આપતી વધતી જશે, જન થશે જાખા સુશ્રદ્ધા થકી,
તું છે પાળક તે પતીજ બહુમા રે કેમ રે’શે ટકી ! ૨
નાસ્તીકો ચઢિ ગાજશે ગરવથી, આસ્તીક આમા અટી,
“કીધાં યમ ઉન્નણિ કીર્તન ધણાં, જટી ભલી છે પડી !”
વક્રોક્તિ સુણિ નાય ! ઉત્તર થવા, આ જીભ ના જીપડે,
આવ્યો કાળ કરાળ કેમ ઉલટો, ના સ્વઝ તેની પડે ! ૩
દીનાનાય દયાળી જવાળ જઠ લે દુષ્કાળની ઓવવો,
લાગી લાલ કરે છ ત્રાલ દુનિયાં, શો બોલ લાં બોલવો ?
નાંખે છે નિસવાસ, ત્રાસ મનમાં મોટો પડે માનવી,
ખેડા ઉન્નજડ ચાય વાત વસમી, રે કેમ ના માનવી ! ૪
ત્રાતા ! તાર ઉગાર વાર ચઢિને, કર્તા મંહારથી,
ઓ દાતા ! દુઃખમાર દેશ સહવા છે યોગ્ય ના મારથી;
સંતાપો સરવેશ આવી ઉરમાં, દુષ્કાળના સંભવે,
આપે દુઃખ અપાર નારનરને, રે ના તને સંભવે ! ૫
ધાતા ઓ સુખધામ ! ગામ બહુમાં ઉચ્ચાટ આવી અહ્યો,
આવ્યો ધાવણુઅર્ધ મેધ હજિએ ના નાય તોયે પડ્યો;
વીતે છે વિકરાળ રમ્ય ઋતુ આ, વર્ષાવિયોગે કરી,
ભાસે છે બયભીત વસ્તિ સધળા, જટી વિના ઓ હરી ! ૬
વારી ખેતર શુષ્ક હોઇ તરુઓ સડે ગયાં જમ છે,

આશાના અંકુર આદમિતણાની હાલતો એમ છે. ૧
 બાપા ! જૂન પડે છે સર્વ સ્થળમાં, દુષ્કાળ હોવા તણી,
 થું સતો સુખધામ ! વેળ વસતી આવ્યે અમારા બણી. ૭
 તારો છે વિશ્વાસ ત્રાસ હરશે, તું સર્વના ચિત્તનો,
 વરસાવી વરસાદ સ્વાદ બરશે, ફીકા પડ્યા વિત્તનો;
 છે મોટા અપરાધ માનવતણા, ના માફ થાયે અશા,
 ના બાળે કરુણાનિધે ! નજરમાં લેવાં તને રે તશાં ! ૮
 તું છે તાત અખીલ વિશ્વજનનો, દાંતા દયાળૂ વડો,
 બારે જૂલ બરો સ્વભાવ જનનો, રે નાય તે છે ઘડ્યો;
 જૂલે બાળક તોય તાત તજવા તેને નહીં ધારશે,
 આવ્યે સંકટ શીર ધીર ધરિને, હેતેયિ ઉમારશે. ૯
 તારા કોપવડે પડે પલ્લકમાં બ્રહ્માંડ બાધાં ખશી,
 પૃથ્વી પાવક પર્જળેજ પળમાં, શોધ્યો જડે ના સર્થી;
 તું મારે તવ નાય ! એક પળ ના કોથી બચાવે કરે,
 તો દુષ્કાળ દયાળ, અન્ન અરખાથી થું વધારે થશે ? ૧૦

રાગ પ્રભાતિ.

શરણુવત્સલ પ્રભુ, મરણ થાવા સંગે-
 આવિયો માનવી રંક માથે;
 સા'ય કરિ લા'ય દુષ્કાળની ઝોલવો,
 દુખ કળ્યાં કાઢેહરિ જાણિ હાથે. ૧૬૬.
 હાથ ઉપાય તારે રલો શ્રીહરી,
 નાય ! નિરખી જુઓ સદિ સામું;
 બગડ્યું સુધારવું છે અતી અમ બરું,
 માટ વણસાડવું તે નકારું. શરણુ. ૧
 ખલક આ બળભણી વારિ નહિ વરસવે,
 તરસવે તાત ક્યમ પ્રાણિ તારાં;
 કહણ ક્યમ કાળજી વિશ્વ-પતિ તે કર્યું,
 બધ કરિ સુખ તણાં સર્વ બારાં. શરણુ. ૨
 દેશની દુર્દશા વણવી જાય નહિ,
 ક્લેશ પથરાયલો આંખ આવે;
 જૂખતું દુઃખ બપકારિ બાસે બધે,
 સુખ સંતપ્ત ગર્હ નજર નાવે. શરણુ. ૩
 વેળ જ્યમ જ્યમ વિતે આખ્ય સમ સમ વધે,
 કાળની કારત્રી બપ બરેલી;

શુ થશે દિવસ યોગ પછી એહ ડર-
 ધારિ મનવૃત્તિ રહે છે ડરેલી. શરણુ. ૪
 ધામ ને ગામ મૂકી ગયા માનવો,
 ઢોરનો શોખ ભૂખે ભરેલો-
 માભળ્યો ધામ તજિ અન્ય સ્થળમાં જતા,
 હોય બ્યભ હસ કાળે હરેલો. શરણુ. ૫
 જનમમૂઢે મળી કોપ તુજ ઝાઢવા,
 બહુ ક્રિયાઓ કરી ધૈર્ય ધારી,
 ટોમ ને હવન કીધા મળી આહવાને,
 મૈયદે બાગ બોળી ઉચારી. શરણુ. ૬
 ધર્મ-ગસ્તા તણી રાહ ઝાલી તને,
 જૂજવા પથના માનવોએ-
 પ્રસન્ન કરવા કર્યા યતન તનમનધને,
 ભક્તિનો ભાન મન માનવો એ શરણુ. ૭
 આણિ ઉત્સાહ બેળણિ નિઃશ્ચયાં જનો,
 શેર ગામો તણી બહાર બાધા,
 શક્તિ પરમાણુ માહિત્ય મીધા તણા,
 લેધ રણિયાત યધ તેહ રાધ્યાં. શરણુ. ૮

દોહરો

અર્થ આ ઉચારિયે, અહો ત્રિલોકી નાથ,
 તારે કુણુ ત્રય તાપથી, તુ નવ પકડે હાથ ૧
 કાળ આળ લાગી રહી, નવ કોથી બોલાય,
 સાંધ કરો સંતવગ્રજૂ, મુખથી નવ બોલાય. ૨

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક મિત્રમંડળ તરફની એક નિયમીત યોજના.

(વિવિધ ગ્રંથમાળા માસિક.)

એટલે દર માસે સવાસો પૃષ્ઠ તું એકેક પુસ્તક મળીને.

દર વર્ષે દોઢહજાર પૃષ્ઠ જેટલાં.

બાર ઉત્તમ પુસ્તકો.

પોષ્ટેજ સાથે માત્ર રૂ. ૧૫૫ માં આપવાની યોજના.

કે જે ગયા કાર્તિકથી શરૂ થઇને પુષ્કળ ગ્રાહકો થઇ ચૂક્યાં છે.

માત્ર ૫૦૦ ગ્રાહકોજ અધુરાં છે. ને પછી પાછલાં પુસ્તકો નહિ મળે.

—xxx—

આઠ વર્ષમાં આ ગ્રંથમાળાનાં નીકળેલાં તથા નીકળનારાં બાર પુસ્તકોં,
૧ હું કારતકતું / આર્યધર્મ નીતિ તથા ચાણક્ય નીતિસાર એમાં પ્રખ્યાત ધર્મના
૨ હું મારગશરતું / ચુંડી કહાડેલા પુષ્કળ ઉત્તમ સ્વેદકોનો સંગ્રહ અર્થ સાથે કી. ૦) ૦

૩ હું પોશનું-અખળા હીતદર્પણ સીયોની હાલની સ્થિતિ અને તેના ઉપાયો કી. ૦) ૦

૪ હું મોઘનું-સ્વામીરામતીર્થનું જીવન અને તેમના ઉપદેશ ભાગ પહેલો. કી. ૦) ૦

૫ હું કાંગણનું / સ્વામીરામતીર્થના ઉપદેશો ભાગ-૨-૩ એમાં બ્રહ્મ આરંભક, ભારતનું

૬ હું વૈષ્ણવનું / ભવિષ્ય, રાષ્ટ્રવર્ધન, ઉત્કર્ષ અને યજ્ઞનું રહસ્ય કી. વિધેયો છે. કી. ૦) ૦

૭ હું વૈદ્યાનું-સંયુક્ત સંગ્રહ ભાગ પહેલો એમાં ચીએસોરીના ચાર ઉત્તમ લેખો છે. કી. ૦) ૦

૮ હું જેનું સંસારમાં ખરું સુખ ક્યાં છે? નામ પ્રગણેજ ઉપયોગી પુસ્તક છે. કી. ૦) ૦

૯ હું આર્દ-નવાયુગની વાતો. (વેદ અચૂતલાલ સું. પરીવાર સંચિત) નવીન છ વાતો. કી. ૦) ૦

૧૦-૧૧ તથા ૧૨ મા પુસ્તકો દાખલ અનુક્રમતા પ્રમાણે એકાદ સારી નવલ કથા, ધર્મ

પુસ્તકો પીળા કાપડાંના પુસ્તકો નીકળશે.

સુચના—ઉપરનાં પુસ્તકોમાંથી આ હેન્ડબીલ જે માસમાં મળે ત્યાં સુધીનાં પુસ્તકો

બહાર પડી ચૂકેલાં સંગ્રહવાં અને નવા ગ્રાહક થનારને પણ શીલક દશે ત્યાં સુધી તે ગળશે.

જે પુસ્તકો બહાર નહિ પડ્યાં હોય તેવી પત્રદર્શીમાં ફેરફાર કરવાનો વ્યવસ્થાપકને હક રહેશે.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય કે. મલબારેની રોડ હાથીગિદદીંગ મુબમ્બ

વાંચનાર બંધુ! આ હેન્ડબીલને જ્યાં ફેલી ન દેતાં પીળા અને આપવા તરફી લેશો.

મધ્યમ વર્ગની આર્થિક સ્થિતિ.

“ત્રેવડ એ ત્રીજો બાળ ગણાય છે. અર્થાત્ મનુષ્યમાત્રે પોતાના મૃદુલચરહારમાં દેશકાળને અનુમરીને કાશર નહીં પણ કસર કરવાની તો જરૂરજ છે. તેમાં પણ જ્યારે વિતાવવાનું કરવાનાં સાધનો સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત થઈ હોય, ત્યારે તો અવરત વ્યય કરતાં વિવેક અને વિચાર રાખવો જોઈએ. આપનો દાર બંધ પડ્યા છતાં વ્યયનાં દાર હારખાઈ ઉઠકે, ત્યારે શુષ્કતા અને દારિદ્ર્યનો પ્રવેશ થાય છે. મધ્યમ વર્ગના મૃદુરથોએ આ વાત બહુ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે, જે સમયે ઉપજ વધારે હતી, બાત સોધા હતી, ઇપણાઓ લઘુ હતી, અને પગરપગ વ્યાપારસ્પર્ધા પણ સ્વસ્થ હતી, તે સમયે વ્યયના કુદરતો નિયમો હાલ કામમાં આવી શકતા નથી કેવલ મિથ્યાભિમાનથી, બાપદાદાની મહત્તા જાળવી રાખવાની મિથ્યા મમતાથી અજ્ઞાન ઝિયોના અવિચારી પ્રેતસાહનથી અને યાતિજનના મહેલમાં સંહન કરવાના અસામર્થ્યથી મધ્યમ વર્ગના અનેક લોકો વિષમ દેશકાળમાં પણ ગમ ઉપરાત વ્યય કરી, મહુનુ વિયપાન પોતે કરે છે, કુટુંબીને કરાવે છે અને અતે અવ્યય થઈ, લાજ મેળવવા જતાં નિર્લેજ થઈ રહે છે, એ કેવલ શોધસ્પર્ધા જ છે. આપણા દેશમાં મહત્તા અથવા કુદીનતાનો આધાર ધનાઢ્યતા ઉપર નહીં પણ ધનોત્સર્ગ ઉપર મહેતા અને હજુ પણ બહુ અશે રહે છે, એ સારી વાત છે. અને ધનેત્યાગ કરવાની વિરય ચકિત દેશમાં રહે તે પણ અભિનન્દનીય છે પણ ધ્યાનમાં એ રાખવાનું છે કે ધન સંપાદન કરીને ધનોત્સર્ગ કરવાનો છે. ઝગ્ગ કરી, પારકું ધન લમ્પ તેનો ઉત્સર્ગ કરવામાં નથી લાભ કે નથી મહત્તા કે નથી કુતીનતા. જ્યાંસુધી વિતપ્રાપ્તિ થઈ જાય ત્યાંસુધી વિતપ્રાપ્તિનો વિચાર દુરાચારનો સચક છે. મધ્યમ વર્ગની પૃથક્ પૃથક્ વ્યક્તિ હાલના દેશમાં પ્રમાણે ધનપ્રાપ્તિ કરવાનો ઉદ્યોગ મુશ્કેલી માત્ર ધનોત્સર્ગના વ્યાવહારિક પ્રયોગોનો ભોગ થાય તો તેની અનિષ્ટ અમર સામા વર્ગને જ ચલાવી એ વર્ગનો કાર સાહસિક ધનાઢ્ય કાંઈ વ્યય કરે, માટે બીજા અશક્ત પુરો તેવો જ વ્યય કરવો એવો કાંઈ નિયમ નથી. નિયમ હોય તો તે હાનિનાશક હોઈ વળ્ય છે. એમ છતાં એકનો રાખલો લઈ યાતિવગમાં અને મૃદો બંધાવવામાં અને એવા એવા અનેક વર્ગો કરવામાં કુલાચુકની પેઠે અનેક પુરો ગમઉપરાંત ખરચ કરી ખરાબ થાય છે, એ શોચ્ય છે. એવા ખરચ એવા કરવાને બદલે, બીજા અનેક પ્રકારનાં ખરચ વધારવામાં કાશન માની બાહિર્ બાગમાં અન્ય પુરોને મોહિત કરવાની ઇચ્છા ધરાવનાર વ્યક્તિ પુરો પરિણામે વગિત જ થાય છે માટે એક તરફથી સદુદ્યોગમાં પ્રવૃત્તિ તો બીજી રીતે અનાવસ્થક વ્યયથી નિવૃત્તિ રાખી, એ ધર્મે પ્રાપ્ત થાય છે

કેટલુંએક ધન શુદ્ધિ પામે છે; કેટલુંએક ધન વધ્ય રહે છે અને કેટલુંએક ધન નષ્ટ થાય છે. જે ધન સદુદ્યોગમાં રોકવામાં આવે છે, જેની શુદ્ધિને અર્થે ઉદ્યોગ, શુદ્ધિ અને વિવેકનું સમર્પણ થાય છે. તે ધન સમૃદ્ધ થાય છે. જે ધન મૃદમાં માયરી રાખવામાં આવે છે અથવા બહાર કે ભોવડ સેવે છે, તે વધ્ય રહે છે. પણ જે ધન નિરૂપયોગી પણ મનોહર પદાર્થોના અતિ ઉપભોગમાં વપરાય છે, તે નષ્ટ થાય છે. આપણા દેશમાં ચૈત્ર મેત્યદિના બાંને લીધે, જે બહુ ધન ગુમ, રક્ષિત અને તેથી વધ્ય રહેતું, તે હાલમાં નામદાર ઇંગ્લેન્ડ સંગરે વિસ્તારેલી સવાહચાતિને લીધે બહાર નીકળી આવ્યું છે. તેની શુદ્ધિ થાય તેમાં લાભ છે, તેનો નાશ થાય તેમાં દેશની અવદરમાં જ છે. ચુકમ દરિયાની જોતાવને કદાચ જણારો, કે જે એવું ઘણું ધન અવિચારથી નષ્ટપ્રાય થાય છે, તેનું રક્ષણ અને વર્ધન કરવાનો ધર્મ હાલના મધ્યમ વર્ગનો છે. જ્યાંસુધી હાલનો મધ્યમ વર્ગ જુની રીત અને નવી લાલસાઓનાં બંધનોમાંથી મુક્ત થવાનું ધર્મ અને ચૈત્ર ન રાખે ત્યાંસુધી આ ધર્મનું આચારણ તેમનાથી થઈ શકે જ નહીં, અર્થાત્ આત્મરક્ષણને માટે પણ મધ્યમ વર્ગે રાખવું, હવે ગ, ઠગસંગ, વિવેક, અને વિચારની માથે ધર્મ અને ચૈત્રનાં પણ સેવન કરવાં જોઈએ.

૨૧. ૨૮ દેસવરતમ કૃપારામ ધંડયા.

(સમાભોચક. ૧૬-૨)

ગુજરાત આદ્ય

સંગચ્છદ્યું સંવદ્યુ સવો મનાંસિજાનતામ્ । સમાનો મનુસ્સમિંતિ સ્સમાનો
જમન સ્સદ ચિત્તમેધામ્ ॥ સમાન મન્વમભિ મન્વયેવ । સમાનીવ આર્કુતિ
સ્સમાના હૃદયાનિવ ॥ સમાનમન્વુ ચો મનોવર્થાં પ્રસ્તુ સ હાસતિ ॥ જગદે

ભાવાર્થ:—મધુઓ! એકન થાઓ વાણીમા, વિચારમા અને કર્મમા એમતા ગળો,
તમારા સમાનનું કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો તમારો હેશ સમાન હો, તમારો વિચાર
સમાન હો તમારી ગૂઢ કાર્ય છોડતા સમાન હો એમ મારી શિક્ષા છે તમારી ઇચ્છાઓ
સમાન હો, તમારા હૃદયો એક થાઓ તમારા મન એક થાઓ કે જેથી કરીને તમારામાં
માઠ એકતા થાય હો । આમદેવ અમારી શ્રી ઇચ્છા તૃપ્ત કરો

વર્ષ ૩, અંક ૩,

[માર્ચ]

ભાદ્રપદ, સંવત ૧૯૬૭,

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી, સરખેજ

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામચંદ હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

મેન યાચતા (રા ગ હનલાલ મનમુખગમ ત્રવાડી)	૪૮
મનાતન હીડુ ધર્મ (રા રા મણીલાલ હમારામ)	૫૨
નિશ્ચા કુળાભિમાન (રા રા ' સર્વસુખે-૭૬ ')	૫૩
આત્મજોમા ગોત્રપ્રવર્તન અને ચિયસાતગતા (રા રા નાનાનાથ વેશક યાજ્ઞિક)	૫૬
આત્મજો (ગ રા યાજ્ઞિક)	૬૮
મૂન અને ભવિષ્ય.	૭૨

પત્ર બાંધકાર—વ્યવસ્થાપક ' ગુજરાત આદ્ય ' ઓફિસ પંખાલીની પોળ—અમદાવાદ

વાર્ષિક લવાજમ દપાલ ખર્ચ મુદ્દાંત રૂ ૧. અગાઉથી

અમદાવાદ-ધી યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડ—ગોતીતાલ શામળ

સરખેજ હિતવર્ધક સમાજનો હિસાબ.

જ

ઉ

૩-૬-૦-૧૪-૧૨-૧૯૦૯ થી આજ

સુધીમાં સેવાજનના આવેલા

૧-૦-૦ રા. રતનલાલ તરફથી ભેટ

૩-૧૨-૦ હોળીના તહેવારમાં ઉધરાયું

૧૦-૦-૦ રા. ચમનલાલ તરફથી ભેટ

૫-૦-૦ રવ. અમૃતલાલના સ્મરણાર્થે

૨૩-૨-૦

૦-૧૧-૬ શાંડેશ્વર વગેરે પત્ર લેખવામાં

૨-૧૩-૬ હોળીના તહેવારને કિન્નરે

હાસવમાં

૫-૦-૦ હરિશંકરને બી. એ. થયા ત્યારે

માનમાં

૨-૦-૦ હરિશંકરને માન આપવાને

અર્થે

૧૧-૬-૦

૧૧-૬-૦ સિલક સેક્રેટરી પાસે

નિયમો.

૧. વગર સહીના અને તન્નીની સહીના લેખો માટે તન્ની જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે.

૨. માસિકમાં હરકોઈ વિષયના લેખો મોકલવાની શુજરાતી પ્રતને છુટ છે. વ્યક્તિગત અર્થા લેવામાં આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમાં નહિ લેવામાં આવે તો તે અમે પાછો મોકલવા બંધાતા નથી લેખ કાગળની એક જ બાજુએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઈએ સહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ.

૩. નવા ચાહક થનારે સવાજન અગાઉથી મોકલવું, અને ચાહકોએ વર્ષ પૂરું થતામ સવાજન મોકલી દેવું. મળીઓડર તન્ની ઉપર સરખેજ મોકલવો. પત્ર વ્યવહાર અમદાવાદને સરનામે કરવો. માસિકનો નમુનાનો અંક એક આનાની દીકરીટ મોકલે મોકલવામાં આવશે.

૪. માસિક દરેક માસની અમાવાસવા સુધીમાં ન મળે તો વ્યવસ્થાપકને પત્રથી જણાવવું. સિરનામાના ફેરફારથી વ્યવસ્થાપકને વાકેફ કરવા નહિ તો માસિક ગેરવહે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી. માસિકના સરનામા ઉપરનો નંબર લેખના કૃષ્ણ કરશે.

૫. સવાજન મોકલ્યા પછી એક બે મહીને માસિકમાં પહેલો આવી ન હોય તો પત્રથી પૂછાવવું.

“ શ્રી શંકરાચાર્ય ચરિત્ર. ”

(ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતાએ છતામ માટે મંજૂર કરેલું.)

સનાતન વૈદિક ધર્મના ઉદ્ધારક, કેવલમૂર્તિના સંસ્થાપક, બ્રાહ્મદિ અનેક પાખંડ મતનો હુલ્લેહક અને પ્રધાનત્રયના બાળપદાર આદ્ય શંકરાચાર્યનું જન્મથી કૈલાસ ગમન પર્વતનું શવિરતર, વર્ણન આ ગ્રંથમાં છે. આ ગ્રંથના ૨૬ પ્રકરણમાં હિતમ ધર્મોપદેશ અને અધ્યાત્મ વિદ્યાના મૂળ તત્ત્વોનું સંપૂર્ણ બોલે થય છે. રૂપ ૦ ૫૯ કિ. રૂ. ૧ નિચેને રથને કર્તા પાસેથી મળશે મણીશંકર હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી, હરીપુરા—ગુરુત.

ગુર્જર બ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રંકર્ણેભિઃ શૃણુયામદેવાઃ । મદ્રંવશ્વેમાશ્વમિર્યજન્નાઃ । સ્થિરૈરક્લે
સ્તુદ્યુવા ૨ સસ્તનૂભિઃ । વ્યશેમદેવાહિતં યદાયુઃ ॥ તદ્વાત્મનિનિરતે
યડપનિપત્સુધર્માસ્તેમાયિ સન્તુ તેમયિસન્તુ ॥ ઉપનિષદ.

શબ્દાર્થઃ—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને સાંભળીએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ,
ને દંડ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્ભાણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા આરામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે આરામાં હો.

વર્ષ ૩, એક ૩.

[આસિક.]

ભાદ્રપદ. સંવત ૧૯૬૭.

મેઘ યાચના.

ગીતિ.

સંવત ઓગણીસે ને મહાસક્રાંતિ આ દુષ્ટવરણે;
મેઘ સમુગ નવ વરખા જગજીવ સઘળાં મરે ભુજે. ૧
દુષ્ટ ટળવા સુખ મળવા નરપતિ વનપતિ પ્રભુપદે યાચું;
સાક્ષી કહે હે સ્વામિ! કરજો ઘટ્ટી લહી હૃદય સાચું. ૨

શિશ્વરિણીવૃત.

અહો ત્રાંતા, ધાતા અખિલં જગતા પાલક પ્રભુ,
કરો શું આ કાળે અદ્ય સમ આ કૃત અવળા;
થવા આવી પૂરી વરપતણી આ ઘટ્ટીનો ખતુ—
તપા ભાગી ના ને—અનળયો દિસે વિશ બળતું. ૧

રિસાવા શું બહાલા! અશુભ નિરખી કૃત જીવનાં,
અને આ વર્ષાવો જળ તજી શું મેઘે અનળના;
અને હાની ભારે નિરખિ નજરે ત્રાસ ઉપજે,
કૃપા સિન્ધું, ઘટ્ટી જળ તણી કરી બહાર કરજે. ૨

ધરે ના આ કૂર, કૃતિ તમતણા પાલકપદે,
અન્યા પાપી જીવે પ્રભુપણું પ્રભુ લેશ શું લજે ?
વિચારી એ ન્યાયે બિરદ નિજ નેહો । અમિનિધિ,
કરો વૃદ્ધી ભારી જગ સુખી થવાને શુભ વિધી. ૩

બલે રાજા લોકો “ ભુખ મહિપતી ચક્રવર્તી ”
ધરે છે સંગાઓ વિવિધ પ્રતિની માન મળતી;
મહારાજા શ્રીમન્ સકળપતિ તો મેધ વિલસે,
યતાં વૃદ્ધી સૃષ્ટી સુખમય;—વિનાતો દુષ્પિ દિસે. ૪

પશુ પક્ષી આદી સકળ જીવ ને માનવગણે,
યતી યોગી રાજા સખળ પણ જીને ઉર ગણે;
યતા દીદા સર્વે પરજન્ય વિના દુઃખિ બનતા,
પધારો હે ઈષ્ટ । સહુ સુખી થવા પાલક પિતાં. ૫

તમારા વિના તો અચર ચર સૌ શુષ્ક પડતું,
ક્ષુધા પીપાસાથી અમિત જીવને મોત અડતું;
નથી જાતો જોયો, કથન ન થતો ત્રાસ અતિશ,
મહારાજા મેધ । કશ્ચુધિ પધારો લજી રીશ. ૬

નિહાળી પોતાનાં પિડિત પશુને પાલક રહે,
પિતા માતા પાસે ભુખ દુખ વડે બાળ રવડે;
દિવે ના કો કોને જગ તૃણ અને અત નરીએ,
અનાવૃદ્ધીથી આ સકળ બનતું હાલ લહિયે. ૭

અમીદ્રષ્ટી ધારી પ્રભુ જળની વૃદ્ધી અતિ કરો,
જગે પ્રાણી કેરાં ભુખ તરણનાં કષ્ટ જ હરો;
ભરો આરે સુખે ભરતબૂમિમાં વિશ્વ ભરતા,
પધારો મહારાજા ધન । સુખ ધને દુખ હરવા. ૮

ગુણો માતા ત્હારા અખળ વળી રાજા સહુ મળી,
જરા જોશે દોષો નહિ, અમતણા હે । નરહરી;
કૃપાસિન્ધુ પોતે . બિરદનિજ જાણી દુઃખ હરો,
પધારો મહારાજા ધન । સુખધને ભારત ભરો. ૯

આવશ્ય શુક્લા. ૧૩ ભોમ.

તા. ૮-૮-૧૧

છગનલાલ મનસુખરામ ત્રવાડી.

સનાતન હિંદુ ધર્મ.

હિંદુ ધર્મનું સાહિત્ય.

હિંદુઓ, પારસીઓ, મુસલમાનો અને યુરોપિયનો જાણે છે અને એકે એવાને કબુલ કરે છે કે હિંદુઓનો ધર્મ વેદ મૂલક છે. ગ્રી-હિસ્ટોરિક ટાઇમ-પ્રાઇમિટિવિસ્ટ કાળથી હિંદુઓ વેદને પોતાનું મોટામાં મોટું ધર્મ પ્રમાણ માને છે અને હિંદુ પ્રજાનાં ધર્મ અને ચારિત્ર્ય તેના ઉપરથી સમયે સમય ધણતાં આવેલાં છે. ચાર વેદ જેને શ્રુતિ કહેવામાં આવે છે તે, તે પછી થયેલી સ્મૃતિઓ જેને ધર્મશાસ્ત્રો કહેવામાં આવે છે અને જે વેદો-ર્થનું સ્મરણ કરીને રચાયેલી છે તે, મહાભારત રામાયણ, સ્કન્ધો-પદ્ધર્શન અને પુરાણો એ બધું હિંદુ ધર્મનું સાહિત્ય કહેવાય છે. એ બધું સાહિત્ય વેદને અનુકૂળ અર્થથી ઓત-પ્રેત ભરેલું છે અને સમયે સમયે થયેલા મોટા વિદ્વાનોએ જ્યાં જ્યાં વિરોધ લાગ્યો તેમાં તેનો પરિહાર કરી તેનું વેદમૂલકત્વ સિદ્ધ કરી હિંદુ ધર્મને એક ધારાની માફક વેદ-મૂલક જ રાખ્યા કર્યો છે ને જેમને તે સમાધાન ન રચ્યું તે મંડળ વેદ ધર્મના છત્રમાંથી અને હિંદુ (આર્ય) નામમાંથી જુદું જ નીકળી ગયું છે. શ્રુતિ, સ્મૃતિ, ઇતિહાસ અને પુરાણો બધું જ જૂના જમાનાથી આજ સુધી ચાલુ રહેલું હિંદુઓનું ધર્મ સાહિત્ય છે એમ કાલ હિંદુઓ જ નહિ, પરંતુ પરદેશી વિદ્વાનો પણ કદાચે કબુલ કરે છે.

બુદ્ધાં પડેલાં ધર્મ મંડળો.

ઇતિહાસ ઉપરથી એમ જણાય છે કે બંધુ જૂના જમાનામાં હિંદુ આર્યો અને પારસીઓ એક જ પ્રજા તરીકે રહેતા હતા અને અવિરોધે તેમનો ધર્મ પણ એક જ હતો. આ કાળ વેદ અને અવસ્થાની રચના-ગોઠવણ થયા પહેલાંનો કહેવાય છે. સમુદ્રમંથન અને દેવાસુર યુદ્ધ ઇત્યાદિ અતિ પ્રાચીન કથાઓ ઉપરથી યુરોપિયન વિદ્વાનો એવું અનુમાન કરે છે કે, 'સુર-અસુર' શબ્દના અર્થમાંથી પારસીઓ અને હિંદુઓ છુટા પડી ગયા છે. હિંદુ પારસીઓની રીતમાતો, આચાર વિચારો ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને વેદ તથા અવસ્થાને વંદીદાદ વગેરે જૂના પુસ્તકોની ભાષા, કથાઓ અને બીજી બાજતોથી સહજ સમજાય છે કે, હિંદુઓ અને પારસીઓ અતિપ્રાચીન કાળે એક પ્રજામંડળમાંના અને એક જ ધર્મ પાળનારા હતા. પારસી હિંદુઓથી 'સુરાસુર'ના અર્થમાંથી જૂદા પડી ઇરાનમાં ઉતર્યા અને હિંદુઓ પંજાબમાં આવીને વસ્યા.

હિંદુસ્થાનમાં હિંદુઓએ પોતાનાં રાજ્યો રચાવી તથા વસ્તી વધારી વેદને, ગોઠવી વેદમૂલક ધર્મ ચલાવ્યો. એ વેદ ધર્મ બધું જમાનાઓ સુધી જોવા ને તેનો જ ચાલુ રહ્યા પછી હેતુકાળમાં કેટલાક બુદ્ધિવાદના ગ્રંથો થયા અને તેને પરિણામે બુદ્ધ ધર્મ નામનો એક નવો પંથ ઉત્પન્ન થયો. આ પંથવાળાઓએ વેદધર્મની ચાલુ સાંકળના કેટલાક આંકડા તોડી નાંખ્યા; એટલે વર્ણાશ્રમ વ્યવસ્થા તોડી નાંખી, અધિકાર ભેદ કાઢી નાંખ્યો અને ધર્મભાષા જે સંસ્કૃત હતી તેમાં ભેળ પાડી લોકભાષામાં ધર્મ ગ્રંથો લખવાનું શરૂ કર્યું. વેદધર્મની સાંકળ જેમની તેમ ચાલુ રહે ને માટે જાણજોા જોદાની સામે થયા, તોપણ ઉત્તર હિંદુ-

સ્થાનના રાજાઓ યુદ્ધ ધર્મમાં વટલાઈ જવાથી અને બૌદ્ધ રાજર્ષિ બનવાથી લાખો માણસો બૌદ્ધ થઈ ગયા. આહણુ જાંબ્યા નહિ. તેમણે વિરુદ્ધતા ચાલુ રાખી. બૌદ્ધોએ વિધાનો આશ્રય લઈ વેદધર્મના સિદ્ધાંતો તોડવાને એક પાછી એક નવા થયેા બનાવવા માંડ્યા પરંતુ આહણુ તેથી હારી ગયા નહિ. બૌદ્ધોએ આહણુની સાથે લડતાં પોતાનો ધર્મ હિંદની બહાર પ્રવર્તાવવાનું ચાહું રાખ્યું અને કાબેટ, તાર્તરી, બરમા, શીયામ, ચીન અને છેલ્લે જાપાન સુધી તેનો પ્રસાર થયો.

વેદ અથવા આહણુ ધર્મનું પ્રમાણુ નહિ સ્વીકારતાં મહાવીર સ્વામીએ જૈન ધર્મ કાઢ્યો અને આહણુના કિલ્લામાં બે ગામડાં પડ્યા. વળી વેદના પ્રામાણ્ય છત્ર નીચે પણ તેના સાહિત્યમાંનાં સામાન્ય વચનોને આધારે શક્તિ ગણપતિ વગેરેને જૂજનારાઓનાં મંડળો નીકળ્યાં અને વેદધર્મનું ઐક્ય છિન્ન બિન્ન કરી નાંખવામાં આવ્યું. આહણુ આ બધા વિરોધીઓની સામે કમ્બર કરીને લડતા અને વેદ ધર્મની શૃંખલાને સાચવતા રહ્યા એટલામાં આદિ શંકરાચાર્યે યથા જ્ઞેમણે પોતાની લોકોત્તાર વિદ્યતાથી બૌદ્ધો, અર્હતો, કાપાલિકો, નાસ્તિકો અને બીજાઓને વાદ વિવાદ ચલાવી જેર કર્યાં, એટલે સુધી કે યુદ્ધ ધર્મ જે આખા હિંદમાં રાજધર્મ થઈ બાપી ગયો હતો તે હિંદમાંથી તદ્દન નાબુદ થયો. આદિ શંકરાચાર્યે પછી જે જે વિરોધ ઉત્પન્ન થયો હતો અને જે જે સામાન્ય વચનો ઉપરથી નવા પથો નીકળ્યા હતા તે બધો વિરોધ તોડી નાંખી શ્રુતિ સ્મૃતિ અને પુરાણોના ધમની એક વાક્યતા કરી અને વેદધર્મની સાંકળ જેને તોડીને છિન્ન બિન્ન કરવાના યત્ન થયા હતા તથા જેના કેટલાક આંકડા ઢીલા કરી નાંખવામાં આવ્યા હતા તેને ફરીને ઠાંશી મજબુત કરી અને વેદધર્મની સ્થાપના કરી. વર્ણાવસ્થા નીકળી ગઈ હતી તે દાખલ કરી, આહણુને ફરીને જ્ઞેન-ધર્મો પહેરાવી અને વેદાનુકૂલ ચાતુર્વર્ણ્ય ધર્મ ચલાવી તેના નિભાવ અને રક્ષણને માટે હિંદની ચાર દિશાઓમાં ચાર આશ્રમ સ્થાપી તેની ઉપર વિદ્વાન આચાર્યો-શંકરાચાર્યોની નિમણુંદા કરી.

દેશી પરદેશી હુમલાઓ.

કાળ વહેતો ચાલ્યો અને વેદધર્મની ધારા પણ અવિચ્છિન્ન પાછી ચાલુ એક સરખા પ્રવાહે વહેવા માંડી, પરંતુ બહુ કાળ ગયો નહિ હોય એટલામાં ગુજરાતમાં જૈનધર્મે જોર કરવા માંડ્યું. વિદ્વાન જૈનોએ ગુજરાતના રાજાઓને પોતાના ધર્મમાં લઈ પોતાનો પ્રસાર વધારવાનો યત્ન કરવા માંડ્યો. આહણુ પાછા તેમની સામે થયા અને ધર્મના ઝઘડાઓ ઉભા થયા જે ગુજરાતના ઇતિહાસમાં નમુદ થયેલા છે. બીજી તરફ મુસલમાનો હિંદ ઉપર ચઢી આવ્યા તેઓ જીત્યા રાજ થયા અને તેમણે હિંદુધર્મ ઉપર જોરથી હુમલો કરવા માંડ્યો. આ કાળ અગ્નિમાં છવાઈ ગયેલો હતો તેમ વાદવિવાદનો પ્રતિપક્ષીઓ અવકાશ આપતા નહતા એટલે લોકો અને આહણુ યાનથી નહિ પણ જાતીયતાના અભિમાનથી જ નમ્રપણે પોતાનું રક્ષણ કરી રહ્યા. આ અગ્નિવળા કાળમાં અને અગ્નિપાનાં વખતમાં પાછા સ્વાર્થ મંડળ બાંધનારાઓ ઉત્પન્ન થયા. ધર્મચાત્રો અને પુરાણોમાંના છુરા છવાયાં વચનો ઉપર મદાર બાંધી તેમણે વેદના છત્ર નીચે નવા પથો ઉભા કર્યા અને લોકોને ધર્મને માગે ધુતી ખાવા માંડ્યા. આ મંડળો વેદધર્મની વિરુદ્ધ નહિ દોષાથી, વેદને પ્રમાણુ માનતાં દો-

વાથી અને તેમને સમજાવી વાળી લઈ વેદધર્મની સાંકળને ફરીને ઠાંસનાર વિદ્વાન સોની ઉત્પન્ન નહિ થવાથી તે એમનાં એમ દેશના જુદા જુદા ભાગમાં કોઈવાર ફક્ત શિશુ-ખીલતાં-યતાં અને કોઈવાર મંદ પડી જતાં અધ્યાપિ આવે જ નય છે.

મહાન્ અકબરનો યત્ન.

પોતાની પ્રજામાં આજુ ધર્મ વિરોધ રહેતો હતો તેથી રાજ્યના સ્થાયીને અત્યુદ્ધ નહિ લાગવાથી મહાન્ શહેનશાહ અકબરે ધર્મકથ સાધવાનો યત્ન કરેલો ઇતિહાસ આપણને દેખાડે છે. તે મહાન્ શહેનશાહે જુદા જુદા ધર્મના વિદ્વાનોને પોતાના દરબારમાં બોલાવી વાદવિવાદ કરાવ્યા હતા, પરંતુ લોકોમાં અત્યંત અજ્ઞાન વ્યાપી રહેલું હોવાથી તેનું કંઈ પણ ફળ આવ્યું નહતું. પંજાબમાં, ઈલાહાબાદમાં, અને મહારાષ્ટ્રમાં પણ કેટલાક સાધુ સંતાએ ધર્મકથ ઉત્પન્ન કરવાને યત્ન કરેલા જણાય છે, પરંતુ તેમાંનો કોઈ યત્ન ફળદાયી નીવડ્યો નથી. દેશની વિચળતામાં લોકો એક બીજાથી બહુ જ દૂરને છેટે વહેંચાઈ જવાથી, પ્રાંત પરસ્પરે ભાષામાં ફેર પડવાથી અને ધર્મ સાહિત્યની બાધાનો અભાસ કમી થઈ જવાથી, નામદાર બ્રિટિશ સરકારે ચલાવેલી અંગ્રેજી બોલીથી લોકો એક બીજાના વિચાર આપ લે કરવા લાગ્યા ત્યાં સુધી હિંદુ ધર્મ પ્રાંત પ્રાંતમાં જોમને તેમ આજુ રહેલો હતો અને અમુક પંથ કાઢી વારા બાંધી બેઠેલા પણ વેદ પ્રામાણ્ય સ્વીકારનારાઓ પણ ઠેકઠેકાણે પોતાનું ગાંડું ગળાડાવ્યે જતા હતા, અને હાલ પણ હિંદુ ધર્મ અને પંથોનાં ગાંડાં જોમને તેમ ચાલે જાય છે. પરંતુ હમણાં કેળવણીના વધવાથી લોકો પોતે કોણ અને પોતાનો ધર્મ શું? તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા છે. કેળવણી, આવ જાની સગવડો અને વિચારની આપ લેનું સાધન અંગ્રેજી વિદ્યા વધવાથી હાલ લોકોમાં ધર્મ સંબંધીની જાગૃતિ આવી છે અને ધર્મીયાર્થો પણ પોતાનાં કર્તવ્યો તરફ પ્રવૃત્ત થવા માંડ્યા છે અને તેમાંથી જ આજ કાલ ચર્ચાતા ધાર્મિક કથાઓને જન્મ મળ્યો છે.

મણીલાલ છપ્પારામ.

મિથ્યા કુળાભિમાન.

પાશ્ચાત્ય કેળવણીના સંસ્કાર આર્ય પ્રજાઓના મગજ પર પડવાથી ધણે ભાગે મંસાર સુધારણા તરફ સર્વેનું લક્ષ દોરાયું છે. જુના વિચારના વૃદ્ધોની સંખ્યા પ્રત્યેક જાતિઓમાં ઘટવા લાગી છે; કોઈ કોઈ જુના વિચારના છે પણ નવા વિચારોનું ધર્મણ થવાથી અતિશે આગ્રહી લાગતા નથી. જુનું બધું ખોટું અને નવું જ ખરું એવો એક કેળવાએલો નવો વર્ગ ઉદ્ભવ્યો હતો પણ હાલના ગ્રાન્યુએટોએ તેમનો દોર નરમ કરી નાખ્યો છે. આપણી આર્ય પ્રજામાં “બ્રાહ્મણ” એ મુખ્ય કોમ ગણાતી આવેલી છે “બ્રાહ્મણોઽયમુલ્લાસીત ” બ્રાહ્મણો વિરાડ ભગવાનનું મુખ છે એમ વેદ ડિઝિમ રચેલી કહે છે. ખીજી-બધી આર્ય પ્રજા બ્રાહ્મણની આગા પ્રમાણે અમલ કરતી; બ્રાહ્મણ ત્રણે વર્ણોનો ગુરુ ગણાતો. હાલ બ્રાહ્મણોનું પૂર્વનું મહત્ત્વ તો રહ્યું નથી છતાં હજી કંઈ છે; વિચાર કરીને બ્રાહ્મણો જો

પોતાના સંસાર-વ્યવહારમાં સુધારણા કરવાને કાળજીથી વતન કરે તો તેમને પગલે, પગલે બીજી કોમોમાં પણ સુધારો થાય. આગળ ફક્ત આહાર, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર જ વર્ણ હતા; હાલ જે પ્રત્યેક વર્ણમાં સેંકડો પેટા વિભાગ પડી ગયા છે તે નહતા. ન્યાં ભોજન વ્યવહાર ત્યાં કન્યા વ્યવહાર હતો. વેદ કાળમાં તો આહારો ત્રણે વર્ણની કન્યાઓ લેતા; હાલ તો પોતાની વર્ણમાં પણ માત્ર વિભાગ પડી જવાથી માતિમાંથી જ કન્યા લેવાય છે અને અપાય છે; તેમાં પણ ગામ, ગામના અને કુળાભિમાનના રીવાજોએ પરસ્પરનું સત્તાનાશ વાળી નાખ્યું છે. આપવા લેવામાં એટલો બધો સંકોચ થયો છે કે કેટલીક માતિઓ અસ્તપ્રાય થઈ છે અને થાય છે. મિથ્યા કુળાભિમાનમાં ભેદોએ તેવાં ભેદાં બાંધી શકાતાં નથી. વર કન્યા અને તેમનાં વાલીયો દુ ખમાં અને પશ્ચાતાપમાં જીંદગી ગુજરે છે. ક્ષેત્રનો મંકોચ થવાથી અનેક પ્રકારની વિપત્તિઓ ભોગવવી પડે છે. આ વિપયમાં વિદ્વાનોએ ગદ્યપદ્યાત્મકમાં લેખની દ્વારાએ આર્થ પ્રગ્નઓની ઘણી સેવા બજાવી છે, બાળકમ, વૃદ્ધકમ, કળેણં વગેરે અનેક કુટુંબ રીવાજો પર પસ્તાળ પડ્યે જાય છે; હવે તો લખવા કરતાં થોડું, થોડું અમલમાં મૂકવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. “આમ ઉડળમાં ભરવા જઈએ” એમ કદી અને તેમ નથી, અત્યારે આહારની બધી માતિઓને એકત્ર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ ભગીરથ પ્રયત્ન આપણી શક્તિ બહારનો છે માટે હાલ તો આપણી માતિમાં મિથ્યા કુળાભિમાનના કદગા રીવાજો છે તેને દૂર કરી કુળવાન ગણાતાઓ એ માર્ગ ખુલો કરી આપવો જોઈએ, તેમ કરવું તે આગેવાનોની સત્તા બહારનો વિષય નથી આગેવાનો બોલે છે ખરા પણ સમય આવ્યે વર્તતા નથી, એટલે એમનું વચન ‘વૌરવૈરો વાહિત્યમ્’ એમ ગણી કોણે હસી કાઢે છે. કહેવાતા કુળવાનો મામા માશીઓની કન્યાઓ આમન સામાન આપી પગલે કુળવાન રહેવાની તદ્દખીરો કંઈ છે અને નાહક બીચારા બીજને અકુળવાન અને અવાચક કહી કુટુંબી મારે છે. એ કહેવાતા કુળવાનોના કરતાં બીચારા પેસે ટકે વિદ્યાએ ચઢીઆના હોય છે છતાં આગેવાનો મત્સરથી તેમનો તિરસ્કાર કંઈ છે. કુળવાઓલા કુળવાનોને પૂછશે કે આ બાબતમાં તમે કેટલો પ્રયત્ન કર્યો છે, તેના જવાબમાં તેઓ તમને એમ જ કહેવાના કે અમે એકલા શું કરીએ, આ નિર્ભાલ્ય જવાબથી સ્પૂળ પુદ્ધિવાળા સંતોષ પામશે, પણ જેમને ઉચ્ચ સંસ્કાર છે તે તો કહેવાના કે બાઈ કુળના મિથ્યાભિમાનને તિલાંજલી આપવાના વિચારવાળા તમારી માતિમાં તમે એકલા જ છો કે તમાગ વિચારને મળતા બીજ છે? એનો જવાબ તમને એવો મળશે કે જુજ વર્ગ કદાપિ હશે; પરંતુ તેથી શું વળવાનું. આ ઉત્તર માત્ર છેતરવાનું છે. પ્રત્યેક માતિમાં કન્યા આપતી વખતે કુલાભિમાન આડે આવે છે, લેતી વખતે આવતું નથી; રાયકવાળ વગેરે કેટલીક આહાર માતિઓમાં કન્યા લેવામાં પણ કુળાભિમાન હોય છે પણ એકે અભિમાન સુધારણાની આડે આવે તેવું નથી. કારણ કે કન્યા આપતી એ દરેક માખાપ કે કન્યાનાં વાલીઓની મુનમશીનો વિષય છે. જે અન્તઃકરણ પૂર્વક માતિના રિવાજો સુધારી આહાર કોમનું એક સાધવા મુખી નિશ્ચય થયો હોય તેવા અહા સુધારકને માતિઓના આપ લે કરવાના અનિષ્ટ રીવાજો જરા પણ હરકત કરતા નથી. સુધારક કુળવાન બને માતિમાં એક જ હોય પરંતુ કન્યા આપવામાં તે સ્વતંત્ર જ છે. તેવા સુધારકે મિથ્યા કહેવાતા કુળવાનોને ગોધવા ન જતાં માતિમાંથી વિદાન, બહેલો, સુખી એવા અકુળવાન છોડશે તોથી કદી કન્યા આપે તો

કોઈ જાતિ તેને અપ્રત્યક્ષ કે બાધ કરી શકતી નથી. બસે પોતાનું કુળ ઉતરવાની બીક લાગતી હોય તો છોકરાને કુળવાનની કન્યા લાવે પણ એ કામ ખરા સુધારકનું છે; નહિ કે લોકોને છેતરવા બાળ પાયરનારાઓનું ધણી જાતિઓમાં એવા ઢોંગીઓ આપણે જોઈએ છીએ કે કોઈ ગરીબ કુલવાન પોતાની ખરચવાની શક્તિને અભાવે કહેવાતા કુળવાનને કન્યા ન આપતાં એક પગથીયું ઉતરી કોઈ સુખીને કન્યા આપે તો એ સુધારકોજ એની નિંદા કરવા મચી પડે. બાઈ જોયું કે રૂપિયા પંદરસે લીધા. આવો મિથ્યા આરોપ મૂકનારા માત્ર લોકોમાં અમે સુધરેલા છીએ એવું દેખાડવા જ ડોળ કરનારા છે. જ્યાં સુધી આપણે નહિ સુધરીએ ત્યાં સુધી જાતિને શી રીતે સુધારી શકીશું; અને જાતિ નહિ સુધરે તો બીજી ભોજન વ્યવહાર સાથે કરનારી જાતિઓને એકત્ર કરી ક્ષેત્ર વિશાળ શી રીતે કરવાના હતા? આપણે કહેવાતા કુળવાનો આપણે ચસમા ઉતારી આસપાસ દેખીશું તો પણ હીરે દ્રષ્ટિ એની એજે થશે. માટે કહેવા કરતાં કરી બતાવો હવે કર્તવ્ય જ શેષ છે. હજી બાજી હાથમાં છે અન્તઃકરણ પૂર્વક સુધારો ઇચ્છનારને કશું અસાધ્ય નથી. બ્રાહ્મણ વર્ગ પણ હવે ભિક્ષુક રહેવાને ઇચ્છતો નથી. કંઈ વ્યાપારી, કંઈ મીસોવાળા, કંઈ ઉચ્ચ અધિકારવાળા બ્રાહ્મણો સ્વજાતિવાંધી મળ્યા આવે છે, માટે સુધારક કુળવાનોને અમારી વિનંતિ છે કે આપ કન્યાઓ લાવો ગમે ત્યાંથી પણ આ કુળવાન નહિ કહેવાતા પણ તમારી દ્રષ્ટિએ સશસ્ત્ર કુળવાન જેવા તમે ઉપદેશ દ્વારા સૂચવો છો તેવા છે માટે એકાદ માણસ પણ એવા વેપારી કે મીસવાળાને અથવા સત્તાધારીને કન્યા આપવાનો રીવાજ ચાલુ કરે તો રસ્તો પડવાથી ગરીબો નિંદાય નહિ અને સુધારણાનો માર્ગ સુલભ થાય તથાસ્તુ.

સર્વ શુભેચ્છક.

બ્રાહ્મણોમાં-ગોત્રપ્રવરાદિ અને સ્થિત્યાંતરતા.

આ દુનિયામાં અનેક પ્રાણી ઉત્પન્ન કરેલાં છે. તેમાં મનુષ્ય પ્રાણી સર્વોત્તમ છે કેમકે તે ધર્મ-નિતિ અને જ્ઞાન ધરાવી શકે છે. તેમાં વળી બ્રાહ્મણો પોતાને સર્વ શ્રેષ્ઠ ગણાવે છે. તેનું કારણ આ સદિના ઉત્પન્ન કતા શ્રી બ્રહ્માજીના મુખથી ઉત્પન્ન થયા છે. સર્વ શરીરમાં બીજા અંગો કરતાં મુખ, એ ઉત્તમ અંગ છે. ઉત્તમથી ઉત્પન્ન થએલા ઉત્તમ જ હોવા જોઈએ. જ્યારે સર્વ જળમય સદિ હેતી ત્યારે પરમાત્માની મરજીથી બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા. અને જળમય સદિ ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા થતાં મુખથી નીચેના ઝડકિઓને ઉત્પન્ન કર્યા—

નમદમિર્વસિટોડવિ, વિશ્વામિત્રોય ગૌતમઃ ॥

મારદ્વાજઃ કસ્યપાંલોડગસ્યથ ગોત્રિજ સ્મૃતા ॥

(૧) જળમિ, (૨) વસિટ, (૩) અમિ, (૪) વિશ્વામિત્ર, (૫) ગૌતમ, (૬) મારદ્વાજ,
(૭) કસ્યપ, (૮) અગસ્ય.

આ આઠના અને કોઈ હેઠા સિવાય સાતના વંશના સર્વે બ્રાહ્મણો પોતે છે એમ ખાત્રીથી માને છે એટલે મૂળ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયેલા એક પિતાના વંશો અને વૃદ્ધિ થતાં મૂળ ઋષિઓના કુટુંબીકાનો બ્રહ્મણો હશે તે હક કાવો રાખી શકે છે તો તેમણે પોતાની કુટુંબીક માહિતી જણાવવા સારું—

ગોત્ર શાખા વટકસ્ય, વેદા પ્રવરા શિવા ॥

ગણપતિ મૈરવો દેવી, નવં જાનાતિ વાઙ્માન ॥

પોતાનું (૧) ગોત્ર, (૨) શાખા, (૩) અટક (૪) વેદ, (૫) પ્રવર, (૬) શીવ, (૭) ગણપતિ, (૮) ભૈરવ, (૯) અને કુળ દેવી એ નવની માહિતી અવશ્ય રાખવી જોઈ એ છે. નિત્ય કર્માદિમાં તેની જરૂર પડે છે. પણ જ્યો—

મંધ્યા વેળે માતીકુ, કોદાળા અટકર્મ, થે હોય બે આખલીયાં, તો—રહે બ્રાહ્મણનો ધર્મ, એમ વર્તનવાળાને, અગર એવી રીતે કડકડ, એમ ધારનારને, તે મિથ્યા છે.

ઉપરના અષ્ટ ઋષિઓના વંશમાં જે જે મહા દિવાન થયા અને પ્રકાશના તેઓ પ્રવર રૂપે ગણાયા છે.

શ્રોત્રણ્ય નૃપ સાવધાન, મનસા સસર્પિયો ગોત્રિણ ॥

સ્તેષા પૌત્ર સુતાચ પત્ય, મનુયઃ શ્રેષ્ઠોઽવ ભુવશ્ચયે ॥

તે સર્વ પ્રવરાનતેજ્વનુ મવેત્, સામ્યે વિવાહઃ ક્વાચિદ્

પચાનાં ત્રિપુ વાહુપુ સમકૃતં મગવાદિ વર્ગે ધ્વિદ્ ॥

મન સાવધાન રાખીને હે રાજ સાબળ—બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયેલા સત્પરુષિઓના વંશમાં જે પુત્રો અને પૌત્રોમાં ધણા સારા વિદ્વાનો થઈ ગયા, તેઓ પ્રવર કહેવાયા છે. એ પ્રવરો જેમાં મરખાંપણે મળતાં હોય તેઓમાં સ્થાને પણ વિવાહ અર્થે જોડવો ન જોઈએ. કેમકે તેઓ એક જ કુટુંબી ગણાય છે.

ભગવાદિ ગોત્રમાં પાંચ પ્રવર અને ત્રણ પ્રવર એમ બેદ છે.

સહસ્ર લક્ષાર્બુદ સમ્મિતાની, ગોત્રાણિ જાતાનિ મહિતલેઽસ્મિન્

एकोन पचाशदिहे रितानि, सत्पार्यै वृदस्वत एवतानि ॥

આ ભૂમિ ઉપર એટલાં બધાં ગોત્ર થયાં છે કે જે હજારો, લાખો, અને અર્ધુદની સંખ્યામાં હશે, પણ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયેલા સત્પરિવા સમૂહમાત્ર માત્ર ૪૯ એકોત્તરવાશ ગોત્ર જ મુખ્ય છે. કારણ કે તેમાં થયેલા પ્રવરોમાં વધારે બેદ જોવામાં આવતો નથી.

વસ્તી પત્રકો હવે થવા લાગ્યાં છે. તે ઉપરથી જાણી શકીશું કે બ્રાહ્મણોની વસ્તી મોટે ભાગે ગુજરાતમાં અને તેની ઉત્તરે, પૂર્વે—દક્ષિણે અને પશ્ચિમે ગુજરાત અને તેના ભગતા પ્રદેશમાં બ્રાહ્મણ ધણી ગણિતોની મંખ્યા જોવામાં આવશે. પણ ગુજરાત સિવાયના ભાગમાં ગણિત મંખ્યા બ્રાહ્મણોની એટલી જણાશે.

પ્રજાપતિદિ વૈશ્યાય, સૃષ્ટવા પરિદદે પશૂન ॥

બ્રાહ્મણાય ચરાજ્ઞેવં, સર્વોઃ પારિદદે પ્રજાઃ ॥

પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ જીવન પ્રજા—પશુવાદિને સૃષ્ટને શુદ્ધોને સોંપી. અને તમામ મનુષ્ય જાતને સૃષ્ટને આહ્વાણ તથા ક્ષત્રીને સોંપી છે.

યાનુંપાશ્રિત્ય તિષ્ઠંતિ, લોકાદેવાશ્ચ સર્વદા ॥

બ્રહ્મચૈવધનયેપાં, કો હિસ્વાત્તાન્ જિજીવીષુઃ ॥

આહ્વાણોની સહાયતાથી મૃત્યુ લોકનો તથા દેવ લોકનો પણ નિર્વાહ થાય છે. (યોતાના વેદ મંત્ર વડે જ દેવને પણ આહ્વાણો પ્રતિષ્ઠિત કરી શકે છે સારેજ પૂજાય છે.) તેવા આહ્વાણને કાંઈપણ ઈર્ષા કરીને સુખ પામવાની ઈચ્છાવાળો મનુષ્ય ક્યાં રહી શકે ?

નવિદ્વાંશ્ચેવ વિદ્વાંશ્ચ, બ્રાહ્મણો દૈવતં મહત્

પણીતશ્ચા પળીતશ્ચ, યથામિદંદૈવત મહત્ ॥

આહ્વાણુ વિદ્વાન હોય કે અવિદ્વાન (મૂર્ખ) હોય તો પણ આહ્વાણુનું દૈવત મોટું છે જેમકે અગ્નિ વેદમંત્રથી પ્રગટાવેલો હોય અથવા એમને એમ હોય તો પણ બાળા નાંખવાને સમર્થ છે.

સ્મશાનધ્વપિ તેજસ્વી, પાવકો મૈવ દુષ્યતિ ॥

હૂયમાનશ્ચ યજ્ઞેષુ, મૂય એવામિવદંતે ॥

સ્મશાનમાં પણ અગ્નિ અપવિત્ર થતો નથી પણ હવનની પેઠે તેમાં ધી હોતો છે, ત્યારે બડકો યજ્ઞને તેજસ્વી થાય છે. મતલબ કે આહ્વાણુને ધર્મ સંસ્કાર જોડાતાં તે મૂળ સ્વરૂપે પ્રકાશે છે.

હંકારં બ્રાહ્મણસ્યોક્તા ત્વંકારંચ ગરીપસઃ

સ્નાત્વાનશ્ચહઃ શેષ, મમિવાદ્ય પ્રસાદયેત્ ॥

આહ્વાણુને જો કાંઈ હંકારો કે ટુંકારો કરે તો તેણે સ્નાન કરીને એક દિવસ ઉપવાસ કરી બે હાથ જોડીને તે આહ્વાણુનું અભિવંદન કરીને પછે હાથવું.

તાદાયિત્યા તૃણેનાપિ, કંઠેવા વચ્ય વાસસા ॥

વવાદે વાં વિર્મિજિત્ય, ઘણિપલ્ય પ્રસાદયેત્ ॥

કદાપિને આહ્વાણુને જો એક ત્રણલાથી પણ મારવામાં આવ્યો હોય અથવા ગળે લૂગડું બાંધવામાં આવ્યું હોય, અથવા તેને વાદવિવાદમાં હરાવવામાં આવ્યો હોય, તો, તેણે વાંક કરનારે તે આહ્વાણુને હરેક પ્રકારે પ્રણિપત્ત કરીને, પણ રાજ કરવો.

તેષાં વેદ વિદોઃ મૂયુઃ, સ્ત્રયોપ્યનઃ સુનિષ્કૃતિમ્

સાતેષાં પાવનાયસ્પાત્, પવિત્રં વિદુષાં હિવાક્ ॥

કનોજથી આવીને વસ્યા તે કનેજીઆ, ગમાજીથી આવી વસ્યા ગયાવાળ, (મરચી) બ્રહ્મપુરીના
ભાર્ગવ, મોતાવાસી મોતાળા, દક્ષિણમાંથી આવનારા, દેશસ્થ, કોકણ મધેના કોકણસ્થ,
અને સેણુવી, એ વિગેરે રૂપિ મુતી પૈકીના બ્રાહ્મણ ગણે જ્યાં વસ્યા તે સ્થાનના કહેવાય
છે. અને પાછળથી ઉદય અર્થે ખીજાં સ્થાનોએથી આવીને ગુજરાતમાં વસ્યા તે, તે
સ્થાનના કહેવાયા.

જો કે દરેક સંસારવાળી રાતિમાં સમર્થ વિદ્વાન ચએલાને પોતાને જૂના ગણવાની
અપેક્ષા થતાં પોતાની રાતિનું પુગણુ કેટલાકે રચીને ધણી મુદતે બહાર પાડ્યું જણાશે.

પરંતુ હાલના શોધ જોળના સંશોધકોને તેવાં પુરાણોમાં આવ અતનો સંબંધ, ભાષા
સંબંધ, રાજ્યકર્તાનો કાળમાન, જનસમૂહના આચાર વર્તનની તેમાં આવી ગએલી સ્વાભા-
વિક શૈલિ વીગેરેને લીધે બારીક દૃષ્ટીના આધુનિક તપાસ કરનાર વિદ્વાનોને—એલાં સ્વાભા-
સૈકામાં, કયા રાજ્યઅમલમાં અને તે વખતની ભાષા પ્રચાર અને વિદ્વાનોને—એમંથ કયા
વિચારોદ્વિધી દિગ્દર્શન થશે.

પરંતુ અને જનસમૂહના આચાર

બ્રાહ્મણો—રાજા—પ્રજામાં પ્રચલિત હતા. મર્મ પ્રજા
નિ સ્પષ્ટ રહેતા છતાં તેમનું પોષણ થતું, અને સર્વ પ્રજામાં શ્રેષ્ઠ અને પૂજ્યનિક મનાતા તેઓ
આમન્યા રાજા પ્રજા કોઈ લોપતું નહિ થતું, અને તેમનાથી સદા સર્વથા ધર્મ ધ્યાન સચવાતું,
ધર્મસ્વ રૂપતું નહિ, તે નીચેની હકીકતથી જણાશે.

બ્રાહ્મણ તે ધર્મનું ધર્મસ્વ વ્રાહ્મણોમૂલ મમ રાજન્ય લચ્યતે

ત ધર્મનું મૂળ છે અને ક્ષત્રી તે શિખર તુલ્ય છે.

ક્ષત્રિયો બાહુવીર્યેણ તરેદાપદ માત્મનઃ ॥

ધનેન વૈદ્યશૂદ્રૌ તુ જપહોમ દ્વિજોત્તમઃ ॥

ક્ષત્રી પોતાના બાહુબળથી આવેલી આપદાને દૂર કરી શકે છે, અને વૈશ્યો તથા
શૂદ્રો ધન વડે પોતાની આપદા મટાડી શકે છે, પણ બ્રાહ્મણો તો પોતાના ધર્મબળ જપ
તપ, હોમથી અનેક પીડાને હલાવી શકે છે. તેથી—

સ્વવીર્યા રાજવીર્યાશ્ચ, સ્વવીર્યં વલ્લવત્તરમ્ ॥

તસ્માત્ સ્વેનૈવ.વીર્યેણ, નિગૃણ્હીયાદરીન્ દ્વિજઃ ॥

રાજાને તો ખીજની શક્તિ ઉપર આધાર રહેલો છે પણ બ્રાહ્મણને તો પોતાની જ
શક્તિ ઉપર આધાર છે માટે રાજાથી પણ વધારે શક્તિવાન, બ્રાહ્મણ છે.

ન વ્રાહ્મણો વેદયત કિંચિદ્વાજનિ ધર્મવિત્ ॥

સ્વવીર્ય્યેનૈવ તાન શિષ્યાન્માનવા નૃપકોરિણઃ ॥

ધર્મશાસ્ત્ર જાણનાર બ્રાહ્મણને પોતાનું બાદે નુકશાન કરનારને માટે રાજાને પણ શરિ
યાદ કરવી પડતી નથી કેમકે તે પોતાની શક્તિ વડે નુકશાન કરનારને બ્રાહ્મણ પોને શાસન
કરવાને (શાપથી.) સમર્થ શક્તિવાન છે.

છે પણ જ્યાં ગોત્ર અને યજ્ઞમાન બંનેજ એવા બને છે ત્યાં ગમે તેમ ઠોકાય છે. એવાઓ વિવાહ સંબંધ પણ સ્વગોત્રમાં કરી બેસે છે. તેથી વંશ વૃદ્ધિ થતી નથી અને સુખી થતા નથી એ ગોત્ર ગમનના દોષનો પ્રભાવ છે. બૂલ કરેલા આહારો ધાર્મિક અને ખરા હોય છે તે પાછળથી થએલી બૂલ જાણતાં બાઈ બેનના સંબંધથી સંસાર નભાવીને આયુષ્ય પુર કરે લાના દાખલા છે. તેવાને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા ઉચિત નથી.

ગોત્રાવલી નીચે પ્રમાણે—

સત્તાઞ્ચિ, પંચાશ્ચ, દિગાઞ્ચિ વેદ, દશેતિ સંખ્યા પ્રમિતાનિ ભૂપ

શ્રી જામદગ્ન્યાદિ મુનીશ્વરાણાં ન્યુનૈક પઞ્ચાશદતિ સ્ફૂટાનિ ॥

એ રીતે જમદગ્નિ ઋષિનાં ૭ વંશો, વસિષ્ઠના ૪ વંશો, અત્રિના ૫ વંશો, વિશ્વામિત્રના ૫ વંશો, ગૌતમના ૧૦ વંશો ભારદ્વાજના ૪ વંશો, કશ્યપના ૪ વંશ અને અગસ્ત્યના ૧૦ વંશ ગોત્રો મળીને કુલ ૪૯ વંશ ગોત્રો થયાની વીગત નીચે પ્રમાણે—

(૧) જમદગ્નિ કે મૃગુનાં ૭ વંશ.

(૧) વત્સ, (૧) વાસ્ક

(૨) વિદ, (૬) વૈન્ય

(૩) આર્ષ્ટ્યેજ, (૭) શુનક

(૪) મિત્રયુવ

તે સાતેના દરેક વંશનાં પ્રવર નીચે મુજબ—

(૧) વત્સ=૧ ભાર્ગવ, ૨ ચ્યવન, ૩ આપ્તવાન, ૪ ઔર્વ, ૫ જમદગ્ન્ય, પાંચ પ્રવર એ છે.

(૨) વિદ કે વેદ=ભાર્ગવ, ચ્યવન, આપ્તવાન, એ ત્રિપ્રવર. અથવા ભાર્ગવ, ઔર્વ અને જમદગ્ન્ય છે.

(૩) આર્ષ્ટ્યેજ=ભાર્ગવ, ચ્યવન, આપ્તવાન, ઔર્વ, અને વૈદ એ પાંચ પ્રવર છે.

વળી કેટલાક ભાર્ગવ, ચ્યવન, અને જમદગ્ન્ય એમ ત્રિપ્રવર અથવા ભાર્ગવ, ચ્યવન, અને આપ્તવાન એમ ત્રિપ્રવર કહે છે.

(૪) મિત્રયુવ=ભાર્ગવ, ચ્યવન, દિવોદાસ એ ત્રણ અને કેટલાક વાદનથ, એ એક જ પ્રવર માને છે.

(૫) વાસ્ક=ભાર્ગવ, ચ્યવન, આપ્તવાન, અથવા ભાર્ગવ, વૈતહન્ય, સાવેતમ એ ત્રણ પ્રવર કહે છે.

(૬) વૈન્ય=ભાર્ગવ, વૈન્ય, પર્થ, એ ત્રણ.

(૭) શુનક=શૌનકેજ, અથવા ગાર્ગ્યમદ, અથવા ભાર્ગવ અને ગાર્ગ્યમદ એમ બે પ્રવર કહ્યાં છે.

છે પણ બ્યા ગોત્ર અને યજમાન બનેજ એવા અને છે હાં રમે તેમ ઠોકાય છે. એવાઓ વિવાહ સંઘ પશુ સ્વગોત્રમા કરી બેસે છે. તેથી વશ વૃદ્ધિ થતી નથી અને સુખી થતા નથી એ ગોત્ર ગમનના દોષનો પ્રભાવ છે બૂલ કરેલા આહારો ધાર્મિક અને ખરા હોય છે તે પાછળથી થએલી બૂન બળ્યતાં ભાઈ બેનના સંબંધથી સંસાર નભાવીને આયુષ્ય પુર કરે શાના દાખલા છે. તેવાને પ્રસિદ્ધિમા લાવવા લલિત નથી.

ગોત્રાવલી નીચે પ્રમાણે—

સત્વાઙ્મિ, પચાક્ષ, દિગઙ્મિ વેદ, દશેતિ સહ્યા પ્રમિતાનિ ભૂપ

શ્રી જામદગ્ન્યાદિ મુનીશ્વરાણાં ન્યુનૈક પઞ્ચાશદતિ સ્ફૂટાનિ ॥

એ રીતે જમદગ્નિ નપિના ૭ વંશો, વસિષ્ઠના ૪ વંશો, અત્રિના ૫ વંશો, વિશ્વામિત્રના ૫ વંશો, ગૌતમના ૧૦ વંશો ભારદ્વાજના ૪ વંશો, કશ્યપના ૪ વંશ અને અંગસ્તપના ૧૦ વંશ ગોત્રો મળીને કુલ ૪૯ વંશ ગોત્રો થયાની વીગત નીચે પ્રમાણે—

(૧) જમદગ્નિ કે મૃગુનાં ૭ વંશ.

(૧) વત્સ,	(૯) યાસ્ક
(૨) વિદ	(૬) વૈવ્ય
(૩) આર્ષ્ટવેજ	(૭) શુનક
(૪) મિત્રયુષ	

તે સાતેના દરેક વંશના પ્રવર નીચે મુજબ—

(૧) વત્સ=૧ ભાર્ગવ, ૨ અયવન, ૩ આમવાન, ૪ ઔર્વ, ૫ જમદગ્ન્ય, પાંચ પ્રવર એ છે.

(૨) વિદ કે વેદ=ભાર્ગવ, અયવન, આમવાન, એ ત્રિપ્રવર. અથવા ભાર્ગવ, ઔર્વ અને જમદગ્ન્ય છે.

(૩) આર્ષ્ટવેજ=ભાર્ગવ, અયવન, આમવાન, ઔર્વ, અને વૈદ એ પાંચ પ્રવર છે.

વળી કેટલાક ભાર્ગવ, અયવન, અને જમદગ્ન્ય એમ ત્રિપ્રવર અથવા ભાર્ગવ, અયવન, અને આમવાન એમ ત્રિપ્રવર કહે છે.

(૪) મિત્રયુષ=ભાર્ગવ, અયવન, દિવોદાસ એ ત્રણ અને કેટલાક વાદનશ્વ, એ એક પ્રવર માને છે.

(૫) યાસ્ક=ભાર્ગવ, અયવન, આમવાન, અથવા ભાર્ગવ, વૈતહંબ, સાવેતમ એ ત્રણ પ્રવર કહે છે.

(૬) વૈવ્ય=ભાર્ગવ, વૈવ્ય, પર્થ, એ ત્રણ.

(૭) શુનક=શૈનકજ, અથવા ગાર્ક્ષમદ, અથવા ભાર્ગવ અને ગાર્ક્ષમદ એમ બે પ્રવર કલા છે.

થયા ત્યારે ધણા આગ્રહ, સમજાવી અને સત્કારથી તેમની યોગ્યતા મુજબ ગામ, ગરાસ આપીને વસાવ્યા. તેઓ ઉત્તરમાંથી આવેલા માટે ઐદિઓ નામ પડ્યું.

શિષ્ય ગણા આવેલા તે પણ છૂટા છવાયા વસી રહેલા જણાય છે અને રસ્તે આવતાં રહી પડેલા શિષ્યો પોતાના ગુરૂને આવવાની આશા રહીત થવાથી તેઓ પણ જ્યાં ત્યાં રહી પડ્યા.

આથી ગુજરાતમાં વૈદિક સદ્ધર્મના પ્રભાવને અંગે સુનિતિ અને સદાચાર રાજ અને પ્રજામાં વધ્યો.

તેમાંની કેટલીક ગાતિવાળા તો પોતે સ્વાશ્રિત જ રહ્યા. પોતાના ઉત્તમ બ્રાહ્મણ ધર્મ કર્મથી પરાશ્રિત થઈને નષ્ટ થયું યોગ્ય નથી એમ ધારી અઘાપિ પર્યંત સ્વાશ્રિત જ રહેલા છે.

પણ કેટલીક બ્રાહ્મણ ગાતિઓ પોતાના સ્થાનના કે બીજા વહિવટી આદિ શસ્ત્રોની મુશ્કેલી કરવા લાગ્યા જેથી તેમણે પોતાના ગૌર સ્થાપ્યા છે. તેમાંની કેટલીક ઉચ્ચ ધંધાવાળી નાતોના ગૌર બીજાની સાથે સંપર્ક રહી શક્યા છે પણ અધમ ધંધાધારીના ગૌરો પંડિત બહીષ્કાર થવાથી તેઓને પોતાનો નાનો એક વાડો કરી બેસવાની ફરજ પડેલી જણાય છે-જેમકે નાગર વાણીયાના નાગર બ્રાહ્મણ ગૌર છે, મોઢ વાણીયાના મોઢ બ્રાહ્મણ ગૌર છે. શ્રીમાળી વાણીયાના શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ ગૌર છે, તેમ જારોલાના જારોળા, વાવડાના વાવડા, હરસોલાના હરસોલા, દાયમા રજપૂતના દાયમા બ્રાહ્મણ ગૌર છે. એ વિગેરે ઉત્તમ વર્ણોના ગૌરો ઉપરાંત ધાંચીના ધાંચી ગૌર, લુહારના લુહાર ગૌર, ખમારના ખમાર ગૌર, દરજીના સહગૌર, રાવતના રાવત ગૌર, ભાવસારના ભાવસાર ગૌર, ખાત્રીના ખાત્રી ગૌર, સુતારના સુતાર ગૌર વીગેરે ધંધાની નાત નામધારીના ગૌર છવાયા છે તે બ્રાહ્મણોમાં બહીષ્કાર થવાથી એવી અનેક નાતો પણ યદ્ય છે તે સર્વે મૂળે ઉદિયો અને સાથે આવેલા શિષ્ય ગણા પેટીના છે. લુવાણાના ગૌર સારસ્વત લુવાણા સાથે અને રાજ્યના થએલા ગૌર રાજગર બ્રાહ્મણો યજ્ઞમાનો સાથે ભોજન લેતા કહેવાય છે. તેમનાં પણ સત્કર્મ અને ગૌર શાખા પ્રવરાદિ સરખાં, ધણે ભાગે મળતાં જ જણાયો.

મહાત્મા ઋષિ મુનિઓએ અગમ એટલી એવી વાપરી છે કે પોતાના કુટુંબી કોને ઓળખી રાખવા માટે પોતાનું ગૌર-પ્રવર-અટક-શાખાદિ દરદમેશ યાદ રાખવાને દરરોજના નિત્ય અને નૈમિત્તિક ધર્મ કાર્યમાં યાદ કરીને આગળ કામ લેવા માંડવામાં આવે છે. એથી પોતીકા સંબંધીઓ જો દુર દુર દેશ જઈને વસેલા હોય, અને એક બીજાની ઓળખાણ બૂલ્યા હોય, તોપણ ગોત્રોચાર કરતાં જ પોતાના સંબંધકોને જણી શકે છે. અને વિવાહ-દિક સંબંધમાં બૂલ થતાં અટકાવે છે. ખરા બ્રાહ્મણો અઘાપિ એ પ્રસંસા પાત્ર પ્રયા ચાલુ રાખીને રહેલા છે.

કેટલાકની અટક પોતાના ઉદ્યોગ કર્મ કાર્યના અંગે બદલાઈ છે જેમકે પ્રથમની અટક જૂદી છતાં જોતિપત્ર કાર્ય બે ત્રણ પેઢીથી ચાલતું આવ્યાને લીધે જોશી જ કહેવાય છે. લાંબી મુદત ગૌરપદને લીધે ગૌરજ છવાયા છે. ચઠોહોત્ર રાખનાર અગ્નિહોત્રી કહેવાયા છે, વીગેરે વિગેરે પણ ધર્મ કાર્યમાં તો તેમનાં ગોત્રોચાર અસલ પ્રમાણે જ થાય છે. કેટલાક બ્રાહ્મણો પોતાનાં ગોત્રોચાર બૂલ્યા હોય છે તો તેમના પુરોહિતો તે યાદ રાખીને બોલી દેખાડે

૪ વિશ્વામિત્ર-ઋષિ વંશ.

આ વિશ્વામિત્ર ઋષિવંશમા ૧૦ પુરુષો ગોત્ર કર્તા થયા છે તેમના પ્રવરની હકીકત—

(૧) કુશીરુ=વિશ્વામિત્ર અને દેવરાજ એ બે જ પ્રવર છે પણ ત્રીજુ દેવવ ગણે છે.

(૨) લૌહિત=વિશ્વામિત્ર, લોહિત, અને અટક એનણુ અથવા કેટલાક માધુચ્છદ, વૈશારય, અને અટક એ ત્રણ પ્રવર ગણે છે.

(૩) રૌક્ષક=વિશ્વામિત્ર, માધિન, અને રૈણુવ. અથવા વિશ્વામિત્ર રૌક્ષક, અને રૈણુવ એ ત્રણ ગણે છે.

(૪) કામકાયન=વિશ્વામિત્ર, દેવશ્રવસ, અને દેવતરસ, અ ત્રણ અથવા વિશ્વામિત્ર દેવ તરસ, અને દેવશ્રવસ એ નણુ કહે છે.

(૫) અજના=વિશ્વામિત્ર, માધુચ્છદ, અને અજ, એ ત્રણ અથવા વિશ્વામિત્ર, આમ સ્મરથ્ય, અને માધુલ એમ પણ કહે છે

(૬) પુત્ર=વિશ્વામિત્ર, કાલ, અને આશિલ એ ત્રણ છે

(૭) પનજય=વિશ્વામિત્ર, માધુચ્છદ, અને અધમર્વણુ એ ત્રણ અગર વિશ્વામિત્ર, માધુ-ચ્છદ અને ધનજય એ નણુ પણ કહે છે.

(૮) અધમર્વણ=વિશ્વામિત્ર અને અધમર્વણુ એ બે છે

(૯) પુષ્પણ=વિશ્વામિત્ર અને પુષ્પણુ એ બે છે અથવા વિશ્વામિત્ર, દેવરાજ, અને પુષ્પણુ એ ત્રણ પણ છે.

(૧૦) દ્વિકૌશિક=વિશ્વામિત્ર, અને ઇન્દ્રોશિક એવા બે છે.

એ રીતે વિશ્વામિત્રનો વંશ ગણુ છે

૫ ગૌતમ વંશ

ગૌતમ ઋષિના વંશમા ૧૦ પુરુષો ગોત્ર કર્તા થયા છે. પ્રવર નીચે મુજબ

(૧) આવાત્પ=આગીરસ, શારદત, અને ગૌતમ એ ત્રિપ્રવર.

(૨) શારદત=આગીરસ, શારદત, અને ગૌતમ એ નણુ પ્રવર છે.

(૩) વામદેવ=આગીરસ, વામદેવ, ને ગૌતમ.

(૪) કૌમદ=આગીરસ, કૌતથ્ય, અને દર્ધતમસ, એ ત્રણ પ્રવર છે.

(૫) રાહુગણ=આગીરસ અને રાહુગણુ છે.

(૬) ઉતપ્ત=આગીરસ, ઉતપ્ત, ને ગૌતમ.

(૭) વૃહદુકથ=આગીરસ, વૃહદુકથ, ને ગૌતમ.

(૮) સોમરાજ=આગીરસ, સોમરાજ, ને ગૌતમ.

(૯) કરેણુપાત્ત=કરેણુપાત્ત, એ એક જ પ્રવર છે.

(૧૦) મોક્ષનસ=મોક્ષનસ એ એક જ પ્રવર છે.

એ રીતે મુની જોતરનાં જોતર પ્રવર જાણવા—

૬ ભારદ્વાજ વંશ જોતર.

આ ભારદ્વાજ વંશ કુળમાં ૪ ચાર જ જોતર કર્તા પુરુષ ઉત્પન્ન થયા છે તેમનાં પ્રવર

(૧) ભારદ્વાજ=ભારદ્વાજ, આંગીરસ અને બાર્હસ્પત્ય, એ ત્રણ પ્રવર છે.

(૨) ગર્ગ=આંગીરસ, સૈન્ય, અને ગાર્ગ્ય, એ ત્રણ અથવા ભારદ્વાજ, ગાર્ગ્ય અને સૈન્ય એ ત્રણ ગણે છે.

(૩) કશ્યપ=આંગીરસ, માતવચસ, અને વાંદન, એ ત્રણ અથવા આંગીરસ, બાર્હસ્પત્ય, ભારદ્વાજ, વાંદન અને માતવચસ, એ પાંચ પ્રવર ગણે છે.

(૪) કર્ગ=આંગીરસ, મહીયવ, અને રક્ષયસ, એ ત્રણ પ્રવર છે.

એ રીતેનાં ભારદ્વાજ કુળ જોતર પ્રવર છે.

૭ કાશ્યપ વંશ.

આ કાશ્યપ વંશમાં (૫) જોતર કર્તા થયા તેમનાં પ્રવર નીચે પ્રમાણે—

(૧) કાશ્યપ=કાશ્યપ, વત્સાર, અને નૈધુવ એ ત્રણ અથવા કાશ્યપ, વત્સાર અને અસિત એ ત્રણ પ્રવર ગણે છે.

(૨) નિધુવ=કાશ્યપ, વત્સાર, અને નૈધુવ, એ ત્રણ પ્રવર કર્તા થયા છે.

(૩) શાંદિલ્ય=કાશ્યપ, વત્સાર, અને શાંદિલ્ય એ ત્રણ અથવા શાંદિલ્યને બદલે દેવળ અથવા અસિત, દેવસ અને શાંદિલ્ય એમ ગણે છે.

(૪) રૈમ્ય=કાશ્યપ, વત્સાર, રૈમ્ય, એ ત્રણ છે.

(૫) લૌગશ્ચિ=કાશ્યપ, વત્સાર, અને વસિષ્ઠ એ ત્રણ પ્રવર છે.

એ રીતે કાશ્યપ જોતરમાં સહકુટુંબીક જાણવા.

(૮) અગસ્ત્ય મુનિ વંશ.

આમાં આ ઋષિ મુનિ વંશમાં ૧૦ કુલ જોતર થયાં છે પણ તેમાંનાં પ્રસિદ્ધ ૪ જાણ્યાં છે.

(૧) હમવાહ=આગસ્ત્ય, દીર્ઘચ્યુત, અને ધૃધ્મિવાહ એ ત્રણ અથવા એક જ આગસ્ત્ય પણ કહે છે.

(૨) સોમવાહ=આગસ્ત્ય, દીર્ઘચ્યુત, સોમવાહ.

(૩) દર્મવાહ=આગસ્ત્ય, દીર્ઘચ્યુત, ને દર્મવાહ.

(૪) યજ્ઞવાહ=આગસ્ત્ય, દીર્ઘચ્યુત, યજ્ઞવાહ એ ત્રણ છે.

એ ચાર પ્રસિદ્ધ જોતરો સિવાય બીજાં અંચોમાં ઋષિઓએ નીચેનાં ત્રણ જોતર કર્તા ગણ્યાં છે.

૧ સાંભવાહ, ૨ પુરુષાસ.

૨ દત્તવાહ, ૩ મદદ.

૩ અનવાહ,

૮ સારવાહ

૪ પૈનાકપાણી.

૯ દંતવાહ.

૫ દિમવાહ.

|| એ રીતે અગસ્ત્ય વચ ગણાય છે.

ગોત્રપ્રવરણિક બાબતમા ઘણુંક રિથત્વાતર મળે છે અને તેથી કેટલાકને આ વિષય વાચીને થકા થિય થવાનું બને તો પોતે પોતાની મન મરણ પ્રમાણે માની લાવાને હરકત નથી. આ વિષય વિવાદીત થવા માટે ઇચ્છીત નથી તેથી સમ્ય જનોને મારી પ્રાર્થના છે કે પોતે જેમ સમજતા હોય તેમ સમજી લેશે અગર સુધારી લેશે.

વિષય એવો છે કે પોતે પોતાની શંકાને શોધી-થકા દુર કરવા મન કરે તો જ પોતે પોતાનું શોધી શકે-અથો એટલા બધા રૂપતાતરો થએલા જણાશે કે અસલ ક્યુ અને રૂપાતર ક્યુ તે લામા વખતે અને સ્વાનુભવે સમજી શકાય. મૂંડે મૂંડે મતિ ભિન્ના પ્રમાણે જૂઠા જૂઠા અચકારો કરી ગયા છે તો આધુનિક વિદ્વાત જનો કરે એ કાઈ નવિનતા નથી તોપણ ઘણું ભાગે સરખાપણું આવે છે તેથી પોતે પોતાની શંકાનું સમાધાન વિચારી લેવું એ ઉત્તમ માર્ગ છે ઘણી ગતિઓ છિન્ન ભિન્ન હોવાથી પોતાના અસલ આચાર વિચારમા બૂનચાપ પણ થએલી સમવિત ધારત્રી જોઈએ અને અટક, શાખા, પ્રવર, વેદ, અને દેવી, ગણપતી આદિમા બૂલ થવા પામેલી ઘણાકને જણાશે. અરે? ઘણાક તો પોતાની કુળ દેવતાનું નામ પણ જાણતા નથી અને તેથી બૌદ્ધરાજ અગર અંબાજી એજ અગર ગામની કોઈ માતાએ પોતાના બાળકોના વાળ-ગાળમુવાળા ઉતરાવતા થએલા ઘણેજ ભાગે જોશે.

સપક્ષીક બ્રાહ્મણોની યાદી પ્રમટ કરી હતી ત્યારે એક સુઘ મહાપયે થકા બતાવી હતી કે અમુક જોતણ ગતિઓ સપક્ષ લાગતી નથી તેને ખુનસો કરવો પણ તે જ ગૃહ સ્થ સંબંધકમા શહેર ચોરાશી જમાડવામા આવી અને ત્યાર બાદ એક ચોક્કે સર્વ સપક્ષીક બ્રાહ્મણોની ચોરાશી ધનાસુતારની પેઠામા જમી ત્યારે તેઓ પોતે જ પોતાની શંકા સ્વાનુભવે સુધારી શક્યા હતા એમ આ બાબતમા વિવાદીત થવા મારી ઇચ્છા નથી.

લી. બ્રાહ્મણ સેવક

નાનાલાલ દેવશાંકર યાજ્ઞિક.

અમદાવાદ.

*બ્રાહ્મણો.

ઈસ્વી. ૧૮૯૧ માં ગુજરાતના બ્રાહ્મણોની વસ્તી કચ્છ અને કાઠીઆવાડનો સમાવેશ કરતાં ૫૬૮૮૬૮ ની હતી અથવા તો સમગ્ર હિન્દુ વસ્તીની ૫૭૫ ટકા જેટલી હતી. દ્વારામતા કાવ્યો અને મીસે-આહમદી (ઈસ્વી ૧૭૬૦) માં આપેલા વર્ણન ઉપરથી માલુમ પડે છે કે બ્રાહ્મણની ગુજરાતમાં ૮૪ જાતીઓ છે પરંતુ તેમાં દર્શાવેલી જાતીઓ એકબીજા સાથે મળતી આવતી નથી, તેમજ હાલ ગુજરાતમાં ત્રિહિ જણાતી જાતીઓના નામ તેમાં આવેલા છે. અને મુખ્ય કેટલીક જાતીઓ પડતી, મુક્વામાં આવી છે તે ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય કે ચોરાસીની સંખ્યાની માત્ર એક સાધારણ માન્યતા છે. પેટા વિભાગ બાદ કરતાં એમ માલુમ પડી આવ્યું છે કે ગુજરાતમાં બ્રાહ્મણોની જુદી જુદી ૭૯ જાતો છે. તેઓમાંની ધણીમરી જાતો એકબીજા સાથે જોગન-વ્યવહાર રાખે છે. પરંતુ કન્યા વ્યવહાર હોતો નથી. દરેક જાતીમાં બીજાક અને ગૃહસ્થ નામના બે ભાગ હોય છે. આ નીચમને અપવાદ ૩૫ ફક્ત અનાવલા બ્રાહ્મણોની યાત્રી છે જેમાં સધળા ગૃહસ્થ છે. ભાર્ગવ નાગર અને જીજ્ઞ યોગ બ્રાહ્મણો સીવાય ગુજરાતના સધળા બ્રાહ્મણો ધણું કરીને યજુરવેદી હોય છે. દરેક વિભાગમાં પાંચથી પચીસ ગોત્ર હોય છે અને દરેક ગોત્ર અમુક રૂપીના વંશના હોવાનો દાવો કરે છે. એકજ ગોત્રના કુટુંબીઓમાં એકબીજા સાથે લગ્ન થઈ શકતાં નથી. બીજાક અથવા ગૃહસ્થની પદ્ધતિ, વંશપરંપરાથી ચાલતી આવે છે અને તેને ધંધા સાથે કાંઈ સંબંધ હોતો નથી. બ્રાહ્મણોની મુખ્ય ૫૪ જાતો છે. તેમાં ઔદીય, ખેડવાળ, મેવાડ, મોઢ, નાગર, શ્રીગાડ અને શ્રીમાળા જાતના બ્રાહ્મણો કચ્છ અને કાઠીઆવાડનો સમાવેશ કરતાં આખા પ્રાંતમાં માલુમ પડી આવે છે. બ્રાહ્મણોની ૫૪ જાતોની વીગત નીચે પ્રમાણે છે.

તેમની સંખ્યા ૫૧૪૩ ની છે. કચ્છ અને કાઠીઆવાડમાં તેઓ રહે છે. શ્રી કૃષ્ણ દ્વારકામાં કરેલા યજ્ઞ વખતે ગરૂડ સાથે આવેલા વાલ્મીકિના નાના અપ્પેટ. પુત્રના વંશના છે તેમ તેઓ જતાવે છે તેઓની જાતી ધણીગરીળ છે અને તેમનો પપો મદારમાં સેવક તરીકે રહેવાનો, મીઠાઈ જતાવવાનો અને બીજા ભાગવાનો છે. યોગાક ખેતીનો ધંધો કરે છે, તેઓ વૈશવ સંપ્રદાયના છે અને કુળદેવતા તરીકે દ્વારકાનાયને પુજે છે.

તેઓ ભાટલા અને મસ્તાનના ઉપનામથી ઓળખાય છે. તેઓની સંખ્યા ૪૦૩૩૪ ની છે અને તેઓ સુરત જીલ્લાના અને વડોદરા રાજ્યમાં તેઓની વસ્તી છે. દક્ષીણ ગુજરાતમાં તેઓ પ્રવીણ ખેડૂત લેખાય છે. અનાવલા નામના સુરતની પુર્વે આશરે ચાલીસ માઈલ ઉપર આવેલું ગાય-કવાડના તાબાનું અનાવલું ગામ ઉપરથી પડ્યું છે. મસ્તાન અને ભાટલા નામ આ ઉપરથી પડ્યું તે અચોક્કસ છે. મસ્તાનનો અર્થ તોફાની અથવા મગર યાત્ર છે જે અર્થ આગળના ખેડૂતો અને દેસાઈઓના ગુણ સાથે મળતો આવે છે. મસ્તાન શબ્દ કદાચ મહારથાન ઉપરથી ઉતરી આવેલો હોય અને તેઓ ગુજરાતમાં આવી વસ્યા તે વખતની

* જોખમે ગ્રેડીટીપર ગુજરાત હિન્દુઓએ સન બ્રાહ્મણમાંથી ઉતારો.

કોઈ જગ્યાનું નામ હોય બાટેલા શબ્દ પણ કદાચ બાટ અથવા બાત ઉપરથી નીપજેલો હોય બાટ શબ્દ બાટ જાતી સાથે જોડાયેલો છે અને તેઓ ડાંગર ઉપજાવવામાં પ્રખ્યાત હોવાથી કદાચ બાતનો અપભ્રંશ થઈ બાટ થયો હોય અને તેમ હોય પરંતુ બાટેલાનું નામ તેઓને પસંદ નથી. એવું પણ માનવામાં આવે છે કે ઉત્તર હોન્ડુસ્તાનમાંથી પાછા જઈ આવેલા આદાણોએ તેમને બ્રહ્મ થયેલા કલા હોય અને તે ઉપરથી તેઓ બાટેલા કહેવાયા. તેઓની ઉત્પત્તિ વીધે શોક માન્યતા એમ છે કે જ્યારે શ્રી રામચંદ્ર લંકામાંથી વીજ્ય મેળવી પાછા ફર્યા તે વખતે સુરતની પાસે આવેલા વાસંદાની ટેકરીઓમાં પાંતરવાળા નામની જગ્યા ઉપર તેઓ યોગ્યા યજ કર્યાની ઇચ્છાથી તેઓને આદાણોની જરૂર પડી આસપાસ દેશમાં ચારે તરફ તપાસ કરતા આદાણો નહિ મળી આવવાથી તેમણે કુગરમા વસ્તી જાતીના ૧૮ હજાર મનુષ્યોને આદાણુ બનાવ્યા પરંતુ વાસ્તવીક રીતે એમ માની શકાય કે પ્રાચીન સમયમાં આદાણુના ટોળા દક્ષિણ તરફ ઉતરી આવેલા અને જંગલોમાં વસ્તી પ્રત્નને મારી કાઢી જમીન રહેતા તથા ખેડવા લાયક બનાવી તેઓ ઉત્તર તરફથી ઉચ સામાજિક અને ધાર્મિક રીવાજ લાવ્યા હતા. જે રીત રીવાજો તે વખતે ત્યાં રહેનાર જાતીઓને પસંદ નહોતા. પોતાની શ્રેષ્ઠતા જાળવી રાખવા સાર તેઓએ તે વખતે ત્યાં વસતા આદાણોને પોતાથી ઉતરતી પડતીના ગણવા લાગ્યા અનાવલા આદાણોના સંબંધમાં પણ કદાચ એમ હોય કે અતલ નામના ઉચ્છ્રાજરાની પાસે વસેલા કોઈ કોઈ ઉચ આદાણુના તેઓ અનુયાયી હોય. એટો એકસ છે અનાવલા આદાણો ધણા લાખ વખતથી દ્વીપ ગુજરાતમાં વસેલા છે કારણ કે જીજ્ઞ આદાણોની મારફત તેઓમાં કોઈ બીનુક છે નહિ પરંતુ સઘળા મહત્ત્વ મનાય છે સઘળા અનાવલા આદાણો રીવને પુજે છે. પરંતુ એક જાતી તરીકે તે એ ધર્મમાં પછાત અને ધાર્મિક સીદ્ધાંતો માનવામાં ખેડકાર હોય છે જે કે તેઓની જાત હડીરી અનનાડ અને કજીયા ખોર છે તે પણ તેઓ સતોડી, કેળવણીના હિમાયતી નસ્ર અને ઉદાર હોય છે. પચાસ વર્ષ પહેલા તેઓ સઘળા ખેડુત હતા અને હજુ પણ ખેતી તેમનો મુખ્ય ધંધો છે પરંતુ હાલ તેઓમાંના ધણા ખરા મારા કેળવાયેલા અને નારા હોદાઓ ઉપર રોકાયેલા છે. કેટલાક વકીલાતને ધંધો કરે છે કેટલાક વહેપાર ખેડે છે અને કેટલાક ઉચી સરકારી નોકરીમાં છે. તેઓમાં દેસાઈ અને સાધારણ ખેડુત એવા બે વીજાગ છે બ્રીગસ અમન પહેલા અને ત્યાર બાદ ચોલા વર્ષ સુધી દેસાઈઓએ ગામના જમીનદાર તરીકે અને દેસાઈ તરીકે ખુબ સત્તા મેળવી હતી. તેઓ પૈસે ટકે વજા સુખી હતા. અને ખેડુતોની પાસેથી મનસ્વી રીતે વેરો ઉપચવતા પરંતુ ખ્રીષ્ટસ અમલ થયા બાદ સરકાર તરફથી ખારોખાર ખેડુતોની નીમણૂકથી તેઓની સ્થિતિ પલટાઈ ગઈ અને તેઓની મુખ્ય આવકનું સાધન બંધ થયું. દેસાઈ કુટુંબ વાળાઓ બાટેલાઓને કન્યા આપતા નથી હાલમાં પૈસાદાર બાટેલાઓના આંગીવાનો ગરીબ દેસાઈઓને પોતાની કન્યાઓ આપે છે. અને આવી હરીશંકરથી કેટલાક ખરાબ રીવાજો તેમનામાં દાખલ થયા છે પૈસાની તંબીમાં આવેલા દેસાઈ તરત જ બીજા કન્યા સોધી લે છે અને આંદામાં મળેલા નાણાંથી પોતાનું દેવું ચુકવી દે છે. બીજા ખરાબ પરીણામ એ આવ્યું છે કે લગ્ન વખતનો ખર્ચ ધીમંત વખતનો અને કન્યાને પુત્રી પ્રથમ યત્ના કરીયાનરનો ખર્ચ કન્યાના પોતાને સીર હોય છે. આવા કરીયાવરના ખારે

ખર્ચને લીધે કેટલાક દેશાઈ કુટુંબો પામનાલ યદ્ય ગયાં છે અને તેથી કરીને દેસાઈ કુટુંબમાં કન્યાનો જન્મ તે એક ભારે દુઃખ સમાન એવું ખાતર છે. આવા ત્રાસદાયક ખર્ચથી અલગ રહી બાટેલા ખેડુતો બીટીસ રાંચમાંની છાંયા હેડોન સુધરેતા ગય છે અને હાલ સુરત જીલ્લાના કેટલાક ગામોમાં બાટેલાં કુટુંબને ધણીજ સારી સ્થિતી ઉપર આવી ગયા છે. ઈસવી. ૧૮૮૬-૧૮૮૬ સુધીનાં ધણીજ અગત્યના સુધારા તેઓની જાતીનાં થયા છે. લગભગ ૩૦૦ કુટુંબીઓએ લમતા ખર્ચ કમી કરવાનાં સોગન લીધા છે. એક ઉપર બીજી કન્યા લેવા તથા દેવાની મનાઈ કરી છે અને કુળના મીઠ્યા અભીમાનને છોડી દઈ પોતાની દીકરીઓ પોતામાંજ આપવી શરૂ કરી છે. તેઓની આ સંબંધની ચળવળ એટલા મંજૂર પાયા ઉપર હાલ આવી છે કે ધણીખરા દેસાઈઓને પોતાના દીકરાઓને પરણાવતી વખતે મોટી રકમો મળતી બંધ થઈ છે.

ઔદીય બ્રાહ્મણોની સંખ્યા ૨૦૪૬૦૮ અને તે આખા ગુજરાતમાં પચસવેલી છે.

લોક કહેવત મુજબ સઘળા ઔદીય રૂપી તરીકે મનાય છે. તેઓ

ઔદીય.

ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાંથી આવી ગુજરાતમાં વસ્યા હતા. તેઓના

કહેવા મુજબ અણહીલવાડના મુળરાજ રાજાએ એક યજ્ઞ કરતી

વખતે તેઓને બોલાવ્યા હતા. યજ્ઞ થઈ રહ્યા પછી રાજાએ આ દેશમાં રહેવાને તેઓને લલચાવવાની ખાતર સારી જમીનો બક્ષીસ કરી. કેટલાકે કણ્ણુ કર્યું પરંતુ બીજાઓએ જ્યાં સુધી મહી નહીના મુખ આગળ આવેલી એક પવિત્ર જગ્યા આપી સમજાવવામાં આવ્યા નહિ. હાં સુધી ના પાડી. જેઓએ રહેવાને પહેલા હા પાડી તેઓ એક હજાર બ્રાહ્મણો હતા. તે ઉપરથી તેઓ ઔદીય સહજતા નામથી ઓળખાય છે. જેઓએ ટાળી ખાંધી ના પાડી તેઓ ટાળકીઆ ઔદીયના નામથી ઓળખાય છે. સહજ ઔદીયમાં પશુ સીંહોરા અને સીંધપુરા નામના બે ભાગ છે. સીંહોરા નામ ભાવનગરની પાસે આવેલા સીંહોર ગામ ઉપરથી પડેલું છે અને સીંધપુરા મહેસાણા પાસે આવેલા સીંધપુર શહેર જે તેમના વડવાઓને મુળરાજ રાજા તરફથી બક્ષીસ કરવામાં આવેલું તે ઉપરથી પડ્યું છે. ધણીખરા ઔદીય બ્રાહ્મણોને નીર્વાહ બીજાટલી ઉપર છે. કેટલાક ખેતીનો કેટલાક રસોઈનો અને કેટલાક ગામડામાં ગોરપદાનો ધંધો કરે છે. નીચી ગાતીના હિન્દુઓમાં ગોરપદાનો ધંધો કરવાનો રીવાજ ઔદીયોમાં એટલો બધો નીચો ગણાય છે કે જેથી હાલ તેઓમાં ધણીજ કણ્ણુ અને તડ ઉત્પન્ન થયાં છે. ઉત્તર ગુજરાતમાં આ ધંધા કરનારાઓને નાત બહાર કાઢી-મુકવામાં આવ્યા છે આથી કરી તેઓમાં ધણી ભાગ પડી ગયા છે અને હાલમાં તેઓ કણ્ણુગોર, દરજગોર, ગાંધવગોર, હજમગોર અને કાળગોરના નામથી ઓળખાય છે. ખેતી કરતા ઔદીયોની વસ્તી કચ્છમાં આવેલા વાંગ-ડામાં છે. તેઓમાં દુકા ખીવાનો પુનરલસ કરવામાં અને એવા બીજા રીવાજો હોવાથી તેઓ ધણી હલકા મનાય છે. પરંતુ તેઓની દીકરીઓ કાઠીઆવાડમાં આવેલા હાલાવાડના ઔદીયો લે છે. હાલાવાડી કન્યાઓ ધાંગધામાં અપાય છે અને ધાંગધાની કન્યાઓ વીરમગામ, અમદાવાદ અને સીંધપુરના હાયા ગણિતા બ્રાહ્મણોમાં દેવાય છે.

મર્યાદા અસલ વતનીઓ તરીકે દાવો કરતા બાજવ બ્રાહ્મણોની વસ્તી સુરત અને

ભાર્ગવ.

ભરૂચમાં મળી આસરે ૧૮૮૪ ની છે. ભરૂચ શહેર બાંધનાર બ્રુચ રૂપીના નામ ઉપરથી તેઓનું નામ ભાર્ગવ પડ્યું છે. તે શહેરમાં એક વખતે તેઓની સત્તા સર્વોપરી હતી. તેના દાખલા રૂપે અધ્યાપી પર્વત પારસીઓ પોતાના લક્ષ પ્રમંજે ભાર્ગવ બ્રાહ્મણોને, અમુક રકમ આપ્યા કરે છે. ભરૂચ અને સુરત શીવાય તેઓની વસ્તી માંડવી અને કામલેજમાં પણ છે. પુરાતન સમયમાં ભરૂચ અને માંડવીના બ્રાહ્મણો સગપણથી જોડાયેલા હતા. પરંતુ કેટલીક પેઢીઓ પહેલાં માંડવી જતી એક જત નર્મદામાં ડુબી ગઈ હતી. તે કમનસીબ જનાવ પછી ભરૂચ અને માંડવીના બ્રાહ્મણોમાં થતાં લક્ષ બંધ થઈ ગયા. બીજા અને ગૃહસ્થના ભાગ શીવાય ભાર્ગવ બ્રાહ્મણોમાં વીસા અને દશા નામના ભાગ છે. તેઓમાં એક ખીજ સાથે લક્ષ્મણ વ્યવહાર નથી. ભરૂચના ભાર્ગવ બ્રાહ્મણો દુશીઆર દેખાવડા અને કેટલાક કેળવણીમાં નામાંકિત છે. મરકારી અને દેશી રાજ્યોમાં નોકરી કરતાં થોડા કુટુંબો સીવાય તેઓની સમગ્ર જાતી સુખી નથી. મુખ્યત્વે કરીને કામલેજ અને માંડવીના ભાર્ગવો ખેતી અને મજૂરીના ધધામાં પડેલાં છે.

ભોજનકે ૧૦૦૮ ની સંખ્યામાં આ દેશનાં ઉત્તરી આવી કચ્છ અને કાઠીઆવાડમાં

ભોજનક.

વસ્યા. ધણુ શ્રીમાળી બ્રાહ્મણોએ ઉદર નીર્વાહ સારૂ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો અને ઝોસવાળ વાણીઆઓ સાથે ભોજન લીધું તેથી કરી તેઓ ભોજનક (ખાનારા) કહેવાય છે. ભોજનક જૈન દહેરાઓમાં ગીત ગાય છે અને શ્રાવણ સાથે જમે છે. તેઓમાં વિધવા વિવાહની છુટ છે.

બોરસદા બ્રાહ્મણોની વસ્તી ૧૫૪૭ ની અને તેઓ મુખ્યત્વે કરી ખેડમાં વસે છે.

બોરસદા.

તેઓનું નામ ખેડ પાસે આવેલા બોરસદ ગામ ઉપરથી પડ્યું છે. તેઓનો ખેતીનો ધંધો અને ધણુ ગામડાઓની માલકી બતાવી આપે છે કે તેઓ લખાજ લાંબા વખતથી આ દેશમાં આવીને વસ્યા છે. તેઓ કહે છે કે મહમદ બેગડાના વખતમાં (ઈ. ૧૫૦૦) એક સુસલમાન ફકીરે આવી તેઓના ગામમાં એક બકરાને કાપી નાંખ્યું. બ્રાહ્મણો તેની પાછળ પડતાં ફકીર પોતાના શવના જોખમે નાસી ગયો. આ વાતની મહમદ બેગડાને ખબર પડી અને તેઓનાં ગામ છુટી લીધાં જેમાંના મણખરાં હાલ સુસલમાનોને તાબે છે.

ચાવીસા

ચાવીસા બ્રાહ્મણોની વસ્તી ૧૪૮૮ ની છે અને તેઓ કાઠીઆવાડ અને વડોદરામાં રહે છે. તેઓમાં મોટા અને ન્હાના નામના બે વિભાગ છે.

ધીય.

ધીય બ્રાહ્મણો ૧૦૭૩ ની સંખ્યામાં ઉત્તરી આવી ખેડા અને ભરૂચ શુદ્ધમાં વસ્યા. તેઓનું નામ ધીય રૂપીના નામ ઉપરથી પડ્યું છે. તેઓ કહે છે કે તેઓનું હાલનું નામ વીજપુર પાસે આવેલા દેહવાન ગામ ઉપરથી પડ્યું છે જ્યાં હાલ પણ ધીય રૂપીનો આશ્રમ છે. તેઓનો ધંધો ખેતીનો અને નાણું ધીરવાનો છે.

દીસાવાળ.

દેસાવાળ બ્રાહ્મણો ૨૨૮ ની સંખ્યામાં ઉત્તરી પડી સુરત અને અમદાવાદમાં વસ્યા. તેઓનું નામ પાલનપુર પાસે આવેલા દીસા ગામ ઉપરથી પડ્યું છે. તેઓ દીસાવાળ વાણીઆના ગૌર છે.

(અપૂર્ણ.)

ભૂત અને ભવિષ્ય.

પુરાણ પૂર્વેન હતાં તમારા, વનવાસી, કૃષિ કરનારા,

દોર ઉપર સમતા ધરનારા, કાણુ નિષમતાં પળનારા,—

આલક મહારાં. ૧

દેશ, જાતિ, બહુ રાજ્યો, સ્થાપનાં, ધર્મ કલા ને વ્યાપાર,

શાસ્ત્ર, દિલસુધી દુનર નીતિ, કહેન; શું ઉતર્યા પ્રાર,

આલક મહારાં. ૨

નગલ બેદમાં; પશુઓ રાની પાળ્યાં કષ્ટ કષ્ટને આપ્યાં;

અનાર્થ બહુએ પશુ જેવાને પુનિત સ્પર્શે ઉદાર્યાં;

આલક મહારાં. ૩

નરહર્યે સુર ને દાનવતાં સૈન્ય ઉભય વસતાં સાથે,

દાનવસૈન્ય હણી સુર પોળી પૌરુષજ્યોતિ ધરી માથે,

આલક મહારાં. ૪

એક જ્યોતિના બની ઉપાસક-બોધક ધસ્યા નિહર નગમાં,

ખાળા, ચક્રું નહિ કાઢ એમને-વધાવતા સહુકો-પગલાં ।—

આલક મહારાં. ૫

મને મુકાવી પશુ-અનાર્થ-વન-તિમિર-ધોર અધર્મોધી,

ધસ્યા મુકાવા ખંડ અન્ય, અટક્યા કેવલ જ્યાં પૃથ્વી ખુદી ।—

આલક મહારાં. ૬

નવે ખંડની દેવીઓમાં બ્રહ્માએ હું પ્રથમ ધરી,

સૌના અચપણની હું સાક્ષી, ગુજ અચપણમાં હું જ છડી,—

આલક મહારાં. ૭

ભૂત કાળ પૂરો મેં દોડો, ભવિષ્યમાં મુજ નગર તોણી,

માટે કહું છું; ચેતો, ચેતો, સાવધ બનો સમયગણી—

આલક મહારાં. ૮

કોટિ તણી સખ્યાથી નેજે ફાકે ગર્વે ન ધરશે આલ,

મદને નવત્સી, પરવત્સીથી કરશે આ આખર બેઠાલ;

આલક મહારાં. ૯

રહેશે ને ચહેરી રોગો ને કંતાયેલાં રહેરીતન,

હુંકાં, જીવન, નિર્બળ; કલુષિત ચિધિલ; બિચારાં રહેરીમન,—

આલક મહારાં. ૧૦

પુણ ઉપર ગુઓ.

સહેરી ગરીબી, સહેરી સુસ્તી; વ્યર્થ સહેર તણી જાળ,
સહેરી પાપો, સહેરી જૂઠાણાં, સહેર તણી કલહો કંઝાળ,—

બાલક મહારાં. ૧૧

એ સહુ આવરણોને તોડો, એ માયાને પરી કરો,
હિત ને હિતનાં સાધને શાશ્વત, સ્વચ્છ હોયને હરે, ધરો;—

બાલક મહારાં. ૧૨

વનો વસાવો, ખેડો ખેતર, રચો વાડીઓ, પશુ પાળો,
ખાતર-ખીજ-અતુ-ચારા-ધરતીના ભેદ પૂરા ન્યાળો.

બાલક મહારાં. ૧૩

નદિઓ માંધો, કૂપો ગાળો, સમુદ્રવારિ મિષ્ટ કરો,—
જલમાં રચલ, રચલમાં જલ આણો, કુદરતનાધી મિત્ર કરો;

બાલક મહારાં. ૧૪

નીંદા ખોડો, બધો માંધો, આગ વીજ ને રસાયણો,
ખનિજ-સર્પિ વર્ગો વાયુચક્રને અર્ધીન કરી અપમાં આણો;—

બાલક મહારાં. ૧૫

એ વનવાસ વિશે ઉછરતાં દૂધ-મધ તમારું બાલ,
નહિ વ્યાધિથી-હકશે પાછાં, નહિ એમને છળવે બ્યાલ,—

બાલક મહારાં. ૧૬

ધોધ કુદી એ હસશે સામાં, નદીપુર તરો હિતરશે,
ખરે મપોરે જોતન ખેતરે લણી કણસલાં-ઢગ રચશે;

બાલક મહારાં. ૧૭

જોમત પૂર વિશે એ આર્યો નીરખી જગ વિસ્મિત ખનસે,
ખરેનં ચશે કલિયુગ આ દેશે, નવીન યુગ વર્તી રહેશે.

બાલક મહારાં. ૧૮

ગુજરાત પ્રજાસંકલનો

તા. ૩૧-૮-૧૨ સુધીના હિસાબ

ઉ

૦-૦-૦	સંવત ૧૯૬૭ ના આશિન વદી	૨-૦-૦	ચીનીટ છુટ રજીસ્ટર વગેરે
	આમાંસ સુધીમાં પુરા થતા વાંતા	૦-૧૪-૦	શેક શ્રી ચીતુભાઈને લાં તથ
	લવાજમના નીચેના સામાન્ય		લાંથી ધનાસુતારની યોગમ
	સમાસદોના લવાજમના		એક ગૃહસ્થને ત્યાં જવામ
૧-૦-૦	રા. રા. જોડાલાલ ઉમેદાસ		ગાડીઓકું
"	" અખાલાલ ખાખાલાલ	૨-૬-૦	મહેરખખર તથા કાંઈ છપામણ
	ખી. એ.	૧-૪-૦	હાર તથા સામાન લાવવા
"	" જોળાનાથ નર્મદચંકર		લઈ જવામાં મળુરી
"	" મણીચંકર શિવચંકર	૦-૨-૬	ઝોડિયની વાડી સંચ કરા
"	" રતીલાલ ખાખાલાલ		વવામાં
"	" ચંદુલાલ મોહનલાલ	૧-૪-૦	પ્રયોગરૂ તથા સલાહકારક
	રાવળ ખી. એ.		મંડળની આમંત્રણ પત્ર
"	" જોપિ ગિરમચંકર હરિ		કાને માટે દીકરીટા
	ચંકર	૦-૧-૬	કાંઈ ન. ૫૦
"	" રામચંકર હરજીવન	૦-૬-૦	દીકરીટા તા. ૨૫-૮-૧૨ ની
	ત્રિપાડી		મીટીંગ માટે
"	" હરિપ્રસાદ પીતાંબરદાસ		
	મહેતા	૮-૬-૦	
"	" કૃષ્ણલાલ જયચંકર		
"	" મણીલાલ જુલાખીદાસ		
	બાસ		
"	" મોતીલાલ હરિભાઈ		
"	" જોડાલાલ દેવચંકરશાસ્ત્રી	૧૦-૧૦-૦	સિલિક આપી
"	" જાની ગોવિંદલાલ રામચંકર		બદ ગોવિંદરામ
"	" અમ્રતલાલ નાયછંદીકર		મણપતરામને તા.
"	" દુર્ગાચંકર શિવચંકર યાજ્ઞિક		૩-૮-૧૧
"	" હીરાલાલ મંદાસામ મહેતા		
"	" મોહનલાલ પુરપોતમ મહેતા		

૧૮-૦-૦ કુલ

રા. રા. રામમોહનરાય મયવતરાય
દેસાઈ તરફથી જેટ

રા. રામચંકર હરજીવન ત્રિપાડી

ગુજીર વાહાણ.

સમગ્રજીવ સંવર્ધજી સંગ્રોમનોસિજાનતામ । સમ્માનો મધુસ્સમિંતિ સ્સમ્મા
સમન સ્સહ જિત્તમેપામ ॥ સમ્માન મન્ત્રમુભિ મન્ત્રયેવ । સમ્માનોઽ બાજોતિ
સ્સમ્માના હૃદયાતિવ ॥ સમ્માનમંસ્તુ યો મનોયથાઽવસ્મુજ હાસતિ ॥ જીવેદ

બાવાર્થ:—મધુઓ! એકત્ર યાઓ, વાણીમા, વિચારમા અને કર્મમા એકતા રાખો
તમારા સમાજજી કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો, તમારો ઉદ્દેશ સમાન હો, તમારા વિચાર
સમાન હો, તમારી શૂદ્ર કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે તમારી ઇચ્છાઓ
સમાન હો, તમારા હૃદયો એકત્ર યાઓ, તમારા મન એકત્ર યાઓ કે જેથી કરીને તમારામા
મોટા એકતા થાય હો! આમિદેવ અમારી આ ઇચ્છા તમ કરો.

વર્ષે રૂ. અડક ૪૫-૫૦.

[માર્સિક,]

{ આશ્વિન, સંવત ૧૯૬૭
કાર્તિક, સંવત ૧૯૬૮.

તન્ત્રી—દરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી, સરખેજ.

પ્રશાસન અને વ્યવસ્થાપક રામચક્ર હજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

પ્રજી પ્રાર્થના (૨૧ ૨૨ ૨૩ ને. નિ)

કુમારો ચક્રેની કુમારિકાઓને અસેરીકામા પવિત્ર સ્ત્રીઓ કેવી રીતે બનાવવામાં

આવે છે ? (૨૧ ૨૨ કુમારચક્રર શિવચક્રર યાત્રિક)

શિવજીવન (કાર્તિક વિધાનનો મળી આવેલો લેખ.)

આજીવોત્તર.

વાણીઓ (૧ ૨ કુમારચક્રર શિવચક્રર યાત્રિક.)

પ્રજીવન.

સર્વોત્તમ ટેપાંતી સત્તા.

(૨૧ ૨૨ ભોગીલાન કૃપાચક્રર ત્રિપાઠી)

આપણી સ્ત્રીઓની વારીરિક રિધતિ શી રીતે સુધરે.

(બહેન મવિતાગૌરી વિશ્વનાથ ત્રિવેદી)

જીવોમા યતી કીતયાઓ.

એકા અને સરખેજ.

પત્ર વ્યવસ્થા—વ્યવસ્થાપક ‘સુવર્ણ વાહાણ’ ઓફિસ પખાલીની પોળ—અમદાવાદ

વર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાર્ત ૩ ૧. અગાઉથી

અમદાવાદ—ધી અન્નુવિવન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમાં—મોતીલાલ શામળદાસે પ્રાપ્ત.

કુમાર્ગે ચઢેલી કુમારિકાઓને અમેરીકામાં પવિત્ર સ્ત્રીઓ કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે ?

હિન્દના પાયતખ્ત શહેરમાંજ ચોલીએ મેળવેલા આંકડા ઉપરથી માલુમ પડ્યું છે કે કુમાર્ગે ચઢાવનાર અનીતિવાન ગૃહોમાં ચૌદ વર્ષ કરતાં ઓછી રૂબરૂની ૧૦૪૪ કુમારિકાઓ રહે છે. ઉપર દર્શાવેલી સંખ્યામાં લગભગ ૧૪૦ છોકરીઓ નિરાધાર અને માખાપ વિનાની છે.

ઉપરના આંકડા કેવી શોચનિય સ્થિતિનું માન કરાવે છે ? આ હાલત સારૂ આપણે અવશ્ય શરૂઆતું જોઈએ, પરંતુ તેટલેથી જ સંતોષ માનવાનો નથી. આપણને ખડાનું કાઢવાનું મળ્યા આવે છે કે આ કુમારિકાઓનું સુધરવું આશા રહિત છે. તેઓ ઉપર કાંઈ પણ હક રાખવો તે અસંભવિત છે. પરંતુ દુનીયાના બીજા દેશોમાં તેમને સુધારવાને કેવા ફળીભૂત યત્તા પ્રયત્નો આદરવામાં આવે છે તે જોતાં આપણે આ નિર્ણય બ્રહ્મ ભરેલો માલુમ પડે છે.

ગમે તેમ હોય પણ આપણે ભારતવાસીઓ ભ્રમિત ધર્મ એવુંજ માની ખેઠા છીએ કે આપણે પ્રભુએ સરજેલી ખાકીની મનુષ્ય જાતથી કાંઈ જુદાજાન છીએ. દુનીયાની બીજી જાતોને જે નિયમ લાગુ પડે છે તે આપણને લાગુ પડતા નથી. જ્યાંસુધી આપણે આ ભ્રમમાં રહીશું ત્યાં સુધી આપણે બહારની દુનીયામાંથી કાંઈ શીખી શકીશું નહિ. તેમજ આપણા પાછળ રહેલા દેશને આગળ વધારી શકીશું નહિ. બીજા દેશોનું અનુકરણ અવિચારી રીતે આપણે કરી શકીએ નહિ તે યોગ્ય છે. પરંતુ જે ઉપચારોથી બીજી પ્રજાઓ સુધરી છે તે ઉપચારો આપણા દેશને લાગુ પાડવામાં કાંઈ વાંધો નથી.

દુનીયામાં બીજી પ્રજાઓ પાસેથી આપણને કાંઈ પણ શીખવાનું હોય તો એજ છે કે આપણે આપણા બાળકો પ્રત્યેની આપણી વતેજીક સારી અને ન્યાયપરાયણ હોવી જોઈએ. અને તેમાં સુખ્યત્વે ફરીને નિરાધાર અને કુમાર્ગે ચઢેલાં બાળકો ઉપર યોગ્ય લક્ષ આપવું જોઈએ.

* * * *

ધુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના ઈથોવા પરગણામાં છોકરીઓને સારૂ એક મહાન ઉદ્યોગીક શાળા ખોલવામાં આવેલી છે. આ શાળાની મુખ્ય નેમ કાચી વખતી કુમાર્ગે ચઢેલી કુમારિકાઓને સુધારવાની છે એક વખત ખરાબ થયેલા છોકરાઓને સુધારવાનું કામ ઘણું કઠિન છે પરંતુ ખરાબ થયેલી છોકરીઓને સુધારવાનું કામ તેથી પણ વધારે કઠિન છે. કારણ કે ખરાબ કુટુંબો તેમના હૃદયમાં સજ્જડ મૂળ ધાલી દે છે અને તે મૂળને ઉખેડવાનું કામ ઘણું જ ભારી છે. પરંતુ આ શાળાએ તેને સોંપાયેલી કાચી વખતી કુમારિકાઓને સુધારવાના કામમાં ઘણી સારી ફતેહ મેળવી છે. જે તરફ ચોક્કસ તો શાળાના મુખ્ય અધિકારી પાસે એસો અને શાળામાં દાખલ થતી નિરાધાર છોકરીઓની કઠાણી સાંભળો, તો અવશ્ય તમને ખેદ અને લગ્ન પ્રાપ્ત થયા વગર રહે નહિ. નિરાધાર છોકરીઓને અનીતિવાન પુરુષ અને સ્ત્રીઓએ કેવી રીતે દસાવી કુમાર્ગે ચઢાવી હતી તેનું જતાં સાંભળી તમને ચુસ્તો ચડ્યા વગર

કુમાર્ગે ચઢેલી કુમારિકાઓને અમેરીકામાં પાવત્ર સ્ત્રીઓ કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે ? ૭૫
રહેશે નહિ. માઆપની ધાતકી બેઠકારીથી કેવાં પરિણામ નીપજે છે તે સાંભળી તમને
પરિતાપ થયા વગર રહેશે નહિ.

છોકરીઓને દાખલ કરતી વખતે સુખ્યાધિષ્ઠતા એક મોપેડીમાં તેનું પૂર્વ વૃત્તોત લખી
લે છે. આ પુસ્તકમાં તેની નૈતિક સાંસારિક અને આશુબાશુની બીજી સ્થિતિનું વૃત્તોત
લખી લેવામાં આવે છે. છોકરીને કેવી રીતે ઉછેરવામાં આવી, આડે ભાગે કર્મ દોરાઇ તે
વિગત પણ લખી લેવામાં આવે છે. છોકરીની શાળામાં દાખલ થતી વખતેની શારીરિક અને
નૈતિક સ્થિતિ કેવી છે તે પણ ટાંકી લેવામાં આવે છે, અને તે સ્થિતિમાં જેમ જેમ સુ-
ધારો થતો જાય છે તેમ તેમ બાકી રાખેલા ખાનામાં લખી લેવામાં આવે છે. નવથી અ-
ઢાર વર્ષની છોકરીઓને આ શાળામાં મોકલવામાં આવે છે. દાખલ કરતી વખતની તેમની
શારીરિક સ્થિતિ બહુધા ખરાબ અને એથી રોગોથી ભરપૂર હોય છે. તેઓના કીકા ગાલ
હડી ગયેલી આંખો અને નિસ્તેજ ચહેરો બતલાવી આપે છે કે તેમણે તેમના શરીરને
હિંમત બિન કરી નાંખેલાં છે. જ્યાં સુધી શારીરિક સ્થિતિમાં સુધારો થઇ શકે નહિ ત્યાં સુધી
તેમની નૈતિક સ્થિતિને સુધારવામાં મુશ્કેલીઓ પડે છે.

રક્તમાં દાખલ કરીને તરત જ છોકરીને વેદક સલાહકાર પાસે મોકલવામાં આવે છે.
તેને પહેલાં નહવરાવવામાં આવે છે. તેના આખા શરીરની તપાસ કરી તેના રીપોર્ટ કરવામાં
આવે છે જો તેની આંખોને ચસ્માની જરૂર હોય તો શાળા ચસ્માં પુરાં પાડે છે. જો તેના
દાંત કાંઇ પણ દુષણવાળા હોય તો શાળામાં રાખેલા દાંતદાત્રી રાખ્યના ખર્ચે તેના દાંત સાફ
કરે છે ખીબા બેસાડે છે. શરીરના આ અવયવો ઉપર આટલી બધી દેખરેખ રાખવાનું કા-
રણ તે એક સાધારણ વાંચનારને સમજવું મઠિા ચર્ધ પડશે, પરંતુ આ શાળા અને એવી
જ બીજી શાળાઓના અનુભવ ઉપરથી સિદ્ધ થયું છે કે જ્યાં સુધી શારીરિક વ્યવસ્થા યોગ્ય
સ્થિતિ ઉપર લાવવામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી નૈતિક સુધારાની આશા રાખવી તે નકામી
છે. શાળામાં દાખલ થતી વખતે છોકરીઓએ પહેરેલાં વસ્ત્ર બહુધા ચીંથરીઆ હાલતમાં
હોય છે, તેથી શાળા પોતાના ખર્ચે સાદા અને સ્વચ્છ આશુપણુ તેમને આપે છે. ખર્ચાળ
કીમતી કપડાં પહેરેલાં તે જો કે અયોગ્ય છે, તો પણ સાદાં અને ચોખ્ખાં વસ્ત્રો ધારણ
કરવાનું ખર્ચ બહુ હોતું નથી, અને માણસ સારી રીતે સુધક રહી શકે છે. શાળામાં રહેતી
દરેક છોકરી હમેશાં સુંદર આશુપણમાં સજ્જ થઇ રહે છે. તેઓનાં વસ્ત્ર એવાં યોગ્ય અને
સુંદર હોય છે કે, દરેક છોકરી તેને સાર યોગ્ય અભિમાન ધરાવે છે. તેઓનાં વસ્ત્ર પ્રત્યેની
તેમની કાળજી તેમને ઉચે ચલાવે છે. વસ્ત્ર કેવી રીતે સાર રાખવાં. સાંધવાં, વિગેરે કાળજી
આપોઆપ ઉદભવે છે. શાળાના સીવણ ખાતામાં દરેક છોકરીને અસુક વખત રાખવામાં
આવે છે, જ્યાં પોતાના-પોતાના બાળકોના કપડાં કેમ સીવવાં વિગેરેનું શિક્ષણ આપવામાં
આવે છે. દાખલ થનાર છોકરી ઘણે ભાગે અશિક્ષિત અવિકાસિત મગજવાળી અને ભાગ્યે
લખતાં વાંચતાં પણ જાણનારી હોય છે તેને વાંચતાં લખતાં શીખવડવામાં આવે છે તેને
એવી રીતે કેળવવામાં આવે છે કે છોકરી પોતે જ વાંચવા-લખવાની શીખીને બની જાય
છે. સારાં સુંદી કાઢેલાં પુસ્તકોની બનેલી શાળાની લાઇબ્રેરીમાંથી તેને વાંચવા પુસ્તકો આ-
પવામાં આવે છે.

તેની માનસિક સીમા વધાવના દરેક પ્રયત્નો ચોખવામાં આવે છે. અશિક્ષિત અ-

ગ્વાન અને સંકુચિત મનવાળી સ્ત્રી દેશનું લાંછન છે, એ સત્ત્વ હમેશાં તે શાળાના વ્યવસ્થાપકો ધ્યાનમાં રાખે છે. માત્ર લખવા વાંચવામાં જ તેની કેળવણીનો સમાવેશ થતો નથી. તેને સંગીત અને ધરને યોગ્ય વ્યવસ્થામાં કેમ રાખવું, તેના સંબંધિત પુરતું ગ્વાન આપવામાં આવે છે. ગુચ્છકળા, ચીની કામ અને હેસ ગુચ્છવાનું કામ તેને શીખવાડવામાં આવે છે. જેથી કરી પોતાનો નિર્વાહ યોગ્ય રીતે તે ચલાવી શકે. સંગીત અને ગુચ્છકળા તેમના હૃદયને નમ્ર અને નૈતિક બનાવે છે. દરેક છોકરીને એક ઓરડો રહેવા સાર આપવામાં આવે છે. ઓરડાને સાર રાખવી ફરનીચરને અને પોતાની પથારીઓને ઝાટકી સાફ રાખવાનું કામ નોકરને શિર હોય છે. દરેક કામ નિયમિત અને અમુક કચવેલા વખતે જ કરવાની દેવ તેમને પાડવામાં આવે છે. છોકરીઓ સાર રાંધણશાળા જુદી રાખવામાં આવે છે. તેમને ત્યાં રસોઈ કરવાનું સંપૂર્ણ ગ્વાન આપવામાં આવે છે. રસોઈ અને જમવાનો ઓરડો અનુભવી શિક્ષકની સંભાળમાં હોય છે. છોકરીઓને ગૃહકાર્યભારનું દરેક કામ સંગીન રીતે શિખવાડવામાં આવે છે. પોતાની બાધી આવકમાંથી બિવિધમાં પોતાનો નિર્વાહ કેમ ચલાવવો તેનું ગ્વાન પણ યથાયોગ્ય રીતે આપવામાં આવે છે. ધોખીશાળામાં જુદી જુદી જાતનાં કપડાં કેમ ધોવાં, ધોઈ કરવી વિગેરે શીખવાડવામાં આવે છે. ટુંકાર્માં તેને એક આખરદાર બાર્યાની પદવી સાચવી શકે કોઈ તરફથી સોંપવામાં આવતી અને હાથ ઓકરીઓની ઉમ્મર ૬ થી ૧૮ વર્ષ સુધીની હોય છે. હાં તેને ૨૧ માં વર્ષ સુધી રાખવામાં આવે છે. દરેક છોકરી સ્કૂલના ખર્ચે મહિનામાં એક વખત પોતાનાં માબાપને કાગળ લખે છે. તેમજ વર્ષમાં એક યા બે વખત છોકરીનાં પાસેનાં સગાઓને તેની સુલાકાત લેવાની છૂટ આપવામાં આવે છે.

આ સ્કૂલ આટલી બધી શ્રોહમંદ કેવી રીતે નીવડી તે સમજાવવું કઠિન નથી. સ્કૂલમાં દરેક છોકરી સાથેની તેઓના શિક્ષકની વર્તણૂક બહુજ ઉત્તમ હોય છે. છોકરીને પોતાના ચુનાહ સાફ તેણીને સુધારવાને સ્કૂલમાં મુકવામાં આવી છે તેવું કદી માનવા દેવામાં આવતું નથી. પરંતુ તે શાળા સાધરણ જનસમાજને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી સંસ્થા છે તેવું સમજાવવામાં આવે છે. આ રીતે અને હાથ ધરવામાં આવેલા સુધારવા માટે પ્રજા પાસેથી લેવાતો ફર નિરર્થક જતા નથી. પરંતુ દેશની સુધારણા અર્થે જ વાપરવામાં આવે છે સ્કૂલમાંથી શિક્ષણ પામેલી છોકરીઓમાંથી લગભગ એસી ટકા જેટલી છોકરીઓ પોતાની બદચાલ છોડી દે છે અને માનવંત જીંદગી માણે છે.

હિન્દના પુરો પોતાની ઉછરતી કન્યાઓને સાર પુરતી કાળજી રાખે, તો પણ હાલને માટે બસ છે. બહે તેઓ પ્રાચીન કેળવણીને નિંદે પોતાની કન્યાઓને સાર તે કેળવણી ઉપયોગી નથી તેવા ઉદ્દેશ્યે કહાડે પરંતુ તેટલેથી જ એસી રહેવાથી પોતાના બાળકો પ્રત્યેની ફરજને અદા થઈ છે તે સમજવું મુશ્કેલ બરેણ છે. પ્રાચીન કાળમાં આધુનિક કન્યાશાળાઓને હાંધે તેવાં અધિપ્રણીત કન્યા મહાવિદ્યાલયો હતો, જેમાંથી સેંકડો કન્યાઓ સુશિક્ષિત બની પ્રજાની ઉન્નતિનું એક સાધન પૂરું પાડતી હતી, પ્રાચીન પ્રજાસિકાઓને પૂજ્ય હિન્દ પુરો તેવા કન્યામહાવિદ્યાલયની પાછી સ્થાપના કરે તો અવસ્ય સહેલા ગૃહસંસારથી પીડાતું હિન્દ પોતાનું પ્રાચીન ગૌરવ સહેલાઈથી અંગિકાર કરી શકશે. તથાસ્તુ.

દ્વિજધન.

તીગવત્ દ્યોતયતિ યોધુર્ધ્વઃસ્વર્ગત્રયમ્ ॥

સવિતુ સ્તં વયં મર્ગમંયર્ગ કરંસ્તુ મઃ ॥

અર્થ.—જે સર્વ પ્રકારક સૂર્ય દીવાનો માર્ગેક જૂલોક ભુવલોક, અને સ્વલોક એ ત્રણલોકને પ્રકાશ કરે છે તે સૂર્યના મોક્ષકરી તેજની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ

પૂર્વ દિગ્ધેના પુત્રો ઉપનયન સંસ્કાર થયા પછી ગુરૂને ત્યાં જઈ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળી વેદવિદ્યા તથા ઉપજીવિકાના સાધનોની વિદ્યા બજાવતા હતા, તે વેદવિદ્યા, દેશકાલ, અને ગુણના ક્ષોભથી રાજસવિદ્યાના સમાગમથી એટલો તેનો નાશ થયો છે કે પોતે પોતાનું દિગ્ધત્વ જાલવી શકવાની મુશ્કેલી થઈ પડી છે માટે દિગ્ધેએ ઉપનયન સંસ્કાર થયા પછી વેદવિદ્યાનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો જોઈએ મનુસ્મૃતિમા વેદવિદ્યા બજાવવાને માટે બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાલવાન બતાવેલું છે કે

વેદાન્ધાત્ય વદૌ વા વેદ વાપિ યથા ક્રમમ્ ॥

અપિન્દુન વ્રહ્મચર્યો ગૃહસ્થાથપ માવિશેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ.—બ્રહ્મચર્યમાથી બ્રહ્મ થયા શિવાય ત્રણ વેદ (ઋગ્ વજુઃ સામ મર્ચર્વ) અથવા તો એ વેદ અથવા તો એકવેદ જે પો નો હોય તે અનુક્રમે બહીને લગત કરવું

આ પ્રમાણેના મનુવચનથી જ્ઞાતજોએ અવશ્ય વેદ બજાવો જોઈએ. તેવી આજ્ઞા છે એમ પ્રતીતિ થાય છે તેમા પાત્રકાર્ય એવું કહે છે કે વેદ બજાવો પણ તેની સાથે વેદના છ અંગો પણ બજાવો કે જેવી વેદનો અર્થ સાગી રીતે સમજવામા આવે.

તયોર્વિશેર્પોર્વવિષ્ણૈ વ્રતૈશ્ચ વિધિનોદ્વિતૈઃ ॥

વેદાઃકૃત્સ્નોમિગંતવ્યઃ સરહસ્યો દ્વિજન્મના ॥ ૨ ॥

અર્થ.—દિગ્ધેએ જુદા જુદા પ્રકારના વ્રતોવિધિ પ્રમાણે પાળી રહસ્ય સાથે વેદ બજાવો અને જાણવો

ઉપર લખેલા મનુના શ્લોકમા રહસ્ય સાથે વેદ એકવચ નથી જ્ઞાતજો સધ્લોવેદ અર્થ- અને અર્થથી જાણવો એવું છે તો વેદાધ્યયન અને વેદાર્થ જ્ઞાન શિવાય ગૃહસ્થાશ્રમમા પ્રવેશ કરવાનો આધકારજ નથી. અને ગૃહસ્થાશ્રમ શિવાય સર્વકર્મનો પણ અધિકાર નથી.

યો ન ધીત્ય દ્વિજો વદ મન્યત્ર કુરુતે શ્રમમ્ ॥

સ જાવન્નેવશૂદ્ધત્વ માયુગચ્છતિ સાન્વયઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ.—દિગ્ધ વેદ બજાયા શિવાય જીભુ બજાવો શ્રમ કરે છે. તે દિગ્ધ જીવતાજ પોતાના કુલ સાથે જલદીથી યદ્વજાને પામે છે

આ પ્રમાણે મનુએ વેદાધ્યયન અને વેદાર્થજ્ઞાન રહિત જ્ઞાતજોને શૂદ્રત્વ પ્રતિપાદન કરેલું છે, તેમ યાગવલ્ક્ય સ્મૃતિમા પણ કહ્યું છે કે—

વસ્તુજાનાતિ તત્ત્વેન આર્ષે હંદશ્ચ દૈવતમ્ ॥
 વિનિયોગં બ્રાહ્મણંચ વેદાર્થે જ્ઞાનકર્મ ચ ॥ ૪ ॥
 એકૈકસ્યાઋચઃ સોભિવંદ્યોત્તિયિવજ્જવેન્ ॥
 દેવતાયાશ્ચ સાયુજ્યં ગચ્છત્યત્ર નર્સદાયઃ ॥ ૫ ॥
 પૂર્વોક્તેન પ્રકારેણ ઋગ્વેદાદિત્યોદ્વિજઃ ॥
 અધિકારો ભવેત્તસ્ય રહસ્યાદિપુ કર્મસુ ॥ ૬ ॥
 મંત્રે મંત્રે પ્રયત્નેન જ્ઞાતવ્યં બ્રાહ્મણેનતુ ॥
 વિજ્ઞાને પરિપૂર્ણસ્તુ સ્વાધ્યાય ફલમશ્રુતે ॥ ૭ ॥

અર્થ—આજ્ઞાશુ પુરુષતત્ત્વથી એક એક મંત્રના ઋષિ, હંદ, દેવતા, વિનિયોગ, આજ્ઞાશુ, અર્થ, જ્ઞાન, કર્મ, ભણે છે તે આજ્ઞાશુ : અતિથિની પેઠે અભિવંદન કરવા યોગ્ય થાય છે અને દેવતા સાયુજ્યને પામે છે. પૂર્વે બતલાવ્યા પ્રમાણે મંત્રના ઋષ્યાદિકને જે આજ્ઞાશુ ભણે છે તેને વેદના રહસ્યાદિ કર્મમાં અધિકાર હોય છે. માટે આજ્ઞાશુ પ્રયાસથી પ્રત્યેક મંત્રમાં પ્રવીણ થવું અને તે પ્રમાણે જ્ઞાનમાં પ્રવીણ થનાર પુરુષને અભ્યાસનું ફલ મળે છે.

વેદના ઋષિ હંદ અર્થ વિગેરે ભણ્યા શિવાય અભ્યાસ કરવાનું કેવું ફલ થાય છે તે વિશે યાત્રવશ્ય કહે છે કે—

આવિદિસ્વાતુ યઃ કુર્યાત્ યાજનાધ્યાપનંજપમ્ ॥
 હોમર્તર્જલાદીનિ તેષ્યોત્પત્ત્યફલંભવેન્ ॥ ૮ ॥

અર્થ—જે વેદના ઋષિ હંદ વિગેરે ભણ્યા શિવાય યજ્ઞ કરાવવું અધ્યાપન કરાવવું, જપ કરવો, હોમ કરવો તે વિગેરે, જે ભણીને કરે છે તેના કરતાં તેમને ઓછું ફલ થાય છે.

આપદ્યતે સ્યાણુમર્તે સ્વયંવાપિપ્રમાયતે ॥

અર્થ—અર્થ વિગેરે ભણ્યા શિવાય અભ્યાસ કરવાયિ સ્યાણુરપી ખાણમાં પડે છે, અથવા તો પોતે અસ્થાયી થાય છે.

તેમજ અન્યત્ર કહ્યું છે કે,

અંતર્જલાદિકે જપ્યે રૂતરેપા ગજાનનામ્ ॥

નાધિકારોસ્તિ મંત્રાણામેવં સ્મૃતિ નિર્દર્શનમ્ ॥ ૯ ॥

અર્થ—અધર્મપણું વિગેરે જપપ્રકરણને નહિ ભણનારાઓને મંત્રો ભણવા મંબંધી અધિકાર નથી તેવું સ્મૃતિયોનું કહેવું છે.

માટે વેદાધ્યાપન કર્યા પછી મંત્રાર્થ જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે, કેટલાકે વેદાધ્યાપન કર્યા શિવાય ફક્ત વેદના મંત્ર સંબંધી અર્થ વિચારજ કરે છે. પણ કેવલ વેદ ભણવો તે અથવા તો કેવલ મંત્રાર્થ ભણવો તે એ બે કરતાં વેદનાં યોગ્ય પણ મંત્ર અર્થ સાથે ભણવા તે ઉત્તમ છે. વેદ ન ભણવાથી આજ્ઞાશુ ધી દ્વેષને પામે છે, તે યમ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે.

ન શુદ્ધો વૃષલોનામ વેદોદિવૃષ ઉચ્યતે ॥

યસ્ય વિપ્રસ્ય તેનાલં સર્વે વૃષલ ઉચ્યતે ॥ ૧૦ ॥

તસ્માત્ વૃષલભીતેન દ્વાહ્યજેન પ્રયત્નતઃ ॥

एकदेशोपि ध्येतव्यो यदि सर्वो न शक्यते ॥ ११ ॥

અર્થ—વૃષલ એ નામ શુદ્ધનું છે, પણ વૃષલ શુદ્ધ નથી, વૃષ એ વેદનું નામ છે. તે વેદને જાણવામાં અશક્તિમાન તેજ વૃષલ જાણવો (એટલે શુદ્ધ જાણવો) માટે બ્રાહ્મણે વૃષલ (શુદ્ધ) એ શબ્દ પોતાને લાગુ ન પાડવા દેવો હોય તો સુધરો વેદ સાર્થ ન જાણી શકાય તો વેદનો એક ભાગ પણ સાર્થ જાણવો.

अर्धात् यत् किंचिदपि वेदार्थमिगमेरतः ॥

स्वर्गलोकपत्रामोति धर्मानुष्ठानचिद् द्विजः ॥ १२ ॥

तथा समुचितस्तोक मपिश्रुताधीताविशिष्यते ॥

અર્થ—જે કંઈ થોડું પણ જાણી વેદાર્થ જાણવાને પ્રીતિમાન હોય તે ધર્મનુજ્ઞાને જાણનાર બ્રાહ્મણ સ્વર્ગમાં જાય છે. તેમ વધારે અથવા થોડું પણ સાંભળીને જાણ્યું હોય તે ઉત્તમ છે.

ઉપર પ્રમાણે વેદનો એક ભાગ પણ સાર્થ જાણવાથી શુદ્ધસ્થાશ્રમનો અધિકાર થાય છે, તો તેમાં એક સંશય ઉત્પન્ન થાય કે કયો ભાગ જાણવો ? શું પોતાની ઇચ્છાથી વેદનો કોયો ભાગ અને ત્રીજો ભાગ જાણવો કે નિત્યકર્મમાં ઉપયોગી ભાગ જાણવો. તેમાં જો પાઠ કરને અનુસરીને પ્રથમ ભાગ એકલો જ જાણે તેના કરતાં જો ભાગમાં સ્નાન સંધ્યા નિત્યકર્મ તથા ગર્ભાધાનાદિક સંસ્કાર ઉપયોગી મંત્ર ભાગ જાણવો તે ઉત્તમ છે. એટલું જાણવા પશુથી વેદનો એક ભાગ નિર્ણય થઈ શકે છે તેમાં એમ ન સમજવું કે ગાયત્રી એકલી સાર્થ જાણ્યા એટલે પણ વેદનો એક ભાગ થઈ શકે. કારણ કે ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવાનો અધિકાર સ્નાનાદિ ક્રિયા પછી થાય છે. તો પ્રથમ સ્નાનાદિ કર્મના મંત્ર જાણવા જોઈએ, માટે પ્રથમ પ્રાતઃકાલમાં ઉઠ્યા પછી દંતધાવનથી આરભી રાત્રીએ સુઈ રહ્યા સુધીના નિત્ય કર્મના અને ગર્ભાધાનાદિ અત્યેષ્ટિ પર્યંતના શુદ્ધસ્થાશ્રમોપયોગી તેમજ અન્ય આશ્રમોપયોગી મંત્રો અવશ્ય સાર્થ જાણવા જોઈએ.

(કોઈ વિદ્વાનનો મળી આવેલો લેખ.)

પ્રાક્ષાણીકર્પ.

(અનુસંધાન ગયા વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૮૬ થી.)

હાયની કોણીના ખુણાથી છેક છેલ્લી નાની આંગળીની ટોચ સુધી લંબાઈની તથા અંશુકાના વેશ, જેવડી ચાણવાળી ખેર વૃક્ષની કેં કાંસાની કડછી એટલે શરવે-લેવે, અને તે જમણા હાથમાં અંશુક, મધ્યમા અને અનામિકા એ ત્રણ આંગળીવડે વચમાંથી ધરીને તેનાથી ધી આદિ પ્રવાહી પદાર્થોની આહુતી આપવી. પણ ભાત જવ અને રાધિલો ભાત ધ્યાનિક અપ્રવાહી પદાર્થની આહુતી, જમણા હાથના અંશુક મધ્યમા અને અનામિકા એ ત્રણ આંગળીની અણી એકઠી કરી તેમાં આવે એટલો ભાગ લેખને અડેક આપવી. વળી ભાત અને જાવારની ધાણીની પણ વિશેષ આહુતી અંજળી પ્રમાણે આપવામાં આવે છે. તથા સમિધા એટલે પૂર્વોક્ત યત્નીય વૃક્ષના અને તેમાં સુખ્યત્વે કરીને ચંદનના કીડન લાગેલા અને પાંદડાં વિનાના તથા નફાટ પડેલા એવા કાપેલા દશ આંગળ લાંબા કાઠના કટકા જાણવા એવી સમિધાને પૂર્વોક્ત સરવા પ્રમાણેજ અંશુક, મધ્યમા અને અનામિકા એ ત્રણ આંગળીની ટોચથી પકડીને તેની આહુતી આપવી

પત્ની—હોઆહુતી વિધિ કહેવા કૃપા કરો.

પતિ—પૂર્વોક્ત યત્નીયકાષ્ઠ અને તુલાદિ ઉપલબ્ધ (મળે તે પ્રકારના) ઇંધનદ્રવ્ય; સંસ્કારમાં કહેલા ધૃતાદિ સર્વે આહુતીદ્રવ્ય; શુદ્ધોદક પૂર્ણપાત્ર (લોટા અને 'ચાકું'); આ જપપાત્ર (કાંસાનું મોટું ગોળ વાસણ સુમારે બશે- ધી માય એવડું); પૂર્વોક્તયુવ (સરવો) અને કુશાદિ ઉપલબ્ધ લીકું તુલુ; એવા પદાર્થો તમામ યજ્ઞકુંડ પાસે આણીને મુકવા. પછી તે કુંડની દક્ષિણ બાજુએ પુરોહિતને બેસવા સારૂ એક પીઠાસન (પૂર્વોક્ત યત્નીય વૃક્ષનું એક સાડું ઊંચું આસન) અને કુંડની પશ્ચિમે કાર્ય કરીને બેસવા સારૂ નરમ અને શુભ આસન એવા બે આસન સ્થાપન કરવાં.

પત્ની—એ પ્રમાણે સર્વે સાહિત્ય સિદ્ધિ કર્યા પછી કાર્ય કરીએ શું કરવું ?

પતિ—ૐ મુર્મુચઃ સ્વઃ સકલગુણ સંપન્ન. સર્વઆપક, પરમાત્મા, અવિત્ત ઉત્પાદક, સર્વપ્રિય, દુઃખનિવારક, આનંદદાયક, વિવિધ સુખનો હેતુ વિવિધચેષ્ટાના આધાર એવા પરમાત્મા એ મંત્ર ઉચ્ચારથી આહાણુ ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય વર્ણના યાગિકોના ધરમાંનો અગ્નિ આણીને અથવા શમીવૃક્ષપર ઊગેલા પીપળાના કે જીજીવૃક્ષના કાષ્ઠનું ધર્પણ કરીને, અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી તે નિર્ધૂમ (ધુમાડા વગરનો) કુંડ પાસે મુકવો. પછી ઉત્તર દિશા તરફ જવું. અને હાથ હાથ પગ ધોઈને શુદ્ધ ધોએકું વસ્ત્ર પહેરીને અને યજ્ઞોપવીતવસ્ત્ર (જનોપની પેઠે જમણા હાથની નીચે કાખમાંથી ને ડાબા હાથના ખભાપર આવે તેમ) ઉપવસ્ત્ર ઝોડીને પૂર્વોચ્ચત (પ્રથમના ઠરાવેલા) પુરોહિત પાસે જવું.

પત્ની—પુરોહિતની યોગ્યતા જણાવશો.

પતિ—યોગ્ય ધર્મોક્ત કૃત્ય પૂર્ણપણે સમજનાર, વિદ્વાન, સદ્ધર્મી, કુલીન, નિર્બેસની,

અને શીવજ્ઞત પાળનાર, એવા વેદ પ્રિય પૂજ્ય ગૃહસ્થની પુરોહિત સંતા બાણવી (પુત્ર = અગ્ર ભાગી, હિત = મુકેલા અર્થાત્ પૂજ્ય) તેમ ઈશ્વરોનો પણ કોઇ પ્રસંગે સમાવેશ થાય છે.

એવા પુરોહિત પાસે જઈ પુરોહિતપણું સ્વિકારવા માટે ઓં જાવસોઃ સર્વનેસીદ્ધ ॥ (હે વિદ્વાન્ શ્રેષ્ઠ [યત્ કાર્યં] આ આસનપર બેસો.) એ મન ઉચ્ચારથી તેમના આગળ વિનયપૂર્વક વિનતિ કરવી. તે પછી પુરોહિતે ઓં સિદ્ધામિ એવું કહી હાથ પગ ઘોઘ આચમન કરી નિર્માણ કરેલા પીઠાસન પર બેસવું. અને કાર્ય સમાપ્તિ લગી યજ્ઞકુંડની ઉત્તર તરફનું મુખ રાખીને શાંત અને નમ્રપણે રહેવું, તથા ઉપસ્થિત કાર્ય સંબંધી જ માત્ર બાપણું કરવું, અન્ય નહિ. અને કીધું તો ઇશ્વરની કૃપા ભાગવી એવી રીતે પુરોહિતની સ્થાપના થયા પછી કાર્ય કર્તાએ કુંડની સામે પૂર્વાભિમુખે બેસીને, હૃદયમાં જાય એટલું હંડુ પાણી જમણા હાથની અંગૂઠીમાં લેવું (હાથની કાશ્ઠીને ખાંધની બહાર નહિ જાય, એવી રીતે હસ્તાંગળી હૃદયની સામે ધરવી) અને પછી ॥ ઓં મમૃતોપસ્તરણમસિ સ્વાહા ॥ (ઇશ્વર કૃપાથી મારું અંતઃકરણ અને ગ્રાણુ ઈન્દ્રિય ઉત્તમ સ્થિતિમાં રહે.) એ મંત્રથી આચમન કરવું, અને વળી તેજ પ્રમાણે ॥ ઓં મમૃતોપિધાનમસિ સ્વાહા ॥ (એમ બોલી આચમન કરવું) ॥ ઓં સત્યં યજઃ શ્રીર્મયિશ્રીઃ ધ્યયતાં સ્વાહા ॥ (સત્ય, યજઃ, કીર્તિ, લક્ષ્મી, વિદ્યા, એ મારામાં સ્થિર રહે.) એ બે મંત્રોથી પ્રત્યેક મંત્ર એકેક વખત; એવાં બે મળીને આચમન કરવાં—અને પછી બે હાથ મેલિને, કર્ણ, અક્ષ, અને નાસિકા આદિ ઇન્દ્રિયોને જળનો સ્પર્શ કરવો. તે નીચે પ્રમાણે આવો આ આચમન અને જળ સ્પર્શ વિધિ શાતપથે આસનપર બેસીને કરવો. પણ ચાલતાં, ધરતાં, હસતાં, ઉભા રહીને, પગ પસારીને, પગમાં જોડા પહેરીને, ગળે કે ડોકે વસ્ત્ર બાધીને, મોઢેથી દુરદુર અવાજ કરીને, તથા આડી હસ્તાંગળીએ કે આંગળાથી, અને પાણી આંખે જોયા વિના, એવી રીતે એ આચમન વિધિ ન કરવો. એવો એક સાધારણ નિયમ બાણવો

ઓં વાહુમડગાસ્પેસ્તુ ॥ આ મંત્રથી મુખને.

ઓં નસોર્મે પ્રાણોસ્તુ ॥ આ મંત્રથી નાકને.

ઓં અક્ષોર્મે ચક્ષુરસ્તુ ॥ આ મંત્રથી બંને ડોળને,

ઓં કર્ણયોર્મે શ્રોત્ર મસ્તુ ॥ આ મંત્રથી બંને કાનને.

ઓં વાઙ્મોર્મે વચ્ચ મસ્તુ ॥ આ મંત્રથી બે બાહુને.

ઓં ઊર્વોર્મે ડમ્બોજોસ્તુ ॥ આ મંત્રથી બંને જંગમને.

ઓં મરિષ્ઠાનિમેક્ષા નિતનૂ સ્તનવા મે સહ સંતુ ॥ આ મંત્રથી સર્વે અંગે જમણા હાથથી જળ સ્પર્શ કરવો. સાતે મંત્રોનો બાવાર્ય = વાર્યા, નેત્ર, કર્ણ આદિ જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને હસ્ત, પાદાદિ કર્મે ઇન્દ્રિયો, એ સહ સતેજ. પીડા રહિત ન્યાય અને સહર્મ પ્રવર્તક એવી મારામાં કાયમ રહે એ પ્રમાણે આચમન અને જળ સ્પર્શ વિધિ થયા. પછી યજ્ઞ કુંડમાં ઘોડાં ઘોડાં કાઢ સ્વીતે તેના પર ઓં સૂ મૃતઃ સ્વઃ ॥ એ મંત્રથી અગ્નિની સ્થાપના કરવી. પછી તે અગ્નિપર રીંછી બીજાં કાઢ અને વચ્ચે વચ્ચે કુશાદિ વૃક્ષ પૃથ્વ ભાગ લગી સ્વીતે વાંસના પખાથી વા નાંખીને અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરવો. તે પછી ધૃત પાત્રમાં, આહુતી આપવી હોય તેટલું ઘી લેધને, તેના પર તપાવવું અને પછી તે નીચે ઉતારી, તેમ

કેશ, કચરો કે કીડી વગેરે જે કાંઈ પરેહું હોય, તે સર્વે દર્ભની અણીથી બહાર કાઢીને તે દર્ભ યતના અગ્નિમાં નાંખવું. પણ એ દર્ભ-જંત્રમાં હાથના અંશુકા અને અનામિકાથી પકડીને પછી તેની અણીથી સર્વે કચરો કાઢવો, એમ જાણવું. એ-સમયે—

॥ ઈ દેવસ્ત્વા સવિતોત્ પુના ત્વાચ્છિદ્રેણ

પવિત્રેણ વસોઃ સૂર્યસ્ય રશ્મિભિઃ ॥

(અગ્નિ અને સૂર્ય કિરણ એને યોગે સર્વે પદાર્થ શુદ્ધ થઇને પ્રાપ્ત થાઓ.) એ મંત્ર એક વખત બોલવો. અને એ પ્રમાણે ગાનસિદ્ધ કરીને અગ્નિપરથી નીચે ઉતારી કુંડની ઉત્તર દિશાએ મુકવું. પછી સ્થાલિપાક એટલે ચોખાનો ભાત જે સંસ્કારમાં કહેવો હોય, તે સંસ્કારમાં તૈયાર કરવો. તે કરવાનો વિધિ ભાતની આહુતી આપવાની હોય, તે મંત્રમાંનો દેવતા એટલે ઈશ્વર વાંચી જે મુખ્ય શબ્દ હોય (જેમ અગ્નિઃ) તેના પર નીચે લખ્યા પ્રમાણે શબ્દો વધારીને ॥

ૐ અગ્રયેત્વા જુષ્ટં નિર્વયામિ ॥

(સર્વ પૂજ્ય ભગવાન પ્રાપ્ત થઈને કાર્યસિદ્ધિ થાય એ હેતુથી આ ત્રીહિ સંસ્કાર કૃંકું છું.) એવો મંત્ર રચીને, તેના ઉચ્ચારથી પ્રત્યેક આહુતી દીઠ ચાર ચાર સુદી ગૃણીને ભાત કે બીજું જે કાંઈ ધાન્ય કહેલું હોય, તે લેઈને ઉખલીમાં (ખાંડણીમાં) નાંખવું. પછી વળી બીજવાર મંત્ર ઉચ્ચાર કર્યા વગર સુત્રે મોટે ઉપર કલા પ્રમાણે ફરીથી પ્રત્યેક આહુતી દીઠ બીજું ચાર ચાર સુદી ભાત તેમાં નાંખવો. તે પછી પૂર્વ તરફનું મુખ કરીને મુક્તજી તો ભાત ત્રણ વેળા ફરી ફરીને ખાંડવું. અને મુખપાથી ત્રણ વેળા ફરી ફરીને ઝાટકીને તેના શુદ્ધ ચોખા કરવાં. તથા તેને ત્રણ વેળા ફરી ફરીને પાણીએથી ધોઇને સ્વચ્છ કરી, ચરૂ સ્થાલીમાં એટલે ભાત સારો સીજે એવો ત્રાંખાના વાસણમાં રાંધવો. અને ભાત સીજીને સારો ખીલે, ત્યારે તવેયો ચારે બાજુએ ગોળ ફેરવી તેને ઢલાવવો. અને પછી તે ખીલેલા ભાતમાં જીવ (સરવા) થી ધી ધી નાંખીને, તે ભાત અગ્નિપરથી નીચે ઉતારવો. તથા તે કુંડથી ઉત્તર બાજુએ ઘૂત પાત્રની પાસે જ મુકવો. અને વળી ફરીથી બીજું ધી તે ભાતમાં રેડીને ભાત ઢાંપી મેલવો. એ પ્રમાણે સ્થાળીપાક (ભાત સીજવેલો) અને ઘૂતાદિ કહેલાં આહુતી દ્રવ્યો સર્વે તૈયાર થયા પછી સમિધા ધાન કરવું. સમિધા કાષ્ઠ (અગ્નિ સારો પ્રજ્વલિત થાય તેટલાં) લેઇને તે પરજીવ (સરવા) થી ઘૂતસિંચન કરવું. અને તેમાંથી

॥ ૐ અયંતં ઇદમ આત્મા જાતં વેદસ્તેને ધ્વસ્વ વર્ધસ્વ ચેદ્ધ વર્ધ્ય ચાસ્યાન્ પ્રજયા પથુમિ ત્રેહ્ય વર્ચસેન્ના આયેન સમેઘય સ્વાહા ઇદમગ્રયે જાતં વેદસે, ઇદન્ન મમ ॥

(સર્વ વ્યાપક પરમાત્માની કૃપાએ અમને સંપત્તિ, સંતતિ, અન્ન, તેજ, બળ, અને ઈશ્વરભક્તિ એ પ્રાપ્ત થાઓ.) એ મંત્રે અકેક સમિધ લેઇને અગ્નિકુંડમાં નાંખ્યા અગ્નિ સળગાવવો. સમિધો સળગે ત્યાં સુધી કુશાદિ તાણું તૃણ હાથમાં લઇને તેનો દક્ષિણ બાજુએથી આરંભ કરી, કુંડને ફરતું ચારે બાજુએ રોળે તેવું એક વેંતબર તે પાથરવું, અને વળી ૧ હાથબર લાંબા અને એક આંગળ કરતાં કાંઈક વધારે જાડાં એવાં સમી કે પગથ

વૃક્ષાનાં તામ્ર છાલવાળા લાકડાં થોડાં ધણા કુંડતી પ્રત્યેક બાજુએ મુકવાં. અને પછી, ડાબેા પગ પલાંડીની માફકવાળી તેની પાટલી પર જમણા પગની જાગે (સાથળ) ઉંધી મુકીને જમણેા પગ ઉંધો વાળવેા, અને જમણા પગનો ઘુટણ જમીનપર ટેકવીને બેસવું. (જમ રાજવંશી લોક જે આસને બેસે છે તેમ અને હાથની અંજલીમા પાણી લેઈને કુંડતી દક્ષિણ બાજુએથી પૂર્વ તરફ એક વેંતભર લગી છાટવું. અને તે સમયે ઓં શ્રદ્ધિતેઽનુ મન્યસ્વ ॥ એ મંત્ર બોલવેા. અને તેજ પ્રમાણે ઓં મનુમતેઽનુમન્ય એ મંત્રે પશ્ચિમે અને ઓં સરસ્વત્યનુ મન્યસ્વ ॥ એ મંત્રે કુંડતી ઉત્તરે હસ્તાંજળીથી પાણી છાટવું.

એ ત્રણ મંત્રનો ભાવાર્થ—હે અદિતે (અવિનાશક) સરસ્વતી (અત્યંત જ્ઞાનવાન બક્તપ્રિય) અમારી સહામતાની સિદ્ધિ કર.

તથા ઓં દેવ સવિતઃ પ્રસુવ (ઘોતમાન, જગત્પ્રસવિતા, શુદ્ધાત્મા, જ્ઞાતાધિપતિ, પરમાત્મા માટે અંત કરણ શુદ્ધ કરે) એ મંત્રથી કુંડને ફરતું ત્રણવાર ફરીને પાણી છાંટવું. તે પછી ધૃતાદિ આહુતી દ્રવ્ય ઉપર ઓં વિશ્ણો મૈનસા પૂતેસ્થ સર્વે વ્યાપક અને પાવન પરમાત્માની કૃપાથી સર્વે પદાર્થ શુદ્ધ થઈને પ્રાપ્ત થાઓ. એ મંત્ર બોલી સર્વે પદાર્થ પર પાણી છાંટવું અને પછી આહુતી આપવાનો પ્રારંભ કરવો. પ્રથમ ધૃતાહુતી, અને પછી સીજવેલા ભાતની આહુતી આપવી.

પત્ની—પીઠી ચોળવાની રીતી સમજાવશે.

પતિ—વિવાહને દિવસે પ્રાતઃકાળે વધુને સૌભાગ્ય બધું વર્ગની પાત્ર સ્ત્રીઓએ જવ અને અડદનો કણક (પીઠી) અગે ચોળીને શુદ્ધ સ્નાન કરાવવું. પીઠી ચોળતાં અને સ્નાન કરાવતાં તે સ્ત્રીઓએ નીચેનો પાઠ બજાવેા.

ઓં કામવેદને નામમદો નામાસિ સમાનયામુ ૨ સુરા તે અભવત્ । પરમજનમાગ્રે તપસો નિર્મિતોસિ સ્વાહા ॥ ૧ ॥

ઓં ઇમન્ત ઉપસ્યં મધુના સ ૨ સૃજામિ પ્રજાપતે મુલ્કમે તદ્ દિતીયં । તે નપુ સોમિ મવાસિ સર્વાન વશાન્વ શિન્વસિ રાજી સ્વાહા ॥ ૨ ॥

ઓં આર્ધિ કૃષ્ણાદમ કૃષ્ણગુહાનાઃ સ્ત્રીણામુપસ્થ મૃપયઃ પુરાણાઃ । તેનાજ્ય મકૃષ્ણઃ સૈશ્વંગ ત્વાષ્ટ્રં ત્વયિ તદ્ ધાતુ સ્વાહા ॥ ૩ ॥

અર્થ—હે જગદુત્પાદક પરમાત્મા આપની પૂર્ણ કૃપાએ આ વધુ તેજસ્વી, સૌભાગ્યવતી, સ્વામિની હો, એ પતિપ્રિયા કામ સ્વરૂપિ થઈને ઉત્તમ સતતિવાન હો; એવી આપની પાસે અનન્ય બાવે અંત કરણપૂર્વક પ્રાર્થના છે. આ ત્રણ મંત્રનો પાઠ કરવો.

પત્ની—એવો પાઠ તો કોઈ કરતું નથી પણ પીઠીના ગીતો ગાય છે, તે પણ હસવા જેવાં હોય છે તેનું કારણ શું.

પતિ—તેનું કારણ અજ્ઞાન છે. તેથી ઈશ્વરની પ્રાર્થનાને બદલે લવાર કરે છે.

પત્ની—સ્નાન થયા પછી શુ કહે છે.

વસ્થા જેઓએ અસ્વીકાર કરી ખીજ ગામમાં જઈ વસ્યા તેઓ બાજ કહેવરાવવા લાગ્યા અને જેઓ ખેડામાં રહ્યા તેઓ બિતરા કહેવાયા. ગુજરાતના ખીજ આલણો કરતાં તેઓ શરીરે તન્દુરસ્ત-ઉદ્વમી અને ઉત્સાહી હોય છે. તેઓની સ્ત્રીઓ વરધેડામાં અથવા શાતી બોજનોમાં ભાગ લેતી નથી. વીધવાઓ સફેદ લુગડાં પહેરે છે અને સૌભાગ્યવતીના ધરણા. ધણાખરાં દક્ષણી સ્ત્રીઓમાં પહેરાંતાં ધરણા સાથે મળતાં આવે છે. બિતરા વિભાગના ખેડાવાળા આલણોમાં લાડ વાણીઆમાં ગોરપદ્મનો ધંધો કરે છે. તેઓની અડક હવે હોય છે. તેઓમાં કહેવત છે કે “લાડ સુકું ઝાડ અને હવે કોરવાડો.” બાજ ખેડાવાળા કોઈ પણ જાતનું દાન નહિ લેવાતું અમીમાન ધરાવે છે અને તેઓનો મુખ્ય ધંધો સરાસી અને વહેપાનું રતો છે. ખેડામાં સધળો સંબંધ રાખીને તેઓમાંના કેટલાક મદ્રાસ અને બંગાળામાં જઈને વસ્યા છે. મહીકાંડામાં પણ ખેડાવાળા આલણોની વસ્તી છે. તેઓની એવી માન્યતા છે કે તેઓનું નામ ઇંડર રાજ્યમાં આવેલા ખેડાજીના ઉપરથી પડ્યું છે.

રાજપુતાનામાં આવેલા મેવાડ ઉપરથી ઝોળખાતા મેવાડા આલણો ગુજરાતમાં આવી વસ્યા ત્યારે તેઓની સંખ્યા ૩૨૮૫૫ ની હતી. તેઓમાં બટ મેવાડા ચોરાસી મેવાડા અને ત્રીવેદી મેવાડા નામના ત્રણ વીભાગ છે. તેઓ એક ખીજ વિભાગ સાથે મેવાડા. કન્યા વ્યવહાર રાખતા નથી. ઘણે ભાગે તેઓ બીજાક ગોર અને ખેડુત હોય છે. નાતમાં ધીના વસાઓ કરી તેઓ હાલ નીચેવાઈ ગયા છે. ત્રવાડી. મેવાડામાં મરણ વખતે એક એવા વિચીત્ર રીવાજ છે કે વર પરણ્યા પહેલા ખાટલા ઉપર સુઈ જાય છે. કન્યા આવી તેની નાભિ ઉપર ગોળ લગાવે છે ત્યારબાદ વર મંડપમાં પરણવાને જાય છે.

વાત્રક નદી પાસે આવેલા મોઢેરા ગામ ઉપરથી મોઢ વાણીઆની માફક ઝોળખાતા મોઢ આલણો ૩૮૮૫૨ ની સંખ્યામાં ગુજરાતમાં આવી વસ્યા. તેઓના મોઢ. ૭ વિભાગ છે. અગીઆરસણા, ચાતુવેદી, ધીનોળ, જેઠીમલ, તાંદળજળ અને ત્રીવેદી. ઘણા દેશી રાજ્યોમાં જેઠીમલ નામના મોઢ મહા તરીકે શોધાયેલા છે. તેઓમાં પુનર્વાવાહની છૂટ છે. ચોડાક ખેડુતો સીવાય તેમાંના ઘણા ખરા બીજાવત્તી અને ગોરપદ્મનો ધંધો કરે છે. તેઓ તેમની બીજાઈ કરેલી લાંબી પર્યટન માટે મચકુર છે.

સુરતની પાસે આવેલા મોતા ગામ ઉપરથી કહેવાતા મોતાળા આલણો સુરતમાં આવી વસ્યા ત્યારે તેમની સંખ્યા ૧૪૫૬ ની હતી. તેઓમાં મોતાળા. ચાલતી દંતકથા પ્રમાણે તેઓ પ્રાચીન વખતમાં હનુમાનની સાથે કોલાહપુરમાંથી આવ્યા હતા. તેઓમાં એવી પણ માન્યતા છે કે મોતાળા, જમખુ અને કપીલ આલણો ગુજરાતમાં સાથે આવીને વસ્યા હતા. તેઓનો ૨૦ હોડવાનું કારણ એ હતું કે તે વખત રાજ્ય કરતો મગેક કાદર (ઈ. સ. ૧૩૦૬)

મગેક જિમ પણ જણાવવામાં આવે છે કે તેઓ ઇ. સ. ૧૩૦૬ ખાસ કરીને દુર્ગા દેવીના કાપથી ચાલેલા દુષ્કાળને લીધે નાથી

હેવાલ ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે કે તેઓ ૨૦ આવી જ હશે. તેઓ દેખાવે દક્ષણી આલણોને મળતા કેટલાક એવા રીવાજો છે. જે ઉપરથી તેઓ દક્ષીણમાંથી

ઉત્તરી, આબ્યા તેમ સાખીત થાય છે. તેઓની કુળ દેવી કોલાહપુરની મહાલક્ષ્મી છે. પર-
જ્ઞતી વખતે અને ત્યાર પછી ચાર દીવસ સુધી કન્યા દક્ષણી સ્ત્રીઓની માફક માથે ઓઠ-
તી નથી. તેમજ સાડી પણ તેમની માફક જ પહેરે છે. મરતી વખતે વપરાતા કાંકણદોરા
નાડાછડીને બદલે હિન્નો હોય છે. તેઓ કપ્પ ચાખ્યાના છે.

ઉપર જણાવેલા પહેલા, રીવાજ શીતાય મોતાળા, નામ્મુ અને કપીલ બ્રાહ્મણોના
પરજ્ઞતી વખતના રીવાજ દક્ષણી બ્રાહ્મણોને મળતા આવે છે. મોતાળા બ્રાહ્મણોમાં લસ દરેક
ચાર વરસે એક જ દીવસે આવે છે. તેઓ ચાલાક, ચપળ મહેનતુ હોય છે. કેટલાક પોતા-
ની જ નાતમાં ગેરપદ્ધતો ધંધો કરે છે સરકારી નોકરી થા કારકુન તરીકે જોડાયેલા છે
અને કેટલાક મુંબાઇમાં વહેપારી પેઢીઓમાં છે.

રાજપૂર્ણાની રાજધાની નાંદોડ ઉપરથી કહેવાતા નાંદોરા બ્રાહ્મણોની
નાંદોરા વસ્તી ખેડ અને રાજપૂર્ણા અને ધરમપુરના દરબારના કુટુંબ ગૌરની પદ્ધતી
મોગવે છે. બાઈના થોડા ખેડુત શીવાય તેઓની નીર્વાહ ભીક્ષા વૃત્તી ઉપર છે.

૨૮૨૫. આત્માઓની બનેલી નાગર નાતના ૭ વિભાગ છે:—ચીત્રોડ, કુબોરા,
પ્રતોરા, સાંડોદ્રા, ડુંગરપરા સાથે લેતાં વડનગરા, અને વીસનગરા.
તેઓમાં એક બીજા સાથે કન્યા વ્યવહાર અથવા ભોજન વ્યવહાર
હોતો નથી. માત્ર વડનગરા નાગરનું બીજા નાગરો જાતે છે.

૭ વીભાગમાંનાં સાંડોદ્રા, વડનગરા અને વીસનગરા દરેકમાં ગૃહસ્થ અને ભીક્ષુ
નામના બે વીભાગ પડેલા છે. તેઓમાં પણ વળી પોતાની જાતીમાંની કન્યાઓ નહિ મળ-
વાથી બીજી જાતીમાંથી કન્યા લાવેલા બાપડ નામનો જુદો ભાગ છે. ચીત્રોડ અને કુબોરા
રાની વસ્તી શુન્દરાતમાં ખાસ પડતી નથી. પ્રતોરા કાઠીઆવાડમાં વેઢ અને પુરાણીનો
ધંધો કરે છે. ડબોઈની પાસે આવેલા સાંડોદ્રા ગામ ઉપરથી ઓળખાતા સાંડોદ્રા નાગરની મુખ્ય
વસ્તી અમદાવાદ અને ખેડમાં છે તેઓ શરાદી, કારકુની અને દેસાઈગીરીમાં જોડાયેલા હોય
છે. વીસનગર ઉપરથી કહેવાતા વીસનગરા નાગરો અમદાવાદ વડોદ્રા અને સુરતમાં, સરાઈ,
ખેડુત અને નોકર હોય છે. વડનગરાની વસ્તી આખા શુન્દરાતમાં આવેલી છે અને બ્રાહ્મ-
ણોમાં સર્વથી ઉચ્ચ ગણાય છે. તેઓ ચહેરે સુંદર, યુદ્ધીલાળી અને ખંતીલા હોય છે. કા-
ઠીઆવાડની રાજ્ય ખટપટમાં તેઓએ અગત્યનો ભાગ લીધેલો છે. વડનગરા બ્રાહ્મણો પોતાનું
અસહ નિવાસ સ્થાન તરીકે વડનગર ગામ હોવાનો દાવો રાખે છે. વડનગરના પુરાતન વત-
નીઓ હોવાનો તેઓનો દાવો વલ્લભી રાજાઓ તરફથી મળેલી બે બક્ષીસો ઉપરથી સાખીત
થાય છે. એક બક્ષીસ ઇ. સ. ૧૫૬ માં ખરાબ તરફથી મળી હતી અને બીજી ઇ. સ.
૭૬૬ માં સીધાદીલ તરફથી મળી હતી. આ બક્ષીસો મેળવનાર આનંદપર (વડનગર) ના
રહેવાસી અને સારુંરાક્ષી ગોત્રના બ્રાહ્મણો હતા. તેઓની ઉત્પત્તિ વીધે નાગરોમાં ઘણી દંત-
કથાઓ છે. એક વાતમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે તેઓને શીવના વિવાહ વખતે ઉત્પન્ન
કરવામાં આવ્યા હતા. બ્રહ્મા શીવનું પાર્વતી સાથે લગ્ન કરાવવાને ગયા હતા. પરંતુ તે પા-
ર્વતીની સુંદરતાથી અનુગ્રહ ગયા અને પોતાની વૃત્તીઓ ઉપર અકુશ નહિ રહેવાથી લગ્ન
છોડી ચાલ્યા ગયા. લગ્ન કરાવનાર કોઈ બ્રાહ્મણ પાસે નહિ હોવાથી શિવે ૭ ચોખ્ખાના દાણા
ફેંક્યા અને તેમાંથી ૭ બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થયા. બ્રાહ્મણ છોકરીઓ નહિ મળવાથી શિવે આ
૭ બ્રાહ્મણોનું લગ્ન ૭ નાગ કન્યાઓ સાથે કર્યું. બીજી વાત એ છે કે પાર્વતીની માતાએ

શીવને તેના કદરૂપા સ્વરૂપથી પાર્વતી બહિ નહિ તે માટે સુંદરતા ગ્રહણ કરવાને, દરમીયાન પોતાનું રૂપ ફેરવવા જતાં શીવે પોતાને કપાળે ચોઢેલા છ અક્ષત પાડી નાંખ્યા અને તેમાંથી છ બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થયા. શીવના લગ્ન પછી આ છ બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થયા. શીવના લગ્ન પછી આ છ બ્રાહ્મણો પોતાની નાગ સ્ત્રીઓ સાથે વડનગરમાં જઈ વંશ્યા અને હાટકેશ્વરના ઉપાસક બન્યા. એક એવી પૃથ્વી બીજી વાત છે કે તેઓને સીવે કરેલા વચ વખતે ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યા હતા. બ્રહ્માએ એક વખતે એક યજ્ઞ આરંભ્યો જેમાં ધણા બ્રાહ્મણોને નોતરવામાં આવ્યા હતા. શીવની પત્ની પાર્વતીને આથી અદેખાઈ ઉપજી અને એવો જ બીજો યજ્ઞ કરવાને શીવને આજીજી કીધી બધા બ્રાહ્મણો બ્રહ્માને, ત્યાં યજ્ઞ યજ્ઞમાં ગયેલા હોવાથી શીવે છ બ્રાહ્મણોને ઉત્પન્ન કીધા અને બીજા બ્રાહ્મણો સાથે કાંઈ પણ સંબંધ નહિ રાખવાને, આજી કીધી. તેઓ નાગર સાથી કહેવાયા તે વીધે એમ કહેવામાં આવે છે કે યજ્ઞ થયા બાદ તેઓને હલકા દેશોમાં મોકલી દેવામાં આવ્યા બ્યાં તેઓને નાગ લોક સાથે ધણી બાંજમડ યજ્ઞ. તેઓએ શીવની મદદ માગી અને તે ઉપરથી શીવે તેમને નાગર (નાન્નહિ, ગર=વિષ) શબ્દ સાપના ઝેરના ઉપચારઅર્થે જન્મ કરવાને, કહ્યું.

ત્રીજી એ વાત છે કે એક વખત એક રાજા સાપ રમાડતા મદારીની કન્યા સાથે પરણ્યો થોડાક વખત બાદ તેને કોડ નીકળ્યા જે ઉપરથી પેલી મદારીની છોકરીએ તેનો રાગ સાપ ખવરાવી મંડાડ્યો. આ વાત બીજી રાણીઓના જાણવામાં આવી અને તેઓએ મદારીની છોકરી ઉપર અદેખાઈ લાવી રાજાને જણાવ્યું કે તેણે ક્ષત્રીને અયોગ્ય એવા સાપનો ખોરાક તારી મદારી રાણીએ ખવરાવ્યો છે. બ્યારે આ શુનોહ તે મદારીની છોકરી ઉપર મુકવામાં આવ્યો ત્યારે તેણીએ જણાવ્યું કે રાજાની દવા, સાડ જે સાપ વાપરવામાં આવ્યા હતા તે નાગ જાતમાંના નહિ હતા પરંતુ સાધારણ સાપ હતા. તેણીને રક્ત એક જ નાગની માહીતી હતી જે પડોશમાં આવેલા સરોવર રહેતો હતો. રાજાને તે નાગ જોવાનું મન થયું જેથી તે રાણીએ પોતાના લાલવાદી અને કુલવાદી નામના પોતાના બાપ તથા કાકાની મદદ લીધી. તેઓએ રાજાને તથા પોતાનો એક ઉત્તમ શીષ્ય મોકલવાની આગ્યો. પોતાના બહુથી તેણે તે નાગને સરોવરના કીનારા ઉપર બોલાવ્યો. નાગ ગુસ્સે થવાથી પોતાના વિપત્રી રાજાને રાણીને અને મદારીના શીષ્યને મારી નાખ્યાં બ્યારે મદારીને અને તેના બાઇને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેઓ એકદમ નાગને શિક્ષા કરવાને સરોવર પાસે ગયા. નાગ, મદારી સાથે હરીશાઈ કરવામાં પોતે કાવશે નહિ એવું ધારી બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કર્યું અને વડનગરમાં જઈ બ્રાહ્મણ કન્યા સાથે પરણ્યો અને વડનગરમાં જઈ બ્રાહ્મણ કન્યા સાથે પરણ્યો અને તેને કેટલીક સંતતી યજ્ઞ. વેર વાળવાના ધરાદાથી મદારી અને તેનો બાઇ વડનગર આવી પહોંચ્યા નાગનું રહેઠાણ શોધી કાઢ્યું અને નાગને તેના બ્રાહ્મણ રૂપમાં મારી નાંખવાની તેયારી કરતા તે વખતે તે નાગની સ્ત્રી અને તેના છોકરાઓએ ઠાલાવાલા કરી તેની જીંદગી બચાવી. આ ઉપરથી તેના વંશને નાગર બ્રાહ્મણ કહેવાયા. તેઓમાં છ વિભાગ પડવાનું કારણ તેઓ એમ જણાવે છે કે શીવનું કહેડું વડનગરમાં નહિ હોવાથી શીવ કોપાચમાન થયા અને તેથી તેઓ વડનગર મુકી શુનરજાતમાં આવી શુદ્ધ શુદ્ધ રથને વર્યા. તેઓની છ જાતના નામ શુદ્ધ શુદ્ધ ગામના નામ ઉપરથી પડેલાં છે જેવી રીતે વડનગર ઉપરથી વડનગરા વીસનગર ઉપરથી વીસનગરા અન્નમેર પાસે આવેલા પુષકર ઉપરથી પુષકણી, સોઠા ઉપરથી સોઠાદ્રા, ચીતોડ ઉપરથી ચીતોડા અને કીંશનગર ઉપરથી કીશોરા.

(અપૂર્ણ.)

પ્રજુસ્તવન.

છપ્પા.

જમ જય શ્રી જમતાત,^૧ દયાનિધિ પૂરણ કામી;
વંદન કરીએ નાય, આપછો 'એતરજનમી.
એભાણિસે અડસઠ, વીરવિક્રમનું વર્ષ;
ઉદય થયું છે આજ, નાય કરજો ઉત્કર્ષ.
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેજો શ્રીહરિ;
તે હજિ મજિ ચાલે સંપથી, પ્રેમપૂરણ અતરભરી. ૧

લજ કપટની વાત, સલાપર તનમન વારે,
કન્યાવિક્રમ લજ, સ્વાર્થ મડળનો ધારે;
સાઠા કે ત્રેખડા, કરે નહિ કન્યા દેતા,
વરવિક્રય નવ કરે, કદાપિ કન્યા લેતાં;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેજો શ્રીહરિ,
તે હજિ મજિ ચાલે સંપથી, પ્રેમપૂરણ અંતર ભરી. ૨

બાળકામ નવ કરે, કળેડા કરતાં કપે,
ગોળ એકડા લજ, મહા મડળમા ઝપે,
સોળે સુદરી વરે, પુરવ પચ્ચીસે પરણે,
લજે સ્વાર્થ માબાપ, વેદ તેના ગુણ વરણે;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેજો શ્રીહરિ,
તે હજિ મજિ ચાલે સંપથી, પ્રેમ પૂરણ અતર ભરી. ૩

કન્યાને કેળવી, સુદરી સરસ બનાવે,
સોળ ધરી શણગાર, શ્રેષ્ઠ વરને દે બાવે;
એવો બ્રાહ્મવિવાહ, બ્રાહ્મણો કરવા ઇચ્છે,
નિજ સ્વાસ્થથી અધિક, હિત કન્યાનું ઇચ્છે;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેજો શ્રીહરિ,
તે હજિ મજિ ચાલે સંપથી, પ્રેમપૂરણ અતર ભરી. ૪

પુત્ર પુત્રી કેળવે, 'ધર્મનીતિ' બવહારે,
પ્રેમ ઉભયપર ધરે, અધિક કે ન્યૂન ન ધારે;
સકટ વિધવા તણા, ટાળવા તનમન જોડે,
જ્ઞાનદાન દેછને, કરે ઉપયોગી કાડે;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને એ મતિ દેજો શ્રી હરિ,
તે હજિમજિ ચાલે સંપથી પ્રેમપૂરણ અંતર ભરી. ૫

મૃતકતણું મિલામ, બક્ષ કરવાનું બૂલે,
કરી ખારમાં કોઈ, અધિક અંતર નવ ફૂલે;
ધર્મ અર્થને કામ, મોક્ષ મરગમાં ચાલે,
પર કલ્યાણે પ્રેમ, ધરી ધન ખરચે, બહાલે;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેને શ્રીહરિ,
તે હજિ મળિ ચાલે સંપથી, પ્રેમ પૂરણ અંતર ભરી. ૬

હુધમ કરો વિવિધ, ઉરથી આજસ કાઢો,
દીર્ઘાયુ મોગવો, લજ્જ દો મારગ આડો;
વિવિધ યજ્ઞને યાગ, કરો વડિલોતી સેવા,
માર્તિનું કિતકરો, લાવ લાખેણો લેવા;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેને શ્રી હરિ.
તે હજિમળિ ચાલે સંપથી, પ્રેમપૂરણ અંતર ભરી. ૭

સર્વોત્તમ દેવોનો સત્તા.

ॐ તત્ સત્ પરમાત્મને નમઃ

આ વિષય એવો સર્વ વિદિત છે, કે તેના સંબંધમાં લખતું એ એક સાધારણ દીવાથી સળગતી મશાલને ઓળખાવવા પ્રયત્ન કરવા જેવું છે. તેમ છતાં આ વિષય એટલો મહત્ત્વ અને જરૂરનો છે કે તેના સંબંધમાં લખતું તે અનેક ગુણ લાભ આપનાર જણાયું છે. તેમ કોઈ પણ વિષય વધારે વખત ચર્ચાયાથી તેના સંસ્કાર ઉડા પડે છે. અને જેમ સંસ્કાર ઉડા પડે છે તેમ વધારે સ્મરણુયાં રહી વધારે ફાયદાકારક થાય છે.

મનુષ્યની કિંમત તેના ગુણ અથવા લક્ષણ ઉપર આધાર રાખે છે. અને સારામાં સારાં લક્ષણ એ સારામાં સારી દેવેલું પરિણામ છે. એકનું એક કામ વારંવાર કરવાથી થએલી મનની સ્થિતિ અથવા વલણ એ દેવ છે. જે સારામાં સારાં કૃત્યો કરવામાં આવે તો સર્વોત્તમ કૃત્યો કરવા તરફ વલણ રહે છે; તથા નહારાં કૃત્યો કરવામાં આવે તો નહારાં કૃત્યો કરવા તરફ વલણ રહે છે. અને તે ઉપરથી સારી-કે નહારી દેવો બંધાયા પછી-પડ્યા પછી મનુષ્ય તેનો એવો શુદ્ધામ યાય છે કે-દેવોતી સત્તા તેના ઉપર સંપૂર્ણ ચાલે છે. કેટલીક વખત તો પોતાની ધમ્મજા વિરુદ્ધ પણ દેવની પોલી લરડમાં તેને ચાલવાની જરૂર પડે છે. જેમ મોડા ઉડવાની દેવવર્ગને તેની ધમ્મજા વિરુદ્ધ પણ મોડું ઉડતું પડે છે. વગેરે ઘણા દાખલાઓમાં માણસ દેવનો શુદ્ધામ થએલો જેવામાં આવે છે.

આથી સ્પષ્ટ નેઈ શકાય છે કે મનુષ્ય સારી અથવા નહારી જેવી દેવો પાડવા ધારે છે, તેવી પાડી શકે છે, અને જેવી દેવ પાડી હોય, તેવી દેવને અનુસરનાર થાય છે માટે સર્વોત્તમ દેવો પાડવી એ મનુષ્યનું સર્વોત્તમ કર્તવ્ય છે.

મનુષ્યને, સારી કે નહારી ધણી ટેવો બાળપણમાં પડે છે એટલે સારી કે નહારી ટેવોનું બીજા ધણું કરીને બાળપણમાં રોપાય છે. હારે એ પણુ રપણ છે કે સારી ટેવો પાડવાને સર્વોત્તમ સમય પણુ બાળપણ છે. માટે બાળપણમાં સર્વોત્તમ ટેવો પાડવાની દેખરેખ અને કાળજી રાખવાની ખાસ જરૂર છે. જેમ જમીનમાં ઉત્તમ રોપા ન રોપીએ તો કાંટાવાળા છોડ કે નકામું ધાસ ઉગે છે. તેમ સારામાં સારી ટેવો પાડવામાં ન આવેતો તેને કામે નહારી ટેવો પડે છે. વળી સારી ટેવો પડતાં મહેનત વધારે પડે છે અને વાર વધારે લાગે છે. પણુ નહારી ટેવો પડતાં બહુ મહેનત પડતી નથી તેમ વાર પણુ લાગતી નથી માટે ખર્ચ છે કે સારી ટેવો મત્વરે પાડવામાં નથી આવતી તો તેને કામે નહારી ટેવો એકદમ દામલ થાય છે. બીજી રીતે કહીએ તો સારી ટેવોનો અભાવ તે નહારી ટેવો; અને નહારી ટેવોનો અભાવ તે સારી ટેવો એટલે-સારી કે નહારી અને ટેવોમાંથી જે એક પાડવા ધારીએ તે પાડી શકીએ છીએ અને તે ટેવો પડ્યા પછી ટળતી નથી અથવા ધણી મુશ્કેલીથી ટળે છે. મહુમ દલપતરામભાઈની કવિતામાં કહીએ તો “ પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ” ઉપાણમાં કહીએ તો “ લક્ષણુ લાખા ” “ નય દક્ષણુ પણુ ના નય લક્ષણુ ” વગેરેથી એમ જણાય છે કે પડેલી ટેવો ટળતી નથી અથવા ધણી મુશ્કેલીથી ટળે છે. માટે નહારી ટેવો તો પડવા દેવીજ જોઈએ નહિ. પણુ સર્વોત્તમ ટેવો પાડવા ખાસ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કેમકે સર્વોત્તમ ટેવોએ મનુષ્યના અબુદ્ધ્યની ચાવીઓ છે. અને સર્વોત્તમ ટેવોથી મનુષ્ય ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ સાધે છે. જુઓ ધર્મ સાધવા શૌચ, દયા, જ્ઞાન, નિત્યકર્મ સદાચાર, શાસ્ત્રવાચન, શાંતિ, સત્સક્તિ, સંતોષ વગેરે શુણો જોઈએ; તે તેવી ટેવો કેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

અર્થ સાધવા-ઉદ્યોગીપણું, પ્રમાણિકપણું, વ્યવસ્થિતપણું, નિયમિતપણું, વગેરે શુણો જોઈએ. તે તેવી ટેવો કેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

કામ સાધવા-કસરત, મિતાહાર, સ્વચ્છતા, દુર્બંધન ન કરવું વગેરે શુણો જોઈએ તે ટેવો કેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

મોક્ષ સાધવા માટે-સાધન ચતુષ્ટય (ત્રિવેક, વૈરાગ્ય, પદ્ સપત્તિ સુમુક્ષતા) તથા અષ્ટાંગ યોગ વગેરે એ પ્રકારની ટેવો કેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ ઉત્તમ ધ્યાન આવવાની ટેવ કેળવવાથી ધ્યાન ધરતાં આવડે છે; શુભ વાસના કેળવવાથી સોહમ કે તત્ત્વમસિતિ તું મનન, તે નિદિધ્યાસન કરવાની ટેવ કેળવવાથી તત્ત્વનું સંધાન થાય છે અગર બકિત માર્ગ પ્રિયને પ્રેમ લક્ષણા કે પરામકિતની ટેવ કેળવવાથી તે દારા મોક્ષ સંધાય છે. અર્થાત્ ચારે પુરુષાર્થ સાધવામાં તો સર્વોત્તમ ટેવો જ ઉપયોગી જણાય છે.

હારે હવે સવાલ એ ઉદ્ભવે છે કે (અ) સારી ટેવો કઈ કઈ ? (બ) સારી ટેવો શી રીતે પાડવી ? (ક) પડેલી સારી ટેવો શી રીતે કાલ્પમ રાખવી ?

અ સારી ટેવો:- (૧) ચોક્કસાઈની (૨) સત્સ બોલવાની (૩) સ્વચ્છતાની (૪) પ્રમાણિકપણાની (૫) વ્યવસ્થિતપણાની (૬) આચારાધિનતાની (૭) દૃઢતાની (પણુ દુરામદ નહિ) (૮) શ્રદ્ધાની (૯) ઉદ્યોગીપણાની (૧૦) ધૈર્યની (૧૧) વહેલા ઉઠવાની (૧૨) કામ ચોક્કસું અને સંપૂર્ણ કરવાની (૧૩) ધ્યાન આપવાની (૧૪) સમયસચ્ચકતાની (૧૫) શ્રવણ,

વાંચન, મનનની વિશ્વાસિતાસતી (૧૬) ઊંડો વિચાર કરવાની યા ઊંડા ઉતરવાની (૧૭) નિ-
યમિતપણાની (૧૮) નમ્રતાની (૧૯) વિવેકની (૨૦) ઇશ્વર ભક્તિની. (૨૧) શુદ્ધ, સ્પષ્ટ;
સરસ; અને પ્રિય બોલવાની (૨૨) કરકસરની (૨૩) કસરત કરવાની—આમાં ટટાર ખેસલું—
ટટાર ચાલવું વગેરેનો સમાવેશ થાય છે) (૨૪) અવલોકન કરવાની (' પાંચે ઈન્દ્રિયથી ')
(૨૫) પરોપકાર અને કૃતગ્રતાની (૨૬) સત્ય શોધક-શોધક બુદ્ધિની (૨૭) મિતાહારની (૨૮)
ઈન્દ્રિય નિગ્રહ, ને મનો નિગ્રહની (૨૯) સાહસિકપણાની (૩૦) ચોરી ન કરવાની (૩૧)
ચાડી ના કરવાની (૩૨) ક્ષમા-મોટા-મન કે ઉદારપણાની (૩૩) સ્વાશ્રયની (૩૪) હિંસા ન
કરવાની અને દયા રાખવાની (૩૫) શુભાર ના રમવાની (૩૬) અપશબ્દ નહિ બોલવાની
(૩૭) અદેખાઈ-(ઈર્ષ્યા) નહિ કરવાની (૩૮) કોષ નહિ કરવાની અથવા શાંતિ રાખવાની
(૩૯) સંતોષ અથવા નિર્લોભપણાની (૪૦) નિરંબિમાનની (૪૧) આત્મનિષ્ઠાની (૪૨) ખુશ-
મત ન કરવાની (૪૩) કર્તવ્ય નિષ્ઠાની (૪૪) શુભ વાસના અને શુદ્ધ વિચાર સેવવાની (૪૫)
સત્સંગ કરવાની (૪૬) ડાળ, દંભ, કે ખોટા આડંબર નહિ કરવાની (૪૭) દુઃખસેન નહિ
કરવાની (૪૮) અખાજ-નહિ ખાવાની ને અપેય નહિ પીવાની (૪૯) વ્યભિચાર નહિ કરવાની
(૫૦) આનંદી રહેવાની (૫૧) મિલનસારપણાની અથવા મળતાપણાની (૫૨) જો પ્રપંચ
કે વિશ્વાસપાત નહિ કરવાની.

આ અને આ સિવાય આમાં નહિ જણાવેલી બીજી કેટલીક ટેવો કેળવવા લાયક
છે. તેનો સમાવેશ ઉપર જણાવેલી ટેવો બરાબર કેળવવામાં આવે તો થાય છે. એટલું જ
નહિ પણ ઉપર જણાવેલી ટેવો પેઠી કેટલીએક બરાબર કેળવવામાં આવે તો તેઓમાં
પણ બીજી કેટલી એકનો અંદર અંદર સમાવેશ થઈ જાય છે પણ સ્પષ્ટતાની ખાતર બધી
જુદી જુદી ગણાવવામાં આવી છે

૪ સારી ટેવો શી રીતે પાડવી :—આપણે ઉપર કહી ગયા કે સારી ટેવો પા-
ડવાનો સર્વોત્તમ સમય બાળપણ છે. અને બાળક એ નક્કલ કરનાર પ્રાણી છે માટે બાળક
ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુનું અનુકરણ કરે તેવો યોગ કરી આપવો. તેટલા માટે બાળકને જે
નમુનાની નક્કલ કરવાની હોય તે નમુનો સર્વોત્કૃષ્ટ રાખવો. દાખલા તરીકે ચોક્કસાઈની ટેવ
પાડવી હોયતો બાળકને રહેવાની જગા સ્વચ્છ જોઈએ, તેને પહેરવાનાં લુગડાં સ્વચ્છ જો-
ઈએ, તેનાં માહિત્ય પણ સ્વચ્છ જોઈએ અર્થાત તે જે જુએ તે સ્વચ્છ જ હોય. શુદ્ધ
બોલવાની ટેવ પાડવાની હોય તો, જે જે સાંભળે તે સઘળું શુદ્ધ જ બોલાવું હોવું
જોઈએ વગેરે:

બાળકને નાનપણમાં માખાપ અને સમાં વહાલાંના સહવાસમાં રહેવાનું છે; ત્યાર પછી
શિક્ષકના સહવાસમાં રહેવાનું છે, અને ત્યાર બાદ મોટપણમાં સમાજના સહવાસમાં રહેવાનું
છે. એટલે કહેવાની જરૂર નથી કે બાળકના કલ્યાણની ખાતર બાળકની સારી ટેવો પાડવા-
ની ખાતર માખાપે, શિક્ષકે, અને સમાજ સર્વોત્તમ વાણી, સર્વોત્તમ વર્તન, સર્વોત્તમ વિચાર,
સર્વોત્તમ કર્મ અને સર્વોત્તમ ક્રિયા કરવાની જરૂર છે. અને તેમાં જેટલે દરજ્જે જેઓ પોતા
તાના કર્તવ્યમાં આગળ વધે છે તેટલે દરજ્જે તેઓ શાખાધીને, લાયક થાય છે. અને જેટલે
દરજ્જે તેઓ પાછળ હઠે છે તેટલે દરજ્જે તેઓ ખામીને લાયક થાય છે.

સરસ્વતીમાં બાળક માળાપ કે વાલીના સહવાસ અને દેખરેખ નીચે ઉછરે છે; તે વેળા સાચું બોલવું, સ્વચ્છ રહેવું; ચોરી ના કરવી, આગ્રાધીન રહેવું, વહેલું ઉડવું, બ્યવ-
સ્થિતપણે રહેવું, કામ ચોક્કસ અને પૂર્ણ કરવું, પોતાની બધી શક્તિ વાપરીને કામ કરવું,
વગેરે ટેવો કેળવવા ખાસ દેખરેખ રાખવાની જરૂર છે. સાચું બોલવાની ટેવ પાડવી હોય
તો તોખર બોલે તેવો સૂચના કરવી. લગાર જુદું બોલે તો ટાકવો અને ખારે બોલે ત્યારે
ખારીક ધ્યાન આપવું. એમ કરતાં તેઓ સત્ય બોલતાં ચીખશે.

સ્વચ્છતાની ટેવ પાડવા માટે તેને હાતથું કરાવી સારી રીતે મ્હોં ધોઈને લોહવું અને
સારી રીતે ચોળીને એક બે વખત દિવસમાં નવરાત્રી સ્વચ્છ રૂઝાલવર્તી દીઠ લોહવું. કપડાં
તથા સાહિત્ય સ્વચ્છ આપવાં. તેમ છતાં બાળક મેલું થાય અગર લુગડાં કે સાહિત્ય મેલું
કરે તો ચોક્કસ તરત કરી આપવું અગર તેની પાસે ચોક્કસ કરાવવું; તેમ કરતાં પછી
સ્વચ્છતાની ટેવ પડશે.

ચોરી ન કરવાની ટેવ પાડવી હોય તો બાળકને માલેકની રજા સિવાય કોઈની કોઈ
વસ્તુ લેવી નહિ એમ કહેવું તેમ છતાં તે પરાધ વસ્તુ લેતું જોવામાં આવે તો તે વસ્તુ
માલિકને પાછી અપાવવી. ને ફરી તે પ્રમાણે ના કરવા તાકીદ આપવી. ને તે પ્રમાણે કો-
ઈની ચીજ નાલે. તે માટે ખારીક ધ્યાન આપવું. આથી પછી તેને ચોરી ના કરવાની ટેવ પડશે.

કામ પોતાની બધી શક્તિ વાપરીને સંપૂર્ણ કરવાની રીત રખાવવાથી ચોક્કસાઈની ટેવ
પડે છે આ પ્રમાણે દેખરેખ રાખવાથી માળાપ કે વાલી બાળકને કેટલીક ઉત્તમ ટેવોના
પ્રદાતા બને છે. પણ કેટલીક વખત તે બાળકના સગાં કે રનેડી જાણીતાં કે અજાણીતાં તે
ઓતામાં સુટેવને બદલે કુટેવના બીજ હોય છે ત્યારે તેઓ વહાલાં યથા વેરીનાં કામ કરે
છે. જેમકે બાળક ખાઈને ઉઠ્યું હોય છતાં તેનાં કેટલાંક સગાં જમવા અથવા ખાવા લેઈ
જાય છે. અગર જમતા વિશેષ ખાવાનો સૂચના કરે છે. આથી તેઓનામાં અમિતાહાર, અને
અનિયમિતપણાની ટેવ પડે છે.

કેટલાંક સગાં અગર માળાપ છોકરાં પાસે આપસ આપસમાં ગાળો દેવરાવે છે કે
મરુવે છે, તેથી છોકરાંમાં, મર્યાદા તોડવાની ગાળો દેવાનો વગેરે ટેવો પડે છે. કેટલીક વખત
તેહેવાર કે બીજા પ્રસંગે શોક હોય, અને જમવા સાથે મિટાંન ખનાવવામાં આવે છે; અગર
શોખને સાથે કાંઈ સાથે જમણું કરવામાં આવે છે, છતાં છોકરાંને તેને બદલે બીજું કહેવાતું
સૂચવવામાં આવે છે. તેથી પણ જૂડું બોલવાની અને છેતરવાની ટેવ પડે છે; તેજ પ્રમાણે
સહીયારી ધંધાદારીથી તે મઝીઆરામાં કેટલાક ધરના માગણથી છોકરાંને શુભ રીતે ચીત્તે
ખાવાની અથવા લેવાની સૂચના કરવામાં આવે છે તેથી પણ ચોરી કરવાની અને અપ્રમા-
ણિક થવાની ટેવ પડે છે.

વળી છોકરું તોફાન કરતું હોય અગર રડતું હોય તે વારે સિપાઈ કે બાલકની બીક
ખતાવવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે સિપાઈ બાલકો કંઈ હોતું, નથી એટલે તેમને બીજી વખત
કાંઈ અસર થતાં નથી અને છોકરાંમાં, જૂડું બોલવાની, ડાળ કરવાની અને બીકજીપણાની
ટેવ કેળવાય છે.

આ પ્રમાણે અનેક માડી ટેવો અમલમાં પડે છે માટે સાવધ રહેવાની જરૂર છે. બાળક લગભગ પાંચ વરસનું થવા આવે છે એટલે તેને નિશાળે બેસાડવામાં આવે છે ત્યાં તે સોળકે વીસ વરસનું અથવા તેથી વધારે ઉંમરનું થાય ત્યાં સુધી રાખવામાં આવે છે. એટલે “ સોળે સાત અને વીશે વાત ” એ કહેવત પ્રમાણે તે નિશાળમાં દાખલ થાય ત્યાં થી નિશાળ છોડે ત્યાં સુધીમાં તેઓનાં શરીર અને બુદ્ધિ એટલાં કેળવાવાં જોઈએ કે પછીથી કેળવવાનું ઘણું જોણું બાકી રહે; અર્થાત્ નિશાળની મુદતમાં તેઓને સારી ટેવો ધણીખરી પડવી જોઈએ. નિશાળમાં દાખલ થવા સારૂ બાળક આવે છે તેઓમાં શિક્ષિત ધરનાં બાળક હોય છે. તેમને કેટલીક સારી ટેવો પાડવામાં આવી હોય છે તે દૃઢ કરવા શિક્ષકે પ્રયત્ન કરવો. અને ના પાડી હોય તે પાડવા પ્રયત્ન કરવો. શરૂ થઈ ન હોય તે શરૂ કરી સંપૂર્ણ કેળવવી. રમત અને કસરતમાં, હિંમતની, ધૈર્યની, સમય સચકતા, ઉદારતાની, નીતિની, સ્વાશ્રયની, સત્યતાની, વિનયની વગેરે ટેવો કેળવાય છે. કઠણ દાવ કરવામાં હિંમતની અને રમતમાં દાવ લાંબો સમય ચાલવામાં ધૈર્યની જરૂર પડે છે. રમતમાં સમય સચકતા વાપરવાની પણ જરૂર પડવાથી તે ટેવો કેળવાય છે, તેમ કોઈ અચકતાનો દાવ આપવાથી ઉદારતાની ટેવ કેળવાય છે. દાવ નહીં કરવામાં-તેમાં અનગ્ની, નહિ કરવામાં અથવા કરવા દેવામાં સત્ય અને પ્રામાણિકપણાની ટેવ કેળવાય છે. માહિ માહિ છોકરાં ગાળાગાળો કે મારા-મારી ન કરે તેવો બંદોબસ્ત રાખવાથી ગાળો નહિ દેવાની અને મારામારી નહિ કરવાની ટેવ પડે છે. વળી છોકરાં શિક્ષક સાથે બોલે તેમાં તથા છોકરાઓ માહિ માહિ વાતો કરે તેમાં વિવેક, ચોક્કસાઈ, વિનય વગેરેની ટેવો કેળવાય છે. આ પ્રમાણે ધણી ખરી સારી ટેવો પડી મુદત થઈ જાય છે.

શાળામાં આ પ્રમાણે ધણીખરી સારી ટેવોનો પાયો બંધાય છે, તથા વૃદ્ધિ પામે છે, પણ છોકરાં શાળામાં ધણી થોડી વેળા રહે છે અને બાકીનો ઘણો સમય તે ઘેર અથવા બીજાં ગુખરે છે, તેમાં જો કમબાગ્યે માબાપ કે સગાં સંબંધી લોકો અશિક્ષિત હોય તો સારી ટેવોનો પાયો બંધાતાં વાર લાગે છે; અથવા બંધાતા પાયામાંજ ખાર લાગે છે, અને તેથી આગળ જતાં તે સારી ટેવો રૂપી ધમાસ્ત વહેલી મોડી પડે છે. સારી ટેવોનો પાયો સંગીન બની તેના ઉપર તેની મજબૂત ધમાસ્ત થાય તેવો ઉપાય એક એ છે કે પહેલાંની માફક ગુરુકુળ અથવા ઋષિકુળ સ્થપાય અને તે સર્વોચ્ચ લક્ષ્યવંતા ગુરુના અને વ્યવસ્થાપકોના હાથથી ચાલે. ઋષિકુળ અથવા ગુરુકુળ, એ રસૂલ અને બોર્ડિંગ હાઉસ બંનેનું કામ ભેરું કરે છે પણ બ્યારે રસૂલો સરકારથી હાલ ચાલે છે. તો બોર્ડિંગો વધારે પ્રમાણમાં સ્થપાય અને તેના વ્યવસ્થાપકો ઉત્તમ લક્ષ્યવાળા હોય અને છોકરાને ઉત્તમ લક્ષ્યવાળા બનાવવાની કાળજીવાળાં હોય તો કેટલેક દરજ્જાં તે હેતુ પાર પડે. અર્થાત્ ગુરુકુળ, ઋષિકુળ, અને બોર્ડિંગો વધારે પ્રમાણમાં સ્થપાય અને તેના વ્યવસ્થાપકો તથા નેતાઓ સદ્વર્તનશાળી હોય તથા સદ્વર્તનશાળી છોકરાને બનાવવાની ઉત્કંઠાવાળા હોય તો ઉત્તમ ટેવો પાડવાનો હેતુ પાર પડે.

આ સર્વ ટેવો ઉપરાંત આદ્યજ્ઞાન છોકરાને જો ખાસ ટેવો પાડવાની છે તે ધ્યાન નહાર રહેવાથી કેટલીક આદ્યજ્ઞાન ધર્મને ના છાને તેવી ટેવો પડે છે. ઉપવીત, સંસ્કાર થવા પછી આદ્યજ્ઞાન છોકરાને, સ્નાન, સંધ્યા, જપ વગેરે જરૂરનાં નિત્યકર્મ કરવાની ટેવ નહિ

પાડવાથી મોટપણમાં તે ક્રિયા કરવા તરફ બાવ થતો નથી; અથવા તે ટેવ નહિ પડેલી તેજ જણાય છે. ખરૂં છે કે કર્મોનું રહસ્ય કે 'મર્મ જણવા' વગર ગાડરીયા પ્રવાહે કર્મ કરવાની ટેવ ના પડે તેની કાળજી રાખવાની જરૂર છે નહિ તો રહસ્ય સમજ્યા વગર ધાર્મિક કર્મો કરવાની ટેવ પડે છે; અને તેથી આગળ 'દંભ અને ખોટો ડોળ કરવાની' ટેવ પડી જાય છે કે કદાચ આગળ વધવાનું પગથીઉં બંધ થાય છે. આ ચારમાં અગર રહેણીમાં, ખાવામાં, પીવામાં વર્તણૂકમાં બ્રાહ્મણ ધર્મને બાધ ના આવે એ પ્રમાણે ટેવ પાડવાની જરૂર છે. આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો, સ્મૃતિઓ અને શ્રુતિઓએ જે ખાવા પીવાની છૂટ આપી હોય તે વિરુદ્ધ ખવાય પીવાય નહિ. એવી ટેવ પાડવાની જરૂર છે. બ્રાહ્મણના સર્વોત્તમ આચાર પાળવાથી બ્રાહ્મણ ધર્મનું મહત્વ વધે છે અને રક્ષણ થાય છે.

બ્રાહ્મણે સ્વચ્છ કપડાં પહેરીને—સોજે અરપથ રીતે પાક કરી અથવા કરેલો જમવાનો છે. તેમ છતાં કેટલા બ્રાહ્મણો જોડા અને દિશાએ જવાનાં લુગડાં પહેરી હોટલમાં પારસી કે મુસલમાન કોમ સાથે બેસી ઉનાં ઉનાં મજામાં કે ખીજ ખાણું ખાય છે. અગર સોડા વોટર કે ખીજ પીણું એક પાલે પીએ છે. એ યોગ્ય નથી કેમકે તેથી સર્વ ગુણને હાનિ થવા સંભવ છે, સાત્વિક અહાર અને જ્ઞાન એ સાત્વિક વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરનાર છે, માટે શ્રુતિ સ્મૃતિ આદિ શિષ્ટ મંથોમાં જણાવેલા અને અહનિષ્ટ મહાત્મા, ઋષિમુનિએ પાલન કરેલા આચાર બ્રાહ્મણ ધર્મનું રક્ષણ કરવાને તેનું મહત્વ વધારવા પાળવાની ટેવ પાડવી અને તે જરૂર જણાય ત્યાં લગી નિભાવવી.

રૂઢની કેળવણી પરી કર્યા પછી મનુષ્ય સમાજના સંબંધમાં આવે છે આ વખતે તે સ્વતંત્ર હોય છે. સમાજનો સાધારણ રીતે તેના પર કાબુ હોય છે પણ તે સારી ટેવોને ખીલવે એવા અંકુશવાળો જખરો કાબુ જૂજ હોય છે, માટે સમાજનું બંધારણ એવું હોય કે મનુષ્યમાં સારી ટેવો બંધાઈ મનુષ્યુત થાય, એ હમ્મજવા યોગ્ય છે. સમાજના કાયદા, રૂઢી-સોઝાચાર સારી ટેવોને ઉત્તેજન મળે તેવાં હોવા જોઈએ. સમાજમાં ધણી ખીડી કે દારૂ પીનારા, ચોર, અપ્રામાણિક, ઉદ્ધતને નિરુધમી હોય તો તેમાં દાખલ થનારા તેવા થવા સંભવ છે; તે માટે જે સમાજના નિયમો બંધારણ ઉંચા પ્રકારનાં હોય, અને તેમાં દાખલ થએલા માણસ સદ્વર્તનશાળી હોય તેવી સમાજમાં દાખલ થવું, અગર ઉત્તમ લક્ષણ ઉદ્ભવે તેવું સમાજના બંધારણને ફેરવવું.

પોતાની યાત્રિએ પણ સમાજ જણાય તો ન્યાતનાં બંધારણને નિયમ લેવા, પ્રચારનાં બાંધવાં કે જેથી ઉત્તમ ટેવો બંધાય, અને ઉત્તમ ટેવો બંધાય, અને ઉત્તમ લક્ષણને ઉત્તેજન મળે.

ક પડેલી સારી ટેવો શી રીતે કાયમ રાખવી:—પડેલી સારી ટેવો રૂઢ થાય તે માટે તે ટેવોનું બરોબર પાલણ કરવું, ખીચકલાતૂટ પડવા દેવી નહિ; બ્યારે બ્યારે પ્રમાદથી તેનું પાલણ બરોબર ન થાય ત્યારે શિક્ષા દાખલ અમુક નિયમ રાખવો જેમકે પાંચ વાગ્યે ઉઠવાની ટેવ રાખવામાં આવી હોય, ને એક દિવસ સાત વાગતાં પ્રમાદને લીધે ઉઠાય તો તે દિવસે એક રોટલી ઓછી ખાવી; અથવા કોઈ ગમ્મતમાં એક કલાક ઓછો ભાગ લેવો.

નકારી-સોમત ખનતાં મુઠી કરવી નહિ; પણ કેટલીક વખત, 'ધ'વાને અર્થે, કુટુંબ સ્નેહીને સમાજ સિવાય ખીજા, વિવિધ મનુષ્યો પરિચયમાં આવવાની જરૂર પડે છે; તેઓ સદ્ભાગ્યે ઉત્તમ લક્ષણવાળા મળે તો સારી ટેવો પોષાયને શક્તિ પ્રાપ્ત; પણ કમ ભાગ્યે માફી ટેવોવાળા મળે તો સારી ટેવો વિસરાય છે, અને તેને ઠામે માફી ટેવો પડે છે; તેથી માફી ટેવોનું અનુકરણ ના કરવું પણ તેમની સારી ટેવોનું અનુકરણ કરવું. આટલી ઉમ્મરે મનુષ્ય સ્વતંત્ર હોય છે અને સાફ શું અને ખોટું શું તે સમજી શકે છે, સારે કાળીખાણ ઉપર પડેલો નાખી ઉજળી ખાણ જુએ અર્થાત્ સારી ટેવો તરફ જ લક્ષ રાખે એ તેને માટે શોભા આપનાર છે.

કેટલાક મનુષ્યો મોટા ગણાતા મનુષ્યની નકલ કરવામાં વડાઈ સમજે છે; પછી તે સારી હોય કે ખોટી. જેમકે કેટલાક લોકોની દારૂ પીવાની, ચાંદ પીવાની, મેં (મહે) માં બીડી ધાલી ધૂમાડો કાઢતાં કાઢતાં ચાલવાની, વગેરેની નકલ કરે છે. પણ યુદ્ધિમાન વિવેકી જણે છે કે આ નકલ કરનાર કેવળ મૂર્ખ છે. અને નકલ કેટલાક સમયે જ્યારે ટેવ રૂપે બંધાઈ જાય છે સારે નકલ કરનાર પરતાય છે. માટે પરિચયમાં આવનારની માફી ટેવોની નકલ કરવી નહિ તેમ તેના કુસંગનો પાસ બેસવા ટેવો નહિ; એમ છતાં પોતાને એમ લાગે કે મને માફી ટેવોની અસર થશે તો એવા મનુષ્યોનો ત્યાગ કરીને પણ પોતાને પડેલી સારી ટેવોનું સંરક્ષણ કરવું.

ઉપરના મનુષ્ય પ્રયત્ન ઉપરાંત સારી ટેવો પાડવામાં શ્રી ઇશ્વરની સહાયની જરૂર છે. તેથી દરેક જાતની ઇશ્વરની ભક્તિ કરી ભાગણી કરવી કે હે ઈશ્વર દેવ સર્વોત્તમ ટેવો પાડવાની અને તે રૂઢ કરવાની મને શક્તિ આપ. પછી ઇશ્વર ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી સારી ટેવો પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો. ને માનવું કે જરૂર મને ઇશ્વર કૃપાથી સારી ટેવોનું પડશે. તેમ પોતાના મનને પણ સારી ટેવો પાડવાનું સચવતા રહેવું. અને કલ્પનામાં પણ પોતાને સર્વોત્તમ ટેવોવાળા બનેલા કલ્પવા. કેમકે સતત કલ્પનાથી પોતાને જેવા બનવાની ઇચ્છા હોય તેવા બની શકાય છે. તેથી દિવસમાં ઘણીવાર કલ્પનાનો પ્રયોગ પણ કરવો. વળી વાણીથી પણ સારી ટેવો માટે પ્રયત્ન થતો હોય તે દિવસમાં ઘણીવાર મનને કબ્બા કરવો જેમકે હું, નિયમિત છું, હું ચોક્કસ છું, હું વ્યવસ્થિત, હું સુદૃઢ છું. વગેરે.

આ પ્રમાણે પ્રયત્નો કરવાથી જરૂર સારી ટેવો પડશે; અને પડેલી સારી ટેવો રૂઢ થશે. જ્યારે સારી ટેવો પડી ઉત્તમ લક્ષણવંતા મનુષ્ય યથા એટલે " એક 'દકાના તેર' " ના ટોળામાંથી નીકળી " સો લાખેજી ના મળે " એવા ઉત્તમ મનુષ્ય કોટીમાં આવ્યા; એ બે વર્ગમાંથી જે વર્ગમાં રહેવાની ઇચ્છા થાય તે વર્ગમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા વાંચકની મુનસરી ઉપર સોંપી—અને વિરમાય છે; અને સાથે પરમ ક્યાણુ પરમાત્માને વિનવાય છે કે, 'મને અને બ્રાહ્મણ બ્રહ્મજ્ઞોને સર્વોત્તમ ટેવોની અક્ષિપ્ત કરો. તથા સત્ય જ્ઞાન અને સત્ય માર્ગ ત્રેરી સહ માર્ગે પ્રયત્ન કરવાનું બળ આપો. ઇતિ શિવમ્.

લી૦ સેવક,

ધનતેરસ સંવત ૧૯૧૭

લોગીલાલ કૃપાશંકર ત્રવાડી.

મુખ્ય શિક્ષક; ડાંગરવા તા. વીરમગામ.

૪૪

સકળ નિયંત્રતા પરબ્રેથરને નમસ્કાર કરે છું.

“આપણી ઓળખની શારીરિક તથા માનસિક સ્થિતિ કેવીરિતે સુધરે. ?”

આ વિષય ઘણો અગત્યનો છે. સંપૂર્ણ રીતે આ વિષય ઉપર વિવેચન થઈ શકે એટલું જ્ઞાન મારામાં નથી. તોપણ મારી અભ્યુષિતિ અનુસાર હું મહારા વિચાર દર્શાવવા હીમત ધરું છું.

પ્રથમ આપણી શારીરિક સ્થિતિ કેવી રીતે સુધરે તે સખધી વિચાર કરીએ.

‘ શરીર સુખી તો સુખી સર્વ વાતે

શરીરે દુઃખી તો દુઃખી છે સદા તે ’”

આ સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં સુખ વગેરેનો દહાવો લેવાનું મુખ્ય સાધન શરીર છે. શરીરને નિરોગી રાખી રક્ષણ કરવું એ ઓળખાનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. રાજ્ય મહેલમાં રહેનારી રાણી જે રોગી હોય તો તેના કરતાં કુપડામાં રહેતી ગરીબ કુમાર મજૂરણી જે નિરોગી હશે તો તે સુખ શાન્તિ ભોગવશે. વડિલ-માથાપ એ ધરની શાળાના શુર છે. તેમજ પોતાનાં અને બાળકોનાં શરીર સાચવવા માટે શરીર રક્ષણના ઉપાયો જાણવા જોઈએ. આપણા ધરડાઓ કરતા આપણી શારીરિક સ્થિતિ ઘણીજ નબળી હોય છે. તેનું કારણ નેમને કસરત તથા ધરવાનું મળતું, ધરતું કામ કરવાથી કસરતની ગરજ સરતી અને દેવદશન જવાથી ધરવાની ગરજ સરતી. શરીરના આરોગ્યને માટે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

જીવન જાળવવા માટે હવાની પ્રથમ જરૂર છે. સ્વચ્છ અને તાજી હવા લાભકારક છે. માટે તે જાળવવા યોગ્ય યોગ્ય વખત સાંજ કે સવાર ખુલ્લી હવામાં ફરવું જોઈએ.

જેટલી હવાની જરૂર છે. તેટલી જ પાણીની જરૂર છે. પાણી સ્વચ્છ અને ગાળેલું પીવું. સ્વચ્છ પાણી મળી શકે નહિ, તો તેને ઉકાળી ‘ ઠંડું પાડી ગાળેલું પીવું. ગાળવાનું કપડું સ્વચ્છ રાખવું.

જેટલી હવાની તેમજ પાણીની જરૂર છે, તેટલીજ ખોરાકની જરૂર છે. ખોરાક નિયમિત વખતે અને પચે તેટલો લેવો જોઈએ. જમતાં જમતાં વધારે પાણી પીવું નહિ. મોડી રાત્રે જમવું નહિ. અને બારે ખોરાક ખાવો નહિ. કારણ કે તે હાની કરતો છે. નિયમિતપણે ખાવામાં ધણીજ ઉપયોગી છે. ખાવામાં નિયમિતપણે એટલે મિતાહાર કરવો અને દરરોજ નિયમ પ્રમાણે ખાવું. તન્દુરસ્તિનો મુખ્ય આધાર ખાવાના નિયમિતપણા ઉપર રહેલો છે. એ નિયમિતપણાથી શરીર તન્દુરસ્ત રહે છે. ખાવાના વખતમાં અને ખાવામાં નિયમિત નહિ રહેવાથી કેટલું નુકસાન થાય છે. તથા નિયમિત રહેવાથી કેટલા ફાયદા થાય છે. તે વિશે આપણી ઓળખ વિચાર કરતી નથી. ડોક્ટરોના પણ વિચાર છે કે નિયમિતપણે ખાવું અને મિતાહાર કરવો એ તન્દુરસ્તી રાખવાનું એક સાધન છે.

વળી અન્નવાળુંએ સાક્ષાત તન્દુરસ્તી છે. અન્નવાળાથી હવા સ્વચ્છ થાય છે. અને નાશકારક શુષ્ક જેવું નાશ પામે છે. લાંબી માંદગી ભોગવી ઉઠેલાને અન્નવાળું નવું શુભન આપે છે. માટે તન્દુરસ્તી જાળવવાને પવન અને સૂર્યના તાપને, અંદર આવવા દેવો.

કપડાં ધોયેલાં અને સ્વચ્છ રાખવાં અને શરીરે પણ નાહિ ધોઈ સ્વચ્છ રહેવું. નહાતી વખતે શરીરને ઝપાટો ન લાગે તે સંભાળવું.

ઋષિઓને કસરત કરવાને ધરતું કામ કરવાની જરૂર છે. સાધારણ રીતે ઋષિને રાંધવું પાણી ભરવું દળવું ખાંડવું વાળઝાડ કરવી ઇલાદિ ધરતું સખળું કામ કરવાની જરૂર છે. અને તેથી કરીને શરીરને કસરત મળે છે. કસરતનો અર્થ એટલો જ છે કે શરીરના સ્નાયુઓને કસવા, કસરતથી બૂખ લાગશે, પાચન શક્તિ સારી થશે અને ટૂંકામાં રોગને દૂર કરશે. જેઓને કામ સાથે કસરત મળે છે તેઓની તન્દુરસ્તી સારી થાય છે.

દરેક ઋષિ પોતે તવંગર હોય અગર અરીખ હોય તો કામ કરવાને માટે ગરીબાઈને લીધે ઓછું લાવવું નહિ તેમજ શરમાવું નહિ તેમજ તવંગરે મોટાઈને લીધે પોતાનું ધન કામ છોડી દેવું નહિ. ચાકર નોકર બંને ધરમાં હોય તો પણ કામ કરવું એમાં કાંઈ પોતાની હલકાઈ દેખાતી નથી પરંતુ શરીર સુધરે છે. કારણ કે તન્દુરસ્તી એજ દોષત છે. તન્દુરસ્તી થિવાય બધું નકામું છે. શરીર સુખ એ અનેક સુખમાં પહેલું છે, જેમને પૈસે ટકે સારી રિયતિ હોય અને જેથી તેઓ અંગ મહાનત કરતી નથી તેવી ઋષિઓએ પગે આસીને ફરવા જવું ઉત્તમ છે. કસરતને અભાવે હાલની ઋષિઓનાં શરીર નખળાં ફિક્કાં અને માંદાં રહે છે. પૈસાદાર કુટુંબની ઋષિઓ ભાગ્યેજ શરીરે સુખી હોય છે.

દિવસના ધસારાથી જે ખાધ આવે છે તે ઘણું ભાગે ઉધવાથી દૂર થાય છે, અને મગજને વિશ્રાન્તિ મળે છે. સૂતાના ઓરડામાં હવા તાજી આવવી જોઈએ.

ઉંઘ સારી લેવાનો સૌથી સારો ઉપાય શ્રમ છે. સૂતી વખતે મોઢું ઢાંકવું નહિ. કેમકે તેમ કરવાથી તાજી હવા શ્વાસમાં દાખલ થઈ શકતી નથી.

તન્દુરસ્તી માટે ઉંઘની ખાસ જરૂર છે. ઉંઘ નિમિત્ત જોઈએ. દિવસે ઉંઘવાથી તન્દુરસ્તી બગડે છે, અને રાત્રે મોઝા સૂવાથી પણ શરીરને નુકસાન થાય છે.

“ રાતે બેઠો ને સપ્ત બેઠો ઉઠે વીર,

બળ બુદ્ધિ બહુ ધન પધે સુખમાં રહે શરીર ”.

શરીરની તન્દુરસ્તીનો આધાર ધર અને તેની આસપાસની જગાપર રહેલો છે. ગંદ-ડીવાળા લત્તાપર ધર ખાંધવું અગર બાડે રાખવું નહિ. ધરની ચારે બાજુ ખારીયો હોવી જોઈએ, કે જેથી બ્યારે ને દિશાનો પવન હોય તે આવી શકે.

રસોડું સૂચા ખેસવાના ખંડથી દૂર, રાખવું જોઈએ. અને રસોડામાંથી ધુમાડો જાય તેને માટે ધુમાડીયું રાખવું જોઈએ. વરસમાં બે ત્રણવાર ધરને લીંપાવવું અને હંમેશાં વાળી ઝાડોને સ્વચ્છ રાખવું તાપ તથા હવા આવી શકે માટે દિવસે ખારી બારણાં ખુલાં રાખવાં.

મંદવાડમાં તાજી હવાની ખાસ જરૂર છે. કોઈ કોઈ વખતે આજનીને નાની ઘટ્ટીમાં રાખવામાં આવે છે. અને જોવા આવનાર ઋષિઓ પણ ત્યાં બેસે છે. તેથી હવા બગડે છે. માટે તેની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ.

આરોગ્યતા મોટો આશિર્વાદ છે. જ્યારે આપણે તન્દુરસ્ત હોઈએ ત્યારે આપણે આપણાં કર્તવ્ય કરવા અને બીજાને મદદ કરવા શક્તિમાન થઈએ. માંદગી આપણી શક્તિ લઈ લે છે. અને આપણાં સંબંધીઓને આપણે બારંપચ થઈએ છીએ માંદગી ભોગવતો રાજા મહેલમાં દુઃખ અનુભવે છે. અને તન્દુરસ્ત ગરીબ મજૂર તેની છંદગીમાં સુખ અનુભવે છે.

તન્દુરસ્તી જળવધાને નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે

૧) બચપણમાં માતા દુધપર પોષણ

૨) તરૂણ વયમાં માનસિક શિક્ષણ કરતાં શારીરિક શિક્ષણ પોષણની અત્યંત કાળજી.

૩) સ્વચ્છ હવા સ્વચ્છ પાણી અને સ્વચ્છ અન્નનુ સેવન.

૪) દીલાં કપડાં પહેરવાં.

૫) સ્વાભાવિક જે હોય આવે તે પૂર્ણ શાન્તિથી લેવી.

૬) અતિથય નહિ પણ રહેજે યાય તેટલોજ માનસિક અને શારીરિક શ્રમ કરવો.

૭) ઘરમાં અતિસ્વચ્છતા રાખવી સર્વપ્રકાર અને હવા હમેશા ઘરમાં દાખલ થવાં દેવાં.

૮) સંડામ સ્વચ્છ રાખવો. અને સ્વચ્છ જગોમા શૌચવિધિ કરવો.

૯) વારંવાર શરીર ધોઈ લુછી નાંખવું. અને સ્વચ્છ રાખવું

૧૦) કપડાં જેટલી વખત બદલાય તેટલી વખત બદલવાં.

૧૧) સ્વાભાવિક ઇચ્છા યોગ્ય ઉપાયોથી તૃપ્ત રાખવી.

૧૨) શરીર અને મન યોગ્ય રીતે ઉલોગમાં રાખવું

કુટુંબ દરેક વાતે સુખી હશે. પરંતુ શરીરે આરોગ્ય નહિ હોય તો સર્વે સુખ નકામું છે. આરોગ્ય શિવાય સર્વે સુખ સાધનો એક એકડા વિનાના સો મીંડા જેવા છે. સ્ત્રી નિરોગી હશે તો બલિષ્ઠની પ્રજા પણ નિરોગી થશે પરંતુ જે સ્ત્રીરોગી હશે તો બલિષ્ઠની પ્રજા પણ રોગી થશે. કહેવત છે કે “ ઘરો એવી દીકરી અને માતેવી દીકરી.”

કેટલીક સ્ત્રીઓને એવી ટેવ હોય છે કે ઘરમાં ચાકર નોકર હોય તો બેઠાં બેઠાં ખાય છે અને શરીર બગાડે છે. તે ટેવ તદ્દન ખોટી છે. ખાધા પછી આમ તેમ આંટા મારવા થી ખાધું પચી જાય છે. અને તેથી કરીને તેમના શરીરમાં રોગ દેખાવામાં આવતો નથી.

કેટલીક સ્ત્રીઓને ખાઈને તરત સૂઈ જવાની ટેવ હોય છે. તેથી પણ શરીર બગાડે છે. માટે તેમ ન યાય તેની કાળજી લેવી જોઈએ.

સ્ત્રી તથા પુરૂષોએ લાંબા વખત સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી તેઓનાં તથા તેમનાં બાળકાનાં શરીર નિરોગી તથા તન્દુરસ્ત રહેશે.

મોટી ઉંમર સુધી સાસરે જવાનું ન યાય એટલે દરમિયાન અરાધ વય સુધી શરીર સુધારવાનો અને કેળવણી સેવાનો લાભ મળે તે દરમિયાન કસરત વિગેરેથી શરીર સુધારી શકાય.

છોકરીઓ નાની હોય ત્યારે ઘર કામધ જે શરીર ખીલે છે તે ઉપરાંત સાચી રીતોની કસરત પણ કમળી હોય તો શરીરના બધા અવયવ સંપૂર્ણ રીતે ખીલે.

“શ્રીઓના વિચાર સારા મન પ્રકૃષ્ટિત અને મિળન આનંદી રાખવાં. શરીરે સ્વચ્છ રહેવું; મન અને ઇન્દ્રિયો વશ રાખવી અને આત્મા પવિત્ર અને શાન્ત રહે” એવો રાખવાથી પણ શરીર સાચું રહે છે.

જેમ જેમ વિચાર સારા તેમ તેમ તેની નીતિ અને શરિર સાચું રહે છે.

હવે માનસિક સ્થિતિ સુધારવાને કેવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ તે વિષે મહારી અલ્પ બુદ્ધિના પ્રમાણમાં લખું છું.

મનએ મધળા ઇન્દ્રિયોના નેતા છે, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને પાંચ પ્રાણ વિગેરે સધળા ઇન્દ્રિયોના પ્રવર્તક મન છે. મનની પ્રેરણાથી સધળા ઇન્દ્રિયો કામમાં પ્રવર્તે છે. મન જો ઉદાશીન રહે તો બીજી ઇન્દ્રિયો કામમાં પ્રવર્તે નહિ. માટે મનના ઉપર દાબ રાખવો એ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. દાબ ન રાખતાં મનને ગમે તેમ પ્રવૃત્તિ કરવા દઈએ તો મન સ્વાભાવિક સહેલે રસ્તે દોરાય અને ઇન્દ્રિયોને પણ તે રસ્તે દોરે દુર્ગુણના કાર્યના રસ્તા સહેલા છે. અને તે તરફ મનની પ્રવૃત્તિ ઉતાવળી થાય છે. સદ્ગુણના કાર્યના રસ્તા ઘણા કઠણ છે માટે તે તરફ મનની પ્રવૃત્તિ ઉતાવળી થતી નથી. માટે મનુષ્યોના ધર્મ એ છે કે પોતાના બાળકોના મનની પ્રવૃત્તિ નાનપણથીજ સદ્ગુણના અને સદાચારના કાર્યોમાં વાળવી અને તે પ્રમાણે તેને ઘણા વખતનો મહાવરો પડવાથી તેનું મન હમેશાં સદાચારના કાર્યોમાં વળશે. અને દુરાચાર તરફ તિરસ્કાર આવશે. માટે બાળપણથીજ મન ઉપર સારા સંસ્કાર પાડવા જોઈએ. અને તે સંસ્કારો મા બાપ અને ધરનાં માણસોના અને આસપાસની સોજતના સદાચારથી સારી રીતે પડે છે. માટે નાનપણથીજ મન ઉપર સારા સંસ્કારો પડવાથી મનની સ્થિતિ સુધરે છે, આ પ્રમાણે સારા સંસ્કાર પામેલું મન દિવસે દિવસે વધારે સુધરતું જશે. માટે ગૃહકુટુંબ અને મંડળ જેમાં માણસને હમેશાં રહેવાનું થાય છે. તેઓના કાર્યોના અસર તેના મન ઉપર થાય છે. માટે મન સુધારવાને જનસમૂહ અને ગૃહમંડળ સાધનો છે, અને ત્રીજું સાધન સદાચારના કાર્યોના અભ્યાસ એ પણ સાધનો છે. કુમળા ઝાડને જેમ વાળીએ તેમ વળી શકે છે. પરંતુ મોટું ઝાડ વળી શકતું નથી તેમજ નાનપણથી મનપર દુરાચારના સંસ્કારો પડ્યા હશે તો તે મોટપણે પણ દુરાચાર તરફ વળશે. અને સદાચાર પ્રત્યે બાવ ઉત્પન્ન થશે નહિ. માટે મનનો નિયંત્ર કરનાર સર્વ કાર્યોમાં યથેચ્છ રીતે વર્તન કરી શકે છે.

શ્રીઓની માનસિક સ્થિતિ સુધારવાને શ્રી કેળવણીની ધણી અગત્યની જરૂર છે. કેળવણી લઈને આપણા ગુણો સુધારવા જોઈએ. જે આપણા ગુણો સુધરે નહિ પરંતુ બગડે તો કેળવણી વગોવાય છે.

હાલમાં શ્રીકેળવણીનો વિષય ધણે ખરે ઠેકાણે ચર્ચાય છે. અને તે વિષય ધણી અગત્યનો છે. કારણ કે બાળકોનાં મન તથા શરીર સુધારવાનું મુખ્ય કામ માતાનું છે. અને જો માતા કેળવણીથી હશે તોજ તેનાં સંતાન પણ કેળવણીમાં થશે. માટે પ્રથમ શ્રીઓએજ કેળવાવું અવશ્યનું છે, તે શિવાય દેશની ઉત્થતિ અથગ શ્રીઓની સારી સ્થિતિ થશેજ નહિ. શ્રીઓની શારીરિક તથા માનસિક સ્થિતિ સુધારવાને વાંચવાની જરૂર છે.

કોઈ પણ પ્રજાની નાતની કે કોમની ઉન્નતિ અથવા અવનતિનો આધાર તે પ્રજા નાત કે કોમના જે મનુષ્યોની અનેકી હોય છે, તેની ઉન્નતિ અથવા અવનતિ ઉપર રહેતો છે. જે કોમના મનુષ્યો ઉચ્ચ વિચારના હશે સદાચારી હશે, અને કોમ પ્રત્યે પોતાની ફરજો સમજીને અદા કરવા તત્પર હશે, તે કોમ જરૂર ઉચ્ચ સ્થિતિ મેળવશે. તેથી ખીજા બાબતોએ જે કોમના મનુષ્યોના આચારવિચાર હલકા હશે, તે કોમની અવનતિ થવાની એ નિઃસંશય છે.

ઊંચો અને પુરોની ફરજો વચ્ચે ભેદ છે. પણ ઊંચોને જે ફરજો બજાવવાની છે તે તેઓ શુ કળવણી પામ્યા શિવાય બરાબર રીતે બજાવી શકશે ?

જે સ્થળે ઊંચો અબણુ અને પરસ્પર કલેશ કરતો હોય છે, તેવો ગૃહસ્થાશ્રમ ધણો જ દુઃખદાયક લાગે તેવો છે. ધર ઊંચોથી શોભે છે. અને બધા ઊંચો કેળવવાથી ન હોય અને પોતાની ફરજ ન સમજતો હોય ત્યાં સુધી સુખની આશા રાખવી એ નિર્ગત્ય છે.

ઊંચોએ વિચાર શક્તિ અને બુદ્ધિ ને કેળવવી જોઈએ નહિ તો પછી પણ અને ઊંચોમાં જરા માત્ર પણ ભેદ રહેશે નહિ.

ધાર્મિક દૃષ્ટિથી આ બાબતનો વિચાર કરીએ તો પણ ઊંચોને કેળવવાની જરૂર જણાયા વિના રહેશે નહિ.

ઊંચોએ કેવા પ્રકારની કેળવણી લેવી જોઈએ કે જે વડે આપણી માનસિક સ્થિતિ સારી થાય. આ સ્થિતિ સુધારવાને માનસિક, નૈતિક, અને ધાર્મિક કેળવણી મળે એવા ઉપાયો યોજવા જોઈએ.

સામાન્ય રીતે દરેક ઊંચોને ગૃહસંસાર ચલાવવાનો છે તેને વારંવાર કેળવણીની ધણી જરૂર છે. દરેક ઊંચો ઓછામાં ઓછું એટલું તો બાળપણ જોઈએ કે જેથી કરીને તે પોતાની માતૃ બાપામા લખેલા પુસ્તકો વાંચીને સમજી શકે. તેમજ તે બાપાદ્વારા પોતાના વિચારો દર્શાવી શકે.

પ્રથમ તો પોતાની બાપાનું જ્ઞાન મળવું જોઈએ કે જેથી કરીને પોતાની માતૃ બાપામોં લખેલા પુસ્તકો તેઓ વાંચી શકે અને સમજી શકે. સ્વભાષાનું જ્ઞાન આપણે જે દરેક માતા પિતાનું કર્તવ્ય છે. જે માતા પિતા પોતાની બાળાઓને વિદ્યાના લાભથી દૂર રાખે છે, તેઓ આ પવિત્ર ફરજને સમજતા નથી. ખરૂં કહીએ તો આ પવિત્ર ફરજનો અનાદર કરે છે.

આ સાથે તેમને સંસ્કૃતાદિ બાષાઓનું પણ જ્ઞાન થવું જોઈએ. કારણ કે જૂદી જૂદી જાતના પુસ્તકોમાં જૂદી જૂદી જાતની બાષાઓ હોય છે. અને તેમાંથી સુગ ઊંચોનાં ચરિત્રો વાંચી શકાશે. અને તેમના ઉચ્ચ વર્તનની આપણા પર અસર થશે. અને તેથી કરીને નિષ્ઠ થયેલા ગુણો આપણી બહેનોમાં આવશે.

માનસિક શક્તિઓ જૂદા જૂદા વિષયોના અભ્યાસથી ખીલે છે. તે આપણી સાથે રહે છે. અને તે શક્તિઓજ આપણને ધણી ઉપયોગી થાય છે. જે આપણે વિચારીએ તો ઊંચોને પણ કેળવવાથી માનસિક શક્તિની જરૂર છે.

કેટલીક બહેનો પરણે તરત અભ્યાસ છોડી દે છે. અને અમણુ સ્ત્રીઓની માફક તદ્દન મૂર્ખતાથી વર્તે છે. અને કોઈ દિવસ પણ સારાં પુસ્તકો વાંચતી નથીતો તે ભણવાનું સાર્યક શું ? અમણુ સ્ત્રી પણ તેવી રીતે વર્તે અને બણેલી સ્ત્રી પણ તેવી રીતે વર્તે તો પછી તે બેમાં બેદ શો ?

પરંતુ તેમણે તેમનો નવરાશનો વખત સારાં નીતિમાન પુસ્તકો વાંચવામાં પસાર કરવો જોઈએ. અને ઘર સંસારની પોતાની ફરજો બજાવવી જોઈએ. આમ કરવાથી પોતાનું જ્ઞાન પણ વધશે અને તેઓનું વર્તન પણ ઉચ્ચ પ્રકારનું થશે. અને નિંદાનો સ્ત્રી જાતિમાં પ્રવેશ કરતો સામાન્ય અવગુણ તેઓનામાં પ્રવેશ કરી શકશે નહિ.

હવે સૌથી અગત્યનો વિષય જે સ્ત્રીઓએ જાણવો જોઈએ તે ધર્મ છે. દરેક બહેનોએ ધર્મર ઉપર આસ્તા રાખવાની છે. અને ધર્મરનું સ્મરણ કરવું જોઈએ. બહેનો, ધર્મને બહાને ધણે ખરે ઠેકાણે અનાચાર થાય છે. તેમ યવું જોઈએ નહિ. પરંતુ ખરા અંતઃકરણથી ધર્મરનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ. સત્ય બોલવું જોઈએ. આપણે જો ખરા અંતઃકરણથી નિયમ લખશું કે મ્હારે અસત્ય બોલવુંજ નહિ. જો આપણો દ્રઢ નિશ્ચય હશે તો સત્ય બોલશો. અને જુઠું એની મેળે નાશી જશે. સત્ય બોલવામાં અને જુઠુંનો ભાગ કરવામાં વગેરે બાબતોમાં મનો નિમ્મલની ખાસ જરૂર છે.

ઘખલા તરીકે આગળ હરિશ્ચન્દ્ર રાજ થઇ ગયા છે. અને તેમણે ખાસ સત્યને માટે જ કેટલું બધું દુઃખ વેઠ્યું હતું. તે સર્વના જાણમાં હશે.

કેળવણી પામેલાના હૃદયમાં ધર્મ અને નીતિની ભાવનાનાં તાવોનો પ્રવેશ થવો ઘટે છે. પોતાના વહિવે સંતતિ અને સ્વજન તરફ તેની શી શી ફરજો છે તેનો ખ્યાલ બાળાઓમાં નાનપણથી આવવો જોઈએ. અને તે સાથે તેમનામાં પરોણાની આગતા સ્વાગતા અને દુઃખ વખતે ધૈર્ય રાખવાનો ગુણ ખાસ ખીણે તેવી કેળવણી મળવી જોઈએ.

સ્ત્રીઓને કેળવણી સાથે સંદર્ભનની પણ જરૂર છે. જે આચાર વિચારની લોકો પ્રસંસા કરે જે જન સમજનામાં નિંદા પાત્ર ન હોય જે પોતાનો તેમજ પારકાનો હિતકારી હોય એવા આચાર વિચારને સંદર્ભ કહેવામાં આવે છે.

ધન અને વિદ્યા કરતાં પણ અધિક સંદર્ભ છે. કોઈ વિદ્વાન માણસ હોય પરંતુ તેનામાં કુત્રણજી હોય તો વિદ્યા કલંકિત થાય છે. અને પોતાના બહુતરને એજ લગાડે છે. નીતિ વગરની વિદ્યા કદાપી શોભતી નથી. હમ્મેશાં ગુણો જ પૂજવા લાયક છે.

ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિષુ ન ચ લિઙ્ગં ન ચ વયઃ

(મનુષ્ય કે સ્ત્રી શ્વ કે ઝાંઝક મને તે હોય પરંતુ ગુણજ પૂજવા લાયક છે.)

મુઠીલ સ્ત્રીઓ સાસરાના તેમજ પિયરના જાણે પક્ષને પોતાના સારા ગુણોવડે ઉજવળ બતાવે છે. પરંતુ જો સ્ત્રી વર્ગમાં એક પણ અવગુણ હોય તો તે એક અવગુણને લીધે જ તે બંને પક્ષને કલંક લગાડે છે. માટે સારો આચાર એજ સ્ત્રીઓનું આશીર્વાદ છે.

શીયળ એ સ્ત્રીઓનું પરમ ખૂણ છે. જેવી રીતે નાક વગરનું મ્હોં શોભે નહિ. તેવી રીતે શીયળ વગરની સ્ત્રી પણ શોભી શકે નહિ (અપ્રિય થઇ પડે) અને જ્યાં જ્યાં

જાય છે ત્યાં ત્યાં નિંદાને પાત્ર થાય છે. અને તેવી સ્ત્રી જો ભણેલી હોય તો પોતાના બહુનર પર ધૂળ ફેરવે છે. એક સાધારણ નિયમ કે દરેક કાર્ય કરતાં પહેલાં તે સંબંધી વિચાર હિત્ત થાય છે, બ્યારે તે વિચાર પ્રજાળ થાય છે. સારે તે દાખી સહાંતો નથી. અને તે પ્રમાણે વર્તવાને દોરાય છે. માટે સીધળને શુદ્ધ સાચવવાને સ્ત્રીઓએ પતિ સીવાયના અન્ય પુરૂષની સ્વપ્ને પણ અભિલાષા રાખવી નહિ

સ્ત્રીઓની માનસિક સ્થિતિ સુધારવાને સારી સોજતની ખાસ જરૂર છે. કોઈ પણ સારા ગુણવાળી બહેનની આપણને મોખતુ થાય તો તેના સારા ગુણો આપણમાં આવે છે. પરંતુ કોઈ નકારા ગુણવાળી સ્ત્રીની આપણે સોજત કરીએ તો એથી રોગની માફક તેના ખરાબ ગુણ આપણામાં ઝટ ઈર્ષિને આવશે માટે સારી સોજત જ કરવી. અને આપણું મન સુધારવાને સારી સોજતની ઘણી અમત્ય છે. એટલે એકલી માણસોની જ સોજત નહિ. પણ પુસ્તકો સારાં વાંચવાં ખરાબ પુસ્તકોનો સ્પર્શ પણ કરવો નહિ. સારી સોજતથી આપણું મન પણ આનંદી મીઠજનુ મ્હે છે. અને તેની અસર શરીર પર થાય છે, અને આપણું સગીર સાફ થાય છે.

આપણી કામમાં બાળલગ્ન કરવાનો ઘણો રિવાજ અને તેના બાવે વિધવા બહેનો ઘણી જોવામાં આવે છે. વળી નાની બાળાઓ જે કે પોતાનું મન યા શરીર કેવી રીતે સુધારવું તે તો સમજતી નથી તેટલામાં તેમને છોકરાં થાય છે. એટલે તેમની માવજત સારી થક સકતી નથી અને માતા તથા બાળક તન્દુરસ્ત રહેતાં નથી. જે બાળલગ્ન અટકે તો કેટલા ફાયદા થાય. એક તો વિધવા બહેનો થતી અટકે. અને પુત્ર અને પુત્રીઓનું શરીર સાફ રહેશે. અને તેમનાં બાળકો પણ નિરોગી રહેશે. આનો જે અટકાવ થશે તો પુત્ર અને પુત્રી જોઈએ તેટલું બહી સકશે ઘણા પુરૂષો બહુતા હોય છે. અને તેમને માયે શુદ્ધસ્યાયમનો બોલો આવી પડે છે અને તે કારણને લીધે તેમનાં શરીર બગડે છે. આનો અટકાવ જે સ્ત્રીઓ કેળવણી લેશે તોજ થશે.

ધરમાં સંતોષ અને શાન્તિ હશે તો જ શુદ્ધજનમાં રસિકતા આવશે. અને તે પ્રાપ્ત કરવાને સ્નેહ અને નિયમિત વ્યવસ્થાની જરૂર છે આ બન્ને સ્ત્રીના હાથમાં જ છે.

અને તેને લીધે જ.

શુદ્ધિથી ધરનો સ્તંભ છે. શુદ્ધિથી ધરનું જ માન

શુદ્ધિથી ધરનું ધરેલું છે. ધર શુદ્ધિથી વિનાનું સ્મશાન

જે સ્ત્રી પોતાનો શુદ્ધ સંસાર સારી રીતે ચલાવી શકે અને સર્વની જવાબદારી પોતાને સિર ધારણ કરી શકે તેજ શુદ્ધિ કહેવાય. યોગ્ય વય વગર યોગ્ય શુદ્ધિથી યદ્દિ શકે જ નહિ. ચૌદ પંદર વર્ષની બાલિકાને માયે સાસરાના ધરનો બોલો નાખો અને પછી એમ આશા રખો કે શુદ્ધિથીની સર્વે શરજ એણે બગવવી જોઈએ. એવી આશા નિર્ચયક છે. પિયરમાં રહીને સંપૂર્ણ વ્યાવહારિક કેળવણી લઈને યોગ્ય વય થાય (એટલે વીસ વર્ષ પછી) શુદ્ધિથીનું પદ લેવા હાલક થાય.

જે શુદ્ધમાં પ્રેમનું રાજ્ય હશે ત્યાં રસિકતા શાન્તિ અને સંતોષ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી.

ગૃહકાર્ય પરવાર્ણ પછી સારાં જોષદાયક પુસ્તકો વાંચવાનો અભ્યાસ રાખવો, તેને સીધે મનને ધણીજ શાન્તિ મળે છે. અને, ગૃહ કાર્યથી જડેનજાનાંથી થોડીવાર આરામ મળે છે. તેમજ જાતમાં વધારો થાય છે.

સારાં પુસ્તકો વાંચવાથી ધરીબર વર્તમાન સ્થિતિનું ચિરમરણ થઈ શકે છે. અને જાણે ખીજ ન દેશમાં ખીજ ન દુનિયામાં હોમ્સ; એમ જાનિત થાય છે. આપણી ભૂલો સુધારી શકાય છે. વિવિધ સ્વભાવનાં, બુદ્ધિશાળી મનુષ્યના સમાગમમાં સર્વ કોષથી આત્મી થકાતું નથી, પરંતુ સારા અંચકાતનાં પુસ્તક વાંચ્યાથી બિન્ન બિન્ન પાત્રોના સ્વભાવ જાણવાથી પ્રત્યક્ સમાગમ જેટલો બધે અધિકતર લાભ થાય છે. જૂદા જૂદા દેશના, રિત, રિવાજ વગેરે સર્વતું, જ્ઞાન પુસ્તક દ્વારા આપણને મળી શકે છે. અને તેથી મનનું સંકેડાપણું દૂર થાય છે.

શ્રીઓનું ખીજું કર્તવ્ય ધર્મ અને નીતિને જાળવી રાખવાનું છે. સ્વચ્છતાને અનુસરીને જે નિયમો બાંધેલા છે. તેનું પાલન કરવું. કુળના આચાર વિચાર, જાળવી રાખવા છેકરાંઓને નીતિની કેળવણી આપવી વગેરે કામ શ્રીઓનું છે. કારણ કે છેકરાંઓ મા સાથે જ ધણી વખત ગાળે છે.

દયા અને ધર્મને હમેશાંના ભાઈ અને બહેન ગણવાનાં છે. સંસારી ભાઈ અને બહેન જોડે કદી વિરોધ જોવામાં આવે છે. પરંતુ દયા રૂપી બહેન અને ધર્મ રૂપી ભાઈને કદી વિરોધ આવતો નથી. અત્રે એ ભાઈ બહેન કોઈ દિવસ ખાણસને તજે તેમ નથી. જેમ બહેનને ભાઈ પર વધારે હેત હોય તેમ શ્રીઓને પણ દયા ધર્મ પર વધારે હેત હોય છે. પરંતુ એ પ્રેમ, જોષએ તેવો શુદ્ધ અને ચચાર્ય હોતો નથી. ધર્મનું રહસ્ય સમજ્યા વિના ધર્મ રણીભૂત થતો નથી. તેમ દયા પણ આ વાપરવી અને કેવી રીતે વાપરવી તે પણ ધણી જાણતા નથી.

ગૃહકાર્યને સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરવો અને પોતાના પતિના અંગમાં સદ્ગુણની વૃદ્ધિ કરવી એના જેવું શોભામય શ્રીનું ખીજું કામ પણ આજપણ નથી.

જે સ્ત્રીએ સ્નેહ પ્રેમ દયા વગેરે કામજી વૃત્તિઓને ઉત્તમ પ્રકારે ઉત્તર કરી છે એજ ખરી ગૃહિણીને નામે યોગ્ય છે.

ધાધીરામની પોજ સારંગપુર

અમદાવાદ.

સચિતાગૌરી વિશ્વનાથ ત્રિવેદી.

બ્રાહ્મણોમાં થતી હીલચાલો.

અમદાવાદ મુર્જર બહામંડળ તરફથી પ્રયોજક મંડળ તથા સલાહકારક મંડળની સા-
માન્ય સભા બોલાવી નિયમો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. તે પછી
અમદાવાદ. સભાની વ્યવસ્થાપક કમીટી નીમવાને એક સભા બોલાવવામાં આવી હતી.

તે સભામાં પ્રમુખ રા. રા. મેવાડ જોશલાલ ઉમેદરામ, ઉપપ્રમુખ રા. રા.
હનિપ્રસાદ પીતાંબરદાસ, મંત્રી રા. રા. ગોવિંદરામ ગણપતરામ ભટ્ટ બી. એ. તથા ટ્રેઝરર
રા. રા. દુર્ગાશંકર શિવચંકર યાત્રિકને નિમવામાં આવ્યા છે. -એ સભા ડીસેમ્બર સુધી મે-
મ્બરો વધારવાનું કામ કરશે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. આ મંડળમાં સારો
વધારો થાય અને મંડળ સુવ્યવસ્થિત બને એવી પ્રાર્થના અમારી ઇશ્વર પ્રત્યે છે.

ત્રીવેદી મેવાડા યુવક સભા અને શ્રીયુત્ આત્મારામ મનસુખરામ ત્રીવેદી મેવાડા વિ-
ધાનિ આશ્રમનો મને ૧૯૧૦-૧૧ ની સાલનો વર્ષિક રીપોર્ટ અમને મળ્યો છે તે રીપોર્ટ
વાચતા સભાના પ્રયત્નો જોઈ તેના સંસ્થાપકોને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. આ વર્ષે
મળાએ ઓછો મંડળ મેળવવાનો જે પ્રયાસ કર્યો છે તેને માટે તેને ધન્યવાદ થતો છે.
મળાના મંજૂર થયેલા અમે અમારો અભિપ્રાય પહેલા પછી બતાવી ગયા છીએ બોર્ડિંગ હાઉસ
ની વ્યવસ્થા અમદાવાદના 'શ્રીમં' બોર્ડિંગ હાઉસો કરતા ઉત્તમ લાગે છે. અને તેને માટે
ના. જોશલાલને ધન્યવાદ થતો છે. બોર્ડિંગ હાઉસના હિમાબમાં ઉધાર બાજુમાં પ્રેસને લીધે
એ જુદા થયેલી જણાય છે, જે દરેક વાચકે સુધારી લેવો થી તેલના ખર્ચેમા રૂ. ૧૨૫-૪-૦
થયેલા છે. તથા લાકડામાં રૂ. ૭૭-૩-૦ થયેલા છે. ત્રીવેદી મેવાડા યુવક સભાની વૃદ્ધિ
થાય, એવું ઇચ્છી આ સમાલોચના અમે પુરી કરીએ છીએ

મરખેજના દરસાલ માફક આ સાલ પછી લાઇબ્રેરીના મકાનમાં વાર્ષિક મેલાવડો
કરવામાં આવ્યો હતો દરવખતના વર્ષના પડવાને દિવસે સભા ભરવામાં
સરખેજ આવે છે, પછી આ સાલ પડવાને દિવસે 'સત્યશોધક' મંડળની સભા
થવાની હોવાથી આ મીટિંગ વહેલી એટલે દીવાળીને દીવસે ભર-
વામાં આવી હશે એમ અનુમાન થાય છે રા. રા. આપુજી ભાઇજી અમદાવાદથી પત્રાચી હતા,
અને તેમના પ્રમુખપણા નીચે સભા ભગઇ હતી અને સેક્રેટરી રા. મોહનલાલ નારાયણએ
લાઇબ્રેરીનો વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચ્યો હતો. લાઇબ્રેરીની સંસ્થા ચલાવવામાં રા. રા. વલ્લભી
નમ ભાઇ સ્તુતિપાત્ર થમ લે છે, તે સંસ્થાને સરખેજના તેમજ બહારના સભાજનો તરફથી
સારી સહાય મળે છે સરખેજના ભાઇઓને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે કે તેઓ આ સંસ્થા
નો મારી રીતે લાભ લેશે.

એકડા અને સરખેજ.

હાલ કેટલાક સમયથી એકડાનો વા વાયો છે. કોળી, કણ્વી, લુહાર, સુતાર, વાણીયા, ધાંધળા, ઢેડ, બગીચા વગેરે કામોમાં એકડા થવા માંડ્યા છે. એટલુંજ નહિ પણ “બ્રાહ્મણ” જેઓ તમામ વર્ણના ગુરૂનો દાવો કરે છે, તેઓમાં પણ એકડાનો ચેપ લાગ્યો છે.

એકડાનો અર્થ એકતા કન્વી એવો છે તેને બદલે તેઓ ગુદા પડતા જાય છે.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શૂદ્ર આવા ચાર વર્ણ વિભાગોમાં ૧૮ અઢાર વર્ણ થઈ અને તેમાંથી અનેક દુકડા થતા જાય છે.

અધા બ્રાહ્મણો બ્રહ્માના પુત્ર છે, તેથી શાસ્ત્રમાં તેમની એકજ વર્ણ છે. અને ભરત-ખંડના ધણા ભાગોમાં તેમજ ચાલે છે. પરંતુ “માંડી ગુજરાત” પ્રમાણે ગુજરાતના બ્રાહ્મણો પણ માંડા જેવા છે. તેઓ જુદે જુદે સ્થળે રહ્યા તે સ્થળના નામથી ઓળખાવવા લાગ્યા પછી તેવાં ઠાણાં બાધી જુદા પડતા ગયા તે એટલે સુધી કે ખેટી બચ્ચાર બંધ કરી બેઠા. એટલુંજ નહિ પણ રાટી બચ્ચાર પણ બંધ કર્યો. એ અધા બ્રાહ્મણોમાંથી કેટલાક મોટાં શહેરોમાં રહ્યા તેઓ “નાગર” એટલે ચતુર કહેવાયા તેઓમાં પણ સ્થળ પ્રમાણે નામો બદલાયાં જેમ વડનગરના તે વડનગરા, સાકોદના સાકોદરા, વીશતનગરના વીશતનગરા પત્રોરના પત્રોરા વગેરે. તેજ પ્રમાણે બીજાં બ્રાહ્મણોએ પણ ગામ પરથી નામ પાડ્યાં મોદેરાના મોદ, ખેડાના ખેડાવાળ ઉત્તરમાંથી ચાલ્યા તે આદીચ, વિગેરે ચોરાશી જાતો થઈ; જુદા પડતા ગયા, અને ચોરાશીમાંથી હવે તો ધણા દુકડા પડતા જાય છે. જેમ છ જાતના મોદ વગેરે પ્રમથ સ્થળ ઉપરથી જુદા પડ્યા, અને હવે તેઓમાં ગોળ, તડ તથ એકડાનો રોગ ફેલાયો છે, એટલે અનેક દુકડા થતા જાય છે. આ કારણથીજ તેઓમાંથી વિદ્યા, બળ, પ્રુદ્ધિ અને પરાક્રમ ઓછાં થતાં જાય છે, અને આર્થ પ્રજનો પાયો ને “બ્રાહ્મણ” તે આજે વગેવાય છે, ક્ષીપ્ર માગતા થયા છે અને એમનાથી ઉતરતી વસ્તુ કરતાં છેક ઉતરતા થયા છે; રાજ દેવ, કુમ્ભ અને અભિમાનનું આ, પરિણામ છે. અને તેથીજ તેઓમાં નવા કુધારા દાખલ થતા નથી અને જુના ખરાબ રિવાજો ને ધર ધાલી બેઠા છે તે દૂર થતા નથી. નાગરોએ “યથા રાજ તથા પ્રજા” એ સુત્ર પ્રમાણે ને રાજ્ય થયું તેનું અનુકરણ કરી સમય પ્રમાણે વર્તીને પોતાનું ગાન બાળવ્યું છે. અને તેઓએ જુનાં ખરાબ રિવાજોને પાણીયું આપી નવા, સારા રિવાજો દાખલ કર્યા છે. તેથી તેઓએ નાગર પદ મેળવ્યું છે અને તે પદ જાળવવાને તન, મન અને ધનથી રચ્યા પચ્યા રહે છે પણ બીજા “ગુર્જર” “બ્રાહ્મણ” તો તડો પાડી એકડા પાડી કુસંપમાં વધારો કરતા જાય છે. તેથી ધણા દુઃખી છે. સમય એવો છે કે નાની નાતોએ એકત્ર થઈ મોટાં વર્તુળો બાંધી એક બીજાના મુખ દુઃખમાં બાગ લેવો, તેવા સમયમાં તડો પાડી એકડા કરી કુસંપ કરવો એ હાનિકારક છે.

ન્યારે તમામ બ્રાહ્મણોમાં, સાદુર લોકો ન્યાં બાણા બચ્ચાર ત્યાં કન્યા બચ્ચાર કરવાને ચલ કરે છે, ત્યારે કેટલાક એકડા કરીને છેક નાનાં સરકસો બાંધી દરકતો કમી કરે છે. એ બ્રાહ્મણોને મોટે રીતે શીયવા જેવું છે.

સરખેજ એ મોઢા બ્રાહ્મણોનાં દસકોશીના ગામોમાં પંકાતું ગામ છે તે ત્યાં તેમનો જયો સારો છે. તેમના પૂર્વજનેએ ઘણી પેઢીઓ સુધી અગ્નિહોત્રો રાખેલાં, યજ્ઞો કરેલાં શતિભોજન અને દહાણાં કરી હજારો રૂપિયા ખરચેલાં. કાશી, પ્રાગરાજ વગેરે જોવામાં જઈ ત્યાં યજ્ઞો કરી બ્રાહ્મણ ભોજનમાં સેંકડો નાણાં ખરચેલાં તથા તેઓ સાદા, સરગ, ઉદાગ ધર્મ નીતિ અને વ્યવહારમાં કુશળ હતા. શિવરાત્રી ભટ્ટ જેવા વિદ્વાનો કાશી સુધી આજ પછી પેલાય છે. આ બધા સદ્ગુણોથી પ્રખ્યાત થયેલા સરખેજ તરફ દસકોશી ખેંચાઈને અમદાવાદ, કાનમ, હપ્પન, ચરોતર કાડીયાવાડ, વગેરે સ્થળોના મોઢા બ્રાહ્મણોએ હજારો રૂપિયા ખરચી સરખેજને કન્યાઓ આપેલી અને તેજ પમાણે તેવા શુભવાળા બ્રાહ્મણોને સરખેજે પછી કન્યાઓ આપેલી.

હાલ પછી એમના વંશજોમાં સદ્ગુણો અને મૃદરયાઈનાં લક્ષણો જોવામાં આવે છે; અને તેથી તેઓએ “કુલીન” “કુળવાન” એ પદ મેળવેલું છે, અને કન્યા લેવા દેવામાં તેમણે “બ્રાહ્મ વિવાહ” રિવાજરેલો છે. એટલે ‘કન્યાને વલ્લભકારથી શણગારી યોગ્ય વરને તેનું દાન કર્ષ બદલો કે સ્વાર્થ રાખ્યા વગર દેવું’ આ ધોરણ નખેલું છે.

કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, સાટાં, નેખડા, કળેડાં તથા ન્હાના વર્તુળો બાધી એકલા કરવાનો તેમને તીવ્રકાર છે. છતાં કોઈ ભાઈ ભૂલે ચૂકે એવું કામ કરે છે કે દસકોશી ખઠાર કન્યા આપે છે તો પછી તેને કંઈ શિક્ષા કરતા નથી એવી ઉદારતા રાખી છે. અને અચાપિ તેવીજ ઉદારતા ચાલે છે.

એક વખતે અમદાવાદના મોઢા બ્રાહ્મણોના કોઈ આગેવાને દસકોશીના બ્રાહ્મણોને એકલા કરી વિચાર જણાવ્યો કે સરખેજ છુટથી શાખાટે આપણને કન્યા ના આપે ? ત્યારે બધાએ ઠરાવ કર્યો કે તેમને બોલાવી જવાખ લેવો. પછી તેમણે સરખેજના મોઢા બ્રાહ્મણોને બોલાવી એ પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે “સરખેજને યોગ્ય વર જોઈ” “બ્રાહ્મ વિવાહ” પ્રમાણે કન્યા આપવામાં કરો વાધો નથી અને તેવાઓને અમદાવાદમાં પછી આપીએ છીએ પછી ત્યારે યોગ્યવર ન મળે ત્યારે ઠેક ચરોતરમાં જઈને પછી અમે કન્યાદાન યોગ્ય વરને આપીએ છીએ. તે ઉપરથી તેમને પ્રત્યુત્તર મળ્યો કે તમારે દસકોશીમાંજ કન્યા આપવી એવા એકલા કરવા પડશે જોનાં જવાબમાં સરખેજ વાળાએ કહ્યું કે “કુળ અને કન્યા માગ્યાં મળતા નથી.” માટે દસકોશીમાં યોગ્ય વર નહિ મળે તો ખઠાર પછી અમે કન્યાનું દાન કરીશું આ ઉપરથી નારાજ થઈ, ૭૨ ગામ તથા અમદાવાદે રૂ. ૫૦ ના કામળ પર એકલા કર્યો ને સરખેજ સાથેના રાટ્ટી વ્યવહાર અને બેટી વ્યવહાર બંધ કર્યો. તે સમાચાર જાણી સરખેજના મોઢા બ્રાહ્મણોએ ઠરાવ કર્યો કે કોઈએ અમદાવાદ કે દસકોશીનાં ગામોમા જન્મવા જવું નહિ, પછી સુત્રવણ પડે અને યોગ્યવર હોયતો કન્યા આપવામાં વાધો નથી. આવું મોટું મત સરખેજના મોઢા બ્રાહ્મણોએ રાખ્યું. અને ૧૪ વર્ષ સુધી એક સંપ કરો, એટલું રાખી ન્હા આવા ઉદાર દીલથી, સંયમથી ઈશ્વર પ્રસન્ન થયા અને એકલા કરનાર આગેવાનોએજ પોતાની કન્યા એકલા તોડીને સરખેજમાં આપી, એટલે અમદાવાદ અને દસકોશીની ધણી કન્યાઓ સરખેજમાં આવવા લાગી, શતિનું ફળ આવું છે. આવા બ્રાહ્મણો સરખેજમાં વસે છે. તેમાંથી કેટલાક ભાઈઓ છૂટા પડવાનો વિચાર કરે છે. અને તેમણે “સત્ય શોધક મંડળ”

આવું નામ સ્થાપી ગ્રામી બ્રાહ્મણોની સલાહ લીધી કે વીચારો જાણ્યા વગર જાહેર ખર્ચે
છપાવી કારતક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે તેઓ તેમને સંકેત સ્થળે બેસા ધયા હતા, તેમાં પશુ
જે એકડો કરી રૂપીઓ એક રોકડો આપે તેનેજ તે સ્થળમાં દાખલ કરતા હતા. અને
પોતાના વિચાર વાળું મંડળ વધારવા તથા પોતાના બ્રાહ્મણોથી છૂટા પડવાનો નિશ્ચય કરવાને
દૂરી માગ્યાર માસમાં એકદા ધવાનો સંકેત તેમણે કર્યો છે. તે સમાચાર જાણીને ગ્રામીના
પરિણે કારતક શુદ્ધ ૩ રવિવારે એકદા ધયા અને તેમણે વિચાર્યું કે આપણે સાદાં ગ્રામી, વિક્રય
કે કંઈ ખલો લેઈ કન્યા લેવા દેવામાં ભાગ લેઈ એકદા કરવાને ધમ્મજ્ઞતા નથી, પણ “બ્રાહ્મ
વિવાહ” પ્રમાણે યોગ્ય વરને સમય અને અનુકુળતા જોઈ જેમ છૂટથી કન્યાઓ આપતા
આવ્યાછોએ, આપીએ છીએ, તેમજ હવે પછી પણ આપીશું વંણી શેષમાં એમ પણ વિચાર
જણાવ્યો કે આપણા બ્રાહ્મણો ઉપરના વિચારથી વાદેક થઈ નાનું સરકલ બાંધવાનું કે એકદા
કરવાનું માંડી વાળી સરખેજની કીર્તિ કાયમ રાખશે એવી આશા છે. અને તેમણે હાલ જે
આપણાથી છૂટા પડવાનો વીચાર કરી શુદ્ધ મંડળ સ્થાપવા પગલું ભર્યું છે તેને માટે દલ
ગીર છીએ ઉપર પ્રમાણે ઉદાર વિચાર જાહેર કરી સરખેજના મોઢા બ્રાહ્મણનાં શુદ્ધ શુદ્ધ
કુટુંબોના (૨૮) ગૃહસ્થો મળ્યા હતા તે છૂટા પડ્યા.

સર્વ શુભ બ્રાહ્મણોને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે કે “દક્ષિણી” બ્રાહ્મણોની પેઠે કન્યા લેવા
દેવાની રીત રાખવાથી, ખર્ચે ૧૦ થી ૨૫ વર્ષની કહેવું તે સમજવાથી, કન્યાનાં વર્ષ બોલામાં બોલાં
સોળ અને વરની ૨૦ થી ૨૫ વર્ષની રાખવાથી. અને તન તથા મનની કળવણીના વધારા
થીજ આપણો ઉદય થશે, કન્યાઓની છત થશે અને આપણો ગૃહસ સાર આપણે સ્વર્ગ
જેવો ખતાની શકીશું.

છપલા તરીકે અમલવાદના “અલક્ષત્રિયો”નું અનુકરણ કરવા જેવું છે. તેઓએ નિચે
પ્રમાણે મોટા સિદ્ધાન્તો અમલમાં આણવા મહા પુરુષાર્થ કર્યો છે. (૧) કન્યાને ૧૬ થી
૨૦ અને વરને ૨૦ થી ૨૫ વર્ષ સુધી અલક્ષત્રિય પળાવી ઉત્તમમાં ઉત્તમ કળવણી આપવી
(૨) કુળનો અર્થ ઉત્તમ કેલવણી સંઘાર અને દ્રવ્ય બીજું કુળ નહિ (૩) સમય પ્રમાણે
જુના કુધાર કાઢવા નવા પેસવા ન દેવા જુના સારાધાર, રાખવા અને નવા સારા ધાર
સ્વવા (૪) જે કામમાં મતભેદ થાય તે મત સારો હોય તે પશુ ખપાવો એક મત થાય ત્યાં
સુધી તે મત અમલમાં નહિ આણતાં પ્રતિ વર્ષે કોન્ફરન્સ બરી તેની ખુબ ચર્ચા કરવી (૫)
જે ખરાબ રીવાજો પુરોધાથી નીકળે તેવા ન હોય તેમાં બીજોને મત લેઈ તે દ્વારા તે રીવાજો
કાઢી નાંખવા (૬) વર્ધવિક્રય અને કન્યા વિક્રય બંધ કરવો. (૭) “બ્રાહ્મ વિવાહ” અને ઉત્તમ
ધર્મ નીતિ વ્યવહારના સરકારો ચાલુ રાખવા ઉપર પ્રમાણેના મહાસિદ્ધાન્તો, છૂટી અલક્ષત્રિય
કોન્ફરન્સનો ૧૯૧૧નો અહેવાલ વાંચતાં સમજાય છે. તેનું મનન કરી અમલમાં આણવાથી
બ્રાહ્મણો પોતાનું “બ્રાહ્મણપદ” જાળવી શકશે માટે બીજા પ્રયત્નો પડતાં મુકી એક સંપ
કરી તમામ બ્રાહ્મણોનું મહામંડળ સ્થાપી “અલક્ષત્રિયો”નું અનુકરણ કરવા આત્મભોગ આપી
તન મન અને ધનથી રૂપા પૈસા રહેવું એજ ઉદ્દેશિતો ઉત્તમ ઉપાય છે.

આત્મારામ ગંગારામ	સરખેજ
બાપુજીભાઈ જગન્નાથ	અમદાવાદ
મહાસુખરામ મગળદામ	"
નાનાલાલ બાલિયકર બદ	"
મધિવલાલ આદિતરામ	"
હરનારાયણ રામજી	"
કાશીરામ કૃપાચંકર ત્રિપાઠી	"
છગનલાલ મનસુખરામ	"
કેશવલાલ મગનલાલ ત્રિવેદી	"
જુલાખીદાસ ગંગાદાસ દેસાઈ	"

ત્રીજા વર્ષના લવાજમની પહેચ.

સા. રા. મહેતા ઉત્તમલાલ રણજીદલાલ	૧-૦-૦	અમદાવાદ
બાપાલાલ કરજીરામ ત્રિપાઠી	"	સરખેજ
લક્ષ્મીરામ હથર ત્રિપાઠી	"	"
વૈષ્ણ જમીઅતરામ રામરાંકર	"	મરાઠી
હત્તમરામ વિદ્યારામ રાવળ	"	વીરમગામ
જુહારલાલ વિદ્યારામ રાવળ	"	વડવાણુ
મણિચંકર વિઠ્ઠલજી આચાર્ય	"	દેવોજ
ગણપતરામ અપ્પારામ	"	વહેલાળ
મોતીલાલ છગનલાલ દવે	"	તીથવા
ભોગીલાલ કૃપાચંકર ત્રિપાઠી	"	સરખેજ
લક્ષ્મીલાલ કૃપાચંકર ત્રિપાઠી	"	"
દલસુખરામ આત્મારામ ત્રિપાઠી	"	"
પ્રાણજીવન અમરેશ્વર	"	પેટલાદ
જટારાંકર બાપુજી	"	"
લીંકરરાવ અચરતલાલ સેયદ બી એ.	"	અમદાવાદ
ચંકરલાલ જુલાખીદાસ દવે	"	અમદાવાદ
બાપુજીભાઈ જગન્નાથ	"	"
નાનાલાલ બાલિયકર બદ	"	"
હરનારાયણ રામજી	"	"
મણિચંકર ગણપતરામ બદ	"	"
કેશવલાલ મગનલાલ ત્રિવેદી	"	"
જુલાખીદાસ ગંગાદાસ દેસાઈ	"	"

પ્રથમ વર્ષનું લવાજમ.

સા. રા. જુલાખીદાસ ગંગાદાસ દેસાઈ	૧-૦-૦	અમદાવાદ

કેળવણીની વૃદ્ધિ સાથે આપણામાંથી બ્રાહ્મણોનો

આપણા ઉપરનો અધિકાર ઘટતો આવે છે.

કેળવણીની વૃદ્ધિ સાથે બ્રાહ્મણોનો અધિકાર ઘટતો આવે છે, પણ આપ પ્રશ્ન કરશો કે એથી લાભ છે કે હાનિ ? એનો ઉત્તર કે—જે સ્વાભાવિક છે, જે થવું જોઈએ, તે જ થાય છે; એટલે વિશ્વગતિ જે હમેશાં સત્પરિણામ તરફ જ વળતી હોય તો આથી બેશક લાભ જ થવો જોઈએ. જૂનાં પાંદડાં ખરી નવાં પાંદડાં આવતાં, વૃક્ષ યુવાન બલવત્તર અને સુશોભિત બને છે તેમ જ અન્ધકાર આલસ્ય આદિ તમોગુણથી જનસમાજનો જે જે ભાગ વ્યાપ્ત હોય તે ધીમે ધીમે ખરી જામ નવા ભગ માટે માર્ગ કરી આપે એ સ્વાભાવિક છે. જનસમાજ એક વૃક્ષ સમાન છે, એમાં કોઈ પણ ભાગ હમેશાં માટે લુપ્ત થાય એમ તો બનતું જ નથી, માત્ર જીર્ણ ભાગને રથાને નવીન ભાગ આવે છે એટલું જ. આ જ રીતે જેમ જેમ નિર્જીવ થએલો બ્રાહ્મણ વર્ગ અસ્ત થતો જશે તેમ તેમ એનું સ્થાન ધાર્મિકતાથી યુક્ત અને ક્રોધે જ આદિ સાધનોવડે વિદ્યાસંપન્ન થએલા પુરુષોથી પૂરાશે, કારણ એ જ ભવિષ્યના ‘બ્રાહ્મણો’ છે, અને એ જ ‘બ્રહ્મ’ના ખરા સ્વરૂપનો વિચાર તીવ્ર જિજ્ઞાસાથી, શુદ્ધ પ્રેમથી, અને વિશાળ બુદ્ધિથી કરવા સમર્થ થશે. હાલના ગ્રેયુએટો તેવા છે એમ કહેવાનો આશય નથી. પણ વિદ્યાનું સ્થાન જે પાછળના વખતના હિન્દુસ્થાનમાંથી ધણે ભાગે લુપ્ત જેવું થઈ ગયું હતું તેનો પુનરુદય હવે યુનિવર્સિટીઓમાં જ થવા સંભવ છે એટલું જ મ્હાંડે તાર્કિક છે. એક ગ્રેયુએટ તરીકે એ વર્ગ માટે હું અભિમાન કંઈ છું એમ જરા પણ મનમાં લાગ્યા વિના, મ્હારા વિચારની સ્વતઃ સારાસારતા તપાસીને બ્રાહ્મણો ત્રિપે મને અનાદર છે એમ ન સમજશો. પ્રાચીન માટે મને અતીવ માન અને પૂજ્યબુદ્ધિ છે, મ્હારા પ્રતિજ્ઞાના એ શુરુઓ છે, મ્હારું હૃદય એમને હાથે જ ધણે એમાં જ મ્હાંડે સુભાગ્ય સમજું છું. વર્તમાન બ્રાહ્મણો માટે મને દુઃખ છે, એમાંના કેટલાકમાં હું બહુ પવિત્રતા અને શાંતિ જોઉં છું, અને તેથી તેવાને માટે, એમની વિદ્યાદીનતા છતાં પણ, મને માન રહે છે. પરંતુ ઘણો ભાગ તો વર્ણચતુષ્ટયમાંથી એક પણ પ્રકારની વૃત્તિ વિનાનો અને તેથી ચક્ર કરતાં પણ અધમ થઈ ગયો છે એમ કમ્પુડ કર્યા વિના નહિ ચાલે. આમાં એમનો દોષ નથી. વિદ્યા એ ‘art of peace’ (શાંતિસંભવની કલા) છે—જેનો પાછળના વખતના હિન્દુસ્થાનમાં સંભવ નહોતો, જનસમૂહને એનો ખર્ચ જણાયો નહોતો, અને તેથી ઘણા ખરા બ્રાહ્મણોમાં એની છત પણ નહોતી; છતાં પ્રમાણમાં એમણે બહુ જાન સાચરી રાખ્યું છે. પરંતુ જે હાલના અનુપમ શાન્તિના સમયમાં પણ એઓ પોતાનું કર્તવ્ય કરવા જાગે નહિ, તો પછી એમને માટે દયા પણ ક્યાં સુધી રહેશે ? બ્રાહ્મણોમાં બ્રાહ્મજન નહિ હોય તો એમનો ઉચ્છેદ થશે જ, અને થશે જ જોઈએ, કારણ કે જગતનો નિયંત્રક પરમ દેવ છે, અસુર નથી; અને જો અમત છે, સ્વસ્વરૂપ પ્રજા છે, એ લાંબી વાર ટકી શકતું નથી એવી વિશ્વવ્યવસ્થા છે. સર્વનો ઉપક્રમ સત્સ્વરૂપ તરફ જ હોય એ વેદાન્તમિદાન્તને અનુસરીને છે, અને બ્રાહ્મણો ખરા બ્રાહ્મણ થાય નહિ તો લુપ્ત થાય એમ ઇચ્છવામાં આપણે વેદાન્ત સિદ્ધાન્તનો જ જય ઇચ્છીએ છીએ. (સુદર્શન. ૧૮૯૮)

ગુજર બ્રાહ્મણ.

‘‘લર્ણચ્છદ્યુ સંવંદ્ય સદ્ગોમનાંસિજાનતામ્ । સમ્માનો મધુસ્તર્મિતિ સ્તમ્માની
સમાનું મન સ્તુત્વ ચિત્તમેવામ્ ॥ સમ્માન મન્નમ્મિ મન્નયેય । સમ્માનીય આકૂતિ
સ્તમ્માતા હંદયાનિચ ॥ સમ્માનમેન્તુ યો મનોયર્થાવસ્તુમ્ દાસતિ ॥ કમ્વેદ.

ભાવાર્થ:—અધુઓ! એકત્ર યાઓ, વાણીમા, વિચારમા અને કર્મમા એકતા રાખો.
તમાગ સમાજનુ કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો, તમારા હૃદય સમાન હો, તમાગ વિચાર
સમાન હો તમારી ગૂઢ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી સિદ્ધા છે. તમારી હૃદયઓ
સમાન હો, તમારા હૃદયો એકત્ર યાઓ, તમારા મન એકત્ર યાઓ કે નેપા કરીને તમારામા
માઠ એકતા થાય, હો! આમિદેવ અમારી આ હૃદય તુમ કરો.

વર્ષ ૩, અંક ૭-૮.

[માસિક.]

પોપ, - માધ, સંવત ૧૯૬૮.

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી, સરખેજ.

દકાતક અને વ્યવસ્થાપક રામલક ૭ હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

કેળવણી.	...	...	...	...	...	...	...	૧૪૫
ગ. રા. સાકરજાલ અમૃતનાલ દવે બી. એ								
સાંતિભોજન.	...	...	...	...	...	...	...	૧૪૬
રા. રા. ૬ ગો. જોગેશ્વર બી. એ. (અનુવાદક રા. રા. ગ. ગો. ભદ્ર બી. એ)								
ગ્રેન્ડુએટ અને વૃદ્ધ.	...	...	...	...	...	...	...	૧૪૭
સમાજચિત્રનું અવલોકન.	રા. રા. મહાનંદ ભાઈશંકર ભદ્ર	...	...	...	...	...	...	૧૪૮
આદર્શોમા થતી દ્વીતયાત.	...	...	...	...	...	...	...	૧૪૯

વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાત રૂ ૧ અગાઉથી

પત્ર વ્યવહાર-વ્યવસ્થાપક ‘ગુજર બ્રાહ્મણ’ ઑફિસ પંજોરીની પોળ-અમદાવાદ

અમદાવાદ-થી અનુનિયત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમા મોતીલાલ શામળદાસે છાપ્યું

નિયમો.

૧. વગર સહીના અને તન્ત્રીની સહીના લેખો લાટે તન્ત્રી જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે.

૨. માસિકમાં હરકોઇ વિષયના લેખો મોકલવાની ગુજરાતી પ્રમાણે છુટ છે. વ્યક્તિગત અર્થાં લેખોમાં આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમાં નહિ લેવામાં આવે તો તે અને પાછો મોકલવા બંધાતા નથી. લેખ કાગળની એક જ પાણીએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઇએ સહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ.

૩. નવા આલેખ ચતુરે લવાજન અગાઉથી મોકલવું. અને આલેખો વર્ષ દુરંધતામાં લવાજમ મોકલી દેવું. મનીઓર્ડર તન્ત્રી ઉપર સરખેજ મોકલવો. પત્ર જવાબદાર અમદાવાદને સરનામે કરવો. માસિકનો તમુનાનો અંક એક આનાની ટીકીટ મોકલે મોકલવામાં આવશે.

૪. માસિક દરેક માસની અમાવાસ્યા સુધીમાં ન મળે તો વ્યવસ્થાપકને પત્રથી જણાવવું. સિરનામાંના ફેરફારથી વ્યવસ્થાપકને વાકેફ કરવા નહિ તો માસિક ગેરવધે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી. માસિકના સરનામા ઉપરનો નંબર લખેલા કૃપા કરવી.

૫. લવાજમ મોકલ્યા પછી એક બે મહીને માસિકમાં પહોંચ આવી ન હોય તો પત્રથી પુછાવવું.

વિનંતિ.

માસિકનો આવતો ૬ મો અંક વી. પી. કરવામાં આવશે; માટે જેમનું લવાજમ ન આવ્યું હોય તેમજે મોકલી દેવું, અને આકીના એ. વી. પી. સ્વિકાર્યું. વી. પી. સ્વિકાર્યું ન હોય તેમજે અમને કાગળ દુકો ૧૫ સુધીમાં પત્રથી જણાવવું. ના નહિ લખી હોય તેઓ વી. પી. લેવા કમુલ છે, એમ ગણી તેમના ઉપર વી. પી. મોકલવામાં આવશે. જ ગૃહસ્થોનાં ૨૫ તથા ૩ મા વર્ષના લવાજમ બાકી હોય તેમજે ત્વરાથી મોકલવાની દેવાં.

વ્યવસ્થાપક.

ગુજર બ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામ દેવાઃ । મદ્રં પદ્યેમાશ્વમિર્યજઘ્રાઃ । સ્થિરૈરૈરૈ-
સ્તુષુવા ૨ સસ્તનૂમિઃ । વ્યશેમ દેવહિનં યદાયુઃ ॥ તદાત્માનિ નિરતે
ય ઉપનિવન્તુ ધર્માન્તે મયિ સન્તુ તે મયિ સન્તુ ॥ ઉપનિષત.

અર્થ—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને સાંભળીએ, નેનોવડે કલ્યાણને ભેદએ,
ને દૃઢ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલું આણુપ્ય પામીએ. ને આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા મારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

પૃષ્ઠ ૩, અંક ૭-૮.

[ભાસિક.]

પૌષ-માધ. સંવત ૧૯૬૮.

કેળવણી.*

પ્રમુખ મહાશય અને ગાતિબન્ધુઓ,

પણ શિક્ષણશાસ્ત્રીઓનો એવો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે બાળક જન્મે છે સારથી જ
તેની કેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે. આ મહાન સલ દરેક વિચારશીલ પુરુષને સ્વીકાર્યું
પડે તેવું છે. પોતાની આસપાસની વસ્તુસ્થિતિ ક્રમે ક્રમે બાલેન્દ્રિયદ્વારા બાળકના કુમળા
ચિત્ત ઉપર છાપ પાડ્યા જ કરે છે, અને આ છાપ પોસ્ટ ઓફિસની છાપની પેઠે તે
ચિત્તરૂપી સ્ટેમ્પ ઉપર ચિસ્ત્રયાથી થાય છે; અર્થાત્, બાલ્યાવસ્થામાં કુદરતી રીતે અભણ-
પણે શિક્ષાપદ્ધતિ દ્વારા બલિષ્ઠમાં પ્રત્યેક બાળકની જિન્દગીનું સ્વરૂપ ઘડવામાં સહાયભૂત
નીવડે છે. બાળકનું ચિત્ત મીઠું જેવું કલ્યાણલું છે અને ખરેખર તે મીઠુરૂપ જ છે.

આ મંસારસાગરમાં ઝંપલાવ્યા પછી, અર્થાત્ સ્ત્રીપુરુષ તરીકેની પોતાની જિન્દગી
ચરે કર્યા પછી, દરેકની ફરજ છે કે આ મહાન સલનું મનનપૂર્વક ગોખણ કરી રાખી તે
સલનો પ્રકાશ પોતાના જીવનમાં હમેશાં પડ્યા રહે એમ સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શો-
ચની વાત છે કે ઘણાં માખાપો આ સલ ન જાણી માખાપ તરીકેના તેમના ઉત્તમોત્તમ
ધર્મોમાં ચૂકે છે! અને અતીતિમાન સ્ત્રી પુરુષોને ઉપભવવા માટે જોખમદાર અને છે! ।

+ તા. ૩૧-૧૨-૧૯૧૧ ને રોજ સ. સ. રણજેભાઈ ઉદયરામ દ્વેને હાથે ઊમ-
રકમાં સ્થપાએલી 'શ્રી હારતીય બાળ ખેડાવાળ આશ્રણ સમાજ' આગળ વાં-
ચવામાં આવેલું બાપલું.

કેળવણીનો ખરેખરો પાયો ગૃહમાં નખાય છે, તેટલા મારે ગૃહશિક્ષણ પર આસર લક્ષ આપવાની જરૂર છે. પાઠ્યાલ દેશોમાં ફરી આવેલા અને ત્યાંના રીતરિવાજોથી વાકેફ થયેલા આપણા લોકો ખૂબ મારે છે કે હિન્દુસ્થાનમાં—આપણા આર્ય લોકોના આર્યાવર્તમાં—ખિલકુલ ગૃહશિક્ષણ છે જ નહિ. ઇંગ્લંડ જેવા સુધરેલા દેશમાં બાળકોની બધી જાતની કાળજી રાખવાનું કામ માતાનું જ છે,—હતમ ગૃહશિક્ષણ આપવાનું કામ પણ માતા જ કરે છે; ત્યારે આપણા પુરાણ દેશમાં બિચારા પિતાને માથે ગૃહનો સંબંધ બોલો પડે છે! આવી શોચનીય સ્થિતિ હોવાનું કારણ દૂર શોધવા જવું પડે તેમ નથી. આપ સર્વને વિદિત છે કે પાઠ્યાલ સુધરેલા દેશોમાં એકેએક માતા કેળવણી પામેલી હોય છે. વધારે નહિ તો સાધારણ લખતાં, વાંચતાં અને હિસાબ રાખતાં તો તેને આવડતું જ હોય છે. બાળપણમાં હોકરાંઓને નાની નાની નજીવી દેખાતી બાબતોમાં પણ સત્ય, ધર્મ, દયા, નીતિ, શ્લેષ, સૌન્દર્ય વગેરેની જાગૃત્તિઓ ઉત્પન્ન કરાવી ખિલવવાની જે કળા પાશ્ચાત્ય માતામાં દૃઢિયોચર થાય છે તેને જ લીધે તે દેશોનાં સ્ત્રીપુરુષોમાં એક જાતનું વિશિષ્ટ અક્ષિતત્વ (personality) જણાય છે, અને આ અક્ષિતતાને લીધે જ ન્યાં જાય છે ત્યાં તેઓ સંમાન્ય બને છે. એથી ઉલટું, આપણા પરમપૂજ્ય દેશમાં હાલનાં આપણી માતાઓ, બેનો, અને સ્ત્રીઓ અસંખ્ય નજરે ચઢે છે જેઓ તદ્દન નિરક્ષર, કાળા અક્ષરને ફરી મારે તેવાં હોય છે।।। આ ઉપરથી સહજ સમજ શકશો કે દરેક પ્રકારની આબાદીનું મુખ્ય કારણ કેળવણી છે, અને વિશેષ કરીને સ્ત્રીકેળવણી છે.

મારા પ્રિય જ્ઞાતિજન્યુઓ, આપણી જ્ઞાતિમાં અનેકાનેક છોકરાઓ અબલ રહે છે એ વાતનો બ્યારે હું વિચાર કરું છું ત્યારે મને અત્યંત ખેદ થાય છે કે આપણી નાતમાં સ્ત્રીકેળવણીની વાત તો કરવાનો પ્રસંગ જ નથી। તેમ છતાં મારો દૃઢ અભિપ્રાય એવો છે કે પ્રથમ છોકરીઓ અને પછી છોકરાઓને કેળવણી આપવી જોઈએ. બહેને કેળવણીની સરખી જ આવશ્યકતા છે, છતાં છોકરીઓને—આપણી ભવિષ્યની માતાઓને, આપણાં ભવિષ્યનાં બાળકોને કેળવનાર માતાઓને—તે વિશેષ અગત્યની છે.

આપણે વારંવાર સાંભળીએ છીએ કે ‘છોકરીઓને—સ્ત્રીઓને—મ્યાં કમાવા જવું છે!’ પણ પ્રિય જન્યુઓ, મેં ઉપર સ્પષ્ટ જણાવ્યું તેમ કમાવું એ કાંઈ શિક્ષણનો અન્તિમ હેતુ નથી, પણ આપણી બાહ્ય તેમજ આંતર ઇન્દ્રિયોને સંપૂર્ણ રીતે ખસવડી અને તે દ્વારા જ્ઞાન સંપાદન કરી આ મનુષ્યજીવની સાર્થકતા સાધવી એ જ સર્વ શિક્ષણનો ઉદ્દેશ હોય છે. વળી, આપણા પ્રાચીન મન્યો વાંચનારાઓને માલૂમ છે કે યાત્રવલ્લભની સ્ત્રી મૈત્રેયી, મણ્ડલ મિત્રની સ્ત્રી, ગાર્મા વગેરે સ્ત્રીઓએ જાયા તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયોમાં પુરુષોને પણ હંકાવ્યા હતા. મહાર્કષિ ભવજૂતિકૃત ઉત્તરચરિતમાં વાસન્તી અને આત્રેયી નામની એ સ્ત્રીઓ રામચન્દ્રના પુત્ર લઙ્કુશની સાથે ભણતી હતી એવું અત્તાવેલું છે. પ્રાચીન આર્ય સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ ન મળતું હોત તો પવિત્ર સાવિત્રી, અનસ્યા, મન્દોદરી, સીતા વગેરે આદર્શસ્ત્રીઓનાં નામ આપણે સાંભળત જ નહિ.

આ ઉપરથી આપ સર્વ સમજ્યા હશે કે ગૃહસંસ્કારના સર્વ જુખના સાધનરૂપી સ્ત્રી-કેળવણી દરેકે દેશમાં, દરેક સમાજમાં, અને દરેક જ્ઞાતિમાં સર્વાંશે જરૂરની છે. તો પછી

આપણા જેવી અનેક બાબતોમાં પછાત, ધણી જ પછાત, યાતિમાં તેની આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતા વિષે વધારે જણવાની જરૂર રહેતી નથી. મહત્ત્વમિશ્રિતે ત્યાં શક્યાર્થે ગયા ત્યારે તેમને માલુમ પડ્યું હતું કે મેના જેવા પ્રાણીઓ પર પણ શુદ્ધપરિસ્થિતિની અસર નિ સીમ હોય છે. તે બંધિયમાં સામાન્યો સ્થાપનાર મનુષ્યબાળક પર તેની અસર કેવી હોઈ શકે તે તો માન કલનાગમ્ય જ છે. અને કોણ સહજ પુરુષ એમ કહેવાને હામ મીડે એવો છે કે આ બાળકોને ગમે તેવી અશિક્ષિત માતાઓના નિન્દા હાથે ઊછરવા દો ?

આપણી યાતિના સત્તા કલહ અને કલેશ સ્ત્રીઓમાં કેળવણીના નિતાન્ત અભાવને લીધે જ ઉદ્ભવે છે એવું સર્વ કોઈ વિચારવન્ત પુરુષને જણાયા વગર રહ્યું નહિ હોય. જે બાઇઓ વચ્ચેના, સાસુવહુના, નણ્ણબોળધના. વગેરે અનેક જાતના ક્લેશોનું ઊગામા ઊંડું અને મુખ્ય કારણ આપણી છોકરીઓને આપણે તદ્દન મૂર્ખ રાખીએ છીએ એ જ છે. કેળવણીના સતત અમૃતરૂપ ઝરાતુ તેમને પાન કગલોએ તો તેમના ચિત્તામાં વિશ્વાળતા જરૂર આવે અને હાલના અમુખ્ય ઝવડાઓમાંના ધણાખરા નાશ પામે. દરેક તિક્ષિત પુરુષને પોતાની સ્ત્રી તદ્દન અશિક્ષિત અને મૂર્ખ લેઈ કેટલો ખેદ થતો હશે તે સહેજ કંઠથી ચ-દ્શો. ૧૬-૧૭ વર્ષની ઉંમરે સાસરે રહેતી વહુને તેના પતિને ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ ચિખવતું પડે એ કેટલી સોચનીય વાત !! આવી અભણ સ્ત્રીઓ સસારમાં પતિને સુખરૂપ શી રીતે નીવડી શકે ? બરસાગરના અનેક વાર ઊછળતા મોઝાઓમાંથી બચવાને તેને શી રીતે મન્દ કરી શકે ? વૈય અને ઈશ્વરાઈણીની બુદ્ધિથી અસંખ્ય સંકટો અને સંકટો આપણે સહન કરવામાં કેરી રીતે સદ્ધર્મિણી બની શકે ? નજ બની શકે, અને આ વાતનો પાક્કી આપ સર્વનો અન્તરહાસ જ છે. આની પુટિયા એક મર્વથી સમજાય એવો દાખલો આપવાની રજા લઉં છું આખા ઉંમરેક ગામની આપણી નાની મોટી, વિધવા સધવા, સર્વ સ્ત્રીઓને અંત એકઠી કરીએ તો હું ખાતરીથી કહું છું કે ૫૦% કરતાં પણ વધારેને પેલી ઘડીઆળમાં કેટલા વાળ્યા તે જોતાં નહિ આવડે !!! અરેરે ! આથી તે વધારે હૃદય-પ્રાપ્ત સ્થિતિ કેવી દોઈ શકે !

આટલા વંચાણથી સ્ત્રીકેળવણીનો વિષય આપ સમક્ષ અચવાતું તે વિષયની ઉપયોગિતા એ જ કાળજી છે. હવે આપણા છેકતાઓની કેળવણી સંબંધી કાર્ષિક વિચાર દર્શાવું છું.

(૧) આપણી નાતના ધણા છોકરાઓને બિલકુલ અંગ્રેજી શિખવવામાં આવતું નથી. અંગ્રેજી બાબતું પ્રામલ્ય, અંગ્રેજી સાહિત્યના ગાનની આવશ્યકતા અને અંગ્રેજી તેમજ અન્ય પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓના નિશિષ્ટ લક્ષણોનું અનુકરણ-આ સરળ બાબતુ પર મૂકીએ તો પણ હાલમાં આપણી સ્થિતિ જ કાર્ષિક એવી છે કે અંગ્રેજી યાત્ર વિના એક પગલું પણ અંધારામાં ભરતા હોઈએ એવું લાગે છે. માટે આપણી યાતિને મારી નાખ વિનંતિ છે કે બને ત્યાં સુધી એક પણ છોકરો બોલામાં બોલુ અંગ્રેજી મૈટ્રીક્યુલેશન સુધી શિખ્યા વગર ન રહેવો જોઈએ કેળવણીને કેવળ ઉદ્દરોપાયણું સાધન માનશો તો માટામાં મોટી ભૂલ થશે; માટે આ વાત ખાસ લક્ષમાં રાખવાની છે કે મનોવિકાસ ન થાય ત્યાં સુધી દરેક મનુષ્ય-પણી તે ધનાઢ્ય હો કે રક હો-પોતાને ને અન્યને ભારરૂપ જ લાગશે

(૨) શારીરિક કેળવણીની જરૂર માનસિક કેળવણી જેટલી જ છે. બધી ગણી

શરીરે નિર્માલ્ય થવું તે એક અનિષ્ટ છે, માટે શરીરબળ જરા પણ ઓછું થાય નહિ એવી રીતે જ માનસબળ પ્રાપ્ત કરવાનું છે. ઉલટું, નિયમિત વ્યાયામથી શરીરને તેમજ મનને કસવામાં આવે તો બન્ને એક બીજાને હાનિ ન કરતાં સર્વથા પુષ્ટિ આપે છે. મને આનંદ થાય છે કે શરીરબળની બાબતમાં આપણી નાતના છોકરાઓ બીજા કોઈ નાતવાળાઓને નમતું આપે એવા નથી.

(૩) ગૃહશિક્ષણની વાત કરતાં આખળ કહેવામાં આવ્યું તે પ્રમાણે છોકરાંઓનું નીતિબળ-જે શારીરિક અને માનસિક બળ કરતાં વધારે અગત્યનું છે-તેમનાં માબાપે જ આરંભથી દૃઢ કરવાનું છે. નાની નાની બાળતોમાં તેમને સત્ય, પ્રેમ, અને સૌજન્યનાં દર્શાવતો આપવામાં આવે અને અનીતિ, અસત્ય, અદક્ષિણતાં કુચ્છદોષી, તેમને દૂર રાખવામાં આવે તો જ આ આપણી બલિષ્ઠતી પ્રજા વિષે આપણને સારી આશાઓ બાંધવાનું કારણ મળશે. ઉલટું, આપણને કાંઈ માન અને અભિમાનથી જીંચું જોવાતો પ્રસંગ આવશે. નૈતિક બળમાં કેટલું બધું સામર્થ્ય છે તે નીતિમાન જતો બાળક છે એટલું જ નહિ પણ ઘણે વખતે અનીતિમાનને પણ તેનું બાન થાય છે. તેથી આપણી બલિષ્ઠતી પ્રજા, જેના ઉપર સર્વ વિકાસનો આધાર છે, તેમને નૈતિક બળ પ્રાપ્ત કરાવવાની દરેક માબાપની પ્રથમ દરજ્જા છે. માબાપ તરિક્કિના પોતાના ધર્મો નહિ સમજતાં કે નહિ અદા કરતાં કોઈ પણ માણસોને તેમનાં અનીતિમાન કુચ્છદોષી છોકરાંઓને માટે નિશાળના શિક્ષકોને માથે આરોપ મૂકવાને જરા પણ હક નથી. રાત્રિદિવસ તમારી પાસે રહેતાં છોકરાંને તમે સુધારી ન શકો તો અનેક બાલનાં, અનેક વિલક્ષણતાવાળાં છોકરાંને પાંચ કલાકમાં બિચારો શિક્ષક શી રીતે સુધારી શકે ?

આ પ્રમાણે શારીરિક, માનસિક, અને નૈતિક કેળવણી પામેલો માણસ જ માણસ છે, અને તે વગરનો પુરુષ કે સ્ત્રી પશુસમાન છે એ બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો. કેળવણીના અનેક ક્ષેત્રોમાંથી થોડાંએક ઉપર ગણાવ્યા અને તે ઉપર કાંઈક વિવેચન પણ કર્યું. આપણી શાંતિમાં જે અગાનના થરો જમી ગયેલા છે તે સર્વનો જડમૂળથી નાશ કરનાર એક જ ઉપાય છે, - અને તે ઉપાય ઉપર જણાવ્યું તેમ કેળવણી જ છે.

એ અગાનના થરો વિચાર કરતાં મને જણાયા તે પ્રમાણે નીચે ગણાવું છું:—

(૧) સર્વ પ્રગતિનો નિરોધ કરનાર બાળલગ્ન.

૨૦ વર્ષના થયા પહેલાં આપણા બાળકોને ગૃહસ્થાશ્રમ ન માંડવા દેવાનો આપણા પ્રાચીન મહર્ષિઓનો સ્તુત્ય રિવાજ આપણે કદી પણ છોડવો જોઈએ નહિ.

(૨) કુટુંબનું સત્યાનાથ વાળનાર કન્યાવિક્રય.

પોતાની પુત્રીને ખુરશી કે ટેબલ જેવા એક પદાર્થ પેઠે વેચવી એથી બીજું અધમ શું ?

(૩) અધટિત પહેરામણી.

પારસી કોમનું નિકંદન કરવા તત્પર થઈ રહેલા આ એપવી આપણે ઘણા જ સાવધ રહેવું જોઈએ.

(૪) ગરીબોને દેવાના કુવામાં બિતારનાર કાયદું.

મરણનાં કે વિવાહનાં કોઈ પણ ખર્ચ કરવાને માટે નાત તરફથી, ફરજ ન પડવી જોઈએ, એ સત્ય વિચારકો સ્વીકારશે.

(૫) બંગલીપણ સૂચવનાર અનેક સ્ત્રીલાભ.

(૬) અનેક જાતનાં અણુજાતનાં અને અશ્લીલ રોવાકૂટણાં.

આ સર્વ અજ્ઞાનતિમિરને માટે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કેળવણીનો દીપ નહિ પ્રકટાવીએ ત્યાંસુધી તે તિમિર નશ્ત નહિ થાય એટલું જ નહિ પણ પ્રતિદિન ગાઢતર થતું જશે, અને તેને નશ્ત કરવાનો શ્રમ વધારે અને વધારે કઠણ થતો જશે. માટે સર્વ જાતિબંધુને મારી વિદ્યુતિ છેદે એક મોઢું રૂંડ ઊંચું કરી+ તેમાંથી જે ગરીબ છોકરાઓ યુવરાત્રી તેમજ અગ્રેજી ભણવાને અશક્ત હોય તેમને મદદ કરવી અને છોકરીઓને શિક્ષણ લેવામાં ઉત્તેજન આપવું બીજા બધા પ્રયામો કરતાં આ પ્રયાસ મને દૂરગામી જણાય છે, અને તેમાં જ જાનિતું શ્રેય સમાપલું છે એમ હું માનું છું. દરેક સ્ત્રીપુરુષ પોતે જાતે જ વિચાર કરી શકશે નહિ ત્યાં સુધી સુધારાના પ્રયાસો થશે અંશે નિષ્ફળ નીવડશે એમાં સં-
દેહ નથી; માટે કેળવણીનું બીજા સત્વર વાવણો તો જ વિના શ્રમે બધો સુ-
ધારો કરી શકશે.

અમદાવાદ.

તા. ૨૭-૧૧-૧૯૧૧.

સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે.

જાતિભોજન.

(અનુસન્ધાન ૫૪ ૧૩૮ થી.)

નાત ૫૦-૧૦૦-૨૦૦-૪૦૦-૬૦૦ ધરની હોય છે. કેટલીક ૨૦૦૦ ધરની હોય છે. તેમજ કેટલીક ૪૦૦૦ની પણ હોય છે. આ સમયમાં પણ નવી ઉત્પન્ન થાય તે અસંભવિત નથી. વિવાયત જઈ આવેલા અથવા નાત બહાર સુકાયલા શ્રીમન્ત ચૂકરથો નવી નાતનેા પામેા નામે તે જાતવા જોગ છે. ધીમે ધીમે તે વધી મજમૂત વખત જાતાં થાય ખરી. તજકનાં સગાં, વહાવાં, આશ્રિતો, ખુશામતીયાઓ તે લોકો સાથે જોડાય તે પણ શક્ય છે. અને આ પ્રમાણે નવી નાત હયાતીમાં આવે પણ ખરી ! મનુષ્યજાતિની શોધખોળને હદ હોતી નથી. ઇશ્વરની શક્તિ આ નિશ્ચને રમી વિરામ પામી. આ સૃષ્ટિ ઇશ્વરની મહાન્ કાર્તિ અથવા તો રમત ગણાય છે. (હંકરવસ્તુ સ્તીલા કૈવલ્યમેવ) માણસની કીડાની તો હદ આ હોય છે ! મનુષ્યજાતિ ચૈતન્ય જગત્સી ચમત્કૃતિ જ છે ! !

હવે વિષયાંતર જવા દઈશું. કેટલીક નાતોમાં નિમન્ત્રણનું કામ સરળ કરવાને નાતની વિટન-એ-ગેમેટ (પચાયત) નાં દ્વરમાં જાતિનાં ધરોની નોંધ હોય છે જ્યારે પ્રસંગ

+ જણાવતાં આનન્દ થાય છે કે કેળવણીને માટે લગભગ રૂ. ૬૦૦૦ નું રૂડ સભા આલતી હતી તે વખતે જ થયું હતું.

જ કરવો. સ્તોત્રપાત્રો કામે વહાણના પોરથી જ વળગે છે. કેટલીક વખત તો જમણ-
વારના આગલા દિવસથી જ કામમાં મસગુલ થયેલા માલમ પડે છે. ઘઠુંની કણુક કેળવ-
વાને પાદ્મું પ્રક્ષાલન કરી, તમણના તાપથી તપેલા, ને પરચેવાનાં પાણી ટપકાવતા તેમને
ચપળતાથી નાચતા બેતાં રમુજ કોષ્ટ અલૌકિક જ અનુભવાય છે. આ નૃત્યને ભોજનપૂર્વ
તાંડવ પણ કહી શકાય। અશ્રાન્ત કાર્યદક્ષો : ઘઠું ને ધી માટે ગુર્જરાત પ્રખ્યાત છે. ખાંડ
બનાવવામાં મેરીશીયસ ઘણું ખતી છે. અને બધાંના મુરખી આશ્રયદાતા યાત્રિભોજન
કરાવનારાઓ છે। બે યાત્રિભોજન ન હોય તો, ધી, ખાંડ, ઘઠું, ચોખા, દાળ વગેરે આ
બાળુએ કદાચ હાલ છે તે કરતાં ઘણું સોંધાં વેચાત. છપ્પનીયામાં પણ યાત્રિભોજનના
ગાલની લાલી શીકી પડેલી જોવાઈ નથી. ધૂધર તેને હેમખેમ કુશળ રાખે।।

જમવાનો વખત સાંજના ૪ થી રાત્રીના ૧૨ સુધીનો હોય છે, અને કેટલીક યાત્રિ-
ઓમાં રાત્રીના ૧૧ થી પણ વહાણના ૪ સુધીનો પણ હોય છે. દક્ષિણના રિવાજો સાથે
સરખાવતાં અત્ર મોટા તકાવત માલમ પડે છે. ત્યાં જમણવાર સાંજના ૪ વાગે પૂર્ણ થાય
છે. તે કોઠા ગુર્જરાથી દરેક બાબતે ઉલટા છે. આ વાત દરેક બાબતમાં સલ જણાય છે.
આ પ્રદેશમાં રૂ. ૧૦૦,૦૦૦ મળે-પેદા કરે મનુષ્ય પૈસાદારની પંક્તિમાં મૂકાવાની શરવાત
કરતો માલમ પડે છે. ત્યાં તો લક્ષાધિપતિ સુવર્ણના મેડ જોવા શ્રીમન્ત લેખાય છે। અરે!
એ વાત શા માટે? આ પ્રાન્તની હદ યાણાથી પૂરી થાય છે બ્યારે તેમની યાણાથી શરૂ
થાય છે. રીતરિવાજ, પહેરવેશ, ટેવ, સ્વભાવ, દરેક બાબતમાં ઉલટાપણું માલમ પડે છે.
ઠીક! ઝા-૪ વાગે સ્ત્રી પુરૂષો તથા બાળકો ભોજનભૂમિ તરફ આનંદિત વદને ગમન કરતાં
માલૂમ પડે છે. મૂલ્યવાન રેશમ તથા જરીના પોષાક ધારણ કરેલાં, સુવર્ણાદિકના અલંકારો
રોથી અલંકૃત થયેલા તે સજ્જનો દલાની દૃષ્ટિએ પડે છે. શીત ઋતુમાં મરીના, શાલ,
પામરી વગેરેની મદદ પણ લેવામાં આવે તે સ્વાભાવિક જ છે. સંભાળ પૂર્વક કેશ સમા-
રવામાં આવે છે, અને તત્ત્વવેત્તાની નજરે પારીસની ફેશન અત્ર પગ પેમારો કરતી જણાય
છે. હાલનો સમય તેને અનુકૂળ છે. હિન્દુ ધડ ઉપર યુરોપીય મસ્તક પણ યોગ્ય જ
છે। નાના મોટા સર્વે મનુષ્યો રસિક સહૃદય જન્મા હોય તેમ લાગે છે. તેઓ આત્માના
નિવાસસ્થાન આ અદ્ભુત ગૃહને સારા રોનકદાર છાપરાથી ચણગારી તે આનંદસ્વરૂપના
આનંદમાં શ્રદ્ધિ કરે છે। સંકુચિત મનના કમઠો જેવા જુદા ધર્મોંધો નિંદા કરતા માલૂમ
પડે તો નવાઈ નથી. આ વિશ્વમાં સર્વત્ર વિચિત્રતા માલમ પડે છે, અને હજુ પણ તેનો
કેટલો સંચલ તેના ખજાનામાં હશે તે તો તેનો કર્તા જાણે. નિમન્ત્રેલાં સજ્જનો પંચપાત્ર
સહિત જળપાત્ર સાથે પ્રયાણ કરતાં માલમ પડે છે. કેટલીક યાત્રામાં પત્રાળાં પડીયા પણ
લઈ જવા પડે છે. ભોજનભૂમિ પર તેઓ હારબંધ ગોઠવાઈ જાય છે. આ હારો સરળ
હોય છે તેમ નથી. કેટલીક વખત ગ્રોઈંગ માસ્ટરની પરીક્ષા થઈ જાય તેવી તરેહવાર આ-
કૃતિઓની હોય છે. કેટલીક યાત્રિઓમાં સ્ત્રી તથા બાળકોને પ્રથમ જમાડવામાં આવે છે. તે
વાત હિન્દુ કોઠા ધીવરસ (સ્ત્રી ઉપચાર ધીવ, અનુવાચ) નથી તેમ કહેનારાઓએ વિચાર
કરવા જેવી છે. પીરસણ ચાલતું હોય તે વખતે કેટલાંક ચતુર સ્ત્રી પુરૂષ પત્રાળાંમાં પીરસાતી
વાતીઓમાંથી એકાદની વાનગી કહાડી જુએ તો વાંધો કોઈને ઉઠાવવાનું કારણ હોતું
નથી. હોય, ચાલું જાય છે. છૂટો જમાનો છે, કેટલાક ચીકણા પ્રવા વાચકને આ વાત

તિરસ્કારપાત્ર જણાતી હશે. તે આમ કરનારને શુનેહગાર ગણી પીનલક્ષ્મીની કલમનો ઉપયોગ કરવાને ચૂકે તેવો ન હોય તો તેણે જાણવું જોઈએ કે, અમારા ડાકતર સાહેબ આ બાબતની તરફેણમાં છે. તેઓ પોતે જણાવે છે કે આપણી ઉત્કંઠા રોકવાધી આપણા દેહનાં ભયકર રોગ ઉત્પન્ન થાય છે! અંરુત, ગમે તેમ હો. આ છૂટ લેવાય છે તે વાત ખરી, પણ જમવાની છૂટ પીરસણ પૂરૂ થયે આપવામાં આવે છે. 'હરહર મહાદેવ' શબ્દો એ કાંઈ રજપૂતોના યુદ્ધક્ષેત્રમાં ધૂમવાના સમયના જ સૂચક છે એમ નથી; એ શબ્દો જેને માટે યજમાને આ બધી તૈયારી કરવાનો પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો તે સાર્થક કરવાના, અને જેને માટે કેટલાક સંજ્ઞાઓએ ઉપવાસાદિક તપ કર્યાં હોય છે તેવું કૃષ્ણ ભોગવવાના સમયના પાત્ર સૂચક છે. નિઃશંક મને પત્રાળામાં પીરસાયેલા પદાર્થોને, આતુર, મુખમાં છૂટતા પાણીવાળા તપસ્વીઓ ન્યામ આપે છે. આનાથી વધારે તે મહાત્માએ શુ કરવું જોઈએ? કેટલીક વખત માંહો-માંહેનો વિરોધ અથવા તો ખાનગી ઈર્ષ્યો અત્ર પદર્શિત કરવામાં આવે છે. જમણૂભૂમિ રણૂભૂમિના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે, અને પીરસાયેલા લાડુઓ તો પગોળાનુરૂપ ધારણ કરે છે. પોલીસને વચ્ચે પડવાની જરૂર પડે છે, અને ગાતિ ગંગા હોવાને લીધે મૂરોપીઅન કોન્ટેમ્પ્સો આવે તો- પણ અબજાતી નથી! પીરસાતી વખતે શાકાદિ પીરસવામાં પક્ષપાત થતો માલૂમ પડે છે. જોકે ગાતિમાં વૃત્ત જળને સ્થળ છે, પણ શાકને માટે માથાં પણ ફૂટે છે! આ ગાતિભોજનમાં ચીજોનો નકામો વ્યય થાય છે એ કહેવું કાંઈ નિરર્થક નથી. ગાતિભોજનનું સ્થળ આહારવીરજનોતું સમરાંગણ છે, જે તેમાં આહાર હંકરુદ્ધો થતાં જણાય છે. લાડુવા અથવા મુખ્ય મિષ્ટ પદાર્થ, જે વધારે જમી શકે છે તે જ્ય મેળવે છે, અને હારના મનુષ્યને કેટલીક વખતે જીતની કણુલાતમાં અચુક રકમ આપવી પણ પડે છે. એક પક્ષિત જમી ઉઠ્યા પછી બીજી તે જ જગાએ જમવા બેસે છે. વચગાળાનો વખત આકર્ષક તેમ જ ખીબતસ હોઈ જોનારના મગજ ઉપર માર્ગ વિચિત્ર છાપ પાડે છે. બ્યારે જમણુ ચાલતું હોય ત્યારે તેની એક બાજુએ વા 'આસપાસ ગાતિની પચામતની મદદથી નાપિક વડે રોકાયું કુધાર્ણ વહનવાળું ઢેડ-વાધરી આદિનું દળ નજરે પડે છે. એક પક્ષિત જમી ઉઠે અને બીજી બેસે ત્યાં સુધીનો સમયમાં આ દળ ઉન્નિષ્ટ પત્રાળાં પડ્યાપર લૂંટ ચલાવે છે. તેઓ પત્રાળાં પડીઆ ઉપાડી જાય છે, અને તેમાંથી પ્રોમ કરેલી લૂંટ, સાથે આણેલાં માટીનાં પાત્રોમાં ભરી લે છે. બ્યારે જમનાત્ર પરિવ્રમ થાય છે ત્યારે હાથ તથા મોં પત્રાળાં પડીઆમાં જ ધ્રુવે છે. બધું ગંદું ડંડાળો ઉપજાવે એવું થાય છે. જમનારાઓ જોડે છે કે તરત જ આ નીચ વર્ણના લોકોના હલ્લે થાય છે. ઉચ્છિષ્ટ રહેલી ચીજો ઉપર કામગી અથવા ગીધોની માફક આ લોકો ચોટ ચલાવે છે, ને તે પાત્રમાં ભરી લે છે, અને પોતાના ભૈરાં છાકરાં માટે ઘેર લઈ જાય છે. તેઓના ધસારા વખતે સર્વત્ર ધોડાળો પ્રસરી રહે છે. કેટલાંક મનુષ્યો તેમને નિદંયપણે તાડન પણ કરે છે. નાપિકનો ઠડ ઉઠળી રહે છે, અને આખરે ભોજનવ્યવસ્થાપક મંડળી યદિહા વગેરેની સહાયતાથી પગ પંજાડતી ને બૂમો પાડતી પાલાં-મેન્ટમાંના ચોલીવર કોમ્બેલની પેડે ભપકો મારી ભોજનભૂમિ ઉપરથી તેમને દૂર કરે છે. પેલા પાલાંમેન્ટના મેમ્બરોની માફક આ બધું આ લોકોને મારી પડી જાય છે, પણ હમેશાં આ સ્વાગત મળતું હોવાને લીધે તેને માટે તેઓ તૈયાર જ રહે છે. દર વખતે જમવા જનારાઓને પૂછી જ્યાં જમણુ થવાનું હોય તે સ્થળથી તેઓ માહીત જ રહે છે. સંજ્ઞેજ

અને મહાવરો મનુષ્યના સ્વભાવનાં ઘડનાર છે. હલકી જાતમાં જન્મેલા હોવાને લીધે, ગરીબ સંજોગોમાં ઉછરેલા હોવાને લીધે, કેળવણીની ખામીને લીધે હલકાં ચાકરીનાં કામ કરતા હોવાને લીધે તેઓ પશુ જેવા થઈ ગયેલા જ હોય છે. શું વાંક તેમનો છે? શું જાંચ વર્ણના લોકો આ વાતમાં નિર્દોષ છે? પોતાની માની લીધેલી ઉચ્ચતાના એવરેસ્ટ શિખરે ખેડા ખેડા સ્વાર્થમાં રમ્યાપરમ્યા રહી, હલકી વર્ણના લોકો જેઓ સામાજિક પર્વતની તલેટી વા ખીણમાં હોય, તેમના ઉપર દષ્ટિ તે શી રીતે નાખી શકે? આ અસ્વાભાવિક સ્થિતિ હજારો વર્ષથી આર્યાવર્તના જનસમાજમાં ચાલી આવે છે. જો જાંચ વર્ણના જનો આર્યજનસમાજની અભિવૃદ્ધિ યદ્યપિ ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પ્રથમ આ જનપશુઓને માણુઓ બનાવવા જોઈએ. આપણમાં વિદ્યાની વૃદ્ધિ થતી જાય છે અને આપણી આંખો ઉઘડતી જોઈએ. જેઓ આ કામમાં નિસ્વાર્થપણે મંડ્યા છે તેમને સહાયતા આપી જનસમાજમાંથી કુધારાનો કાદવ ધોણ નાખવો જોઈએ. વર્તમાન સારા બલિષ્ઠની આશા આપે છે નિરાશાને ધોડે બેસવાનું કાંઈ કારણ છે નહિ. આપણું તથા પરંતુ બહુ કરવાને

‘હાલનો કાળ તો બાળ સૌથી બલો, જાલ ઉઘમ હવે હોય હાંકી;

દીનતા દાખી દીલ દેવને રાખીને, કામ કરે હામથી તર્ત તાકી.’

આ પશુ વિપયાન્તર થયું. અસ્તુ. આ હલકી વર્ણ લોકોની સાથે ગાયો કૂતરાં પશુ વખતે ધસારો કરતાં માલૂમ પડે છે. અરે! એટલું જ નહિ, પશુ જાંચ વર્ણના લોકો આ પશુના અથવા જનપશુના ભાગરૂપ પત્રાળાં પડીઆમાંના વધેલા ઉચ્છિદ્ર અન્ને સાંભરી લઈ પોતાનાં જળપાત્રમાં ભરી ઘેર પાણેલાં પશુઓને પોયવા લઈ જાય છે, તથા જો લગાર તે બાબતમાં આ જનપશુથી કાંઈક અંડચલુ થાય તો તેમને શિક્ષા કરવામાં ચૂકતા નથી. શિવ! શિવ! આ છવનના રણસંઘામમાં હયાતીને માટે લલમ્પ લડવામાં આવે છે અને તેનો અન્ત ‘બળિયાના બે ભાગ’ નિયમાનુસાર જ આવે છે. જે ચીજને જનસમાજનો એક ભાગ તુચ્છ કચરા જેવી ગણે, તે ચીજને જનસમાજના બીજા ભાગને મોંજ શોખની-ભોગની વસ્તુ થઈ પડે તે કાંઈ અયોગ્ય ક્ષોભ પમાડે તેવું નથી. સ્નેહ અને તિરસ્કારની વૃત્તિઓ હોવા છતાં પશુ સામાજિક, ધાર્મિક અને નૈતિક બાબતોમાં જનસમાજની એવી જ સ્થિતિ છે. સુધારા! તારી કુલ ખોટી છે. તારો વધારો મહાસાગરમાંની ભરેલી જેવો છે. જ્યાં એક બાજુમાં ભરતી ચઢે છે ત્યારે બીજી બાજુએ ઓટ થતો જેવામાં આવે છે. ગાતિભોજન પૂરું થયે હલકી વર્ણના લોકો સ્વચ્છ સારા કાંઈ વધેલા વા ઉઘરાવેલી લીધેલા ઉચ્છિદ્ર મિદ પદાર્થોની પાચના કરે છે. તે મહા મુશ્કેલીએ તેમને આપવામાં આવે છે. ગાળા ને તિરસ્કારની વૃદ્ધિનાં જખરાં ઝાપટાં તેમને સહન કરવાં પડે છે. તેઓ જનસમાજનો કચરો છે અને કૂતરાં વા કુકરની તરફ જેમ વર્તવામાં આવે તેવી વર્તણૂકનાં ભોગ તેઓ થઈ પડે છે. ઉચ્છિદ્ર ઉઘરાવી લીધેલા મિદ પદાર્થો વસવાયાને મળે છે.

એક પંક્તિ જમી ઉઠ્યા પછી, ટેડ, વાધરીનો દલો થમ્યા પછી, રહેલાં પત્રાળાં પડીયા સાવરણા વા લાકડીઓવતી કઠારી નાખવામાં આવે છે. પછી પાણીથી માર્જન કરી તે ભૂમિ બીજી પંક્તિને માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. આ પ્રમાણે રાત્રીના ૧૧ વા ૪ ક્ષણો હોય છે. કાડીયાંની દીપમાળા વા કીટસન લેમ્પને લીધે ધણી દરકત દર થાય છે. કાંઈક

ઠેકાણે શુભ ઠાંકણે વાઘ, શાંતિ ભોજન સમયે હાજરી આપવું માલૂમ પડે છે, અને કર્ણ તથા હૃદય બન્નેને આનંદ મળે છે. આ ભોજનનો ખર્ચ રૂ. ૧૦૦ થી મારી કેટલાક હજાર સુધી થતો હશે. માણસની આર્થિક સ્થિતિ અમે તેવી હોય પણ તેણે શાંતિભોજન માટે તેમજ સારી રાખવી જ જોઈએ. આ શાંતિ ભોજન 'ધણીને નોંધ' બને, ધર ધરેણું વેચાવે' એમ છે. બ્રહ્મા, દીર્ઘદર્શી પુરુષો બેન્કમાં પોતાના મરણ પછી જમણું થવાને પૈસા મૂકે છે. પતિપુત્રવતી ડોશીને પણ પોતાના બારમાની ચિંતા ચિતા કરતા પણ અધિક હોય છે. જરૂરી જાતોને હવે જાતી વખતે તે ચિંતા જમદૂત કરતા વધારે વિચારણા લાગે છે અને તેથી કેટલાક નિકટના સંબંધી વાં મિત્ર તે વખતે નાણાં ધીરવાનું માથે લે છે. આ પ્રમાણે અમે તે સંગેઓમાં ભોજન આપવું જ જોઈએ. તેમ ન થાય તો શાંતિથી બહિષ્કૃત થવાનો વાં સામાજિક અપવશનો ભય માથે રહે છે. શાંતિભોજન, પવિત્ર ધાર્મિક મરથા છે અને જો તે સારી રીતે ઉજવી ન શકાય તો દેવને પણ વાકું પડે અને સ્વર્ગ શાંતિભોજન ન કરાવનારને ન મળે, એટલું જ નહિ પણ જનમેજનનો સર્પમત્ર અટકાવનાર અસિતતા પિતા જરૂરકારના પિતૃઓની પેટે, તેના પિતૃઓની પણ અધોગતિ થાય. તે એટલું બધું મજબુત છે કે સુધારાના રતનરૂપ ગણાતા પુરુષોને પણ તેને નમન કરી પોતાની વધાદારી જલદેર કરવી પડી છે. જો તેઓ જમણું ન આપે તો શાંતિજનો કદાચ તેનો બહિષ્કાર કરી દીવો દેવતા બધ કરે નેટુજ નહિ, પણ તેમનાં પુત્ર પુત્રીઓને કડક કુવારાં રહેવું પડે.

અહા ! એક બાબુએ કેવો જૂલમ અને બીજી બાબુએ કેવી શુભામગીરી છે, પણ મધણ સત્તા કે જેની આગળ શાણપણ વ્યર્થ છે તેને લીધે છે. તે બધું પવિત્ર ધર્માધતા અને કહેવાતા સનાતન ધર્મની અનુગાને અનુસાર હોય છે. વાર 'મલિયસી કેલર્મીશ્વરેચ્છા.' આ શાંતિભોજનોએ હાંપનીયા જેવા દુષ્કાળને પણ મથક આપી નથી, અને અડસેદાના બાર નથી કે તેની મામે ઉચી નજર કરી જોઈ શકે. દુષ્કાળનો ભય તથા આશ્વત્થીના ગુલામ અવાચક પ્રાણીઓને છે ગુર્જરજનો તેમને માટે શોચ કરે છે તેઓ કદાચ શરણાગી વેચી-બીચ માગી પણ પોતાનું પૂર કરી શકે તેમ છે, પણ ગરીબ આપણાં મૂળા પ્રાણી તેમાંનું કાંઈ કરી શકતા ન હોવાને લીધે મૂંઝે મૂંઝે મરણને શરણ થઈ કરતારની કોરડામાં હાજર થાય છે. બીજી જગ્યાએએ લોકો પોતાના તેમજ દોરના શોચમાં હોય છે, તેઓને નકામા ખર્ચ બંધ કરી કડકસર કરવાની જરૂર પડે છે, પણ ગુર્જરજનો એવા ચરમપોષી નથી જમણવાર પૂર્ણ ભપકા ને ભવ્યતા સાથે ઉજવાવો જ જોઈએ. તેઓ જમણવારના અન્ત કરતા દોરોના, સ્વજનોના અને પોતાના અન્ત વધારે પસંદ કરતા માલૂમ પડે છે. સામાન્ય બુદ્ધિ, વ્યવહારોપયોગી જ્ઞાન, દીર્ઘદર્શિ અને ચતુરાઈના દિવસો હાલુન્દુરયાન માટે ભવિષ્યકાળમાં હોય તેમ લાગે છે. આ સંક્રાંતિનો સમય છે. આપણે સમાજ અતિશય મોટો છે, અને તેની બીજવણીને માટે મમય પણ તેની સંખ્યા પ્રમાણમાં જોઈએ જ.

હવે શાંતિભોજનના ટાકણાં અને કારણો વિષે વિવેચન કરીશું. ઉપર ગણાવેલાં ગાંધી માર્કના મુદત્ત અને અતિ દ્રવ્ય સિવાય બીજાં બધાં આપણે વ્યાજબી કહી શકીશું.

પરોપવીતનો વિધિ વેદાભ્યાસની દીક્ષાનો સંચક છે, અર્થવા તો તે બાળકનો ખરો અહ્યર્થાશ્રમ, વિદ્યાભ્યાસ કરવાનો સમય શરૂ થયેલો બતાવી આપે છે. હાલ ધર્મી વખત તે વિધિ ઉપરની બંને બાબતમાંથી કોઈનો પણ સંચક હોય તેમ લાગતો નથી. ધર્મી વખત વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કર્યા પછી આ વિધિ કરવામાં આવે છે. હાલ તેથી તે અર્થ વગરની યજ્ઞ પડી છે. ખુદ્ધિસંપન્ન મનુષ્યોએ પોતાનો સમય, ગુરુસો અને દ્રવ્ય અર્થ વગરની બાબતો ગુમાવવાં ઠીક નથી. ગમે તેમ હો પણ આ નિર્દોષ પવિત્ર વિધિ ઉજવવાને શાંતિ ભોજન કરાવવામાં આવે તો વાંધો ઉઠાવવા જેવું શું છે? ઉપર જણાવી ગયા તેમ વખત સંક્રાન્તિનો છે. મંત્રોગો બદલાતા જાય છે. વેદાભ્યાસને બદલે અંગ્રેજીભાષા-રાજભાષા બોલવાની જાય છે. એડ્યુકેશનલ રીપાર્ટમેન્ટની નજરે X એસ. ટી. સી. બાળકો માટે જરૂરીઆત વગરની જણાઈ, ને જે વિદ્યાર્થીઓને માટે હતું તેની જરૂરીઆત શિક્ષકો માટે જણાઈ હોવાને લીધે X એસ. ટી. સી. નો રીપ્લોમા તેમને તે આપે છે, કાંઈ ફિકર નહિ; લગાર ઉલટ સુલટ થઈ ગયું છે. અર્થ ગયો છે પણ પ્રથમાક્ષરો તો રહ્યા છે.

લગ્ન શાંતિ અને બદોબસ્તવાળા સુખી સમયનો પ્રસાદ છે. હાલ સમય પણ તેવો જ છે, તો પછી આ ઉત્સવના સમયે જે શાંતિભોજન કરાવવામાં આવે તો કાંઈ ખોટું નથી.

સીમંત. આ લગ્નનું કુદ્રતી પરિણામ અથવા તો તેનું ફળ છે. હિન્દુઓને પુમ્ નામના નરકમાંથી તારનાર પુત્ર હોવો જ ભોઈએ. આમ છે તો પોતાની પત્ની ગર્ભ ધારણ કરે તેમાં વરાહ સેવામાં આવે તો તે શું નવાઈ જેવું લાગે છે? જ્યાંફત આપી આ વાત બહેર કરવાથી સ્ત્રીને પુરુષની લગ્ન કરવાની લાયકાતનું મજાથી પ્રતિપાદન થાય છે. આપણે ભારતજનો યજ્ઞા ગંભીર છીએ, અને કેટલીક વખતે આપણી ગંભીરતા મૂર્ખતાની હદે પહોંચે છે. આપણે દરેક બાબતનો કેટલો હલકો જાણીએ છીએ, 'આદ્યારવિદ્યાચરમેયુનં ચ સામાન્યમેતત્પ્રશુભિર્નરાણામ્ ।' કાર્ય કારણનો સમવાય સંગ્રહ છે. ગર્ભિણી અવસ્થા પણ જન્મ, જીવાની, વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણના જેવી કુદ્રતી જ અવસ્થા છે. આ બધી દલીલો છતાં આ વાતના બહેરાતના જમણુવારને માટે વાંધો ઉઠાવવાને માટે સમગ્ર કાંઈ કારણ નથી. તે નિર્દોષ છે. 'મિત્ર સ્વચિદ્ લોકઃ' એ કાળિદાસનું વાક્ય સત્ય છે. અને જે આ બાબતમાં જમણુવારની જરૂર જનોને જણાતી હોય તો તે બંને 'યાવચ્ચંદ્ર દિવાકર્તી' તે રહે. 'મનુષ્યાઃ સ્વલ્લુ-જ્ઞાત્ર મિયાઃ' જીવનનનાં દુઃખ ને શોકના નિવારણ અર્થે જ્યાંફતો જરૂરની છે, તે ના પાડી શકાય તેમ નથી. સીમંતોત્સવ પણ બેઆજુકારક હોય છે. રેશમી કપડાં તથા જરીયાનમાં બૂપિત થયેલી ગર્ભિણી સ્ત્રીને સોના રૂપા જવાહીરોના દાગીનાથી લગભગ હાથ નાખવામાં આવે છે. તેને પછી ધુધરીઆળા બળદ જોડેલા માથામાં એસાડી તેના પિતાના અથવા તે પિતાના તરફના સગાના ચૂદથી પતિના ચૂદ તરફ લઈ જવામાં છે. તે માથાની પછવાડે તેના પિતા તરફની ભેટસોગાદો લઈ સ્ત્રીઓ ગાતી જાય છે. વાળો પણ વાગતાં હોય છે. આ વખતે સુખ્ય માણસો સ્વર્ગનું સુખ ભોગવતાં નાલૂમ પડે છે. સ્ત્રી પણ પોતાની આ સ્થિતિથી મગ્ન હોય તેમ બાસે છે. પણ શ્રોયનીય એવું છે કે કેટલીક વખતે આ સ્ત્રી ધરેણીના ભાર તથા સરવસના ટોળાના આદર ને લીધે બેશુદ્ધ થઈ

જાય છે. આ પણ એક રીતે જોતા સ્તુત્ય ગણાય. દિલગીરી વાત તો એ જ છે કે અપુષ્પશાળી, ભાગ્યશાળી આ જન્ય પોતાની કમનસીબ સમીએ સાથે આ સમયમાં બેલવું ઉચિત ગણતી હોય તેમ લાગતી નથી. મનેતેમ હો, પણ આખરે તેમને 'ગુર્વા પ્રસન્ન ધર્મના' સહન કરવાની હોય છે. તે અનન્ય ધૈર્યથી અને બળથી સહન કરવામાં આત્મી વાં ગમે તેમ હશે, પણ આ બધું શાને માટે? નરકમાંથી બચવા પુત્રને માટે, કે જે પુત્ર મોટા થયે કદાચ માબાપને માળો જાડે, મારે વાં ધરમાંથી કહાડી પણ મૂકે! પણ તેની ઉત્પત્તિ પરલોક એવનુ સાધન છે! એટલે કાંઈ ફિકર જેવું નથી.

ઉપર જણાવેલી દરેક બાબતમાં શ્રાતિભોજન જોને શવે તેણે આપવું તે કાંઈ બોલું છે એમ આપણે કહી ગયા નથી, પણ કરકસરથી ઘર સંભાળી માણસે હદમાં રહી પગલાં ભરવાં જોઈએ.

મર્યાદા મૃત્યુને માટે ઉજાણી એ તો અબુકલ્લ જ છે. કુટુંબમાંથી દોષ મરણ પામે તો કુટુંબના મુખ્ય માણસે શ્રાતિજનોને બારમા ને તેરમાના દિવસોએ તો જમાડવાં જ જોઈએ. વરથીતો પણ એક દિવસ મરણ પામેલાને બાર માસ થાય તે પહેલાં ઉજવાવો જ જોઈએ. પુરૂષનાં મા, બાપ, પુત્ર, પત્ની અને સ્ત્રીનાં પતિ આદિ મગામાંથી દોષ પણ મનુષ્ય મૃત્યુ પામે, તો પણ તેમણે શ્રાતિજનોને આ બાબતના ઉત્સવની ન્યાહત, પોતાની આરાત વિસારી દષ્ટ હસ્તે વદને આપવા તૈયાર રહેવું આવશ્યક છે. ગરીબ ઘરનાં જો દોષ મરવા પડ્યું હોય તો મરનારને તેમ જ તેનાં કુટુંબીઓને તેના કારણ પાણીની ચિન્તા ચિતાના પહેલા જ દેખાઈ બેઠકાવે છે. પાછળ રહેલાં કુટુંબીઓને કરજનો નાશકારક બોલો ઉપાડવો પડે છે. જ્યારે કોઈ મરણ પામે છે ત્યારે નાના અને મોટા, ગરીબ અને પૈમાદાર સ્ત્રી અને પુરૂષ સેવા ફટવા યાસાચુ પાડવા એકલાં મળે છે. પણ તે મધી ધમાચકડી શાને સાર? પ્રથમ થયેલા મૃત્યુ માટે ખાલી પણ ખરખરો કરવો જ જોઈએ અને પછી કદાચ ગિજાનને માટેની તૈયારી સત્યક પણ તે હશે. ઉપર ગણાવેલે દિવસે સુરોભિત વસ્ત્રોમાં સજ્જ થઈ, અલંકારથી અલંકૃત થઈ, પ્રસન્ન વદને બોજનભૂમિ તરફ તેઓ પ્રયાણ કરે છે. શાને માટે આ બોજન કરાવવાનું હોય છે, તે તદ્દન તેઓ વિસરી જાય છે. યજમાન વા યજમાનપતિ વા બન્નેએ આનંદિત વદને બધાને જમાડવાને માટે સ્વાગત આપવું જ જોઈએ. તેઓ ખાંચ છીએ અને ખૂમી કરે માટે યજમાન અને તેના કુટુંબીઓને પણ તેમાં ભાગ લેવાની કેટલેક ઠેકાણે ફરજ પાડવામાં આવે છે. એ પણ વિશ્વની વિચિત્રતા છે.

“ રામા કરે રદ્દન, હાથ વાળતી હૈયે;

આરોગે ત્યા અન્ન, કોણ કોણને ફેલીએ. ”

બહુ સાર. શીશ્ય કરવાનું કાઈ કારણ નથી. દરેક પોતપોતાનો ધર્મ બળવે છે. કુદ્રત જન્મ મરણ તીવ્રજવે છે અને મનુષ્ય જોજન આપી તે બન્નેને હિંજવે છે. જો સીમન્ત જમણવારમાં કાબાંશ માલુમ પડે છે તો મરણના જમણવારમાં તરવગાન સમાયેલું છે. મરણ પામેલાં સ્ત્રી, પુરૂષ, માળક આ ફનીઆની જંજળમાંથી છૂટાં થાય છે, અને પ્રયો તેથી મરણ પણ આનંદ ભોગવવાનું ટાકણું ગણે છે!

૧૬૪—એનું કારણ શું ? એમને કંઈ આપની જગા લેવી નથી, છતાં એમ કેમ કરતા હશે ?

૧૬૫—એનું એટ—તે, તેજદેવી ને વિદ્યસંતોષી છે, એ વાત તો મેં આપને જણાવી.

૧૬૬—એ એ કારણો દ્વારા કરવાના કંઈ ઉપાય નથી ?

૧૬૭—એનું એટ—હાં ઉપાય તો છે. પણ મારાથી બનતો નથી, કે મને આવડતો નથી.

૧૬૮—એવો શો ઉપાય છે. અને તમને કેમ ન આવડે ?

૧૬૯—એનું એટ—ઉપાયમાં ખોટી ખુશામત અને મિયાં કે ચાંદેચાંદ, એ મારાથી બનતું નથી; કેમકે “ ટાપ્પમ મુઝ મની ” (વખત એજ પૈસો) એમ હું સારી રીતે સમજું છું તેથી એમને ત્યાં આંટા ફેરા કરતો નથી.

૧૭૦—જાઓ માન સોહેબ તમને દુનિયાનો અનુભવ નથી. તમે બેઠ્યા પણ ગણ્યા નહિ, વેદિયા દોર જેવા લાગો છો !

૧૭૧—એનું એટ—એમ કેમ ?

૧૭૨—સૌને નોકર જોઈએ, કામને શેઠ જોઈતો નથી; માટે નોકરે તો શેઠની હાએ ડા ને તાએ ના, એમ વર્તવું જોઈએ. નોકર એટલે ન કર, અને કરે તો ચઢા કર એટલે ચાહીને કર. માટે હાં તો સ્વતંત્ર ધંધો કરવો, નહિ તો ઉપરીને પ્રસન્ન રાખવો. જો એમ ન કરીએ તો હેરાન થઈએ. ઉપરીનો વાંક હોય તો પણ માથે લે તે નોકર પસંદ પડે છે.

૧૭૩—એનું એટ—મને એવો અનુભવ નથી.

૧૭૪—સુલતાન મહમદને ત્યાં કોરી બનાવવાના કામપર એક નોકર હતો, તે તેની ટેવ બંધી રહ્યો હતો, તેથી ઘણાં વર્ષ ટક્યો, પણ બ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે રાજના નવા નવા ઉમેદવારો આવતા, પણ કોઈ ટકતા નહિ. એમ કરતાં કરતાં એક વ્યવહાર કુશળ નોકર આવ્યો, તે પોતાના ડુંદાપણથી ટક્યો.

૧૭૫—એનું એટ—સુલતાનને શી ટેવ હતી ? અને નોકરે શી કુશળતા કરી, તે સંમળવશો ?

૧૭૬—સુલતાન મહમદ ગજનવીને નોકરો પસંદ કરવાની એવી ટેવ હતી, કે બાદશાહનો દોષ હોય હોય તો નોકર માથે લેઈ લે, તેવો નોકર એ પસંદ કરતો હતો. કોરીને માટે જે જે ઉમેદવારો આવતા તેની પાસે તે કોરી બનાવવાનો હતો. પછી નોકર કોરી બનાવી કટોરો ભરી જેવો બાદશાહ પાસે જાય, કાતે કટોરો, તે હાથવડે કે ગમે તે પ્રકારે પાડી નાંખતો, અને પછી પેલા ચાકરને ગાળે, દેતો, ચાકર ચૂરચૂર ધુનતો કહેતો કે, એ કસૂર ગુલામની નથી, આપનો હાથ અચડાયો તેથી કટોરો પડી ગયો. આ જવાબ સાંભળી વધારે ધમકાવી, તેને બાદશાહ કૃપસહ આપતો. બીજે દિવસે બીજો ઉમેદવાર હાજર થતો, તેની પણ તેજ દશા થતી; પછી એક ઉમેદવાર એવો આવ્યો કે, તેણે રકાબીમાં કોરીનો કટોરો ભરી બાદશાહ પાસે રજુ કર્યો. બાદશાહે તેજ વખતે ચુકિતથી તે પાડી નાંખી નોકરને ગાળો દેવા માંડી. નોકરે જવાબ દીધો કે, અજઘાતા એ કસૂર ગુલામની છે, માફ કરો, એમ કહી પોતાના મોપર ખે તમાચા માયા આજે બાદશાહ પ્રસન્ન થયો અને તે નોકરને બહાલ કર્યો. કટલાકને એવી ટેવ હોય છે, એવીજ એક વાણીઆની ચાકની વાત છે.

ત્રેન્નુએટ—કાકા સાહેબ, તે વાત કહો તો ખરા, તમારી અનુભવી વાતોમાં મને રસ પડે છે, એથી કંઈ ને કંઈ જણવાનું મળે છે.

૮૬—એક વાણીઆને એવી ટેવ હતી કે, તે “ હા એ હા ” (હાજી હા) કરનારને પસંદ કરતો. ધંધા ઉમેદવારો આવે પણ કાઢને પસંદ કરે નહિ, એમ કરતાં કરતાં એક વાણીઆનો દીકરો આવ્યો તે ફાવી ગયો.

ત્રેન્નુએટ—તે શી રીતે ફાવ્યો ?

૮૬—શેઠને એવી ટેવ કે જે આવે તેની પાસે પ્રથમ શાક મંગાવે, તે પ્રમાણે પેલાને પૈસા આપી શાક લેવા મોકલ્યો ને કહ્યું કે, મને પસંદ નહિ પડે તો તે શાક પાછું મોકલીશ. છોકરો શાકમાં વેગળુ લાવ્યો, ને જોઈ શેઠ બોલ્યા કે, આ તો બહુ ગરમ, છોકરો કહે હાજી, એની ગરમીનો તો પાર નથી માટે ખીજું લાવું છું, એમ કહી તાંદળાને લાવ્યો. શેઠ કહે એનાથી ઝારો થાય, છોકરો કહે હાજી, બહુજ જુલામ થાય માટે ખીજું લાવું છું. એમ કહી ભીંડા લાવ્યો, ત્યારે શેઠ કહે આનાથી પેટમાં ચુંક આવે, છોકરો કહે એવી કે સુતાં બેઠાં રહેવાય નહિ. એ પ્રમાણે જેટલા શાક આવ્યા તેમા શેઠે હોપ કાઢ્યો, તો છોકરે દશમણો હોપ ખતાવ્યો. એમ જેટલા શાક હતા તેટલા આવી રહ્યાં, ત્યારે છોકરો કહે શેઠજી, હવે ખીજું કોઈ શાક બજારમાં નથી. શેઠ કહે, ત્યારે આજે આપણે શાક નહિ ખાઈએ. છોકરો કહે સાહેબ, ચાલમાં કહ્યું છે કે, “ શાકે રોગ વધે ધણે ” માટે ખાશોજ નહિ. શેઠ બે ચાર ગાળો દઈ બોલ્યા કે, હરામખોર ! હું કહું છું તેમ હાજી હા કહે છે એ શું ? છોકરો કહે, શેઠજી ! હું તો આપનો નોકર છું કંઈ શાકનો નોકર નથી માટે આપ કહો તેજ મારે સિદ્ધ કરવું પડે છે. આવી ચપલતા જોઈ વાણીઆએ તે છોકરાને નોકર રાખ્યો. આવી ચતુરાઈની ધણી વાતો છે.

ત્રેન્નુએટ—વળી કંઈક સંભળાવશો ?

૮૬—એક વખતે સિંહ, વર અને શિયાળ ચિત્તર કરવાને નીકળ્યા તેમાં એક હરણનો ચિત્તર કર્યો, પછી સિંહે વરને કહ્યું તું એના ભાગ કર, વરએ ત્રણ સરખા ભાગ કરી કહ્યું કે એક આપનો, એક મહારો અને ત્રીજો શિયાળનો. આ સાંભળી શિયાળ છાનો-ખાનો ઉભો રહ્યો પણ સિંહે થપાટ મારીને વરને મારી નાંખ્યું. પછી સિંહે શિયાળને કહ્યું ભાઈ હવે તું આના ભાગ નાડ. શિયાળે ત્રણ ભાગ પાડી આંગળી કરી સિંહને કહ્યું આ એક ભાગ આપને મવારમાં નાસ્તો કરવાનો, બીજો બપોરે જમવાનો અને ત્રીજો રાત્રે વાળુ કરવાનો છે. સિંહ બોલ્યો—આ વિદ્યા તું કાની પાસેથી શીખ્યું. શિયાળ કહે વરભાઈ પાસેથી કેમકે એની દશા મેં જોઈ. સિંહ રાજ થયો અને શિયાળને એક ભાગ આપ્યો.

ત્રેન્નુએટ—એ કાંઈ ન્યાય નથી.

૮૬—જળીયાના જે ભાગ જગતમાં બલાતણી ફનીઆં છે ક્યાં ? મોટું મન્દિર નાનાને ખાય એ ન્યાય છે. માટે “ નોકર બિચારા કયા કરે માલ પરામા ખાય. ”

ત્રેન્નુએટ—આવી નોકરી હોય તો છટ એવા નોકર થવાને અમે ઇચ્છતા નથી ત્યારે અમે ત્રેન્નુએટ શાના

૪૬—નોકરી કરવી તો શેઠના ટેવો જાણી તેને અનુસરી તેના બહામાં બાગ લેવો. તમારા ઉપરી શ્રેષ્ઠ એટ નથી પણ ઇશ્વર સાથે જોડે છે અને સંસ્કૃત વિદ્યા તથા ફારશી વિદ્યાના તો ખાં છે, એવા વિદ્વાન થઈને તેઓ તમારા પર કોનોરાએ એ અસંભવિત છે.

શ્રેષ્ઠ એટ—જવા ઘોને વિદ્વાનોની વાત, અમુક ભાષા શીખ્યા કે કાપડા કંઠે કર્યા ને વિદ્વાન થયા પણ કેટલાકમાં ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહારનું કંઈ જ્ઞાન હોતું નથી. ગધેડા પર સાકર બરીએ પણ તે કંઈ તેનો સ્વાદ કે મુશ્કેલી જાણે નથી તેમ કેટલાક માણસો વિદ્યા બોલે છે. (વિદ્યાનો ભાર કપારે છે) પણ તેના સ્વાદને જાણના નાં. અનુભવિ કથી ગયા છે કે—વિદ્વાનો પણ વેર કીનો રાખીને કરે; આનો કાળો ફેર કો આગળ જઈ કીજીએ ”

૪૬—ત્યારે તો તમને હરકત છે

શ્રેષ્ઠ એટ—નાથ હું મારું કર્તવ્ય કર્યાંકંઈ, રાજપટપટમાં ચિત્ત જોડતો નથી એટલે ઇશ્વરનો મને વિશ્વાસ છે કે તે પાનું ખોલશે.

૪૬—પણ ક્યારે ખોલશે ?

શ્રેષ્ઠ એટ—જ્યારે મારાં સુકૃત પરીપક્વ થઈ રજા આપશે ત્યારે.

૪૬—તમારી સંસાર સ્થિતિનો સારી છે ?

શ્રેષ્ઠ—નાથ હું ભારે ચિંતામાં છું.

૪૬—તે ચિંતા જણાવશે ?

(ધરમાંથી અંચળ ગૌરીને બોલાવીને દેખાડે છે.)

૪૬—આ બહેનનું સગપણ કયું ?

શ્રેષ્ઠ એટ—એની ચિંતામાં મને ચેન પડતું નથી, તમે જાણો છો કે આપણા બ્રાહ્મણોમાં હાલમાં તડ, ગોળ અને એકઠાવાળાં નાનાં નાનાં સરકલો બંધાયાં છે, તેમાં અમારું મરકલ છેક નાનું છે. તેમાં યોગ્ય વરકન્યાનાં જોડાં જોડાય એ આકાશ પુષ્પ જેવું છે.

૪૬—એમ કેમ ?

શ્રેષ્ઠ એટ—તમે સાંભળીને દલગીર થશો કે સુરત જીલ્લામાં અમારી જાતીના ખાસ સરકલમાં (૨૦) વર્ષનો એક જ છોકરો કપારો છે તે લાડુ ઝાપટવામાં, બીડીઓ ફૂંકવામાં બહાદુર છે, તથા ચોર અને અમણ છે. તેવા સાથે આ કોમળ અને સુંદર બાળકીનું સગપણ કરવું પડ્યું છે. તમે જાણો છો કે અમારા કાકાના ઠીકરાં મોહનભાઈ જુના શ્રેષ્ઠ એટ છે, તેમને હાલ રૂ. ૧૫૦) પગાર છે, તેમના ઘરની બધી ઠીકરીઓને ગોળવર મળ્યા નથી. વળી આ સરકલમાં કેળવાયલાં કે ઉત્તમચરિત્ર વાળાં ધર પણ મધ્યાં માંડ્યાં છે, તેમાં અમારા કુટુંબ જેવોતો છેજ નહિ. તેથી અમારાં કન્યા રતને પરધર સાથે જોડવાં પડે છે.

૪૬—અરે ગમ! રાખા આતો ફેશની પાપમાલીની વાત છે, માટે મોટા સરકલ સાથે તમારું નાનું સરકલ જોડો.

શ્રેષ્ઠ એટ—શું કરીએ સરકલના આજેવાન અઘાન છે, અને મોટાં સરકલો વાળાંતો એથી પણ વિશેષ અઘાન છે. એટલે એવો જોગ આવતો નથી. અમારામાંના એક ગૃહસ્થે ચોગ્યવર ન મળવાથી બાણે અપતા બોગ સરકલમાં કન્યા આપી તેથી તેના રૂ. ૨૦૦૦)

અમારા સરકલ વાળાએ ઢંડના લીધા, આવો જીલમ નાનાં સરકલોમાં યામ છે. હાકરીને સૂખમાં નાંખતાં આવો જીલમ કરે એ કેવો અન્યાય ! ! !

વૃદ્ધ—ઈશ્વર કૃપાથી હવે ભાણે ખપતા બ્રાહ્મણોમાં કન્યા લેવા દેવાની છૂટ થવાનો સમય આવશે.

ત્રેલ્યુએટ—આ તથા બ્રાહ્મણોની જ્યારે છેક માઠાં દત્તા થશે ત્યારે તેઓ જાગૃત થશે, ત્યાં સુધી ઠેકાણે આવવાના નથી.

વૃદ્ધ—તમારા ઘરમાં ખીજી પણ એક કન્યા છે, તેને માટે કોઈ યોગ્યવર છે ?

ત્રેલ્યુએટ—તેની ઉમર હજી નાની છે તો પણ અમારા સરકલમાં તેવો યોગ્ય વર નથી તેથી જ્યારે મોટા થશે ત્યારે ગમેતો ધરના રીસામ. સરકલ વાળા સરકલ બહાર કાઢે કે ઢંડ લે, તો પણ હું આ મારા જાતીમાં યોગ્ય વર નહિ ખજે નો ખીજી મોઢ, મેવાડા, આદીય વગેરે ભાણે ખપતા સરકલમાં આ મારા કન્યાનું રાત કરીશ એમ મેં નિશ્ચય કર્યો છે.

વૃદ્ધ—એ સંબંધમાં “બાપુ જીવેન્દ્રનાથ બસુનું બીલ (લગ્નનો ખરડો) તથા તે સંબંધમાં ખીજી વિદ્વાનોએ કેટલોક ચર્ચાઓ ચલાવેલી છે તે જાણવા જોવી છે.

ત્રેલ્યુએટ—તે મારા જાણવામાં છે, એ બીલ હજી પસાર થયું નથી તેમ દેશ કાળ તથા ધર્મ શાસ્ત્રને અનુસરી તે પ્રમાણે લોક મત હજી કેળવાયેલો નથી.

વૃદ્ધ—ધર્મશાસ્ત્રમાં બ્રાહ્મણે બ્રાહ્મણની, ક્ષત્રીની, તથા વૈશ્યની કન્યા સાથે લગ્ન કરવું નથી આપતી કાળે શુદ્રની કન્યા પણ લેવી એવી છૂટ આપી છે, તો પછી બ્રાહ્મણોમાંજ ભાણા વ્યવહાર હોય ત્યાં કન્યા વ્યવહાર કરવાને તો કરો વાધો નથી. કહેવત છે કે ઉકરોથી પણ રત્ન લેવું. તેમ કન્યા રત્ન લેવામાં ઉચ નીચ કૃણ જોવાતું નથી, પણ માત્ર તે કન્યાનાં રૂપ, શુણ્ણ અને આચાર જોવાતાં છે.

ત્રેલ્યુએટ—એ વાત તો આ સમયમાં બનરી મુરકેલ છે, પણ બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણોમાં યોગ્યતા જોઈ દક્ષિણી બ્રાહ્મણોની પેઠે છૂટથી કન્યા લે દે તોપણ ગનીમત છે.

વૃદ્ધ—આપના અર્ધાંગતા તો કેળવાયલાં હશે ?

ત્રેલ્યુએટ—એ પોથી ઉકેલવામાં પણ આપને અસંતોષ થશે, મારા ઘરમાં તો કાળા અક્ષરને કૂટી મારે એવાં છે મારા જાનનો કે વિધાનો લાભ લે તેવા નથી, તેથી ત્રીહાથથી વાતચીત કરે કે ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહાર સંબંધી ચર્ચા સમજે તેવાં નથી. એક ગામડાના ગમારને ત્યાંથી એમને પરણી લાબોણું. તેમાં તે આનંદનાં સ્વપ્નાં શાં ? પણ “દ્વંદ્વપ્રિયાગુર્જતી” એ સત્ત્ર પ્રમાણે ધરેણાં લગ્નમાં માટે કંકાસ કરતાં આવડે છે. “મા ધ્રુવે આવતો ને સ્ત્રી ધ્રુવે લાવતો” આ કહેવત પ્રમાણે તેને પ્રિય હોય તે પદાર્થ લાવીએ તો રાજી, નહિ તો મિલજળ જાય. કાકા ! નાનાં સરકલોમાં રત્નો ક્યાંથી નીપજે ? માટે તશીએ લખ્યું તે ભાગવવું.

વૃદ્ધ—તમે શું નથીય ઉપર આધાર રાખો છો ?

ત્રેલ્યુએટ—ના હું તો પુરુષાર્થને માનવારો છું પણ જ્યાં પુરુષાર્થ પાણી બરે અને અક્ષય કામ ન કરે ત્યાં કપાળે હાથ દેવોજ પડે. પૂર્વજોનું દેવુ, લહેણું, માલમતા જેમ વંશ.

જેને વારસામાં મળે છે, તેમજ સુકૃત્યનાં ફળ પણ તેમનાં સંતાનોને કેટલેક અંશે ભોગવવાં જ પડે છે.

આમ વાતો ચાલે છે, ત્યાં એક યુવક બોલી ઉઠ્યો.

યુવક—અરે ભાઈયો તમે શી માયાફાડ મચાવી રહ્યા છો, આઠણામાં તો જ્યાં જોઈએ ત્યાં આવાજ રોડા છે.

૪૬—ભાઈ તમને વળી શો અનુભવ થયો છે ?

યુવક—મારે પોતાને પણ અભણ અને અજ્ઞાન સ્ત્રી મળી છે, તેથી માફ ચિત્ત ચિંતામાં ચક્રવૃત્ત રહે છે. તે તો પોતાના શરીરની કે સંતાનોની સંભાળ રાખી શકતી નથી, તો મારી સંભાળ શું રાખે ? આ ઘરેણાંને વલાણપણ જોઈએ, આજ જેઠે આમ કહ્યું, કાલે જેઠાણીએ મોં મરડ્યું, સાસુજી આમ બોલ્યાં, ફલાણાં પડોશી કે સગાં આવાં છે, એવી વાતો સિવાય પોતાનું કર્તવ્ય શું છે, તે, તે કાંઈ સમજતીજ નથી, તેથી માફ સંસારનું ગાફું ચીલે ચાલતું નથી. વળી હું બચ્ય ગયો હતો, ત્યાં તો મારા એક ગ્રેન્ડયુએટ મિત્રના હાથ મારાથીએ જુડા દીધા.

૪૬—તમારા મિત્રને શું દુઃખ છે ?

યુવક—એજ દલપતરામ કહે છે કે, “ભાઈઓ જેની બારજ બૂંડોરે, તેને પીડા અંતર ઉડીરે” એને બૂંડી બારજ મળી છે.

૪૬—તેનો ઇતિહાસ સંભળાવશો ?

યુવક—અ બિચારાનું નાનપણમાં સમપણ કરેલું; લગ્ન થયાં કે વહુ ઘેર આવ્યાં ત્યારે જણાયું કે તે ઠાંક અને અજ્ઞાન છે; પણ થોડા દિવસમાં વિશેષ અનુભવ થયો નહિ, તે તરત પીએર ગયાં તેથી અભ્યાસ કરવાનો મારા મિત્રને યોગ મળ્યો. તે બી. એ. ની પહેલી પરીક્ષામાં પસાર થયા કે વહુને આજુ દરાયું, તેથી બીજા વર્ષના અભ્યાસમાં અડચણ આવી. વરને ભણવા ન દે, છણકા કરે, કુવડ યછને ફરે, ધમકાવે તો ઢોંગ કરી છેડો વાળે અને કુવે પડવા દોડી જાય. આવી સ્થિતિમાં જેમ તેમ અભ્યાસ પૂરો કરી તે ગ્રેન્ડયુએટ થયો. ગાડાનાં બે પૈડાં સમાન ન હોય તો ગાડું બરાબર ચાલે નહિ, તેમ આ ભાઈનું સંસારનું ગાફું પણ દુઃખરૂપ યજ્ઞ પડ્યું છે. મૂર્ખ મિત્રોથી અસંતોષ અને પંડિત મિત્રોથી સંતોષ યાય છે, તેમ મૂર્ખ સ્ત્રીથી સદા અસંતોષજ રહે છે. તે અસંતોષજ છાંદગી પર્વત જારી રહે છે. આવી સ્થિતિમાં આ મિત્રને જોઈ માફ મન બરાબર આવ્યું, પણ નિરૂપાય.

૪૬—શું એમને સફળ સંપન્ન કન્યા ન મળી ?

યુવક—જ્યાં નાનાં સરકલો અને કુળાભિમાન હોય ત્યાં સારી કન્યાની આશા થી ? તેમનું સરકલતો માત્ર ૩૦૦ ધરતું છે, તેમાં વળી તડ એકડા ને ગોળ થયા છે, તેથી એ ભાઈ ગર્ભસ્ત્રીમંત, કેળવાયલા ઉત્તમ આઠણુ છતાં તેમને પણ કુમાર્યા સાથે પાનું પડ્યું છે, અને આખો જવ શોક સંતાપનાં ગાળવો પડશે.

યુવક—તમે તો ત્રેજ્યુએટના રોટલા રડો છો પણ બીજા કોળવાયતાં બ્રાહ્મણની અગ્નિ-
નને લીધે છેક અવશ્યા છે, અને સ્ત્રીઓની તો એથી પણ ભુડી દશા છે.

વૃદ્ધ—સ્ત્રીઓને વધારે દુઃખ થાય છે ?

યુવક—પુરુષ તો બહાર ઠરી શરીરે મિત્રમંડળમાં કે બીજા સ્થળે જઈ પોતાના મનને
શાન્તિ આપે, પણ મૂર્ખ નિર્દય પુરુષની ડાહી સ્ત્રી શું કરે ? તે તો માર ખાઈ ઘરમાં ગોંધાઈ
ખૂણે પેશી કપાળે હાથ દેઈ, કુટી પીટી જોડો વાળે, તે સિવાય તે બિચારીનો કંઈ ઉપાય નથી.

વૃદ્ધ—તમારી વાત ખરી છે, અમારા શળીઆમાંજ ગઈ રાત્રે એક એવો બનાવ બન્યો છે.

ત્રેજ્યુએટ—તે શો બનાવ બન્યો ?

વૃદ્ધ—અમારા પડોશમાં એક બ્રાહ્મણ દંપતી રહેછે, તેમને બે એક વર્ષનો એક પુત્ર
છે. બ્રાહ્મણ છેક ગમાર છે, અને સ્ત્રી રત્ન છે. બ્રાહ્મણ લાંબી મુદતથી ખરાબ દરદમાં રીખા-
ય છે, તેથી કંઈ ધધો રોજગાર કરી શકતો નથી. પેલી બાઈ લોકનાં દલણાં ખાડણાં તથા
મહેનત મજૂરી કરી ઘરનો વ્યવહાર ચલાવે છે. એક દિવસે પેલી બાઈએ રોટલામાં જોળ
તથા પાઇનાં ખોર લીધેલાં તેથી સ્વામીનાથ ગુરુએ થયાઃ ગાળોનો વરસાદ વરસાવા લાગ્યા,
છેવટે સ્ત્રીને માર મારી છોકરા સાથે ઘરમાંથી ધક્કેલી મુકી. આ પ્રમાણે કાળી રાત્રે કાઠી
મેલ્યાં તેથી પેલી સ્ત્રીએ ઝોટલે બેસી કુટી બાગ્યું, અને જોડો વાળ્યો, તે સાંભળી પડોશી
ઓ હબકી ગયાં કે આ શું થયું ! દયાળુ સ્ત્રીઓમાંથી એકે તે બ્રાહ્મણને સમજાવવા માંડ્યો.

સ્ત્રી—મહારાજ આણું તોફાન નહિ ચાલે ! ગરીબ ગાય જેવી સ્ત્રી અને કાણુ કાણુ બોલ-
નાર છોકરાને કાળી રાત્રે કાઠી શળીઆમાં આશો કંકાસ માંડ્યો છે ! કંકાસથીતો ગાળીનું
પાણી પણ જતું રહે, જાતે માંદા છે, આ સ્ત્રી રજળી રખડી તમારું પેટ ભરે છે, તેનો
વિચાર નથી !

માંદલો—તમારે ઘેર જાઓ. તમને કોણે નોતરાં દીધાં છે કે, પારકા ઘરની પંચાત કરવા
આવીઓ છો, તમારે પંચાત કરવા નહિ.

બીજી સ્ત્રી—અરે મહારાજ આ નાના બાળકની તો દયા લાવો, તે આપા આપા કરી
રૂદ્ધ કરે છે ને ટાઢે ધ્રુજે છે, સાંકળ ઉઘાડો.

માંદલો—જાઓ તમારે ઘેર. એ ખાઉકણું રાંડનો મારે ખપ નથી, એ રાંડ મરેને એ
નો છોકરો મરે, હું સાંકળ નહિ ઉઘાડું.

(ત્રીજી સ્ત્રી પેલી બ્રાહ્મણીને પોતાને ઘેર લેઈ જાય છે.)

ચોથી સ્ત્રી—ઓ મહારાજ ! આ ભટજી. એ બાપડીના એ સાડલા તો આપો કે તે ઝોટ,
સાંકળ ન ઉઘાડો તો બારીએથી ફેંકો.

માંદલો—ભોગ એ રાંડના ને એના બાપના. તમને દયા આવતી હોય તો તમેજ સાડલા
આપોને; હું તો કાઠી કર્ણાંતે કમાડ ઉઘાડનાર નથી કે સાડલા આપનાર નથી. આ પ્રમાણે
સ્ત્રીઓનું કલું ન માન્યુ ત્યારે તે બ્રાહ્મણી બીજારણની પેઠે એક પડોશીના ઘરમાં આખી
રાત્રી પડી રહી. ત્રીજો દિવસે શેરીના લોકએ લોટ વગેરે આપતા રોટલા ધડી તે મા લોકો
પડોશીના ઘરમાં પડી રહ્યાં, પેલો માંદલો આટલું યતાં શરમાયો નહિ ત્યારે શળીયાના પુરુષો

ભેગ થયા અને પેલા માંદલાને ધમકાવ્યો કે શેરીમાંથી નીકળ, નહિતો બાહરી છોકરાને ઘરમાં પેસવા દે. કેટલાકે સમજાવ્યો ત્યારે છેવટે મા દીકરાને ઘરમાં પેસવા દીધાં. તો પણ પેલી બાઈ પતિની સેવા ચાકરીમાં ચુકતી નથી આવા બાઈ વળી કુળવાનના કટકા છે એટલે બાકી શું રહ્યું ! ! !

આવા બ્રાહ્મણને કુળવાન બ્રાહ્મણ કહેવો કે બ્રહ્મરાક્ષસ કહેવો.

ત્રેલ્યુએટ—એવાં અનેક કળેશં અજ્ઞાન, હેપ તથા કુસંપવડે કષાય છે, ચારે વરણનો પાયો જે “બ્રાહ્મણો” તેમાંજ આવાં કદ છે તો બીજી વરણની કી વ્યવસ્થા ! ! !

વૃદ્ધ—બ્રાહ્મણો કરતાં બીજી વર્ણ સુખી છે. કોળી, કણ્ઠી તથા અત્યંત લોકો પંજુ કન્યાને માટે એવી બૂમો પાડતા નથી અને બ્રાહ્મણો તો “બ્રહ્મચર્ય” પર મીઠું મુકી આનની પેડે ‘લો લો’ કરે છે. તેમને તો પહેલું “પરણવું” અને પછી “બણવું” “વીંધ્યું” એ મોતી” એજ વાત છે.

ત્રેલ્યુએટ—બ્રાહ્મણોનું શ્રેય થાય એવો કોઈ ઉપાય છે ?

વૃદ્ધ—ઉપાય તો ઘણાય છે, પણ વાંચે કે માંમળેજ નહિ તો કરે કાણુ ?

ત્રેલ્યુએટ—કાકા કહો તો ખરા.

વૃદ્ધ—૧ પુત્ર પુત્રીને ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહારની કળવણી આપો. (૨) સંપ કરી સગાં સ્નેહી અને જ્ઞાતી બાધએને મદદ આપો. (૩) કુળનો અર્થ વિધા, દ્રવ્ય અને ગુણ (ઉત્તમ ચારિત્ર) સમજો. (૪) લગ્ન સંબંધો જુના નવા વિચારો દેશભ્રમને અનુસરી ઉત્તમ હોય તે મદદ કરો. અને ખરાબ રીવાજો કાઢી નાંખો. (૫) વર કન્યાનો વિક્રય, સાદાં, ત્રેખડાં એવાં સ્વાર્થી લગ્ન જેમ અને તેમ કમી કરો. (૬) કન્યાને નહિ પણ સોળ વર્ષની મુઠ્ઠરીને ૨૦ કે ૨૫ વર્ષનો વર વસાવો. (૭) ગુર્જર બ્રાહ્મણેનું મદા મંડળ સ્થાપી તે દ્વારા બ્રાહ્મણોની સ્થિતિ સુધારો. (૮) રોટી વ્યવહાર ત્યાં એટી વ્યવહાર રાખો અને તેમ કરનારને હરકત ન કરો, પણ ચોચ એકું જોડાય તો અનુમોદન આપો. (૯) ખરણ પાછળ પ્રેતઘેલા કરવી પણ જ્ઞાતી ભોજન નહિ કરતાં મરીબ બ્રાહ્મણો, વિદ્યાર્થીઓ અને કમકાંડી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવો. (૧૦) સોળ સંસ્કાર અને વેદોક્ત ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે મત સ્વીકારો. (૧૧) યજમાન અને શુભ પ્રસંગોમાં યથાશક્તિ જલભોજન કે જ્ઞાતી ભોજન કરો. (૧૨) ગોળ, તડ તથા એકકા કાઢી નાંખી એકત્ર થઈ જાતીનું શ્રેય કરો. (૧૩) બળુનારાં પુત્ર પુત્રીઓને શુભ અશુભ પ્રસંગે અન્ન, વસ્ત્ર ને દ્રવ્ય આપી તેમનું જાળ, જુદિ અને પરાક્રમ વધે તેવા ઉપાય કરો.

એવા અનેક પ્રયત્નો એકત્ર થઈ બ્રાહ્મણો કરશે તો તેમનો અને બીજી વરણનો હાકળ થશે. ઈશ્વર એમને સન્મતિ પ્રેરે અને સુમાર્ગે ચડાવે એ પ્રાર્થના છે.

ત્રેલ્યુએટ—વાહ ! કાકાશ્રી ધન્ય છે પ્રજાને. તે ઈશ્વર આપના વિચારો અને આશીર્વાદો સફળ કરે ! (એ પ્રમાણે પ્રભાતરજરી ઉબય છૂટા પડે છે.)

સંસાર ચિત્રનું અવલોકન.

મુસાફરીમાં કોઈ અભણીય પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરતાં જેમ મુસાફરને આનંદ, જીત્તાસા, ઉત્સાહ અને અતૃપ્તિ થાય છે, તેમ કુમારવસ્થામાંથી યૃકસ્થાવ્રમમાં પ્રવેશ કરતાં કુસુમાયુધ અને સુમતિને યથું. પાંખો આવતાં પક્ષિ જેમ પોતાના માળાથી થોડે દૂર સુધી માદાની મદદ વગર ઉડવા અને ચારો શોધવા જવા પ્રયત્ન કરે છે, કે ઝાડની ઝાળી ઉપર બેસી આસપાસની ગોબા જુએ છે, તેમ આ દંપતિને પણ નવી નવી ઇચ્છાઓ દર્શન દેવા લાગી. માતાપિતાએ પોતાના અંકુશની દોરી પણ થોડી થોડી ઢીલી કરવા માંડી. ચોમામાના શહેરની પોળોમાં અને રસ્તા ઉપર કીચડ હોય છે તેથી ગાડી વગર પગે ચાલીને બહાર ફરવા જવાશે નહિ, દંપતિ માથે ફરવા જશે તો નાતગતના લોક વાતો કરશે, યુરોપીયનોની પેઠે ઉરાડી ગાડીમાં બેસાશે નહિ, માતાપિતાના દેખતાં બેઠતી છૂટ લેવાશે નહિ જગેરે વિચાર કુસુમાયુધના મનના આવ્યા. જાતે વિદ્વાન હોવા છતાં સંસારની લાલસાઓ એને સ્વતંત્રતા તરફ ખેંચવા લાગી. શહેરની અંદરનું મકાન એને પોપટને રહેવાના પાનરા જેવું બાસવા લાગ્યું. હવાની પૂર્ણ છૂટ છતાં લોક રિવાજના સળીઆ મન પશિને સ્વચ્છંદે ઉડવા દેતા નહિ. માતાપિતાના પૂર્ણ પ્રેમ છતાં એની ગતિને મર્યાદા કંઈક અંશે બાધ કરતી જણાવા લાગી.

સુમતિએ તો પોતાની પદર વર્ચની ઉમ્મ સુધી માતાપિતાનો અંકુશ જોએશે અને સાસુ મસરનો સપ્રેમ અંકુશ તેજ પ્રકારનો હતો તથા જાતે અપસા હોય અંકુશમાં રહેવાને સુખએલી છે એ વિચારે એના મનમાં દંડ છાપ પાડેલી તેથી એ કુસુમાયુધના વિચારને પૂર્ણ રીતે ટેકો આપતાં સ્વાભાવિક લજ્જા દર્શાવતી. એ તો પતિ સુખના દર્શનમાંજ સંપૂર્ણ સુખનો સમાવેશ કરતી. નાતગતની ઓંઓ જે છૂટ ભોગવતી તે કરતાં અધિક છૂટ લેવા જતાં એ અચકાતી. મગાવહાલાને ઘેર જમવા જવું હોય તો વીકટોરીઆ કરતાં શીધરામમાં જવું પર્મદ કરતી, અને હરતાં ફરતાં એની આંખોનાં પદમ નમેલાં રહેતાં.

સાસુ સસરાની પ્રાતિએ એનાં માતાપિતાની પ્રીતિની જગા લીધી હતી તેથી એ તેમને દેવસ્વરૂપ દેખતી, તેમ એના મર્યાદાથી વર્તનથી રૂક્મિણી અને કૃષ્ણદાસ એના આગમનને લક્ષ્મીના આગમન સમાન ગણ્યાં. દોષર કાન્તિનાથ એને પોતાના નાના નાઇધીમત જેટલો વહાલો હતો અને ધણી વખતે એને પોતા પી પાસે બેસાડીને બસાવતી. કુસુમાયુધ બહાર ગયો હોય ત્યાંથી ઘેર આવતો ત્યારે, એને બેઠાને જેમ પશ્ચિની દિનકરને બેઠાને ખીસે તેમ એનું હૃદય ખીસતું અને મોંપરથી સ્મિત સુકાતું નહિ. કુસુમાયુધ એને પ્રેમ દૃષ્ટિથી જોતો તોપણ પતિના પ્રેમ વૃક્ષને વધારે ખીસતું કરવાને એ પ્રયત્ન કર્યાજ કરતી હતી, અને એને આનંદ પમાડવાનું કોઈ પણ સાધન જતું કરવા દેતી નહિ. નજીકમાંથી પ્રીતિ, સીતા શમચંદ્રજીની પ્રીતિ અને ઓખા અનિરુદ્ધની પ્રીતિનાં ચિત્રો એની નજર આગળ તથા કરતાં હતાં, અને એ દૃષ્ટાન્તોને પહોંચી મળવાને એ ઉત્સાહ ધરાવતી હતી. પ્રેમપાશમાં બાંધી દેનાર પતિનું સ્વરૂપ એને દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતું જણાતું

હતું, તેથી સ્વાર્થ થઈ તો એના કોથમાંથી જતો રહ્યો હતો. વસ્ત્રાબૂપણ પહેરતી તે પોતાના મનને નહિ પણ પતિને ખૂથ કરવાને, રસોઈમાં નસીન નરીને પદાર્થ કરાવતી તે પોતાના સ્વાદને વાસ્તે નહિ પણ પતિને રૂચિ કર કરવાને વાસ્તે, પોતાના ઓરડાને થણગારતી તે પોતાને વાસ્તે નહિ પણ પતિને સાફ લગાડવાને અર્થાત્ એનાં સઘળાં કાર્ય પતિ સ્વાર્થનેજ અવલંબીને હતાં. દેવપૂજની સામગ્રીમાં જેમ ભાવિક ભક્ત અર્પણતા રાખતો નથી તેમ સુમતિની પતિ સેવાની સામગ્રીમાં કોઈ પણ પ્રકારની ખામી રહે નહિ. સાસુ સસરાનો ખોલ એ પડતાં ઝીલી લેતી, તેથી એમની પ્રીતિમાં પણ ઉત્તરોત્તર વધારો થયા કરતો.

જે ત્રણ માસ કાંપ તરફના બંગલામાં રહેવા જવાનો વિચાર થવાથી એક દિવસ કુસુમાયુધે પોતાના પિતાને કહ્યું કે, પિતાજી આપણા જાગની મંભાગ પણ દિવસથી લેવાતી નથી તેથી આજા હોય તો આ એમાસાના એ ત્રણ મહિના હું ત્યાંજ મુકામ કરૂં અને મારી દેખરેખ નીચે બાગ સુધારૂં. આપણી ગેરહાજરીને લીધે માળા બરોબર સંભાળ લેતો નથી. મંત્રી અને કંપનીના કેટલોગમાંથી મેં કેટલાએક છોડ પસંદ કર્યા છે તે પણ મગાવી રાખાવું. આપનાં દર્શનને વાસ્તે હું આપોદેરી ઘેર આવી જઈશ.

કૃષ્ણદાસ—તારી મરજીની આડે આવવા હું ઈચ્છતો નથી. તોપણ ભાઈ તું તારી સાથે આપણા વિશ્વાસુ ગુમાસ્તા નારાયણને લેતો જા. સુમતિને એકલીને ગમશે નહિ માટે નારાયણની સ્ત્રી નર્મદા બહુ બડી બાઈ છે, એ પણ સાથે રહેશે. બંગલાની જોડેની બે નાની ઓરડીઓમાં એમનો સમાવેશ થઈ રહેશે. મોટી ઉમ્મરનાં છોકરાંને સ્વતંત્રતા કંઈક અંશે જોઈએ, પણ એ બહુ સંભાળથી વાપરવાની છે. ભાઈબંધ દોસ્તદારો ઝાઝા કરતો નહિ. એમ છતાં જો તારે સાથે મિત્રની જરૂર હોય અને વિષ્ણુદાસ આવી શકે એમ હોય તો ધણું સાફ. મને એ છોકરા બહુ ગમી ગયા છે.

કુસુમ—સુમુખી બાબીની તબીબત લગાર નરમ રહે છે તેથી મને લાગે છે કે પાણી ફેરબદલ કરવાને એ આવ્યા વગર નહિ રહે.

કૃષ્ણદાસ—ત્યારે તો ધણું સાફ.

કુસુમાયુધને તો જોઈતું હતું અને વેટે કલા બરોબર થયું. પિતાની આજ્ઞા મળી એટલે એણે તુરત વિષ્ણુદાસને પત્ર લખીને તેણેઓ. બંને મિત્ર અને બંને સખી-એનો મેળાપ સર્વને આનંદજનક થયો. સુગ્રામનાં હવા પાણીથી અને કેટલેક અંશે કસરતની ગેરહાજરીથી સુમુખીની પાચનચક્રિત કમી થઈ ગઈ હતી અને શરીર પણ નિર્મળ થઈ ગયું હતું. બંગલે રહેતા ગયા પછી કોરો દિવસ હોય ત્યારે સર્વેએ સવારમાં ઓઝામાં ઓઝા બે માછલિ ફરવા જવાનો નિયમ રાખ્યો. સાંજની વખતે પણ તેજ પ્રમાણે ફરવા જતાં પંદરેક દિવસમાં એના શરીરની પ્રકૃતિમાં સારો સુધારો થતો જણાયો એટલે એ પણ પોતાના નામ પ્રમાણે ગુણ પ્રસવતી થઈ. રાત્રે વાળુ કરી રહ્યા પછી એ એક કલાક વિષ્ણુ-

દાસ દુગસીકૃત રામાયણ વાચતો અને સર્વે સામળતા. ગુરુદ્વારા રામાયણ સમ-
જેસો હોવાથી દરેક દુહાનો મર્મ એ સારી રીતે સમજાવી શકતો હતો. સવા-
રમાં ફરવા જતા ત્યાં પણ સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય જોતા દરેક ઝાડ પાનમાંથી પણ ઉપ-
દેશ ગૃહણ કરતા.

એક દિવસ સવારમાં ફરતા વડની સખત કુપજો જોઈ વિષ્ણુદાસે કહ્યું જો પ્રિય
મિત્ર, આ વડની કુપજ કેવી સખત છે એ અત્યારથીજ આટલી સખત છે તો
પરિણામે એના પાદડા પણ જાડ થાય છે. અને પાનખર રતુમાં પાકીને ખરી
પડે છે પીપળાનું ઝાડ તો તે વખતે અડધું બોડું થાય છે. આ શરૂઆતનીજ
કઠોરતાનું પરિણામ છે.

કુમુદ—પલાશનું વૃક્ષ તો છેક બોડું થઈ જાય છે તાપણ તે વખતે નવી નીકળી આવતી
ટીશીઓ પોતાના પૂર્ણ રંગમાં નીકળતી જણાય છે

વિષ્ણુ—તેથીજ કવિએ કહ્યું છે કે —

પીપળા પાન ખરત હસતી કુપજોંયા,
મુજ વીતી તુજ વીતશે, ધીરી બાપુડીયા.

સુમતિ—ત્યારે વિષ્ણુદાસભાઈ, આપણા બાગમાં આસોપાલવનું ઝાડ છે તે તો હમેશા
લીલું રહે છે.

વિષ્ણુદાસ—એનું કારણ એ કે શરૂઆતથીજ એની કુપજોએ કોમળતા ધારણ કરી છે.
તાનપણથીજ જે મદને આધીન થાય છે તેની અવનતી વેહેલી થાય છે અને
શરૂઆતથીજ જે હલનની કોમળતાનું સેવન કરે છે તે હમેશાં આનંદમાં રહે છે.
એ ઝાડનું નામ અશોક પાલવ છે. એના પનની લીલાશ ઓછી થતી નથી
એટલુંજ નહીં, પણ આપણને એ જોવું ગમે છે. આ ચોમાસાના વખતમાં
ન્યારે સઘળે લીલાતરી પથરાઈ રહી છે ત્યારે જવાસા સુકાવા માટે છે. અદેખા
માણસોની સ્થિતિ એ પ્રકારની હોય છે. ઉનાળામાં ન્યારે ખીજ વનસ્પતિ કર-
માય છે ત્યારે જવાસા ખીલે છે. પણ એનું ખીલવું યોડી મુદત ચાલે છે. ચાતુ
મંત્રનું જળ મળતાજ એ સુકાય છે.

કુમુદી—આપણી વેલીએ સારી કે એ બારે માસ લીની રહે છે ચોમાસાના વેલા તો
વરસાદ આવે ત્યારે લીના અને બાદરવામાં તો સુકાઈ જાય છે.

કુમુદ—એ તો ‘ મળ્યું ત્યારે મીર અને ન મળ્યું ત્યારે ફકીર, ’ એ કહેવતને ખરૂં પાડે છે.

વિષ્ણુદાસ—તો પણ પ્રિય મિત્ર, એ એટલા હુક વખતમાં ફળ આપે છે એટલા સારા

સુમતિ—હા, પણ એ તો એવા વેના કે જેની એકાદ પોતાના ખેતરમાં વાવી ને સંભાળ
લે છે. વગર સંભાળે વાડ પર ઉછળતા વેલા તો કડવા ફળ આપે છે. કુકડવેલા,
ચનોખડીના વેલા, તુંગડીના વેલા અને ધીસોડાના વેલા કેવા કડવા ફળને
આપતાય છે ?

કુસુમ—એ તો વગર સંભાળે હિઠરતાં હોઠરતાં જેવા સમજવા. તોપણ એમાં પણ કેટલાં એક સંસ્કારી હોય છે અને તે પોતાના સંસ્કારને લઈને બીજાં ફળ આપનારા નીવડે છે, જેવા કે ડોડીના વેલા. એનાં મોંઢાં પણ મીઠાં હોય છે અને એનાં ફળ પણ મીઠાં છે. પૂર્વ જન્મના સંસ્કારવાળા પુરુષો પણ કેટલાંએક એવા નીવડી આવે છે. નાતપણમાં કેળવણી આપનાર ન હોવા છતાં એ પ્રસિદ્ધિને પામે છે.

વિષ્ણુદાસ—પણ તેમાં સાફ રાજવાતું છે કે ડોડીની માતા ફેડી મીઠી છે, માટે ડોડાં પણ મીઠાં છે.

સુમતી—તમે ઠીક અમારા ઉપર લાવીને દર્શાવે મુક્યું.

કુસુમ—મારા પ્રિય મિત્રનું કહેવું ખરૂં છે. માતાની હોઠરો ઉપર અસર ઘણી છે. કડવા વેલાની સંભાળ લીધાથી કાંઈ એતાં ફળ મીઠાં થતાં નથી. નેપોલ્યન જેવા મહાત્મા પુરુષો પોતાનાં મહાન પ્રયત્નને વાસ્તે એમની માતાને આભારી છે. પરાક્રમી પુરુષોનાં પરાક્રમ એમના માતામાં બીજ રહેલાં છે. ખરી ક્ષત્રીશીલા પુત્ર અને ખવાસણના પુત્ર વચ્ચે કેટલો તફાવત હોય છે?

વિષ્ણુદાસ—એટલાજ વાસ્તે સ્ત્રી કેળવણી ફરક મૂકતી આવશ્યક રહી છે. સ્ત્રી કેળવણીના ધ્વંસની સાથેજ આપણા દેશની પડતીની શરૂઆત થઈ છે. સીતા, દમયંતી અને દ્રૌપદી પૂર્ણ કેળવણી પામેલી સતીઓ યાદ ગઈ છે.

સુમતી—હું તો આંખા જેવાં વૃક્ષને વધારે અગત્યનાં ગણું છું. એ ફળ અને છાયા બંને આપે છે અને સતાઓને આધારરૂપ તથા પડે છે, દરથીજ એ વટેમાર્ગને પોતાના તરફ આકર્ષે છે.

કુસુમ—અતિથિતો સંસ્કાર કરવો એ તો પુરુષ વર્ગનો મુખ્ય ધર્મ છે અને તે એ બબ્બે છે પણ એને વીંટાઈ રહેનારી લેલી એને શોભાવે છે અને પોતાનાં પુષ્પના મુગધથી એને સુવાસિત કરે છે. લેલીના વીંટાણાથી વૃક્ષના શરૂને વિશેષ કૌવલ મળે છે.

સુમતી—સમજી રહ્યા વિશેષ કૌવલવાદ સાથે પણ નિર્ભળ તો પડી જાય. નિર્ભળને તો સત્તા બાર સમાન લાગે છે અને સફળ એને શોભા આપનાર બને છે.

કુસુમ—વાહ ભાણી સાહેબ આપણું કહેવું પ્રમાણ્ય છે. સંસાર બાર વૃક્ષનું કરનાર વીર શ્રદ્ધાપૂર્ણ પોતાની પત્નીને શોભાવે, સજે છે અને નિર્ભળ ફળ સંસારથી કંટાળી જાય છે અને પોતાની બાધાને બાર રૂપ સમજે છે.

સુમતી—લેલી રક્ત એક બાજુ તરફથીજ ચઢે તો તે બારરૂપ થાય પણ ચાર બાજુથી વીંટી વળે તો તે નિર્ભળ વૃક્ષને પણ ટકાવી ન શકે શું?

વિષ્ણુદાસ—તમારું કહેવું સત્ય છે. સ્ત્રી વચ્ચાબૂવણ અને પોપણનેજ વાસ્તે પતિને વળગી રહે તો તો એ બારરૂપ છે. પણ આના પતિનું આધારરૂપ કરે અને આનંદમાં રાખે, સંસાર બાર વૃક્ષનું કરવામાં મદદ કરે, તો તો અપળા નિર્ભળને પણ સમજ બતાવે છે.

કુસુમ—શ્વેત પૂર્ણ રીતે વંધ્યા પછી વેલી વિંટાય તો તો હરકત નહીં પણ કુમળા શ્વેતને વિંટાય ત્યારે તો વૃક્ષતુ યડ વધે નહિ અને ઉલટા એના કાપા પડે

સુમુખી—એ તો માળવમ્ યયુ કહેવાયની પુરઃ સસારમાર વહનને વાસ્તે તૈયાર ન હોય તે પેહેલા ઓ પુત્રાદિથી વીંટાઈ જાય, તો એતુ શરીર અને મનની શક્તિ એ શી રીતે વધે! એથી તો એતુ આયુષ્ય હુકુ યઈ જાય, અને જેમ ભારથી ઝાડ પડી જાય ત્યારે વેલી પણ નિરાધાર રહી નીચે પડી જાય છે તેમ ઓ પુત્રાદિ પણ નિરાધાર બની સંકટમા ઓવી પડે છે

વિપ્લુદાસ—એ દુષ્ટ દિવાળે આપણા ગૃહ વ્યવહારને મોટી હાનિ પહોંચાડી છે પરાક્રમ કરવાની ઇચ્છિતાના ઈર્ષાવાળા તરણે માળવમ્ની મેરીમા પડેલા કશુ કરી શકતા નથી પરાક્રમ શબ્દ આપણી શુભચિંતા બાધાના કાપમાથી નીકળી ગયા જેવો થયો છે આપણા શરીર બાળ અને મનોબળનો વ્યાપાર વગર આપણે શામા ઉપયોગ કરી શકીએ એમ છે ?

સુમતિ—દુષ્ટ રીવાજોના જોરને તોડવામા હું અને મારી સખી તમને સહાયબૂત થઈશું બાધકર્તા નહિ થઈએ

વિપ્લુદાસ—તમાર કહેવું સાચુ છે, પણ હું તમને એક નજરે જાણેલી વાત કહું એક ગૃહસ્થે પોતાની કન્યાને મોટી પદર વર્તી કરીને પરણાવવાનો ઠરાવ કર્યો હવે કન્યાને કન્યા પદર વર્તી થઈ ત્યારે એ આખી નાત શોધી વળ્યો પણ એને યોગ્ય વર જડયો નહિ ઓ પુરુષ ધણા ચિંતાતુર થઈ ગયા અને ક્ષણ વણી પામેલી પદર વર્તી કન્યાના મનની સ્થિતિ વિશે તો કહેવાતુજ ન રહ્યું પરિણામે એ ગૃહસ્થને પોતાની કન્યા એક પીસતાળીસ વર્તના રાડેલા પુરુષ સાથે પરણાવવી પડી ત્રીશ વર્તની વગે એ કન્યા રાડી આ પ્રકારના દૃષ્ટાંતો બધા આપણે નજરે જોઈએ છીએ ત્યાં દૃઢ વિચારનો એક માધ્યમ મેલુ કરી શકે એમ છે ! યોગ્ય વર જોળનાતુ શ્રેષ્ઠ કપા છે !

સુમુખી—મારી સખી તો કંદોષની દીકરી માળવની ભુકંબીની વાત કરે એમ સમજે છે, એમને તો આપણા કુસુમબાઈ જોળતા ગયા એટલે એમ મનજો છે કે નવધેય ટુંકાણે વર કન્યાને જોળતા જતા હશે

સુમતિ—(સસ્મિત) પતિના કથનને ટેકા આપવો એ તો પત્નીનો ધર્મ છે તમે તો તમારો ધર્મ બજાવતા હશો નહિ વાર ?

કુસુમ—તમે નથી જાણતા, એ તો મારા મિત્રને જોળવાને ખંદાગ નીકળી રડયા હતાં

વિપ્લુદાસ—સુમતિ બાબીના કહેવાને ટેકાની જરૂર પડી જરી

સુમુખી—હું આપતા કથનને ટેકા આપું ત્યારે એ મારી સખીના કહેવાને શુ ટેકા વગર રાખે એવા છે ?

સુમતિ—હરેક પોતપોતાનો પક્ષ સમાજ

આ પ્રમાણે વિનોદ કરતા અને જોડા નવ વાચતામા મંચે પોછા ફરતા ચોમાસામા

બ્યાપારતું કામ શિયિલ ચાલતું હતું, તોપણ કોઈ પણ અગ્રિજ તુમારતું કામ આવતું તો કૃષ્ણદાસ બંગલે મોકલી દેતા અને કુસુમાયુધ એના નિકાલ કરતો. સંસારમાં સ્ત્રી પુરુષોનાં જોડાં પોતાનું જીવન કેવી રીતે ગાળે છે તેનું અવલોકન કરવાનું આ બંને મિત્રોને ઘણું ગમતું. કોઈ પણ ચિત્ર જોઈ આવતા કે ઘેર આવીને તે ઉપર ચર્ચા ચલાવતા.

પાસેના બંગલામાં એક બ્રાહ્મણ કુટુંબ વસતું હતું. પુરુષ આશરે ચાલીશેક વર્ષનો હતો અને સ્ત્રીની ઉમ્મર વીશ વર્ષની હતી. પડોશી થવાથી એ કોઈક વખત કૃષ્ણદાસના બાગમાં આવતો, તેમ વિષ્ણુદાસ અને કુસુમાયુધ એના બાગમાં પણ જતા અને વાતચિતમાં ઝુંચાતા. બંને સ્ત્રી પુરુષ સુખમાં દિવસ નિર્ગમન કરતાં હોય એમ લાગતું. એક દિવસ સવારમાં સ્નાન સંધ્યામાંથી પરવારી બેઠાં એ બંગલામાં બે સ્ત્રીઓ લલતી હોય એમ જણાયું. લલાઈ મુરોદિય સુધી ચાલુજ રહી હતી. બંનેને શાન્ત પાડવાને ઉપર જણાવેલો બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થ પ્રયત્ન કરતો હતો, પણ એનું મોઢ્યું વાએ ઉડ્યું જતું હતું. આ જોઈને વિષ્ણુદાસે પોતાના મિત્રને કહ્યું કે, “કુસુમાબાઈ, સાંભળો છો. અત્યાર સુધીના આ શાન્ત બંગલામાં આજ કંઈ નવીન બનાવ બન્યો હોય એમ લાગે છે ગોવિંદરામભાઈની સ્ત્રી કોઈ બીજી સ્ત્રીની સાથે લલતી હોય એમ લાગે છે. વચમાં વચમાં ગોવિંદરામભાઈનો અનાજ પણ મંજગાય છે. બ્રાહ્મણુર્તને સમયે આ પ્રકારનો ક્લેશ ઉત્પન્ન થવાનું શું કારણ હશે?”

કુસુમ—ચાલો આપણે પેલી વાડ ઓથે જઈએ અને સાંભળીએ. બંને મિત્રો વાડ ઓથે જઈને જુએ છે તો ગોવિંદરામભાઈની સ્ત્રીના જટીયાં એક પાંત્રીશેક વર્ષની સ્ત્રીએ પકડેલાં અને તે ઉપરથી ગોવિંદરામભાઈનો મુઠ્ઠીપ્રહાર પડવા છતાં મૂકતી નહોતી. બે ચાકરોની મદદથી ગોવિંદરામભાઈ બંને સ્ત્રીઓને જુદી પાડી શક્યા. છટી પડી એટલે નાનીએ મોટીને ટીકા બતાવ્યો કે મોટીના સુખમાંથી ગાળોનો વર્ષાદ વરસ્યો. મોટી થાકતી કે નાની ધીમેથી બોલતી કે “કેમ થાકી?” આ શબ્દ સાંભળીને મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રી મમણા જેસપર ચડતી. ગોવિંદરામભાઈ પરાણે નાનીને બંગલામાં લઈ ગયા કે મોટી પાછળ દોડીને બોલી “કેમ એને પરણીને લાવ્યા હશેને, મને તો પકડી આણી હશે. મને પરણી લાવતી વખતે તો તમારી માએ મોઢેય લાલ્યો હતો અને એને લાવતી વખતે તો એ મિચારાંને એમ ઓરીઓ વીલ્યો નહોતો. એ જીવતાં હોતો તમે મને સત્તાવતેય શાના? એને છાકરો થશે તે તમારું દાળદર પુકશે અને મારી છાકરી સ્વર્ગે નહીં લઈ જાય. એ રાંડને હું નંપવા દેવાની નથી.

ગોવિંદરામ—તમે બંને સાથે બેઠેનો પ્રભાણે રહો. બંનેના રોટલા પુર કરવા હું પાંચ વર્ષનો છું. તું તારી મેજે શેઢેરમાં રહે. હું તને ઘાન લુગડું પુર પાડીશ.

મોટી—બ્યાં તમે ત્યાં હું. મારે શેઢેરને શું કરવું છે બાળવું છે?

ગોવિંદરામ—એમ બોલ નહીં. હું તને દુઃખ પડવા નહિ દઉં. તને દીવણુસમા રોટલાની વચમાં રાખીશ.

મોટી—રોટલા તો મારે પાંચેર જોઈએ તેટલા છે. પણ એ રાંડ તમારી સાથે મોજ શોખમાણે અને હું ખૂણે પડી રહું. એમ નથી બનવાનું તમેમ રહો મારી સાથે.

ગોવિંદરામ—નિત્ય આવે બવાડો કરવાને ?

મોટી—ત્યારે એમ કરો. યોગ દહાડા એ પીયર જાય, અને યોગ દહાડા હું પીઅર જાઉં. પણ એ બારે માસ તમારી સાથેને સાથે રહે એ નહીં પાલવે. એ મારાથી સહન નહિ થાય.

નાની—ન સહન થાય તો ૫૬ મોટા ધરામાં.

નાની બોલી કે પાછી લદાઈ નવે નામે જાગી. ગોવિંદરામ અકળાઈ ગયો અને વિષ્ણુદાસ અને કુસુમાયુધને બોલાવવાને ચાકર મોકલ્યો. બંને મિત્રોએ ત્યાં જઈ મહા મુશ્કેલીએ સમાધાન કર્યું. મોટીને એ ચાર દહાડા બંગલે રહેવાનું કરાવ્યું એટલે એ લગાર શાન્ત પડી. રસોઇખાને પણ સવારના નવ વાગે સુલો સળગાવવાને વખત મળ્યો. દશેક મીનીટ વાતચિત કરી પાન સોપારી લઈ બંને મિત્રો ઘેર આવ્યા, ત્યાં બંને સખીઓ હકિ-કત જણવાની આતુરતામાં એમની વાટ જોઈને બેઠી હતી. સુમખીના પૂજવાથી કુસુમા-યુધે કહ્યું કે આ ગોવિંદરામ મોટો કોન્ટ્રાક્ટર છે. મીલોના કોન્ટ્રાક્ટમાં એણે પૈસા સારા પેદા કર્યા છે. એણે એ વખત લગ્ન કર્યા છે. મોટી સ્ત્રીને એક સતર વર્ષની છોકરી છે. છોકરી નવ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી એ મોટી સ્ત્રીને બીજી પ્રજા થઈ નહીં. મૂળે બ્રાહ્મણ-ભાઈ, પૈસા કમાયા અને કન્યાઓ જોઈએ તેટલી એટલે સ્ત્રી પીઅર ગઈ એટલામા બગીસ વર્ષની ઉંમરે એક બાર વર્ષની કન્યા પરણી લાવ્યા. અને સંસારના સુખને નામે મોકુ વાળ્યું. બગીસ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં મોટી સ્ત્રી તરફથી કોઈ પણ રીતનું અસંતોષનું કારણ એને મળ્યું નહોતું. એ એના વખત જરોબર સાચવતી હતી અને આચારિકત બાઈ હતી, પણ છોકરાની આશાએ બીજી સ્ત્રી કરી. મોટી યોગ્ય વર્ષ તો અકળાઈને બેસી રહી અને કોઈ દિવસ સામું બોલેલી નહીં એટલે ઝકાસ બહાર પડ્યો નહીં, પણ નવીના મોહમાં ભા-ઈએ એને ઉકેલિસારી દીધી. ચોમાસાના ચાર મહિના મજા મારવાને આ બાલકીસનદાસ શેકતો બંગલો ભાડે રાખ્યો છે. જુની પીઅર ગઈ હતી ત્યાંથી પરમ દહાડે આવી ત્યારે એને એ વાતની ખબર પડી એટલે પરાદમાજ ઉઠીને મનનો બળાપો કાઢવાને આવી. નીચે માનસેજ બોલતી હોતતો આટલું યાત નહીં, પણ એને દીડી એટલે આંખો ચાર થઈ અને મશ્કરીમાં બોલી કે “મજા માણવા આવ્યાં હશે.” આ શબ્દ સાંભળતાંજ જુની વાઘની પેડે તુટી પડીને બવાઈ પૂર્ણ રીતે ભજવાઈ.

સુમખી—કુસુમાબાઈ એમાં તમને કોને વાંક લાગે છે ?

કુસુમ—એક ઉપર બીજી સ્ત્રી લાવનાર પણ વૃત્તિવાળા પતિનો. એક કરતાં વધારે સ્ત્રી કરનાર મનુષ્ય પ્રેમના લક્ષણને જાણતોજ નથી. ત્રણ સ્ત્રીઓ કરવાથી દરરોજ સરખા મહારાજ અકાળ મૃત્યુને આધિન થયા છે, તો ગોવિંદરામભાઈ શા હિસાબમાં. બીજી સ્ત્રી કરવાથી શાન્તનુ સરખા પરાક્રમી રાજાને બીજા સરખા બળવાન પુત્રનો ગાદીને વારસે હક ઉઠાવવાની ફરજ પડી હતી તો બીજા મનુષ્યો શા લેખામાં.

સુમતિ—શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને સોજ હજાર એકસોને આઠ સ્ત્રીઓ હતી એ વાત ખરી હશે ?

વિષ્ણુદાસ—નારદજી પરીક્ષા કરવાને આવ્યા ત્યારે દરેક સ્ત્રીના મેહેલમાં એમણે શ્રીકૃષ્ણનાં ફર્શન કર્યાં એ વાત તમે માનો છો ?

સુમતિ—એ તો પ્રભુ એટલે અનેક સ્વરૂપ છે,

વિષ્ણુદાસ—શ્રીગોપાલએ જીવાભગવાને મળવાને કહ્યું ત્યારે જીવા ભગતે કહ્યું કે હું તો સ્ત્રીજાતિની સાથે સંભાષણ કરતો નથી, શ્રીગોપાલએ કહ્યું કે વૃંદાવનમાં તો હું સઘળી સ્ત્રીઓના દેખું છું એમ જતાં તમે પુરૂષ રહ્યા છો એ નવાઈની વાત? એનો બાવાર્થ તમે સમજ્યા? એનો અર્થ એમ લેવાનો કે જીવાત્માનો પરમાત્મા પ્રત્યેનો ભાવ સ્ત્રીના પુરૂષ પ્રત્યેના ભાવ જેવો છે. સ્ત્રી પુરૂષના સ્વરૂપમાં ભળી જાય છે તેમ જીવાત્માને પરમાત્મા સ્વરૂપમાં ભળવાનું છે. એ સઘળું આધ્યાત્મિક અર્થમાં સમજવાનું છે. આપણા મૂઠા વ્યવહારને એ વાત લાગુ પડતી નથી.

કુસુમાયુધ—ગોવિંદરામ મરખા સમજી માણસને લક્ષ્મીની ગોંઠથી જોડાએલી અને પંદર સોળ વર્ષ સુધી જેની સાથે પ્રેમપૂર્વક દિવસ નિર્ગમન કરેલા એવી સ્ત્રીના ઉપર મુશ્કેલ પ્રહાર કરવો પડ્યો એ જોઈ ખેદની વાત છે? એ અજાણના જીવને કંટકો કંઠે થતો હશે? જુનીને અદેખાઈ નડે છે એમ નહીં પણ પતિ પ્રેમનો ભગ નડે છે. ગોવિંદરામ પોતેજ કમુદ કરે છે કે ખીજું લગ્ન કર્યા પહેલાં એ કાંઈ દિવસ એમની સાથે હંમેશ્વરે જોડી નથી કે એણે એમની આરાધનું ઉદ્ધવન કર્યું નથી. તો આ બાબતમાં તો પતિ કૃતજ્ઞ હોય છે. એ અજાણનો હું વાંક કાઢી ચકતો નથી.

વિષ્ણુદાસ—એમાં ગોવિંદરામને પણ યું મુખ મળે છે? એની વૃત્તિ પચીતી તો એનું મુખ પણ તેવું.

કુસુમ—મને તો શ્રીરામચંદ્રજીનું દર્શન અત્યુત્તમ લાગે છે.

સુંમુખી—સગમાંપતિને વનમાં મોકલી એ વાતનું શી રીતે સમાધાન કરે છે?

કુસુમ—રામને પોતાની સ્ત્રી કરતાં પણ પ્રજા વિશેષ છે. નિર્જિત સ્થિતિમાં સુંખ ભોગવવું એના કરતાં મરવું સારું, એમ ધારીનેજ એમણે પ્રિયાવિરહનું દુઃખ અનુભવ્યું. એમણે ખીજી સ્ત્રી હોતો એમના પ્રેમને દર્શન લેવા લાયક હું ન ગણત, પણ એમ ન કરતાં સીતાવિરહનું અતિ કષ્ટદાયી દુઃખ એમણે વેઠ્યું છે અને પ્રાન્ને એ બતાવી આપ્યું છે.

સુમતિ—સપ્તિ તે ઉપર રામચરિત વાંચ્યું છે? કવિએ રામચંદ્રજીના અંતર્ભાવનું ચિત્ર આપ્યું છે તે વાંચીએ છીએ ત્યારે આપણું હૃદય બેદાઈ જાય છે. સીતાજીના હસ્ત સ્પર્શથીજ એમની મૂર્છા વળે છે.

વિષ્ણુદાસ—શ્રીરામચંદ્રજીનું તો આખું ચરિત મનુષ્યજાતિને દર્શન લેવા લાયક છે. એમણે પુરુષભાવ દર્શાવ્યો છે, બાલુભાવ દર્શાવ્યો છે, પતિભાવ દર્શાવ્યો છે, નૃપતિભાવ દર્શાવ્યો છે અને પિતાભાવ પણ પૂર્ણપણે દર્શાવ્યો છે.

સુંમતિ—અને સર્વેક પ્રયે સ્ત્રીભાવ દર્શાવવામાં પંચ બાકી રાખી મેથી.

કુસુમાયુધ—એથીજ એમની ગુણાનુવાદ સીમળી આપણને આનંદ થાય છે.

વિષ્ણુદાસ—એતો પુરૂષ અંતરી આં સંસારમાં કેવી રીતે વર્તેલું એ દર્શાવતું બતાવવાને ધરનેજ અવતાર લીધેલો હતો. મનુષ્ય એટલું સર્વ વાને પૂર્વ હોઈ ચકે નહિ. શ્રી વિષ્ણુદાસે રામચંદ્ર વાંચેને તે સંમર્ગમાં આંતરેને એણે ગોવિંદરામ તથા

એમનીઝીએને આવવા તિમંતણ કર્યું. મોટી ઝીને કયા અવજી ઉપર પ્રીતિ હતી તેથી એનો એની મેળે આવી અને નાનીને ગોવિંદરામભાઈ તેડી લાવ્યા. સમયદંડના વનવાસને વાસ્તે સંજ્ઞા સવા વિશેની કયા આવતાં સર્વના તેજસાં અશુધારા ચાલી. કેકેલીને સ્વામી તથા પુત્ર તરફથી થયેલા મિશ્કારની કંઈક અસર નાની ઉપર થઈ અને કૌસલ્યાની દંડતાની અસર મોટી ઉપર થઈ. વિષ્ણુદાસ કયા કરવામાં તેમ સમજાવવામાં ધણો પ્રવિણ હોવાથી એ બન્ને એજો પૂછી દીધા સાથે સમજાવ્યો. ગોવિંદરામની બંને ઝીઓના મન ઉપર આથી મારી અસર થઈ. કમળ રક્ષા સેહેલાઈથી વળી શકે છે, તેમ નાનીના મન ઉપરની અસર તો એના અશુભાતથી જુલાઈ આવી; મોટીને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો અને ગોવિંદરામને એ બેરી કરવામાં સમાવડા એરજામનું બાત થયું. મોટીનો સંસાર ઉપરનો મોઢ કંઈક અંશે ઓછો થયો અને નાનીને મોતાતી શોભ પ્રત્યેની અવિનયી વર્તણૂકને વાસ્તે ખેદ થયો. દર-રોજના રામકથા અવજીથી ગોવિંદરામભાઈ કંઈક શાન્તિ ભોગવતા થયા. આઠ નવ વર્ષ મોટીએ પતિ તરફના કંઈક ભાવનો લ્હાવો લીધો અને નાની એને મોટી બેહેન કહી બોલાવતી થઈ.

બળેવ ઉપર માતા પિતાની સાથે રહેવાના વિચારથી અને મિત્રો આવજી શુદ્ધિ ચાહ-સાને દહાડે જમી કરી શેહેર તરફ જવા નીકળ્યા અને સુમતિ તથા સુમુખી ગાડીમાં બેસીને ઘેર ગયાં અવલોકન કરવાની ટેવથી આજ એમણે દરીયાપર દરવાજાનો માર્ગ લીધો. દર-વાજામાં પ્રવેશ કરી સુગાર આગળ આઠલામાં એમણે એક બાઇને એક તાના ધરના ઓટલાપર રહતી જોઈ. પ્રાંચદંડ માણસ એની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યાં હતાં એ થા વાસ્તે રહે છે એ જાણવાની જુગાસાથી એ ત્યાં ઉભા એટલામાં એમણે એક માણસને હાથમાં લાકડી ઉગામીને મારવા આવતો જોયો કે તુરત કુચુમાયુધે એને પકડી લીધો અને વિંધણ-દાસે એના હાથમાંથી લાકડી ઝુંટવી લીધી. માણસે છુટવાને પ્રયત્ન ધણું કર્યું પણ ખીંચ માણસોએ આવીને એને ઓટલા ઉપર બેસી રડતી બાઇ પાસે જવા દીધો નહિ.

અપૂર્ણ.

બ્રાહ્મણોમાં થતી હીલચાલ.

અમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, અમદાવાદના ચાતુર્વેદી મોઢ બ્રાહ્મણોએ પોતાની જ્ઞાતિમાં સુવ્યવસ્થા થવાને એક જ્ઞાતિ તરફથી મંડળ નીચું છે, અનેતે મંડળના સરપંચ વયોદહ અને જ્ઞાતિના અગ્રેસર જોર ત્રિભો-વનને નીચ્યા છે. ઈશ્વર જ્ઞાતિનો સત્વર, અભ્યુદય કરો એ અમારી પ્રાર્થના છે.

ઉમરેક મુકામે ખેડવાળા બ્રાહ્મણોની કોન્દરન્સ ગયા માસમાં મળી હતી. તેના પ્રમુખ વયોદહ, જ્ઞાત વૃદ્ધ, સાક્ષર શ્રીયુત રજુઝાડભાઈ ઉદયરામ દવે જોએ

ઉમરેક.

માજી કચ્છના દિવાન હતા અને હાલ વાનપ્રસ્થ જીવન ગાળે છે, તેમને નીમવામાં આવ્યા હતા, કોન્દરન્સનું ઉત્તમ કાર્ય કેળવણી દંડ છે, અને તેમાં બહુ સારી રકમો બરાવાથી એક સાફ દંડ થયું હતું. કોન્દરન્સો તથા એવી અનેક

સાંખ્યિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ખેલવાળા શાહજી તેમનો અબ્યુઝ સાથે તેમાં ઈશ્વર તેમને સહાય આપે એ પ્રાર્થના છે.

સરખેજ હિતવર્ધક સમાજ તરફથી બહુચરાજી માતામાં પોષ વદિ ૧૦ ને વાર રવિને દિવસે મંડળના સભાસદ રા. રા. પ્રાણજીવન નારાયણ ત્રિપાઠી ઓવર સીયરની પરિક્ષામાં, અને રા. રા. કેશવલાલ જગજીવન ત્રિપાઠી મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષામાં પાસ થવાથી તેમને માન આપવામાં આવ્યું હતું, અને સમાજના કેટલાક સભ્યો હાજર હતા, તેમના તરફથી આનંદ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો. મંડળની સિલકના ૩. ૬) રા. રા. ચમનલાલ કરણાશંકરની દરખાસ્ત અને રા. રા. નાથાલાલના ટેકાથી મંત્રીની સંમતિથી સરખેજના વનિતા વિશ્રામના ફંડમાં આપવામાં આવ્યા હતા. રા. પ્રાણજીવન તથા રા. કેશવલાલે પણ સરખેજ વનિતા વિશ્રામ ફંડમાં ૩. ૩) અને ૩. ૨) અનુક્રમે આપ્યા હતા.

આજ દિવસે સંસ્કૃત મંથા કલાસ તથા શાળાના વિદ્યાર્થીઓને વસ્ત્રાદિકનું ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું. અને તે પછી સરખેજ વનિતા વિશ્રામનો રીપોર્ટ વાંચવામાં આવ્યો હતો અને વનિતા વિશ્રામની સ્થાપના પછી આજ દિવસ મુધીમાં શીખવા આવેલી બહેનોને ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું. આ ઇનામનું ખર્ચ અમદાવાદના રા. રા. મતીલાલ છોટાલાલ કમોડીયા બી. એ. બી. એટ. લૉ તરફથી સરખેજ વનિતા વિશ્રામ ફંડમાં આશર્યાં ૩. ૧૫) આપવામાં આવ્યા હતા, તેમાંથી કરવામાં આવ્યું હતું. આ સંસ્થાનું કામ આવી સંતોષ કારક રીતે ચાલતું જોઈ, તે કામથી સંતોષ દર્શાવી સરખેજ બા. જ. લાઇબ્રેરીની વ્યવસ્થાપક કમીટીના જોઈન્ટ સેક્રેટરી તથા વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ તરફથી મહેમ અ. સૌ. અન. પૂર્ણા સ્મારક ફંડમાંથી ૩. ૩) કન્યા તથા સન્નારીઓને વહેંચવામાં આવ્યા હતા. અને તે ફંડ વનિતા વિશ્રામમાં સોંપવામાં આવ્યું હતું. શાળાનું ઇનામ શાસ્ત્રીજી પ્રેમાનંદજીને હાથે આપવામાં આવ્યું હતું; અને વનિતા વિશ્રામનું ઇનામ ગામના આગેવાન શેઠ કેશવલાલનાં માતૃથી પૂ. રેવાબાઇને હાથે આપવામાં આવ્યું હતું.

મુબાઇમાં રહેતા સૌરાષ્ટ્રથી મોઢ ચાતુવેંદી બ્રાહ્મણોની એક સભા તાંબાકાંટામાં રા. રા. પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠકને ત્યાં યજ્ઞ હતી. સભાનો હેતુ રા. રા. મુબાઇ. કાશીરામ અંબારામ જની ઓછા સાલ બી. એ. માં પાસ થયા તેમને માન આપવાનો હતો. તેઓ પોતે બાવનગરના નિવાસી છે, અને તેમનું કુટુંબ ત્યાં સન્માનિત છે. મેળાવડામાં આશરે પચાસેક માણસો એકત્ર થયા હતા. રા. પ્રભાશંકરે એક અસરકારક બાપણું કર્યું હતું, જેની અસરથી મુબાઇમાં એક પ્રતિ મંડળની સ્થાપનાના વિચાર માટે ફરીથી માથ વધી ૧૪ ને દિવસે ત્રવાડી લાલશંકર ગૌરીશંકરને ત્યાં એકત્ર થવાનો વિચાર કરી સભા વિસર્જન યજ્ઞ હતી. આ સિવાય આ જગ્યાના બીજા રા. રા. ત્રવાડી રતીલાલ જગન્નાથ ત્રવાડી હરિશંકર દુર્લભરામ અને ત્રવાડી ગણપતરામ રામરામ મેટ્રીકમાં પાસ થયા છે, અને રા. ગણપતરામને ૩. ૧૧) ની યુનિવર્સિટીની સ્ટોલરશીપ પણ મળી છે.

સવાજમની પહેંચ

૧ લા વર્ષનું.

રા. રો. રેવાચંકર અંબારામ બટ
અમદાવાદ

૨ જા વર્ષનું.

રા. રા. ગોવિંદલાલ રામચંકર જાની
અમદાવાદ

રેવાચંકર અંબારામ બટ.

૩ જા વર્ષનું.

રા. રો. ગોવિંદલાલ રામચંકર જાની
અમદાવાદ

ગણપતરામ વિશ્વરામ

આમોદ

પ્રાણચંકર હસમુખરામ ત્રિપાઠી

સરખેજ

જયારંદ જયરામ પાટક

કોડીનાર

રેવાચંકર અંબારામ બટ

અમદાવાદ

ઝવેરીલાલ હરગોવિંદ પેડ્યા

ધંધુકા

રાજાચંકર હસપતરામ ત્રવાડી

સેવાલીયા

વૈદ્ય મગનલાલ હાઉજી

સરખેજ

હસપતરામ ચિવચંકર હવે

નવીખંદર

પ્રિયાચંકર જયચંકર પાટક

મુંબાઈ

સામયિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ખેડવાળા બ્રાહ્મણો તેમનો અભ્યુદય સાધે તેમાં ઇચ્છિત તેમને હાય આપો એ પ્રાર્થના છે.

સરખેજ હિતવર્ધક સમાજ તરફથી બહુચરાજી માતામાં પોષ વદિ ૧૦ ને વાર :

સરખેજ. દિવસે મંડળના સભાસદ રા. રા. પ્રાણજીવન નારાયણ ત્રિપાઠી ૨
સીયરની પરિક્ષામાં, અને રા. રા. કેશવલાલ જગજીવન ત્રિપાઠી

કુલેશ્વરની પરિક્ષામાં પાસ થવાથી તેમને માન આપવામાં

હતું, અને સમાજના કેટલાક સભ્યો હાજર હતા, તેમના તરફથી આનંદ પ્રદર્શિત કરી
આવ્યો હતો. મંડળની સિલકના ૩. ૧) રા. રા. ચમનલાલ કરણાચંકરની દરખાસ્ત
રા. રા. નાથલાલના ટેકથી મંત્રીની સમતિથી સરખેજના વનિતા વિશ્રામના ફંડમાં
પવામાં આવ્યા હતા. રા. પ્રાણજીવન તથા રા. કેશવલાલે પણ સરખેજ વનિતા વિશ્રામ
ફંડમાં ૩. ૩) અને ૩. ૨) અનુક્રમે આપ્યા હતા.

આજ દિવસે સંસ્કૃત સંધ્યા કલાસ તથા શાળાના વિદ્યાર્થીઓને વસ્ત્રાદિકનું ઇનામ
આપવામાં આવ્યું હતું. અને તે પછી સરખેજ વનિતા વિશ્રામનો રીપોર્ટ વાંચવામાં આવ્યો
હતો અને વનિતા વિશ્રામની સ્થાપના પછી આજ દિવસ સુધીમાં શીખવા આવેલી બહે-
નોને ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું. આ ઇનામનું ખર્ચ અમદાવાદના રા. રા. મતીલાલ
છોટાલાલ કમોડીયા બી. એ. બા. એટ. ડૉ. તરફથી સરખેજ વનિતા વિશ્રામ ફંડમાં આ-
શ્રયાર્થે ૩. ૧૫) આપવામાં આવ્યા હતા, તેમાંથી ફરવામાં આવ્યું હતું. આ સંસ્થાનું કામ
આવી સંતોષ કારક રીતે ચાલતું જોઈ, તે કામથી સંતોષ દર્શાવી સરખેજ બા. જ. લાઇબ્રેરીની
વ્યવસ્થાપક કમીટીના જોઈન્ટ સેક્રેટરી તથા વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ તરફથી મહુમ અ. સૌ. અજ-
પૂર્ણા સ્મારક ફંડમાંથી ૩. ૩) કન્યા તથા મનારીઓને વહેંચવામાં આવ્યા હતા. અને તે
ફંડ વનિતા વિશ્રામમાં સોંપવામાં આવ્યું હતું. શાળાનું ઇનામ શાસ્ત્રીજી પ્રેમાનંદજીને હાથે
આપવામાં આવ્યું હતું; અને વનિતા વિશ્રામનું ઇનામ ગામના આગેવાન શેઠ કેશવલાલનાં
માતૃશ્રી પૂ. રેવાબાઇને હાથે આપવામાં આવ્યું હતું.

મુખાઈમાં રહેતા સૌરાષ્ટ્રીય મોઢ ચાતુર્વેદી બ્રાહ્મણોની એક સભા તાંબાકાંઠામાં રા. રા.

પ્રભાચંકર જયશંકર પાઠકને ત્યાં યજ્ઞ હતી. સભાનો હેતુ રા. રા.

મુખાઈ. કાશીરામ અંબારામ જનની જોણુ સાલ બી. એ. માં પાસ

થયા તેમને માન આપવાનો હતો. તેઓ પોતે ભાવનગરના

નિવાસી છે, અને તેમનું કુટુંબ ત્યાં સન્માનિત છે. મેળાવડમાં આશ્ચરે પચાસેક માણસો
એકત્ર થયા હતા. રા. પ્રભાચંકરે એક અસરકારક બાપણ કર્યું હતું, જેની અસરથી મુખા-
ઈમાં એક રૂપિય મંડળની સ્થાપનાના વિચાર માટે ફરીથી માથ વદી ૧૪ ને દિવસે ત્રવાડી
લાલચંકર ગૌરીચંકરને ત્યાં એકત્ર થવાનો વિચાર કરી, સભા વિસર્જન યજ્ઞ હતી. આ સિ-
વાય આ જગ્યાના બીજા રા. રા. ત્રવાડી સ્તીલાલ જગન્નાથ ત્રવાડી હરિશંકર દુર્લભરામ અને
ત્રવાડી ગણપતરામ રાજરામ મેટ્ટીકમાં પાસ થયા છે, અને રા. ગણપતરામને ૩. ૧૧) ની
યુનિવર્સિટીની સ્ટોલરથી પાસ મળી છે.

ગુર્જર બ્રાહ્મણ

નમઃસ્તુ સંયંદ્ય સત્ત્વો મનાંસિ જ્ઞાનતામ્ । સુમાનો મધુસ્સમિતિ, સ્સત્ત્વો
સમાનું મન સ્સદ્ ચિત્તમેવામ્ ॥ સુમાનં મન્ત્રમ્ભિ મન્ત્રયેવ । સુમાનોઽ વાક્યંતિ
સ્સમાન્તા દ્વિવાનિવ ॥ સમાનમસ્તુ વો મનોયથા વુસ્સુસ દાસતિ ॥ કચ્ચેદ,

આવાર્થ:—અધુઓ! એકત્ર યાઓ, વાણીમાં, વિચારમાં અને કર્મમાં એકતા રાખો. તમારા સમાજનું કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો, તમારો હૃદય સમાન હો, તમારા વિચાર સમાન હો. તમારી ગૂઢ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે. તમારી ઇચ્છાઓ સમાન હો, તમારા હૃદય એકત્ર યાઓ, તમારા મન એકત્ર યાઓ કે જેની ક્રીનેતમાસનાં ગાદ એકતા યાવ. હો! આમિદેવ અમારી આ ઇચ્છા તમ કરો.

વર્ષ ૩, અંક ૯

[માસિક]

ફાલ્ગુન સવત ૧૯૬૮

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી. સરખેજ

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામચંદ્ર હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

સમાજમાં કેવી રીતે વર્તેલું ? ગ રા. હ. હ ત્રિ બી એ	૧૭૭
મારી નોંધપોથીમાથી ઊતારા. રા બ્રહ્મજ્યોતિ.... ..	૧૮૨
મસાલ ચિત્રનું અવલોકન ના. ગ મહાનંદ બાઈચંદ્ર ભટ્ટ... ..	૧૮૫
તડ એકડા અને બ્રાહ્મણ. બહેન રૂમિભણિ નાતજીજી	૧૮૭
અન્યાયનો કન. (સર્ગેની સુદરીઓ) રા વામન બી એ... ..	૧૮૪
તરજીને જે બોન ન રા પરીખ મધીતાન કેચવલાલ.	૧૮૫
બ્રાહ્મણોમાં થતી હિતચાતો... ..	૧૮૭
મર્દુમ કવિ ધીરજ કાકાનું અવમાન રા. રા. ગણાબાઈ રામચંદ્ર મહેતા... ..	૧૮૬

વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાંત રૂ ૧. અગાઉથી.

પત્ર વ્યવહાર—વ્યવસ્થાપક ‘ગુર્જર બ્રાહ્મણ’ ઑરિસ. પખાસીની પો. —અમદાવાદ.

અમદાવાદ—પી અં. ગુનિયન પ્રિન્ટ મ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમાં મેટીતાત આમળદાસે છાપ્યું.

નિયમો.

૧. વગર સહીના અને તન્નીની સહીના લેખો લાટે તન્ની જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે.

૨. માસિકમાં હરકાંઈ વિષયના લેખો મોકલવાની સુગમતા પ્રેરનાર છુટ છે. વ્યક્તિ અત અર્થ લેવામાં આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમાં નહિ લેવામાં આવે તો તે અમે પાછો મોકલવા બંધાતા નથી. લેખ કાગળની એક જ બાજુએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઈએ, સહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ.

૩. નવા આલોક ચનારે લવાજમ અગાઉથી મોકલવું. અને આલોક એ વર્ષ પૂરે ચતામાં લવાજમ મોકલી દેવું. મનીઓર્ડર તન્ની ઉપર સરખેજ મોકલવો. પત્ર વ્યવહાર અમદાવાદને સરનામે કરવો. માસિકનો નમુનાનો એક એક આનાની ટીકીટ મોકલે મોકલવામાં આવશે.

૪. માસિક દરેક માસની અમાવાસ્યા સુધીમાં ન મળે તો બચવસ્યાપકને પત્રથી જ જાણવું. સિરનામાના ફરકારથી બચવસ્યાપકને વાકે કરવા નહિ તો માસિક ગેરવસે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી. માસિકના સરનામા ઉપરનો નંબર લખવા કૃપા કરવી.

૫. લવાજમ મોકલ્યા પછી એક એ મહીને માસિકમાં પહોંચ આવી ન હોય તો પત્રથી પુછાવવું.

લવાજમની પહોંચ.

વર્ષ ત્રીજું.

રા. રા. ડાહ્યાભાઈ નેચરે ત્રવાળી	વાસણા કેળીયા
ગોવિંદરામ સેવકરામ	
અંબારામ હરજીવન ત્રવાળી	સરખેજ
ડૉ. ત્રીકમલાલ મગનલાલ	અમદાવાદ
ગૌરીચંદર વી. નેચરે ત્રવાળી	ગંધુલા

ગુર્જર વ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામ દેવાઃ । મદ્રં પદ્મયોમાદ્યભિર્યજન્વાઃ । સ્થિરૈરક્ષૈ-
સ્તુષ્ટુવા ૨ સસ્ત્રનૂભિઃ । વ્યશંમં દેવદિનં યદાયુઃ ॥ તદ્વાત્મનિ નિરતે,
ય ઉપનિષત્સુ ધર્માન્તે મયિ સન્તુ તે મયિ સન્તુ ॥ ઉપનિષત.

શબ્દાર્થ:—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને માંભળાએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ,
ને દૃઢ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા મારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

વર્ષ ૩, અંક ૯.

[માસિક.]

ફાલ્ગુન. સંવત ૧૯૬૮.

સમાજમાં કેવી રીતે વર્તવું ?

વિદ્વદ્વર્ષ પ્રમુખ સાહેબ અને પ્રીય બંધુઓ !

ઈશ્વર કૃપાથી આપણને આજે હુતાચનીને નિમિત્તે એકત્ર થવાનો પ્રસંગ મળ્યો છે.

આજે રમણે રમણે આ, પુરુષ, બાળ, વૃદ્ધ વસંતોત્સવ યોગ્ય રીતે

૧ ઉપોદ્ધવાત ઉત્તમવા પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે નિમગ્ન થશે. સહુ પોતપોતાની

શ્રદ્ધા પ્રમાણે વસંતઋતુના મંદિરમાં વિવિધ વસ્તુઓ ચઢાવશે કાંઈ

ખાળકુંડીયો તથા રાજોડી અને કાઠવ મેળવીને કીડામાં પ્રવૃત્ત થશે, તો કાંઈ કેસુડા, ચુલાલ

વગેરે વસ્તુઓ શુભશબ્દને ભેટ ધરશે. વસંતનાં સ્તવન કેટલાંક ગૃહોમાં કૃષ્ણ ગોપીઓનાં તથા

કામદેવના યુગારિક ગીતોના રૂપમાં ગવાશે જ્યારે શેરીઓમાં ખીખત્સ, શબ્દોમાં તથા અભિ-

નય (મેશા) માં વર્ણવાશે. ધનવાન તથા વિદ્વાન ગૃહસ્થોનાં ગૃહોમાં, જ્યારે ગૃહિણીઓ,

મકરધ્વજ (કામદેવ) ને પ્રસન્ન કરવા નાના પ્રકારના રંગતાં વસ્ત્રો, જેમાં ચુલાલ, કેસુડા,

કંકુ વગેરે વિવિધ પ્રકારનાં રંગોના સંસ્કાર થયા છે, તે પરિધાન કરશે, (પહેરશે) અને

મહનના ચત્ર નયન કટાક્ષ બાણનો ઉપયોગ પોતાના પતિ ઉપર કરશે, લારે, કેટલીક વિદ્યા

વીહીન સ્ત્રીઓ, ખાળકુંડીયોનાં પાણી, કાઠવ, છાણ વગેરે કુર્ચી, પદાર્થોથી, પોતાનાં વસ્ત્રોને

તથા શરીરને શણગારી ઋતુરાજર્તુ પૂજન કરશે અને, રસ્તે જતારા લોકોને, આજ્ઞા આપશે

તથા આવા વેશમાં પંચબાણને વધાવવા વસંત મંદિરે જશે. બાધુઓ, સમાજમાં એક બીજા

પ્રત્યે કેવી રીતે વર્તવું તેના આ એક અમુક્ય દાખલો છે. જે સ્થળે સંસ્કૃત કવિઓના વસંત ઋતુના વર્ણન પ્રમાણે કામદેવની મૂર્તિની આગળ પૂજા થતી, ત્યાંજ આજે એક બીજાસ મૂર્તિ બનાવીને તેની પૂજા થાય છે. જ્યાં મકરધ્વજને પ્રણામ કરવા યુવતિઓ વિવિધ રંગનાં વસ્ત્રો પહેરીને વસંતમંદિરે જતી, ને પંચબાણને નયન કટાક્ષરૂપી મુગ્ધ બાણનો ઉપહાર કરતી, ત્યાં આજે હુર્ગધી પદ્મચૈત્યા લીલ યથેલાં વસ્ત્રો પહેરીને તથા મર્પાદારહિત રસ્તા ઉપર હોળા રમીને અને ગોસાંધજોતા મંદિરના ચાખખાનો લ્હાવે લઇને, સ્ત્રીઓ કામમૂર્તિને રીઝવે છે. જ્યાં વિધિપૂર્વક પૂજા કરીને કાષ્ઠ, ધૃત, ચંદન વગેરે આહુતીઓનો હોમ થતો, ત્યાં આજ લોકોની ગાળો 'આમને ચોરેલાં લાકડાં હોમાય છે.' આ સઘળા ફેરફારનું કારણ શું? જે વસંતોત્સવ આવી રીતે પહેલાં ઉજવાતો તે આજ આવી ઉલટી રીતે કેમ ઉજવાય છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એટલોજ છે કે વ્યક્તિઓએ (દરેક માણસે) પોતાના સમાજમાં એક બીજા પ્રત્યે કેવી રીતે વર્તવું તેના અગ્રાન્તું આ પરિવર્તન એક કારણ છે. જ્યારે ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રી પુરુષો આજનો દિવસ ઉજવે છે, ત્યારે આપણે પણ આજનો દિવસ આપણા મનરૂપી દ્વારની ખાળકુંડીપોતા હુઆ ઉઘાડા મૂકીને વિચારરૂપી જળનો વસંતમંદિરે કામદેવ ને ઉપહાર આપીને વ્યતીત કરીશું. જ્યારે અન્ય લોક જડ વસ્તુઓથી હોળા ખેલે છે, ત્યારે આપણે જ્ઞાનરૂપી વાડીમાંથી વિચારરૂપી પુષ્પો સુટીને એક બીજાને એક હોળી ખેલીશું. આટલા ઉત્સવ નિમિત્તના ઉદ્દગારો પછી, આજનો મુખ્ય વિષય આગળ ચલાવીશું.

હું ધારું છું કે સ્પષ્ટીકરણ કરવાથી આજનો વિષય સરળ ધર્મ પડશે, કારણ કે સમાજનો અર્થ બરોબર સમજવો એ પ્રથમ આવશ્યક છે. અમુક બનર સમાજ શું છે? કિતઓનું એકજ ઉદ્દેશથી એકજ થવું તેનું નામ સમાજ, અને આ પ્રમાણે વ્યક્તિઓએ એક બીજા પ્રત્યે સમાજમાં એટલે કે પોતાની મંજીમાં અથવા પંક્તિમાં કે રાતિમાં કેવી રીતે વર્તવું એ આજના વિષયની સીમા છે.

સમાજ એ અમુક વ્યક્તિઓનો સમૂહ છે, મારે વ્યક્તિઓની અસર સમાજ ઉપર થાય છે અને એકજ સમાજની અસર પૃથક પૃથક વ્યક્તિઓ ઉપર ૩. વ્યક્તિ અને સમાજ થાય છે. આ પ્રમાણે સમાજની તથા વ્યક્તિઓની એક બીજા પ્રત્યે જની અન્યોન્ય અસર. અસરપરસ અસર થાય છે. જ્યારે સમાજ રૂઢિ બળ, ધર્મ બળ તથા અમુક નિયમોથી વ્યક્તિઓ ઉપર અસર કરે છે, ત્યારે વ્યક્તિઓ જેવાં કે મહાન લેખકો તથા બાપલુકર્ત્તાઓ પોતાના જ્ઞાનની અસર સમસ્ત સમાજ ઉપર કરે છે. આ ઉપરથી ત્યારે સ્હેજ 'સમજાશે' કે અમુક સમાજના અબ્યુદય અર્થે વ્યક્તિઓની સુધારણા કેટલી આવશ્યક છે. સમાજનો સુધારો વ્યક્તિઓને સુધારે છે અને વ્યક્તિઓની આંતર શુદ્ધિ સામાજિક ઉન્નતિને જન્મ આપે છે. વ્યક્તિઓને સુધારવાનું સામાન્ય કારણ વાંચન, કળા તથા વિવિધ થાઓ જેવાં કે નીતિચાત્ર, ધર્મચાત્ર વગેરે છે. અને જ્યારે વ્યક્તિઓ સ્વાર્થચિત્તો પરિત્યાગ કરી આત્મભોગ કરતાં શીખે ત્યારે સમસ્ત સમાજ સુધરે. દુકામાં વ્યક્તિઓ સુધરે તો સમાજ બળવાન થાય, અને જો સમાજ બળવાન થાય તો અમુક વ્યક્તિઓને નિર્ધનમાં લાવીને સુધારે.

સમાજમાં એકજ મંજીનો અમુક ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ અને આપણા સંસારસમાજ-

માં પણ વ્યક્તિઓનો સુખ મેળવવું એ મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. આ ઉદ્દેશ ૪ વ્યક્તિઓ કેમ પાર પાડવાના મુખ્ય બે રસ્તા છે ? આત્મ સુધારા તથા આત્મભોગ (એટલે કે સ્વાર્થરત્તિ પરિત્યાગ), તેમાં આત્મસુધારા ચાર રીતે થઈ શકે. ૧ શરીર સુધારવાથી, ૨ વિચાર અથવા લાગણીઓ સુધારવાથી, ૩ જીવિ વધારવાથી, ૪ તથા બીજાના ધર્મ પ્રત્યે ક્ષમા રાખવાથી, ૧. શરીર સુધારવાને વ્યાયામ, સ્વચ્છતા, નિયમિતપણું, સાદો ખેરાક તથા સ્વચ્છ હવા પાણી, પ્રભર્યય વગેરેની જરૂર છે. શરીર તથા મન એક રચના બે અલગ સમાન છે. એક અકર્ષી રચ ચાલી શકે નહીં. તેમજ શરીર અથવા મન બગડવાથી કંઈ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી માટે શરીર નીરોગી હોવું જ નોંધવું. ઉપર બતાવ્યા તેમાંના સઘળા નિયમો વિધાર્થી અવરુધાથી જ કાર્યમાં મુકાવા નોંધવું, કારણ કે વિધાર્થીઓ આપણા સમાજનું એક મુખ્ય અંગ હોતાં તેમની સમાજ સુધારવામાં ધણીજ ઉપયોગી અસર થાય છે. યુરોપીયન લોકોના સમાજોનું કાર્ય સરળતાથી ચાલે છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ન્હાનપણથીજ વિધાર્થીઓનું લક્ષ સ્વચ્છતા, કસરત, (રમત વગેરે), નિયમિતપણું વગેરે નિયમો ઉપર દોરવામાં આવે છે. આપણા વિચાર અથવા લાગણીઓ બે રીતે સુધરી શકે. (૧) એક તો ક્રમ, ક્રોધ, મદ, લોભ, વગેરે આ- સુરી તત્વોનો ત્યાગ કરવાથી. (૨) તથા તેની સાથે પ્રેમ, દયા, ક્ષમા, દલતા વગેરે દેવી ગુણોને ઉત્પન્ન કરવાથી, આત્મ સુધારણાનું ત્રીજું સાધન જીવિ સુધારણાને માટે જ્ઞાનની જરૂર છે, જે અધ્યાત્મથી, વિદ્યાના સહવાસથી તથા અનુભવ અને ચિંતિતસકટ્ટિતિથી મેળવી શકાય છે. બીજાના ધર્મ અથવા કાર્ય પ્રત્યે ક્ષમા રાખવી એટલે કે કુસંપ ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ ને તે ધર્મોનું તથા કાર્યોનું જ્ઞાન યવાથી મેળવી શકાય છે.

આ પ્રમાણે જે વ્યક્તિઓ શરીર, મન તથા જીવિ સુધારે તેજ આત્મભોગનો મહાન યત્ન કરીને કંઈપણ સામાજિક કાર્ય કરી શકે. આત્મભોગ (Self sacrifice) પણ ત્રણ રીતે થઈ શકે. ૧ શરીરથી, ૨ જ્ઞાનથી તથા ૩ ધનથી અકરમાત વખતે તથા અન્ય કલહતા પ્રસંગે નબળાને મદદ કરવામાં પોતાનું શારીરિક બળ વાપરવું તે શારીરિક આત્મ ભોગ થયો. અન્યને, માટે જ્ઞાનનો ઉપયોગ ભાષણો આપવાથી, લેખો લખવાથી, તથા સલાહ આપવાથી થઈ શકે. તથા પૈસાનો આત્મભોગ દાન આપવાથી તથા સામાજિક કાર્યોમાં મદદ કરવાથી થઈ શકે.

આ પ્રમાણે આપણે નોંધ શકાયું કે જે અમુક સમાજની વ્યક્તિઓ આત્મ સુધારણા તથા આત્મભોગના મહાન મન્ત્રો સાધી શકે, તે તે સમાજની ઉન્નતિ રહેલથી થઈ શકે. પણ આ શિવાય બીજી પણ કેટલીક બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે. ગૃહરાજ્યની અસર તથા રાજ્યકર્તાના રીત રિવાજોની અસર સમાજ તથા વ્યક્તિઓ ઉપર થાય છે તે આપણે ભૂલવું ન જોઈએ. જે ગૃહમાં પશુવત જીવન, ગુજારનારી સ્ત્રીઓ છે, અને તેથી જ્યાં પુત્રીઓને ગોર્યો વગેરે ઉત્સવોમાં માતાની પૂજાને બદલે ગાંભી મોહવાની તથા પુત્રોને હોળી વગેરે પ્રમગે આનંદી કોણને બદલે બિભત્સચેષ્ણ કરવાની તથા બોલવાની છૂટ આપવામાં આવે છે, તે ગૃહરાજ્યની આપણા સમાજ ઉપર કેવી અસર થાય છે, તેનો ખ્યાલ આપણા સમાજની દિન પ્રતિદિન થતી દુર્દશા સચવે છે. માટે જ્યાં સુધી આવાં ગૃહરાજ્યોમાં સુધારા થાય નહીં ત્યાં સુધી સમાજનું સુધારા પ્રત્યેનું વહન નિર્વિધે ચાલે એ અસં-

ભવિત છે. વળી અમુક સમાજને આબુદય તે સમાજની વ્યક્તિઓના ચારિત્ર ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. અને અમુક વ્યક્તિના ચારિત્રનો આધાર તેના માળાપ, શિક્ષક-તથા સહવાસ ઉપર છે. દરેક માળાપની ફરજ છે કે તેમણે પોતાનો છોકરાંઓની નીતિ રીતિ ખારીક રીતે તપાસવી જોઈએ, અને તેવીજ ફરજ શિક્ષકની વિધાર્થીઓ પ્રતિ છે. પણ જ્યાં માળાપજન ચારિત્રવિહીન હોય, જ્યાં તેઓજ બીજાં વાણીમાં બાગ લેતા હોય ત્યાં છોકરાં તેમના જેવું શીખે તેમાં નવાઈ શું ! એટલા માટે પોતાને અર્થે નહીં તો સમાજને અર્થે તથા સમાજના ભવિષ્યના મુખ્ય ઝગ બાજુ વિધાર્થીઓને અર્થે દરેક અમુક સમાજની વ્યક્તિએ પોતાનું તથા પોતાના કુટુંબનું ચારિત્ર સુધારવાનો પ્રયાસ પ્રથમ કરવો. એ તેનો સમાજ પ્રત્યેનો એક ધર્મ છે. રાજ્યકર્તાના રીત રિવાજો તથા વિચારોની અસર પણ વ્યક્તિઓ ઉપર તથા તેથી સમાજ ઉપર થાય છે. દાખલા તરીકે રીતરિવાજોમાં મુસલમાનોના વખતના કેંડીયાં વગેરે વસ્ત્રો અને લાજ કાઢવાનો રિવાજ તથા અંગ્રેજોના વખતનો કોટ પહેરવાનો તથા માથે અગાડી વાળ (વાળ) રાખવાનો રિવાજ. શરૂને અનુસરીને અમુક સમાજ અથવા ગાત્રીના કદો કોટ પહેરનારા તથા વાળ રાખનારા પુવક ઉપર કટાક્ષથી જોશે, પણ તેઓ વિસરી જાય છે કે સમયની સાથે રીતરીવાજો બદલાયા વગર રહેતાજ નથી. માટે આવી કેટલીક ન જેવી બાબતોમાં જો સમાજની કાઈ વ્યક્તિઓ લક્ષ આપે તો તેથી સામાજિક ઉન્નતિને વિક્ષેપ આવે છે. આટલા માટે સામાજિક કાર્યને અર્થે આવી બાબતોમાં લક્ષ ન આપવું, એ વ્યક્તિઓનો ધર્મ છે. આ પ્રમાણે રાજ્યકર્તાના રિવાજો અમુક સમાજના શરૂ બળને તોડી શકે છે. સમાજનું બળ પણ વ્યક્તિઓને સુધારવાને ધર્મજન ઉપયોગી થઈ પડે છે. ધર્મના બળથી, અમુક નિયમોથી તથા સમાજમાં હાંસી થવાની ભીતિથી વ્યક્તિઓ સમાજની વિરુદ્ધ જઈ શકતી નથી. તેમનાં આપણા સમાજનો અબુદય ન થવાનું કારણ વિચારતાં માલૂમ પડે છે કે પોતાના સ્વાર્થને બાળુએ મૂકીને પ્રથમ સામાજિક કાર્ય કરવાની તથા સમાજને લાભ કરવાની ફરજની લાગણીની ખામી વ્યક્તિઓમાં જણાય છે. આપણમાં એટલે કે સમાજની વ્યક્તિઓમાં સ્વાર્થચિંતિપણું, લોભ તથા દેવ ધર કરી બેઠાં છે. વ્યક્તિઓમાંના ધણીઓ સમાજની અથવા તો ગાત્રીની ઉન્નતિને વિચાર સરખો પણ કરતા નથી. અને જો કેટલાક સામાજિક કાર્યને માટે પ્રયત્ન કરતા જણાય છે તેઓ પણ પોતાના સ્વાર્થને આડું જો સામાજિક કાર્ય આવતું હોય તો તે કોરાણે મૂકે છે. વળી કાઈ વ્યક્તિ જો ગાત્રીમાં આગળ વધેલી હોય છે, તો તે પોતાનો વખત બીજા પોતાનાથી ઘોડા બજોલાની નજીવી ખોડ ખાંપણ કાઢવામાં મુકાવે છે; પણ સામાજિક કાર્ય કરવાની જોખમદારીનો વિચાર કરતી નથી. એવી પણ કેટલીક વ્યક્તિઓ છે કે જો રૂકત લાભની આતરજ અને માન મેળવવાને સામાજિક કાર્ય કરવાનો ડોળ કરે છે, પણ જો તેમને લાભ થયો નથી તો તરતજ કાર્યમાંથી ખસી જાય છે. આપણે જણીએ છીએ કે બાપણોમાં, સમાજોમાં તથા મીડીંગોમાં કેટલાક હાજર રહે છે અને સાંમેલ થાય છે, તથા બહારથી પરમાર્થ કરવાનો આડંબર કરે છે, પણ જો ખારીકથી તેમની તપાસ કરવામાં આવે તો જણાય છે કે તેમાંના ઘોડાજ સમાજની તથા વ્યક્તિઓની અન્યોઅન્ય ફરજોનો ખ્યાલ ધરાવે છે. આપણા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ જો કે સારી હોય, તોપણ જ્યાં સુધી દરેક વ્યક્તિને પોતાના સમાજ પ્રત્યેના ધર્મનું જ્ઞાન નથી, ત્યાં સુધી સામાજિક ઉન્નતિ થવી અને વ્યક્તિઓમાં એક બીજા પ્રત્યે અંધ બાવ રહેવો મુશ્કેલ છે. એટલા

માટે સમાજની જે ઉત્પત્તિ કરવી હોય તો પ્રથમ એજ જરૂર છે કે દરેક વ્યક્તિના અંત કરણમાં તેની સમાજ પ્રત્યેની ફરજ તથા સ્વાર્થ ડોગણે મૂકીને પણ સમાજને અર્થે આત્મભોગ આપવાની લાગણીની જાગૃતિ કરવી જોઈએ આપણા સમાજની પૃથક પૃથક વ્યક્તિઓએ એટલા માટે સમજવાનું છે કે સામાજિક કાર્ય સ્વકાર્ય કરતા વધારે મહત્તાનું છે. આવા વિચારના જાગૃતિ વ્યક્તિઓમાં થવા માટે, આત્મભોગ આપનારા તથા પારમાર્થિક અને બીજાને આદર્શ રૂપ યથા પડે અવા ચોડા એક પુરુષોની સમાજમાં જરૂર છે. આવા રીતે જ્યારે આપણા સમાજમાં બીજાને દાખલા સેવા રૂપ સ્વાર્થ ત્યાગી વ્યક્તિઓ થશે, ત્યારે અન્ય વ્યક્તિઓમાં સામાજિક કાર્ય કરવાની જાગૃતિ આવશે. પણ જ્યાં સુધી વચનમાં અને કાર્યમાં બીજતા છે, પણ ઐશ્ય નથી ત્યાં સુધી સામાજિક ઉત્પત્તિ થવી મુશ્કેલ છે. દુકામાં આપણા સમાજના અભ્યુદયનો આધાર 'સંપ ત્યાં જપ, નીતિ ત્યાં પ્રાપ્તિ સત્ય ત્યાં સુખ' એ સત્રપર છે તથાસ્તુ! *

હ હ ત્રિ

મારી નોંધ પોથીમાંથી ઉતારા.

નં ૧ આપણે ગૃહ સંસાર

વિદ્યાર્થી આશ્રમ

તા ૧-૨-૦૮

આજ કટલાક મિત્રોના ગૃહસંસારિક ચિત્રોનું અવલોકન કરતા જરા મન વ્યથ થયું અભ્યાસમાં ચિત્ત ચોટતું ન હોતા થોથા બાળુએ મુકયા અને ગૃહસંસાર વિષે નીચેના નિચારો ચીતરી કાઢયા

આપણા આર્યોએ મનુષ્ય જીવનને બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ અને વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં વહેંચી નાખ્યું છે તે વ્યવસ્થા જોઈને મને ઇચ્છો જ આનંદ થતો, અને હું આવા કમમાં માફ જીવન માળી સ્વીકૃત એમ જાણીને મને પોતાને ઇચ્છો જ બામ્બથાળા માનતો કારણ કે જેમ ઇચ્છા ખરા ને હાલમાં વિદ્યાર્થી અવસ્થા અને ગૃહસ્થાશ્રમ સાથે જ ગાળવા પડે છે તેવી સ્થિતિ મારી ન હતી એ તો સ્વભાવીક છે કે જે અવસ્થાનો આપણને પૂરું અનુભવ નથી અને જ્ઞાન નથી તેના વિષે આપણે ઇચ્છી વખત હવાઈ કીધા માધીએ છીએ, અને મારા સખમાં પણ તેમજ થયું હું બ્રહ્મચર્ય આશ્રમને કોનારે લગભગ આવી પહોંચ્યો હતો એટલે કે મારે વિદ્યાભ્યાસ પૂરો થવાનો અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પડવાનો સમય નજદીક આવ્યો હતો બહારથી સુખી દેખાતા મનુષ્ય તથા સ્ત્રીઓ મને ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય જ છે એમ આભાસ કરાવવા તાગ્યા, અને જેમ ધાણીની ધાણીનો બળદ છુટો થઈને ફરવાને ઇચ્છોજ ઉત્ક્રાંત થાય છે, તેમ મને પણ અભ્યાસની ધાણીમાંથી છુટીને ગૃહસંસારનો દાવો લેવાની ઉત્ક્રાંત વારે ઇચ્છીએ થઈ આવવા માડી અને જેમ જેમ વિદ્યાર્થી અવસ્થાનો અંત સમીપ દેખાવા લાગ્યો તેમ તેમ આ ઇચ્છા વધતી જ આવી માફ મન અવિધ્યના ગૃહસંસારને

* "મરખેજ સુરક મિત્રમડળ"ના વંચાએતો લેખ,

બરોબર. એક ગ્રેન્ડ્યુએટ પોતાની અમલજી અને પશુવત્તી સ્ત્રી ઉપર આક્રિશ્નતા દબારી ઉપર જે અધિકાર એક ગોરો ભોગવી શકે છે તે જાતની સત્તા, ભોગવવાને ધારે તો તેમ કરી શકે એમ છે.

ત્રીજા જોડાંની સ્થિતિમાં મહા કષ્ટ છે. આવાં જોડાં પણ સંસારમાં દબારો મળી આવે છે આમાં પતિ પત્નિ એક બીજાથી વિમુખ રહે છે. આ સ્થિતિમાં પતિ પોતાની સત્તાનો ઘેરફેરપયોગ કરે છે. સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક મેળવવાનું આ એક પ્રમુલ્લયુક્ત છે. છેલ્લી એટલે કે મારા ગ્રાંથા મિત્રની સ્થિતિમાં સ્ત્રીની સત્તા સર્વોપરી છે, જ્યારે પુરુષ ગુલામ છે. મતલબ નંબર બીજાવાળા જોડાંથી ઉતરું છે.

આ ચારે મીત્રોની સંસાર સ્થિતિનું અવલોકન કરી મારા તો હોશકોશ ઉડી ગયા. આમાંથી એકે સ્થિતિમાં જે ધર્મરે મને મુક્યો તો મારા તો રામ રમી જવાના અને સુખ સ્વપ્ન ઉડી જવાનું એમ હું ચિંતા કરવા લાગ્યો. પણ પરમેશ્વરે મને સારી બુદ્ધિ સુબોધી તે મેં મારી વિચારશક્તિને કામે લગાડી પરિણામે નીચેના વિચારો ઉદભવ્યા

આપણો ગૃહસંસાર શી રીતે સુખી નીવડે ?

પતિ ગ્રેન્ડ્યુએટ ઘણ અને સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક માગવા લાગી તેમાં કોનો દોષ છે ? પતિ કેળવણી નિકળ્યો અને સ્ત્રી અમલજી મળી તેમાં કોનો ગુનહો છે ? પુરુષ થોડું ધણું અકોશ બહુ પોતાની પત્નિ તરફ અણગમો ખતાવતાં થીખ્યો તેમાં કોનાં પાપ છે ? અને બહુલી સ્ત્રીને અમલજી બરધાર માયે ભાગ્યો તેમાં કોને કહેવાનું છે ધણા કહેશે કે આપણામાં મા બાપ કન્યાને શોત્રી કાઢીને પુત્રને પરણાવે છે એ રીતિનો દોષ છે. આપણામાં યુરોપની પેડે ઇંગ્લેન્ડ વધુ વરવાની રીતિ પ્રચલિત કરવી જોઈએ. કેટલાક કહેશે કે સ્ત્રી પુરુષને સમાન હક ન આપતાં આપણા ગૃહસંસારમાં સ્ત્રીની પદવી હલકી ગણી છે તેનાં આ પરિણામ છે. મારો અંતરાત્મા મને એમ કહે છે કે સ્ત્રી તથા પુરુષને કેવી જાતની કેળવણી આપવી જોઈએ તે વિચારની પૂર્ણ ખામી છે અને તેને લીધે આપણા ગૃહસંસારમાં આવાં યુગ્મો આપણે જોઈએ છીએ. ધર્મરે જ સ્ત્રી અને પુરુષને એક બીજાથી જુદાં કાર્યોને માટે સરજેલાં છે, માટે તેમની કેળવણી પણ જુદી જ હોવી જોઈએ. વળી સ્ત્રીઓને કંઈ જાતની કેળવણી આપવી તેના નિર્ણયમાં બીજા પણ વિચાર કરવાના છે. પહેલો વિચાર આપણી આર્થિક સ્થિતિનો, બીજો સામાજિક તથા ત્રીજો દેશ અને કાલનો. ગ્રેન્ડ્યુએટ પતિને ગ્રેન્ડ્યુએટ પત્નિ મળી પણ ધારો કે પતિની એવી સ્થિતિ નથી કે તે રસોઈગ્યા, ચાકરો, આમાઓ વગેરે રાખી શકે ! સ્ત્રી પુરુષના સમાન હક છે એમ જે પતિના મનમાં મૂળથી જ ભરાયલું છે તે ગ્રેન્ડ્યુએટ ગૃહીણી કદાચ સ્વહંદી યદને નોકરી કરવાની, છોકરાં ઉછેરવાની, રાંધવાની અને કામ કરવાની પતિની આવી નબળી સ્થિતિમાં ના કહેવારે શું કરવું ?

વળી આપણે જે સમાજમાં રહીએ તેના નિયમો પાળવા જ જોઈએ. આપણો હિંદુ સંસાર સ્ત્રીને પુરુષની સમાન પદ્ધિમાં દાખલ નથી કરતો અને તે વિચાર કરીને જ. આપણે ત્યાં હોટેલોમાં હાંદગી માળવાની નથી, છોકરાઓ આથાઓને સોંપવાનાં નથી અને ઇંગ્લેન્ડ લગ્ન નથી. એક દેશના સંસારિક કાયદા બીજા દેશને કંઈ હમેશાં લાગૂ પડતા નથી પણ ઉલટા પ્રતિકૂળ પડે છે. દાખલા તરીકે જુઓ કે યુરોપમાં જ્યાં ઇંગ્લેન્ડ લગ્ન થાય છે ત્યાં છૂટા છેડાના દર વખતે કેટલા કેસો ચાલે છે, કેટલાં વર્ણવંકર સંતાનો ઉત્પન્ન થાય છે.

અને કેટલાં સ્ત્રી પુરુષો, ધર્મરની આગ વિરૂદ્ધ પોતાના અવિવાહિત છંદગી રખડી સ્વડીને પુરી કરે છે. આપણા હિંદુ સંસારમાં આવાં પરિણામો નજરે પડતાં નથી. કેટલાંક અસં-
તોષી જોડાઓ દુઃખ પામે છે, પણ તે ઘણાં જીવં છે, અને તેમનાં દુઃખનું ખરું કારણ
અગાન જ છે. હિંદુ સંસારમાં પરણ્યા પછી ચઢાવું એ અસિદ્ધેવ પાસે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાની
કરણ છે અને તેમાં જોઈએ ચૂકે છે તે માઠાં પરિણામો મોળવે છે.

જે ગુણનાં કળેહાં જોવામાં આવે છે તેમાં દોષ કોનો છે?

કેટલેક ઠેકાણે પતિનો જ હોય છે. જે રૂપ તથા ગુણ બાળ્યો તેની પતિનમાં જીવે
છે તે પતિ બીજી સ્ત્રીમાં મુગ્ધ થતાં અંધ બનીને પોતાની ગૃહીણીમાં જોઈ શકતો નથી.
પતિમાં કેળવણીની ખામી હોય તેમાં તે પોતે જ દોષિત છે પણ પતિને જો બીન કેળવાયેલી
હોય તો તેમાં તેની પતિ, માતા પિતા, અને સ્વસર કુટુંબ દોષિત છે, કારણ કે આપ-
ણમાં બાળ લક્ષ્મી રીવાજ હોતાં કન્યાને જંતે કુટુંબ પાસેથી તથા પતિ જે કેળવાયેલી
હોય તો તેની પાસેથી કેળવણી લેવાનો લાભ મળે છે. ખરી રીતે તો અને હાં સુધી પો-
તાની સ્ત્રીને પતિએ પોતે જ કેળવવી જોઈએ. આ પ્રમાણે થતાં પતિ પોતાની મરજી પ્ર-
માણે પોતાની સ્ત્રીને કેળવી શકશે, અને બીજાને દોષ આપી શકશે નહિ. આટલા માટે
પતિ અને પતિની વચ વચે દોષગણું અંતર રાખવું, એ આવશ્યક છે. વળી કેળવણીની અ-
સર સ્ત્રીઓ ઉપર નાની વયમાં જ ધર્મ શિક્ષે છે, એટલા માટે પતિ અભ્યાસને માટે પરદેશ
ગયેલ હોય એવા અરસામાં પૂત્ર વધુ પોતાનાં સ્વસર કુટુંબમાં થોડો વખત રહીને કેળવણી
લેવા મઠિ તો પરિણામ ઘણું જ ઉત્તમ આવશે. ફક્ત બાળલક્ષ્મીમાં આપણે એટલું જ ધ્યાન
નમાં રાખવાનું છે કે શુ પ્રાપ્તિ પહેલાં પતિ પતિનો સંયોગ ન થયો, જોઈએ. જો કન્યાની
વિશુદ્ધિ બળવી શકાય તો તેને ક્યારે પરણાવવી એ સવાલ રહેતો નથી. આ ઉપરથી જ્યારે
રહેજ સમજી શકશે કે સ્ત્રીની મુખ્ય કેળવણી પોતાની સ્વસર કુટુંબમાં કેમ, મળી જવું અને
પતિને કેમ રીઝવવો તે સમગ્રતઃ એવા પ્રકારની હોવી જોઈએ.

વળી સ્ત્રીઓ શુ પ્રાપ્તિ સુધી પોતાનું બ્રહ્મચર્ય બળવી શકે એવું માન તેમને આપવું.
એ પણ આપણા સંસાર સુખનું એક ખાસ પગધીયું છે.

આપણા હિંદુ ગૃહ સંસારમાં પતિ પતિ આ જન્મમાં જ નહીં પણ જન્મોન્તરે
હજેશને માટે દૃઢ જોગવાઈ છે એવી ઉચ્ચ ભાવના પુરૂષ તથા સ્ત્રીના હૃદયમાં પ્રગટ થાય.
એવો કેળવણીનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. ગૃહ કાર્યમાં કુશળતા એટલે કે સંધવામાં, સીવવામાં,
છાકરાં ઉઠેરવામાં, રહેજ સાજ વેદ જાણવામાં વગેરે કાર્યોમાં સ્ત્રીઓને માહિતગાર કરવી એ
કંઈ જોઈ કેળવણી ન કહેવાય, કારણ કે એ તો સર્વ સ્ત્રીઓને માટે જરૂરનું છે, અને તેમાં
કાંઈ તેમનો માનસિક વિકાસ વણાયેલો નથી. પણ ગૃહકાર્ય દક્ષતા સાથે પતિ એ જ
પોતાનો દેવ છે એવી ભાવના ઉત્પન્ન કરવી એ પણ કેળવણીનું એક દૃષ્ય બિંદુ છે તેમજ
પતિ એ પણ સમજવું જોઈએ કે પોતાની પતિને કેળવવામાં જ પોતાના સુખ દુઃખનો
આધાર છે, અને તેટલા માટે સામ, દામ, દંડ, અને ભેદ વગેરે પ્રકારથી પણ તેણે
પોતાની સ્ત્રીને ઉત્તમ ગૃહીણી બનાવવાને અર્થ જોઈએ. આટલા માટે પતિએ તો જોઈ
કેળવણી લીધેલી હોવી જોઈએ. નહીં તો માણસ એક પેઢી ઉચું હોય અને એક નીચું
હોય તો માણસ બરાબર ચાલે જ નહીં.

દુકામાં એટલું જ કે પતિ એ ગૃહ રાજ્યમાં રાજા છે, પતિ રાણી છે, અને તેમના છોકરાંએ ગૃહરાજ્યની પ્રજા છે. આ ગૃહરાજ્યમાં જન્મતાનો રીવાજ નથી પણ રાજા તથા રાણી એટલે કે પતિ તથા પતિની બંને સરખે દીરસે પોતાની પ્રજાને કેળવે છે, માટે બંને જણાં કેળવાયલા તથા સંપીલા હોવા જોઈએ.

આ રાજ્યમાં જો રાજા તથા રાણી બેઠાથી એક પણ અમલુ હશે તો પરિણામે પ્રજામાં અધેર ચાલવાનું જ. અગામ મા ની પુત્રાઓ, ગોર્યો વગેરે પ્રસંગે અપચન્દ બોલતા શી ખવાની જ અને જ્યાં ન્હાનપણથી આવ્યા અપચન્દો શીએ ત્યાં બ્રહ્મચારીણી રહેવાની શી આશા ?

જ્યાં મા છુટે મોઢે ફટાણાં ગાપાત્યા દીકરી શીએ તેમાં શી નવાઈ ?

તેવી જ રીતે અગામ પિતાના પુત્રો હોળી આદિ પ્રસંગે અપચન્દ બોલતા શી ખવાના જ અને જ્યાં ગાલ્યાવસ્થાથી આવું શીએ ત્યાં બ્રહ્મચર્ય શું થાશે ? વળી પિતા પોતાની સ્ત્રીને મારે અને તે જોઈને પુત્ર પોતાના બાપનો દાખલો લે તો તેમાં કાનેય દોષ ? એટલું જ કહેવું પુરતું છે કે છોકરા સારા નરસા નિવડવા એનો આધાર માબાપ ઉપર જ છે. આટલા માટે જ આપણો ગૃહસંસાર ઉત્તમ હોવો જોઈએ. અને તેમ કન્વાને દરેક મા બાપની ફરજ છે કે પોતાના પુત્ર તથા પુત્રીઓ પાસે વ્યયુક વય સુધી ખાસ ખાતગી દેખ-રેખ રાખીને પણ ફરજિયાત બ્રહ્મચર્ય પળાવવું. કારણ કે બ્રહ્મચર્ય વગર શું સ્ત્રીને કે શું પુરુષને ઉચ્ચ કેળવણી, પ્રાપ્ત થવી એ અશક્ય છે, અને કેળવણી વગર ઉત્તમ ગૃહમંસાર ક્યા છે ?

સંસાર ચિત્રનું અવલોકન.

(અનુસન્ધાન ૫૪ ૧૭૫).

તજવીજ કરતા માણસ પડ્યું કે એ પુરુષ ગાંતિનો લેઉએ કણમી હતો. થોડક દહાડા ઉપર જ એ એક નવી જૈરીને રૂપીઆ ખરચી નાતરે લાગ્યો હતો. આથી કરીને જુની એક ભાડાના ઘરમાં રહી દયણા ખાવણું કરી ઉદ્ધર નિર્વાહ કરતી હતી. આ વાત ધણીને ગમતી નહી, એના મનને એમ હતું કે એ નાતરે જાય તો સામા ધણી પાસેથી રૂપીઆ મળે અને નાતરૂં કર્યાનું ખરચ બારોમાર નીકળે. આ પ્રકારની ઈચ્છા એ ખુશી રીતે બતાવતો નહી પણ વારે ધડીએ જુનીની સાથે લડવાને આવતો, અને કેટલીક વખતતો બિચારીને ઠારનો માર મારતો. પાડોશી સઘળા એની આ દુહતા ભરેલી ચાલથી કટા-ળતા અને જૈરીને એના મારમાથી બચાવતા અને દયા આવવાથી વધ્યું કર્યું ખાવાને આપતા કે કમકામ સોપતા. આજ એ બે ચારેક ધોલધપાટ કરી ઘેર જઈ લાકડી લઈ મારવા આવતો હતો. કુસુમાયુધ અને વિષ્ણુદાસ જો વચમાં આવ્યા નહોત તો બિચારી જૈરીના તો ભોગ મળ્યા હોત. બંને મિત્રાએ એ દુહને સમજાવ્યો પણ પૈસાનો, લાલચુ એ સમજ્ય તેવો નહોતો. લોકોએ જ્યારે ઠપકો દીધો ત્યારે એ બોલ્યો કે “ રાંડ એકલી રહી માંડે નામ વગોવે છે અને આમ તેમ બટક્યા કરે છે. આવે મારી સાથે રહે ને મરેનું

વૈતરૂં કરે. લોકોનાં વૈતરાં કરે છે તો ધરતું વૈતરૂં કરતાં એના હાથ પગ ભાગી જતા હશે.” લોકો કહેવા લાગ્યા કે “તારા ધરમાં તારો માર ખાવાને આવે. બિચારી દયણું ખાંચણું કરી પોતાનું પેટ ભરે છે, નથી તારી પાસે કંઈ માગતી કે કરતી તો નીરાંતે પડી રહેવા દેની ! માણસ યદ્ય રાક્ષસનો ધંધો શું કરવા લઈ ખેડો છે !” એ બોલી ઉઠ્યો કે “ત્યારે માએ છુટા છેડા.” કુસુમાયુધે કહ્યું કે “લખીઆપ કારગતી, અત્યારે એ તારાથી છુટી થવાને તૈયાર છે.” આ સાંભળીને એ બોલી ઉઠ્યો કે “કારગતી તો રૂપીઆ પાંચસે આપે ત્યારે જ તો.” આ વેપ જોઈ કુસુમાયુધ તથા વિષ્ણુદાસને એ બાઈની દયા આવી અને એને કહ્યું કે “બાઈ તને મારે તો અમારે માથે. ચાલ તું અમારી સાથે, અમારે ઘેર, તને કામ અને ખાવા પીવાનું ને લુગડાં મળશે.” સંઘળા પડોશીઓના સમજવવાથી બાઈ એ બંને મિત્રોની સાથે ગઈ અને પડોશીઓએ ધણીને પાછળ જતાં અટકાવ્યો. રસ્તે ચાલનાં બાઈએ કહ્યું કે “મારું નામ દીવાળી છે; હું નાતે કણુખી છું ને સારા માખાપની દીકરી છું. મને મનસૂરે એક દીકરી આપી છે ને એને મેં પરાંજ તાજપર પરણાવી છે. માટે એક ભવમાં બે ભવ નથી કરવા, તેમ મારેમારા ધણી પાસે પાંચ માગવી પણ નથી. હું દયણું ખાંચણું કરી બે પૈસા એકઠા કરીશ તો મારી ઊકરીને લુગડાં થશે. મારે એટલું જ જોઈએ છીએ કે હું આ જીવનમાંથી છૂટું.”

પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીની મનોવૃત્તિનું ઉચ્ચપણું જોઈ બંને મિત્રોએ એ બાઈને સુખી કરવાનો ઠરાવ કર્યો. ઘેર ધણું માણસ જમે છે તેમાં એક અબળાનું પેટ વધારે નહીં પડે જાણી એને મહીને બે ત્રણ રૂપીઆ આપવાના કહી પોતાને ઘેર રાખી.

કૃષ્ણદાસ શેઠને ઘેર લડવા જવાની બૈના ધણીની હીમ્મત ચાલી નહીં એટલે મનમાં અકળાઈને બેસી રહ્યો. સુમતિ અને સુમુખીને દીવાળીની હકીકત સાંભળીને દયા આવી. એમણે એને પેતાની પાસે રાખી. કણુખી લોકના લગનની રીતભાત ઉપર બંને મિત્રોને તિરસ્કાર આવ્યો. કુસુમાયુધ બોલ્યો કે “આ તે લગ્ન કહેવાય કે માલતી આપ લે. બૈરીને નાતરે જવું નથી ને ધણીને મોકલવી છે. બૈરીને નીતિની હદમાં રહેવું છે ને ધણીને એ ગમતું નથી. પ્રિય મિત્ર આતે શું કહેવાય? આપણુ આર્થજન તે આ દશાએ આવી પહોંચ્યા છીએ ! આપણા દેવને ઉત્કર્ષે તે શી રીતે થાય ? સ્ત્રી જાતિના શાપથી એ બળે એમાં નવાઈ નથી. આ રીતનો સંસાર શી રીતે સુધારી શકાય ?

વિષ્ણુદાસ—પ્રિય મિત્ર, સામાજિક કેળવણી વગર કરું યદ્ય શક્ય નહીં. અમદાવાદની આખી કણુખીની નાતમાં કેળવણી પામેલા જોઈયું તો બાએ પચીસ માણસ મળી આવશે. લખતાં વાંચતાં શીખેલાની સંખ્યા કદાપિ ને મોટી હશે પણ લખતાં વાંચતાં આવડતું એ કેળવણી નથી. એ તો એક હુન્નર આવડ્યો કહેવાય. ઉચ્ચ વિચારો એ જ કેળવણી છે; અને એ આખો સમાજ કેળવાયા વગર આવી શકતા નથી. ભણેલા, પણ લોકરીવાજના વેહેળામાં તણાયા જાય છે. મુખાઈમાં અમારા પડોશી જગજીવનદાસ નામના, કણુખીએ બે બૈરીઓ કરી છે, પણ એ જોવિદ્વાન કરતાં સુખી છે. નરીનાં ઊકરોને જીતી ઉઠે છે, પણ નવી જીતીની આમન્યા રાખે છે. આમ છતાં જગજીવનદાસ મારા પિતાને કહેતા હતા કે બે બૈરી કરવાથી હું સુખી નથી. એમનું છુટું દુઃખ એ જ જણતા હોવા જોઈએ.

સુમતિ—એ પણ પરંતુ વર્ષમાં તો ખરોજ ની !

કુસુમાયુધ—અલબત્ત, જેણે પ્રેમને ન ઝોળખ્યો એને હું તો પશુ વર્ગમાં જ મૂકું.

સુમુખી—તમે રસ્તે આવતાં બવાઇ જોઇ અને અમને ન બતાવી કે ?

કુસુમાયુધ—કેમ એનો અનુભવ લેવો છે ?

સુમુખી—અનુભવ તો મારા સખીને લેવડવો.

સુમતિ—વાહ સખી, તને બવાઇ જોવાનું મન, ને મને શું કરવાનું અનુભવ લેવડવો છે.

સુમુખી—નારે મારી વહાલી સખી, આપણા દુસ્મનને પશુ એવો અનુભવ લેવા વખત ન આવશે.

વિષ્ણુદાસ—તમારામાં લડવાનું જેર હોય ત્યારે અનુભવ લેવો ની. જોઇતી ગોવિંદરામ ભા-

ઈના નવીને ને જુનીને લડતાં; ખરેખરી મક્કુસ્તી જામી, રહી હતી.

સુમતિ—અમારે એવું જેર નથી જોઇતું. પતિની સેવા કરવાનું બળ હથેર આપે એટલે જસ છે.

સુમુખી—પરમ દહાડે તો સખી આપણે એમની સાથે સાથે બંગલે જઈશું.

સુમતિ—બેહેન એતો શહેરની ગલી કુચીઓમાં થઇને જાય અને તોફાન થતું હોય તો જોવા

ઉભા રહે; આપણાથી ઉભાં રહેવાશે ?

સુમુખી—ત્યારે એ જોના આવે તે આપણને અથ ઇતિ કહે.

વિષ્ણુદાસ—સાંભળ્યા કરતાં જોવાની મજા જુદી છે.

સુમતિ—એવી મજા અમારે નથી જોઇતી, અમારે તમારા મુખે થતી કથા સાંભળવાની

મજા જોઇએ છીએ

કુસુમાયુધ—એ તો આપણા પુરાણી છે એટલે પૂરાજુની કથા કરો.

વિષ્ણુદાસ—શ્રોતા જન ઉત્સાહ ભર્યા હોવા જોઇએ. વાર પશુ પૂરાણી તો દક્ષિણા માગશે.

સુમુખી—અમારી ઓત્તેન્દ્રિય તમને સોંપીશું.

કુસુમ—અમારાં સુમુખી બાબી એમ તો ઉદાર છે. પશુ હૃદય તમારી પાસે રાખશે ?

સુમુખી—એ તો પ્રથમથી જ આપી દીધું છે. અમારૂં ક્યાં છે કે આપીએ.

કુસુમ—માબાઈ બાબી પ્રત્યુત્તર જોઇએ તેવો છે.

શ્રાવણ વદિ પતિપદ્માને દહાડે જાને સખીઓ ક્રાન્તિલાલને તેડી ગાડીમાં બેસીને બંગલે ગઇ અને બંને મિત્રો ગાડી સાથે રાખી ચાલતા જવા નીકળ્યા. ઢાળુપુર પાંચપટ્ટીમાં આગળ ચાલતા હતા તેવામાં એક મોટી પોળને નાકે લોક એકઠું થએલું જોયું. ગાડીવાળાને દોહી દરવાજાની ગેટ આગળ ઉભા રહેવાનું કહી પોતે પોળમાં પેદા તો ત્યાં એક જાને જોવાનું સ્થિતિમાં પડેલી દોડી. તજવીજ કરતાં જણાવું કે એ સ્ત્રીના ધણીએ એને લાત મારી હતી અને સ્ત્રી સગર્ભા હતી. કુસુમાયુધ એકદમ દોડ્યો, જે પોલીસના સિપાઇને તેડી લાવ્યો અને ગાડી બાંહે કરી બાઇને ઇસ્પીતાલમાં પહોંચતી કરી-જન્મદારે આની જુનાનીઓ લેવા માંડી. પડોંશી ગંગારામે લખાવ્યું કે:—

માઈ નામ ગંગારામ, મારા બાપનું નામ બેચર નાતે કડવો કણુખી, ધંધો ચપડવાનો ઉમર વર્ષ અડતાળીસની, રહેવાશી અમદાવાદનો ઇસ્પીતાલમાં મોકલી એ બાઇને હું ઓળખું છું. એનું નામ ગંગા છે, એના વરનું નામ ઉમેદરામ છે. ગંગા ભરતને શીવજીનું કામ કરે છે ને ઉમેદરામ કશો ધંધો કરતો નથી. ગંગા મહીને દહાડે ચાર પાંચ રૂપીઆનો ધંધો કરે છે અને પીઅરની હજારેકની મતા લાવી છે. એ બજેલી છે. ઉમેદરામને લખતાં વાચતા આવડે છે પણ ફગડ્ય છે. એ અત્યાર સુધી ધરમાં હતો. યૈરી જોવાનું થઇને પડી

એટલે એ ઉત્તર બણી નાકો ગંગા બેભાન થઇને પડી એની મને ખબર નથી. ઉમેદરા કુળવાનનો છોકરો છે. ગંગા મરી બપોરે એને પેહેરામણી સાથે બીજું કંપ્યા મળે. પેહેરામણી કેટલી મળે તે હું કહી શકતો નહીં. આશરે ચારસે પાંચસે મળે ખરું મામડાં આદ્ય વધારે પણ આપે. બૈરીના પીઅરના રૂપીઆ કોની પાસે છે તેની મને ખબર નથી એ ગંગા પાસે રૂપીઆ માગેના ખરોડ ગંગા એને થોડા થોડા આપતો. આં સિધાંય વિશેષ હકીકત હું બજાવતો નથી.

બીજા માણસની જુવાની લેવાની શરૂઆત કરે છે એટલામાં એક પોલીસનો સિપાઇ ઉમેદરામને પકડીને જમાદાર કને લાવ્યો એટલે પ્રથમ પોલીસનો સિપાઇની જુવાની લીધી પોલીસના સિપાઇએ લખાવ્યું કે હું દીઠી દરવાજાની જેટનો સિપાઇ છું. માફ નામ અહીં મદખા, મારા બાપનું નામ બદરખાં બને પદાણુ, રહેવાંશી અંમદોવાદનો હું મોટા રસ્તા ઉપર હતો એટલામાં આ માણસ જેનું નામ ઉમેદરામ છે તે પોળેને પાછલે બારણું થઇ નાસતો હતો અને એની પાછળ લોક દોડતા હતા અને ખુનીને પકડો ખુનીને પકડો એમ બોલતા હતા. મેં તુરત દોડી એને પકડી લીધો અને એને કપડે બાંધી અહીં લાવ્યો છું. વિશેષ હકીકત હું બજાવતો નથી.

પછી બીજા પડોશીની જુવાની લીધી. એણે લખાવ્યું કે:—

માફ નામ ધીરજરામ મારા બાપનું નામ હીમતરામ નામે નાગર વીસનગરા. ધંધો સામગ્રાસ શેકને ત્યાં કારકુનનો. ઉમ્મર વર્ષ ચાળીસની હું કેદીને જોળણું છું. એનું નામ ઉમેદરામ એના બાપનું નામ મંજારામ. મંજારામ જોશીનો ધંધો કરતા અને ઉમેદરામ કરો ધંધો કરતો નથી. એની મા પહોર મરી ગઇ. એના બારમાની નાત બાકી છે. બાપના બારમામાં રૂપીઆ હજારેક ખરચ્યા પણ માના બારમાને વાસ્તે એની પાસે કંઈ હોય એમ લાગતું નથી. કાલ રાત્રે એ બૈરી પાસે રૂપીઆ માગતો હતો અને કહેતો હતો કે તારા પીઅરના રૂપીઆ મને આપી દે. મારી માનું બારમું બાકી છે ને લોક મને ચુટી ખાય છે. બૈરી સલાહને માટે મારી પાસે આવી હતી. મેં કહ્યું કે રૂપીઆ આપીશ તો એ દગાણુ ઉડાવી દેશે ને બંને બૂખે મરતાં થઈ જશે. નાત કંઈ બૂખે મરતી નથી. ગંગા બસે રૂપીઆ આપવા તૈયાર હતી પણ એને તો હજાર જોઇતા હતા. સવારના પહોરમાં કંકાસ લઇને બેઠો એટલે ગંગા જોડલા ઉપર આવીને બેઠી. એ દુષ્ટે ઘરમાંથી આવીને બાથુમાં લાત મારી તેની સાથે ગંગા બેભાન થઇને પડી. હું નીચે ઉતરી પડ્યો ને પાણી છાંટ્યું. લોક એકઠા થયા એટલામાં આ શેઠ સાહેબે ગાડી મંગાવી ને પોલીસના સિપાઇ આવી પહોંચ્યા. ગંગા પડી કે તુરત એ દુષ્ટ તો બારી તરફ નાકો.

ઉમેદરામને પૂછતાં એ તો નામુકર ગયો અને પોતે કંઈ બજાવતો નથી એમ લખાવ્યું.

વિશેષ જુવાનીની જરૂર ન જણાપાથી કુસુમાયુધની જુવાની બંધ રાખી. વિધ્વજ્ઞ સતો બાઈની સાથે ગાડીમાં બેસીને ધરપીતાલમાં ગયો હતો એટલે કુસુમાયુધ પણ ધરપીતાલ તરફ ગયો. રસ્તામાં વિલુંગસ મળ્યો ને એણે કહ્યું કે બાઈ જીવશે ખરી, માન આંબું છે અને દાકતર જીવવાની આશા આપે છે.

દીક્રા દરવાજાની જેટ આગળ આવ્યા એટલે ગાડીવાળો વાટ જોઇ ઉભો હતો. ગાડીમાં બેસી બંગલે પહોંચ્યો કે સુખતિએ પૂછ્યું કે કેમ વિલુંગાઇ આવે કંઈ નવા જુની ખબર લાવ્યા છે કે!

વિષ્ણુ—આજની 'ખબર માંબળવાને' તમારા કામળ 'કાળજી' સંક્રિતમાન નહિ થાય.

સુમુખી—કેમ ? એવું શું છે જે સ્વામિનાય ?

વિષ્ણુદાસે અચ્ચી તે ઇતિ સુધી સર્વજ્ઞી વાત 'કહી' સંભળાવી કે ખતેની આંખમાંથી અથુ પ્રવોહિ આઘ્યો. બને મિત્રોએ એમનું સાતત્ય કયું ને 'કહ્યું' કે, દાકતરને એ બાંધને મદદ કરવાને રૂપીઆ પચીસ આપ્યા છે. અને 'વધારેની જરૂર પડે' તો નામ નિશાન બતાવ્યું છે. 'પાંચ બરોબર હુશીઆર થાય' તો ખબર કરવાનું પણ દાકતરે વચન આપ્યું છે. હું આઘ્યો ત્યારે બાંધની પ્રકૃતિ સુધારાપર હતી એટલે જીવતી રહેશે એમાં સંશય નથી.

સુમુખી—અરેરે દુષ્ટ કુળનો રીવાજ આપણા લોકને કેટલો હેરાન કરે છે ! દીકરીઓનાં માળા દીકરીના સુખ તરફ ખીચકણ લક્ષ આપતા નથી અને ગરીબ ગાય કસાઈને આપે છે.

સુમતિ—સખી, આ વાત સંભળાને મને તો ત્રાસ છટે છે. એ દુષ્ટ રાક્ષસે બાંધની સ્થિતિ ઉપર પણ વિચાર કર્યો નહિ. ધિક્કાર છે એના બ્રાહ્મણપણાને અને ધિક્કાર છે એના કુળને.

કુસુમાયુધ—પેયો સિપાઈ કેમ દોડતો આવે છે વાર ?

વિષ્ણુદાસ—એ તો ઇસ્પીતાલનો માલુમ છે. કેમ બાઈ, બાંધની સ્થિતિ કેમ છે ?

સિપાઈ—શેઠ સાહેબ, એ બરોબર હુશીઆર થઈ છે અને પેટમાં ગર્ભને પણ ધબકાઈ નથી થઈ એમ દાકતર સાહેબ કહે છે.

સુમતિ—હમો રહે બાઈ, આ લે તારી વધામણીના કપાના કામમાં હમેશાં તૈયાર રહેજે. એમ કહી રૂપીઆ ત્રણ આપે છે. સુમુખી પણ રૂપીઆ બે આપે છે અને સિપાઈ ખુશ થતો મલામ કરી ચાલ્યો જાય છે.

વિષ્ણુબાઈ, આજ તમે બંને મિત્રોએ બેજીવ ઉગાર્યા.

કુસુમ—ધધિરે ઉગાર્યા. ગાડીમાં બેસીને આવ્યા હોત તો એ અમારા જોવામાં ક્યાંથી આવત. ધધિરે જ પગે ચાલીને આવવાની જુદી સુઝાડી

સુમતિ—અમારી અજબા જાતિના સુખને વાસ્તે વિદ્વાનોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણા ગુજરાતના વિદ્વાનો કેમ કંઈ પણ કરતા નથી ?

કુસુમ—પૈસાની મદદ જોઈતી હોય તો તે આપવાને હું તૈયાર છું. પણ ફક્ત દ્રવ્યથી એ કામ નથી શકે એમ નથી કેવળસ્ત્રીથી લોકોના વિચાર બદલવા જોઈએ. કન્યાદાનને વાસ્તે પૈસા આપવાથી કુલાભિમાની અગ્રાની માલુસ પોતાની દીકરીને કુળવાન 'મૂકીને' વિદ્વાન હશે તો પણ અકુળવાન વરને આપવા તૈયાર નહીં થાય. એ મિથ્યાભિમાન વિચારે બદલાયા વગર ખસે તેવું મથી. આર્યભૂમિના બધા પ્રાંતો કરતાં ગુજરાતને એ વધારે નડે છે. ધર્મનો દોષ જોઈએ તેટલો છે, પણ ખરા ધર્મને દોષ ઓળખતું નથી. મહારાજની પધરામણીમાં રૂપીઆ ખરચશે, બ્રાહ્મણ જમાડવામાં ખરચશે કે શ્રાવિક ગૃહસ્થો દેગસરમાં ખરચશે પણ લોકના મન કેળવવાની બાબત આવશે ત્યારે પાછા હંકશે. હું મારા દ્રવ્યનો ઉપયોગ એવાં નિરપયોગી કામમાં નહિ કરું. બની શકશે તો પિતાજીની આજ્ઞાથી જી સંકટ નિવારણમાં દ્રવ્ય ખરચીશ. જી જાતિના આશિર્વાદની આપણા દેશને ધણી જરૂર છે.

ગિરુ—નિવ નિવ. દીવાળી ઉપર મુંબાઈ આવો. તો આપણે કેટલાએક દોસ્તદારો મળી

ઉપાય ખોળી કાઢીએ. અમદાવાદ શહેર એ બાબતમાં મને સુસ્ત લાગે છે. અહીંના શેઠીઆ પણ ઘણા ખરા વેઠીઆ છે. દ્રવ્ય શી રીતે ઉપાજન કરવું જાણે છે, પણ શી રીતે ખરચવું જાણતા નથી.

સુમુખી—આપણેએ કન્યાશાળા સ્થાપી છે, પણ તેમાં આપણી નાતની કન્યાઓ તો માત્ર ચાર હતી. શાહજી અને બીજા વાણીઆની કન્યાઓ વધારે હતી.

વિષ્ણુ—તેં જો દરેકની નાત પુછી હોત તો જણાત કે દરેક જુદી જુદી નાતની ચાર કે પાંચ જ હશે. એક શાહજી જાતિમાં પણ કેટલી નાતો છે ?

કુસુમાયુધ—ચોરાશીથી ચાર ગણી અને કુળ ગણીએ તો આઠ ગણી.

વિષ્ણુ—આપણી વાણીઆની નાતમાં પણ એમ જ છે, આપણે બે સગા ભાઈ કરતાં પણ વિશેષ છીએ, પણ આપણા છોકરાંનું એક બીજા સાથે લગ્ન થઈ શકશે ? એ તો સંઘળા શાહજી એક થાય અને સંઘળો વણિક વર્ગ એક થાય તો પ્રીતિ લગ્નો સંભવ રહે. બાકી તો લોકો માંકડાં વળગાડવાનું છે. અમારા કપોળમાંએ તથા અને ખડાવતામાંએ તથા, મોઢમાં તો તથા જોષએ તેટલા સુધારાને વાસ્તે પ્રયત્ન કરનાર માણસ ગભરાય એવું છે.

—કેવળ કેળવણી પામેલાં કુટુંબ સંપ કરીને જાતિના વિભાગોની દરકાર ન કરતાં સંબંધ જોડે તો શું ન જોડી શકાય ?

વિષ્ણુદાસ—કેળવણી પામેલાં ચોરાં કુટુંબ પણ હિંમત ધરી એક સંપ કરે અને જુનાં સંબંધીઓની દરકાર ન રાખે એ બનવું અશક્ય છે. દરેક કુટુંબની સાથે તેનાં સંબંધીઓ પણ સુધરેલા હોવા જોઈએ, ઘણાં સંબંધીઓને ઊંડી એક નવો સંબંધ કરવાને કોઈ તૈયાર થાય તો એનાં સંબંધી એનાં દુસ્મન થાય છે. જાતિ સમસ્ત નાત બહાર મૂકે છે અને સુખ યોગતાં નવું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.

સુમતિ—પ્રથમ પગલું ભરનારને તો દુઃખ સહન કરવું પડે પણ આગળ જતાં એ પક્ષ વધે ખરો.

વિષ્ણુદાસ—એથી તો ચોરાશી નાતની સાથે એક નવી પંચાશીથી નાત ઉભી થાય. એથી કરીને કાંઈ ચોરાશી નાતને બદલે એક નાત થઈ એમ નહીં કહેવાય. શાહજી અને વાણીઆની જાતિઓનો મોટો ભાગ નવા વિચારનો થવો જોઈએ.

કુસુમ—મને તો એમ લાગે છે કે પુનર્વિવાહોત્તરેક મંડળીએ પુનર્વિવાહ કરાવવાનું પગલું ભર્યું એના કરતાં શરૂઆતથી જ ચોરાશી નાતની એક નાત કરાવવાનું પ્રયત્ન આરંભ્યું હોત તો અત્યાર સુધીમાં લોકોના વિચારમાં ઘણો ફેર પડી જાત. પુનર્વિવાહ જેવું એ કામ અશ્વિકર ન થઈ પડત. પુનર્વિવાહ તો પેહેલેથી જ લોકો બતાવવા જેવો થઈ પડ્યો છે.

વિષ્ણુદાસ—પ્રિય મિત્ર, પુનર્વિવાહ કરવામાં તો માત્ર બે માણસોની જ હિંમત જોઈએ છીએ, પણ ચોરાશી જાતિની એક જાતિ કરવામાં તો આખા સમાજના અભિપ્રાય અને દિગ્મતની જરૂર પડે છે. સામાજિક વિચાર સુધારવાને ઘણો કાળ જોઈએ. આજથી શરૂઆત કરીએ તો પચાસ સાઠ વર્ષ ઠેકાણું પડે. આપણા આરંભેલા કામનું ફળ આપણે ન ચાખીએ.

કુસુમ—જો આપણા વંશજોને પણ એવું કળ મળતું હોય તો આપણે શા માટે પ્રયાત કરવું? પચાસ સાઠ વર્ષ પણ જો ધારેલી ધારણા પાર પડતી હોય તો માં તો વિચાર થાય છે કે આપણે અત્યારથી જ એ કામ આરંભવું. બ્રાહ્મણ અવધિક વર્ગના વિચાર બદલાય અને એમના દુષ્ટ રીવાજોથી થતી હાનીતું એમાં ખાત થાય એ પ્રકારનો પરિણામ લાવવાને ઉપદેશકોની જરૂર છે. હું એને વાસં જોઈતું ખરય આપવાને તૈયાર છું.

વિષ્ણુદાસ—હું પણ એમાં મદદ કરીશ પણ એ કામ પરિણામ લાવતા સુધી જરૂરી રહેવું જોઈએ. એને વાસ્તે કાયમની સંસ્થા થવી જોઈએ.

સુમતિ—ત્યારે વિષ્ણુભાઈ, આપણે એ કામનો આરંભ કરવો જોઈએ. મારા પિતાજી સુધરેલા વિચારના છે. એ પણ એમાં જોઈતી મદદ આપશે એવી મારી પકી ખાત્રી છે

વિષ્ણુદાસ—અમારા કુસુમ ભાઈ મુંઝાઈમા પણ પોતાનો વેપાર જમાવે તો અમે એ સાથે મળીને એ કામ આરંભીએ.

કુસુમ—પિતાજીની ચલાહ લઈ હું મારું મુંઝાઈમાં રહેવું થાય એમ કરીશ.

સુમુખી—ત્યારે તો સ્વામિનાથ, આપણા આનંદનો પાર નહિ રહે. કાલે જ મારી સખી કહેતી હતી કે બેહેન આપણુ એને હમેશાં સાથે રહેવાનું થાય તો ધણું સાફ. મારા પિયરમા મારે જેવી મારી કુજલતા સખી છે તેવી સાસરામાં તું મારી સખી થાય.

દીવાળી—બેહેન આ તૈયાર થઈ છે લાવું ?

સુમતિ—હા, લાવ.

ચાના ખાલા આવ્યા પછી, તે પીતાં પીતાં સર્વેએ ફગવ કર્યો કે કાલે આપણે પાણીની ટાંડી જોવાને જવું, બંને મિત્રોએ સ્નાન સંધ્યા પણ નદીપર કરવાનું રાખ્યું અને સવારમાં ચાને બહેને દુધ લઈ નદી ઉપર આવવાને આકરને હુકમ કરી દીધો.

બીજા દિવસે સૂર્યોદય પેહેલાં તો સર્વે નદી પર ગયાં. તીર્થ સ્નાન કર્યું. બંને મિત્રો સંધ્યા કરવા બેઠા, અને સુમતિ તથા સુમુખી પોતાતા પાઠ કરવા મંડ્યાં.

આ વખતે એક સાધુ નદીએ સ્નાન કરવા આવેલો એને આ બંને પતીનાં જોડાંની ધર્મ ઉપર આસ્થા જોઈ આશ્ચર્ય લાગ્યું સંધ્યાનું કામ સમાપ્ત થયું એટલે એ પાસે આવ્યો અને પુછ્યું “ભાઈ તમે શી ઇતિ છે ? બ્રાહ્મણ છો ?”

વિષ્ણુદાસ—ના મહારાજ, અમે વાણિયા છીએ.

સાધુ—તમારું વર્તન જોઈ હું ઘણું પ્રસન્ન છું. હું યુજ્જતનાં શહેર શહેર અને ગામે ગામ ફર્યો છું પણ વાણિયો કોઈ સંધ્યાને ઝાળખતો હોય એમ મેં દોહું નથી. સવારના પહોરમાં હેલાની મારફ દીક્ષાં ટપકાં કરી જે જે કરતા એક મંદિરથી બીજા મંદિર દોડતા તો જોયા છે પણ અવલોકન કરતાં મને જણાયું છે કે, એ એમનું દોહું અંતઃકરણના ભાવથી નહીં પણ દેખા દેખીતું છે.

વિષ્ણુદાસ—આપનું નામ શું મહારાજ અને ક્યાંથી પધારવું થયું છે.

સાધુ—હું વિશ્વદર્શી સાધુ છું. મારું નામ વિશ્વસ્વરૂપદાસ છે. હું દસ વર્ષથી તમારા ગુજરાતમાં આવેલો છું એક સ્થાન કરીને હું રહેતો નથી પણ આ ચાંતર્ભાસ છે માટે મોમેના મહાદેવના દેવાલયમાં મેં મુકામ રાખેલો છે. આપ ક્યાંના રહીશ છો ? અમદાવાદના હો એમ મને લાગતું નથી.

કુસુમ—રહીશ તો મહારાજ, અમદાવાદના પણ અમારું દેશાવર રહેવું ધણું યાય છે.

વિશ્વસ્વરૂપદાસ—અમદાવાદના સ્થાપી રહેવાથીનું તમારા જેવું શુદ્ધ વર્તન હોય શકે નહીં. એ તો જ્યુદ્ધને માટે જીવ આપે એવાં પુરુષોત્તમ સ્થાન છે. મંદિરમાં રૂપિયા આપે, મહારાજની પધરામણી કરાવે, અને વરધેલામાં દ્રવ્ય ખરચે પણ આપણી આર્ય-ભૂમિના શ્રેયમાં એક પાઈ પણ આપે નહીં. આપણા ભરતખંડના સધળા ભાગ હું જોઈ વળ્યો છું, પણ ગુજરાતની સંસારી રીતભાત કંઈક વિચિત્ર તરેહની છે. શુદ્ધ વ્યવહારનું સુખ હું થોડે ધેર જોઈ છું. હલકા વર્ગના લોકમાં હું જે સુખ જોઉં છું તેનું પણ ઉચ્ચ વર્ગમાં નથી જોતો.

કુસુમ—આપના અવલોકનનો અમને લાભ આપશે ? આપની પેઠે અમને શેહેરે શેહેરે અને ગામેગામની વ્યવહાર સ્થિતિ જાણીતો પ્રસંગ નથી આવતો. અમારું જ્ઞાન ઉપલકિયું અને આપ તો નિરપ્રહ અને પારીક નજરથી જોવાવાળા માટે આપ જે ચિત્ર આપશે તે યથાસ્થિત હશે અને આ ચોમાસાના ચાર મહિનાને વાસ્તે દીક્ષી દરવાજાની બહાર એક બંગલામાં મુકામ રાખ્યો છે. આપ જે અમારી સાથે આવશે તો આપને કોઈ પણ પ્રકારની હરકત તહિ પડવા દઈએ. અહિંથી અમારો મુકામ અડધા માઈલની પણ અંદર આવેલો છે.

વિશ્વસ્વરૂપદાસ—જેવી આપની ઇચ્છા. તમારું વર્તન જોઈ મારો આત્મા પ્રસન્ન થયો છે. હું મારો અથગિ તે ઇતિ સુધીનો અનુભવ ઠીક સંભળાવીશ. આર્યભૂમિના લાભને અર્થ જ આ દેહ ધર્યો છે અને કોઈ પણ પ્રકારે એ ધર્મનું સાર્થક થાય એવી મારી ઇચ્છા છે. જુના વિચારના સંન્યાસીની પેઠે દક્ષા મારા પોતાના આત્માનું કલ્યાણ ઇચ્છીને ખેસી રહેવું મને ઉચિત નથી જણાતું. આર્યભૂમિનો જનસમાજ સુખી થાય એ મારું લેલો મને ગમે છે. મારા અનુભવની વાર્તાઓ પ્રસિદ્ધ થાય તો તેથી પણ લાભ છે એમ હું માનું છું. માટે આપની પ્રાર્થના હું સ્વિકારું છું. મારી પાસે છે એ સિવાય વિશેષ ઉપાધિ હું રાખતો નથી.

પાણીની ટાંકી, કાઢીઆગ વિગેરે સ્થાન જોતા અને મિત્રો વિશ્વસ્વરૂપદાસને સાથે લઈ ને બંગલે પાછા ફર્યા. જમીનપરવાણી પછી આશરે બે એક વાગે મહારાજ પોતાના ગુજરાતના પ્રવાસમાં યજ્ઞેદ્રા અનુભવની વાત કહેવા માંડી—

તડ એકડા અને આહાણુ.

આહાણુ જે સમયમાં ખરા આહાણુ હતા તે સમયમાં તેમના વિચારો અને આચાર પણ કેવલ શુદ્ધ અને ઉચ્ચ હતા. ઉદાર ચરિતાનાં વસુવૈવ કુટુંબિકં એ નિયમ મુજબ સ્વાર્થ રહીત હોવાથી સર્વ મનુષ્ય રતિ ધર્મગતિ રાખતા. વિદ્યાનું પણ જ્યારે ઓછું થયું ત્યારે તેના પરિણામે અગ્નિ વધ્યું. અગ્નિનો પરિવાર વૃક્ષો દર્પોમિમાનશ્ચ ક્રોધઃ પા-
રુષ્ય મેવચ ॥ અહ્યાનં ચામિજાનસ્ય પાર્થ સંપદમાસુરોમ્ ॥ બ ૧૬ એ રીતે પ્રા-
દુર્ભાવ પામતાં સહજ સહજમાં લડી પડી મોગથી તડ થયાં. શિકારી જ્યમ શિકારને તળે
છે તેમ અગ્નિનો પરિવાર લાચાર થઈ પડેલા નામ ધારક આહાણુને બીઆખાત જંગલમાં
તળવા લાગ્યો છે (ઉત્તરેતર અધોગતિને પ્રાપ્ત કમવવા લાગ્યો છે) ગાનથી જ અગ્નિ
સપરીવાર નાશ પામશે એ વાત મંદ્યાન્ધ્યા વિમરી ગયા છે અને તે દ્વારા (અગ્નિવડે
જ) મુખી થવા પ્રયત્ન કરતા જણાય છે. લડી લડીને વિશાળ ક્ષેત્રમાં ભાગ વેહેતી નાખ્યા
એટલે ક્ષેત્ર નાહાનું થવાથી મુજરાત પુરનો પાટ પણ ઉતરતો બંધ પડ્યો. એટલે વળી
તેમાં એકડાના નામથી ન્હાના ન્હાના ભાગલા પાડવા આપણે તૈયાર થયા. હવે ધારી શકાય
છે કે રા. બા. કાંટાવાળા મી. હરગોવિન્દસના અંધ દૂષનો આશ્રય મળતા મુખી આહાણુ
(પશુ-શિકાર) નો અગ્નિ (શિકાર) કમ છોડતાર નથી. મી. કાંટાવાળા કહે છે કે વિ-
ધવાઓ પુનર્લંક કરશે ત્યારે જ ત્યાંનાં કન્યાઓની છત દેખાશે.

કન્યાની છતનો ઉપાય એકડા અને તડ તોડવામાં સ્પષ્ટ રીતે સમાવિષ્ટ છતાં અગ્નિનાં
તિમિરથી દેખાતો નથી. આવી સ્થિતિમાં અંધ ઉપર ક્યાની નજરે જોવાને બદલે (ગાનાં-
જન ચલાકાથી અગ્નિ ટાળવાને બદલે) જોઓ ઔર જાહે ઉડા કુવામાં આપણને ઉતારવા
માગે છે તેમને હાથે કેવું મોઢું પાપ થાય છે તે વાચક પોતે જ જોઈ શકશે. મહારી બસા
મણુ અન્યતુ પાપ જોઈ ત્યાં જ ચોનાવવા નાટે નથી. પરંતુ પાપમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારને આ-
પણું પોતાનાં સહાયરણથી તેમની ગણતરીની જૂઝ દેખાડી આપવાની છે. ઉન્હેવાળ, રોઢવાળ,
એડવાળ-એડવાળાનું ઈલાહિ મંડળીઓ વચ્ચેની દિવાલો તોડી નાંખી અજનાયશ શરૂ કરો
અને ધીરે ધીરે આહાણુ એક જ માતિ છે, અને તે પણ વેદ વચ્ચે પ્રમાણે મુલમાસીત
વિદ્યાનું આલય (ગાનમૂર્તી) છે એમ સિદ્ધ કરી આપણું ઈષ્ટ છે. શિકારીનો પરાજય કર્યા
સિવાય પ્રાણુ ત્રાણુના બધા ઉપાયો બર્થે સમજવા જોઈએ.

બેશક પ્રથમ દૈનિક એકડા અને તડ કંઈક મુદ્દતા છટ લાગ્યા હશે, અને તે લાગ-
વાનું કારણ સમાન આચાર વિચાર ઉપરાંત બીજી પણ ઉપયુક્તસવડો તે વખતે મળેલી
હોવી જોઈએ. પરંતુ લાંબી મુસાફરીમાં એ બધું ટકી રહેશે કે કેમ એનો વિચાર તે વખતે
થએલો જણાતો નથી. સગાં ભાઈ બહેનોમાં પણ એક સરખા આચાર વિચાર કાયમ રહેતા
નથી તો પછી સમુદાયમાં ન રહે એમાં પુછવું જાણું? સમાન આચાર વિચારવાળાએ એકત્ર
થવું, પરસ્પર સંબંધ વધારવા એ બધું ઈષ્ટ છે પરંતુ જુદા પડવું એ તો તદ્દન નહિ. ઈ-
શ્વના જેવું છે બદલે પાપ બરેલું છે અને તે પાપ એવું છે કે પાપની પરંપરાને વધારવું

ચાલે તેવું છે. દર્શાત તરીકે આપણે તડમાંથી એકડામાં પેશીએ છીએ એટલે પાણું એકડામાં નેએણું સુખ કાલે કરી અદસ્ય યષ્ઠ જવાથી ચોખડાં-તેખડાં વગેરે કરવા લાગીએ છીએ, અને તેમાં સુખ લેશ યષ્ઠ દુઃખનો ભંડાર હાથ લાગે છે. કન્યાદાનનું મહત્વ નહિપ્રાય યાય છે, અને સાટાં કરવા પ્રસંગ આવે છે. આવા દાનનો મહીમા મૃતિકાની કન્યાદાન જેટલો પણ રહેતો નથી.

અપૂર્ણ.

સ્વર્ગની સુંદરીઓ.

લેખક:—અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીઆર

અભિપ્રાય.

આ પુસ્તકની ભાષા સરલ ને સર્વને સમજાય એવી છે. સાધારણ સાફ વાંચી શકે એવાંને પણ શબ્દ કોશની મદદની જરૂર પડે એમ નથી. આ ભાષા સંબંધે બે મત છે તેથી આ ગ્રંથ કર્તાનો આવી ભાષા વાપરવામાં જે ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છે તે તરફ મ્હારા ટીકાકાર મિત્રાનું ધ્યાન ખેંચું છું—

“કોઇ કોઇ મિત્રા એમ...કહે છે કે લઘુભારી ભાષા બહુ ગામડી બની જાય છે તેથી કોઇ કોઇ વિદ્વાનોને એ ભાષા ગમતી નથી...આ બાબતના ખુલાસામાં મ્હારે કહેવું જોઈએ કે હું પોતે કાંઈ પશ્ચિત હોવાનો દાવો કરતો નથી અને હું કાંઈ વિદ્વાનો માટે પુસ્તકો લખતો નથી.....કારણ કે વિદ્વાનો માટે તો ઘણાંએ મેદાનો પડેલાં છે...પણ શુર્ગરાત કાઠીયાવાડના અબજી ગરીબ ગામડીયા લોકો સમજી શકે ને સુધરી શકે એવાં પુસ્તકો બહુ જ થોડાં છે માટે હું તો એવા ભાઈ બહેનો સાફ ગ્રંથો લખું છું” — (સાચું સ્વર્ગ-પ્રસ્તાવના પાનું ૯-૧૦).

ચોપડીના નામ ઉપરથી વાચકોએ એમ ધારી લેવાની જરૂર નથી કે એ પુસ્તક પુરોષોને માટે નથી પણ દક્ત્રી સ્ત્રીઓને માટે જ છે; કારણ ‘સ્ત્રી’ પ્રાધાન્ય વિષય હોવા છતાં એમાં સ્ત્રી-પુરુષ ઉભયને ઉપયોગી યષ્ઠ પડે એવી કેટલીક બાબતો પર સાફ વિવેચન કીધું છે. હાખલા તરીકે ધીરજ બહેનને તેમના પતિ વચ્ચે આવેલા પત્ર વ્યવહાર પરથી સુખી જીવનની કુંચી મળી આવે છે; મંજુલા દેવીના વૃત્તાંત પરથી સ્ત્રીઓને પુરુષોની મદદની કપી દિશામાં જરૂર છે તે સમજાય છે; અને સ્ત્રી-પુરુષની પ્રકૃતિનાં ગૂઢ તત્ત્વો પતિ પત્નીને સોંપવામાં આવેલી ધસરી યાપણ (બાળકો) ની દેખરેખ કેવી ને, કેટલી રાખતી તે, પણ બતાવવામાં આવ્યું છે.

સ્ત્રીઓને માટે આ પુસ્તક ખાસ બલામણુ કરવા લાયક છે—કારણ એમાં દરેક સ્ત્રીને પોતાની જાતને ‘સુધરવાના, ખીજને સુધારવાના, સુખી થવાના, સુખી કરવાના આનંદી થવાના, ખીજને આનંદી રાખવાના, આનંદ ફેલાવવાના રસ્તા દેખાડવામાં આવ્યા છે. સ્ત્રી

વર્ગને રસ પડે, સમજતુ સત્ત્વ પડે કયેલા સત્યો અત્યંત ન બાસે માટે કેટલાક ઉત્તમ આદર્શ રૂપ જીવન-દત્તાનોથી આ માર્ગ લોભનીય બનાવવા મથકર્તાએ સફલ પ્રયાસ કોધો છે દાખતા તરીકે સ્વદેશ માટે ભોગ આપનાર પન્માર્થી મીસ રોઝના, પરમાર્થ તત્ત્વર અધ નિરુપ્તી મધુરી મૈયાનાં, ને મુગ્ધ મચ્છુલાદેવીના જીવન દત્તાનોથી વાચનાગ્ના મગજમા પડેલી છાપો જલદી બુસામે નહીં અતિ હલકા બાસતા રાધવાના ધર્મમાથી પણ જે તે યોગ્ય રીતે બળવાય તો કેટલાના બાધિઓ દૂર કરી શકાય, વા યોડીક હોમતથી કેટલાનું અતિ-યત્ન અટકી જાય ને તેને બદલે કાર્ષ્ક બહું પણ કરી શકાય, વા બાગકેની યોગ્ય માવ જત રાખવાથી દેશને કેટલો ફાયદો થાય તીગેરે વીગેરે બાબતો પરથી પરમાર્થ વા દેશ-સેવા ગમે તેવી સ્થિતિવાળી સ્ત્રીથી સસારમા રહીને પણ થઈ શકે છે એ બહુ અસરકારક રીતે પુરવાર દીધું છે. એ ઉપરાંત મદ, મોહ મત્સર ઈર્ષ્યા વગેરે દુર્ગુણો અયોગ્ય આ બૂલો, ને કંઠથી રૂઢીઓથી તદુરસ્તી પન્ થતી માઠી અમરોના સ્પર્શકરણથી, તેમજ આરોગ્યના આમાન્ય પણ અતિ ઉપયોગી નિયમોની સગત સમજુતીથી મથકર્તાએ સ્ત્રીઓને એક ધરવૈધ જ બદલ્યો છે એમ કહી શકાય પાઠના બાગમા પાડેલા સ્ત્રીઓના વર્ગ પરથી કંઈક આત્મ-પરીક્ષક-સ્ત્રી પોતે કયા વર્ગમા છે તે બાણી શકશે, ઉપના વર્ગમા જવાનો પ્રયાન કરશે, પુસ્તકમા કહેલાં સ્ત્રી-મડલો સ્થાપશે, દુરસહને વખતે ગામ ગપાટા વા નોંધાની કુચની ન કરતા એવા મડલો દારા નવુ નવુ શીખશે ને સ્ત્રીખવશે-કુમા તે પોતે સ્વર્ગની મુદરી બનશે, ખીજ કેટલીકને બનારો ને ભરતબૂમિમા પ્રવર્તતા તિમિરનો નાશ કરી આ-ર્યોની ભૂમિને માન-જ્યોતિથી અજવાળશે

વામન.

તરણુને એ બોલ.

મનુષ્ય જીવનનો મૂખ્યત્વે કરીને તરણુવર્યાનો કાળ સુઅવસિયત રીતે ગાળવાનું ધણું કઠણ કાર્ય છે, એવું આજની લોક સ્થિતિ પરથી કહી શકાય છે આ વાસમી સદી માત્ર આપણા દેશને માટે જ નહીં પણ એકદન સુદીની સુધારણાનો યુગ છે એમ આજ કાલ સર્વ લોક પ્રતિપાદન કરે છે, અને તેમનું આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન મિથ્યા નથી એમ અમારે પણ કહેવું પડે છે તથાપિ પ્રાચીન કાળના કલ્પા અર્વાચીન કાળની ધર્મશ્રદ્ધા, ની તિમત્તા, અને ઈષ્ટ સેવા જેવા ઉજ્જતીના મુખ્ય અને અકબાધિત તત્ત્વોપર ધણું ખરા જન સમાજની શ્રદ્ધા નથી એ વાત મુદ્દમદ્દલીએ વિચાર કરનાર પુષ્કળ લોક કચુવ કરે છે ને તત્ત્વો 'સ્વર્ધર્મે નિષ્ઠને શ્રેય', 'માતૃદેવો મઘઃ', 'પિતૃદેવો મઘઃ', 'સત્યાન્નદયતિ પાપાનિ સત્યે સર્વં પ્રતિષ્ઠિતમ્', 'ધ્યાયેન્મહેશમ્ જગદાદિકારણમ્', 'મજ્જગોવિંદ મજ્જગોવિંદ ગોવિંદ મજ્જ મુદ્દમત્તે', અનુભાર એટલે સ્વધર્માચરણ વિચારે અત્યંત આશંકિત, માતપિતાપર ઈશ્વરતુલ્ય પૂજ્યભાવ, સત્ય માર્ગનું અવલંબન અને ઈશ્વર સેવા, ઈલાહિ છે આ વેદતાજ વિદિત ધર્મતત્ત્વો પ્રમાણે વર્તન કરનાર મનુષ્યો આ સમયમા મળવા દુર્લભ

છે. આ ક્ષિપ્રમ સ્થિતિ હોવાને લીધે અંતઃકરણ બ્રહ્મ યયાથી આપણામાંના ધણા પુરુષો અ-
 નેક દુર્વ્યસનો તરફ પ્રવૃત્ત થયેલા દેખાય છે. વાસ્તવિક શરીરની સર્વોદ્દિષ્ટો સ્વતંત્ર હોવાથી
 તે અંતઃકરણના પૂર્ણતામાં હોય છે; અર્થાત્ પ્રત્યેક ઉદ્દિષ્ટ (પછી તે માનેદ્રિય હોય વા
 કર્મેદ્રિય હોય) પોત પોતાનું કાર્ય કરવાને સમર્થ છે એવી જો કે આપણને લાગે છે છતાં
 પણ તે તે ઉદ્દિષ્ટોને પોતપોતાના કાર્ય બદલ અંતઃકરણ પ્રેરણા ન કરે તો તે પ્રત્યેકથી
 કોઈ પણ કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે ચલું અસમ્ભવ છે, એ પ્રત્યેક વ્યક્તિ કબુલ કરે એમ છે. એટલે
 આપણું અંતઃકરણ એ જ આપણી સર્વ ઉદ્દિષ્ટોનું અરૂં ચાલક હોવાથી તે જ બ્યારે વિપ-
 ર્નાં સ્વધર્મ બંધનથી પરાણત યર્ષ કર્તવ્ય શુન્ય અને તો તેના અમલ નીચેનો ઉદ્દિષ્ટ વર્ગ
 દુરાચાર પરાયણ થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ? આ પ્રસંગે વળી આપણા સ્ત્રી વર્ગની નીતિ-
 તાનો અને ધર્મશીલત્વનો યોગિક વિચાર કરવો આવશ્યક છે. આ યુગના સુધારાનું શિક્ષણ
 આપણા સ્ત્રી વર્ગને અઘાપિ ઘણું બાગે મળેલું ન હોવાથી તેમની ધર્મનિષ્ઠા અને નીતિ
 આ એ આજ પર્વત ઘણું અંશે કાયમ રહેલી છે એમ કહેવું એ કોઈ પણ રીતે અયોગ્ય
 નહીં ગણાવા. એટલે આપણા સ્ત્રી વર્ગમાં નીતિ બ્રહ્મ અને ધર્મચાલ સ્ત્રીઓ સોમાં પાંચદશે
 નહીં હોય એમ નથી પણ તેટલા પરથી કેટલાક મનુષ્યો સ્ત્રી જાતીપર ધણા જ ખોટા
 દોષારોપ મૂકીને તેો નિષ્કારણ નીચ કમવવા મથન કરે છે. આ માત્ર તેમનું અજ્ઞાન છે.
 એમ કહ્યા સિવાય રહી શકાતું નથી. એટલે નિષ્પક્ષપાતપણે કિંવા નીઃકક્ષીર વિવેક ન્યાયે
 જોતાં આપણી ઘણીખરી સ્ત્રીઓ અઘાપિ સ્વધર્મચરણમાં તત્પર અને પવિત્ર છે. પરંતુ પુરુષ
 વર્ગ તરફ નજર કરતાં તેમાંથી સેંકડે ખચીસ પણ પૂર્ણ રીતે સદાચરણી અને ખરા નીતિ-
 માન નીકળશે કે કેમ તેની મોટી શંકા છે. સારાંશ-આ તરફ ધણાખરા સ્ત્રીવર્ગને આધુનિક
 શિક્ષણ ન મળવાથી તે હજી સુધી પૂર્વ પરંપરાગત ધાર્મિક શિક્ષણના પ્રભાવથી નીતિસંપન્ન
 અને સ્વધર્મ નિષ્ઠ છે એટલે આપણા સ્ત્રીવર્ગ ઉપર અઘાપિ દુરાચારાદિ પરંપરાનો અમલ
 બરાબર બેઠેલો નથી હ્યારે આપણા પુરુષ વર્ગની સ્થિતિ તેનાથી તદ્દન ઉલટી જ છે, એ
 નિર્વીવાદ છે. પ્રસ્તુત વિષય ઘણો વિશાલ અને મહન હોવાથી તે બદલ પૂર્ણ વિસ્તાર પુર્વક
 લખવાનું અગ્રે સ્થળ નથી તેથી તૂર્ત સક્ષિપ્તમાં લખી બંધિયના કાંઈ પ્રસંગ માટે તંન
 સંખ્યામાં આવે છે. ઉપરના લેખથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે આધુનિક મનવંતરથી સંદિગ્ધ
 વ્યવહારીક ઉત્તમ સાધન સામગ્રીના ઘણા સારા વધારો થયો છે. પરંતુ તે પ્રમાણમાં તેની
 નીતિમત્તા અને સ્વધર્મ પરાયણતા વગેરે પ્રગતિના મૂખ્ય સાધનોના અમલ જનસમૂહના
 અંતઃકરણપર જોઇએ તેવો થયો નથી પણ ઉત્તરો તેના ઘણું અંશે નાશ થતા જાય છે
 એમ અમને તો લાગે છે, અર્થાત્ અંતઃકરણ ઉપર નીતિ અને ધર્મનો દ્રાવ્ય ન હોવાથી
 તે ચંચલ અને હુલ્લખલ યર્ષ જવાથી આપણો ઉદ્દિષ્ટો વ્યસન પરાયણ થાય એમાં નવાઇ
 નથી. તેવાં વ્યસનોમાંના કેટલાંક તો અત્રે ચર્ચાને પણ યોગ્ય નથી, તે અનાવારાદિ છે જેને
 મારે દરેક મનુષ્યે ઘણી જ સંખ્યા ગ્રાપવાની જરૂર છે. એટલું સચન માત્ર બસ છે. કેટ-
 લાંક નજીક દેખાતાં વ્યસન જેવાં કે તમાકુ-મદ્ય-વગેરેને માટે અત્રે કંઈક કહેવાનો અવાર
 છે. તે પદાર્થ કોઈ પણ પ્રકારે જીવન માટે જરૂરનાં નથી. તેમજ તે પ્રકૃતિને દિતકર પણ
 નથી, દરેક રીતે તે દાનિકારક છે. તે બદલ વધાર ખાતો કરાવવાની જરૂર નથી. કારણ દરેક
 સુધરેલા પાંચાલ પ્રદેશોમાં પણ તેના વિરુદ્ધ ઘણા પ્રગ પોષાર હોયો છે. અને તે લોકો

હીર્યકાળથી તેવાં દુઃખસનોના પંજામાં સપડાયલા છે; તેમાંથી મુક્ત થવાને જ્યારે અથાગ શ્રમ ઉઠાવે છે ત્યારે આપણે, જપિ મુનિનાં જાળકે, જેને તેવાં બસનતું, કિંચિત્ જાન પણ પૂર્વે ઠેકાણું તે તેમાં વધારે વધારે સપડાઈએ છીએ એ ફેટકું શોચનિય છે-માટે આટલા સચન માનથી તરણ વર્ગ પોતાનું કર્તવ્ય જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવા પાત્ર કરશે તો અવશ્ય આપણે અવનતિમાંથી ધીરે ધીરે ઉત્તરિતા માર્ગપર આવીશું અને ઉત્તરોત્તર આપણા પોતાના તેમજ સમસ્ત પ્રજા વર્ગના કલ્યાણમાં સાધનબૂલ થઈ 'ચક્રીશું-મતલબ પૂર્વજ્ઞેના જેવા પવિત્ર જીવન વાળા આર્યો બનવાને માટે આપણે મન કરવો જોઈએ. અને તેમ થવા માટે ઉત્તમ હૃદયની પ્રથમ આવશ્યકતા છે; અને ઉત્તમ હૃદય બળવાળો મનુષ્ય ગમે તે પદાર્થ સિદ્ધ અગર પ્રાપ્ત કરવાને શક્તિવાન થાય છે એ વાતનો વિચાર કરીને દરેક તરણજંદુને મારા શ્રમનું સાર્થક કરવા નમ્ર પ્રાર્થના છે—

પ્રજા ૧ મારા તરણ બંધુઓને શુદ્ધ હૃદય આપી જગતમાં પુરુષોત્તમ પદ પ્રાપ્ત કરવાને જાગૃતશાલી કરો.—અસ્તુ.

પરિખ. મણિલાલ કેશવલાલ.
રીચીરાડ. અમદાવાદ

બ્રાહ્મણોમાં થતી હીલચાલો.

ઓમ.

શ્રી ભારત વર્ષ ઐદિવ્ય બ્રહ્મ સમાજ પ્રસિદ્ધિ પત્ર.

સમગ્ર ઐદિવ્ય માતિને અને બ્રાહ્મણોની ઉત્તરિતામાં જોએ હિત ધરાવે છે તે સર્વે મનજનોને આ પ્રસિદ્ધિ પત્રથી જણાવવામાં આવે છે કે શ્રી ભારત વર્ષ ઐદિવ્ય બ્રહ્મ સમાજના મંત્રી રા. ગ. શિવચંદ્ર બાપાલાલ રાવળે નથા રા. રા. ચંદુલાલ મોહનલાલ રાવળે રાજનતામાં આપવાથી તેમની જગ્યાએ વિરમગામવાળા રા. રા. દલસુઅરામ મગનલાલ દવે (ડેકાણુ ખાડીયામાં ડિ'ગ્રેજેડ જ્ઞેશીની પોળ, યુ. અમદાવાદ) તે સમાજના સામાન્ય મંત્રી (જનરલ સેક્રેટરી) નીમવામાં આવ્યા છે, માટે હવે પછી આ સમાજના અંગનાં સર્વે પત્ર વ્યવહારાદી કામે તેમની સાથે કરવાં, તેમજ આ સમાજને લગતા ઈ'ડોમાં જોએ નાણાં બર્ધાં હોય પણ દજી સુધી મોકલાવ્યાં ન હોય તેમણે તથા હવે પછી જોએ કાંઈ બરવાની હમ્મજા થાય તેમણે તે રકમો તેમના ઉપર, ઉપર જણાવેલે ડેકાણુ મનીઓરડરથી કે ખીજી રીતે વેળાસર મોકલી આપવી. તેની રીતસર છાપેલી પહોંચ તેમના તરફથી સમયસર મોકલી આપવામાં આવશે.

શ્રી આનંદાશ્રમ
ખીલખા-કાઠિયાવાડ.
સંવત ૧૯૬૮ ના પોસ વદી ૪
સોમવાર તા. ૮-૧-૧૯૧૨

નથુરામ શર્મા.
પ્રમુખ

શ્રી ભારત વર્ષ ઐદિવ્ય બ્રહ્મ સમાજ.

અમદાવાદ શ્રીગોમતીવાળ દિતેન્દ્ર સમાજનો સને ૧૯૧૧ ની સાલનો વાર્ષિક રિપોર્ટ

અમારા તરફ મોકલવામાં આવ્યો છે, તે વાંચી આનંદ થાય છે. આ

અમદાવાદ સમાજની સ્થાપના આઠથી ચાર વર્ષ ઉપર કરવામાં આવી હતી;

અને તેનું જન્મ સ્થાન ગોધાવી છે, એ ઘણું જ ઉત્સાહ બતાવનારું

ચિન્હ છે. ગોધાવી પાછળથી શાખા સભા યદ્યપુષ્પ સ્થાન અમદાવાદ થયું તે પછી ગોધાવી

સમાજની ઉચ્ચ સહાયતા બતાવે છે. ગુજરાતમાં ગોમતીવાળ બ્રાહ્મણોની સંખ્યા ઘણી નથી.

આશરે તેમની વસ્તી બે હજારની અંદર હશે, અને તે પછી બેતાળીસ ગામની અંદર વહે-

ચાયલ હોવાથી અન્યોન્ય સહાય અને એકમં કરવાનું સાધન આ સમાજ યદ્યપડે એ સ્વા-

ભાવિક છે. ચતુર્થ વર્ષથી સમાજનું ક્ષેત્રવિસ્થાપ કરવામાં આવ્યું છે તે ખરેખર પ્રસંશનીય

છે. સમાજ અભાર મુધી જે જે કામ કરતી આવી છે, અને હજી કરે છે, તે ખરેખર

ઘણું જ ઉપયોગી છે. આ ગાતિની સંખ્યા નહાની છે. માટે જો તેની વસ્તીની ડીરેક્ટરી

કરવામાં આવે તો તે ઘણી જ ઉપયોગી યદ્યપડે ડીરેક્ટરી ગામ તથા કુટુંબવાર કરવામાં

આવે, અને તેની સાથે ગોમતીવાળના ઉત્પત્તિ બાદ શાસ્ત્રીય પ્રમાણસર બતાવવામાં આવે

અને ગાતિના રીત રિવાજોનું સ્પષ્ટીકરણ કરી ત્યાજ્યનો ત્યાગ કરવાના વ્યવહાર ઉપાય બતા-

વવામાં આવે તો નહાની ગાતિમાં મુદ્દારો સહજમાં સહાય થઈ શકે. અમે આશા રાખીએ

છીએ કે અમારી આ સુચના ગોમતીવાળ સમાજના અગ્રેસરો ઉપાડી લેશે અને તે સમાજ

આખી ગાતિનો અબુદુદ્ધ સાધવામાં યશસ્વી નીવડે એ અમારી અંતિમ પ્રાર્થના છે.

સરખેજ રા. રા. ચુનીલાલ મુલગતા પુત્ર મણીલાલને ઉપનયન સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો

હતો. તેમણે લોક ૩૬૬ની સાથે જેમ અને તેમ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ક્રિયા કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો,

અને તે પ્રસંગે રા. રા. બા. જ. લાઇબેરીમાં ૩. ૫) અંગ્રેજ સ્કૂલમાં ૩. ૧૫) ૩. ૩)

વનિતા વિદ્યામથા ૩. ૨) સંધ્યાકલાસમાં તેમણે આપ્યા હતા, અને સ્કૂલમાં તથા કન્યા-

શાળામાં તેમના તરફથી પતાસાં વહેંચવામાં આપ્યા હતાં.

આ પછી મહા વદી ૧૩ ને રોજ રા. રા. મોહનલાલ નારણજી જેઓ

હાલમાં રા. રા. બા. જ. લાઇબેરીના સેક્રેટરી છે, અને સત્ય શોધક મંડળના એક આગે-

વાન ગૃહસ્થ છે, તેમના બી. કનૈયાલાલ ના યજ્ઞોપવિત તથા પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે

ગાતિ મોગત હોવાથી ગામના આગેવાન મંડળ તરફથી નિયમસર રા. રા. મુલજી સમારક

ફંડમાંથી રા. કેશવલાલ જમજીવન જેઓ મેટ્રીકમાં બેઠા સાલપાસ થયા છે, તેમને માન

આપવામાં આવ્યું હતું. અને તે પ્રસંગે લાઇબેરીના ફંડમાં સારી રકમો બચાઈ હતી.

ગુજરાતના પ્રખ્યાત કવિ ધીરજરામ નરભેરામ

પુરાણી ઉર્ફે કાકાનું મરણ.

બહુના એક જુના અને જાણીતા કવિ શ્રી ધીરજરામ નરભેરામ પુરાણી ઉર્ફે ધીરજ કાકા મર્ધ તા. ૧ લી માર્ચ ૧૯૨૧ ને દિવસે બહુ ખાતે સ્વર્ગવાસી થયા છે એ જાણી સૌ દિલગીર થયા છે. મરહુમ કવિને ધીરજ કાકાના નામથી ગુજરાત અને કાઠીઆવાડના નહાના તેમજ મોટા નોકરો તેમજ મોટા મોટા અમલદારો સારી પેઠે ઓળખતા હતા, મરનાર જે માસ થયાં જ્યોત્સરની બિમારીથી પીડાતા હતા, અને તેજ રોગથી ૬૫ વર્ષની વયે તેઓ મરણ પામ્યા છે. મરહુમ એક કુદરતી કવિ હતા, ગુજરાતી ભાષાની સંપૂર્ણ કેળવણી લીધા ૫ ઠી થોડીક અંગ્રેજી કેળવણી પણ લીધી હતી. તેઓએ શરૂઆતથીજ બહુના પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટના સિરસ્તેદારની નોકરી કરવા માંડી હતી, તેમની નોકરીથી સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ એને કલેક્ટર સાહેબ પણ ખુશ થતા થયા વર્ષ એ નોકરી કર્યા પછી તેમને રેવન્યુખાતામાં ટ્રેઝરરની જગ્યા આપવામાં આવી હતી, અને ત્યાં પણ તેમણે પોતાનું કામ સારી કુશળતાથી કર્યું હતું. પછી હજુર ડીપોટી કલેક્ટર પાસે સીટી સરવે સિરસ્તેદાર હતા, જ્યાંથી તેમણે પેન્સન લીધું હતું. મરહુમ ઉપર બહુના દરેક જાતના લોકોની અપૂર્વ પ્રીતિ હોવાથી તેઓ એ કોર્ટમાંથી વરધોડા કહાડી તેમને ઘેર પહોંચાડી એક અપૂર્વ માન આપ્યું હતું કે જેવા પ્રકારનું માન કોઇ પણ પેન્સનર અમલદારને મળ્યું નથી, તેઓ દરેકાં હસમુખા સ્વભાવના એક નિરુદ્ધ મહા પુરૂષ જેવા હતા તેઓના કુટુંબમાં ગમે તેવાં કારી મરણ થતા તોપણ તેઓ કદી રડ્યા નથી, બ્યારે ત્યારે તેઓ પ્રસન્ન રહેતા અને મુશ્કરી લીલાને માન આપતા, તેઓએ માયાને જીતી હતી. તેમને પોતાના કુટુંબના નહાના બાળકો ઉપર માયાવી પ્રેમ નહોતો તેમને વિદ્યાદાન આપવામાં અતિ પ્રેમ હતો તેઓ જીવતા હતાં જીવનમુકા જેવાજ હતા, મરહુમે પિંગળ શાલ નિદાનમાં લીખી લીધું હતું છતાં તેમની કવિતાઓ એવી કુદરતી રીતે જનતી કે તેમાં પિંગળમાં કહેવા જેવા દોષો જણાતા નહિ એ એક કુદરતી બક્ષિસજ હતી, તેઓ જે સમયે જન્મ્યું તેવી યોગ્ય માણસને માટે યોગ્ય કવિતાઓ જતાવી શકતા હતા, ગુજરાતની સાહિત્યની શોખીન પ્રજાએ અને સાહિત્યના ઉપાસકોએ તેમજ મરહુમ કવિશબ્દના મિત્રોએ કવિશ્રીની યાદગીરી જાળવવી જોઇએ.

હિંદુ, પારસી, સુન્નતમાન, અને ક્રિશ્તી માટે તેમને લાવક થઇ પડે એવી ભાષા અને એવાજ બાવવાળી કવિતાઓ રચતા હોવાથી સર્વ તેમના ઉપર ખુશી રહેતા, મરહુમે કવીશ્વર દલપતરામ ડાસાભાઇને બહુમાં બ્યારે માન આપ્યું ત્યારે એક સુંદર બાવવાળી કવિતા બતાવી હતી. આ કવિતા એક આદર્શ કવિને શોભાવે તેવી છે અને તે દલપત અન્યમાં શરૂઆતમાં મુકવામાં આવી છે, કવિ ધીરજકાકાની કવિતાઓ તામલર સરકારમાં

પણ વખણાઈ છે. તેઓની કવિતા નવાં વાંચનમાળામાં નજરે પડે છે એ કે તેમણે ૬, ૬. ૬ ની પેઠેનામ મુક્યું નથી છતાં તેમનું નામ અમર થયું છે, મરહુમે “અંગેશ વર્ણન” નામની કવિતાઓ રચી હતી અને તેની પાંચ દશ હજાર કોપીઓ મફત વહેંચવામાં આવી છે તે ઉપરાંત બીજી ઘણી કવિતાઓ બનાવી છે પણ તે કવિધીએ અવસ્થિત રાખી નથી. મરહુમની સર્વ કવિતાઓનો સંગ્રહ થાય તો ગુજરાતી વાંચકો ઉપર એક પ્રકારનો ઉપકારજ થશે અને કવિની કીર્તિ પણ જલવાહ રહેશે. કવિ નર્મદાશંકર, કવિ દલપતરામ, કવિ બાલાશંકર, આપણા મરહુમ કવિ ઉપર બહુ સ્નેહ રાખતા કારણ કે તેઓ સર્વ યુવાવસ્થામાં ભેગા થઈ કવિતાઓ રચતા એટલુંજ નહીં પણ અનેક તરેહનો આનંદ ભોગવતા. કવિરાજ ધીરજકાકા પરોપકારી હતા, ગમે તે નાતનો કે ગમે તે જાતનો દુઃખી માણસ તેમના પાસે જઈ પોતાનું દુઃખ કહેતો તે વખતે તેને તન મન અને ધનથી મદદ આપતા, બીજાઓ પાસે અપાવતા. કેટલાક નોકરી વગરના માણસોને નોકરીઓ આપાવતા, તેઓ અબેદ બાવનાતાજ ઉપામક હતા, જગતમાં તેમણે કાંઈ સાચું બેદ રાખ્યો નથી, મને ઉપર પરોપકાર કરવો એજ તેમનું જીવનદૃષ્ટ હતું, એ વૃત્ત તેમણે સારી પેઠે પાળ્યું છે. મરહુમ કવિ બહુ રમુજી હતા, આદર્શક અકબરના દરબારમાં હાજર જવાબી જેમ બારબાદ હતો તેમ મરહુમ ભરૂચમાં એક બીરમલ સમાન હતા, તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં સર્વને હસાવો ખુશી કરી દેતા હતા. હસેના ચહેરો અને નિસ્વાર્થ વૃત્તિ એ એ એક ઠેકાણે હોતાં નથી તે મરહુમ કવિમાં હતું પોલોસ ખાતાની નોકરી દરમ્યાન ભરૂચમાં જે જે અંગ્રેજી કલેક્ટરો આવતા તેમને ગુજરાતી બોલા શીખવતા, મરહુમને ૧૦ વર્ષની વયે એક પુત્ર પ્રાપ્ત થયો છે. તેઓ પોતાની પાછલ એજ્યુએટ બનીજાઓ તથા મોટું કુટુંબ મુકી ગયા છે હવેર એમના આત્માને શાંતિ આપો.

હાલિબાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

બ્રાહ્મણ.

વહી સુદિની, ચમત્કૃતિઓમાં બ્રાહ્મણ પણ એક છે આ દિવ્ય વિભૂતિ આ હુમડલના આર્યોવર્તેતેજ સમલંકૃત કરેછે. તેઓ ભુદેવો કહેવાયછે તે યદ્યાર્ય છે; ઇતર દેશમાં આંગલીતો, ટેરતે ગણી, શકાય, એટલા મહાશયોથી તેઓ ધન્યમન્યમાન યાયછે; તો આ યાતકર્મમુખિ આર્યોવર્તમાં અનાદિ કાલથી તેઓ અપરિગિત સંખ્યામાં ઠેકાણે ઠેકાણે ને મલી આવે છે, એ બ્રહ્મતેજ્યીજ, કેમ કે બ્રાહ્મણો, વિશ્વપ્રમાણ વેદના દર્શક તથા સમારક છે; એટલુંજ નહિ પણ, લોકસંપ્રદાય, સદાચરણે તત્તોદિત ધર્મના પ્રચારક તથા રક્ષક છે, કેમકે યદ્યપ્ત કર્મ શ્રેષ્ઠ આવરે છે, તેજ કર્મ ઇતરજન તદ્વતુગત આવરે છે. તે શ્રેષ્ઠ ને લૌકિક વા વૈદિક પ્રમાણ કરેછે, તેને લોક અનુવર્તેછે. માટે ને કે તેઓને પ્રાપશ્યીપ્રાપ્ત કરવાના વિશેષ ન હેતુ, છતાં લોકસંપ્રદાય કર્મ કરતાં; કેમકે, તેઓના વર્તને મનુષ્યો સર્વશઃ અનુસરતા હતા તેઓ કર્મ ન કરત તો લોક વિલવ યાત, અને સાંકર્ય યદ્ય લોકચરતા તદ્વ યાત; માટે જેમ અવિદ્યાનું કર્તૃવાગિમાન, ફલાભિસંધિએ આસક્ત યદ્ય કર્મ કરેછે, તેમ તે વિદ્યાનું પૂજ્ય બ્રાહ્મણો લોકસંપ્રદાના ચિકીત્સુ યદ્ય કર્મ અસક્ત કરતાં. અથ કર્મસંગીઓનો શુદ્ધિભેદ ન કરતા, પણ યુક્ત યદ્ય સસાચરણે, સર્વ કર્મ પ્રવર્તાવતા, તે પૂજનીય બ્રાહ્મણોની આરાધતા ન બાળી, ઉદ્ભવરાહિના અપુવાદો આપવા, એ પોતાની કુંકણુદિના નમુના છે, એટલુંજ નહિ પણ; મજ્જાધિકાવત્ યાયછે. જેમ મત્ત હસ્તિ સર્વ સામું ધૂલ ઉરાડેછે, પણ તેથી સર્વ મલિત ન થતો નથી; પણ હસ્તિજ યાયછે. તેમ અર્થેતી પરીક્ષા ન કરતાં, આવડે, તેમાં તે અર્થેતી, દાનિ, નથી; માટે, મરકટ મણિવત્ કરવું હિંસિત નથી એક અરણ્યમાં, એક વાતર, શુધાતર, કરતો હોતો. એક વહાના મૂળ આગળ ચાકડમ્ય જેષ્ઠ, લાં મુળો અને તે વરતુ લીધી, હાંચી એક ઝામાં નાખી અને હાંતે ખુબ્જખમ્મડાવી, પણ કંઈ રસ ન મલવાથી કોષથી દૂર તડકામાં ફેંકી દીધી. જીવર દષ્ટિ કરતાં બદરશ્ક દીઠું. કદે, વદારોદય કરી વખાણી વખાણી તે ખાધો તે સમયમાં દેવવંશાત્ એક વણુજરો જતો હોતો. તેને ઉચાં આસન ઉપરથી સ્થાંતપથી ચક્રચક્રમાન થતી વસ્તુ નેષ્ઠ. લાંથી ઉતરી, જર્ષ, હાયમાં કીધી, તો તે વસ્તુ એક અસુખ્ય મણિ જણાયો. શ્રી હાથરને ધન્યવાદ આપી, પોતે કૃતાર્ય થયેલો સમજી, ખીસામાંથી તપખીરની સુવર્ણપેટી કહાડી તે નાખી દીધી, અને સુવર્ણમાં લપેટી તેમાં તે સુકી છાતી મજ્જામાં સુકી ચાલતો થયો. તેમ પરીક્ષા ન થવાથી અર્થને દાની, નથી, પણ પરીક્ષકને છે. જેમ કરકટ જોરમાં મગ થયો અને વણુજરો જોષ્ટી પણ દલકી એવી તપખીર નાખી

તત્સથાને રજળતાં મણિનો ઉદાર કરી તેમાં મુકી છાંતી સરસો રાખ્યો, તેમ વેદ તથા બ્રા-
 હ્મણ માટે છે. પરીક્ષક અવિદ્યાવશાત્ જમરાંચપાદિએ મોહિત હોય, તો તેમાં તે અર્થની
 ક્ષતિ થતી નથી. માટે જેમ કમલો યથેલાની પીળા દ્રષ્ટિને નિવર્તક તેની પિત્તદોષની શુદ્ધિ
 છે, તેમ પરીક્ષકની અવિદ્યા, તેજ વેદ બ્રાહ્મણાદિ-સદર્થની ખરી ખુખી નીરખાવતાં અંતરાય
 આદરે છે. તેની નિવૃત્તિ થયે હાથના કંકણને ઈર્ષ્યુની અપેક્ષા રહેશે નહિ. એ જુદેવોનો
 ઉપકાર પ્રાણિમાત્ર પર છે, કેમકે શ્રુતિ સ્મૃતિના દર્શક તથા સ્મારક છે, માટે વિશ્વવરથા
 કરનાર તેઓ છે. કેમકે શ્રુતિ સદાચાર એ ધર્મ મૂલ્ય છે, અને ધર્મપ્રતિષ્ઠિત આ વિશ્વ છે.
 તેઓએ વિશ્વપ્રમાણની દક્ષા થવા જે ઉપાયો ચોળ્યાં છે, અને રજસ્તમોગુણના ઉદ્વેગમાં સ-
 વ્યવહાર થઈ સર્વોત્કર્ષ કરવા સતત-મંડ્યા રહ્યા છે, તેવાઓને મિથ્યાપવાદો આરોપી હલકા
 પાડવા, એ તો કૃતમ્ભતા છે. ખીજી વર્ણોનો અપકર્ષ નથી થયો શું ? જો છે, તો આઘવર્ણ
 ઉપરજ યામાટે સધલો દોષબાર આરોપવો ! એ તો સદોપસંકલ્પ પરસ્પર વ્યાધાત છે. એ
 કુસંપે આ પૂજ્ય આર્પાવર્તને દુખારી, હિંદુરયાનં બનાવી લાંબો મુવારી-દીધો છે. પ્રાચીને તે
 આચંત દુઃસહ છે. તેથી અન્યોન્યાશ્રયથી પરસ્પરની પ્રતિજ્ઞા કરવી એ પ્રત્યેકનું પ્રાથમિક ક-
 તંવ્ય છે. માટે ખીજી વર્ણો પોતપોતાના ધર્મમાં નિરત રહેશે તો બ્રાહ્મણને સ્વચિત્તિ સુધા-
 રતાં વિશેષ અંતરાયો નથી. તેઓ અધ્યાત્મપ્રસાદના રસક છે, તેથી સર્વના પ્રાપ્ત્યર્થથી જામ-
 રક થવા વિલંબ થશે નહિ. કેમકે વિશ્વવર્માંથી વિશ્વનો પુનઃ પુનઃ ઉદર તેઓજ કરે છે.
 માટે પોતાની કુપમંકુકવલ્લ કુંકળુદિ જેમ દોરવે તેમ એજા કરવી યુક્ત નથી, પંથુ દાનિ-
 મારક છે. બ્રાહ્મણ જુદેવ તે જુદેવજ છે. તેઓ અધ્યાત્મપ્રકર્ષની પરાક્રામ્યે પોંચ્યા હતા.
 તેને ગ્રાપક તેઓનો વિદ્યારત્નાકર છે. આધ્યાત્મિકપ્રસાદે વિશ્વવિદ્યાનો ઉપદેય સ્વતંત્ર કીધો
 છે. ધત્તર પ્રજાની માફક નકલ કીધી નથી, માટે મંડતંભરાચાદિ તેઓ ખરા હતા, જેની
 સોલમી કલાને હજીમુધી ધત્તરપ્રજા પોંચી ચકી નથી. તેજે જાણનારો તેવો અધિભારિ જો-
 ધએ. એવા જુદેવોને ન પારખી વગોવવા એ રામદર્પક કયા છે.

જનનાદાસ પુત્રમગળી પુષ્ટ કૃત શ્રીમદ્યોગાર્તુ શાસન.

ગુર્જીર બ્રાહ્મણ.

સગચ્છાં સંવદ્ય સુતો મનાસિજ્ઞાનતામ્ । સુમાનો મંદુસ્તિર્નિતિ સ્સમાનો
સમાન મન સ્મદ્ ચિત્તમેવામ ॥ સુમાન મન્મમિમન્નયેવ । સમાનો બાહ્યોતિ
સ્સમાના હંદ્યાનિવ ॥ સમાનમસ્તુ મો મનોયથા વસ્તુસદાસ્યતિ ॥ કવચેદ.

બાવાર્થ:-મધુઓ! એકન યાઓ, વાણીના, વિચારનાં અને કર્મનાં એકતા રાખો
તમારા સમાનત્વ કર્તે ય અને કારે સમાન હો, તમારો ઉદ્દેશ સમાન હો, તમારા વિચાર
સમાન હો, તમારી ગૂઢ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે. તમારી ઇચ્છાઓ
સમાન હો, તમારો હારો એકન યાઓ, તમારા મન એકન યાઓ કે જેથી કરીને તમારામાં
માઠ એકના થાન હો અગિયેન અમારી આ ઇચ્છા તમ કરો.

પર્વ ૩, અધ્ય ૧૦

[આસિક]

ચૈત્ર સવત ૧૯૬૮

તાન્ત્રી-હરજીવન ત્રિજીવન ત્રિપાઠી. સરખેજ

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામચન્દ્ર હરજીવન ત્રિપાઠી-અમદાવાદ.

ન્યાય.	..	..	..	..	..	૧૮૮
કર્મિનવસ્તુ રા. રા મણીવાન હાથારાગ બદ	..	..	..	..	..	૧૯૦
તડ એકડા અને બહુ બહેન રૂમિભિ નાનુજી	..	..	..	..	..	૧૯૪
રામાર ચિનત્વ અનગેકન ગ ગ મહાત્મ બાર્ધરજી	..	..	..	..	..	૧૮૮
મોસ માગેટ હ નોગલ. રા મેચ્યુએટ.	..	..	..	..	..	૨૦૫
હાહોદમા વસતા મોઢ આહોલો વિરે કેટલીક બાધુવા ભોગ હકીકત	..	..	..	..	..	૨૦૭
ન. રા મુલાન પરસોતમરાય ..	..	..	..	..	..	૨૦૭
એકપત્ર રા રા રેવાસર રામેશ હાધ્યાય ગધેવાડકર	..	..	..	..	..	૨૧૦
કાઠીયાવાડી ચાતુર્વેદીય મોઢ રા નિ મળની બીજી સભા...	..	..	..	..	..	૨૧૨

વાર્ષિક લવાજમ દયાલ ખર્ચ સુદાસ ૩ ૧ અગાઉથી.

૧૧ વ્યવહાર- વ્યવસ્થાપક 'ગુર્જર બ્રાહ્મણ' ઓફિસ હંતુમાનની ખાતરી-અમદાવાદ.

અમદાવાદ-ધી ૧૦ મુનિપત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ ૩૫ની પ્રિન્ટિંગમા મેની.

તત્સથાને રજ્જીનાં મણિનો ઉદ્ધાર કરી તેમાં મુડી છાંતી સરસો રાખ્યો, તેમ વેદ તથા બ્રા-
 હ્મણ માટે છે. પરીક્ષક અવિદ્યાવશાત્ જનસંસારાદિએ મોહિત હોય, તો તેમાં તે અર્થની
 ક્ષતિ થતી નથી. માટે જેમ કમલો થયેલાની પીળા દ્રષ્ટિને નિવર્તક તેની પિત્તદોષની શુદ્ધિ
 છે, તેમ પરીક્ષકની અવિદ્યા, તેજ વેદ બ્રાહ્મણાદિ સદર્થની ખરી ખુશી નીરખાવતાં અંતરાય
 આદરે છે. તેની નિવૃત્તિ થયે હાથના કંકણને ઈર્ષ્યુની અપેક્ષા રહેશે નહિ... એ બુદ્ધેવાનો
 ઉપકાર પ્રાણિમાન પર છે, કેમકે શ્રુતિ સ્મૃતિના દર્શક તથા સ્મારક છે, માટે વિશ્વચર્યા
 કરનાર તેઓ છે. કેમકે શ્રુતિ સદાચાર એ ધર્મ મૂલ છે, અને ધર્મપ્રતિષ્ઠિત આ વિશ્વ છે.
 તેઓએ વિશ્વપ્રમાણની રક્ષા થવા જે ઉપાયો યોજ્યાં છે, અને રજ્જીરત્તમોગુણના ઉદ્દેશમાં સ-
 ત્વશક્તિ યજ્ઞ સર્વોત્કર્ષ કરવા સતત મંડ્યા રહ્યા છે, તેવાઓને મિથ્યાપવાદો આરોપી હલકા
 પાડવા, એ તો કૃતમ્ભતા છે. બીજી વર્ણોનો અપકર્ષ નથી થયો શું? જો છે, તો આદ્યવર્ણ
 ઉપરજ શામાટે સંપત્તો દોષમાર. આરોપવો? એ તો સદોષસંદેવત પરસ્પર આવાંત છે. એ
 કુસંપે આં પૂજ્ય આર્યાવર્તને હુંખાડી, હિંદુરથાન બનાવી લાંબો સુવાડી દીધો છે. પ્રાતને તે
 અત્યંત દુઃસહ છે. તેથી અન્યોન્યાયથી પરસ્પરની પ્રતિક્ષા કરવી એ પ્રત્યેકનું પ્રાથમિક ક-
 તેવ્ય છે. માટે બીજી વર્ણો પોતપોતાના ધર્મમાં નિરત રહેશે તો બ્રાહ્મણને સ્વરિધતિ સુધા-
 રતાં વિશેષ અંતરાયો નથી. તેઓ અધ્યાત્મપ્રસાદના રક્ષક છે, તેથી સર્વના પ્રાયુર્ધથી જાગ-
 રક થવા વિલંબ થશે નહિ. કેમકે વિશ્વવમાંથી વિશ્વનો પુનઃ પુનઃ ઉદ્ધાર તેઓજ કરે છે.
 માટે પોતાની કુપમંદુકવત્ત દુકલુહિ જેમ દોરવે તેમ એકાં કરવી યુક્ત નથી, પણ હાનિ-
 કારક છે. બ્રાહ્મણ બુદ્ધે તે બુદ્ધેવજ છે. તેઓ અધ્યાત્મપ્રકર્ષની પરામર્શાએ પોંચ્યા હતા.
 તેને ગ્રાપક તેઓનો વિદ્યારતાકર છે. આધ્યાત્મિકપ્રસાદે વિશ્વવિદ્યાનો ઉપદેશ સ્વતંત્ર કીધો
 છે. ઇતર પ્રજાની માફક નકલ કીધી નથી, માટે ચંદ્રતંબરાદિ તેઓ ખરા હતા, જેની
 સેલમી કલાને હજીસુધી ઇતરપ્રજા પોંચી શકી નથી. તેજે જાણનારો તેવો અધિધારિ જો-
 ઇએ. એવા બુદ્ધેવાને ન પારખી વગેરવા એ. રામદર્પક કયા છે.

ગુર્જર બ્રાહ્મણ

સગચ્છા સંવંદ્ય સ્વો મનાસિજાનતામ । સમાનો મજ્જસ્સમિતિ સ્સમાનો
સમાન મન સ્મહ ચિત્તમેવામ ॥ સમાન મન્નન્નમિનન્નયેવ । સમાનો ધાક્કોતિ
સ્સમાના દ્વદવાનિય ॥ સમાનમેસ્તુ વો મનોયથા વસ્સુસહાસાતિ ॥ કમ્મેદ.

ભાવાર્થ:—મધુએ એકન યાએ, વાધીમા, નિચારમાં અને કર્મમા એકતા રાખે.
તમારા સમાજનું ઈર્ષ્ય અને કાર્ય સમાન હો, તમારો હોદ્દો સમાન હો, તમારા નિચાર
સમાન હો, તમારી ગૃહ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે તમારી ઇચ્છાઓ
સમાન હો, તમારા હોદ્દો એકત્ર યાએ, તમારા મન એકત્ર યાએ કે જેથી કરીને તમારામાં
ગદ એકતા થાય હો । અગિયેવ અમાની આ ઇચ્છા તુલ કરા.

વર્ષ ૩, અંક ૧૦

[માસિક]

ચૈત્ર સવત ૧૯૬૮

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી. સરખેજ

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

ન્યાય.	..	..	...	...	...	૧૮૪
વર્ણવસ્તુ. રા. "૧ મધુલાલ ૭મારાગ બટ" .	...	...	...	...	...	૧૮૦
ત્ર એકા અને ૪ લાજી બદેન રૂકિમણિ નાણુજી .	...	...	...	...	...	૧૮૪
ચસાર મિત્રનું અવગોચન રા રા મહાનંદ ભાર્ગવકર બટ	...	...	...	...	...	૧૮૮
મીસ માથેટ ૪ નોગલ રા મિત્રુએટ	...	...	...	...	...	૨૦૫
દાહોમા વસતા મોદ બ્રાહ્મણ વિદે કટલીક, બાજુવા ભોગ હકીકત	...	...	...	...	...	...
૧ રા મડવાલ પત્તોતમતાય ..	..	...	...	...	...	૨૦૭
એકપદ ત. રા. રેવાલકર રમેશજી ઉપાધ્યાય પિવાલકર	..	...	...	...	...	૨૧૦
કોળાવાડી ચાતુર્વદીય મોદ ગ્રામિ મડગની બીજી સભા...	...	...	...	...	...	૨૧૧

વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાત રૂ ૧. અગાઉથી.

પદ વ્યવહાર-વ્યવસ્થાપક 'ગુર્જર બ્રાહ્મણ' ઓફિસ હવેમાનની ખટકી—અમદાવાદ.

અમદાવાદ-થી અ. મુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કં.ની પ્રિન્ટિંગમા મોતીનાન સામગ્રહાસે છાપ્યું

શ્રી ભારતવર્ષીયઔદિચ્ય બ્રહ્મ સમાજ.

શ્રી ભારત વર્ષીય ઔદિચ્ય બ્રહ્મ સમાજનું તવનું સંમેલન કાઠીઆવડમાં આવેલા શ્રી બીલખા મુકામે આ બ્રહ્મ સમાજના પ્રમુખ મહાત્મા શ્રી તથુરામ શર્માના “આનંદા શ્રમ” માં આવતી સાકના જ્યેષ્ઠ સુદી ૨-૩-૪ (સન ૧૯૧૨ ના મે માસની તા. ૧૮-૧૯-૨૦) ને વાર શનિ, રવિ, સોમ એ ત્રણ દિવસ ચલાવું છે. તેમાં સમસ્ત ભારત વર્ષના ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણો પધારી સમાજને ઉત્તમ બનાવવા પ્રયત્ન આરંભશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. દરેક સાધન સંપન્ન ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ બંધુએ આ સંમેલનમાં પધારી યથાશક્તિ મન, તન, ધનથી ભાગ લેવો એ પોતાનો ખાસ ધર્મજ છે એમ સમજવું જોઈએ.

અભિનંદન.

અમારા માસિકના એક જાણીતા લેખક અને બ્રાહ્મણ કોમનું અતઃકરણ પૂર્વક હિત ઇચ્છનારા રા. રા. મહાનંદના પુત્ર રા. રા. પૂર્ણાનંદ મહાનંદ મદદ બી. એ. એલ. બી. સોશીયીટરી પરિક્ષામાં પાસ થયા છે, તે જાણી સર્વે બ્રાહ્મણ બંધુઓને આનંદ થશે. તે બાઈ તેમની વકીલાતમાં પુરુષ દનેહમંદ નીવડે એવું અમે ઇચ્છી તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

વિનંતિ.

માસિકનો આરતો અંક વૈશાક-જ્યેષ્ઠનો સાથે કાઢવામાં આવશે, અને તે અંક જ્યેષ્ઠ વદમાં પોસ્ટ કરવામાં આવશે.

ગુન્ટર બ્રાહ્મણ ઓરિસ રાવપુર પખાલીની પોળમાંથી હનુમાનની ખડકોમાં આવી છે, માટે તે પ્રમાણે સરનામું ફેરવવું.

ત્રીમ વર્ષના અંક ૬ થી પ્રારંભમાં જુલ થયેલી અંક ૯ સુધી ચાલુ રહેલી; તે જુલ આ અંકમાં સુધારવામાં આવી છે. છુટતા અંક પત્ર લખી ટપાલ ખર્ચની ટીકીટ બીકે અમદાવાદ ઓરીસમાંથી મંગાવી લેવા. ને અંક સિલકમાં નહિ દોલ તે મળશે નહિ.

ગુજર બ્રાહ્મણ.

ૐ : મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામ દેવાઃ । મદ્રં પદ્યેમાણભિર્યજત્રાઃ । સ્થિરૈરૈશ્વૈ-
સ્તુષ્ટ્વા ૨ સસ્તનૂભિઃ । વ્યશોમ દેવહિતં યદાયુઃ ॥ તદાત્માનિ નિરતે
ય ઉપનિવત્સુ ધર્માસ્તે માયે સન્તુ તે મયિ સન્તુ ॥ ઉપનિષદ્.

અર્થ—હે દેવો! અમે ડાનોવડે કલ્યાણને સાંભળીએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ,
દંડ અંગોવડે સ્તંબન કરતાં દેવે નિર્માણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
ના મારામાં ઉપનિષદ્માં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

૧૩, અંક ૧૦.

[ભાસિક.]

ચૈત્ર. સંવત ૧૯૬૮.

ન્યાય.

૭૬ મનહર.

હૃદયમાં રાગ દ્રેષ પ્રવેશ ન કરે તેણ,
પામે અપરાધા કલેશ ન્યાય નિત્રે જાણીએ;
કરે નિરમલ ન્યાય ન્યાયાધિશ તે મણાય,
વિશ્વ વિશે વખાણાય ધન્ય ધન્ય વાણીએ;
દુષ્ટપર કરે દયા દુપુણ દે એવી દયા,
ન્યાય વિરોધી તે યયા અન્યાયી પ્રમાણીએ;
સત્યાસત્ય વિચારાય સત્યનુ શ્રદ્ધા યાય,
અસત્ય અજાણું જાય ન્યાય એ વખાણીએ. ૧
સજ્જનને યાય સુખ દુષ્ટજન પામે દુઃખ,
રંક દે આશિષ સુખ નિર્મળ એ ન્યાય છે;
દયા મિશ્ર ન્યાય યાય સજ્જનનાં દુઃખ જાય,
એજ કરવો ઉપાય ન્યાય તે મનાય છે;
નરનારી નીતિ પાળે ઉચ્ચી અનીતિ ટાળે,
મન ઈશ પ્રત્યે વાળે ન્યાય તે સદાય છે;
સુઆધ ક્રોધ તજે સજ્જનનાં હર સજ્જન;
નરનારી ધણું ભજે તેજ ન્યાય ન્યાય છે.

કપિલવસ્તુ.*

કપિલવસ્તુનું રાજ્ય ૪ હજાર લીના સેવકળનું છે. આખો દેશ ઉગડ અને વસ્તી રહિત હોવા ઉપરાંત દશ શહેર ખડિએર થઇ ગયેલાં છે રાજનગર પણ એજ સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલું છે. રાજનગરનું સેવકળ અપાય તેમ નથી. ધણા કાળથી ઉગડ થઇ જવાને લીધે લાંબે સુધી તેના પાયા તીકળે છે, તથાપિ કેટલીક પોળા આછી વસ્તીવાળી છે. જૂનાં ખંડેર અને તેનાં બાંધકામ પાકી મજબુત ઈંટોનાં બાંધેલાં હજી પણ જોવામાં આવે છે. કિલ્લાનો કોટ ઉચો અને મજબુત છે. આ રાજ્યમાં સર્વોપર રાજ્ય નથી. દરેક ગામના લોક પોતપોતાનો મુખી ચૂંટી કાઢે છે, અને તેનાથી બધો વ્યવહાર ચલાવવામાં આવે છે. જમીન રસાળ છે એટલે જે યોગ્ય ધણા લોકો છે, તે ઋતુને અનુસાર વાવેતર કરે છે. હવાપાણી તથા લોકની રીતચીત મારી મળતાવડી અને ઉપકારક છે. આશરે હજારેક સંધારામ ઉગડ થઇ ગયેલા છે અને રાજવાડાની આગળના એકમાં સંમતીય શાખાનો અભ્યાસ કરનારા ૩૦ ને આશરે સાધુઓ રહે છે. બે દેવમંદિર છે તેમાં પરધર્મીઓ રહે છે.

રાજવાડાના કિલ્લામાં શુદ્ધોદન રાજના મહેલમાં ખંડેર છે. ઉપરનો ભાગ વિહાર તરીકે વપરાય છે. એમાં રાજનું પૂતળું છે. ત્યાંથી સહેજ દૂર મહાભાયા રાણીનું અંતઃપુર છે. એના ઉપર પણ વિહાર બનાવી રાણીનું પૂતળું મુકેલું છે. પાસે એક જગ્યા છે તે બતાવી એમ કહેવામાં આવે છે કે આ દેશલે બોધિસત્વે મહાભાયાના ઉદરમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આ પ્રસંગનો આબેદુબ ચિતાર બતાવનાર ચિત્ર તેમાં ચિતરેલું છે. મહારથવીર શાખાના સાધુઓ રહે છે કે, હતરામાદ્રપદની ૩૦ મી રહેતે બોધિસત્વે ગર્ભવાસ કર્યો હતો. ખીજાઓ ચાત દિવસ વહેલા જણાવે છે. બોધિસત્વનો જન્મ થયો તે દિવસે શુદ્ધોદન રાજએ સઘળા જ્ઞેથીઓને બેલાવી તેની જન્મપત્રિકા બતાવવાની વિનંતિ કરી હતી. એનું જે આવે તે ખડું અને બોલું સઘળું મને કહેજો, એમ કહેવાથી જ્ઞેથીઓએ જણાવ્યું કે, જો આ બાળક સંસારમાં રહેશે તો ચક્રવર્તી રાજ્ય થશે અને ત્યાગ કરશે તો સર્વ જાનમય થશે. આ પ્રમાણે વાત ચાલતી હતી એટલામાં અસિત નામના મુનિ રાજને મળવા આવ્યા. રાજ મોટા આનંદથી તેમને લેવા બારણે ગયો અને મોટા માનથી સભામાં લાવી બેસારી તેમને પુછ્યું કે-મહારાજ! કેમ આપનું પધારવું થયું? ઋષિએ ઉત્તર આપ્યું કે-દેવલોકને આનંદ

જોગ્યા અને ગંડકીની વચ્ચે આવેલો આ પ્રદેશ બુદ્ધદેવની જન્મ જૂગિ છે. રાજનગરનું જે નામ તેજ આખા રાજ્યનું નામ છે. હજી એવો સંપ્રદાય છે. કાઠીઆવાડનાં રાજ્યો રાજનગરને નામેજ ઓળખાય છે. કૈળજાડની ઇલાન કોણમાં ૨૫ મેઘ ઉપર બાસ્તી તાલુકામાં ભુઇલા ગામની પાસે તેનાં પ્રાચીન-ખંડેર મી. કારવેએ શોધી કાઢ્યાં છે. મહા કવિ અશ્વમેશે બુદ્ધચરિત્ર નામના કાવ્યમાં કપિલવસ્તુનું બહુ મનોહર વર્ણન કર્યું છે. બાળક બુદ્ધદેવના અંગ ઉપરના મહા ચિન્હનું વર્ણન તેના ૪૫-૪૬ માં શ્લોકમાં આપેલું છે. ખીજા પુરાણિઅન શોધકોએ પણ કપિલવસ્તુ માટે ઘણું લખેલું છે. બુદ્ધધર્મ સંબંધી શોધખોળમાં પુરાણના વિદ્વાનોએ અથાગ શ્રમ કરેલો છે અને હજી પણ તે ચાલુજ છે. કર્તા.

ઉત્સવ કરી નાયતા જોઈ મેં પુછ્યું કે, શા માટે તમે આ પ્રમાણે કરો છો? તેઓએ જણાવ્યું કે—જુહાપમાં શુદ્ધાદન રાખને ઘેર માયા રાણીને પેટે બોધિસત્વનો જન્મ થયો છે તમારું ખાજક જોવાની હોય યદ્ય તેથી હું અહિંયાં આવ્યો છું; પરંતુ દિલ્લગીર હું કે વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે એના સુસાગ્યતાં ફળ મારાથી ચખાવાનાં નથી, અસિતે પછી સુદની જન્મપત્રિકા લખી અને પાછળથી તે ઠેકાણે એક રતુષ બાંધવામાં આવ્યો જે હાલ જીર્ણ થઈ ગયેલો માયા રાણીના અંતઃપુરની હવર પૂર્વ તરફ આવેલો છે.

સુદદેવ બહુ બળવાન હતા એકવાર એમ બન્યું કે રાજાનો મહાવત એક મોટા હાથીને રાણુગારી કરવાળા બહાર રાજકુમારની સામે લેઈ જતા હતા. કરવાળામાંથી નીકળતાં દેવદત્ત નામનો એક જીવાન રાજપુત મળ્યો જેણે મહાવતને સવાલ પુછ્યા ને પુછ્યું એથી હાથીને નીચે નાંખી દીધો અને એક લાત મારી તેને મતપ્રાણ કર્યો. કરવાળા વચ્ચે હાથી મરણ પામવાથી લોહની અવરજવર અટકી પડી અને ધણીઓ ભેગા થયા એટલામાં નંદ નામનો ખીન્ને રાજપુત આવ્યો તેણે લોહની અડચણ દૂર કરવા હાથીને રસ્તાની એક બાજુએ ખસેડી નાખ્યો. છેકે સુવરજની મવાસી આવી. દેવદત્તે તેને મારી નાખ્યો અને ત્રે દૂર ખસેડ્યાની હડીત જળવાઈ પછી તેણે એ હાથીના મડદાને ઉપાડી કોટની બહાર નાંખી દીધું. જે ઠેકાણે હાથી પડ્યો તે ઠેકાણે નાનું તળાવ થયું અને લોકો તેને હાથીખાણ કહેવા લાગ્યા. એ ઠેકાણે એક રતુષ બાંધેલો છે. આ બનાવ કપિલ વસ્તુના દક્ષિણ કરવાળા આગળ બન્યો હતો. [જુહાવાની ખાઈની પાસે હાલ પણ ૩૪૦ ફીટનું તળાવ છે અને લોકો તેને હાથીખાણના નામે જાણે છે.]

રાજવાડામાં સુદદેવની મૂર્તિવાળો એક વિહાર છે અને તેની પાડોશમાં મહાલને સોડમાં લઈ સુતેલી રાણી યશોધરાના ચિત્રવાળો તેને સુવાનો ઓરડો છે તથા તેનીજ પાડોશમાં રાજકુમારનું શિક્ષાશાલ આથવા પાઠશાળા છે. આ સંસ્થામાં મહાનો પહેલાં વિહાર તરીકે વપરાતાં હતાં. હાલ ખડેર માત્ર રહેલાં છે. પુરાણા નગરની દક્ષિણ પૂર્વ દિશાએ ત્યાગ કરી ચાલી જતા અને છત્રગો મારતા થોડા ઉપર એટલી રાજકુમારની મૂર્તિવાળો એક વિહાર છે. શહેરના ચારે દરવાજા આગળ અનુક્રમે જુદાં માણસ. રોગી માણસ, મૃત માણસ અને સાધુનાં પુતળાં કાઢેલાં છે. આ ચારવાનાં જોવાથી રાજકુમારના ત્યાગને હિતજન મળ્યું અને સંચાર ઉપર અપાર અપ્રીતિ થઈ કરવાળા બહાર કેટલેક દૂર ગયા પછી રાવતને તેણે પાછો સોપી દીધો અને પોતે પગપાળો થઈ ચાલ્યો ગયો ત્યાં આગળ એક વિહાર બાંધેલો છે.

કપિલવસ્તુની દક્ષિણે ૫૦ લી ઉપર એક જૂના નગરનું ખડેર છે એ શહેરમાં બદ્રકંપમાં કુકુલ્લંદ બુદ્ધ જન્મ્યા હતા. બદ્ર કંપમાં માણસોનો આવરણ ૧૦ હજાર વરસનો હતો.+

* શુદ્ધાદન રાખ પોતાના કુંવરનું બધિષ્ઠ સાંભળ્યા પછી તેને વિરાગ આવે એવી વસ્તુઓના દર્શનથી દૂર રાખતા હતા છતાં એકવાર કુંવર ૪૨વા ગયો અને તેણે જુદાં માણસ, રોગી માણસ તથા મૃત જોયાં ત્યારથી એને વધારે વિરાગ આવ્યો. સુદદેવના ચરિત્રમાં આ વાત છે તે જોવી.

+ બદ્રકંપમાં પાંચ બુદ્ધ થયા હતા તેમાં કુકુલ્લંદ બુદ્ધ પહેલા હતા.

સહેર બહાર, જે ઠેકાણે, જાને થયા પછી બુદ્ધેવ તેમના પિતાને મળ્યા હતા તે ઠેકાણે એક સ્તુપ બાંધેલો છે. એ સ્તુપની દક્ષિણ પૂર્વ દિશાએ નિર્વાણની વિગત જેમાં કોતરેલી છે એવો ૩૦ ફીટ ઉંચો અશોક રાજ્યે ગંધારેલો પથ્થરનો સ્તુપ છે. આગળ જતાં એક મોટા સહેરનું ખંડેર આવે છે. જ્યાં બદ્રકલ્પમાં કનક મુનિ નામના બુદ્ધેવ જન્મ્યા હતા. સહેરની ઉત્તર પૂર્વ દિશાએ ૪૦ લી ઉપર એક સ્તુપ છે કે જ્યાં રાજપુત હજોતરાં જેવા માટે બેઠા હતા અને ઉડી સમાધિમાં લીન થઈ ગયા હતા. નંચુના ઝાડ તથા રાજકુમાર આ પ્રમાણે સમાધિમાં લીન થઈ ગયા અને ઝાડનાં ડાળાં પાંખાય તેમના ઉપર આશ્ચર્ય કરી રહ્યા હોય એમ નથી પણ તથા સૂર્યનારાયણ ખસવા છતાં પણ તેમના દેહ ઉપરથી ડાંચો ખર્યો નહિ ત્યારે શુદ્ધોદન રાજ બહુજ આનંદ સાથે શોક પામ્યો હતો. x

કપિલ વસ્તુની ઉત્તર પશ્ચિમે હજારો સ્તુપ છે. વિરૂધક રાજ્યે - શાક્ય પ્રજા ઉપર જય મેળવી લાખો માણસને પકડી લઈ આ ઠેકાણે મારી નાંખ્યાં હતાં. શાક્યોના રુધિરનું તેણે તથાવ બરાબરું હતું અને મરદાને ઘાસના પુગાની માફક એક એક ઉપર ખડકની દીપાં હતાં. આ દુષ્ટ કર્મ કરી વિરૂધક ગયો સાર પછી ખીજ લોકોએ સંવર્ણાં રાખને ઉત્તર સંસ્કાર કરી ઠેકાણે પાડ્યાં હતાં. + આ દત્તનું કારણ એમ છે કે જ્યારે પ્રસેનજીત રાજ્યે શાક્ય કુળની સાથે સંબંધ કરવાની ઇચ્છા બતાવી સારે પ્રસેનજીતના બલથી દબાઈ ગયેલા શાક્યોએ એક દાસી પુત્રી શાક્ય દુનરી કહીને તેને પરણાવી પ્રસેનજીતે તેને મહા રાણીના પદ ઉપર સ્થાપી અને તેને પેટે વિરૂધક ઉત્પન્ન થયો. શાક્ય લોકની વિદ્યા બહુવા માટે જ્યારે તે કપિલ વસ્તુમાં આવ્યો અને પાટશાળામાં દાખલ થવા ગયો સારે ત્યાંના કુળવાન શાક્ય શિક્ષકોએ તેને દાસી પુત્ર નીચ યોનિમાં જન્મેલા વગરે કહીને કાઢી મુક્યો. પ્રસેનજીતના પછી જ્યારે તે ગાદીએ આવ્યો સારે પોતાને દાસી પુત્ર કહેવાને માટે અને પોતાને નીચકુલોત્પન્ન કહેવા વારતે શાક્યો ઉપર વેર લેવાની ઇચ્છા થઈ મોટું લશ્કર લઈ તે કપિલવસ્તુ ઉપર સ્વારી લઈ આવ્યો. ચાર ખેડુતોએ તેના લશ્કર સામે થઈ સેનિકોને છૂટા પાડી નાંખ્યા પછી કપિલવસ્તુમાં આવી વિરૂધકની સ્વારીના લોકને સમાચાર આપ્યા. એ ચાર જણ પછી રાજના બલથી નાશી ગયા. અમ્બાન, ઉદ્યાન, હિમતલ અને કૌશામ્બીમાં જઈ તેમણે જુદાં રાજ્ય સ્થાપ્યાં જ્યારે વિરૂધકની સામે થયેલા શાક્યો કતલ થઈ ગયા.

સહેરની દક્ષિણ દિશામાં ન્યૂગ્રોધનું વન છે. આ વનમાં શુદ્ધોદન રાજે પોતાના માતા

x હજોતરાં-વરસાદ થયા પછી ખેડુતો યુગ દિવસ જેમ સાથે હજ ખેડવા જાય છે. કપિલ વસ્તુનો રાજ તે દિવસે મોટા ઉત્સવ કરતો અને પોતે હજોતરાં જેવા સીમમાં જતા. હજોતરાં કરવાની રીત કેટલી જુની છે તે આ ઉપરથી જણાય છે. રાજકુમાર સર્વાર્થસિદ્ધ હજોતરાના ઉત્સવમાં મયો હતો અને નંચુના વૃક્ષ તથા સમાધિમાં નિમગ્ન થયો હતો વગેરે હેનાલ બુદ્ધેવના ચરિત્રમાં જેમ લેવા કર્યા.

+ વિરૂધકના પિતાને શાક્યોએ અમ્બાન આપ્યું હતું તેથી તેણે શાક્ય લોકનો આ રીતે વેર લઈ નાશ કર્યો હતો. મી. કારલે આ સ્થાનને બુધલાયી આઠ માસલ ઉપર કહે છે, કે જે જ્યાં હાલ બહાને નામે ઓળખાય છે.

પુત્રને ઉતારી આપ્યો હતો. બુદ્ધ સંસારનો ત્યાગ કરી વનમાં ચાલ્યો ગયો અને અપાર તપ કરી સિદ્ધિ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયો. તેણે લોકમાં પોતાનો ધર્મબોધ કરવા માંડ્યો ત્યારે શુદ્ધોદન રાજાને મળવાની ઇચ્છા થઈ. રાજાએ એક સંદેસ વા હક મોકલી તેને, કદાવી મોક્ષ્યુ કે- 'જ્ઞાન સિદ્ધ થયા પછી હું તમને મળવા આવીશ એવું વચન આપી તમે તપ કરવા ગયા છો. પણ હજીએ વચન પાળ્યું નથી માટે અત્રે પધારો તો સાર.' બુદ્ધદેવે એજ માન્યસની સાથે ઉત્તર વાળ્યું કે- 'સાત દિવસ પછી અમે તમારા દેશમાં આવીશું.' રાજાએ સમાચાર સાંભળી આનંદ પામ્યો એટલું જ નહિ પરંતુ તેણે ઠંઢેરા પિટાવી લોકને જણાવ્યું કે, 'મહારાજ બુદ્ધદેવ પધારે છે તેના માનમાં તમારે મોટી ધામધુમ કરવી લોકોએ માર્ગને વાળી ખુડી, સાર કર્યા પાણી છાંટ્યાં અને સર્વત્ર પુષ્પ માથરી દીધાં. પછી રાજા પોતાના મંત્રીઓ અને દરબારીઓની સાથે શહેરથી ૪૦ લી સુધી તેને લેવા માટે સામે ગયો. રથમાંથી ઉતરી રાજા તેમની વાટ જોતો હતો એટલામાં દૂરથી આઠ વજ્રપાણી * બિહુડા અને રૂપલોક, દેવલોક, કામલોક તથા શક અને બ્રહ્મા માથે બુદ્ધ દેવ આવતા તેના જોવામાં આવ્યા. રાજાએ તેમને ઘટે તેથી વધારે માન આપી સત્કાર કર્યો અને ધામધુમથી શહેરમાં તેડી લાવી દક્ષિણ દરવાજા ન્યગ્રોત્તરવનમાં ઉતારો આપ્યો.

ત્યાંથી આગળ ચાલતા જે ઢેકાણે તયાગતો રાજાના આઠ પુત્રો અને ૫૦૦ શાક્ય લોકોને બુદ્ધ ધર્મની દીક્ષા આપી હતી તે આવે છે અને તેની પાસે મહાપ્રભ પતિનીનો સ્તુપ છે જે બાહ્યે તયાગતને ક્ષાય વસ્ત્ર આપ્યા હતાં. પૂર્વ તરફના દરવાજા પાસે હાખી તરફ જ્યાં કુમાર સિદ્ધાર્થે ચમત્કાર અતાવ્યો હતો તેની યાદગીરીનો સ્તુપ છે. એ જ દરવાજા બહાર ઈશ્વર દેવનું મંદિર છે અને તેમાં અર્ધ ઉભેલી મૂર્તિ છે. કુમાર સિદ્ધાર્થને લઈ નગરમાં જતાં રાજાની આગ્રાથી એક દાસી બાળક લઈ મંદિરમાં દર્શન કરાયા ગઈ. બાળક બુદ્ધને જોઈ ઈશ્વર દેવની મૂર્તિ એકદમ નગરકાર કરતી ઉભી થઈ અને પાછળથી તે તેમની તેમ રહી.

દક્ષિણ પૂર્વ તરફના દરવાજાની બહાર ૩૦ લીહિપર ચરકૂપ નામનું સ્થાન છે. જે ઢેકાણે નિશાન માર્યાપછી કુમાર સિદ્ધાર્થનો શર પડ્યો, હતો તે આ સ્થાન છે. આ કુવાનું જળ બુદ્ધ ધર્મના લોકો રોગ દરનાર માને છે અને ઘણા દરના દેશો સુધી તેનો કચરો લઈ જવામાં

* આ આઠ જણુ રાજકુમારની સાથે તપ કરવા ગયા હતા. તેઓ બ્રાહ્મણ હતા. એક વાર તેઓ તંને તથા ચાલ્યા ગયા હતા ને પુનઃ બુદ્ધ થયા પછી તેના સાથમાં બળ્યા હતા. તેઓ એવા વિદ્વાન હતા કે ગમે તેવાના વાદને હઠાવી બુદ્ધના સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરી આપતા હતા. એમના અસાધારણ વિદ્વતા ઉપરથી જ તેમને વજ્રપાણિ એટલે વજ્રના જેવા હાથ વાળા એવું નામ મળ્યું હતું. વિદ્વાન બ્રાહ્મણોના આશ્રય વગર બુદ્ધને ધર્મ પણ ચાલ્યો નહોતો. બ્રાહ્મણો જગતગ્રસ્ત છે અને વિદ્યા તેમની યજ્ઞને રહે છે. પાછલા કાળમાં થયેલા મતો અને પંથના પ્રવર્તકોની પાસે પણ એવા બુદ્ધિશાળી બ્રાહ્મણો હતા એમ ઇતિહાસ પરથી જણાય છે. બુદ્ધ જાતે ક્ષત્રિય હોવાથી લોકો એ બ્રાહ્મણોના આશ્રય વગર એમના સન્માર્ગને સ્વીકાર્યો ન હોત પણ એ વજ્ર પાણી આઠ જણે ખીજાઓને જોર કરી બુદ્ધના સિદ્ધાંત પ્રતિ પાદન કર્યા એટલે કાશી વગેરેમાં તેનો વિજય થયો અને ધર્મ ચાલ્યો. કર્ણા,

આવે છે. ચરકપત્ની ઉત્તર પૂર્વ દિશાએ ૮૦-૯૦ લી ગતાં લવણી વન આવે છે; અને તેમાં વૃદ્ધ તથા જીર્ણ-થઈ ગયેલું પવિત્ર અશોકનું વૃક્ષ છે. જે વૃક્ષની તળે કુમાર સિદ્ધાર્થનો જન્મ થયો હતો, વૈશ્યાખના બીજ પક્ષની આડમને દિવસે જન્મત શુદ્ધ ભગવાન બુદ્ધ દેવ જન્મ્યા હતા. તેમનો જન્મ થયો તેવા જ તે પાંચ રંગલાં આકાશ હતા અને ખોલ્યા હતા કે- 'દુનિયાં ઉપર આ મારો છેલ્લો અવતાર થયો છે.' કુમારને જે દેવતાઈ શક્તિઓએ ઉના અને ટાઢા પાણીના પ્રવાહથી તવરાવ્યા હતા, અને તેવે કારણે તેના સ્મરણાર્થે અશોક રાજ્યએ મોટા સ્તુપ બંધાવેલો છે. સ્તુપની પાસે ઉના અને ટાઢા પાણીના કુંડ છે, અને જ્યારે મહારાણીએ બુદ્ધ દેવને જન્મ આપ્યો અને સેવકો પાણીની શોધ માટે આમ તેમ દોડ્યા ત્યારે જમીનમાંથી તે બે કુંડ એકદમ ઉત્પન્ન થયા હતા એમ લોકનો મત છે. આ કુંડથી સહેજ દૂરથી દેવલોકે મહારાણીને જનન સ્નાનથી શુદ્ધ કરવા માટે ઉત્પન્ન કરેલી 'તેલનદે નામની નદી છે. અહીં જ આસપાસના બાગમાં અશોક રાજ્યએ બંધાવેલા સ્તુપો છે અને જે જે ઠેકાણે દેવલોકે બુદ્ધદેવને પોતાતા અંકમાં લીધેલા તે તે સ્થાનના સ્મરણાર્થે એ સ્તુપો બંધાવેલા કહેવાય છે. અહીંથી એટલે આ લવણી વનથી પૂર્વ દિશા તરફ ૩૦૦ લીના માર્ગ ધાંદા જંગલમાંથી પસાર કર્યા પછી રામગ્રામ આવાય છે.

મણીલાલ હખારામ ભટ્ટ .

તડ, એકડા અને બ્રાહ્મણ.

(અનુસન્ધાન અંક ૯ પ્રત ૧૯૪ થી.)

દાન પ્રકરણ દાનમાં અનદાને પણ મહેટ્ટી જગ્યા રોકેલી છે અને તે સર્વત્ર સનાતનીય સ્થાનાપન છે. બ્રાહ્મણોના વૃદ્ધર્મ પૈકી આતિથ્યને નામે એક કર્મ કહેવાય છે તેમાં અનદાનનું જ પ્રાથમ્ય પ્રાધાન્ય છે. મરણ પાછળ અને બીજાં અનેક સત્કર્મોગ ભૂત અનદાનને જ અગ્ર ગણ્ય માનવામાં આવે છે. શાસ્ત્રમાં પ્રત્યેક કર્મને અગ્રે ભૂરી ભોજન કરાવવા આગ્રહ છે. એ દાન અધિક મહત્વનું મનાયું હશે તેનું કારણ જોતાં એથી તાત્કાલિક વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે તે છે. શ્રુતિ-યુક્તિ અને અનુભવથી અનદાન માટે કોઈ બે મત નથી. અધુના લોકોએ તેનો એટલો બધો પીછો પકડ્યો છે કે, એને જ દેશની પાયમાલીનું કારણ ભૂત માને છે, એના જ ભડતોને લાડુભટ વગેરે ઉપનામો આપી તિરસ્કૃત કરવામાં આવે છે, જ્ઞાન-વૈરાગ્ય વગેરેની એમાંથી જ સિદ્ધિ મળે છે, છતાં સંપૂર્ણ એને વગોવીએ છીએ. મરણ પાછળ મિષ્ટાન્નની ફળેતી ગાંધીએ છીએ અને પાશ્વત્ય જનોનાં દર્પાતને આગળ સુકી અનુભવથી સિદ્ધ કરીએ છીએ કે દેશની પરતીમાં અનદાનનું પ્રથમ પકિત ધરાવે છે. સુસલમાનોમાં અનદાનની છુટ રહેવાથી તે ક્રોધ ગરીબી, ભોગવે છે એમ જણાવી અન્વય અને વ્યતિરેકથી પણ અનદાનને દાનપ્રકરણમાંથી ફેંકી દેવા બદધરિકર તત્પર થયા છીએ. 'વાત ખોટી નથી વિલાયતમાં બીખારીઓને સજા કરવાનો કાયદો સર થયો ત્યારથી એ દેશની વેળા વળી છે, સુસલમાનોનું ગોદાર્થ જગ વિખ્યાત છે. તે બિચારા અત્યાર સુધી પણ પોતાની રિયતિ સુધારી શક્યા નથી, વિલાયતમાં મેહેમાનને પણ ખર્ચનું બીજ અપાય છે એમ કહેવાય છે

અર્થાત્ એક છેડે ગરીબી અને એક છેડે ધીમંતાઈને મુકીએ તો તેવું કારણ અત્ર દાનની ઉદારતા અને તેના સંકેત એના ઉપર અવલંબિત બાંસે છે. અંગ્રેજોમાં મરણ પાછળ ખર્ચ હોતું નથી અને મુસલમાનોમાં મરણ પછી જ્વરત એકમ વગેરે એટલા બધાં ઉદાર જમણ કરવામાં આવે છે કે આર્ય શાસ્ત્રમાં જેને જરી લોભન કહ્યું છે તેને મલતું હોય છે. ગ્રીસ અતલોકમાં પણ હિંદુની માફક જ સારે નરસે પ્રસંગે જમણ ચાલે છે, અને તે બધી પ્રજા ગરીબીને આધિન છે, જેથી એકંદરે એટલુંજ નિષ્પન્ન થાય છે કે ન્યાતો જમાડવાની રસમ ભલે ગમે તો શાબ વિહિત હો તો પણ તે નુકસાન કર્તા છે. શાસ્ત્રકારને દ્વિષિત કરવા જાએ છીએ તો ત્યાં પણ કેટલીક મુજબજો ખડી થાય છે. શાસ્ત્રવચન છે તે આત્ર વચન છે. શાસ્ત્રકાર પોતાની પ્રજાને પાપમાલીમાં લેઈ જવા કહી પણ ખુશી હોય જ નહિ સમજી પુનઃ તેનું અલોકન કરવા જાએ છીએ, તો કેટલાક શાસ્ત્રકારો ઉક્ત વિચારોને ટેકો આપતા જણાય છે. મહર્ષિ મનુ મહારાજ તો એટલે સુધી કહે છે, કે પ્રતિગ્રહ માટે માણસ સમર્થ હોય તો પણ દાન દહાપિ લેવું નહીં. દાન લેનારનું અહતેજ અગ્નિ ઉપર પાણી પડવાથી તે જેમ કાળો કોયડો બની જાય છે તેની પેઠે બની જાય છે. વળી પીળા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે પરાત્તં સુકૃતંદન્તિ. વળી અન્ય ઋષિ અમુક અમુક જોગનનો તદ્દન નિષેધ કરે છે. જેવું કે પ્રેતાત્ર વગેરે ઉક્ત સ્થિતિમાં હરકોઈ સારાસાર વિચાર કરનારને કયો માર્ગ સ્વીકારવો તેના વિચાર વખતમાં ઉતરવું જ પડે. વગર વિચારે એક બાજુએ ઝંલાવતા રહે આપણે યથેચ્છાચારી ગણીશું; એટલે તેને આ લેખ સાથે કિંવા એવા વિચારો સાથે કંઈ સખંધ જ નથી. જેઓ શાંત, દાંત, શાસ્ત્રને રાજઆરા તુલ્ય માનનારા, વેદશાસ્ત્ર ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાળા, ઋષિ મુનિને પરમ પૂજ્ય ગણનારા અને કાર્ય કારણનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણ જોઈ તે ઉપરથી સત્ય શોધી કાઢવા સમર્થ છે તેમને જ માટે આ લેખનો શ્રમ છે પૂર્વ મીમાંસાના અભ્યાસી જનોને હું આમ ત્રણ કહે છું, કે આ લેખની સમીક્ષા કરી શ્રીમત્ પરમહંસં શ્રી આદ્ય શંકરાચાર્ય મહારાજો બિન્ન બિન્ન શ્રુતિઓનો સમન્વય કરી જેવી રીતે એક વાક્યતાં સિદ્ધ કરી છે તદ્વત્ આમાં પણ શ્રમ પૂર્વક કરવું ઉચિત છે. આ વિષય એકલી આર્ય પ્રજાને જ ઉપયુક્ત છે એમ નથી, પરંતુ સમગ્ર પ્રજાને ઉપયોગી છે. કોઈ પણ પ્રજા ભલે ગમે તો તે મરણ વગેરે અમુક પ્રસંગે જમણ નહીં કરતી હોય તો પણ મીનજ્વાળી વગેરે રૂપાંતરથી એ જ ખાતે ખર્ચ તો કરે જ છે. દાન, ગત વચન અને કર્મથી એક સરખું હોય તોજ તે દાન કહેવાય. દાન આપતો વખતે દાનનો બદલો ચાર ૭ ૫૮ જ્યાંદે લેઈ લીધો છે અને છોકરી રાંડરો એટલે જમાઇનું દ્રવ્ય આપણા ઘરમાંજ આવશે એવી અથવા એવીજ જાતની અનેક અધમ આશાઓ મનમાં હોય, તો તે દાન નથી. કર્મથી અગ્નિદેવ બ્રાહ્મણની સાક્ષીપૂર્વક વચનો ઉચ્ચારીએ, કે આ કન્યા ધર્માર્થ કામ મોક્ષાર્થે હું તને તત્સત્ અહાર્પણ દાન કરું છું, અને ઉપર મુજબ કન્યાદાન કરી કન્યાદાનનું ફલ માગીએ તો તે શી રીતે મળે ? ક્ષેત્રમાં ખીજ શેડીને વાળ્યું હોય અને તે જેવું ફલ-આપતું નથી તદ્વત્ મન વચન કર્મની એકતાના અભાવે દાનનું ફલ મળવું ઇચ્છેએ તેવું મળતું નથી, એટલુંજ નહીં પણ માનસિક પાતકના પ્રમાણમાં અનિષ્ટ ફલ આપે છે, બ્રાહ્મણ જાતિરૂપી વિશાલ ક્ષેત્રના ભાગલા કરવાથી અને તેમાં પાછા વિભાજો પાડવાથી આવું કન્યાવિક્રય રૂપિ માફું પરિણામ આવે છે. કન્યાની અજીવવાળી સાતિઓ

ઉપર મુજબ પાતક કરે છે ત્યારે છત હોય છે તેવી ગાતિઓ જુદાજ પ્રકારનું પાપ કરે છે. પૈસા માટે વર પક્ષ ધણી સ્ત્રીઓ સાથે પરણે છે અને મુશ્કેલી નભાવવા અશક્ત અને ત્યારે તેમને તણ દેઈ દેવ અગ્નિ આદિ સમક્ષ આપેલાં વચનોનો ભંગ કરે છે. જે આહ્વાન સમાજ વિશાલ હોય તો કન્યાની છત અથવા અછત હાનિ કરે નહીં.

અહિં સુધી લેખ ચાલા આવ્યો છે એટલામાં એક સુધારક કૂદી આવી પૂર્વાપર લેખ જોઈ સકલ વર્ણુ એક કરવાની પોતાની દલીલમાં ફાવી શું સમજી લેખની સ્તુતિપૂર્વક પૂછે છે કે “આહ્વાન જાતિમાં પડેલા ભાગલા રદ કરવાની તમે જે જે કારણોથી અગત્ય જૂઓ છો તેજ કારણોથી અમે ફરી વૈસ્વ અને શુદ્ધ પર્વત સધળા એક થવા ઇચ્છીએ છીએ. આજીવો એકલાજ પોતાના પડદાઓ ખસેડી ક્ષેત્ર વિશાલ કરી શકે તે કરતાં પણ સકલવર્ણુ વચ્ચેની દિવાલો ખસેડી નાંખવામાં આવે તો એથી પણ વધારે વિશાલ ક્ષેત્ર ખની તેનું સુખ સકલ પ્રજા ભોગવે. ક્ષેત્રની વિશાલતામાંજ સુખ રહેલું છે તો પછી પૃથ્વી ઉપર એવી કોઈ પણ જાતિ શેષ રહેલી નહિ જોઈએ કે તેને જોઈ ભેદ દ્રષ્ટિ કરવામાં આવે.” સુધારકે એવી તકે આ સવાલ ખડો કર્યો છે કે કાંતો નિરંતર થવું અથવા વેદની આજ્ઞા ઉપરાંતનો સવાલ છે તેથી પ્રમાણભાવ કહી ફેંકી દેવો; એ સિવાય તૂટી ગાંઠ ખીન્ને ઉપાય ન જણાયાથી આવે તો ઉદાપોહ હવે પછીના આંકમાં કરવાનું મુલતવી રાખા પ્રસ્તુતનેજ આગળ ચલાવું છું.

પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે કે દંભ-અભિમાન-ક્રોધ વગેરે આસુરી કારણોને લીધે આહ્વાનોમાં ભાગલા પડ્યા અને પડતા જાય છે. આપણે જોઈશું તો વિભાગોમાં પણ ન સમજાય તેવા પેટા વિભાગ જણાઈ રહે છે; જ્યમ કે ખેડવાળામાં ધ્યાનચક્ર, યાચક અને વાચક એવા પેટા વિભાગ છે તેમાં યાચક અને અયાચક વચ્ચે રોટી ખેડી ઉભય વ્યવહાર ચાલે છે અને યાચક સાથે ફક્ત રોટી વ્યવહારજ છે. નાગરમાં યાચક અને અયાચક એવા બેજ વિભાગ છે તે જન્મે વચ્ચે માત્ર રોટી વ્યવહારજ હોય છે. આ વિભાગ આટલેથી જ બંધ પડતા નથી. કાર્યોનો નાગર કે ખેડવાળા શકિયાવાડમાં રહેતી સ્વચાતિ સાથે જનતાં સુધી અલગજ રહેતો નગરે આવે છે. તે પછી કુલને લીધે જુદા તરખ પડેલા જણાય છે. લવાન ગણાતા આહ્વાનો પોતે જને ઉતરતા માને છે તેને કન્યા આપતા નથી એટલે ઉતરતા કોષે ભરાઈ પોતે વળી જુદા મંડળ રચાપે છે. આહ્વાનોમાં જ્યારે જ્યારે વિભાગ પડ્યા છે તેનું કારણ તપાસતાં ઉપર કહી ગયા મુજબ કામ ક્રોધ લોભ અભિમાન ઇન્યાદિ આસુરી સંપત્તિ જોવામાં આવે છે. એવી આસુરી સંપત્તિ વચમાં પડવાનું કારણ શોધીએ તો ઇદ (ધારણ સુખ) ની પ્રાપ્તિના વિધાતથી ક્રોધ, દુઃસાથી એક ધું અને ખીન્ને અમુક વર્ગ આત્માશક્તિના અભાવે હલકો છે એવો દર્પ, અમુક વર્ગ અમુક ધંધો કરે છે તે હલકો છે એવો અભિમાન અને એજ પ્રમાણે આસુરી સંપત્તિ પ્રસાર પામેલી જણાય છે. કુદરતી નિયમ મુજબ એક વસ્તુ ઘટે એટલે બીજી વસ્તુ ઘટતી જતી જતી પડી લે છે. અસિધી વાયુ પાતળો યામ કે વાતાવરણમાંથી સ્થૂલ વાયુ ઘટતજ તેનું સ્થાત લેઈ પાડે છે.

અપૂર્ણ.

રૂકિમણી નારજી.

સંસાર ચિત્રનું અવલોકન.

(અનુસન્ધાન મતાંક ૫. ૧૯૨ થી.)

૫—દક્ષિણ તરફથી આવતાં ગુજરાતનું પ્રથમ શહેર દમણ આમું. દમણ એ છે, મોટી દમણ અને નાની દમણ મેં મારો મુકામ મોટી દમણમાં એક વાણિયાને લાં રાખ્યો. એ વાણીઓ નીસ વર્તેની ઉમરે રૂપીઆ એ હજાર ખરચી ગામડાની કન્યા લાવ્યો હતો. મેં એને લાં મુકામ કર્યો ત્યારે એનાં લગ્ન થયાને દસ વર્ષ થયાં હતાં. એને એક આઠ વર્ષની દીકરી અને એ વર્ષનો દીકરો હતો. મારી આગતા રવાગતા એણે સારી કરી. એનું દુઃખ જોઈને મારા મનને કહેણ થયો. રૂપીઆ ખરચીને આ બધી સી એનું કહ્યું માનતી નહીં. ધરતું આડું કામ એ બિચારાને પોતાને હાથે કરવું પડતું હતું. બૈરીને બેઠી હોય સાંધી ઉઠવાનું મન થતું નહિ, તો પણ જ્યારે શેઠ કામ ઉપર જાય ત્યારે એ દસ બાર ઘેર ફરી આવતી અને એકાદ ની સાથે પણ લઈને આવતી. શેઠ આવે ત્યારે એની હમેશાં ફરીઆદ હોય કે દ્રવાણીએ મને આમ કહ્યું અને દીકડીએ તેમ કહ્યું, છોકરી મને સતાવે છે અને છોકરો રડતો રહેતો નથી. એક ઘડી પણ શેઠ નિરાતે બેઠી ચકતો નહિ. એ બિચારો કેળવણી પામેલો માણસ હતો અને કારકુનનું કામ કરતો. સાંજે વાળુ કરી રહ્યા પછી મારી પાસે આવી બેઠો ત્યારે મેં પુછ્યું કે શેઠ, તમને શું સુખ્યું કે એ હજાર રૂપીઆ ખરચીને આ પીણ હોરી લાવ્યા. પંદર વીસ રૂપીઆની તો-કરીમાં તમે એ હજાર કપારે પેઠા કરશો ? આ છોકરીને પરણાવશો શામાંથી અને છોકરાને બણાવશો શી રીતે ? એ બોલ્યો—મહારાજ પરણવામાં આટલું દુઃખ સ-માયલું છે તેહું જાણતો નહોતો. ઘણા સંસારીઓને મેં સુખી જોયા તેથી મેં પણ એ સુખની આશા રાખી હતી કહેવાય છેની કે “કુવારો કોડે મરે અને પરણ્યો પીણએ મરે.” મને આવી કુમાર્યા મળશે એમ હું જાણતો નહોતો. બૈરી બ્રહ્મ-હાર ભણી નથી. એનેા જાપ તો પૈસાનો સગો છે. અમારી નાતમાં માઈ કુળ લગાર નીચું ગણાય એટલે પૈસા ખરચ્યા વગર કન્યા મળે નહિ. મારા આપના પંદરસો રૂપીયા હતા અને પાંચસો મારી કમાઈના હતા; તે બધા આપી દઈ હું આ બૈરી લાવ્યો છું. ખીજું છું તો પીયર નાસી જવાની ખીક બતાવે છે અને ચ-લાવું છું તો માથે ચઢી વાગે છે. આથી હું નિરપાય બન્યો છું. કુળના બંધારણ ની પીડાને હું જોગ થઈ પડ્યો છું. તમે એ રાંડને કંઈ ઉપદેશ આપો ને સુધરે તો. મહાત્માનાં પગલાં હમેશાં સુખ કર્તા હોય છે તેથી આપના જેવા જુદા મહાત્મા મળી આવે છે તો હું એમનો સત્કાર કરું છું. હું જાણું છું કે કુવારો રહ્યો હોત તો હું સુખી યાત, પણ હવે નિરપાય છું. હું જાણતો હતો કે એની મા ઘરમાં ડીને બેઠી નથી અને પોતાના પતિને નિરાતે રાંધીને જમાડ્યો નથી. પણ હું કેળ-વીશ અને સુખ આપીશ તો છોકરી સુધરશે. એવા વિચારથી એ હજાર રૂપીઆ ખરચીને પરણ્યો, પણ કડવી લુંબડીનાં ફળ મીઠાં કેમ કરીને થાય ? હું ગુજરાતી છૂઠા ધોરણમાં પાસ થએલો છું અને અંગ્રેજી પણ થોડું થઈ જાયું છું. પણ માઈ લાંત મને ખપ લાગતું નથી.

વાણીઆની વિનતિથી મેં રાત્રે કથા કરવાનું કામ આરંભ્યું. પડોલીઓ પણ રાત્રે સાંભળવાને આવી બેસવાં લાગ્યાં. આથી મારું ખરચ થકને બારે પડ્યું નહિ, બીના ધર્મ મેં યથાસ્થિત સમજાવ્યા. બીજાં સાંભળતાં હતાં ત્યારે એ બંધી ઉઘટી હતી. આ જોઇ મેં કથામેહેલી પુરી કરવાનું જામ્યું. મારી કથાના ઘોડા સમુદાયે એના શ્રાવણમાં પ્રવેશ કર્યો છે એમ મને દશે દિવસે જણાયું ત્યારે હાં મેં મારો મુકામ બીજાં દશ દિવસ લાંબાઓ. એની રીતભાત કંઈ સુંધરેલી દોડી એટલે હું પગારસ્તે વલસાડ તરફ આવવા નીકળ્યો. અનાવલા ખેડતને ત્યાં મેં રસ્તામાં પારડી ગામે સાંજ પડવાથી મુકામ કર્યો. એક અનાવલા ખેડુત મને પોતાને ઘેર તેડી ગયો એના ઘરમાં સર્વ માણસોને મેં એક સરખી રીતે સમાર બાર વહન કરતાં જોયાં. નાનાં છોકરાંથી માંડીને તે વૃદ્ધ પર્વત સર્વે પોતપોતાના બાગાનું કામ જગવતાં હતાં. જુવારના પોંકતો વખત હોવાથી એ ખેડુત મારે વારતે પોંકના લાડુ લાગ્યો. જન્મારામાં એવા લાડુ દોઢા નહોતા તેથી મેં યુધ્યું કે બાઈ શું આ મગજના લાડુ છે? એણે કહ્યું ના મહારાજ એ જુવારના પોંકના લાડુ છે. લાડુ જમી રહ્યા એટલે એણે તો મારા મોં આગળ પાંચસાત ફળાં, શેલડીની ગરેરી વિગેરે ધણી ખાવાની ચીજો લાવીને મૂકી. મારા ના કહેવા છતાં એણે મને બે દિવસ રહેવાનો આગ્રહ કર્યો. એનો વૃદ્ધ પિતા તો મારી પાસે ને પાસે બેસી રહેતો હતો. શાકાહારી આચાર વિચારમાં તો સર્વે પુરૂષ વર્ગની કાઠે જનોઇ હતી. પણ શુદ્ધવંશહારની રીતે જોતાં એ સુખી હતો. રાત્રે વાતચિત કરતાં જણાયું કે, એના સુખમાં પણ દુઃખ સમાયલું હતું. એમને છોકરાઓને વારતે કન્યાની મુરકેલી ધણી હતી અને પોતાની કન્યા પરજીવવામાં દ્રવ્યથી ખાલી યજ્ઞ જતા હતા ઉંચા કુળના અનાવલા એમને નીચેરી લેતા હતાં. માસ મનને લાગ્યું કે આ બિચારા તપસ્વીઓ છે. કન્યાના સુખને વારતે એ પોતાની જાત લેએ છે તો પણ કુળવાનને એમની દયા નથી આવતી. કુળવાન તે અનાવલા દેસાઈ? દોકરીઓને વારતે ખરચ કરતાં છતાં પણ એમના મનને નિરાંત નહોતી. એ હમેશાં બીકમાં જ રહેતા કે રખે ને જમાઈ બીજી કન્યા લાવે ને મારી દોકરી ઘેર રહતી આવે. મેં એમને ઘણો ઉપદેશ કર્યો કે તમે સરખા સરખામાં કન્યા આપો અને કુળવાન દેસાઈઓ જોળવા જાઓ નહિ, પણ એ ઉપદેશ એમને લાગ્યો નહિ અને કહેવા લાગ્યા કે અમારે ઘેર શું બાટેલો જમાઈ ચડને આવે?

બે દિવસ પારડી રહી હું વલસાડ આવ્યો અને તળાવ ઉપર મહાદેવમાં મુકામ કર્યો. હવા ખાવાને મહાદેવનાં દર્શન કરવા આવનાર જુવાન છોકરાં મારી પાસે આવતા અને બેસતા. આજે જનોના શુદ્ધવંશહારમાં સુખ દુઃખનું પ્રમાણ જોવાને હું તેમાંના કેકલાએકને પ્રશ્ન કરતો અને ખરી હકીકત જોળવતો. કાષ્ઠને ઘેર અતિથિ તરીકે હું એકાદ દિવસ રહેતો, તો મારા આર્થજનું સુખી છે કે દુઃખી છે, બવહાર ખાધન કષ્ટદાયી છે કે સુખદાયી એ જણવાની હું ઇચ્છા રાખતો. મુખાઈની પાઠશાળામાં ઉંચા પ્રકારની કેળવણી લીધેલી, પશ્ચિમ બણીના દેશોના, રીત રીવાજ અને મુદ્રાણથી સારી, રીતે વહેદગાર એક શુદ્ધર વિદ્વાન મને અદિ, હકીકત મળી તે ઉપરથી મને સમજાયું કે બાવદાદાથી ઉતરી આવેલા દુઃષ્ટ રીવાજોનો માણસના મન ઉપર જે સંસ્કાર યાજ છે તે કેળવણી રૂપી સાધુથી પણ પ્રદાલિત થઈ ચકતો નથી. જે કુટુંબમાં સાત પેઢીયા પ્રેમ ચન્દ સમજાયો નથી તે કુટુંબનું બાળક પ્રેમ ચન્દનું ઘણું સમજ ચકતું નથી. એના બાલમાં શુદ્ધગાથનનું ઉંચા પ્રકારનું સુખ લા

ખેલ નથી ગાયોના ટાળામાં વૃષભ પેઠે એ પોતાનું જીવંતર માળે છે અને મરણ સમયે એ મની સ્થિતિ પણ એ પ્રાણી કરતા ઉચ્ચતર પ્રકારની નથી થતી. એક ગૃહસ્થની પેઠેલી બેરીએ તો સુપડામાં વાધો પડવાથી પતિનું વર જોયું જ નહોતું. નીજ પતિ સાથે બે વર્ષ રહી ચકી હતી અને ત્રીજી આવડત પીએર આવી હતી. એક ગૃહસ્થના ધરમાં બે સ્ત્રીઓ સાથે હતી પણ તેમની પેઠેની પતિ વરમાં આવતો ત્યારે અગત્યના કામથી ધૂન તેમ ધૂજતી હતી, અને સુલતાનની શુભામડીઓ પાદશાહથી ખીંકે એમ ખઠીતી હતી એ એટલી જ આશાએ સાસરે પડી રહી હતી, કે નવી કોઈ દહાડો પણ પીપર જાય અને મારો પતિ મારા ઉપર દૃષ્ટિ નાખે ને જો ધ્રુવર કૃપાથી એકે પુત્ર થાય તો હું ભાગ્યશાળી થાઉં. પુત્ર થવાથી માતા સુખી થતી હશે એની તળીની જ કરી ત્યારે મને એક દહાત એવું, મળી આવ્યું કે એક પક્ષ વર્ષના છોકરાની માતાને દસ વર્ષથી પતિના દર્શન કરવાને પ્રસંગ આવ્યો નહોતો.

થોડા દહાડા વલસાડમાં નહીં હું ફરતો ફરતો ચીખલી તાનુકામાં આવ્યો આ બાબુના દેસાઇઓ ધણા ઉચા જણાય છે. એમના મિત્રજની આધુનિક કાળના પાદશાહોના મિત્રજ સાથે તુલના કરવી કે સોલમી અને સતરમી સહીના પાદશાહોના મિત્રજની સાથે તુલના કરવી એનો નિશ્ચય કરવો મુશ્કેલ યદ્યપે તેમ હતું પરગામી લોકો સાથે એ પૂરું વિવેકી હતા, પોતાનાથી ચઢીઆતા દેસાઈઓની પળથી કરતા, અમલદારો એમનાથી ખુશ હતા તેમ ખઠીતા પણ હતા એમનો ખરો મિત્રજ એ જી અને જીના સગા પર બતાવતા આ ભાગમાં બહેલી વિદ્વાન કન્યાઓ દેસાઇઓના અબણ દોકરાઓ વેરે પરણેલી મારાએ વામાં આવી. સ્વામરંગી કૃષ્ણ દેસાઇઓ વેરે પરણેલી ગૌર વર્ણની બાળાઓને જોઈ મને જુદાવન સામગ્રી આવ્યું લાડકોડમાં ઉછેરેલી કન્યાઓને એમના માતા પિતા જુદાવન જેવા આ તાનુકામાં નાખતા. આ ઉપરથી મને લાગ્યું કે આ તરફનો દેસાઈ વર્ગનો શ્રીકૃષ્ણના જેવો સુખી હશે. એમને પીડા ચાની હોય. પ્રજોત્પત્તિ સિવાય ખીજ ચિંતા એમને ચામાટે નાખવી પડે. જમીન ઉપર દેખરેખ રાખ્યા કરે ને મોજ કરે પણ પરિણામે મને જણાયું કે મોટાને મોટી પીડા. એમની કન્યાઓને વારતે વર બોળવાનું ક્ષેત્ર ધણું જ નાનું કન્યા અવતરો કે એના મા બાપ ચિંતાગ્રસ્ત થાય છે એમને કૃષ્ણનું સ્વરૂપ બદલીને કેટલી એક વખત તો સુદામાનું સ્વરૂપ ધારણ કરવું પડ્યું. છોકરી સાસરે જતી આવતી થતી ત્યારે એ પોતાના અસહ્ય સ્વરૂપમાં આવતા કેટલાએક દિવસ આ લીલાપણુ જોઇ અને માલુમ પડ્યું કે સુખનું લક્ષણ નહીં ફરવું મુશ્કેલ છે.

થોડા દિવસ પછી હું જલાલપુર આવ્યો જલાલપુર ગામ મોટું પણ જોડેના કાલી આવાડીથી ઝાણુ પડી જતું. કાલીઆવાડીના દેસાઇઓ એને દબાવતું જ રાખતા જુદા જુદા પ્રકારના ગૃહરાજ્યતત્ત્વ એ જોએલા એટલે એ શક્તિનો ગૃહસ્થાશ્રમ નિહાળવાની મને ઝાઝી ઇચ્છા યદ્યપે નહીં ફરતા ફરતા રસ્તામાં ગજદેવી જોયું એનું ચિત્ર તો હું તમને નથી આપતો. ઉત્તર તરફ જતા પ્રથમ મુન્ત શેહેર આવ્યું અહીં મને જુદા જુદા ગૃહસંસાર ચિત્રનાં દર્શન કરવાનો પ્રસંગ મારો મળ્યો.

પ્રથમ તો મારો મુકામ એક નામર ગૃહસ્થને ત્યાં થયો. એનો ગૃહવ્યવહાર રાજદર-બાર જેવો હતો સ્ત્રીઓ સુધડ અને બહેલી હતી. ધણી નાણુકે હોવાથી ધરમાં સાંસ્કૃ

રાખવાનું કામ ચાકર કરતા શાકભાજી, દાણાફૂણી લાવવાનું કામ ચાકર મારરતે થતું એટલે વધિક બાંધારીઓને નામર ગૃહસ્થો ધણા પ્રિય હતા. ઘરમાં રસોઇ સુંદર થતી પણ ચાકરો ને હાથ કામ હોવાથી ઘરની સ્વચ્છતામાં ખામી રહી જતી. છોકરાઓ યુદ્ધિયાળી હતા તેથી માંખાપનાં કરેલાં દેતાં વિંદારતા પણ અકળાતા નહિ અને જાણતા જ હતા કે આપણું દેવાં આપણા પુત્ર વિંદારશે. એમને હાથે દહિએ ચર યાય એવું પુણ્યનું કામ નહોતું થતું પણ અતિથિ સત્કાર થતો. સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે ખરીદી કરી લાવે તેનો એમના પતિઓને હિસાબ કરવો પડતો ત્યારે એ લગાર અકળાતા પણ અકળામણ બહાર દર્શાવતા નહિ. એમના ગૃહબ્યવહારમાં પણ સુખ દુખનું મિશ્રણ હતું કેમકે એમણે પોતાની જરૂરીઆતોની સંખ્યા ધણી વધારી દીધી હતી. એ વધારવામાં સ્ત્રીઓ એમને સહાય આપતી. સ્વતંત્રતા હતી પણ કાળ પરત્વે શોભતી નહિ અને ધણી વખતે કષ્ટદાયી નીવડતી. નાગર બ્રાહ્મણમાં રસની વિશ્વમતાથી દુઃખ ભોગવતાં કેટલાંએ કળેડાં મારી દહિએ પાયાં.

નાગર ગૃહસ્થો કરતાં કાયસ્થ ગૃહસ્થો કોઈ પણ રીતે ઉતરતા નહોતો. બંનેની રીત ખાત મને સરખી જણાઈ. એનું કારણ બોળતાં મને જણાયું કે અસલના નવાબોનો કારબાર એ બે શાંતિના હાથમાં જ હતો તેથી એમનામાં નવાખી કાઠમાઠ ઉતરતો આવેશો છે. રાજા તેવી પ્રજાએ કહેવત એમની ખાખતમાં પૂર્ણપણે ખરી પડી હતી.

આટલું કહિને મહારાજા પોતાના અનુભવની કથા બીજા દિવસને વારતે મુલતી રાખી. રાત્રે વિષ્ણુદાસ રામ કથા કરતો હતો પણ એને જણાયું કે મહારાજા હિંદુરતાની બાધા ધણી સારી રીતે જાણે છે અને તુલસીદાસની કૃતિનો મર્મ ખરોખર સમજી શકે તેમ છે તેથી એ કામ પણ એણે મહારાજાને સોંપ્યું. બીજા દિવસે બપોરે મહારાજાના અનુભવની વાતો શરૂ થઈ. એ બોલ્યા કે,

શેહેરમાં કેટલાંએક દિવસ ગાળ્યા પછી હું પણ તરફ ગયો અને મારો મુકામ એક બ્રાહ્મણને ત્યાં રાખ્યો. બ્રાહ્મણ વિદ્વાન સુચિલ સ્વભાવનો હતો અને પોતાના નિત્ય કર્મ સારી રીતે કરતો. એની સ્ત્રી પણ પવિત્ર બાઈ હતી. ઘર લોખંડુપીને સ્વચ્છ રાખ્યું હતું અને બ્રાહ્મણના ધર્મ પ્રમાણે ઘેર એક ગાયની સેવા પણ ચતી હતી. એના ઘરની રીતભાતથી હું ઘણો પ્રસન્ન થયો. એક દિવસ જમી રહ્યા પછી એ બ્રાહ્મણની મારી પાસે યોગવાસિષ્ઠ સમજવાની ઇચ્છા યદ્ય. સાથે બેસી યોગવાસિષ્ઠનો મંત્ર વાંચવાથી અમારી બંનેની વચમાં પ્રીતિની માંઠ બંધાઈ. મેં એને કહ્યું કે બાઈ મિરબસંકર સુરતમાં આવ્યા પછી મેં કોઈ પણ ઘરનો સુખમય સંસાર જોયો હોય નો તે તારા ઘરનો છે. પતિવ્રતા બાઈ મગવાથી તું કૃતાય થયો છે, આ સાંભળતામાં તો તે બ્રાહ્મણનાં નેત્રમાંથી અશ્રુપવાહ ચાલ્યો. એ બોલ્યો કે મહારાજા હું માનું દુખનું વિરમરણ કરવાને આપની પાસે યોગવાસિષ્ઠનો ધર્મ સમજ્યું છું. અમારી શાંતિના અવધારથી હું ઘણો દુઃખી છું. મને ક્યારે આ બે નાના દીકરા અને એક દીકરી આપ્યાં છે. દીકરીને મેં એક પ્રતિષ્ઠિત ઘેર પરણાવી છે. અમારામાં શુકલ વૃત્તિ કરનાર કુળવાન મજબૂત છે, પણ આપ જો એ કુળવાનનાં લક્ષણ જુઓ તો આપને માત્રમ પડશે કે એમનામાં નિર્દયતા યજ્ઞ ઘણો આગલ પડતો છે. મેં તો કુળવાન બાણી કન્યા આપી પણ હવે ઘણો પરતાઉ છે. જમાઈને બાંમ અને માંમનું વ્યસન છે. આ વ્યસને અમારા કુળવાનોને બગાડી મુક્યા છે. એમનો મિત્રજ એમના હાથમાં રહેતો નથી અને આરે બાન

જુલે છે ત્યારે એ તમોગુણને વધ યથા જાય છે. છોકરીની સાસુએ એક વખત પોતાના દિકરા આગળ રાવ ખાધી કે એ કહ્યું કામ કરતી નથી. વ્યસન વચ્ચે મૂર્ખ માણસે વિચાર કર્યો વગર એક લાકડી પડી હતી તે લઈ મારી કામગીરીની વાંસા ઉપર બેચાર સપાટા જડાવી દીધી છોકરી દોડતાં બેભાન યથા બારણા આગળ પડી કે એના ઉપર પાડુનો માર પડ્યો. ફરીઆદ કરનાર સાસુ વચમાં પડી તો એ મરતાં બચી. મને જ્યારે ખબર પડી ત્યારે મારા બે ચાર પડોશીઓને સાથે લઈ ત્યાં ગયો. માડી કરી મારી દીકરીને હું ઘેર લઈ આવ્યો. વરસ દહાડો એ મારે ઘેર રહી બહી ગએલી તેથી એને એ દુષ્ટને ઘેર જલું મળતું નહોતું તો પશુ પંદર દિવસ ઉપર એની માએ એને સમજાવીને સાસરે મોકલી છે. મારી દીકરી કેળવણી પામેલી છે, કામલ છે, સદ્ગુણી છે પણ એ માય જેવી ને મેં વ્યાધાને વ્યાધાએ મુકી છે. અમારી સુરતની શાંતિના ઘરને રાંદેર અંકલેશ્વર વજેરે મોટાં ગામે માધી કન્યા મળતી અને તેથી અમારા દીકરાને વારતે અમને ચિંતા રહેતી નહીં; પણ કુળ વાનોના જીલમની વાત સંધાએ જાણીતી યથા ગઈ તેથી એ ગામેએ હવે સુરતમાં કન્યા ન નાંખવાનો અંદોજસ્ત કર્યો છે. અમારું ક્ષેત્ર હતું તેથી પણ હુંક યથા ગયું છે. મારા દીકરા એને વારને કન્યા મેળવવી મને લજી મુરકેલ યથા પડશે. આ રીતે મારા બે તરફથી મરો છે. હું શી રીતે સુખી હોઈ શકું? મારી દીકરીનું દુઃખ સંભારતાં માઈ હૃદય ધાટી જાય છે. વર્ષ દહાડે જમાધને ઘેર મારા ઘરના ઓછામાં ઓછા પચીસ ત્રીસ રૂપિયા જાય છે તો પણ એ તો અસંતોષીને અસંતોષી રહે છે અને મારી દીકરી એના ઘરમાં જીલમની પેટે વેતલ કરે છે.

આ સાંભળી મારા જીવને પણ કલેશ થયો. શાંતિખંડનનાં દુઃખ યુગરાતમાં જોડલાં પીડાકારી છે તેટલાં દેશના ખીજા કાંઈ ભાગમાં નથી. વિદ્વાનોએ તે તોડવાને પ્રયત્ન કર્યું જોઈએ. મેં એને ઉપદેશ કર્યો કે ભાઈ તારા દિકરાઓને તું જેવા પ્રકારની કેળવણી આપીય તો એમને પરજીવવાની ચિંતામાંથી તું મુક્ત થઈશ અને ઇશ્વર હવે જો દીકરા આપે તો તું એને કહેવાતા કુળવાનને ઘેર ન આપતો. દીકરીનો શાપ માખાપને તેમજ સ્વસર પક્ષને બાળી નાખે છે. કામગી બાળાનો કલેશ શું ન કરે? જો તે દીકરીને અમણી રાખી હોત તો એ સામી યાત પણ તારૂં આપેલું જ્ઞાન એને ઉલટું વધારે દુઃખ દેતાર યથા પડ્યું છે. છોકરીને કેળવણી આપવી હતી તો એને કેળવણી પામેલા પુરૂષ વેરે પરજીવવી હતી. હવે પથાત્થામ કરવો નિરર્થક છે.

પડોશમાં એની જ શાંતિનો પણ અમદાવાદી તરફનો આઘાત રહેતો હતો. એના સંજ્ઞાની વાત નીકળતાં મારા જીજ્ઞાસામાં આવ્યું કે એના જીલમથી એની પહેલી વારની બેરીએ દેહ ત્યાગ કર્યો હતો, તે છતાં એને ખીજા આપનાર આઘાત નીકળી આવ્યો હતો. ભાઈ જાતે કહ્યું કમાતા નહીં. વીસ પચીસ પગમાનનાં ઘર સાચવતા હતા અને ઘણાંજીવન બચાવ નહોતા. નિત્ય કમળી તો વાત જ શી કરવી? પડોશમાં એક કણખી હતો. અમણી હોવા છતાં વ્યાપારમાં એણે દ્રવ્ય સારૂ પેદા કર્યું હતું અને તેનો ઉપયોગ એ બેરી લાવવામાં અને કારી મૂકવામાં કરતો. આગીસ વર્ષની ઉંમરમાં એણે પાંચ બેરીઓને કાંદી મૂકી હતી અને છૂટીની શોધમાં હતો. મારા કહેણથી એણે વચન આપ્યું છે કે હવે હું જે નવી લાવીશ તેને મરતાં લગી પાળીશ અત સાતમી નહીં કફ.

એક વાણીયાવા આશ્રયથી મેં મારો મુશ્કેલ ફેરવ્યો. શેઠાની કુતૂહલ પંચાવન વર્ષની હતી અને શેઠાણીની ઉંમર સોળ વર્ષની હતી. ઘરમાં એક પચીસ ત્રીસ વર્ષનો યુવક કારભારી હતો. એની સત્તા ખંતે જી મુરખ ઉપર ચાલતી એક મેં તુરત એ જગા છોડી અને શેઠેના દક્ષિણ ભાગે આવેલા સધાનપુરામાં એક બ્રાહ્મણને ત્યાં મુકામ કર્યો. આ બ્રાહ્મણની યાત્રિ ધણી હુંદી હતી અને એમને શાસ્ત્ર વિરૂધ ગોત્રગમન કરવું પડતું હતું. શું કરે? એમ ન કરે તો દીકરા દીકરીઓ કુંવારાં રહે અને યાત્રિના અંત આવે. અહીં અને એક બાર્ગવ બ્રાહ્મણ મળ્યો. એણે કહ્યું કે અમારી યાત્રિમાં એ ત્રણ તથા છે; તેમાં અમારો વિભાગ એટલો નાનો છે કે એક બેહેનનાં છોકરાંનો સંબંધ બીજી બેહેનનાં છોકરાં સાથે કરવો પડે છે. સગાં સગાંમાં સંબંધ કરવા છતાં પણ સુખ નથી મળતું. સમવય સમરસવાળાં બેડાં મિળવાં મુશ્કેલ થઈ પડે છે. ઉતરતી યાત્રિના મનુષ્યો અમારી મસ્કરી કરે છે અને કહે છે કે તમારાંમાં ને મુસલમાનમાં ફેર શો? તમે કહો છો તેવું તો અમે માયું ગયે ન કરીએ. મહાનગર રજાએ છીએ ખપીએ છીએ પણ જીવને ચેત પડતું નથી. થોડા વર્ષમાં અમારી યાત્રિનો અંત આવશે.

સુરત શહેરમાં ચાતુર્માસ માળવાથી મને જણાયું કે ત્યાંના મારા આચાર્યજીનું ઘરમાં સુખનો આભાસ માત્ર છે, ખરું સુખ નથી. થોડાંએક કહુંએ ખરું સુખ-ભોગવતા હશે પણ મોટે ભાગે તો ત્યાંના લોકોનો ગૃહસ્થાશ્રમ શોચનીય સ્થિતિમાં છે. દીવાપર પતંગીયાં આવી પડે તે નાશ પામે તેમ શ્રાવણ માસના મેળાપર લોકો તુટી પડે છે અને આશ્વિન માસમાં એ નિરાશાર બને છે. સ્ત્રીઓનાં ઘરેણાં ગાંઠાં પણ પારકે ઘેર ચૂકી શ્રાવણ માસને વાસ્તે એ ગાડી બળદ રાખે છે, અને બૈરીના સીમંતની નાત જમાડવામાં પાછી પાની નથી કરતા. આ આ શહેરમાં ધાંચી લોકો અને મારવડીઓનો વેપાર ઠીક ચાલે છે. પરંતુ ગએલો વણિક વર્ગ કમાઈ કરી દ્રવ્ય લાવે છે પણ ત્યાંનો સ્થાણી વણિક વર્ગ તો કમાય તેટલું ઉડાવે છે. સંમહને નામે તો મીઠું છે. જ્યાં એમનાં ઘર એવો એમનો ગૃહસ્થાશ્રમ. ઘરનો અંદરનો ભાગ કામડાનો અને મોખરો મુશોમિત રંગિતે બનાવેલો હોય છે, તેમ ઘરનાં પેટીપટારા આવી અને કપડાં કપડીમાં ધોવાવેલાં હોય છે.

બીજી ઠેકાણે કાર્તિક માસમાં લગન નથી હોતાં પણ સુરતમાં દેવદીવાળીયા લગનસર ચર થાય છે તેથી માત્ર જોવામાં કેટલાએક લગ્ન પ્રસંગ આવ્યા. તેર વર્ષની એક બ્રાહ્મણી આગાને એનો કાકો એની મરજી વિરૂદ્ધ એક હળસી જેવા સ્વામ રંગવાળા અને બ્રહ્મ-અક્ષરને કહી મારનાર વેરે પરણાવવા નીકળ્યો હતો. લગને દીવસે જ છોકરી ક્યાંક સંતાઈ ગઈ હતી, ત્યાંથી ગાયને જેમ કસાપો જાણીને લાવે, તેમ એને એના બેચારેક સગા પકડી લાવતા દ્રવ્ય ખચર કાઢતાં જણાયું કે એ છોકરીને એ વર પૂજા નહોતો. વર પ્રસિદ્ધ રીતે ગાંધા બોરીઓ હતો અને તોડની છોકરાઓનો સરકાર હતો. કન્યાનાં અગાધ મરી ગયાં હતાં તેથી પૈસાના લાલચુ બ્રાહ્મણો એને વાસ્તે યજ્ઞ માગાનો ફિરકાર કરતા નહિ. કાકા પણ નિરપાય ફટા નાત હુંદી અને કન્યા તેર વર્ષની યએલી એટલે, એને ઉતાવળ થઈ ગઈ હતી. મહા મુશ્કેલીએ લગ્ન વિધિ સમાપ્ત થયો થોડા દવાય પછી મારા સાંબળવામાં આવ્યું કે કાકાકી ગુનાહમાં સપડ્યાથી એ છોકરો નક્કી ગયો અને પર ગામમાં એના દેહનો અંત આવ્યો. છોકરી બિચારી બાળારાંડ બની દુઃખ ભોગવે છે. યાત્રિબંધન અને મિથ્યા

કુટુંબિમાનનો એ આપણ વગરની ગરીબ છોકરી જોગ મધ પડી. અર્થપ્રત્નને એનો શાપ લાગે એમાં શી નવાઈ? આપણે સ્વતંત્રતાની વાત કરીએ છીએ પણ લશ્મી જેવું મહત્વનું કાર્ય એના ઉપર વરકન્યાના ભવિષ્યના સુખનો આધાર છે અને આર્થિકધુના શૃંગવ્યવહારનો પાયો રચાય છે તેમાં જ આપણે સ્વતંત્રતાને બાજુએ મુકીએ છીએ. ખીજી પ્રજાઓમાં તો લશ્મીનો કરાર તોડી શકાય છે અને આપણમાં તો એ જીવંતી સાથે જોડાયેલો રહે છે. એમના કરતાં આપણે લશ્મી બાળકમાં વધારે સંભાળ રાખવાની છે. પણ જ્ઞાતિબંધનની જબરી બેડી આપણે તોડી શકતા નથી એટલી આપણી નબળાઈ છે. એ નબળાઈ દ્વર યશો ત્યારે જ આપણો શૃંગસંસાર સુધરશે અને આપણે સુખી થઈશું.

સુરતમાં પંચાવન છપન વર્ષની ઉંમરે પેન્શન લઈ ઘેર બેઠેલા, અધુરી કેળવણી પામેલા જુદા પુરૂષો બાર વર્ષની બાળાઓ સાથે લશ્મી ગાંઠથી જોડાયેલા અને તેથી નોકરીની ચિંતામાંથી મુક્ત થએલા પરંતુ ખીજી હલકા પ્રકારની ચિંતામાં ઘરેલુ થએલાનાં દંપતી તારા જેવામાં આવ્યાં. આ લોકો જ્ઞાનની શોધ કરતા, વેદાંતનાં પુસ્તકો વાંચતા અને નીતિની વાતો કરતા ત્યારે મને તેમના ઉપર તિરસ્કાર આવતો. કાલ એ જ્ઞાનની શોધ કરે છે અને નીતિની વાતો કરે છે ત્યારે બાર વર્ષની કામળ બાળાનો ભવ બગાડતા એમને કેમ વિચાર નહિ આવ્યો હોય એનો વિચાર બ્યારે મેં કર્યો ત્યારે મને તુરંત સમજાયું કે એ સંધ્યા દેગી પુરૂષો છે. પોતાની યુવાવસ્થા એમાંના ઘણા ખરાએ નીતિના માર્ગમાં ગાળેલી અને મોહને વશ થએલા એમનાથી જુદાવસ્થામાં નીતિને રસ્તે ચલાશે કે નહિ એનો દૃઢ વિશ્વાસ નહિ તેથી જ એમણે જુદાવસ્થામાં ફરીથી લશ્મી કરેલું હોતું જોઈએ. એવા મનોબળ વગરના જનોનો અતિથિ સત્કાર પણ હું સ્વિકારતો નહિ.

અહિ વળી મારા સામજીમાં આવ્યું કે પચાસ વર્ષના એક સાહસી પોતાની પદર વર્ષની જાંતે કાઠીમાં પૂરી મારી નાખી અને કચેરીમાં કામ ચાલતા યુનોઈ સાબિત થવાથી એ સાહસીને ફાસ્ટીની સજા થઈ હતી. જ્ઞાતિબંધન અને મિથ્યા દલામિમાનનું જ આ પરિણામ હતું.

હવે ઉત્તર તરફના મારા પ્રવાસમાં થએલો અનુભવ હું કાલે રહી સંભળાવિશ. વિષ્ણુદાસ, કુસુમાયુધ અને સુમતિ તથા સુમુખી આ સામગીને ઘણાં દિવસોથી ચર્ચા કરી. કુસુમાયુધ બોલ્યો “ પ્રિય વિષ્ણુદાસ મને આજે એમ થઈ આવે છે કે મારી સંધળી દોલત ખરચી નાખતાં કે મારી સંધળી શક્તિ વાપરતા પણ જે આપણા આર્થિકધુના વિચાર ફેરવી શકતા હોય તો હું તેમ કરવાને તૈયાર છું. મારું હૃદય આજ બેસતું મર્યું છે જ્ઞાતિબંધન અને કુટુંબિમાનની બેડી મને તે પ્રકારે તૂટવી જોઈએ.”

વિષ્ણુદાસ—પ્રિય મિત્ર, તમારા હૃદય ઉપર યદી છે તેટલો જ અંસર મારા હૃદય ઉપર થઈ છે. ખુશી, સુમતિ અને તેમની બાળીમાં અંતઃકરણ ઉપર થએલી અસર, અધુર પ્રવાહ ચાલ્યો જાય છે. હવે એમનાથી વિરોધ સંભળી શકાય એમ નથી. એમનાં કામળ હૃદયને વાસ્તે આ ‘કથા દણ્ડી આંકરી’ થઈ પડી છે.

વિશ્વસ્વપદાસ—ચરોતરમાં થએલો મારો અનુભવ મને લાગે છે કે કામળ સ્ત્રીઓથી નહિ સંભળી શકાય. એ વાત્તાઓ ઘણી હલકાઈ છે. ખીજાં પ્રાણી ઉપર દયાવાળો, ધર્મ ઉપર આસ્થાવાળો અને પોતાના મુન ઉપર પ્રીતિવાળો યુવરાત્ર પ્રાંત સ્ત્રી મતિ ઉપર કેટલી કઠોરતા વાપરે છે એનું ખરું સ્વરૂપ તે વખતે સમજાશે, ધરણું ઘેર રહેવાની લાલચથી કે વધારે પેદેશમણી મળવાની લાલચ અથવા તો કુટુંબિ-

માનતા તોરથી કેટલી બાળાઓનાં જીવિત વર્ગ ગયાં છે અને જાય છે એનાં દર્શાત ચરોતરમાં ઘણાં મળી આવે છે. વળી હૃદય સ્થિતિમાં કન્યા વિકૃત તો ગાય, બળદ કે મહિષીના વિકૃતી પેડે થાય છે. માય, બળદ કે મહિષીને તો વિકૃત કષ્ટદાયી નથી નીવડતો પણ કન્યાને તો એ અતિ કષ્ટદાયી યજ્ઞ પડે છે. કેટલીએક સ્થિતિ તો કન્યાવિકૃતી નાથ પામતી જાય છે. ગુજરાતની ધરા ઉપર એવી સ્થિતિનો આવરણ પછો ટુંકો સમ જળે. પચીસ વર્ષે અડધી થતી જાય તો સો વર્ષે એની દશા કેવી યશે તેનો વિચાર કરો. સાહેબરા સ્થિતિની સંખ્યા નડીઆદ શહેરમાં આ પ્રમાણે ઓછી યજ્ઞ ગણ છે.

ખીજે દિવસે બપોરે મહારાજે કહ્યું કે લાંબો વિચાર કરતાં મને એમ સમજાય છે કે મારો ખીજે અનુભવ બહાર પાડવો ઠીક નથી. એ મારો અનુભવ મેં મારા એક મિત્રને જણાવેલો અને તે ઉપરથી સાર ખેંચી બ્રાહ્મણ વર્ગના સંબંધમાં એણે ઉપદેશ રૂપે એક કાવ્ય રચ્યું છે તે બોલી હું એ વિષય સમાપ્ત કરવા ધાર્યું છું. એ બ્રાહ્મણ તેમજ વણિક વર્ગ બંનેને લાગુ પડે તેમ છે.

વિષ્ણુદાસ—પ્રિયભાઈ કુસુમાયુધ, જે પ્રકારની બ્રાહ્મણ વર્ગને અડચણો નડે છે તેનું પ્રકારની વણિક વર્ગને પણ નડે છે, માટે આપણે અમુક એક દિવસ નક્કી કરી આપણા વૈશ્ય વર્ગની સમા બોલાવીએ અને સર્વ બાઈઓને વિનિતિ કરીએ કે તેઓ એક ખીજા વચ્ચેનો કુસંપ છોડી દઈ એક સ્થિતિ બનવા પ્રયત્ન કરે.

કુસુમાયુધ—વિષ્ણુભાઈ, તમારું કહેવું સત્ય છે. આપણને એ પ્રમાણે કરવાને અડચણ નથી. હું તમોને એક મારો અનુભવ કરી બતાવું. સુરત શહેરમાં મોઢા વાણીઆના બે ત્રણ વિભાગ છે. એક વિભાગવાળાએ સુધારા પક્ષના વિચારને અનુસરી પૌતાની કન્યા ખીજા વિભાગના એક સંભાવિત મૃદુરચના દિકરા વેરે પરણાવી. પરિણામ સાંઈ આવ્યું તો પણ અમાની સ્થિતિજનો એમને હેરાન કર્યા વગર ન રહ્યા. આપણો વર્ગ ખીજા સ્થિતિ કરતાં ડાહ્યા ગણાય છે તો પણ શુભ પગલું ભરનારને દુઃખ દીધા વગર રહેતો નથી. બારે દંડ લેવામાં એ સ્થિતિ મોટાઈ માને છે. આ પ્રકારના એમના વિચારો બદલાય અને સરસ્વાતમાં બાણે બપૌતાની કન્યાનો સિવકાર થાય તો આંગળ જતાં સર્વ વણિક વિભાગો એક થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. સર્વેનો સ્વાર્થ એક થાય તો બેઠનું કારણ રહે નહિ. આપણ બંને મિત્રને પણ કેમકે વખત સગા બનવાનો પ્રસંગ આવે. વરકન્યા બોળવાનું ક્ષેત્ર મોટું થાય તો એ લાભ જોવા તેવો ન ગણાય. એ કામના ઉત્તેજનને અર્થે હું મારા પંદરથી પચીસ હજાર રૂપિયા આપવા તૈયાર છું.

વિષ્ણુદાસ—હું પણ એટલી જ મદદ કરીશ. અંપદાવાદથી સ્વરૂપાંત કરી સંભાની શાખાઓ આપણે જુદે જુદે રથને જમાવીશું તો મને આશ્ચર્ય છે કે ધારણ પરિણામ લાવી શકીશું. શ્રાવકની કન્યા મેશી કીમાળી અને પોરવાડમાં આવે છે તેમાં બાધ નથી નડતો, તો આતો સહજો મેશી વર્ગ એક કરવો છે તેમાં શો બાધ નડે તેમ છે ?

(અપૂર્ણ.)

* આ કાવ્ય આ માસિકના વર્ષ ૧ ના અંક ૮, ૯ માં આવેલી છે, જેથી અને શરીરો આપી નથી.

તંત્રી.

મીસ માર્ગેટ ઇ. નોબલ.

૩૩

નિવેદિતા મૈયા.

આ સાધ્વી યુરોપીય બાઈએ પોતાનું જીવન ભરતભૂમિનેજ અર્પણ કર્યું તેથી તેને 'નિવેદિતા' કહેવામાં આવી. નિવેદિતા મૈયાનું જીવન કાંઈ પ્રસંગવચ્ચાત્ ઘડાયું નહોતું. જન્મથીજ એમના મગજપર હ્રદય જીવનની છાપ પડી હતી. કુમળી વયમાંજ વડનૃત્ય કુચલ ધર્મચુર ઝેમ્સ્ટરના ગરીબની સેવા માટે ભરજીવાનીમાં જીવનની અભિલાષાઓના ભોગ આપનાર બહાલા પિતાને તેણીએ જોયા. સમજણમાં આવતાંજ સ્વાર્થ રહિત સેવાથી તેણીના પિતાને હૃદયવતાં આત્મ-સંતોષ ને આનંદ પ્રત્યક્ષ નિહાળ્યાં. આથી એના મગજપર એવી ઉડી અસર થઈ કે તેણીએ પણ યુવાવસ્થાએ પહોંચતાંજ એવુંજ પરમાર્થ જીવન ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. હીન્ડરયાનમાં ધર્મોપદેશક તરીકે દામ કરનાર તેણીના પિતાના મિત્ર તેના બાપને ગળવા આવ્યા ત્યારે નિવેદિતાના કુમળા મ્હેરાપરની સ્પષ્ટ નિશ-સાથી તેમનું ચિત્ત આકર્ષાયું; તેથી આથીવંદ આપતા એણે નિવેદિતાને કહ્યું કે એક દહાડો ભરતભૂમિ તરફથી તને આમંત્રણ થશે. તેના બાપે પણ તેના મૃત્યુ પહેલાં એની જીવાન માને કહ્યું હતું કે 'આપણી પુત્રીને એક દિવસ મહાન (આમંત્રણ) દુકમ નક્કી થશે ત્યારે તું તેને સહાય કરજે' ધીમે ધીમે તેણે આદ્યત્ત જુદિ-બળ સંપાદન કર્યું હકચલી નેવો પ્રસિદ્ધ પુરૂષ પણ તેની જુદિથી અભયથી પામ્યો હતો. થોડા વખતમાં શિક્ષણ સંબંધી ક્ષેત્રમાંનું તે કન્ડરયાન થઈ પડી ને જાણીતી સીસેમકલ્પ પણ રહેના પ્રવાસને પરિણામેજ હૃદયવેલી. એવું મનોહર જુદિ-બળ અજમાવવાને જ્યારે લંડનમાં લગ્નરો દિશાઓ રહેની રાહ જોઈ રહી હતી ત્યારે ભરતભૂમિ તરફથી રહેને આમંત્રણ થયું. સ્વામી 'વિવેકાનંદ આ વળતે લંડનમાં આપણે આપતા હતા. પૂર્વના આ સાંભળેલા સંદેશનો જવાબ, ભરતભૂમિની સેવામાં જીવન ગાળવાની મરજી જણાવી, તેણે વાળ્યો. તુરંતજ તે લંડન છોડી થોડા દિવસમાં કલકત્તે આવી પહોંચી.

તેણીએ ઘર ધર્મચુરત મનુષ્યોની પડોચમાં લીધું હતું. તેથી પહેલાં હાંદુઓએ ચાકર તરીકે રહેવા ના પાડી; આ જોઈ તેણે પાડોશીઓની લાગણી ત દુઃખવતાં ચાકર વગર ચલાવી લીધું. આથી રાધ્યા વગર આમ ધણા દિવસ સુધી ફળફળાદીપર અને કોષ્ટક્યાણ પાડોશી કાંઈ મોકલી આપે તેનીપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતી. કેટલાક વખત પછી તે એજ પાડોશીઓ રહેને પોતાની તરીકે સમજવા લાગ્યા તે એટલે સુધી કે ધર્મ ચુરત ને સાધ્વી બાઈઓ પણ રહેના અતિથી તરીકે તેના ઘરમાં આનંદથી દીવસો ગુજરતાં.

ઘેર્મચુરત ગ્રેમથી તેણે ધીમે ધીમે લોકોનાં હ્રદય એટલાં તો વધ કરી લીધાં કે કાંઈને તે સાંભળીને અચંબો લાગે. પહેલબંધેલાં પાડોશીઓનાં ઓકરાંઓ તેને ત્યાં જતાં; તેથી તેણે હીન્ડર-ગાર્ટન નિયાળ કાઢી. ઓકરાંની માંઓ પણ ધીમે ધીમે ખેંચાઈ આવી તેથી તેણે પુખ્ત વયની ઝાંઓ માટે જીલ્લે વર્ગ કઠાડ્યો. વિધવાઓને, નળાપાં ઓકરા-ઓને તે લાગણીથી મદદ કરતી ને તેને શિક્ષકોના ધંધા ચીખવતી. આ પ્રમાણે ધર્મચુરત જીના મતના માણસોની વસ્તીમાં 'વનિતા વિશામ' (House of Sisters) ની સ્થાપના થઈ.

હોંદુસ્તાનની જે સેવા તે ખર્ચવતી હતી તેની ખ્યાતિથી યુરોપ ને અમેરિકાના મોટા મોટા માણસો પણ હેને મળવા આવતા ને પાછા ફરતા ત્યારે તેણીના માનીતા યજ્ઞ પહેલા બરતખંડ તરફ પ્રેમની લાગણી પાછી લઈ જતા. પશ્ચિમમાં વસતા એક ગૃહસ્થ જે હેને પોતાની પુત્રી તરીકે લેખતા તેની સહાય્યથી તેમજ તેના લખાણોથી પોતાના ઘર ને શાખાઓનો નિભાવ થતો. પોતાની જરૂરીઆતોને ન ગણ્યકારતાં હેની આવકનો મોટો ભાગ બ્રૂખ્યાં ને ખવરાવવામાં ને કંગાલોની તંગી પૂરી પાડવામાં તે ખર્ચો નોંખતી, એ વાત એની પાસે રહેનારાઓ સારી રીતે જાણે છે.

પોતે રહેતી તે ગલી ને તેને આસપાસની જગ્યાઓ સ્વચ્છ રાખવામાં હેણે સંપાદન કીધેલું જાન તેને ઉપયોગી થઈ પડ્યું. આ કામ રહેલું નહેતું પણ ગલીમાંથી પોતાને હાથે કચરો કાઢી તે બતાવતી કે સાફ કેમ થઈ શકે. લગભગ આ વખતે કલકત્તામાં પહેલજહેલોન મરકીને ઉપદ્રવ ફાટી નીકળ્યો. આથી લોકોમાં જે ગભરાટ પ્રવર્ત્યો તે હજી ઘણાને યાદ હશે. જ્યારે પ્લેગ બહુ જોરમાં ચાલતો હતો ત્યારે માર્ચેટ નોખલ તેણીના દયાળુ સંદેશ મોકલવામાં તત્પર હતી. જુવાન માણસોનું એક મંડળ રૂની તેમની મદદથી સંકેરના ઉત્તર ભાગમાં આવેલા ગંદામાં ગંદા જાગો તે સાફ કરતી. ને પ્લેગના પંજામાં સપડાયેલા દર્દીઓની સારવાર જીવને જોખમે પણ જાતેજ કરતી.

હેના જીવનનો અતુકરણ કરવા યોગ્ય શુભ જનની પેઠે બીજાની સંભાળ લેવાનો હતો. એકવાર પોતે જ્યારે કંડીથી ધ્રુજતી હતી ત્યારે હેણે પોતાનો ગરમ ઝખ્ખો હેના આકરને 'આકરને તેની જરૂર, મ્હારા ફરતાં વધારે છે' ધારી આપ્યો. બીજા વાર તે આત્મ-ઓગ આપાનો આનો ફક્ત એકજ દાખલો છે. લોકોનાં દુઃખ ને દર્દો જોઈ હેને એ'ન પડતું નહીં.

જ્યારે તે પહેલજહેલી હોંદુસ્તાનમાં આવી ત્યારે સ્ટીમરમાં એક જુવાન આંગ્રેજ પણ હતો. તેના સ્વભાવપરથી લાગતું હતું કે ઘરમાં ન બનવાથી હેને સ્ટીમરપર મહાત્તરી દીધી હશે. હેના અભિતાહારી સ્વભાવને લીધે સ્ટીમરપર કોઈ એ'ને બોલાવતું નહીં. આ બધું જોઈ મીસ માર્ચેટ નોખલતું હલ્લ શોધતું થઈ ગયું, ને ઘર તરફથી કોઈ પણ પ્રકારના ધાક વગર ભવિષ્યમાં હેના હાલ બહુ બુરા થશે એમ તેને ધારતી લાગી. તેથી તે આ જુવાન માણસને મળી અને પોતાની પાસે જે એકની એક કી'મતી વસ્તુ-સોનાનું ધડી-આળ, મા તરફથી બેટ તરીકે મળેલું હતું તે ગૃહસ્થને આપીને કહ્યું કે 'આને કોઈ દિવસ ધરેલું ન મુકતો પણ ત્હારામાં મહેનત કરી જીવન માળવાની શક્તિ છે એમ માનનારની યાદદારત તરીકે ત્હારી પાસે રાખી મુકજે.' એક વર્ષ અંગાઉ આ ગૃહસ્થની માનો મીસ નોખલપર લાગણી બર્ષો પત્ર આપ્યો હતો. તેનો પુત્ર નોખલની મદદથી નવી ઇંગ્લી પસંદ કરવાને કે'વી રીતે શક્તિવાન થયો હતો ને દક્ષિણ આફ્રીકામાં મૃત્યુ-સમયે પણ કે'વી લાગણીથી હેણે મીસ માર્ચેટ નોખલને સંભારી હતી તેનો ચિતાર હેની માએ પત્રમાં આપેલો હતો.

આ અરસામાં પૂર્વ, બંગાળમાં દુકાળ પડ્યાના સમાચાર હેને મળ્યા, તેથી હેણે ત્યાં જવાનો ફાવ કીધો કારણ દુઃખના પોકાર આંગળે હેને શાંતિ ક્યાંથી રહે! પણા દીવસો સુધી હેણે પાણી ને ખાખોઆખાની દરઝર ન ફરતાં બેરીસકતના ગામડાંની મુલા

કાત લીધી; 'જે ભયંકર મિત્રો જોયાં તેનો ચિતાર તહેજે ધણા દહાડા પછી "પૂર્વ બંગાળમાં દુકાળ ને રેલ" પ્રસિદ્ધ કીધો. આ અમથી તહેને ખબર ભયંકર જાતનો મેલેરીઆ (તાવ) થયો, જેમાંથી તહેને સાગ" યધ પાછાં કામ કરવાને ચક્રિતવાન થતાં ધણા દિવસ લાખ્યા. તેના દાક્તરો ને પશ્ચિમમાં વસતા મિત્રોએ તહેને ચહેરના વધારે તંદુરસ્ત ભાગમાં જઈ રહેવાની ખબર જરૂર છે એમ કહ્યું પણ તે એકની બે ના યધ અને બોલી 'જે ગલીએ મહેને સંધરી ત્યાંજ હું તો રહીશ."

આ અરસામાં લંડન ને યુરોપના તંત્રીઓએ જે મંદાન કામ સોંપેલું હતું તે કરવામાં તે રોકાયેલી હતી. આતી સાથે તહેની યાજાનું અમસાધ્ય કાર્ય પણ કરવું પડતું. આ બધાથી એની તખીયત બગડી અધ તેથી હવા ફેર માટે ડાઈલીંગ મધ, જ્યાં તહેજે ૧૩ મી એપ્રિલને દિવસે દેહનો ત્યાગ કીધો.

દાહોદમાં વસ્તા મોઢ બ્રાહ્મણો વિષે કેટલીક જાણવા જોગ હકીકત.

અત્રે મોઢ બ્રાહ્મણનાં આધરે પચાસ સાઠ ઘર છે જાતના વહીવંચાના ચોપડાઓ ત. પાસતાં આ લોકોના વડવાઓ સન્મેજ, કપડવણજ, દાસરા, મહિયા ડોકાર વાડાસીનેર વિગેરે ના હોવાનું માણુમ પડી આવે છે. કેટલાક વેપારને અર્થે કેટલાક યજ્ઞમાન થતિ ને કાંધે એને કેટલાક ખીજા ધંધાને અર્થે અત્રે આવી વસેલા તે ધણા વર્ષના વસવાટને અતે અતરેના રહેવાસી યધ ગયા છે. કેટલાક લોકો જેવા કે યજ વિગેરે કર્મકાંડ કરાવનારા તે દીક્ષિતના નામે ઓળખાય છે. રજા અને દાકરો ગાગળ જ્યોતિષનું કામ કરનારા જ્યોતિષ નામે ઓળખાય છે, કેટલાક જટ કહેવાય છે અને કોઈ કોઈની અટક ત્રવાડીની પણ છે કયા કહેવાને માટે તીકળા પડેલા તે વ્યાસને નામે ઓળખાય છે, જે કહેવે જેના તે અટકવાળા બધા તે ધંધો કરતા નથી પણ તેમના વડવાઓ તે ધંધો કરતા હોવાને લીધે તે અટકો, પડી ગએલી છે.

આ બ્રાહ્મણો પૈકી કેટલાક યજુર્વેદી છે અને કેટલાક સામવેદી છે પણ ધણો ભાગ સામવેદી છે. બ્રાહ્મણના નિત્યકર્મ કરનારા ધણા છે. અહિના લોકોને ધર્મ ઉપર કાંઈક શ્રદ્ધ છે. ખુદ્ધા શિવ ધર્મી છે તો પણ કેટલાક રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મી નારાયણના ઉપાસકો પણ છે. એકંદર રીતે આ ન્યાતમાં ધર્મ પાળવામાં કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ કે મતામત નથી. જો જોને રૂચે તે ધર્મ પાળે છે તો પણ અધર્મને ગાંઠ જનારા પારકી સ્ત્રીઓને મોઢે બેન કહીને અંદર ખાનેથી આન થતિવાળા, પારકાનો માલ કાવા દાવા કરીને પચાવી પડનારા, કલાલની સાથે લેવડ દેવડનો ધંધો કરનારા, ચંડી ચંડો ને રડાવનારા પારકા ચાપણો ઓળવનારા અને પારકી સ્ત્રીઓનાં પતિદત્ત જમ કરવામાં ગૌરવ મળનારા માર્ણસીની અહિં જાત નથી. ગામ ત્યાં ઢેઢવાડો હોય તે કહેવતને અનુસરીને તપાસતાં કાંઈક તેવું હશે પણ એકંદર રીતે ન્યાત ધર્મની બાબતમાં સંધારણ રીતે ઠીક છે.

માંક ધરની ન્યાત પૈકી એક રામલાલ મોતીરામ કરીને રાણપુરમાં તહેસીલદાર છે. રા. ઝવેરીશંકર મયાંશંકર કરીને સેક્ટલ છડીઆ એજન્સીના સેલાંણા રેટમાં ચીફ મેડીકલ ઓફીસર છે. મી. રેવાંશંકર શિવલાલ દાહોદમાં એવલ કારકુન છે. મયાંશંકર ઉમેદરામ નામે ગૃહસ્થ કંતવારા રેટના કારભારી છે. આ શિવાય ધણાં માણસો જાણુઆ, અલીરાજપુર રત લામ તથા બ્રીટીશ રાજ્યમાં નોકરીઓ કરે છે. કેટલાક વેપાર કરે છે. યજ્ઞમાં વૃત્તિનો ધંધો કરનારાં બે ત્રણ ઘર હસ્તી ધરાવે છે. એકંદર રીતે જોતાં ન્યાત રી આર્થિક સ્થિતિ સારી છે.

અહિના લોકોમાં ન્યાત વરા વધારે કરવાનો રિવાજ છે. જનોઈ પ્રસંગે બે ન્યાતો લગ્ન પ્રસંગે વરવાળાને ત્રણ અને કન્યા વાળાને ત્રણ નાતિ ભોજન કરવાં પડે છે. તેમાં જો કોઈ સારી સ્થિતિનો માણસ હોય તો તેને એક એક ન્યાત વધારે કરવી પડે છે. મરણમાં મુલાં મરી ગયું હોય તો પણ ઉપર ધી પીરસવાનો કદગો રિવાજ છે. આ રિવાજ પુરાતન કાળથી ચાલતો આવેલો હોય એમ જણાય છે. અને મુધારા તથા કેળવણીની ખામીને લીધે તે રિવાજ પ્રચલિત છે. શ્રીમંત પ્રસંગે એક નાતિ ભોજન કરવું પડે છે. એક નાતિ ભોજનમાં આશરે પચાસથી પોણાસો મુધી ખર્ચ થાય છે.

ન્યાતનો ધારો ૩. ૩૫૧-૦-૦ ત્રણસો એકાવન રૂપીઆનું પદ્મ લેવાનો છે. કોઈ શ્રીમંત તેથી વિશેષ આપે તો હરકત નથી પણ વધારે માંગવામાં આવતું નથી. પક્ષામાં રોકડા રૂપીઆ આપવાનો રિવાજ નથી. દાગીતી આપવામાં આવે છે. પક્ષાને માટે ભાંજગડો થતી નથી. પદ્મ લગ્નને ખીન્ને દિવસે ચડાવવામાં આવે છે લગ્ન થઈ રહ્યા બાદ પદ્મ વરવાળાને ત્યાં રાખવાનો રિવાજ છે.

કેળવણીમાં ન્યાત પહોત છે. ગામમાં ઇંગ્લેશ નિશાળ છે. પણ લોકોને પોતાનાં હોક-રાંઓને ઇંગ્લેશ ભણાવવા તરફ ઝાઝું લક્ષ નથી. રજવાડામાં નોકરી કરનારા લોકોનાં હોક-રાંઓ યેડું ધણું લખતાં વાંચતાં થીખી બાપદાદાની જગેએ નોકરીઓ કરે છે. કેટલાક દુ-કાને બેસે છે કેટલાક સ્વતંત્ર વેપાર કરે છે. અને કેટલાક તલાટી કારકુની વીગેરે સરકારી નોકરીઓમાં દાખલ થાય છે. કન્યા કેળવણી ઘણી જ ઓછી છે. હોકરીઓને ઘર ધંધામાં વધારે, વખત રોકવામાં આવે છે અને હોકરીઓને ભણાવવી એ નકામો વખત ગુમાવવા જેવું અને હોકરીઓને વિદ્યા ખીન જરૂરની છે એવી જુના જમાનાના લોકોની સમજ છે. તો પણ દાહોદ મોડું વેપારનું મયક હોવાથી ત્યાં પરદેશી લોકોના સહવાસથી નવા જમાનાના માણસો પોતાની કન્યાઓને ભણાવવા તરફ વૃત્તિ રાખે છે અને આગળ જતાં તેનો વધારો થશે એમ આશો રાખવામાં આવે છે. ધાર્મિક કેળવણી સંધ્યા ગાયત્રી રૂઢી વીગેરે શાસનનું નિલ કર્મ શીખવવાને માટે એક-ચાળા પગારદાર પંડીત રાખી ચલાવવામાં આવે છે તેમાં આશરે પંદર હોકરાઓ ભણે છે. ચાળાના નિભાવ માટે મોસિક ફડ ઉધાડવામાં આવેલું છે. તેમાં શ્રીમંત વર્ગના લોકો નાણાં ભરે છે.

અહિની ન્યાતમાં અવિભક્ત કુટુંબ યોડાં છે તો પણ જે અવિભક્ત કુટુંબો હસ્તી ધરાવે છે તેનો કારાબાર સારો ચાલે છે. દેવસંજે કુટુંબમાં કોઈ સ્ત્રી વિધવાં થઈ તો તેને તેનાં ચમુર પક્ષનાં કુટુંબીઓ પામે છે અને તેને ઝાઝું દુઃખ દેતાં નથી પણ તેના તરફ દીધ-સોજ ધરાવે છે. આ એક ધણા પ્રયત્નનીય રિવાજ છે. ગુજરાતના શાસનોમાં ધણે અરેઠકાણે આ ગુણની ખામી ગણાય છે.

અત્રેના લોકો બહુધા ગુજરાતી પાઘડીઓ બાંધે છે. રત્નવાડામાં રહેનારા ફેંટા બાંધે છે. બ્રીઓનો પહેરવેશ પણ ગુજરાતી છે તો પણ કોષ કોષ દેશી રાજ્યમાં નોકરીને અર્થ વસ્તા લોકોનાં બૈરા માળવી પહેરવેશ પહેરે છે. બૈરાઓમાં ધુમટા તાણી વડીલ વર્ગની મર્યાદા પાળવાનો રીવાજ હજી હરતી ધરાવે છે. નવી ફેશનના દાગીના અને ષોશાક હજી દાખલ થયાં નથી. ૨૦ મી સદીનો વાયરો હજી અહિંના લોકોને વાથો નથી. હાથે કાચલાંની ચુડીઓ અને સાદીની ગુજરીઓ પહેરે છે. પગની અંદર ચરોતર દેશમાં પાંડીદાર લોકોનાં બૈરાં જે નાતના કલા પહેરે છે તેવા સાદા કલા અહિંનાં બૈરા પહેરે છે. અને તેની સાથે અમદાવાદી જુના ઘાટના આકાશવાણી સાંકળા પહેરે છે. કાટમાં સોનાના દાગીના પહેરે છે તો પણ શ્રીમંતનાં બિગઓ હાથે સોનાના સાંકળા વિગેરે દાગીના પહેરે છે રૈશમી કપડામાં બાટ પીતાબર અને સાડીઓ વપરાય છે.

નાતનો કારોનાર પાચ પટેલીઆ ચલાવે છે જ્ઞાતિ ભોજન વખતે આ લોકોની પ્રથમ રમ માગવામાં આવે છે. મુદાની તકરાર વખતે પંચ ભેગું કરી બહુ મતે કાચ થાય તે અમલમાં આવે છે.

દર ન્યાત દીઠ ૦-૮-૦ આઠ આના વાસણ બાડાના લેવામાં આવે છે. ન્યાતના વાસણો પચ તરફથી બધાવવામાં આવેલી ધર્મશાળામાં રાખવામાં આવે છે. ધર્મશાળાની કુંચી ન્યાતના મુખ્ય પટેલીઆને ત્યાં રહે છે. આ શિવાય દર લગ્ન દીઠ વર પદ્મલાળા પાસેથી રૂ. ૧૦-૦-૦ ન્યાતમાં આપવાનો રિવાજ છે પ્રથમના કાળમાં આખી ન્યાતમાં દરેક ઘેર ગોળ તથા સોપારીઓ આપવાનો રિવાજ હોય તે રિવાજ કાઢી નાખી રૂ. ૧૦-૦-૦ પચમાં આપવાનો રિવાજ દાખલ થયો છે

અહિંની ન્યાત દુર્ગ હોવાના કારણને લીધે કન્ઝેડા વધારે થાય છે. કન્યાઓની છન છે તેને વર મનતા નથી અને વર છે તેમને કન્યા મનતો નથી (સગપણ અને જોનને લીધે ખરે તેમ નથી.) અહિંના લોકો વર વિક્રમ કે કન્યા વિક્રમ કરતાં નથી તેમજ સાટા પ્રેખમાં પણ કરતાં નથી તેમ તેથી કોષ કુંવાગ રહી જતા નથી. જે જેની તબરમાં આવેલા ન્યાતની અંદર વિવાહ કરે છે. અહિંની ન્યાતના જરૂયામાં સાત ગામ છે (૧) રતલામ લા બે વગેરે. (૨) સારંગી એક ધર છે (૩) જાગુઆ ૧૦ ધર છે. (૪) રાજપુરમાં એક ધર છે. (૫) ગમલામાં બે ધર છે. (૬) ચાલલામાં એક ધર (૭) અને પેટલાવાદ (રતલામ પાસે) મા બે ધર છે આ શિવાય ઉજ્જન અને માળવા તરફ મોઢ બ્રાહ્મણોની વસ્તી છે પણ તે લોકો સાથે અહિંના લોકોને વ્યવહાર નથી. માળવા તરફના લોકોના આચાર વિચાર જડા છે. બ્રાહ્મણનો ધર્મ તે લોકો બગબર પાળતા નથી. માળવી પહેરવેશ પહેરે છે, ચોખવટ રાખતા નથી, આપણને તે લોકો સાથે એક દિનસ પણ હાવે નહિ.

અહિંની ન્યાતના આગેવાન શૂદ્રસે સાથે મારે કેટલીક વાતચીત થઈ છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે અહિંના લોકો વાડાસીનોર સાથે સબંધ બાધવા ખુશી નથી. ઉજ્જન અને માળવી લોકોનાં આચાર વિચાર ખરાબ અને રૂઢીઓ કંઠંગી હોવાના કારણે તે તરફ કન્યા વ્યવહાર કરવા તો કહે છે. કપડવણજના મોઢ બ્રાહ્મણો સાથે સબંધ બાધવાની ખવાએશ રાખે છે અને મા. ધારવા પ્રમાણે કપડવણજ મોઢ બ્રાહ્મણના એકડા વાળા જે અહિંના મોઢ બ્રાહ્મણ સાથે સબંધ બાંધે તો તેથી ન્યાતનો જરૂર વધે. કન્યાઓ આપ

લે કરવાની છુટ થાય અને આજે જ્યાં કન્યાઓ છે તેને વરઃ મલતા નથી અને વર છે તેને કન્યાઓ ખપતી નથી, આવી સંક્રામણમાં કપડવણુજના મોઢાં આદ્યો પશુ આવી પડયા છે અને તેના પરિણામે ઘણાં કુટુંબો કળેડાંથી ઉભી થતી હાડમારીઓના ભોગ યથા પડે છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે. ઘણલા તરીકે હરતી ધરાવતી. કન્યાઓ માટે અસારે જે વર છતમાં હોય તે જ છે હવે જન્મે તે વર કામમાં આવે નહિ. જે છે તેમાં કેટલાક નાના અને કેટલાકમાં અન્ય ખામીઓ છે, તેથી ભવિષ્ય પર આધાર નહિ રાખતાં તેવે સ્થળે વિવાહ કર્યા. ચિવાય છુટકો થતો નથી અને આવાં ઢીંગલા ઢીંગલીઓને પરણાવી દસવા લાયક જોડાં ઉભાં કરવાથી કેળવણીની ખામીને લીધે ન્યાતની સાંસારિક સ્થિતિ ઘણી જ કઠંગી હાલતમાં આવી પડી છે અને દિવસે દિવસે ઉતરતી જાય છે તેથી મારે કહેવું જો- ઇએ કે અહિંના લોકો સાથે કપડવણુજના મોઢાં આદ્યો કન્યાઓ આપ લે કરવાનો વ્યવ- હાર રાખવા સંબંધ ગાયે તો તેથી ઉભયને છુટ થાય અને હાલ નાતી મુશીખતો દુર થાય. આ ખામતમાં કપડવણુજના મોઢાં આદ્યોને કાંઈ હરકત હશે તો આ માસિક દ્વારા અગર ટપાલ મારફતે નીચે સહી કરનારને લખશે તો તેનો ખુલાસો કરવામાં આવશે.

અંડલાલ પરસોતમરાય. દાહોદ.

૩૦.

શ્રી શુનૃંર આદ્ય વ્યવસ્થાપક કમીટી તથા પ્રકાશક સેક્રેટરી સાહેબની પવિત્ર સેવામાં વી. વી. આપના માસીકના વર્ષ ૨ ના અંક ૩ માસીક બાદપદ સંવત ૧૯૫૬ પ્રષ ૭૦ માં ખેડવાળા આદ્યોની ઉત્પત્તિ લખેલ છે તથા માસીક વર્ષ ૩ ના અંક ૪-૫ ના માસીક અશ્વીન કારતીક સંવત ૧૯૫૮ ના પ્રષ ૮૪ માં જોગતીવાળા આદ્યોની ઉત્પત્તિ તથા સ્થિતિ લખેલ છે. તેમાં આપને લેખ આપનારે કેટલીક ભુલ કરી છે. એવું મારા સમજવામાં નીસંદેહ આવે છે. તેની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે તે સુધારવા તરફી લેશો છ એવી મારી લીનંતી છે.

- ૧ ખેડવાલ ખેડમાં વસ્યા તેથી ખેડના નામથી ઓલખાય છે. તે ખેડવાળ કહેવાય છે. પરંતુ મદીકાંદામાં વસતા ખેડવા આદ્યો છે. તેમને ખેડવાલ લખ્યા છે તે ભુલ છે.
- ૨ ખેડવા આદ્ય છડર રોટમાં આવેલા ખેડલ્લા નામના ગામમાં વસતા તેથી ખેડવા કહેવાય છે. તેમાં પશુ ખેડવા બાદ તથા બીતરા એ બે વીભાગ છે. અલ્લાખેત્ર માહા- ત્મમાં લખ્યું છે કે પ્રવે દરીઅલ શમએ સુવર્ણની ગાય બનાવી આદ્યોને દાન આપવાથી તે નદી સ્વીકારી આર ગામમાં જઈ વસ્યા તે બાજ ખેડવા કહેવાય છે. ને દાન લઈ ખેડલ્લામાં રહ્યા તે બીતરા ખેડવા કહેવાય છે. તે લોકોની યંજમાનવતી લેનધરમી હુબડ વાખીઆ લોકોની છે.
- ૩ જોગતીવાળા આદ્ય ગૌતમ મુનિનાં કુલના છે. એ હકીકત સીદ્ધાંત છે. પરંતુ કાદી- આવાડમાં આવેલા જોમતી ગામના નદી પશુ દક્ષીણમાં આવેલી ગૌતમી ગંગા (જોદાવરી) તીરે વસનારા હવે બ્યારે શુનૃંરતના માદારાજ યુગરાજ સીધપુરમાં

પર પ્રસંગે માનપૂર્વક આમંત્રણ કરેલું તે વખતે યજ્ઞમાં બારે વિદ્વાતાથી ભાગ લીધો હતો. તાંહાંથી આપ્તના રાજ્યએ અતી સતકારથી આમંત્રણ કર્યું. આપ્ત પરવતની તલેટીમાં ઉમરેખા (ઉમરણી નગરી)માં વસાવ્યા હતા. તાંહાં ધણી સુદત રહ્યા પછી તેમાંથી કેટલાક ગુજરાતમાં ચાંપાનેર જઈ વસ્યા હતા. તથા ખેડબ્રહ્મા તથા આંબલીઆરા વીજેરે ગામેમાં અને મહીકાંઠામાં સુથરામપુર વીજેરેમાં વસા હતા. શીવાય ધણાખરા મારવાડમાં ગામે સેસાણ મહવાથી રહ્યા હતા. હાલ પણ તે સગળે રથળે રહે છે. તેમનો ધધો ખેતી, વ્યાપાર, નોકરી તથા કેટલાક બીજીકી પણ કરે છે. ઉપરની કલમ ૨-૩ માં લખેલી હકીકત નીચીવાલ સીધાંત છે. તે સુધારી લેવા તસ્તી લેવાની જરૂર છે.

રેવાસંકર રામેશ્વર ઉપાધ્યાય રાધેવાહકર.

કાઠીયાવાડી ચાતુર્વેદીય મોઢ જ્ઞાતિ મંડળની બીજી સભા.

ગઈ તા. ૧૮-૩-૫૨ ના રોજ રાત્રે કાંઠવાડીમાં દામનગર નિવાસી રાવળ ભગવાનજી દેવજીના પ્રમુખ પણા નીચે આ મંડળની બીજી માસિક સભા મળી હતી. શરૂઆતમાં સેક્રેટરીએ સમાના સામાન્ય નિયમો આ સભાનો કાર્યક્રમ, ગેરહાજર બંધુઓના ક્ષમાપત્રો, તથા ગઈ સભામાં થયેલા કામકાજનો હેવાલ વાંચી બતાવ્યો હતો. પછી માસિક લલા-જમ લેવાયા બાદ ત્રવાડી પ્રભાસંકર ત્રિજીવન તરફથી તેમના ચિ. નાં.વેવિશાળ થયા બદલ મંડળને ઉલટથી રૂ. ૨) ભેટ આપ્યા હતા. પછી જની ભાઈસંકર અંબાઈસંકર પોતાની બેનનું વેવિશાળ ચાંદ્યો કર્યા બદલ, તથા ભવનગર વાસી પાઠક ગોપાળજી કાળાંદાસે પોતાની પુત્રીનું વેવિશાળ ચાંદ્યો કર્યા બદલ મંડળ તરફથી તેમને લેખી ધન્યવાદ આપવાનો તથા આ સંસ્થાને વિશ્વાસી બહારગામ વસતા ઉત્સાહી જ્ઞાતિ બંધુઓને પણ આમાં જોડવાની યોજના બનતી ત્વરાથી અમલમાં મુકવાના ઠરાવો પસાર કરવાની દરખાસ્ત સેક્રેટરી મુકતાં સર્વાનુમતે તે પસાર થઈ હતી.

પછી પાઠક પ્રભાસંકર જયસંકરે “મંડળ પરત્વે આપણું કર્તવ્ય” એ વિષય ઉપર લંબાણથી રસિક અને બોધદાયક ભાષણ આપ્યું હતું. જેનો સાર એ હતો કે જે આર્યો ધણાં વર્ષો પૂર્વે હમ્ય અને અનુકરણીય જીવન ગાળતા તેનાંજ આપણે ફરજદાર છીએ. કાળે કરી આપણે આપણા કર્તવ્યથી વિમુખ થયા અને અધોગતિમાં ધસડાયા. ઉઝીજી રાજના સંપૂર્ણ સુલેહ ભર્યા અમલ નીચે પૂર્વની રિયતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરવા આ મંડળની સ્થાપના થઈ છે. એ કાર્ય ઘેર બેઠે એક મનુષ્યથી બની શકે તેમ નથી. જેમ દેહ ટકાવી રાખવા પ્રત્યેક અવયવની મદદની જરૂર છે તેમ મંડળને અંગ પ્રત્યંગની જરૂર છે. સહુ સાથે મળી એક ખીજના વિચારોની આપ લે કરી ખરી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકીએ. સત્સંગ એજ ઉત્તિતિનું મૂળ છે. પ્રથમ ઐક્યની જરૂર છે. પર અને અપરનો તફાવત કાઢી, પોતપોતાની હસવા લાયક માની લીધેલી લક્ષ્મી કુળ હોદ્દો અને વિદ્વાતાની મોટાઈ ફર મુઠ્ઠી તતમન અને ધનથી પ્રયત્ન કરીએ તો કાંઈક થઈ શકે તેમ છે. ગરીબ અને

નહાતાની પણ અવગણના કરવી ન જોઈએ. કારણ ઘણીવાર મોટા પથ્થરે સ્તાં નહાતા મણિ કીમતી યાદ પડે છે. સંભારું મન, રંગન કરનારી વીણાને પણ નીચે તુળાણની જરૂર પડે છે. રાજાને પણ હાંત ખોતરવા તરખદાની જરૂર પડે છે. જેમ ચંદ્ર રાત્રિનું અને રાત્રિ ચંદ્રનું તથા તે બેઉ આકાશનું ભૂખણ છે. તેમજ સંઘ્ય અને સુખી મનુષ્યો ગાતિનું બૂધણ છે. સ્વાર્થ માટે તો સર્વ કાંઈ મરી પડે છે. બહે મનુષ્યો તપ તીર્થ અને દાન પુન્યથી ઇશ્વર રાજ કરવા ચાહે પરંતુ માફ એમ ધારણ છે કે જન સમૂહનું અને તેટલું બહુ કરવાથી જેટલા ઇશ્વર રીજ છે તેટલા ખીજ કયાથી રીજતા નથી. સર્વ કાંઈ મરીને જાય છે. પણ તેનું જન્મનું ધન્ય છે કે જેતાથી ગાતિનો અભ્યુદય થયો છે, જે મનુષ્યે ગાતિ અભિમાનથી પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપ્યો નથી તેનું જીવન દયા છે. દરેક કાર્યમાં વિદ્યુત તો આવેજ તેમજ આમાં પણ શરૂઆતમાં લોહોપવાદ ધીમેરે નડે તો હાંધી જવાનું નથી. ધીર મનુષ્યો લોહાના અનેક રંગી અપવાદોથી એક પણ ડગ પાછું ભરતા નથી. સર્વ મનુષ્યો સરળા નથી. કેટલાક પરમાર્થમાંજ પોતાનું સર્વસ્વ માને છે, કેટલાક સ્વાર્થથી પરમાર્થ કરે છે, કેટલાક સ્વાર્થની ખાતર પરહિતમાં વિદ્યુત નાખે છે અને કેટલાક તો કાંઈ કારણ સિવાય ખીજનું લુકું કરવામાંજ મોટાઈ માને છે. ઇશ્વર સર્વને શુભાશુભ કર્મનું ફળ આપી રહે છે. એકાદ એ આવી સંસ્થા આપણી ગાતિમાં હૃદયથી ટુટી જવાનાં આવીજ કારણો છે. અહમ્મહેમિકા, કાંઈક સ્વાર્થશુદ્ધિ અને સમજદેર એ મુખ્ય છે. સંસ્થાનાં તેતાને પણ એવે પ્રસંગે એવું તો દર્શાવજનક જીવન ગાળવું જોઈએ કે ખીજ આપોઆપ તેમાં પ્રેરાય. મોટાઈ એજ પડતીનું મુજ છે. એતો માગી નહી પણ આપોઆપ આવી મળે છે. તેજ મનુષ્યો વંધ છે કે જેનું મન પરહિતમાં રમી રહ્યું છે, હૃદય દયાળુ છે, વાણીમાં નિદાસ છે, જે કર્તવ્ય પરાપકાર છે. માનગુણને ઘટે છે નહી કે લક્ષ્મી ઉગર. અને ભવ્ય દુળને શુદ્ધ સંસ્કાર અને ઉત્તમ વિચારો એજ ખરી મોટાઈ મેળવવાનાં સાધન છે.

આઠ ત્રવાડી ભગવાનજી ઉભીવાસંકરે ચોકું વિવેચન કર્યા પછી ચાલી જીવરામ જય-શંકરે જણાવ્યું કે પ્રાણીમાત્ર દુનિયામાં સુખની શોધમાં છે. પરંતુ તે મેળવવાનો રસ્તો સર્વને માલુમ નહી હોવાથી મનુષ્ય આડો અવગો ચંડી પોતાનું આત્મજીવન એજે શુભાવી દે છે. મુખનું સાધન જ્ઞાન છે. અને તે સ્વધર્મ પરાયણતા, શાસ્ત્રાવલોકન, અને આત્મ સ્વરૂપ શુદ્ધિથી પ્રાપ્ત થાય છે. આ રસ્તેજ ધીમે ધીમે ગાતિ બધુએને દોરવા આ મંડળે પ્રયાસ કરે છે. મંળની સ્થાપના કાંઈ નવીન નથી. હજારો વર્ષ અગાઉથી ગાતિ મંડળે સ્થપક સુકમાં છે. તેમાં પેડેલો સડો દૂર કરી તેને સંગીન. પાંચાપર લાવવું એજ અમારો ઉદ્દેશ છે. કેહ નાદવત છે માટે તેની અવગણના કરી હાંધે હાંધે દુઃખમાં આવી પડ્યું જેટલું મુખમાં ભરેલું છે. તેટલુંજ મોઢ બાહનું મળવાનું નથી મંત્રી હાથ પગ જેડી બેસી રહી પોતાના મનની નિર્ભયતા દર્શાવવી એ સખેદ હસતીય છે. ઘરનાં બેરો હોકરો પણ ગાતિથી અને પરગાતિવાનો ભેદ સમજે છે, પરંતુ ખેદ જનક છે કે કેટલાક અતિ-શાસ્ત્રા બધુએ સમજી ચકતા નથી. પછી તેમજે ભીમડીવાળા ત્રવાડી એકવજી આસ ત્યાંથી આવી સુખી સભાનો લાભ લેવા આપ્યા તેથી તેમને ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

આઠ રાવળ ભગવાનજી દેવજીએ આ દુખ રહ્યાત બદલ પોતાનો આત્મ પ્રદર્શિત કરતાં જણાવ્યું કે સતત પ્રયાસથી મન્યા રહેવાથી છેવટે જીવ મળશેજ. આઠ પાનસેપારી

કનોજથી આવીને વસ્યા તે કનોજઆ, ગુલાજથી આવી વસ્યા ગુલાવાળ, (મરૂચ) બ્રહ્મપુરીના ભાર્ગવ, મોતાવાસી મોતાળા, દક્ષિણમાંથી આવનારા, દેશરથ, કોકણ મધેના કોકણરથ, અને સેણવી, એ વિગેરે રૂપિ મુતી પૈકીના આજ્ઞાણુ ગણેા જ્યાં વસ્યા તે સ્થાનના કહેવાય છે. અને પાછળથી ઉદય અર્થે બીજા સ્થાનાએથી આવીને શુભ્રાતમાં વસ્યા તે, તે સ્થાનના કહેવામા.

જે કે દરેક સંઘાવાળી ગાતિમાં સમર્થ વિદ્વાન થએલાને પોતાને જૂના ગણાવાની અપેક્ષા થતાં પોતાની ગાતિનું પુરાણ કેટલાકે રચીને ધણી મુદતે બહાર પાડ્યું જણાશે.

પરંતુ હાલના શોધ ખોળના સંશોધકોને તેવાં પુરાણોમાં આદ્ય અંતનો સંબંધ, ભાષા સંબંધ, રાજ્યકર્તાનો કાળમાન, જનસમૂહના આચાર વર્તનની તેમાં આવી ગએલી સ્વાભાવિક શૈલિ વીગેરેને લીધે ભારીક દલીલા આધુનિક તપાસ કરનાર વિદ્વાનોને-એ શ્રેય કયા સૈકામાં, કયા રાજ્યઅમલમાં અને તે વખતની ભાષા પ્રચાર અને જનસમૂહના આચાર વિચારાદિથી દિગ્દર્શન થશે.

આજ્ઞાણુ-રાજ-પ્રજામાં પ્રશંસન્ય હતા. સર્વ પ્રજામાં શ્રેષ્ઠ અને પૂજ્યનિક મનાતા તેઓ નિઃસ્પ્રહ રહેતા છતાં તેમનું પોષણ થતું, અને તેમનાથી સદા સર્વથા ધર્મ ધ્યાન સચવાતું, આમન્યા રાજ્ય પ્રજા કોઈ લોપતું નહિ, તે નીચેની હકીકતથી જણાશે.

ધર્મસ્ય બ્રાહ્મણોમૂલ મમં રાજન્ય ભવતે

આજ્ઞાણુ તે ધર્મનું મૂળ છે અને ક્ષત્રી તે શિખર પુત્ર છે.

ક્ષત્રિયો વાહુવીર્યેણ તરેદાપદ માત્મનઃ ॥

ધર્મેન વૈશ્વશૂદ્રો તુ જપહોમ દિવોત્તમઃ ॥

ક્ષત્રી પોતાના બાહુબળથી આવેલી આપદાને દૂર કરી શકે છે, અને વૈશ્યો તથા શૂદ્રો ધન વડે પોતાની આપદ મટારી શકે છે; પણ આજ્ઞાણુ તો પોતાના ધર્મબળ જપ તપ, હોમથી અનેક પીડાને હઠાવી શકે છે. તેથી—

સ્વવીર્ષા રાજવીર્યાથ, સ્વવીર્યં વલ્લવત્તરમ્ ॥

તસ્માત્ સ્વેનૈવ વીર્યેણ નિગૃન્હીયાદરીન્ દિજઃ ॥

રાજાને તો બીજાની શક્તિ ઉપર આધાર રહેલો છે પણ આજ્ઞાણુને તો પોતાની જ શક્તિ ઉપર આધાર છે માટે રાજાથી પણ વધારે શક્તિવાન આજ્ઞાણુ છે.

ન બ્રાહ્મણો વેદપત કિંચિદ્વાનિ ધર્મવિત્ ॥

સ્વવીર્યેણૈવ તાન શિશ્યાન્માનવા નૃપકોરિણઃ ॥

ધર્મશાસ્ત્ર જાણનાર આજ્ઞાણુને પોતાનું ભારે નુકસાન કરનારને માટે રાજાને પણ ક્ષમા કરવી પડતી નથી કેમકે તે પોતાની શક્તિ વડે નુકસાન કરનારને આજ્ઞાણુ પોતે શાસન કરવાને (શાપથી.) સમર્થ શક્તિવાન છે.

છે પણ ન્યાં ગૌર અને યજ્ઞમાન બંનેજ એવા અને છે ત્યાં ગમે તેમ ઠોકાય છે. એવાઓ વિવાહ સંબંધ પણ સ્વગોત્રમાં કરી બેસે છે. તેથી વય વૃદ્ધિ થતી નથી અને સુખી થતા નથી એ ગોત્ર ગમનના દોષનો પ્રભાવ છે. ભૂલ કરેલા આલ્મશો ધાર્મિક અને ખરા હોય છે તે પાછળથી થએલી ભૂલ જાણતાં ભાર્ગ્ય એવના સંબંધથી સંસાર નબંધીને આયુષ્ય પુર કરે શકતા દાખલા છે. તેવાને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા ઉચિત નથી.

ગોત્રાવલી નીચે પ્રમાણે—

સત્પાત્થિ, પચાક્ષ, દિગન્ધિ વેદ, દશેતિ સંખ્યા પ્રમિતાનિ ભૂપ

શ્રી જામદગ્ન્યાદિ મુનીશ્વરાણા ન્યુનૈક પઞ્ચાશદતિ સ્ફૂટાનિ ॥

એ રીતે જમદગ્નિ ઋષિનાં ૭ વંશો, વસિષ્ઠના ૪ વંશો, અત્રિના ૫ વંશો, વિશ્વામિત્રના ૫ વંશો, ગૌતમના ૧૦ વંશો ભારદ્વાજના ૪ વંશો, કશ્યપના ૪ વંશ અને અગસ્ત્યના ૧૦ વંશ ગોત્રો મળાને કુલ ૪૯ વંશ ગોત્રો થયાની વીગત નીચે પ્રમાણે—

(૧) જમદગ્નિ કે મૃગુનાં ૭ વંશ.

(૧) વસ, (૧) યાસ્ક

(૨) વિદ (૬) વૈન્ય

(૩) આર્દ્રેણ (૭) શુનક

(૪) મિત્રયુવ

તે સાતેના દરેક વંશનાં પ્રવર નીચે મુજબ—

(૧) વસ=૧ ભાર્ગવ, ૨ સ્યવન, ૩ આપ્તવાન, ૪ ઔર્વ, ૫ જમદગ્ન્ય, પાંચ પ્રવર એ છે.

(૨) વિદ કે વેદ=ભાર્ગવ, સ્યવન, આપ્તવાન, એ ત્રિપ્રવર. અથવા ભાર્ગવ, ઔર્વ અને જમદગ્ન્ય છે.

(૩) આર્દ્રેણ=ભાર્ગવ, સ્યવન, આપ્તવાન, ઔર્વ, અને વૈદ એ પાંચ પ્રવર છે. વળી કેટલાક ભાર્ગવ, સ્યવન, અને જમદગ્ન્ય એમ ત્રિપ્રવર અથવા ભાર્ગવ, સ્યવન, અને આપ્તવાન એમ ત્રિપ્રવર કહે છે.

(૪) મિત્રયુવ=ભાર્ગવ, સ્યવન, દિવોદાસ એ ત્રણ અને કેટલાક વાંદનશ્વ, એ એક જ પ્રવર માને છે.

(૫) યાસ્ક=ભાર્ગવ, સ્યવન, આપ્તવાન, અથવા ભાર્ગવ, વૈતહન્ય, સાવેતમ એ ત્રણ પ્રવર કહે છે.

(૬) વૈન્ય=ભાર્ગવ, વૈન્ય, પર્થ, એ ત્રણ.

(૭) શુનક=શૌનકજ, અથવા ગાર્ત્તમઙ, અથવા ભાર્ગવ, અને ગાર્ત્તમઙ એમ એ પ્રવર કહે છે.

યમા ત્યારે ધણો આગ્રહ સમજાવી અને સત્કારથી તેમની યોગ્યતા સુદૃઢ ગામ, ગરાસ આપીને વસાવ્યા. તેઓ ઉત્તરમાંથી આવેલા મારે ઔદિચ્યો નામ પડ્યું.

શિષ્ય ગણો આવેલા તે પૃથ્વી, વાયુ, અગ્નિ, જલ, ઇન્દ્રિય, કલ્પના, શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, આ- વતાં રહી પડેલા શિષ્યો પોતાનાં ગુરુને આવવાની આશા રહીત થવાથી તેઓ પણ જ્યાં ત્યાં રહી પડ્યા.

આથી ગુજરાતમાં વૈદિક સંસ્કૃતિના પ્રમાણને અંગે સુનિતિ અને સદાચાર રાજ અને પ્રજામાં વધ્યો.

તેમાંની કેટલીક જ્ઞાતિવાળા તો પોતે સ્થાનિક જ રહ્યા, પોતાના ઉત્તમ બ્રાહ્મણ ધર્મ કર્મથી પરાશ્રિત થઈને નષ્ટ થઈ ગયાં. એમ નથી એમ ધારી અધાપિ પર્યંત સ્થાનિક જ રહેલા છે.

પણ કેટલીક બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિઓ પોતાના સ્થાનના કે બીજાં વહીવટી આદિ શત્રોની સુશ્રુતા કરવા લાગ્યા જેથી તેમણે પોતાના ગૌરવ સ્થાપ્યા છે. તેમાંની કેટલીક ઉચ્ચ ધંધાવાળી નાતોના ગૌરવ બીજાની સાથે સંપર્ક રહી શક્યા છે પણ અધમ ધંધાધારીના ગૌરવ પંક્તિ બહીષ્કાર થવાથી તેઓને પોતાનો નાનો એક વાડો કરી બેસવાની ફરજ પડેલી જણાય છે—જેમકે નાગર વાણીયાના નાગર બ્રાહ્મણ ગૌરવ છે, મોઢ વાણીયાનાં મોઢ બ્રાહ્મણ ગૌરવ છે. શ્રીમાળી વાણી- યાના શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ ગૌરવ છે, તેમ જરોલાનાં જરોલા, વામડાનાં વામડા, હરસોલાનાં હરસોલા, દામડાનાં રાવપૂતનાં દામડા બ્રાહ્મણ ગૌરવ છે. એ વિગેરે ઉત્તમ વર્ણોના ગૌરવ ઉપ- રાંત ધાંચીના ધાંચી ગૌરવ, લુહારના લુહાર ગૌરવ, ખમારના ખમાર ગૌરવ, દરજીના સમગ્ર ગૌરવ, રાવતના રાવત ગૌરવ, ભાવસારના ભાવસાર ગૌરવ, ખાત્રીના ખાત્રી ગૌરવ, સુતારના સુતાર ગૌરવ વીગેરે ધંધાની નાત નામધારીના ગૌરવ છપાયા છે તે બ્રાહ્મણોમાં બહીષ્કાર થવાથી એવી અનેક નાતો પણ થઈ છે તે સર્વે મૂળે ઉદિચ્યો અને સાથે આવેલા શિષ્ય ગણો પૈકીના છે. જુવાણાના ગૌરવ સારસ્વત જુવાણા સાથે અને રાજ્યના ચામેલા ગૌરવ રાજગર બ્રાહ્મણો ચળમાનો સાથે મોજન લેતા કહેવાય છે. તેમનાં પણ સત્પત્તિ અને ગૌરવ સાથે પ્રવરદિ સરખાં, ધણે ભાગે મળતાં જ જણાશે.

મહાત્મા ઋષિ સુનિઓએ અગમ ચેતી એવી વાપરી છે કે પોતાના કુટુંબી કોને ઓ- જાણી રાખવા મારે પોતાનું ગૌરવ-પ્રવર-અટક-સાધનાદિ, દરદમેશ યાદ રાખવાને દરરોજના નિયમ અને નૈમિત્તિક ધર્મ કાર્યમાં યાદ કરીને આગળ કામ લેવા માંડવામાં આવે છે. એથી પોતાના સંબંધીઓને દુર દુર દેશ જઈને વસેલા હોય, અને એક બીજાની ઓળખાણ બૂલ્યા હોય, તોપણ ગૌરવચાર કરતાં જ પોતાની સંબંધિતાને બહીષ્કાર છે. અને વિવાહ- દિક સંબંધમાં બૂલ્યા થતાં અટકાવે છે. ખરા બ્રાહ્મણો અધાપિ એ પ્રસંસા પાત્ર પ્રથા ચાલુ રાખીને રહેલા છે.

કુટુંબીકની અટક પોતાના ઉદ્યોગ કાર્યકારના અંગે બદલાઈ છે. જેમકે પ્રથમની અટક જૂદી છતાં નેતિપત્ર કાર્ય એ પણ પેઢીથી ચાલતું આવ્યાને લીધે બેશી જ કહેવાય છે. લાંબી મુદત ગૌરવને લીધે ગૌરવ છપાયા છે. યજ્ઞોદ્યોત રાખનાર અગ્નિહોત્રી કહેવાયા છે, વીગેરે વિગેરે પણ ધર્મ કાર્યમાં તો તેમનાં ગૌરવચાર અસલ પ્રમાણે જ ચાલે છે. કેટલાક બ્રાહ્મણો પોતાનાં ગૌરવચાર બૂલ્યા હોય છે તો તેમના પુરોહિતો તે યાદ રાખીને બેલી દેખાડે